

ბაგრატ შინკუბა

უკანასკნელი უბიხი

ქართულ ენაზე თარგმნა თამარ ჩიჯავაძემ

შინაარსი

1. წინასიტყვაობა
2. მკვდრების სუფრა
3. როცა შინ ვიყავით
4. ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი
5. როგორ შეხვდნენ უბიხები თავიანთ ძიძიშვილს
6. შარდინ ალოუს ძე
7. უკანასკნელი ბჭობა წაბლის ხის სახლში
8. ერთი მუჭა მიწა
9. სად არის აღთქმული სამოთხის მიწა?
10. მთები იწვის
11. "არა არს ღმერთი თვინიერ ალაჰისა"
12. უკან, უბიხების ქვეყნისკენ
13. ოსმან-ქოი
14. მთიელი ქალის ბედი
15. უდაბნოს ყვითელი გზით.
16. ამომშრალი კალაპოტები
17. ჭრილობების საგალობელი
18. რა შეუძლია დროს
19. სპილენძის ბუკი
20. ჩვენი ქურუმის აღსასრული
21. მანსოუ, შარდინის ვაჟი
22. ასტან ზოლაკი
23. გაზეთი აფხაზეთიდან
24. მოპირდაპირე ნაპირებზე
25. ტაჰირის სიკვდილი
26. უკანასკნელი გზა

სამშობლოს დამკარგველი ყველაფერს კარგავს

(აფხაზური ანდაზა)

წინასიტყვაობა

ამ ზამთრის დამდეგს, ერთ შაბათ საღამოს, ქარბეი ბარჩანი მეწვია. ოდესღაც ერთად ვსწავლობდით პედაგოგიურ ინსტიტუტში, ახლა კი სოხუმიდან დიდი ხნის წასული იყო და სოფლის სკოლის დირექტორად მუშაობდა. რამდენიმე წელი არ გვენახა ერთმანეთი. მე ლაპარაკის ხასიათზე მოვედი, მინდოდა გამომეკითხა ცისა და ბარისა, მაგრამ ქარბეი აჩქარდა, ნახევარ საათში რაიკომის მანქანა გამომივლის, რომელმაც აქ მომიყვანაო, და დრო აღარ დაუკარგავს, – გაქეჩილი ჩანთიდან საკმაოდ სქელი საქალაქადე ამოიღო.

– ამაში ხელნაწერი დევს, ძალიან გთხოვ, წაიკითხო. რაც ადრე მოახერხებ, უკეთესია. ისედაც ოცდათერთმეტი წელი იყო ჩემი უფროსი მამიდის თათალის ზანდუკში. წინა კვირას დაგვრძალეთ მამიდაჩემი და ის ზანდუკიც გავხსენით, თვითონ რომ არასოდეს გაუხსნია. და აი, ეს ვიპოვეთ. ეს მისი შვილის შარახ ქვაძბას ხელნაწერია. სწორედ ომის დაწყების წინ არის დაწერილი, მაგრამ დღემდე არ მოძველებულა. წაიკითე და მითხარი, შეიძლება თუ არა მისი დაბეჭდვა, იმიტომ კი არ გეუბნები, ჩემი ნათესავი რომ არის; მოკლედ, – წაიკითხე და თვითონ მიხვდები

ქარბეი წავიდა და ჩემს სინდისს მიანდო ხელნაწერის ბედი, დედის ზანდუკში ოცდათერთმეტი წელს გამოკეტილი შარახ ქვაძბას ხელნაწერის ბედი. საქალაქდის გახსნამდე დამამძიმა პასუხისმგებლობის გრძნობამ, უკვე ერთის კი არა, ორი განსვენებულის წინაშე.

პირველად სწრაფად ჩავიკითხე ხელნაწერი თავიდან ბოლომდე, შემდეგ კი რამდენჯერმე მივუბრუნდი, რომ კარგად გამერკვია ზოგი დაუმთავრებელი და ზოგი ძნელად დასაჯერებელი ადგილები.

თვითონ შარახ ქვაძბას არ ვიცნობდი, ისე კი ომამდეც ბევრი რამ მსმენოდა მასზე. ხუთი წლით უფროსი იყო ჩვენზე. სოხუმის პედაგოგიური ტექნიკუმი დაამთავრა და შემდეგ ლენინგრადში წავიდა, და იქ აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის კავკასიური ენების ფაკულტეტზე ჩაირიცხა, აკადემიკოს ნიკო მარის ლექციებს ისმენდა, ასპირანტურაში დატოვეს და კვკასიური ენების ჩრდილო-დასავლეთის ჯგუფის შესწავლას მიჰყო ხელი, მათ შორის უბიხურისაც, რომლის

ცოდნაც მეტად მნიშვნელოვანია კავკასიური ენების ისტორიული სიახლოვისა და ნათესაობის დასადგენად.

ისიც გამეგონა, რომ ქვაძბას განსაკუთრებული ლინგვისტური ნიჭი ჰქონდა და საზღვარგარეთაც დადიოდა სამეცნიერო მივლინებებით, რაც მაშინ იშვიათად ხდებოდა. დადიოდა თურქეთსა და ახლო აღმოსავლეთში. მისი მივლინების მიზანი იყო მოეძებნა ადამიანები, ვისაც შენარჩუნებული ექნებოდა უბიხური სალაპარაკო ენა. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო, რადგანაც ამ ენას დამწერლობა არ გააჩნია. ომის დროს ვილაცისგან გავიგე, იქნებ ქარბეიმაც მითხრა, რომ ქვაძბმა ლენინგრადიდან ჯარში გაიწვიესო. მალე მძიმედ დაიჭრა, ჰოსპიტალიდან კვლავ ფრონტზე დაბრუნდა და 1942 წელს უგზო-უკვლოდ დაიკარგა. მხოლოდ თექვსმეტი წლის შემდეგ – 1958 წელს მოვიდა სოხუმში ცნობა, რომ შორეული იტალიის განაპირა ადგილას, ჩერმენატაში, კომოს ტბის მახლობლად იტალიელი პარტიზანების სამარის ქვაზე, რომლებიც ომის მიწურულს – 1945 წლის აპრილში დაეცნენ, ლათინური შრიფტით დაწერილი შარახ ქვაძბას სახელიც იკითხება. საოცარია, როგორ მოხვდა იტალიაში?! ალბათ, სხვების მსგავსად გაიქცა იტალიის საზღვრებთან მდებარე რომელიმე ფაშისტური საკონცენტრაციო ბანაკიდან. დაღუპვის თარიღი – 1945 წლის აპრილი – იმის დასტურია, რომ იგი თითქმის ომის დასასრულამდე იბრძოდა, გამარჯვებამდე სულ რაღაც ორი კვირით ადრე დაიღუპა.

ასეთია შარახ ქვაძბას თავგადასავალი, უფრო სწორად, ის, რაც მის შესახებ ვიცი.

ხელნაწერის ისტორიის ზოგიერთი წვრილმანი კი, ქარბეიმ გამიზიარა. ექვსი თვე მოვანდომე ხელნაწერის დასაბეჭდად მომზადებას და ამ ხნის განმვალობაში რამდენჯერმე ჩამოვიდა ჩემთან ქარბეი. როგორც გამოირკვა, ეს ხუთასამდე გვერდი შარახს ერთი ჩაჯდომით დაუწერია. 1940 წლის ზაფხულში უცხოეთიდან დაბრუნებულა თუ არა, მაშინვე შვებულება აუღია და თვენახევარი აფხაზეთში გაუტარებია დედასთან. თურმე დილიდან დაღამებამდე იჯდა და წერდა. წასვლისას ნაწერი საქალაქში გამოუკრავს, საქალაქში ჩანთაში ჩაუდევს, დედისთვის ზანდუკის გასაღები გამოურთმევია, თვითონ შეუნახავს ჩანთა ზანდუკში, თვითონვე დაუკეტავს. გასაღები დედისთვის დაუბრუნებია და უთქვამს:

– ეს ქალაქები ზანდუკში იდოს. ჩემს ჩამოსვლამდე ხელი არ ახლო.

რა იცოდა, რომ ეს მისი უკანასკნელი მოგზაურობა იყო, რომ ველარასოდეს ნახავდ ვერც დედას და ვერც თავის აფხაზეთს. სიკვდილამდე არ უხლია ხელი დედას შვილის ნაწერებისთვის, არც არავისთვის გაუმხელია ეს ამბავი, არც მაშინ უთქვამს

რამე, როცა უგზო-უკვლოდ დაეკარგა შვილი, და არც მაშინ, როცა უთხრეს _ სადღაც ძალიან შორს, წარმოუდგენლად შორს, სამმო სასაფლაოზე, შარახის სახელიც ამოიკითხესო.

ეს რომ გაიგო, ჯერ თქვა _ ნათესავებმა და შარახის მეგობრებმა მთელი ქონება გაყიდეთ და მის საფლავზე წამიყვანეთო. რომ არ დაეთანხმნენ, გაჩუმდა და აღარაფერი უთქვამს. დუმდა, იქნებ, შვილის საფლავიც რომ არ უნახავს, არც მისი სიკვდილი სჯეროდა. ასე იყო თუ ისე, გალია მთელი სიცოცხლე, და ერთხელაც არ ამოუღია ზანდუკიდან შვილის ხელნაწერი. ვინ იცის, ისევ ელოდებოდა მის დაბრუნებას.

როგორც გითხარით შარახ ქვამბას ხელნაწერი ხუთასი, უფრო ზუსტად ოთხას ოთხმოცდაორი გვერდისგან შედგებოდა. წვრილი ასოებით იყო ნაწერი; ხელნაწერის შუაში მანქანაზე ნაბეჭდი ორი ფურცელი იდო, 1940 წლის აგვისტოთი დათარიღებული. ეს შარახ ქვამბას ომამდელი ავტობიოგრაფია იყო. აქვე იყო ხელით ნაწერი მოკლე თეზისები (ალბათ საზღვარგარეთის მივლინებიდან დაბრუნებულმა გააკეთა ინსტიტუტში წარსადგენად) და აფხაზეთის სახემწიფო მუზეუმის მიერ შარახ ქვამბასთვის მიცემული ხელწერილი, რომელიც იუწყებოდა, რომ მიიღო მისგან უცხოეთიდან ჩამოტანილი სპილენძის ბუკი და კავკასიური ხანჯალი. ხანჯლის შემდგომი ბედი არ ვიცი, ეს იშვიათი უბიხური ბუკი, ჩვენი მუზეუმის ფრიად მნიშვნელოვანი ნივთი კი, ხშირად მინახავს, თუმცა არ ვიცოდი რომ ეს შარახ ქვამბას საჩუქარი იყო.

თავის თეზისებში ქვამბა წერდა, მივლინებაში შეგროვებული მასალები შუქს მოჰფენს უბიხი ხალხის ტრაგიკული ისტორიის შესწავლაში არსებულ ხარვეზებსო. შარახის მიერ შეგროვებული და ჩაწერილი მასალები ბაზა იქნებოდა მისი შემდგომი შრომისა.

როგორც ჩანს, ზანდუკში შენახული ხელნაწერი მუშაობის ბოლო დღეს იყო შეწყვეტილი, შინაარსის მიხედვით სულ მალე უნდა დასრულებულიყო. სანამ მკითხველს ჩემ მიერ ოდნავ რედაქტირებულ შარახ ქვამბას ხელნაწერს მივაწვდიდე, მინდა რამდენიმე სიტყვით შევეხო მის მოთხრობილ ამბავს.

ქვამბას ხელნაწერში ჩვენს წინაშე ცოცხლდება უბიხების ისტორიის ფურცლები, იმ ხალხისა, ოდითგან რომ ცხოვრობდნენ დასავლეთ კავკასიაში, დაახლოებით იმ ზოლში, ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან მდინარეებით _ შახეთით და ხოსტით რომ არის შემოსაზღვრული.

კავკასიის ომის დასასრულს, როდესაც უბიხების შეურიგებელ პოზიციას წააწყდა, მეფის მთავრობამ მათს ბელადებს ორი მკაცრი არჩევანი შესთავაზა: დაეტოვებინათ მთები და დასახლებულიყვნენ ჩრდილო დასავლეთის დაბლობზე, ან თურქეთში გადასახლებულიყვნენ. უბიხების ბელადების არჩევანი შორსჭვრეტელოვანი არ აღმოჩნდა. 1864 წელს უბიხები, თავიანთი ბელადების კვალდაკვალ, თურქეთში გადასახლდნენ.

როგორც ქარიშხალს გადარჩენილი, ქანცგაწყვეტილი ფრინველები ვერ ახერხებენ ერთად ყოფნას, ასე დაიფანტნენ უბიხები ახლო აღმოსავლეთის სხვადასხვა ქვეყანაში.

მხოლოდ ერთი საუკუნე გავიდა და მდიდარი და გმირული წარსულის მქონდე ხალხი ერთიანად აღიგავა პირისაგან მიწისა.

ცოცხალი უბიხური ენა მხოლოდ თითოერთი კაცის მეხსიერებასდა შემორჩა, და თუმცა ამ ენის ცოდნა და უბიხი ხალხის ისტორია ძალზე მნიშვნელოვანია მთელი კავკასიური მეცნიერებისთვის, სწორედ აქ არის „თეთრი ლაქები“.

თხუთმეტი წლის წინათ თვალი მოვკარი ერთი ევროპელი კავკასიოლოგის ცნობას. იგი წერდა, ახლო აღმოსავლეთში გადასახლებული უბიხების შთამომავალთაგან, ერთმანეთის ახლომდებარე ორ პატარა სოფელში თექვსმეტი კაციღაა უბიხურ ენაზე მოლაპარაკეო. ეს თხუთმეტი წლის წინანდელი ცნობა უკანასკნელი იყო უბიხების ისტორიიდან. ამიტომ უფრო მინდა მკითხველს შევთავაზო შარახ ქვაძბას ხელნაწერი, რომელშიც წვრილადაა აღწერილი 1940 წელს ასი წლის უბიხის ზაურყან ზოლაკის ნაამბობი _ მას კარგად ახსოვდა თავისი ხალხის თურქეთში გადასახლება. ზაურყანის სახლში გაატარა შარახმა თითქმის თვეზე მეტი.

მაშ ასე, გაადავშალოთ ხელნაწერი, მინდა გაგაფრთხილოთ, რომ ჩემს წინ ოთხას ოთხმოცდაორი მჭიდროდ ნაწერი გვერდია, არც სათაურები, არც ნაწილებად და თავებად დაყოფა, ის კი არადა, უაბზაცოდ არის ნაწერი. ეტყობა, ავტორი მის გამოქვეყნებაზე არ ფიქრობდა, უნდოდა, როგორმე ემყოფინებინა დრო და ბოლომდე გაესრულებინა ჩანაფიქრი. ხელნაწერს სათაურიც მე გავუკეთე, თავებად და ნაწილებადაც მე დავყავი კითხვის გასაადვილებლად.

მკვდრების სუფრა

აქეთ მომავალ საზიდარს გამოვყევი გზად. ჩამოვხტი და ვდგავარ, აქეთ-იქით ვიხედები, არ ვიცი საით წავიდე. ფერდებშელეწილმა ცხენმა ძლივს ამოგვიყვანა, ახლა კი ხრიგინ-ხრიგინით მიაგორებს საზიდარს მთის ძირში. მხოლოდ ბორბლების ხმაური თუ არღვევს ირგვლივ გამეფებულ სიჩუმეს. სიცხემ სადამოსკენ ოდნავ იკლო. თბილი ქარი ისე ხვეტავს მტვერს შარაგზაზე, თითქოს უხილავი ცოცხიაო. მარჯვნივ, მოშორებით სოფელი ილანდება, ძაღლების ყეფაც მოისმის. მარცხნივ მზისგან გამოფიტული შიშველი ბორცვებია, წვიმის ამომშრალი ნიაღვრები შეურაცხყოფელ ჭრილობებივით რომ ატყვია ზედ. წინ კი, ჰორიზონტამდე, უსიცოცხლო დაბლობია, მეჩხერი ხეებით დაფარული. ვდგავარ და გაოცებული ვუყურებ ამ უცხო მიწას. ნუთუ ამაზე გაცვალეს უბიხებმა თავიანთი მთები? ნუთუ ამ მიწაში განისვენებს მათი ძვლები?

გრდემლზე ჩაქუჩის დარტყმის ხმამ მაფიქრებინა, რომ მეგზურმა სწორი მითხრა, სამჭედლო აქვე უნდა იყოს. აი, ისიც, სულ ასიოდე ნაბიჯითაა ჩემს უკან. თურმე, როცა ჩამოვხტი, სწორად არ ამიღია გეზი. აი, ეს კი მჭედელია, ალბათ. სანამ მივიდოდი, რამდენიმეჯერ კიდევ დააკაკუნა ჩაქუჩი და, თითქოს წინასწარ იცის, რომ სწორედ ის მჭირდება, შესახვედრად გამოვიდა. ნაჩქარევდ მოწმენდილ გამურულ სახეზე მეჩხერი უღვაში მოუჩანს, ტანდაბალია, ხელში რაღაც ფუთა უჭირავს. იმის გაფიქრებაც მოვასწარი, იქნებ ეს სხვა ვინმეა და სულაც არ არის მჭედელი-მეთქი, მაგრამ ის სწორედ მჭედელი ბირამი გამოდგა. ამაზე მითხრეს, ის თუ შეგხვდა, შენი საქმე კარგად იქნებაო. ფუთა რომ უჭირავს, ესეც ხეირია ჩემთვის, იმიტომ რომ ეს ფუთა სწორედ იმ მოხუც უბიხთან, ზაურყან ზოლაკთან მიაქვს, ვისთვისაც რის ვაი-ვაგხლახით მოვალწიე აქამდე.

მე და ბირამი მოტიტვლებული ბორცვის ძირს მივუყვებით. ეტყობა ღცთისგან დაწყევლილია ეს ბორცვი. ცალ მხარეს ღვარებისგან არის დახერგილი, მეორე მხარედ კი, მხოლოდ დახეთქილი ქვებია, ბალახიც კი ამოუწვავს მზეს ძირფესვიანად.

- მოვედით, ამბობს ბირამი, - აქაა მისი სახლი.

თითითაც მაჩვენებს, მაგრამ მე მაინც ვერავითარ სახლს ვერ ვხედავ.

- იქ კი არა, აი იქ - ისევ თითით მიჩვენებს.

როგორც იქნა, დავინახე სახლი. ამ შიშველი ბორცვის ძირას მღვიმეა, შესასვლელთან ალიზის სამი დბალი კედელია ამოყვანილი, ყავრის ფარდული ერთთავად კვამლისგანაა გამჭვარტლული.

-აქ მომიცადე, გავიგებ შინ არის თუ არა ზაურყანი, ვკითხავ, თუ ისურვებს შენთან საუბარს, ხანდახან ისე განრისხებულა, რომ არავის ნახვა არ უნდა, ჩემიც კი. რას იზამ, ასი წლისაა!

ბირამი მხრებს იჩეჩავს, თითქმის მეუბნება, ასი წლის კაცს არ ეკითხებიან რატომ ხარ გულმოსულიო.

- მგონი შინ არ უნდა იყოს, თორემ ძალღი მაინც შეგვიყევდა.

ამის თქმასაც ვერ ასწრებს ბირამი და მღვიმედან უზარმაზარი ძალღი გამორბის ყევით. ამაზრზენი ხმა აქვს, თითქოს ძალღი კი არა, ვიღაცის ძველთაძველი უბედურება ჰყევს.

ბირამი მიწის რამდენიმე საფეხურს ადის და მღვიმეში უჩინარდება, შავ ხვრელში შედის, კარის მაგივრობას რომ ეწევა. ძალღს კი ყეფა მობეზრებია, დგას და მდუმარედ მათვალაიერებს.

მე კი ვიხსენებ, როგორ გამიჭირდა ეს მგზავრობა და შიშით ვფიქრობ: „ მაინც როგორი იქნება ეს ასი წლის ბერიკაცი, ვისთვისაც აქ ჩამოვედი, რას მისცემს ეს შეხვედრა ენათმეცნიერებას, ან რას ეტყვის ჩემზე ბირამი, ამდენ ხანს რომ არ ჩანს. იქნებ ჯობდა, ბირამთან ერთად მივსულიყავი მოხუცთან? “.

აი ბირამიც გამოჩნდა. მხოლოდ კიბეზე ჩამოსვლისას შევნიშნე, რომ მაგრად კოჭლობს.

-ზაურყანი შინ არის, წამოწოლილი იყო და ისვენებდა. ახლავე ადგება და შეგხვდება, ამბობს ბირამი და ვგრძნობ, რომ ჩემს მაგივრად უხარია. ახლა უკვე ორნი ავდივართ საფეხურებზე და მღვიმის წინ ვჩერდებით.

ეზოაო, ვერ იტყვის კაცი, მაგრამ მღვიმის წინ მაინც არის მიწის მომცრო ტერასა, სადაც ოთახი დაბალი, ბებერი, მაგრამ ღონიერი ხე დგას. ერთ-ერთის ქვეშ გრძელი სკამია. მე და ბირამი ვსხდებით და ვაბოლებთ.

-ზოგჯერ ძალიან გაბრაზებულია, - მეუბნება ბირამი, -მაგრამ გაემტყუნება? ერთი თანატოლიც კი არ ჰყავს გარშემო. ვუთხარი, მოგიტანე რაც მთხოვე-მეთქი, მან კი ხმა არ გამცა. ხშირად იცის ასე. მერე შენზე ვუთხარი, პატივსაცემი სტუმარია-მეთქი. არც ამაზე მიპასუხა. გამოსვლილსას მომამახა, ახლავე ავდგებიო. რისთვის მოხვედი არ მითქვამს, არ გაბრაზდეს-მეთქი. შენ თვითონ უთხარი, რომ შეხვდები,

ასე აჯობებს. რაკი შეგხვდება, აღარც გაგაბრუნებს. მე კარგად ვიცი მაგის ხასიათი. პატარა რომ ვიყავი, მამობა გამიწია, ეგ მარჩენდა, სანამ გავიზრდებოდი. მართალია, ცალკე ისურვა ცხოვრება, მაგრამ ჩვენ მაინც მამა-შვილად ვრჩებით. ჩემს მეტი არავინ ჰყავს. მე წავალ ახლა, შენ კი დარჩი. მაპატიე, რომ გტოვებ, მაგრამ ისეთი დროა, სწორედ ახლა შეიძლება მოიყვანონ დასაჭედად ცხენები. შელამებისას ისევ მოვალ, ახლა ზაურყანი დარჩენასაც შემოგთავაზებს, ღამდე შეგიძლია აქ გაათიო. საჭმელს კი მე მოგიტან.

მადლობას ვუხდის ბირამს და ვეუბნები, რომ ვეცდები სიკეთე გადავუხადო.

-ამაზე მერე ვილაპარაკოთ, - მაჩერებს იგი, - ოღონდ ზაურყანს ფული ან სხვა რამე არ შესთავაზო. სტუმარი წმინდანად მიაჩნია, ჩვენ კი შევთანხმდებით.

მე მარტო ვრჩები. უფრო სწორად ორნი ვართ - მე და ძალი. ორივენი ჩუმი ვართ და ვიცდით. ის წევს, მე ვზივარ და ვუყურებ ღია კარს, ეს ხვრელია კი არა, მაინც კარია, შიგნით შეღებული. ველოდები, როდის გამოჩნდება უცნაური მასპინძელი, ადგომასა და შეხვედრას რომ დათანხმდა. ნეტავ რამდენი წელი ცხოვრობს აქ? მუდამ მარტოა? ან როგორ შეახვედრა ბედმა ბირამთან? რატომ ცხოვრობს ცალკე? ან ეს სამარის მსგავსი მღვიმე რატომ აირჩია ბინად?

მღვიმიდან ყრუ ხველა მოისმა, კიდევ რამდენიმე წუთი და კარში ზაურყანი გამოჩნდა. ის ძლიერ მაღალი და ბეჭევგანიერია, ისედაც გრძელ სახეს კიდევ უფრო უგრძელებს მკერდზე დაფენილი თეთრი წვერი. ტანზე ხალათის მსგავსი აცვია, გრძელი, მუხლებს ჩაცილებული, თეთრი, განიერსახელოებიანი და ხალვათი ჩასაცმელი. მარჯვენა ხელში მძიმე კვერთხი უჭირავს, რკინის ასევე მძიმე ბუნიკით. დიდხანს უძრავად დგას კარში და მომჩერებია. ძალი ალერსიანად ეფათურება, ის კი უხმოდ იშორებს ფეხით და რამდენიმე ნაბიჯს დგამს ჩემკენ. ნაბიჯი მსუბუქი აქვს. როცა დგამს, მარტო მაშინ კი არ არის წელში გამართული - სიარულის დროსაც.

-კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება! - მეუბნება თურქულად, ჩერდება და მარჯვენა ხელს მკერდზე იდებს.

-დღე მშვიდობისა, - ვპასუხობ მეც თურქულად. ახლოს რომ დგას, ახლა ვხვდები, რა საოცრად წარმოსადგეია. ზემოდან დამცქერიან ცასავით ლურჯი, ოდნავადაც გაუხუნარი თვალები. შემდეგ ბეზრდება ზემოდან ქვევით ცქერა და ნელა ეშვება ასწლოვანი ხის გადანაჭერზე (ალბათ მოხრა უფრო ეძნელება, ვიდრე ადგომა) და ხელით მანიშნებს სკამზე, სადაც მე და ბირამი ვისხედით. ვემორჩილები და ვჯდები. ღონივრად არჭობს კვერთხს მიწაში და ჯიბიდან ქარვის კრიალოსანს იღებს.

-არნახული სიცხე იყო დღეს, აი ტოტიც კი გამხმარა, - რომელიღაც ტოტზე მითითებს, მე კი ვერ ვხედავ.

-დიახ, ძალიან ცხელოდა, - ვუპასუხებ მე.

ის დიდხანს დუმს, მხოლოდ კრიალოსნის წკაპაწკუპი ისმის .

„რით დავიწყო“, - ვფიქრობ მე, - ყველაზე უფრო მთავარიდან, იმითი, რისთვისაც ჩმოვედი თუ სხვა რაიმეთი?“ და უცბად მოულოდნელად ვეკითხები:

- რამდენი წლის ხართ?

ზაურყანი იღიმება.

- ალბათ ჩემმა ასაკმა მოგიყვანათ ჩემთან, არა? ამის მეტი არაფერი საინტერესო აღარ მაქვს. თუ არ ვცდები, ზუსტად ასისა უნდა ვიყო.

- აქ დაიბადეთ? - ვეკითხები და ვიცი, რომ თუ „ჰო“ მიპასუხა, ყველაფერი წყალში ჩამეყრება.

- არა, - მპასუხობს იგი, - მე აქედან ძალიან შორსა ვარ დაბადებული.

ველოდები, რომ კიდევ იტყვის რაიმეს თავის თავზე, მაგრამ არაფერს ამბობს, მდუმარედ მარცვლავს კრიალოსანს, მერე უცბად ჩერდება და მეკითხება:

-შენ თვითონ ვინ ხარ, სადაური ხარ?

მე თვალეში ვუცქერი და ვფიქრობ, ამ მოხუცს ყველაფერი თავიდანვე გულწრფელად უნდა ვუთრა, რაც იქნება, იქნება!

__შორიდან ვარ ჩამოსული, სხვა სახემწიფოდან, საბჭოთა კავშირიდან.

-საიდან? - ხელი ყურთან მიაქვს ზაურყანს.

-საბჭოთა კავშირიდან, რუსეთი, კავკასია, აფხაზეთი - ერთმანეთის მიყოლებით ვამბობ სიტყვებს, თანაც ისე წარმოვთქვამ, როგროც თურქეთში წარმოთქვამენ, იმ იმედით, რომ იქნებ რომელიმე მაინც გაიგოს.

ზაურყანს ესმის და იმეორებს:

-კავკასია...აფხაზეთი.

-დიახ, მე კავკასიიდან ვარ, აფხაზეთიდან. ხმამაღლა ვლაპარაკობ, მინდა კარგად გაიგონოს.

-რა ეროვნებისა ხარ?- ისე აჩქარებით მეკითხება, თითქოს შემძლია არ ვუპასუხო.

-აფხაზი ვარ, აფხაზეთიდან ჩამოვედი.

-აფხაზი ხარ?! ყოვლისშემძლე ღმერთო, ეს რა მესმის?- სუფთა აფხაზურით წარმოთქვა მოხუცმა და გაოგნებულმა ცისკენ აღაპყრო ხელები.

-დიახ, აფხაზი ვარ, აფხაზეთიდან ჩამოვედი,- ისევ ვუმეორებ მე, მაგრამ ახლა თურქულად კი არა, აფხაზურად.

-ო, რა სიხარული მომიტანე, რამდენი წელია არც ერთი აფხაზი არ მინახავს. მკვდრების აღდგომას ვფიქრობდი და აფხაზურს თუ გავიგონებდი, აღარ მეგონა.

ამას რომ ამბობდა, მოხუცი მორიდან წამოდგა, მიმიზიდა და რიგრიგობით ამომიკოცნა თვალები.

-იცოდე, მეც შენი სისხლისა ვარ, ჩემი საცოდავი დედა აფხაზი იყო შათიფას გვარიდან, წებელდიდან. სახელად რა გქვია?

მე ვეუბნები სახელს, მას კი ხელები ისევ ჩემს მხრებზე უწყვია. ცალ ხელში კრიალოსანი შენიშნა და თითქოს აღარ დასჭირდებაო, ჯიბეში იჩურთავს და აღარც ამოაქვს, სანამ სტუმრადა ვარ.

-დაჯექი, დაჯექი, - მეუბნება ზაურყანი, -შენ არ შეგეფერება ფეხზე დგომა. მე მოხუცი ვარ, მაგრამ შენ ჩემი ბიძა¹ ხარ და წესის მიხედვით უფროსობა შენ გეკუთვნის. - ერთმანეთს ვსვამთ სკამზე. - დღეს რომ მოვკვდებოდე, სამოთხეში მოვხვდებოდი, სადაც მთელი ჩემი ხალხი მელოდება,- მეუბნება იგი და ისევ აღდგომას ლამობს, მე მხრებზე ვკიდებ ხელს და ვაჩერებ, - მე ვუამბობ იმათ, რომ აქ, დედამიწაზე კიდევ ცხოვრობენ აფხაზები.

ვერ იქნა და ვერ დაწყნარდა მოხუცი. მისი ღელვა მეც გადამედო. ხან ადგება, ხან დაჯდება, ხან მღვიმეში შევა, ისევ გამოვა გარეთ. დაბნეულად მიდი-მოდის ერთი ხიდან მეორესთან. ხელს უსვამს, თითქოს ამოწმებს, ისევ იმ ადგილას დგანან თუ არა. მერე ისევ ჩემთან მოდის და ამ ასაკისთვის დაუჯერებლად ღონიერი ხელებით სკამზე მსვამს.

-დაჯექი დად² შარახ, დაჯექი, შენ ბიძა ხარ, ფეხზე არ უნდა იდგე. ჰო, ჰო, უბიხებმა იცოდნენ სტუმრის დახვედრა, მაგრამ ვინღაა ახლა ამის გამკეთებელი ჩემ გარდა? მარტო მე კი რა შემიძლია? როგორ უნდა დავხვდე ღირსეულად შენნაირ სტუმარს?

¹ ძველი აფხაზური ადათის მიხედვით, ყველა ნათესავი და მოგვარე (დედის მხრიდან) ბიძად ითვლებოდა. რა ასაკისანიც უნდა ყოფილიყვნენ, მათ ადათის მიხედვით უფროსებად მიიჩნევენ. ეს ადათი უმეტესად კაცებზე ვრცელდებოდა, დედის თანამემამულეებზე.

² ალერსიანი მიმართვა, ყველაზე მეტად „მვირფასოს“ უახლოვდება.

მოხუცი შეუმჩნევლად მიდი-მოდის აქეთ-იქით, ხან მე მელაპარაკება და ხან თავის თავს. ზოგჯერ შეშლილს გავს.

დამდება, მოხუცი შინ შედის და კერიაზე ცეცხლს აჩაღებს. ალის შუქი გარეთ იჭრება. მოხუცი გამოდის, შინ მეპატიჟება, ცეცხლთან მსვამს და ისევ მიდის. აქაურობას ვათვალისწინებ, კერიასთან რამდენიმე დაბალი სკამია, კედელთან ტახტებზე ბამბის სკამებია გაშლილი, იატაკზე ძველი საშინაო წულები აწყვია. მეორე ოთახში გასასვლელი სკამიც ჩანს. ყველგან წესრიგი და სისუფთავე სუფევს. ეტყობა ვიღაც ზრუნავს მოხუცზე, მაგრამ ვინ?

ზაურყანს ერთი ილღია ფიჩხი შემოაქვს და ნახევარს ცეცხლს აყრის.

-აი ასე, ჩემო ძვირფასო შარახ, აი ასე, - ამბობს იგი და მხარზე მადებს ხელს, რომ არ ავდგე.

-უყურე ამ ცეცხლს, უბიხების უკანასკნელ კერას. კიდევ კარგი, აფხაზურად რომ არ დამავიწყდა, რომელიმე სიტყვას თუ ვერ გავიხსენებ, უნდა მაპატიო. დიდება ალაჰს, ჩემმა საწყალმა დედამ შემასწავლა თავისი ენა, დღესაც მიდგას ყურში მისი ხმა.

უკვე კერიასთან ვზივარ, მაგრამ მოხუცი მაინც არ მშვიდდება, ხან გარეთ გადის, ხან შინ შემოდის, ბოლოს მეორე ოთახში გადის და ერთი ათ წუთს ყოვნდება. მინდა ჩემოდნიდან უბის წიგნაკი და ფანქარი ამოვიღო, მაგრამ მერიდება, ჯერ არ მიტყვამს რისთვის ვარ მოსული. მითხრა, უკანასკნელი უბიხი ვარო და ეს სიმართლე უნდა იყოს. ორი თვე ვიხეტიალე თურქეთსა და სირიაში და ამ ასი წლის მოხუცის გარდა კაცი არ შემხვედრია, უბიხი ვარო რომ ეთქვას. ზაურყან ზოლაკის სახელი კი, სხვებისგანაც მსმენია.

აი მეორე ოთახიდან გამოდის ზაურყანი. ვედარც იცნობ კაცი, თითქოს უფრო გამაღლებულა. ახლა შავი ჩოხა აცვია და მაღალი ბოხოხი ჰხურავს. მოვერცხლილ, ჩაშავებულ წვრილ კავკასიურ ქამარზე ბრძოლსთვის მოხერხებული დიდი შავტარიანი, ასევე ჩაშავებული ვერცხლისქარქაშიანი ხანჯალი ჰკიდია. მოხუცს ხელში დიდი სპილენძის ბუკი უჭირავს, მეტრი იქნება სიგრძით. არც კი დამჯდარა, ისე მიამბობს ამ ბუკის ამბავს.

-აქ დარჩენილი უბიხებიდან ყველაზე უფროსმა საულაჰმა ეს ბუკი და ქამარ-ხანჯალი გადმომცა სიკვდილის წინ. ქამარ-ხანჯალი თავისი იყო, ბუკი კი ხალხის საკუთრებაა. ახლა ეს ბუკი მე მაქვს, ჩემი სიკვდილის შემდეგ კი ვინ იცის ვისი იქნება. კავკასიაში რომ ვცხოვრობდით, სწორედ ასეთი ბუკი ჰქონდა მამაჩემს და როცა

წებელდიდან დედაჩემის ძმები გვეწვეოდნენ, ამით მოუხმობდა მეზობლებსა და ნათესაებს. მის ხმას რომ გაიგონებდნენ, ყველამ იცოდა, რომ ჰამირზას შორიდან მოსული სტუმრები ჰყავდა. მოდი, ამაღამაც გაიხმინოს ამ ბუკმა, შორიდან მოსული, ძვირფასი სტუმრის პატივსაცემად, დედაჩემის მხრიდან ბიძად რომ მეკუთვნის, იმ სტუმრის პატივსაცემად. დაე, ყველამ გაიგოს და გვეწვიონ!...

მოხუცს გარეთ გააქვს ბუკი. მე გაოგნებული მივყვები უკან. სახლის წინ ამართულ ოთხივე ხეს ჩაუარა, ხრამთან შეჩერდა და ბუკს ჩაჰბერა.

ჩემს სიცოცხლეში პირველად მესმის ასეთი ბუკის ხმა, ერთსა და იმავე დროს საშიშიცა და საწყალობელიც, დაჭრილი მხეცის ხმის მსგავსი. ხმები ხან მაღლა მიიწევს და კვამლივით ედება სახურავებს, ხან ქარისაგან გატაცებული სადღაც შორეთში ლევს სულს საცოდავად. ვუსმენ ამ ხმას და ვფიქრობ, რატომ უფრო ძლიერად არ გაჰყვირის ეს ბუკი, უფრო საწყალობლად, ყველა რომ აატიროს. რატომ ყველამ არ უნდა მოიხადოს ქუდი და გაიხსენოს ისტორიას ჩაბარებული ხალხი.

გაჰყვირის უბიხების უკანასკნელი ბუკი...

მე ნაღვლიანად ვფიქრობ, ბუკი კი გაჰყვირის, გაჰყვირის და ბოლოს დუმდება.

მე და ზაურყანი შინ შევდივართ და აქეთ-იქიდან ვუსხდებით ცეცხლს. უბიხების უკანასკნელი ბუკი დადუმდა, უკანასკნელი კერა კი ისევ ღვივის. ვუცქერი ჩემს წინ მჯდომ უკანასკნელ უბიხს, ღრმა ნაოჭებით დასერილ სახეს, ძლიერ მუხლებზე დაწყობილ დიდ ხელებს, მის ფართო მხრებს, დანაოჭებულ, მაგრამ ღონიერ კისერს და ვფიქრობ, რა გოლიათი იქნებოდა ახალგაზრდობის წლებში.

-მიგიხვდი, შენ შორიდან ხარ მოსული, - სვენებ-სვენებით მეუბნება ზაურყანი, თითქოს გადავიწყებულ სიტყვებს იხსენებსო, - ვხვდები, რომ საქმისთვის ხარ მოსული. ვიცი შეკითხვებს მომცემ და მე უნდა გიპასუხო, მაგრამ გთხოვ, დღეს მოისვენე და პური გატეხე ჩემთან.

ამის დამთავრებას ძლივს ასწრებს მოხუცი და ზღურბლთან ბირამი ისვეტება უხმაუროდ. ჩვენი, ბავშვობიდანვე ძვალსა და რბილში გამჯდარი აფხაზური ჩვევა ფეხზე მაყენებს მის შესახვედრად.

-დაჯექი დად, დაჯექი, მაგას ასეთი არ ესმის, - მეუბნება ზაურყანი და ბირამზე მანიშნებს.

ის კი ხმას არ იღებს, ისე ხსნის მოტანილ ფუტას და მაგიდაზე აწყობს საჭმელს. ხანდახან ზაურყანისკენ იხედება და რაღაცას ეუბნება თრქულად, ისე ეჩურჩულება, არც მესმის. ალბათ ვახშმის თაობაზე ეთათბირება მოხცს.

სანამ ბირამი ფუსფუსებს, მოხუცი უძრავად ზის, შუამკერდზე დაფენილ თეთრ წვერს იფარცხავს და თვალებში მიყურებს. მის თვალებში ერთდროულად ირეკლება სიკეთეცა და სიმძიმეც. მერე თვალს მაშორებს და სიბნელეში შეღებულ კარს აჩერდება. ხმამაღლა და მხიარულად ლაპარაკობს. თითქოს იქ, კარს მიღმა მართლა ხდებოდეს რაღაც.

-დიახ, ტყუილად როდი გაჰყვიროდა ბუკი, დად შარახ, აი უკვე ყველა ნათესავი და მეზობელი შეგროვდა მის ხმაზე. თითოეული თავის საქმეს აკეთებს: ზოგმა თიკნები დაკლა და შამფურზე წვავს, ზოგმა ხარი წამოაქცია დ დიდ ქვაბში ხარშავენ ხორცს, ზიგი კი ღომს აკეთებს. ახლა ჩვენი უბიხი უხუცესებიც გვეწვევიან, რათა დედაჩემის ქვეყნიდან მოსულ ჩემს ძვირფას სტუმარს მოგესალმონ, აქ ნახავ ქილებიან ჩოხებში გამოწყობილებს, მორკალული ხმლები და ხანჯლები რომ ამშვენებთ. დიდი ხანია შევთანხმდით: ვის ეზომიც გამოჩნდება კავკასიელი სტუმარი, იქ უნდა მოვიყაროთ თავი ყველამ.

მე ვუსმენ და ხანდახან მდუმარედ გადავხედავ ხოლმე ბირამს, ისევ მშვიდად რომ ალაგებს მაგიდაზე საჭმელს. ან აფხაზური არ ესმის და ან უკვე შეჩეულია ამას.

ზაურყანი ფეხზე დგება, მუგუზალით სანთელს უკიდებს და ბირამის გაწყობილ მაგიდას კუთხეში დგამს. მერე შუა ოთახში დგება და მხიარულად ამბობს:

-აბა, ჭაბუკებო, ქალიშვილებს უთხარით დოქები და თასები მოიტანონ. ნადიმი იწყება და დროა ხელი დააბანინონ სტუმრებს, - თითქოს ვიღაცას გვერდი აუქციაო, ისე გავიდა ზაურყანი კარში.

გარეთ ბნელა და სიწყნარეა, უღრუბლო ცაზე უძრავი ვარსკვლავები კამკამებს.

-ღრმად პატივცემულო სით, დაუთ, საულაჰ, თათლასტან, ზოსჰან, აჰმეთ, ხელები დაიბანეთ და ჩვენი სუმარი სუფრასთან მოიწვიეთ, ყველაფერი მზად არის, ამბობს ზაურყანი, და ისე იხედება აქეთ-იქით, თითქოს ყველანი მის გარშემო იდგნენ. მერე რამდენიმე ნაბიჯს დგამს, ბებერ ხესთან მიდის, ხელებს ხვევს და ვიღაცისკენ იხრება, ხი ქვეშ რომ დგას უჩინრად.

-ჩემო ძვირფასო დედა, რატომ ხარ დღეს ასე მოწყენილი? ახლოს მოიწი და დასავით გადაეხვიე ჩვენს სტუმარს. ის ხომ შენი მშობლიური აფხაზეთიდან არის

ჩამოსული. ხომ მახსოვს რა მწარედ ტიროდი და მოთქვამდი ჩვენს ნამალევად აფხაზურად, ტიროდი იქ დარჩენილ ძმაზე. მართალია, ეს შენი ღვიძი ძმა არ არის, მაგრამ აფხაზია. ხმა გაეცი, იქნებ რაიმე იცის შენი ძმებისა.

ზაურყანი წელში სწორდება, ვისაც ახლა ელაპარაკება, მისი სიმაღლისა უნდა იყოს:

-მინდოდა გამეხარებინე მამაჩემო! მახსოვს, აფხაზი რომ გვესტუმრებოდა, სულ ერთი იყო, ახალგაზრდა იქნებოდა თუ მოხუცი, უმასპინძლდებოდი, მეზობლებს მოუწვევდი და მერე მდინარე მზიმთამდე აცილებდი, დღეს შარახ ქვამბაა ჩვენი სტუმარი, ახალგაზრდაა, მაგრამ ჩვენი სირცხვილი, საკადრისად თუ ვერ ვუმასპინძლეთ! ალბათ შორიდან მოვიდა, რომ გაეგო რა დაგვემართა, რატომ აღვიგავეთ უბიხები პირისაგან მიწისა.

ზაურყანი სახლისკენ მოდის, ზედ ზღურბლთან ჩერდება და ხმას უწევს:

-ვინც ხელი დაიბანა, სუფრასთან ვიწვევ ჩვენს ძვირფას სტუმართან ერთად.

მოხუცი აღარაფერს ამბობს, ხელით მეპატიჟება შინ.

ზღურბლთან ბირამი გვხვდება, უჭირავს დოქი და ხელს გვაბანინებს.

-აი ეს არის, რაც ღმერთმა მოგვცა დღეს, -ამბობს ზაურყანი და სუფრას ვუსხდებით.

ყველაფერი რაც სუფრზე დევს თუ აწყვია, მჭადის გარდა, არაფრითა ჰგავს კავკასიურს. მოგზაურობის დროს ბევრჯერ მიგემია თუქრული კერძები, ისეთი, ახლა რომ მოგვართვა ბირამმა: პაკლა ჩარბასიც - ლობიოს სუპი, და ბუღლი-ბუღლამაც - ორთქლზე მომზადებული კატლეტი.

ზაურყანი მიმასპინძლდება, ბირამს კი თვალები მიუღულავს და ისე წყნარად მიმჯდარა კუთხეში, თითქოს სძინავსო.

კერაზე ცეცხლი იფერფლება, სუფრაზე წვრილი სანთელი ბჟუტავს. მე კი ამ სიბნელეში უცნაურად ვგრძნობ თავს. თითქოს მჯერა კიდეც და არც მჯერა, რაც ჩემს გარშემო ხდება.

ზაურყანი ჩემს პირდაპირ ზის, ნელა ჭამს და დროდადრო უკმაყოფილოდ იხედება ჩემს გვერდით ერთსა და იმავე ადგილას; შემდეგ მუხლებზე ხელისგულებს აჭერს, ნელა ღებდა და ვიღაცას ეძახის:

-ნარჩოუ, ეი, ნარჩოუ, ყველა ზის, ვინც უნდა დამჯდარიყო? დასხდნენ? ყველას დაუსხით ღვინო? სუფრაზე ყველგან არის მოხარშული ხორცი? ყურადღებით იყავით, ნარჩოუ, და როცა დრო მოვა, მე მგონი იცი, ვისაც უნდა მიართვა ბეჭი.

ზაურყანი წამოიძარტა.

-ახლა კი, ჩემო ძვირფასო სტუმრებო და ძვირფასო მეზობლებო, მართალია, არავითარი ღირსება არ გამაჩნია ასაკის გარდა, მაგრამ მაინც მე მხვდა წილად სუფრის ხელმძღვანელობა. ღმერთმა ყველა ბედნიერი და ჯანმრთელი გამყოფოთ. დღეს ისეთი პატივსაცემი სტუმარი გვყავს, რომ ამაზე უფრო ძვირფასი ვინმე აღარასოდეს გვეწვევა. ეს ჩემი ბიძაა, დედაჩემის ძმაა. იგი გაცილებით მეტის ღირსია, ვიდრე იმისა, რაც ამ ღარიბულ სუფრაზე მივართვით, მაგრამ რაცა გვაქვს, კეთილი გულით არის მიძღვნილი.

ზაურყანს თავი აუწევია და ისე დგას სუფრასთან. მარჯვენა ხელი ისე მოუხრია, თითქოს ღვინით სავსე ჭიქა ეჭიროს.

მივჩრებივარ მოხუცს და თითქოს მჯერა, რომ ირგვლივ ხალხი ირევა, ისე დარწმუნებული ესაუბრება სიცარიელეს. ერთი წუთით ყველაფერი მავიწყდება: ეს ქვეყანაც, სადაც ჩამოვედი, ის უდაბნოც, აქ ჩამოსვლამდე რომ გამოვიერე, ის შიშველი ბორცვიც, აქ რომ ამოვფორთხდი და მღვიმეც, სადაც ახლა ვზივარ. ყველაფერი მავიწყდება და მგონია, რომ აქ კი არა, კავკასიაში ვარ და ახლა კი არა, ასი წლის წინათ უბიხების ხალხმრავალ სუფრას ვუზივარ.

ზაურყანი მოცელილივით ეშვება სკამზე. იგი ჩემს პირდაპირ ზის, უკან გადაწოლილა და დაღლილი მიყრდნობია კედელს. ვჭამთ, ზაურყანი დუმს. ხუთი, ათი წუთი არ იღებს ხმას. ბირამი ყავას ადუღებს ნაკვერცხლებზე და ფინჯნებში ასხამს. ყავას ვსვამთ, მოხუცი კი ისევ დუმს, როცა ვამთავრებთ, ნელა დგება და მეუბნება:

-დად შარახ, ამაღამ აღარ შეგაწუხებ, ნამგზავრი ხარ და დაღლილი იქნები. დაწექი და დაისვენე, - ხელით მანიშნებს ბამბისსაბანგადაფარებულ ტახტზე, ოთხაში შემოსვლისთანავე რომ შევნიშნე.

-ღამე მშვიდობისა, - მეუბნება იგი, კართან მიდის და თავს ხრის გამომშვიდობების ნიშნად. კედელზე მიყუდებულ კვერთხს იღებს და ჩემკენ აღარც იხედება, ამაყად გადის მღვიმიდან. ბირამი კი მოხუცის მობრუნებამდე მიჩვენებს სად უნდა დავწვე - აქ კი არა; მეორე ოთახში, სადაც მოხუცმა მითხრა.

იმ დამეს ძილი არ მომკარებია. ჯერ იყო და მესმოდა, როგორ დადიოდა მოხუცი და თავის თავს ელაპარაკებოდა. როცა ინათა და მოხუცმა დაწოლა ინება - მე აღარ დამეძინა. ჩემოდნიდან უბის წიგნაკი ამოვიღე და რამდენიმე საათი ვწერდი ყველაფერს, რაც განსაკუთრებით დამამახსოვრდა მოხუცის ნაამბობიდან. ვწერდი და შეშფოთებული ვიქრობდი: „როგორი იქნებოდა იგი ხვალ, გრძნობების ასეთი აფეთქების შემდეგ, რისი მოწმეც თავად გახლდით? მოეგება კი გონს? დამშვიდდება? გამოვა საუბარი? მაგრამ შიში ამაო გამოდგა.

დილით ამ ოთხი ხიდან ყველაზე უფრო ბებერი ხის ქვეშ დაჯდა თავისსავე გაკეთებულ სკამზე და მკითხა, რისი გაგება გაინტერესებსო.

მე ავუხსენი, ჯერ შენი ცხოვრების ამბავი მაინტერესებს, შემდეგ კი მიინდა უბიხური ენის შესწავლაში დამეხმარო, რადგან სხვა აღარავინ ლაპარაკობს უბიხურ ენაზე და დახმარებაც არავის შეუძლია-მეთქი. ორივეჯერ უსიტყვოდ დამიქნია თავი თანხმობის ნიშნად.

იმ დღეს ძალზე დაღლილი ჩანდა და არ ამიჩქარებია. მეორე დღეს კი დილიდანვე შევუდექით საქმეს. ყოველდღე დილით, შუადღეს თუ საღამოს რამდენიმე საათს ველაპარაკებოდით. ასე გაგრძელდა მთელ თვეს, უფრო ზუსტად რომ ვთქვა, ოცდაათობმეტი დღე ვიცხოვრე მასთან, ზუსტად იმდენი, რის უფლებასაც ჩემი ვიზა მძლევდა. ვიზის გაგრძელება რომ მესინჯა, მთელი მოგზაურობა უნდა მომეწყო, გარდა ამისა, შედეგიც საეჭვო მეჩვენებოდა და ვეღარ გავბედე.

ბირამს მოხუცის ფარულად მოველაპარაკე, მცირე თანხაზე შევუთანხმდი და დღეში ერთხელ, ხშირად ორჯერაც მოდიოდა და მოჰქონდა ჩვენთვის მოკრძალებული საჭმელი, რასაც თავისუფლად ვერეოდით.

ყოველ დილით, შუადღემდე ზაურყანი ჩემი თხოვნით უბიხურად მელაპარაკებოდა, მე დამაბულად ვუსმენდი, ვიწერდი და ხელახლა ვეკითხებოდი, მხოლოდ ბოლო კვირას გაგვიადვილდა საქმე, პირველად ძალზე მიჭირდა.

ბედმა გამიღიმა. ასი წლის მოხუცს, რომელსაც ოცდაოთხი წლისას დაეტოვებინა კავკასია, უბიხური კი არა, აფხაზური ენაც ახსოვდა, მშობელი დედის ენა. საუკუნის სამ მეოთხედში კი თავისუფლად შეესწავლა თურქულიცა და არაბულიც. ასე რომ, სადაც გამიჭირდებოდა, ერთი ენიდან მეორეზე გადავიდოდი და უბიხური სიტყვის ზუსტ მნიშვნელობას ვადგენდი.

ამ ენის შესწავლა სულ თავიდან მიხდებოდა, თუმცა მის ლექსიკაში აფხაზური სიტყვების ფესვებიც უხვად იყო. ცეცხლს აფხაზურად „ა-მცა“ ეწოდება, უბიხურად - „ა-მეძი“, წვიმას აფხაზურად - „ა-ყუა“ ეწოდება, უბიხურად „აყ-ყუ“, წყალს აფხაზურად „ა-ძი“ ჰქვია, უბიხურად - „ბზი“, თვალი აფხაზურად - „ა-ბლა“, უბიხურად „ა-ბლია“, მარილი აფხაზურად „ა-ჯიკა“, უბიხურად „ჯი“. ფონეტიკაშიც ბევრი მსგავსება იყო, მაგრამ არც სხვაობა იყო ნაკლები. ასე თუ ისე, მე ორი თანხმომავანი დავადგინე, რომელთა წარმოთქმაც მკვეთრად განხვავდება აფხაზური წარმოთქმისგან.

ზოგჯერ, ჩვენი დილის საუბრის დროს, ზაურყანი აფხაზეთზე მელაპარაკებოდა, თავისი დედის სამშობლოზე. და ამ დროს, უკეთესად რომ გამეგო, უბიხურიდან აფხაზურზე გადადიოდა. ყველაზე მეტად ნათესავები და დედის მოგვარეები აინტერესებდა. უკვე ბევრჯერ მქონდა ნათქვამი, რომ წებელდაში, საიდანაც დედამისი იყო, არასოდეს შეგხვედროსი შათ-იფას გვარის კაცს. მას კი არაფრით არ უნდოდა ამის დაჯერება და ისევ და ისევ მეკითებოდა.

-ნუთუ ვინმე ბრმა, კოჭლი ან ხეიბარი მაინც არ შეგხვედრია შათ-იფას გვარისა? იქნებ ერთი კაცი მაინც იყოს წებელდეში!

-არა, წებელდეში ახლა ამ გვარის აღარავინ არის, - მოთმინებით ვუმეორებდი მე. - სამაგიეროდ, აფხაზეთის სხვა კუთხეებში ცხოვრობს შათ-იფას გვარის ხალხი. მოხუცებიც არიან და ახალგაზრდებიც, უსწავლელებიც და ნასწავლებიც, ჩემი ნაცნობებიც არიან.

შემდეგ გამომკითხა, რომელ სოფლებში ცხოვრობენო, ზღვასთან ახლოს არიან თუ შორს, და როგორ ცხოვრობენო.

ვცდილობდი მეამბნა, როგორ შეიცვალა აფხაზეთი, ვესაუბრებოდი ჩვენს ქალაქებზე, რკინიგზებსა და გზატკეცილებზე, ჭაობების ამოშრობაზე, ციების წინააღმდეგ ბრძოლაზე, საავადმყოფოებზე, სკოლებზე, სადაც ბავშვები აფხაზურ ენაზე სწავლობდნენ, და საერთოდ აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა რესპუბლიკის ცხოვრებაზე.

ცდილობდა გულისყურით ესმინა ჩემთვის, მაგრამ ვგრძნობდი, რომ ყოველივე ეს ძალზე უცხო იყო მისთვის. ჩემს მონათხრობსა და მის მეხსიერებაში შემორჩენილ ახალგაზრდობას შორის ძალზე დიდი, თითქმის გადაულახავი მანძილი იყო - საუკუნის სამი მეოთხედი.

სალამობით ამინდის შესაფერისად ხან ასე გარეთ ვისხედით ხეების ქვეშ, ხან კიდევ შინ და ზაურყანი აფხაზურად მიყვებოდა თავისი ცხოვრების ამბებს. უმეტესად თურქულ სიტყვებს ურევდა ლაპარაკში, ზოგჯერ-არაბულაც. როგორც გითხარით, აფხაზურად თავისუფლად ლაპარაკობდა, მაგრამ საუკუნის მეოთხედმა ათასობით თუ არა, ასობით ახალი სიტყვა მოიტანა, რომელიც მაშინ აფხაზურ მეტყველებაში არ იხმარებოდა და ეს სიტყვები ზაურყანმა მხოლოდ თურქულად ან არაბულად იცოდა.

ამის გამო ზოგჯერ ჩემიც არ ესმოდა კარგად. ეს სწორედ მაშინ ხდებოდა, როდესაც მე თვითონ ვხმარობდი აფხაზურ ლექსიკაში შემოსულ ახლა სიტყვებს, ან ძველ სიტყვებს, რომლებსაც უკვე სავსებით სხვანაირი მნიშვნელობა ჰქონდა. რასაც ზაურყანი თავის ცხოვრებაზე მიაჩნებოდა, იმის ჩაწერას ვასწრებდი, მით უმეტეს, რომ დაუზარებლად მიმეორებდა ხოლმე ერთხელ ნათქვამს. დამე, მოხუცის დაწოლის შემდეგ იმას ვწერდი, რის ჩაწერას საუბრის დროს ვერ ვასწრებდი... ზოგ ადგილს კი, სადაც ვგრძნობდი, რომ საჭირო იყო კომენტარები, აღნიშვნებს ვაკეთებდი, შემდეგ რომ არ დამვიწყებოდა. მთავარი მაინც რა თქმა უნდა ზაურყან ზოლაკის ნაამბობის ჩაწერა იყო, ზაურყანისა, რომელსაც ჭეშმარიტად შეურყეველი სიცოცხლის ძალა ჰქონდა და ასეთივე შეურყეველი მეხსიერება.

როცა შინ ვიყავით...

-ტყუილად ამბობენ, ჩემო ძვირფასო შარახ, რომ ადამიანს ენის დავიწყება შეუძლია, იმ ენისა, ძუძუსთან ერთად რომ შეუწოვია. არა, არ შეუძლია, ისევე, როგორც მე არ შემიძლია დედაჩემის დავიწყება. სამი ენა ვიცოდი ახალგაზრდობაში, ისე თუ დადგები, რომ ზღვას უყურებდე, ჩვენგან - უბიხებისგან მარჯვნივ ადილეულები ცხოვრობენ, მარცხნივ კი- აფხაზები. ჰოდა, აფხაზურის გარდა ადილეურიც ვიცი, მართალია, ცოტა ნაკლებად, მაგრამ მაინც ვიცი. ჩვენ ისეთი ახლო მეზობლები ვიყავით, რომ არ შეიძლებოდა ერთმანეთის ენები არ გვცოდნოდა. უბიხური ჩემი დედაენაა, ყველგან და ყოველთვის მესმოდა დაბადებიდანვე, შინ და გარეთ და აბა როგორ შემიძლო მისი დავიწყება? აფხაზური დედაჩემისგან ვიცოდი, ადილეური კი ბებიამ იცოდა კარგად. ის მიყვებოდა ადილეურ ზღაპრებს, ენის გასატეხებს, გამოცანებს. მახსოვს: წისქვილში მიდის ბებია და თავზე ხორბლით გატენილი გუდა ადევს, ენასაც არ აცდენს ბებია უსაქმოდ: ადილეურ ზღაპრებსა და მოსწრებულ სიტყვა-პასუხებს მიყვება. ერთი ზღაპარი დამახსოვდა. ჩვენი მეხსიერება

საწურით არის - ნაწილი გადის, ნაწილი შიგ რჩება. ეს ადილეური ზღაპარიც ჩარჩა ხსოვნაში და გიამბობთ:

„ოდესღაც ერთი კაცი ცხოვრობდა. ყველა ენა იცოდა: მგლისა, კურდღლისა თუ ჭიანჭველისა. ერთხელ ტყეში მიდიოდა და უნებლიეთ ჭიანჭველას დააბიჯა ფეხი. გაბრაზებულმა ჭიანჭველამ შესძახა:

-ვინ არის ეს უკეთური, რომ მიდის და ძირს არ იხედება?

ეს რომ გაიგონა კაცმა, ჭიანჭველა ხელისგულზე დაისვა და გაოცებული ათვალიერებდა.

-ეს რა დიდი თავი გაქვს?

-ეს იმიტომ, რომ ტვინი შევინახო შიგ

-ასეთი წვრილი წელი რატომღა გაქვს?

-იმიტომ კი არ ვცხოვრობ, რომ ვჭამო, იმიტომ ვჭამ, რომ ვიცხოვრო.

-რამდენის ჭამა შეგიძლია ერთ წელიწადში?

-ერთ წელიწადს ხორბლის ერთი მარცვალი მეყოფა, -უპასუხა ჭიანჭველამ.

-მაშ კარგი, ვნახოთ გეყოფა თუ არა ერთ წელიწადს ხორბლის ერთი მარცვალი, - უთხრა კაცმა. ჩასვა ჭიანჭველა ყუთში და ხორბლის მარცვალი ჩაუგდო შიგ.

გავიდა ერთი წელი. გაახსენდა კაცს ჭიანჭველა, გახსნა ყუთი და გაოცდა- ჭიანჭველას მხოლოდ მარცვლის ნახევარი შეეჭამა.

-ნახევარ მარცვალზე მეტი რატომ არ შეგიჭამია?

-იქნებ იმ სულელ კაცს, ვინც ტყუილუბრალოდ გამომამწყვდია დილეგში, ერთი კი არა, ორი წლის შემდეგ გავხსენებოდი. ჰოდა, მეც ყოველი შემთხვევისთვის შემოვინახე ეს ნახევარი მარცვალი, - უთხრა ჭიანჭველამ“.

ალბათ იმიტომ მახსოვს ეს ზღაპარი ასე კარგად, რომ ჩემი ცხოვრების გზაზე ხშირად ვიხსენებდი ხშირად ვიხსენებდი იმ პატარა ჭიანჭველას. მართალია, მე ჭკუას კი არა, ღონესა და ამტანობას გამოვყავდი გაჭირვებიდან. ისეთი ჭკუა რომ მქონოდა, როგორც ღონე, სულ სხვანაირად აეწყობოდა ჩემი ცხოვრება. დედაჩემი, როგროც გითხარი, აფხაზი იყო, შათ-იფას გვარისა. არ მახსოვს, მასწავლიდა თუ არა აფხაზურს, რაც თავი მახსოვს, აფხაზურად ვლაპარაკობდი, ბავშვობაშიც და, რომ

წამოვიზარდე, შემდეგაც. დიდი ხნობით ვცხოვრობდი წებელდაში ჩემს ბიძებთან. დიდი და სტუმართმოყვარე ოჯახი ჰქონდათ. ზამთარში თუ ვიყავი სტუმრად, ხშირად ვისმენდი ხოლმე ზღაპრებსა და სიმღერებს ამ საქმის ოსტატებისგან, სიამოვნებით რომ მოდიოდნენ ჩემს ნათესაებთან.

აქ მოვისმინე თქმულება აბსკრილზე, თვით ღმერთს რომ ერკინებოდა, თქმულება ბებერ გოლიათებზე - ნართებზე. მახსოვს, ვინმეს შექება თუ უნდოდათ, კარგი თხრობისთვის იმ ნართს ადარებენ, თავისი ოქროპირობით წყალი რომ აადულა ქვაბში.

დედაჩემის ძმების სახლში ჯერ სტუმართმოყვარეობა და შემდეგ მჭევრმეტყველება ფასობდა ყველაზე მეტად.

დღეს რაღაც ხშირად მიხამხამებს თვალი, ალბათ იმიტომ, რომ გარდასულებს ვიხსენებ. ყველაფერი, რაც ბავშვობაში ვიცოდი, ისეა ჩემს გულზე ამოტვიფრული, როგორც წარწერა სამარის ქვაზე. წლები გადის და არც წვიმას, არც თოვლს, არც ქვიშას არ ძალუძს მისი წაშლა.

ნუ გაგიკვირდება, შარახ, ჩემი ბავშვობისდროინდელი ენები რომ მახსოვს. მე ის გამიკვირებოდა, რომ დამვიწყებოდა.

მერე ცხოვრებამ თურქული და არაბული მასწავლა, ამიტომ მადლობელი ვარ ცხოვრებისა. მართალია, მძიმე ცხოვრება გამოვიარე... ენების ცოდნას ბედნიერება არ მოუნიჭებია ჩემთვის, მაგრამ სიცოცხლე კი შემინარჩუნა.

გუშინ მითხარი, ვერც თურქეთში და ვერც სირიაში, კაცი ვერ ვნახე შენ გარდა, უბიხურ ენაზე რომ ლაპარაკობდესო, არც კავკასიაშია ვინმე ამ ენაზე მოლაპარაკეო. იქნებ კარგად ვერ გავიგე, მაგრამ იმის თქმა გინდა, რომ უბიხური ენა აღარ არებობს, მოისპო, შეიძლება მართალს ამბობ, მაგრამ მე არ მჯერა ეს სიმართლე.

თურმე ბევრჯერ ყოფილხარ უბიხების ქვეყანაში. ის იქვეა, თქვენს გვერდით, საკმარისია, მდინარე ხოსტაზე გადახვიდე და მდინარე სოჭს მიუახლოვდე. ახლა არ ვიცი როგორია, მაგრამ მაშინ წყალუხვი მდინარე იყო. მითხარი, ოქ რომ იდექი, ნუთუ სოჭი არ გელაპარაკებოდა? ან იქნება გელაპარაკებოდა, მაგრამ შენ არ გესმოდა მისი ენა? რაკი მიეძინება, ესე იგი ლაპარაკობს კიდევ და მხოლოდ მაშინ დადუმდება, მის კალაპოტში წვეთიც რომ აღარ დარჩება.

უბიხების ქვეყანაში თუ დადიოდი, არ შეიძლება ჩვენი წმინდა ადგილი არ გენახა, სადაც ყოვლისშემძლე ბითხა ინახებოდა. მაღალი ბორცვის ქვეშ მწვანე

მდელო იყო გაშლილი, ბორცვებზეც კი შვიდი უზარმაზარი მუხა იდგა და თავისი ჩრდილით იფარავდა ჩვენს წმიდათაწმიდას. მათი ტოტები ერთმანეთს წვდებოდა და ფოთლებიც შრიალით ესიტყვებოდნენ ერთმანეთს. იქ იდექი და არ გაგიგონია, როგორ საუბრობდნენ ჩვენს ენაზე? არც მუხების ტანზე შეგიმჩნევია უამრავი ნაჭრილობევი - ანთებული სანთლების კვალი, ყოველ გაზაფხულზე რომ ამაგრებდა ზედ სალოცავად მოსული ხალხი?

იმ შვიდი მუხის ქვეშ მარად უშრობი, ნაკურთხი წყარო არ გინახავს? თუ ნახე და ახლოს იდექი, როგორ ვერ გაიგონებდი მის ხმას?

ერთიც მინდა გკითხო: მაცესტაში არ ყოფილხარ, სადაც ცეცხლოვანი წყალი მოჩქაფუნობს, სადაც მდულარე ცრემლებს ღვრის მიწა, არც მიწიდან ამოხეთქილმა ამ ქაფქაფა წყალმა გითხრა რამე?

ახლა ჩვენი წინაპრების საფლავებისა და სამარის ქვები?! ტყუილია, ქვები არ ლაპარაკობენო. ლაპარაკობენ, თუ მეხსიერება არ გაგყინვია, თუ შეგწევს უნარი სიჩუმეს უსმინო.

იმ ფრინველების გალობის ხმაზე რაღას იტყვი, მხოლოდ იქ რომ ცხოვრობენ და სხვაგან არა? ვერც იმათი ენა გაიგე? არა, ჩემო ძვირფასო შარახ, ენა ასე ადვილად ვერ მოკვდება, როგორც შენ გგონია. ენა მარტო ადამიანის ენის წვერზე კი არ ცოცხლობს, თვითონ ადამიანშია, წყლის, მიწისა და ქვის გულში. მე მჯერა, რომ იქ უბიხების მიწა-წყალზე ტოტი ტოტს, ქვა ქვას, წყარო წყაროს, ახლაც იმ ენაზე ელაპარაკება, მე რომ გესაუბრები.

მამაჩემიც და პაპაჩემიც გლებები იყვნენ... პაპაჩემი ჩემს დაბადებამდე მომკვდარა. მიაშობდნენ, მწყემსი იყო, ბატონის ნახირს მწყემსავდა და ამით არჩენდა ოჯახსო. მამაჩემი ჰამირზა კი მიწის მუშა იყო, ფეტვი და სიმინდი მოჰყავდა და შუალამეზე გაღვიძებულს თუ მინახვას მწოლიარე, დამჯდარი მამა არ მახსოვს.

პირველად ჩემს დედ-მამას ჩემი უფროსი და აიშა შეეძინათ, შემდეგ-მე, ჩემს მერე უმცროსი ძმა -მატა, შემდეგ კიდევ ორი და- ჯუნა და კუნა - ტყუპები.

თურქეთში გადმოსახლებამდე ყველანი ერთად ვცხოვრობდით, მხოლოდ აიშა ცხოვრობდა მეზობელ სოფელში, იქ იყო გათხოვილი, გარუნი ერქვა მის ქმარს.

რამდენიმე სკა ფუტკარი გყავდა და შემოდგომით მთელ თაფლსა და ცოტაოდენ სიმინდსაც ვყიდდით. სანაცვლოდ მარილს, საპონსა, და, რაც მთავარია, თოფის წამალს ვყიდულობდით.

როცა ან გვალვა იყო, ან ხშირი წვიმები და მოსავალი არ გვივარგოდა, მე და მამაჩემი შინ უმცროს ძმას ვტოვებდით და მდინარე სოჭს ავუყვებოდით, იქ ბზას ვჭრიდით, გზა არ იყო და მოჭრილ ბზას ხარებით მივათრევდით ნაპირამდე და თურქ ვაჭრებზე ვყიდდით ხოლმე. იმათ ხომ იაფად მიჰქონდათ და მიჰქონდათ, ახლა შარდინისთვის, ალოუს ძისთვის უნდა მიგვეცა წილი, რაკი ის იყო ბზის ხეობის პატრონი. კაცმა რომ თქვას, შარდინს უფრო ცოტას ვაძლევდით ვიდრე სხვასთან დაგვჭირდებოდა; ამას თავისი მიზეზიც ჰქონდა. ჩვენში- უბიხების ქვეყანაში, როგორც თქვენში- აფხაზეთში, ძველთაგანვე არსებობდა ერთი კარგი ჩვეულება - ძიძიშვილობა. გლეხებს თავადების ოჯახებიდან აღსაზრდელად მიგვყავდა ხოლმე ბავშვები. ზოგჯერ გლეხები ბავშვის დაბადებამდეც უთანხმდებოდნენ მომავალი აღსაზრდელის მამას, სოფლის ღირსეულ კაცებს უგზავნიდნენ და თხოვდნენ ნება დაერთოთ, მისი ფერხთა მტკერის ღირსნი გამხდარიყვნენ, - ეს მათთან დანათესავებას ნიშნავდა.

თუ თავადი გლეხს შვილს გაუგზავნიდა აღსაზრდელად, თანაც ეს თავადი მდიდარი თუ იყო, ოჯახის მფარველად მიაჩნდათ.

მაგრამ თავადებიც ჰაიპარად როდი გასცემდნენ ხოლმე შვილებს. ათასნაირად სწონიდნენ, რომელი გლეხის ოჯახთან დანათესავება უფრო სახეირო იყო, ვინ უფრო გამოადგებოდათ, ვისი იმედი უნდა ჰქონოდათ გაჭირვების დროს.

აი ასე გვენათესავებოდა თავადი შარდინი, ალოუს ძე - ბებიაჩემის გაზრდილი. მის ხეობაში ვჭრიდით ბზას და შეღავათიანად ვუხდიდით საფასურს. ხანდახან მარტო საჩუქრების გაგზავნას ვჯერდებოდით. შარდინი კი, მარტო ჩვენი ოჯახისთვის კი არა, მთელი ზოლაკების გვარისთვის ძუძუმტედ ითვლებოდა. საჭიროების დროს ჩვენი გვარი ყველა წევრი მის დასაცავად უნდა აღმდგარიყო.

შარდინი, ალოუს ძე, როგორც ყველა უბიხი თავადი, წაბლის ხის მაგარ სახლში ცხოვრობდა, რომელიც თავიდან ბოლომდე საგანგებოდ შერჩეული ფირცებით აეშენებინა. მიწაც ჰქონდა, ტყეც, საძოვრებიც და დახნული მიწებებიც. ჩვენი სოფლელები მის საძოვრებზე მწყემსავდნენ თავისასაც და შარდინის, ალოუს ძის ნახირსაც, ერთად ხნავდნენ, თესავდნენ და მოსავალსაც ერთად იღებდნენ. ყურძენსაც გლეხები უკრეფდნენ და უწურავდნენ.

მახსოვს, დღესასწაულებზე მთელ ჩვენს საგვარეულოს ძღვენი მიჰქონდა: თიკანი, კრავი ან მოზვერი. კაკალიც მიჰქონდათ, თაფლიც და ღვინოც - ვისაც რა შეეძლო.

ჩემს მეხსიერებაში შარდინი, ალოუს ძე მეომრად დარჩა. ეზოში დღე და ღამ შეკაზმული ცხენები ება და არც მახსოვს სხვა რამე გაეკეთებინოს ბრძოლის, თარეშისა და მტრებზე თავდასხმის გარდა. ზოგჯერ, გამარჯვებული თუ ბრუნდებოდა თარეშიდან, ზღვაზე მიდიოდა და თურქეთიდან გემებითა და ფელუკებით მოსულ ვაჭრებზე ჰყიდდა ტყავებს. რამდენიმე მონას ყოველთვის იტოვებდა მსახურად. რაკი ტყვედ ჩაიგდებდა, თავისი საკუთრება იყო: გინდა გაყიდდა, გინდა მოკლავდა და გინდა გამოსასყიდზე დააბრუნებდა.

როცა მეზობლებთან ან თავადების საგვარეულოსთან დავა გვქონდა - ეს კი ხშირი იყო - შარდინ ალოუს ძე თავყრილობაზე მიდიოდა, სადაც სადავო საკითხები წყდებოდა. ასეთ დროს ჩვენი გვარის კაცები მუდამ თან ახლდნენ, რათა დაეცვათ ან შური ეძიათ, თუ ვინმე გაბედავდა მასზე ხელის აღმართვას. თანმხლებნი იცვლებოდნენ - ხან ერთი მოჰყვებოდა, ხან მეორე, მამჩემი ჰამირზა კი - შარდინის ძიძიშვილი განუშორებლად ახლდა თან. გამიგონია, რომ ძველად, როცა აფხაზეთს მეფეები განაგებდნენ, უბიხების ქვეყანაც თურმე აფხაზეთის ნაწილად ითვლებოდა. ჩემ დროს კი ასე არ იყო, არც აფხაზეთზე ვიყავით დამოკიდებული და არც ჩვენი ერთი რომელიმე თავადი გვეოლია ბატონად. რამდენიმე ძლიერი თავადი გვეყავდა და, თუმცა ხშირად ედავებოდნენ ერთმანეთს, ძალაუფლებისთვის, მაინც ერთად განაგებდნენ უბიხების ქვეყანას, ამას შემდეგ გაიამბოვ, ჩემს უბედურებას რომ მოგიყვები.

მამაჩემი ჰამირზა კეთილი და სამართლიანი კაცი იყო. თუ სოფელში ერთმანეთს წაეჩხუბებოდა ვინმე, მამაჩემს მოაკითხავდნენ, სამართლიანად და დინჯად რომ გაერჩია საქმე. ბრძოლსა და თარეშში კი მამაჩემი უშიშარი და მრისხანე იყო და სხვებისასაც, მამაცობას აფასებდა ყველაზე მეტად.

მე და ჩემს ძმას ბავშვობიდანვე გვასწავლა ხმლის ქნევა და მიზანში სროლა, უშიშარი ცხენოსნობა. ზამთრობით მთებში დავდიოდით: ვნადირობდით და ხაფანგებს ვაგებდით. დიდთოვლობისას თხილამურებს ვხმარობდით, ესეც გვეხერხებოდა, ზღვა ახლოს იყო ჩვენთან და მამას ხშირად დავყავდით ხოლმე, ცურვაც ვიცოდით, ნიჩბოსნობაც და იალქნების დაჭიმვაც.

უბიხები ხანდახან თევზის საჭერად გადიოდნენ ხოლმე ნავებით. ზოგჯერ კი აფხაზეთისა და ჩერქეზეთის სანაპიროდან თურქების ფელუკებს მარცვავენდნენ.

დედაჩემი ნასი, ტყუპების შეძენის შემდეგ, ავადმყოფობდა, მაგრამ მაინც არაფრის ეშინოდა და, როგორც ახალგაზრდობაში, ხშირად მიდიოდა ხოლმე წებელდაში ძმების მოსახნახულებლად. შეიარაღებული ამხედრდებოდა და მარტო მე

წამიყოლებდა - პატარა ბიჭს. ახლაც, თვალებს რომ ვხუჭავ, ახალგაზრდა დედა მელანდება. ძალადი იყო და წარმოსადეგი, წაბლისფერი ნაწნავები კი, თითქმის ქუსლამდე სცემდა.

ღარიბები ვიყავით, გვიჭირდა, მაგრამ ის დრო მაინც ისე მახსენდება, როგორც ჩემი ოჯახის უბედნიერესი დღეები. იქნებ იმიტომ, რომ შემდეგში, ასეთი უბედურება გვეწვია!

ახლა მგონია, რომ ბავშვობა ყველაზე ხანმოკლე დროა ქვეყანაზე. გუშინ ბავშვები ვიყავით მე და ჩემი ძმა, და აი, უკვე მეომრები ვართ. მართალია, ყველაზე უმრწემესნი, მაგრამ უკვე გვევალება თან ვახლდეთ უფროსებს ლაშქრობაში. სამჯერ ვიყავი სათარეშოდ ჩემს ძმასა, მამამჩემსა და სხვა კაცებთან ერთად. პირველად ახლოს, აფხაზეთში ვიყავით, მეორედ და მესამედ კი შორს გავითარეთ ჩრდილოეთისკენ, მთებს გაღმა. ეს გათარეშება უკვე შავზნელ დროში იყო, როცა რუსი მეფე საბრძოლველად გამოემართა უბიხებისკენ.

ომი ერთი და ორი წელი როდი გრძელდებოდა, ხანგრძლივი იყო. აღარ მახსოვს, რამდენ ხანს ვიბრძოდი. ისე კი, რამდენჯერმე შეცვალა ზამთარმა ზაფხული, ომი კი ისევ გრძელდებოდა. ბოლოს ქუდზე კვი გამოდიოდა საომრად, მოხუცებისა და ავადმყოფების გარდა. განსაკუთრებით ზაფხულში გვიჭირდა, ყანაში მუშაობდი და გვერდით იარაღი და რამდენიმე დღის საგზალი უნდა გქონოდა, განგაშისთანავე შეკრების ადგილას რომ მისულიყავი. ჰო, ჩემო ძვირფასო შარახ, შავზნელი დრო იყო. ვერარა ცხენი ვერ გადაცურავდა იმ სისხლის მდინარეს, მაშინ რომ დავღვარეთ. სისხლი ბევრი დაიღვარა, მაგრამ ომმა არაფერი მოგვიტანა უბიხებს, უბედურების გარდა. ყველაზე მწარე სისხლი კი, ტყუილუბრალოდ დაღვრილი სისხლია.

მაშინ ჩვენ არც რუსი მეფის ძალა ვიცოდით, არც მისი კარისკაცების სიმრავლე და არც თუქრეთის სულთნის განზრახვა ომის დასაწყისიდანვე. ეჰ, დად შარახ, მოტირლები სახესა და მკერდს, რომ იხოკავენ, მხოლოდ ჭირისუფალს უმსუბუქებენ ნაღველს, თორემ მიცვალებულს აღარაფერი შველის. ჩემი მონათხრობიც ასეა.

მამაჩემმაც, მეც და ჩემმა ძმამაც იარაღს მოგვიდეთ ხელი და მერე აღარც დაგვინებებია თავი. სიმართლე გითხრა, ჩვენთან, უბიხების ქვეყანაში არც როდის ყოფილა სიმშვიდე. თარეში და ძარცვა, მონების გაყიდვა თურქეთში, ქალების გატაცება და სისხლის აღება ყოველთვის იყო და სხვანაირად ცხოვრება ვერც წარმოგვედგინა. მაგრამ როცა საფრთხე დაემუქრა უბიხების ქვეყანას, ყველაფერი დაგვავიწყდა.

უბიხებმა ოდითგანვე იცოდნენ თავისუფლების დაცვა, მომხდურთაგან, სულ ერთია, ვინც იქნებოდნენ - მეზობლები თუ უცხო ქვეყნიდან მოსულნი: ბერძნები თუ რომაელები, არაბები თუ თურქები. ზოგიერთ მეომარზე თქმულებები იყო შემორჩენილი, ზოგი მოხუცებს ახსოვთ. ვერც კი წარმოვიდგენდით უარი ეთქვა ვინმეს ბრძოლაზე, იარაღის დაჭერა თუ შეეძლო ხელში. ასეთი მახინჯი თუ გამოგვერეოდა, სისხლს ვართმევდით და სამშობლოდან ვამევებდით.

ყოველთვის, ზაფხულშიც კი, ალოობის დროს, ყველა ოჯახი ვალდებული იყო, განგაშითანავე ერთი მაინც გაეგზავნა სალაშქროდ. ათი კაცი ათისთავს ირჩევდა, ათეულები - ასისთავს, ასეულები - ათასისთავს, როცა სალაშქროდ რამდენიმე ათასი კაცი მიდიოდა, მაშინ წინამძღოლს ირჩევდნენ, გამოცდილს, მომთმენსა და მამაცს, ვისთვისაც უცხო არ იყო ხმლების წკრიალი. მისი ბრძანება კანონი იყო ყველა მებრძოლისთვის, სულ ერთია, გლეხი იქნებოდა თუ თავადი. ის ნიშნავდა შეკრების ადგილსა და დროს; ის ანაწილებდა, რამდენი უნდა ყოფილიყო ქვეითი და რამდენი - ცხენოსანი, ყველას, წინამძღოლის გარდა, თან უნდა ჰქონოდა სალაშქრო მარაგი: ცომი, დაშაშხული ხორცი და შებოლილი ყველი, მოქნილი ტყავის ორი წყვილი ქალამანი, შალის წინდები და ნაბადი. ზოგიერთს კი ხერხების, ნაჯახების, ნიჩბებისა და თოკების წამორებაც ევალებოდა (წყალზე გადასაგდებად). სიცივეში კარვებიც უნდა გაეშალათ ღამის გასათევად.

ლაშქრობის დაწყების წინ სპილენძის ბუკს აახმიანებდნენ, სწორედ ისეთს, მე რომ მაქვს.

ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი

ჰაჯი ბერზეკი, ადაგვას ძე მთელი ოცი წელი წინამძღოლობდა უბიხებს. მრავალ სისხლიან შეტაკებაში გაიმარჯვა და რუსის გენერალებმა ძალით რომ ვერაფერი მოუხერხესმ გადაწყვიტეს ეშმაკობით მოედოთ ბოლო. ათას ვერცხლს დაჰპირდნენ, ვინც უბიხების ურჩი წინამძღოლის თავს მოუტანდათ. მაგრამ ჰაჯი ბერზეკს ამის შემდეგაც სწყალობდა ბედი. მოღალატე არავინ აღმოჩნდა. ბოლოს და ბოლოს, თავისი ნებით მოიხსნა წინამძღოლის მოვალეობა.

ახლაც არ ვიცი ამის მიზეზი. შეიძლება ხანდაზმულობა, ან მოვლენათა მსვლელობა იყო, უფრო და უფრო რომ ითრევდა უბიხებს იმ გზაზე, ძალზე სახიფათოდ ეჩვენებოდა ძველსა და გამოცდილ მებრძოლს, თუმცა წინააღმდეგობის გაწევაც აღარ ძალუძდა. ასე იყო თუ ისე, მან უარი თქვა საბრძოლო

ხელმძღვანელობაზე, საქმეებს ჩამოშორდა და მალეც მოკვდა. ეს რუსეთ-თურქეთის დიდი ომის დამთავრების მეორე წელს მოხდა. წინამძღოლის ადგილი მისმა ბიძაშვილმა ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხმა დაიკავა. კერანტიხმა ძალაუფლების აღებისთანავე გამოავლინა სიმტკიცეცა და მამაცობაც, თუმცა ადრე ამბობდნენ, დამპალი კბილივით ირყევა აქეთ-იქეთ. მიზეზიც ჰქონდალ ამის სათქმელად. ომის დაწყებამდე ცოტა ხნით ადრე მეფის გენერლებს შეურიგდა და სამხედრო ჩინიც მიიღო მათგან (ვერცხლით უხდიდნენ), და შემდეგ ბიძამისი რომ მეფის გენერლებს ეომებოდა უბიხებთან ერთად, ის ხალიჩაზე იყო დაბრძანებული და ნარდს თამაშობდა.

ვერ გეტყვი, ძვირფასო შარახ, როგორ აეწყობოდა უბიხების ბედი, ეს ყირიმის ომი რომ არ დაწყებულიყო. როცა რუსეთის არმიამ აფაზეთისა და უბიხეთის სანაპიროდან დაიხია, დიდი ვეზირი ომარ-ფაშა მოადგა მეომრებით სოხუმს. ჩვენს სოფლებში თურქებთან ერთად მოსული დაღესტნელი მოლები გამოჩნდნენ. ყველა ერთხმად გაიძახდა: რუსები დამარცხდნენ და პირს აღარ იზამენ ჩვენი მიწა-წყლისკენ, ჩვენ კი სამუდამოდ თქვენთან ვიქნებით, ალაჰის მოციქულის - დიდი სულთნის წმინდა დროშა აღვმართოთ თქვენი მთების მწვერვალებზე. აი მაშინ გადაიხარა ჩვენი ჰაჯი კერანტიხი მეფიდან სულთნისაკენ, ჩოხას სამხრეები მოაგლიჯა და ვერცხლის აღებაზეც უარი თქვა.

მეფისა და სულთნის ომში აფხაზეთის მთავარი თავადი ჰამუთბეი ჩაჩბა ისევ მეფის მხარეს დარჩა, ჩვენი ჰაჯი კერანტიხი კი სულთნის მხარეს გადავიდა. სწორედ მაშინ გახდა ის ჩვენი წინამძღოლი. არც მაშინ შეუცვლია თავისი გადაწყვეტილება, როცა თურქები გემებში ჩასხდნენ და კვლავ თურქეთისკენ აიღეს გეზი.

მეფის გენერლები უკან დაბრუნდნენ და ერთმანეთის მიყოლებით დაიკავეს მიტოვებული ციხე-სიმაგრეები. აი მაშინ გამოავლინა ჰაჯი კერანტიხმა სიმტკიცეცა და სიმამაცეც, რასაც ბევრი არ მოელოდა მისგან. თურქები წავიდნენ და ჰაჯი კერანტიხი მარტო განაგრძობდა მეფის გენერლებთან ბრძოლას. მეფის სამხედრო ხომალდები ხან დაუბზესთან გადმოსხამდნენ ხოლმე ჯარისკაცებს, ხან ადღერის ახლოს და ხან სოჭის შესართავთან. მეფის გენერლები უბიხების ქვეყნის შუაგულში შემოჭრას არ ჩქარობდნენ, სადაც გადმოსხდებოდნენ, იქვე აშენებდნენ ან აღადგენდნენ სიმაგრეებს, მაგრამ ყველამ იცოდა, ამას არ დასჯერდებოდნენ. ეს ჩვენმა ჰაჯი კერანტიხმაც კარგად იცოდა და, როგორც შეეძლო, ხელს უშლიდა მეფის ჯარისკაცების გადმოსხდომას, ციხეებს გამაგრებამდე ესხმოდა თავს.

გვეამაყებოდა ჩვენი გამძლეობა, მაგრამ სიმართლე რომ გითხრა, ძვირფასო შარახ, ხალხსი უკვე არაქათგამოცლილი იყო ომისაგან.

სიცოცხლეს ხშირად ზღვას ადარებენ და ეს სწორი შედარებაა. ზოგჯერ ყველაფერს იავარყოფს და სიცოცხლეს უსპობს ხოლმე ყოველნაირ სულდგმულს შეუბრალებელი ტალღები, ზოგჯერ კი თითქმის მცირე ნადავლით კმაყოფილდება და სწრაფად იხევს უკან. მაგრამ საცა ეს ტალღები მოხეტყებულა და უკუქცეულა, სიცოცხლე ქვიშაში ჩარჩენილი წყალივით გამქრალა. ასეა ცხოვრებაშიც.

ყოველთვის მახსენდება ხოლმე ეს, როდესაც უბიხების თავგადასავალს ვიგონებ, ღმერთმა შემადლებინოს, ყველაფერი ისე გიამბო, როგორც მოხდა, თანმიმდევრობით.

მოულოდნელად ჩვენს სოფლებს კარგი ამბავი მოედო: რუსებს ზავის დადება უნდათ და ერთ კვირაში მდინარე მზიმთასთან ბორანის ახლოს მეფის გამოგზავნილი გენერალი ჩვენს წინამძღოლს ჰაჯი კერანტიხს შეხვდებაო; მოლაპარაკების შუაგაცი უბიხების გაზრდილი აფხაზი თავადი ჰამუთბეი ჩაჩბა იქნებაო.

სხვა ახლგაზრდა უბიხევივით მეც მოხიბლული ვიყავი ჰაჯი კერანტიხის მამაცობითა და გამბედაობით... სამი წელი ვიყავი მისი მცველი და ვცდილობდი ყველაფერში მიმებაძა: მასავით ჩამემარებინა ბეშმეთის ბოლოები ქამარში, ოდნავ მარცხნივ გადახრილი ვმჯდარიყავი ცხენზე და მათრახიანი ხელი ძირს მქონოდა დაშვებული. ახლა, როდესაც წლებმა ცხოვრების სიბრძნე შემძინა, ვხედავ, რომ ჰაჯი კერანტიხი ძალზე თავდაჭერილი, ძალზე პატივმოყვარე, ძალზე მოუთმენელი იყო და, რაც მთავარია, სრულიად არ გააჩნდა შორსმჭვრეტელობა. მაშინ კი, ამას ვერ ვამჩნევდი.

ოს, ახალგაზრდობა, ახალგაზრდობა! ყველაზე ძვირფასი სწორედ ის არის ახალგაზრდობაში რომ დაღლა არ იცის და არც უკან იხედება.

უკვე ბევრჯერ ვიყავი თარეშებსა და შეტაკებებში, შიშველი ხმლითაც ბევრჯერ გამიკაფავს გზა ომის ქარცეცხლში და ერთხელაც არ მიმიხედავს ადევნებული სიკვდილისათვის. ახალგაზრდა და უდარდელი ვიყავი და ვერ ვხვდებოდი, უფსკრულზე გადაკიდებულ ტოტის ბოლოზე რომ ვიყავი გასული.

ის დღე კარგად დამამახსოვრდა. ჩვეულებრივზე უფრო ციოდამ თუმცა გაზაფხული იწურებოდა. საღამუქროდ გამზადებულ ათას ხუთას მეზრძოლს აღვირით ეჭირა ცხენები. საუკუნოვანი შვიდი მუხის ქვეშ ჰაჯი კერანტიხი ეთათბირებოდა

ჩვენში ყველაზე უფრო გავლენიან პირებს. დიდხანს ისხდნენ და კამათობდნენ. ყველამ არ იცოდა რაზე დაობდნენ, მაგრამ მე, როგორც პირადი მცველი, სხვებზე უფრო ახლოს ვიდექი და ყველაფერი მესმოდა. ჰაჯი კერანტიხი ცხარობდა- არ უნდოდა, ამდენი მეზრძოლი ხლებოდა მეფის გენერალთან მოლაპარაკებაზე.

-არ გეგონოს, რომ მეშინია მისი, -ამბობდა ჰაჯი კერანტიხი. - მხოლოდ ათ კაცს ვიახლებ, დანარჩენები აქ დამელოდონ.

სხვები არ ეთანხმებოდნენ, ამბობდნენ, შეიძლება შეხვედრას ზავი კი არა, ომი მოჰყვესო. თანაც მეფის გენერლის ნდობა არ შეიძლებოდა, რამდენჯერ წაუყვანიათ ტყვედ თითო-თითოდ მთიელთა ბელადები და შორეულ ციმბირში გადაუსახლებიათ! ამ შეხვედრასაც ასეთი ბოლო თუ ელის, უბიხების ბელადს გვერდით უნდა ჰყავდეს მეზრძოლებიო!

როგორც იქნა, დაიყოლიეს ჰაჯი კერანტიხი. დაამთავრეს თუ არა კამათი, ყველანი წამოდგნენ, ჰაჯი კერანტიხი ცხენს შემოახტა და ათას ხუთას მეზრძოლს მდინარე მზიმთასკენ გაუძღვა. ჩვეულებრივად ასეთი მხედრიონი უსიმღეროდ არასოდეს წასულა, იმ დილას კი მთელი რაზმი მღუმარედ მიდიოდა. ჩვენ მზად ვიყავით ბრძოლისთვის, მაგრამ უკან გვრჩებოდა სახლები და ოჯახები და ომიანობის გამო სარეველამოდებული ყანები. ამიტომ გვინდოდა, ბოლოს და ბოლოს დასრულებულიყო ეს სისხლისღვრა. იქნებ გადაწყვეტილება მზის ჩასვლამდეც მიეღოთ.

უცბად წინ მიმავალმა კერანტიხმა ცხენი ადგილზე გააქვავა, ჩამოქვეითდა და ცას მიაშტერდა. ჩვენც მაშინვე მალლა ავიხედეთ და ნახშირივით შავი ყვავების უზარმაზარი გუნდისგან ჩაბნელებული ცისკიდური დავინახეთ. ფრინველები დასავლეთისკენ მიფრინავდნენ. ყველანი საშინლად შევშფოთდით, მაგრამ მღუმარედ ველოდით, რას იტყოდა ჰაჯი კერანტიხი.

-სახათვერი მომგვარეთ! - არც მორუნებულა და არც ცისტვის მოუწყვეტია თვალი, ისე ბრძანა მან.

წამში გაარღვია მეომართა რიგები სახათვერიმ და წინ წარსდგა. ძალზე მაღალი იყო, გამხდარი, გრძელი მეჩხერი ულვაშები ჰქონდა და თეთრი ჩალმა ეხურა. ეს ჩვენთან, უბიხების ქვეყანაში, მთავარი მოლა იყო და ერთადერთი მოდიოდა ლაშქარში უიარაღოდ.

მითხარი, რას ნიშნავს ეს? -ჰკითხა ჰაჯი კერანტიხმა და თითო უკვე გადაფრენილი ფრინველებისკენ გაიშვირა.

-უბედურების მომასწავებელია, -თქვა სახატკერიმ ისე, რომ მასაც არ მოუშორებია თვალი ცისთვის და დაამატა - არ ვიცი, ღირს თუ არა გზის გაგრძელება. ყვევებმა დღეს დაგვიბნელეს მზის სინათლე, გააურები კი, რომელთაც ახლა უნდა შეხვდეთ, ხვალ არ მოგვცემენ სიცოცხლის საშუალებას. ალაჰმა უკვე გვირჩია ამ მიწის დატოვება და სხვაგან გადასახლება და რაც უფრო მალე აღვასრულებთ ალაჰის ნებას, მით უკეთესი იქნება ჩვენთვის.

ჰაჯი კერანტიხმა თვალი მოაშორა ცას და დიდხანს იდგა თავჩაქინდრული, ათას ხუთასი მეომარიც მდუმარედ იდგა და ელოდა გადაწყვეტილებას. მხოლოდ ცხენები ფრუტუნებდნენ.

ჰაჯი კერანტიხი ისე სწრაფად მოახტა ცხენს, რომ უზანგების დაჭერაც ვერ მოვასწარი. განვაგრძეთ გზა

ყველანი მდელის შუაში კარვის ახლოს შეგროვდნენ და აფხაზეთის მთავრი ჰამუთბეი ჩაჩბა პირველი მიუახლოვდა ჰაჯი კერანტიხს, დაიხარა და მკერდზე ეამბორა. ისე მოიქცა, როგორც უბიხურ ოჯახში გაზრდილს შეშვენოდა. მოლაპარაკების დროს, მე, პირადი მცველი, ჰაჯი კერანტიხის უკან ვიდექით და თითოეული სიტყვა მესმოდა.

-ნუ გაგიკვირდება, დად შარახ, უამრავი დღე მიმიცია დავიწყებისთვის, ამ დღისა კი თითოეული წუთი მახსოვს თავიდან ბოლომდის. ამ დღეს წყდებოდა ჩემი ხალხის ბედი. შემდეგშიც იყო ასეთი დღეები, მაგრამ ის დღე მაინც პირველი იყო. ყველაფერი მახსოვს იმდღევანდელი, ყველაფერი, ფეხქვეშ მოყოლილი სიმინდის ხმელი ღროების მტვრევის ხმაც კი მახსოვს. ისიც კი მახსოვს, მზე ხან ღრუბლებს რომ ეფარებოდა და ხან რომ გამოაჭყიტებდა; დროდადრო ზღვაური წამოიქროლებოდა და წვიმას მოგვაშხეფებდა. მახსოვს, რა დიდხანს გაგრძელდა დავა, ისიც მახსოვს, თანდათან რომ უწევდა ხმას. ჰაჯი კერანტიხი გაუხედნელ ცხენზე ამხედრებულს ჰგავდა: ვერც თავს ერეოდა, წარამარა ეცვლებოდა სახე, შუბლზე ძარღვი ამობერვოდა. ეს კი იმის ნიშანი იყო, რომ ძლივს იკავებდა თავს, შიშველი ხანჯლით რომ არ დარეოდა ყველას.

კარგად ვიცნობდი ჰაჯი კერანტიხს, ყველაფერი შეიძლებოდა მომხდარიყო და მზად ვიყავი, მყისვე მივშველებოდი.

უბიხების მხრიდან მოლაპარაკებაში აჰმეთივ იღებდა მონაწილეობას, ბარაკაის ძე, მთელ კავკასიაში სახელგანთქმული კაცი. სიჭაბუკეში სტამბულში სწავლობდა, რამდენიმე ენაზე ლაპარაკობდა და როდესაც წინამძღოლად ჰაჯი ბერზევი გვყავდა, ყველა საქმეს აჰმეთი, ბარაკაის ძე, აგვარებდა. სულთანთან იყო, ლონდონშიც და პეტერბურგშიც. ფიცხი კაცი იყო, მაგრამ ეშმაკიც. უკიდურესობამდე მისვლა იცოდა, მაგრამ თავშეკავების უნარიც შესწევდა, როცა არაფერი გამოსდიოდა. ისე რომ, როგორც ხედავ, აჰმეთი ბარაკაის ძე, შემთხვევით არ მონაწილეობდა ამ მოლაპარაკებაში.

პირველად მეფის გენერალმა დაიწყო ლაპარაკი. მისი მკვეთრი სიტყვები იმდენად არ შეეფერებოდა მის მშვიდ სახეს, რომ პირველად მეგონა, გენერალი სხვას ამბობს და თარჯიმანი სხვას გვეუბნება-მეთქი.

-შენ, ჰაჯი კერანტიხ, - ეუბნებოდა გენერალი, -ბერზეკების ბრწყინვალე გვარიშვილი ხარ და არ გკადრება დღეს ერთი და ხვალ მეორეს გაკეთება. მისმა უდიდებულესობა იმპერატორმა ჩინი და ხელფასი გიბოძა. შენ კი იმპერატორის წყალობის ღირსი არ აღმოჩნდი - ომი რომ დაიწყო, უარი თქვი იმპერატორის ბოძებულ ჩინსა და წოდებაზე; რუსეთის ერთგულების ნაცვლად თურქეთს დაუახლოვდი. ეს შენი სურვილით ჩაიღინე და არა იმათი ძალდატანებით. მას შემდეგ გამუდმებით არღვევ ჩვენთან დადებულ პირობებს, დღენიადაგ იარაღსხმული გყავს მოსახლეობა, თავს ესხმი ჩვენს სიმაგრეებს, ფარულ მოლაპარაკებებს აწარმოებ თუქრებთან და იარაღს იღებ მათგან.

-ბატონო გენერალო, შენ ცოტა ფრთხილად უნდა მელაპარაკებოდე, -უთხრა ჰაჯი კერანტიხმა. - შენი მწევრებისგან ჩიხში მოქცეული კურდღელი ხომ არ გგონივარ; მე ჩემს მიწაზე მიდგას ფეხი და ბორკილები კი არ მადევს, იარაღი მაქვს ასხმული!...

ჰაჯი კერანტიხს სისხლი მოაწვა სახეზე. გენერალს ნირი არ შეცვლია, ისე უსმენდა, სანამ ბოლომდე არ უთარგმნა ტოლმაჩმა.

-მაგრამ შენთვის ესეც ცოტაა, -მშვიდად განაგრძობდა გენერალი, თითქოს ჰაჯი კერანტიხის ნათქვამი არც გაუგონიაო. - შენ ისევ თურქეთის სულთანზე ამყარებ იმედს. ვიცით, რომ საომარ დახმარებას სთხოვ მას და ამის იმედიც გაქვს. მართალია, შენ უძლეველი გგონია თურქეთის სულთანი, მაგრამ მარტო იმის დახმარება გეცოტავება. ისიც ვიცით, რომ აჰმეთი, ბარაკაის ძე, ახლა გვერდით რომ გიდგას, სამი წლის წინ ლონდონს გაემგზავრა შენი სახელით და ინგლისელებს ჩვენს წინაღმდეგ საომარი დახმარება სთხოვა. ამას თვითონ ინგლისური გაზეთები წერდნენ და არც

საიდუმლოდ დარჩენილა. ცოტა ხნის წინათ კი წერილი გაუგზავნე ინგლისის კონსულს სოხუმში, არც ეს არის საიდუმლოება. წერილი ჩვენს ხელთ არის და შეგვიძლია გიჩვენოთ. არ მინდა შეურაცხყოფა მოგაყენო, მაგრამ შენი საქციელისთვის სხვა ვერაფერი გვიწოდებია, თუ არა ღალატი.

პირველად რომ შეაწყვეტინა ჰაჯი კერანტიხმა ლაპარაკი გენერალს, მეგონა, ახლა დაადრობს-მეთქი ხანჯალს. იმ პირველი აფეთქების შემდეგ კი მშვიდად იდგა და უსმენდა! - ცალი ხელით დოინჯი ჰქონდა შემოყრილი, მეორე კი ხმლის თეთრი ძვლის ვადაზე ედო. გენერალს არ უყურებდა, მის თავს ზემოთ გასცქეროდა ღრუბლებშემოჯარულ მთის მწვერვალებს. თითქოს არც რაიმე ესმოდა და არც არაფერი ხდებოდა. ჰაჯი კერანტიხს რუსული ესმოდა. მოსწყინდა ყოველივე ეს და ბოლომდე აღარც მოუსმენია თარჯიმნისთვის, მრისხანე ღიმილით გადახედა გენერალს:

-მე მართლა მოღალატე ვიქნებოდი, კავკასიის ზოგიერთი მძლავრი თავადივით თქვენს ჩინებსა და ვერცხლის მანეთიანებზე რომ გამეყიდა ჩემი ხალხი. მაგრამ დიდება ალაჰს, როგორც ხედავთ, ვერაფერმა მაცდუნა. შენ კი, ბატონო გენერალო, ამას ღალატს უწოდებ. მაშ შენს საქციელს რაღა დავარქვათ, ურიცხვი მეომრებით რომ მოსულხარ და უბიხების გაძევება გინდა თავიანთი მიწყა-წყლიდან. მითხარი, რა პასუხს გასცემდა შენი მეფე, მთელი ქვეყნის ხელმწიფეები რომ შეკრებილიყვნენ და ეკითხათ: რა დაგიშავათ უბიხებმა, რა ბრალი მიუძღვით, რატომ ანადგურებთო.

შენ სწორი თქვი: ჩვენ ოდესღაც მივიღეთ თქვენი ქვეშევრდომობა, გვჯეროდა, კარგად ვიცხოვრებდით, მაგრამ იმედი გაგვიცრუვდა. ჩვენ შეჩვეული ვიყავით საზღვაო ვაჭრობას, არავის ვეკითხებოდით, რისი გაყიდვა შეგვეძლო და რისი - არა. თქვენ აუკრძალეთ სხვა ქვეყნის გემებს ჩვენს სანაპიროებთან მოდგომა. ყაჩაღებს უწოდებდით ჩვენს თავადებს, აგვიკრძალეთ ტყვეების მონებად გაყიდვა. ჩვენ ჩვენი კანონები გვაქვს და თქვენ - თქვენი. არ გვინდა თქვენი კანონები უღალად რომ დაგვედგას კისერზე. თქვენ გინდათ ისლამის რწმენაც რომ დაგვაკარგვინოთ. ისიც კარგად ვიცით, რომ თქვენს ხელში აღმოვჩნდებით თუ არა, ძალით მონათლავთ ჩვენს შვილებს. თურქეთთან ომის დროს ჩვენი დაცვა არ შეგვიძლიათ, მიდიხართ და ბედის ანაბარა გვტოვებთ. მობრუნდებით და მოღალატეებს გვიწოდებთ. ჰოდა, როგორღა შეიძლება ჩვენს შორის ზავი?

გენერალს არაფერი უპასუხია. ჯიბიდან ცხვირსახოცი ამოიღო, უფლით დაცვარული თეთრი შუბლი მოიწმინდა, ხელები უკან შემოიწყო, ჭადართან მივიდა

და ისე დაუწყო თვალიერება, თითქოს ფიქრობს, როგორ მოიჭრება უფრო ადვილად. მერე უცებ მიტრიალდა და აჰმეთს, ბარაკაის ძეს მიმართა:

-პატივცემულო აჰმეთ, ბარაკაის ძევ, შენ რაღას იტყვი; მინდა შენი ხმაც გავიგონო დღეს.

აჰმეთი, ბარაკაის ძე გაჭიმული იდგა, არც განძრეულა. ყველას ეგონა, არაფერს უპასუხებდნენ, მაგრამ მან წუთით დააყოვნა და თქვა:

-თქვენ ჩვენი არ გესმით, ბატონო გენერალო. და ჩვენ თქვენი-

ჰაჯი კარანტიხმა ბოროტად დაკვესა თვალეები, ეტყობა არ მოეწონა აჰმეთის ზემიწევნით მშვიდი პასუხი.

გენერალმა კი გაიღიმა:

-შენ ძალზე ბრძენი ხარ, აჰმეთ, ბარაკაის ძევ; არც მწვადი გინდა დასწვა და არც შამფური, მაგრამ ეს სიბრძნე ომისთვის არ გამოდგება. ომში ასე არ ხდება!

გენერალმა უკან შემოიწყო ხელები, დინჯად გაიარ-გამოიარა წინ და უკან, ჰაჯი კერანტიხის წინ გაჩერდა და ხმამალა მშვიდად თქვა:

-თქვენ თვითონ აიძულეთ მისი უდიდებულესობა ხელმწიფე იმპერატორი, უკიდურესი ზომებისთვის რომ მიემართა. სხვა მთიელები უფრო წინდახედულები აღმოჩნდნენ: დაბლობებზე გადასახლდნენ, იარაღი დაყარეს და მშვიდობიან ცხოვრებას შეუდგნენ. თქვენ კი ისევ იბრძვით და ისევ სულთქნის იმედი გაქვთ მისმა უდიდებულესმა ხელმწიფე იმპერატორმა, ჯერ კიდევ შარშან, კავკასიაში ყოფნის დროს გონივრული გადაწყვეტილება მიიღო. მოვალე ვარ, კიდევ ერთხელ და ალბათ უკანასკნელად გაგახსენოთ იგი: უბიხებმა გადაწყვიტონ, სურთ თუ არა ყუბანში გადასახლება, სადაც სამუდამო კუთვნილებად გადაეცემათ მიწები და შეინარჩუნებენ თავიანთი წყალობებსა და სასამართლოს. თუ არადა, მაშინ თუქრეთს უნდა გადასახლდნენ.

გენერალი გაჩუმდა, აღარაფერი დაუმატებია მეფის ამ საბედისწერო სიტყვებისთვის, რაც ახალი არ იყო მოლაპარაკებაზე დამსწრეთათვის

-შოერეული ყუბანის მიწები რომ კარგი იყოს საცხოვრებლად, უკვე დიდი ხნის დასახლებული იქნებოდა ხალხით, - უპასუხა ჰაჯი კერანტიხმა. - ჩვენ ზღვის პირას ვცხოვრობთ და ვაჭრობას ვართ შეჩვეული. აქა ვართ ცხოვრებას შეჩვეული და არა- იქ. არა, ბატონო გენერალო, თავს ვერ გავყოფთ თქვენს ხაფანგში. როგორც კი ამ მთებს

მოვშორდებით, შენგან რომ გვიცავენ, და ტრიამელ ყუბანში გადავსახლდებით, რაც მოგეპრიანებათ, იმას გვიზამთ. ღმერთმა იცის, რა მიწებს მოგვცემთ ამ მიწების სანაცვლოდ. თქვენ გინდათ, რომ გადასახლების შემდეგ გლეხებმა ჩვენ დაგვიწყონ ჩხუბი, თავიანთ მფარველებს, გინდათ, რომ აღარ დაგვემორჩილონ, პატივი არა გვცენ. თქვენ მოუწონებთ ამ განხეთქილებას, უფრო ადვილად რომ მოგვერიოთ.

ახლა კი ველარ მოერია ჰაჯი კერანტიხი თავს. ცხარედ, სხაპასხუპითა და აბნეულად ლაპარაკობდა. გენერალი ჩუმად იდგა და ელოდებოდა, როდის დაამთავრებდა.

ჰაჯი კერანტიხმა რომ დაამთავრა სათქმელი, გენერალი კი არა, აფხაზეთის მთავარი ჰამუთბეი ჩაჩბა ალაპარაკდა:

-უღელტეხილზე მხოლოდ ერთი გზაა, გვინდა თუ არ გვინდა, ამ გზით დავდივართ. ნუ მიწყენ და ახლა უბიხებს ახლა უბიხებს მერყეობის დრო არა გაქვთ...

ჰამუთბეი ჩაჩბამ ჩუმად თქვა ეს. ეტყობოდა, თითოეული სიტყვის თქმა უჭირდა.

-რაც უნდა გაგვიჭირდეს, მარტო დაგვეტოვე რუსებთან, შენი შუაკაცობა აღარ გვჭირდება, -ყვირილით შეაწყვეტინა ჰამუთბეის ჰაჯი კერანტიხმა, მაგრამ ჰამუთბეი ჩაჩბა არ შეეპუა:

-მე უბიხური რძითა ვარ გაზრდილი და ვალდებული ვარ დავიცვა ისინი უბედურებისაგან. მე იმასვე ვუსურვებ უბიხებს რასაც აფხაზებს ვუსურვებდი, არც მეტსა და არც ნაკლებს, არც უკეთესსა და არც უარესს. ამას დავამტკიცებ კიდევ, თუ საჭირო გახდა და არც ვინანებ.

მაგრამ ჰაჯი კერანტიხმა არ დაამთავრებინა, ისევ შეაწყვეტინა: მე მიჭირს შენი სიტყვების დაჯერებ, უბიხებს გვახსოვს, ჩვენთან ერთად რომ იბრძოდი მეფის გენერლების წინააღმდეგ. შენ რძე გაიხსენე, მაგრამ ახლა ის უკვე სისხლთანაა შერეული. ვერც აფხაზების წინაშე მოიწონებ თავს. შენ თვითონ არ მორწყე მიწა იმათი სისხლით, ვისაც მეფის მორჩილება არ სურდა? ვითომ გებრალეებით, მაგრამ შენ ხომ შენი ხალხიც არ შეგებრალეხია. განა საკუთარი კბილებით არ ღრნიდი საკუთარსავე სხეულს?

ჰამუთბეი ჩაჩბა თავჩაქინდრული იდგა, ხმას არ იღებდა, ჰაჯი კერანტიხი კი გაცოფებული მიდი-მოდიოდა მის წინ და სიტყვასიტყვით აყრიდა შეურაცხმყოფელ სიტყვებს.

ბოლოს ჰამუთბეის თავი ანება და გენერლის წინ გაჩერდა:

-ეს მიწა ჩვენთვის არავის უჩუქებია და ვერც ვერავინ წაგვართმევს, სანამ ცოცხლები ვართ. ჩვენ დაზავებას გთხოვთ, უარს თუ გვეტყვი, ვიომოთ.

ჰაჯი კერანტიხი მარცხენა ხელს ხმლის ვადას უჭერდა, მარჯვენა კი ისე გაიქნია წინ, თითქოს იარაღი იშიშვლაო.

თარჯიმნები ძლივს ასწრებდნენ თარგნას, მე კი თვალს არ ვაშორებდი გენერალს და მის უკან მდგარ ოფიცრებს, რათა საჭიროების შემთხვევაში ხმალი მეშიშვლა.

გენერალმა მდუმარედ უცქირა ჰაჯი კერანტიხს, უცქირა, მერმე გაიცინა, ისევ გაჩუმდა და ბოლოს თქვა.

-კარგი! ომი თუ გინდა, ომი იყოს. მე მაინც მინდა შენ გკითხო შენ, ვისაც ხალხის ბედის გადაწყვეტა გიკისრია; მთელი ქონების გაყიდვა რომ დაგჭირდეთ, ვიცი მაინც იარაღს იყიდით თურქი ვაჭრებისა და ინგლისელი კონტრაბანდისტებისგან. ჯერჯერობით იარაღი გაქვთ. ისიც ვიცი, ცოტა ხნის წინ ექვსი ზარბაზანი რომ გამოგიგზავნეს ინგლისიდან, ორი ინსტრუქტორიც გამოაყოლეს, სროლა რომ ასწავლოს თქვენს მეომრებს, მაგრამ გაიგე, მთელი შენი ხალხი მაინც ერთი მუჭაა და ნუთუ ვერ ხვდები, ამ ერთი მუჭა ხალხით რომ ვერ გვძლევ? თუ ხვდები, მაშინ რატომ ღუპავ ხალხს, როცა გამარჯვების არავითარი იმედი არ გაქვს?

ყველა ველოდებოდით, რას უპასუხებდა ჰაჯი კერანტიხი.

-ჩვენზე ნუ სწუხხარ, ბატონო გენერალო, - რაც შეიძლება ხმამაღლა, თითქმის ყვირილით თქვა ჰაჯი კერანტიხმა, რათა ყველას გაეგონა, - ჯერ არავის გაუზომია ხალხის სიმამაცე მათი სიმრავლით. ჩვენ საკმარისი იარაღიცა გვაქვს და ხალხიც გვყავს, ვისაც იარაღის ტარება შეუძლია. მეომრები თუ შემოგვაკლდება, ხანჯლებით დავუფატრავთ მუცელს ჩვენს ფეხმძიმე ქალებს და მეომრებს ამოვიყვანთ იქიდან.

ესა თქვა თუ არა, ჰაჯი კერანტიხი ჩემკენ მოტრიალდა და დაიძახა:

-ცხენები! - ისე დაიყვირა, თითქოს მე ვყოფილიყავი რაიმეში დამნაშავე.

გენერალს არაფერი უპასუხია, მხოლოდ მხრები აიჩეჩა და აფხაზეთის მთავარს ისე გადახედა, თითქოს უნდოდა ეთქვა: „აი, ახლა ხომ დარწმუნდი, რომ აქედან არაფერი გამოვიდოდა.“

-ჩემო ძიძიშვილო ჰაჯი კერანტიხ, ერთხელ კიდევ გთხოვ, მომისმინე. არც ერთ ჩვენგანს არ ეკადრება აჩქარება, როცა სიკვდილ-სიცოცხლის ბედი წყდება. სანამ ისევ ხმაღს იშიშვლებდე, გაიხსენე, რომ დამთავრდა დაღესტნის ომი, დამთავრდა ჩეჩნეთის, მთელი ჩრდილო კავკასიის ომი. კავკასია რუსეთის იმპერატორის სამფლობელო გახდა. ვინც არ დაემორჩილა, ზღვის იქით მიდის დასასახლებლად. მათ იქ, მე მგონი, კარგი არაფერი მოელით. წინ მაინც მშვიდობა, ცუდი თუ კარგი, მაინც მშვიდობაა, და ის მთელ კავკასიაში გამეფდა. იქნებ მუხლებამდე სისხლში მდგარ უბიხებს ჯერ არ გაგიგიათ, რომ ომს ბოლო მოელო და ახლა ბრძოლის გაგრძელება დალუპვას ნიშნავს.

ჩემო ძიძიშვილო, ჩემი გამზრდელი ჰაჯი ბერზეკის, ადაგვას ძის ხსოვნის პატივსაცემად გთხოვ, თქვენთან მოსვლის ნება დამრთე. შეკრიბე შენი ხალხის ყველაზე უფრო ბრძენი კაცები, დანიშნულ დროს მარტო მოვალ, მინდა, სანამ დავმორდებოდეთ, შენი პასუხი გავიგო.

-ეს ჰაჯი ბერზეკის, ადაგვის ძის ხსოვნის პატივსაცემად რომ მთხოვე, ამით ხელ-ფეხი შემიკარი. მოდი და მოისმინე იმ ხალხის აზრი, ვისი რძითაც ხარ გაზრდილი. ოღონდ, იმ კვირას არ გადააცილო, დიდხანს ვერ დაგიცდი. მშვიდობით.

ჰაჯი კერანტიხმა გულზე მიიღო ხელი, წამით დახარა თვალი და ცხენისკენ გაემართა.

უკან მივიხედე და დავინახე, როგორ შედგენენ ბორანზე გენერალი და აფხაზეთის მთავარი. ეს ალბათ მეორე ნაპირზეც შენიშნეს: დაფდაფების ხმა მოისმა. დასასვენებლად ხეებს შეფარებული ჯარისკაცები რიგებად ეწყობოდნენ.

ჩვენ კი, ჰაჯი კერანტიხის წინამძღოლობით, უკვე ცხენებზე ვისხედით. მან მათრახი ასწია და იმწამსვე დაიგუფუნა ბუკმა. ეს იმის მაუწყებელი იყო, რომ საზავო მოლაპარაკება შეწყდა და ყველას, ვისაც ძალა შესწევდა, მზად უნდა ჰქონოდა იარაღი. ამას გასძახოდა ბუკი.

როგორ შეხვდნენ უბიხები თავიანთ ძიძიშვილს

-რაც ახლა უნდა გაიმბო, ჩემი თვალთ არ მინახავს... ჰამუთბეი ჩაჩბას ამ სტუმრობაზე ბევრს ლაპარაკობდნენ მაშინაც და შემდეგშიც, უკვე გადასახლებაშიც ხშირად იხსენებდნენ: ყველაფერს მოგახსენებ, რაც ჩემს ხსოვნას შემუნახავს.

ის დღე, უბიხების მიწას მათი ძიძიშვილი ჰამუთბეი ჩაჩბა რომ ეწვია, ალბათ ის უკანასკნელი დღე იყო, როდესაც კიდევ შეიძლებოდა სხვა არჩევანი.

იმ საღამოს ზაურყანმა მართლაც ყველაფერი გაიხსენა, გაიხსენა არა მარტო ის, რაც თვითონ ჰქონდა ნანახი, არამედ გაგონილიც;

მან მოიგონა ამ ამბის გამო გავრცელებული ლეგენდების და სიმღერების ნაწყვეტები. ამიტომ ჩემს დაპირებას მეც გადავუხვევ და მარტო ზაურყანის ნაამბობს კი არ გადმოგცემთ, ყველაფერს გაიმბობთ, რაც ზაურყანთან მისვლამდე შევისწავლე აფხაზებისა და უბიხების ისტორიის ამ მეტად საინტერესო საკითხის გარშემო არსებული წყაროებიდან, ცხადია, ყოველივე ამას ზაურყანის ნაამბობის ზოგიერთი წვრილმანითაც შევაკვებ, რაც მეტნაკლებად დამაჯერებლად მივიჩნე. დასარულს კი სიტყვასიტყვით მოვიყვან ზაურყანის ნაამბობის ბოლო ნაწილს, რაც ლეგენდას ჰგავს, მაგრამ ზუსტად ეყრდნობა ისტორიულ ფაქტებს.

იმ მარცხით დამთავრებული მოლაპარაკების შემდეგ ჰამუთბეი ჩაჩბა მალე გაემგზავრა უბიხებთან. ჩაჩბამ გადაწყვიტა თან წაეყვანა თავისი ერთგული კაცები, აფხაზეთის გავლენიანი პირები, რომლებსაც შეეძლოთ უბიხებზე გავლენა მოეხდინათ. მან თან იახლა სამურზაყანოელი ემხაა ალგითა, აბჟუელი გირგულა ჩაჩბა და ბზიფელი ოთხმოცდაათი წლის მან კაცი - მოხუცი, მაგრამ კვლავ მთავრის მრჩეველი ყოველგვარ რთულ საქმეში.

მანდ კაცის წაყვანა, ცოტა არ იყოს სარისკო საქმე გახლდათ, რადგან ის, როგორც თავად მთავარიც, მეფის გენერლებთან ერთად ხან წებელდელების წინააღმდეგ იბრძოდა, ხან საზებისა და ხან უბიხებისა. და ახლა მის გამოჩენას შეიძლებოდა უბიხებისთვის ეს სისხლიანი საქმეები გაეხსენებინა. მაგრამ ამ გრძელ გზაზე უმისოდ წასვლა კიდევ უფრო სახიფათოდ ეჩვენებოდა მთავარს. საქმე ის იყო, რომ მისი მამინაცვლის შვილი, ორმოცდაათი წლით რომ იყო მასზე უმცროსი, ჰაჯი კერანტიხის ცოლი გახლდათ და იქნებ საქმის მოგვარებაშიც დახმარებოდათ.

ჰამუთბეი ჩაჩბას კიდევ ორი კაცის წაყვანა უნდოდა, მაგრამ არ მოხერხდა; წებელდელი მარშან ალმაშსიტი განზრახ წავიდა სანადიროდ, საზელი თავადი გეჩბა რაშიდი კი ავად გახდა.

მთავარმა კარგად იცოდა, რომ ამ ორი კაცის დახმარებით უფრო ადვილად დაიყოლიებდა უბიხებს საქმის მშვიდობიანად მოგვარებაზე და ახლა მთელი გზა დარდობდა. მდინარე მზიმთა გადაიარეს და საუკეთესო ბედაურებზე ამხედრებულებმა სწრაფად გასწიეს ჩრდილოეთისკენ. გზის მარცხენა მხარეს ზღვა

ხან გამოჩნდებოდა და ხან თვალს ეფარებოდა. უცბად ნაპირიდან სწრაფად გაბრუნებული ფეუკა შენიშნეს.

მთავარმა ცხენი შეაჩერა და წამოწეულ მხედრებს ჰკითხა, ნეტავ ვისი იქნება ეს ფელუკაო...

-ძალზე ჩქარობს, ეტყობა რუსების არ არის, - უპასუხა მან კაცმა და უზანგებზე წამოიწია, რომ უკეთესად დაენახა.

-ალბათ, თურქი ვაჭრები არიან, - თქვა გირგულ ჩაჩბამ, -კაცმა რომ თქვას, ჰაჯი კერანტიხი მართალია, ვინმესთან ხომ უნდა ივაჭრონ.

-ისევ ინგლისური იარაღი მოიტანეს, -თქვა მთავარმა. იგი ახლა ზღვას კი არა, ბორცვზე მიმავალ ბილიკს გასცქეროდა, ტყისკენ რომ მიიკლაკნებოდა. ბილიკზე იარაღით მძიმედ დატვირთული ოცდაათამდე ცხენი გამწვრივებულყო. მთავარი დიდხანს იდგა, ადგილიდან არ დაძრულა, სანამ უკანასკნელი ცხენიც არ გაუჩინარდა ტყეში.

-ცუდი ამბავია, ძალზე ცუდი. უბიხებს სისხლით აზღვევინებენ ამას. უბედურება დატრიალდება.

წინასწარმეტყველურად ნათქვამი ეს სიტყვები კარგად დაახსომდათ მთავრის თანამგზავრებს. ამას ასე იგონებდნენ ძველად მოხუცები.

აფხაზეთის მთავარ ჰამუთბეი ჩაჩბას იმ დროისთვის რუსეთის არმიის გენერალ-ადიუტანტის წოდება ჰქონდა და რამდენიმე რუსული სამხედრო ორდენით იყო დაჯილდოებული, ჯილდოებიც და წოდებაც იმით მოიპოვა, რომ მეფის გენერლებს ეხმარებოდა მთიელთა დამორჩილებაში, რომლებიც არც რუსეთს სცნობდნენ და არც მთავრის ძალაუფლებას. მაგრამ ახლა ჰამუთბეი უბიხებთან მიდიოდა, არა როგორც მეფის გენერალი, არამედ როგორც მთიელი მთიელებთან. მას უბრალო სამგზავრო ჩოხა ეცვა. ყველაფერი ეს ჩაწერილია ამ ამბის უშუალოდ მოწმეთა ნაამბობის მიხედვით. ისინი ამბობენ, რომ ჰამუთბეი მთელი გზა ხმას არ იღებდა, ცუდ ხასიათზე იყო და რაღაც მძიმე საფიქრალს გაეტაცა.

ჯერ კიდევ ყირიმის ომამდე გადავიდა ჰამუთბეი ჩაჩბა რუსი გენერლების მხარეს მთიელებთან ომში და თავისი ძალაუფლებაც განამტკიცა. ყირიმის ომის დროს კი ძალზე ცუდ დღეში ჩავარდა. რუსეთის სამხედრო ნაწილები გემებზე სხვდებოდნენ და შავი ზღვის სანაპიროს ტოვებდნენ, ცხადია დროებით,

სტრატეგიული მოსაზრების გამო. აფხაზეთის მთავართან კი სტამბულიდან მოუხშირეს სტუმრობას, რათა თურქეთისკენ გადაეძალათ იგი.

ჰამუთბეი ჩაჩბას თანამედროვე იარაღსა და საუკუნის დიდებას ჰპირდებოდნენ, მაგრამ ვერ იქნა და ვერ დაიყოლიეს. ის კი არადა, მაშინაც კი ვერ აცდუნეს, აფხაზეთის სანაპიროზე რომ დაიწყეს გადმოსხდომა თურქეთის სამხედრო ნაწილებმა.

ჰამუთბეის ამ სიმტკიცეს ორი მიზეზი ჰქონდა: მან სხვებზე უკეთ იცოდა რუსეთის ჭეშმარიტი ძალა და თუმცაყირიმის ომში წატუმატებლობა კარგად მოეხსენებოდა, მაინც არა სჯეროდა, რომ რუსეთი საბოლოოდ დათმობდა აფხაზეთს. ამიტომ, შემდგომშიც, რუსეთის ერთგული, რუსეთის იმპერიას აფარებდა თავის სამთავროს, თვალუწვდენელ თავის მამულებს. თანაც ყოველწლიურად ათი ათას მანეთს (ვერცხლით) იღებდა იმპერატორის ხაზინიდან.

მეორე მიზეზი შემდეგიყო: ჰამუთბეი ჩაჩბამ იცოდა, რომ აფხაზების ერთი ნაწილი არ იწონებდა მის რუსულ ორიენტაციას. მაგრამ ისიც კარგად მოეხსენებოდა, რომ აფხაზების უმრავლესობას არც თურქების მორჩილება უნდოდა, რადგან საკუთარ ზურგზე ჰქონდათ ნაწვნივი სულთნის სამასი წლის ბატონობა. ჰოდა, ამის გამო შეიძებოდა აჯანყებულებიყვნენ კდიეც, თურქები კი, ღმერთმა იცის, მხარს დაუჭერდნენ თუ არა. ვინ იცის, იქნებ, მის ნაცვლად თავიანთი უფრო გამოსადეგი ვინმე შეერჩიათ.

დაუფასდა მთავარს ის სიმტკიცე, ყირიმის ომის დროს რომ გამოიჩინა: რუსები აფხაზეთში დაბრუნდნენ და, ამის შემდეგ, პირველ ხანებში ჰამუთბეი ჩაჩბა მართალც ნამდვილ მთავრად გრძნობდა თავს.

კავკასიის ბრძოლა დასასრულს უახლოვდებოდა. შამილი დაეცა. დასავლეთ კავკასიისი გარდა ყველგან მინდელდა საომარი მქომედება და მეფის მთავრობა ისე დიდად აღარ აფასებდა იმ მთავრობის თანადგომას, წარსულეში მხარს რომ უჭერდნენ რუსებს ქედუხრელი მთიელების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

1862 წელს აფხაზეთი უკანასკნელი სამთავრო იყო მთელ კავკასიაში და, ალბათ, იმასაც მაშინვე გააუქმებდნენ, მეფისნაცვალს, თავად ბარიატნსკის, ასეთი წერილი რომ არ მიეწერა იმპერატორისთვის: „თავადის დევნა ვნების მეტს არაფერს მოგვიტანს, როგორც ჩემთვის ცნობილია, მისი გავლენა აფხაზებსა და მეზობელ ტომებზე კვლავ მნიშვნელოვანია. ამიტომ მისი ჩვენდამი კეთილგანწყობა ძალზე სასარგებლოდ მიმაჩნია.“

მაგრამ ორი წლის შემდეგ დრო შეიცვალა, მდგომარეობა გაუარესდა. კავკასიის ახალი მეფისნაცვალი, დიდი მთავარი მიხეილ ნიკოლოზის ძე, ფიქრობდა, რომ აფხაზეთის სამთავროს უკვე აღარ შეეძლო რაიმე ახალი სარგებლობის მოტანა, ამიტომ უნდოდა რაც შეიძლება ჩქარა და შეუმჩნევლად გაეუწმებინა ეს უკანასკნელი სამთავრო, რომელით თუნდაც მხოლოდ სახელწოდებით ახსენებდა თავის ოდინდელ დამოუკიდებლობას.

ჰამუთბეი ჩაჩბამდეც მოაღწია შემაშფოთებელმა ხმებმა ამ გეგმებისა და გლეხთა იმ რეფორმებზე, რუსეთში რომ ხდებოდა და, არავინ რომ არ უწყობდა როდის და რაგვარად, ადრე თუ გვიან, აფხაზეთშიც რომ დაიწყებოდა. აფხაზეთის მთავარს თავის თავზე ნაკლებად როდი აწუხებდა თავისი მემკვიდრის გიორგის ბედი, რომელსაც დიდი ხანია აფხაზეთის მომავალ მთავრად სახავდა ოცნებაში. ჰამუთბეი ჩაჩბას დროის მოგება უნდოდა, სურდა რამდენიმე წლით მაინც გადაეწია უკან ახალი მეფისნაცვლის მიერ დაგეგმილი სამთავროს გაუქმება. შემაშფოთებელი ხმები კი უფრო და უფრო იზრდებოდა.

ჰამუთბეი ჩაჩბას რუსეთის ძალა გონივრულად ჰქონდა შეფასებული და უბიხებს გულწრფელად ურჩევდა სისხლისღვრისა და უიმედო ბრძოლის შეწყვეტას.

ჰაჯი კერანტიხს სიმამაცე არ აკლდა, მაგრამ ჭკუისა და შორსმჭვრეტელობისა რა მოგახსენოთ! ჰამუთბეი ჩაჩბა უბიხებთან მოსალაპარაკლად მხოლოდ იმიტომ კი არ მიდიოდა, რომ იმათი ბედი აწუხებდა. არა, საკუთარი მდგომარეობით უფრო იყო შეშფოთებული.

მას უსაფუძვლოდ როდი მიაჩნდ, რომ ჰაჯი კერანტიხის შეურიგებლობა და სიჯიუტე აფხაზეთსაც ალაგზნებდა. განსაკუთრებით წებელდელებს, ახლო მეზობლობა რომ ჰქონდათ უბიხებთან. მას სწამდა, თუ უბიხები რუსებს დაუზავდებოდნენ, ეს მის ქვეშევრდომებზეც მოახდენდა გავლენას, რომლებსაც ქვეშევრდომები ერქვათ, თორემ პირველი ხელსაყრელი შემთხვევისთანავე განუდგებოდნენ რუსეთს.

ჩაჩბას ეგონა, უბიხებთან შედეგიანი მოლაპარაკება დაეხმარებოდა ურჩი აფხაზეთის დამორჩილებაში. ეს კი რუსეთის თვალში მის ავტორიტეტს განამტკიცებდა და ამით ჰამუთბეი ჩაჩბა იმას მიაღწევდა უბიხებთან, რაც ორი თვის წინათ რუსეთის გენერალმა ვერ შეძლო, ეს წარმატება ისე აამაღლდებდა მეფისნაცვლის თვალში, რომ სამთავროს გაუქმებაზე ლაპარაკიც კი ზედმეტი იქნებოდა. ყოველ შემთხვევაში, გაუქმების ამბავი დიდი ხნით მაინც გადაიდებოდა.

თუ რით დამთავრდა ჰამუთბეი ჩაჩბას გამგზავრება და მოლაპარაკება, და რაც მთავარია, როგორ შემორჩა იგი მის თანამედროვეთა მეხსიერებას, ამაზე ზაურყანის ყველაზე უფრო დალაგებული ნაამბობის ბოლო ნაწილი მოგვცემს წარმოდგენას, სიტყვასიტყვით რომ ჩავწერე.

-გინდა დამიჯერე და გინდა ნუ დამიჯერებ, ძვირფასო შარახ, მაგრამ ერთმა ან ორმა როდი მიაბზო, ან ერთელ და ორჯერ როდი მიაბზეს ეს. შინიდან წამოსული ჰამუთბეი უბიხებთან მისვლამდე ორ დღესა და ღამეს მუნჯივით იყო დადუმებული, ერთი სიტყვაც არ უთქვამს ვინმესთვის.

მდუმარედ მიუძღვოდა წინ თავის მხლებლებს, სანამ ის ტრიალი მინდორი არ გამოჩნდა, სადაც შვიდი უზარმაზარი მუხის ქვეშ, ჩვენი წმინდათაწმიდა ბითხა ინახებოდა. პირობის თანახმად აქ უნდა შეხვედროდნენ უბიხები ძიძიშვილს. მაგრამ მინდორზე, ვეება მუხების ქვეშ კაციშვილი არ ჭაჭანებდა.

-რა მოხდა, რატომ არავინ ჩანს? -მიიხედ-მოიხედა და იკითხა ჰამუთბეიმ. პასუხისთვის არც დაუცდია, ცხენი დასძრა.

მინდვრის შუაგულამდე არ იყო მისული, რომ მოპირდაპირე მხარეს თავისკენ მიმავალი რაღაც გაურკვეველი შავი რამ შენიშნა. ერთი-ორი წუთი იარა გაოგნებულმა და მერე მიხვდა: ასამდე თმაგაშლილი, შავით შემოსული ქალი მოდიოდა, სწორედ ისე დაკძალვაზე რომ იციან წასვლა.

ჰამუთბეი ჩაჩბამ და მისმა მხლებლებმა ცხენები მცველებს დაუტოვეს და ქალების შავი გუნდისკენ გაემართნენ. მიდიოდნენ და შეშფოთებით ეკითხებოდნენ ერთმანეთს:

-სად მიდიან, ან ამდენი რატომ შეგროვილან, ნეტა ვინ მოკვდა?

ქალები ნელნელა უახლოვდებოდნენ და ჰამუთბეიმ დაინახა, წინ თმაგაშლილი და შავებით მოსილი ძიძა მიუძღოდათ, ჰაჯი ბერზეკის ქვრივი.

იცნო თუ არა ჰამუთბეიმ თავისი ძიძა, ფეხს აუჩქარა და მიეახლა, მაგრამ ქალმა ზედაც არ შეხედა. ძიძა მოდიოდა და მოთქვამდა. დანარჩენები ბანს აძლევდნენ. ჰამუთბეიმ ყური მიუგდო მოთქვას და ისეთი რამ გაიგონა, რის გაგონებასაც სიკვდილი ერჩია:

მგზავრო გამვლელი, მწუხარება გსმენია ჩემი?

გსმენია ჩემი უბედურება?

ჩემი გაზრდილი, დედობილის ძუძუნაწოვი

ცოცხლად მკვარია, ჰამუთბეი ცოცხლად მკვდარია,

ვაი, ასეთ მკვდარს, თვითონ მიწაც არ მიიზარებს.

მოკვეთილ ქმნას... ლაფდასხმული და შერისხული.

ასე დაკარგეს უბიხებმა თავის ძუძუმტე,

ასე დაკარგეს აფხაზებმა პირმშო მთავარი

შემდეგ ქალებს კოჭებამდე ნაწნავებგამლილი ჰამუთბეის ძიძიშვილი გამოეყო, თავში ხელები წაიშინა და ისე აკვივლდა, რომ თავისი დედის ხმაც კი დაახშო:

ო, ჰამუთბეი, ეს რა ჰქენი, რა ჩაიდინე,

შენს დობილს თავი რატომ მომჭერი,

ო, ნუთუ, მეფის ოქრო-ვერცხლზე და ჩინ-მედლებზე

შენი გამზრდელი უბიხების მიწა გაჰყიდე?

ო, ძამო, ძმამო, მენანები და მებრალები,

რა საშინელი სიკვდილით მოკვდი.

ქალები უფრო და უფრო ხმამღლა ქვითინებდნენ. მათ შორის თავჩაქინდრული იდგა ქვასავით გაშეშებული ჰამუთბეი. ბევრი რამ ჰქონდა გადატანილი, მაგრამ ასეთი უბედურება და შერცხვენა არასოდეს ენახა.

ჰაჯი კერანტიხი უბიხების მიწაზე შეხვედრას შეფპირდა, მაგრამ ისე შეხვდა, როგორც მოსისხლეს და და არა როგორც ძიძიშვილს.

ჰამუთბეი ძლივს მოეგო გონს, ქალებს გაშორდა, ცხენს ეცა და უნაგირს მოევლო:

-იტირე, ჩემო ძიძავ, -დაუძახა აცრემლებულმა, -იტირეთ, ჩემო ძიძიშვილებო, თქვენი გაზრდილიც თქვენთან ერთად ვტირი. იტირეთ, იტირეთ, თორემ მერე გვიან იქნება. იტირეთ, რადგან დაიღუპა უბიხების ქვეყანა. შენ კი, ჰაჯ კერანტიხ, ახლა რომ ალბათ დასცინი ჩემს ცრემლებს, დაიხსომე: მე კი არა, შენ გიწევს შენი ხალხის წყევლა-კრულვა!

ცრემლებისა არ რცხვენოდა ჰამუთბეის, არც მოუწმენდია, მათრახი გადაუჭირა ცხენს და შეშლილივით გააჭენა, თითქოს უნდოდა, რაც შეიძლება ჩქარა მოეტოვებინა უკან ქალების მოთქმა-გოდება. მისი თანმხლებნიც გიჟებივით მიქროდნენ, ჭენებით მიჰყვებოდნენ უკან, ერთმანეთს უსწრებდნენ.

შარდინ ალოუს ძე

იმ საშინელ დღეს მთელი ჩვენი ოჯახი შინ იყო, უმცროსი ძმის გარდა. ის კვლავ რუსებს ებრძოდა. არ ვიცოდით სად იყო და რა სჭირდა. მამაჩემი ჰამირზა სამი დღის წინათ მკლავში დაიჭრდა, ჩრდილობა უჩირქდებოდა და ტეხავდა, მაგრამ ლოგინს გაურბოდა. ჭრილობაზე ტკივილის გამაყუჩებელი ბალახები დაიფინა, შეიხვია და დილიდან საღამომდე ბოლთასა სცემდა შინ და ეზოში. დედაჩემი და ჩემი ორივე და, სოფლის სხვა ქალებთან ერთად, მაუდს ქსოვდნენ მებრძოლებისთვის და მხოლოდ შუადღისას მოიცალეს საოჯახო საქმეების მისახედად.

მე ყველაზე ბოლოს მივედი; რამდენიმე დღე განუშორებლად ვახლდი ჰაჯი კერანტიხს ხელჩართულ ბრძოლებში.

იმ დღეს ხალხის რჩეულთა კრება უნდა ყოფილიყო, უნდა გადაეწყვიტათ რა გზას დასდგომოდნენ. მე ჰაჯი კერანტიხთან ერთად დავბრუნდი. მან შინ გამიშვა ღამის გასათევად.

ცივი დღე იყო. საღამოვდებოდა. დილიდანვე ხვავრიელად თოვდა, ის-ის იყო უნდა გადაეღო, რომ ჩვენს ჭიშკარს ღონიერ ცხენზე ამხედრებული ბებიაჩემის გაზრდილი, მამაჩემის ძუძუმტე შარდინ ალოუს ძე მოადგა.

პირველად მე წამოვხტი აღვირის დასაჭერად, მერე კი მთელი ოჯახი გარს შემოეხვია.

-რას შვრები, როგორ ხარ? რას შვრება შენი ჭრილობა?-ჰკითხა შარდინმა მამჩემს.

-რა მიშავს, ჭრილობა რა სათქმელია!- უპასუხა მამაჩემმა. რცხვენოდა, ვერ გაემხილა, ჭრილობა რომ აწამებდა და მტკივანი ხელი ზურგს უკან დამალა.

-ჩვენო ძირფასო ძმაო, ჩვენო იმედო, ღმერთმა გაშოროს უბედურება და ავადმყოფობა, შენს ნაცვლად მე შემეყაროს შენი ჭირი, -უთხრა დედამ, სამჯერ შემოუარა გარშემო, ყველა ავადმყოფობა რომ მოეშორებინა, და მკერდზე ეამბორა, ჩემმა დებმაც მორცხვად გაიმეორეს იგივე.

შარდინი შინ შევიდა. ჩვენც შევყევით. მე ნაბდისა და ბოხოხის მოხდაში მივეშველე, ქუდიც და ნაბადიც დავფერთხე და კედელზე ჩამოვკვიდე.

შარდინ ალოუს ძე, დაბალი, ბეჭგანიერი და ძალზე ღონიერი იყო. წელი გამსხვილებოდა, ღიპი დაედო. შავი წვერი ფართო მკერდზე დაჰფენოდა.

დედამ აღულუნებული კერიის წინ, სკამზე ტყავის ბალიში დადო და შარდინიც ზედ დაბრძანდა. ამ ბალიშს მხოლოდ საპატიო სტუმრებს დაუდებდნენ ხოლმე სკამზე.

უმცროსებს არც კი გვიფიქრია ჩამოსხდომა, ის კი არადა, დედა და მამა შარდინზე უფროსები იყვნენ, მაგრამ ფეხზე იდგნენ, ესოდენ ცნობილი ნათესავის სტუმრობის გამო.

დედაჩემმა ჯაჭვზე ქვაბი ჩამოჰკვიდა ღომის ჩასადგმელად. ასე იცოდა ყოველთვის, როცა შარდინ ალოუს ძე გვეწვეოდა ხოლმე. მამამ თავლით მანიშნა, ცხვარი დაკალიო, ასეთი საგანგებო შემთხვევისთვის რომ გვყავდა ნაპატივები.

შარდინი მიუხვდა მამაჩემს და თქვა, ძალიან მეჩქარება და ვახშმად ვერ დავრჩებიო. მერე დაუმატა:

-ვიცოდი დაჭრილი იყავი და გადავწყვიტე ვინახულე-მეთქი. ჩემი ნათესავები ხართ და თან, მოსალაპარაკებლადაც მოვედი. მოგესენებათ, ჭირის დღე დაგვიდგა და ამ დროს თქვენზე ახლობელი ვინღა მეგულება, ჰოდა, რჩევის მოსაცემად მოვედი, -ასე ლაპარაკობდა შარდინი, მე კი ვუსმენდი და ჩემთვის ვფიქრობდი; ნეტა რის თქმა უნდა, იქნებ რაიმე სასიკეთი გვირჩიოს-მეთქი.

-მართალია, -უთხრა მამაჩემმა, -უბიხებს არასოდეს დაგვტყდომია თავს ასეთი მძიმე განსაცდელი. მარტო ჩვენ კი არა, ყველანი იმედით შემოგვცქერიან. ბედნიერი ვარ, ჩვენი კერა რომ აირჩიე, რომ მოისურვე ჩვენთან ერთად ცამოჯდე და ისაუბრო ამ უკუღმართ დროში.

შარდინ ალოუს ძემ ბეშმეთიდან შავი სიგარა ამოიღო. ასეთი სიგარები ადრეც ჰქონდა, თურქ ვაჭრებს ჩამოჰქონდათ ხოლმე მისთვის. კერიიდან ნაკვერცხალი ავიღე და შარდინს მივუტანე. მან სიგარას მოუკიდა და თქვა:

-ალბათ იცით, რომ ჰაჯი კერანტიხმა დღესაც შეყარა საბჭო. რათა გადაეწყვიტა, რა გზას დაადგინენ უბიხები. არ ვიცი, რამდენ ხანს გაგრძელდება ბჭობა. ჯერ კი არაფერი გადაუწყვეტიათ და სანამ ბჭობა გრძელდება, მინდა გაუწყო თვითონ მე რას ვფიქრობ. სულ ერთია, მეფის გენერლები აქ, ჩვენს მიწა-წყალზე ცხოვრების უფლებას აღარ მოგვცემენ. ბრძოლის ხაზი კი მთებისკენ იწევს, უფრო და უფრო გვიახლოვდება, სანამ ყველა ხიშტებზე არ ავუგივართ, სჯობს თავის გადარჩენაზე ვიფიქროთ.

თურქეთის სულთანი - ალაჰის ნაცვალნი დედამიწაზე - გვიხსნის განსაცდელისგან, თუ დავთანხმდებით და მის ქვეშევრდომობას მივიღებთ. ამ რამდენიმე დღის წინათ თურქი ვაჭარი მესტუმრა სტამბულიდან. დიდი ხანია ვიცნობ და მჯერა კიდევ მისი. მდიდარიც არის და სულთნის დაახლოებულ პირებსაც იცნობს. როგორც შევიტყვე, ის ახლა ჩვენთან მხოლოდ სავაჭროდ არ ჩამოსულა. ჩვენი მეზობლების- ნათუხაელების ამბავს მიაშობდა, უკვე თურქეთში რომ არიან დასახლებული. სულთანმა შეასრულა ნათუხაელებისთვის მიცემული სიტყვა - იქ დაასახლა სადაც თვითონ ისურვეს. თურმე ნამდვილი სამოთხეა. არც ძალიან ცხელა და არც ძალიან ცივა. ყოვლეთვის ისეთი ამინდია, ჩვენთან რომ იცის გვიან გაზაფხულზე. ყველაფერი ხარობს, რაც ადამიანს სჭირდება. ჩხიკვს რომ სიმინდის მარცვალი გაუვარდეს ნისკარტიდან, ერთ თვეში ამოვა და დატაროვდება. იქ თურმე კამეჩებს მარტო სახნავში ამუშავებენ, წველით კი არ წველიან, რადგან რძე არ სჭირდებათ, თურმე მურყანივით არის მოდებული რძის ხეები. მიხვალ ხესთან, ცოტას გაჭრი დანით და დოქში ქაფქაფით ჩავა სქელი რძე. მაწვნის შედედება თუ გინდა, ამ ხეს ერთ ფოთოლს შეაწყვეტ, რძეში ჩააგდებ და შინ მისვლამდე ისე შედედდება, რომ ვერ გაჭრი. გოგრებია და, - იმხელა იზრდება, რომ ნაჯახით თუ არ დაჩეხე, დანით ვერაფერს დააკლებ.

ისეთ სასწაულებს ყვებოდა, რომ პირველად არც კი დავიჯერე, მაგრამ ჯიბიდან წერილი ამოიღო, იქაური ნათუხაელის მუსათის წერილი იყო. ჩვენ კარგად ვიცნობდით ერთმანეთს, სტუმრად ვყოფილვართ ერთმანეთთან. ჰოდა, სწორედ ის მუსათი იწერებოდა ყოველივე ამას.

აი ის წერილიც, - თქვა შარდინმა და ჩოხის შიდა ჯიბიდან რამდენჯერმე დაკეცილი ქალაღი ამოიღო, გაშალა, გაასწორა და ყველას გვაჩვენა.

აბა ვის შეგვეძლო წაკითხვა? ჩვენს ოჯახში კი არა, მთელ აულში არ მოიძებნებოდა კაცი, თუნდაც ერთი ასო რომ სცოდნოდა რომელიმე ენაზე. მე მგონი მამაჩემის ძუძუმტემაც, შარდინმაც არ იცოდა წერა-კითხვა. ცოტა ხანს ეჭირა წერილი

ხელში, მერე შეინახა და ისევ თავისი სიტყვებით დაიწყო იმისი თხრობა, რაც მუსათმა მოწერა. ადრე არასოდეს გაგვეგონა მისი სახელი, ახლა კი ძალზე გვიქებდა შარდინი.

-მუსათი ძალზე დაფასებული კაცი იყო. თურქეთში კი იმხელა თანამდებობდა მიუღია, თვით დიდ ვეზირებთან ყოფილა დაახლოებული. თურქ ვაჭარს შეიძლება მოვეტყუებინე, მაგრამ მუსათი ხომ არ მომწერდ ტყუილს. რაც გინდა იყოს, ჩვენი მთების შვილია და მასპინძლობაც ბევრჯერ გამიწევია მისთვის.

აქ კი რისი იმედი უნდა გექონდეს, ველოდოთ რუსი გენერლები როდის გადაგვასახლებენ ყუბანში? მშობლიური ტყეებიც ვერ დაგვიფარავს ისეთი ცივი ზამთრისაგან, ახლა რომ არის. იქ შიშველ სტეპებში ბუზებივით დავიხოცებით სიცივისგან. სარწმუნოებასაც დავკარგავთ, ჩვენს შვილებსაც ჯარისკაცებად წასახამენ და მიწის ყიდვაც ჩვენ თვითონ მოგვიწევს, რადგან რუსეთში მემამულეები უკვე აღარ ზრუნავენ გლეხობისთვის, ეს უფლება უკვე ჩამორთმეული აქვთ. რით უნდა იყიდოთ მიწა? არ იყიდით და როგორ იცხოვრებთ? ჩემი ძიძიშვილო ჰამირზა, მე ყველაფერი გითხარი, რასაც ვფიქრობ, ახლა შენი აზრი მინდა გავიგო.

-ასე უთხრა შარდინმა მამაჩემს. მამაჩემი გამხმარ ხესავით გაშეშებულიყო. საღი ხელით მტკივანი ხელი ეჭირა.

სიჩუმე ჩამოვარდა. მხოლოდ ხმელი შეშის ტკაცატკუცი ისმოდა, გააფთრებული რომ ნთქავდა მშიერი ალი. ამ შუა ზამთარში ჭექა-ქუხილიც კი არ გაგვაოგნებდა ისე, როგორც შარდინის სიტყვებმა გაგვაოგნა, თუმცა ის სასწაულებს ყვებოდა და სამოთხეს გვპირდებოდა.

მამჩემი იმდენ ხანს დუმდა, მოლოდინით ყელი გამიშრა და მომეჩვენა, რომ ენა ჩამივარდა. ძლივს გავიგონე მამაჩემის პირველი სიტყვები, ისე ჩუმად და წყნარად დაიწყო ლაპარაკი:

-ჩვენო გაზრდილო, შენ ხარ ჩვენი იმედი. შენ ჩვენზე ჭკვიანიცა ხარ, ჩვენზე მეტიც გინახავს და უკეთესად იცი, როგორ უნდა მოვიქცეთ. სადაც უნდა წახვიდე, ჩვენც შენთან ერთად ვიქნებით და ისე გემსახურებით, როგორც გემსახურებოდით. სხვა რა უნდა გითხრა იმ კაცმა, რომელმაც ხვნისა და თესვის მეტი არაფერი ვიცი. მაგრამ ნებას თუ დამრთავ, ერთი რამ მინდა გკითხო. რა გადაწყვიდა საბჭომ, ყველა უბიხი იმ გზას ადგას, რომელზეც ჩვენ უნდა გამოგყვით?

-ჯერ არ გადაუწყვეტიათ. არც ის ვიცი, სხვა უბიხები რას იზამენ, მაგრამ მე თქვენზე ახლობელი არავინ მყავს და თვენთან იმიტომ მოვედი, რომ ჩემი განზრახვა გამეზიარებინა. - უპასუხა შარდინმა და მე მის თვალეში ჩამდგარი შიში დავინახე.

-მაშინ, ჩვენო ძმაო და ჩვენო იმედო, უკეთესი ხომ არ იქნებოდა საერთო ბედი გაგვეზიარებინა? - ჰკითხა მამაჩემმა ჰამირზამ. - როცა ერთნი იბრძვიან, მეორენი როგორ დაჰყრიან იარაღს და ზღვის იქით როგორ გაემგზავრებიან. პირველნი როგორ ჩავაქრობთ საკუთარი ხელით წინაპართა კერას? პირველნი როგორ გამოვემშვიდობებით ჩვენს სალოცავ ბითხას! ან ამ მიწას რა ეშველება? იქნება კი თურქეთში ისეთი მიწა, ამას რომ სჯობდეს ან მისთანა რომ იყოს? მიწებს ჩვენ ხომ არ გვაყიდვინებენ? - მამაჩემს კიდეც უნდოდა რაღაცის თქმა, მაგრამ დედაჩემის ქვითინმა შეაწყვეტინა.

-მე საცოდავს რა ეშველება, რა გავიგო, როგორ იქნებიან ჩემი ძმები წებელდაში? ისინი აქ როგორ დავტოვო და მე ზღვის იქით როგორ გავემგზავრო? რა ბედნიერია, ვინც მოკვდა და ამ დღეს ვერ მოესწრო! - დედაჩემი მწარედ მოთქვამდა, ჩემი დები კი უკან იდგნენ, ზურგზე აკვროდნენ და ტიროდნენ.

დედაჩემს ტირილი არ უყვარდა. შარდინმა პირველად გაიგონა მისი ქვითინი და დამშვიდება დაუწყო.

-ჩემო დაო, შენ ყოველთვის აოცებდი მამაკაცებს შენი სიმამაცით და ცრემლის ღვრა არ შეგშვენის. შენი ძმები ვაჟკაცები არიან და ვერ შეეგუებიან მეფის გენერლების ჩექმებით გათელვას. ისინი, ალბათ ან ჩვენ გველოდებიან, ან უკვე გამგზავრებული იქნებიან თურქეთს. მალე ნახავ ცოცხლებსა და ჯანმრთელებს ალთქმულ მხარეში. შენ კი, ჰამირზა, - მიმართა მან მამაჩემს, - ნუ გეშინია, იქ არავინ მოგთხოვს მიწის სასყიდელს. ამას მე გეუბნები, შარდინი, ალოუს მე! აქ კი ვინ იქნება იმის თავდები, რომ მეფის გენერლები ყუბანში კი არა, უფრო შორს არ გადაგვასახლებენ! მოგვატყუებენ, გვეფერებიან, სანამ იარაღი გვიჭირავს ხელში, შემდეგ კი ვინ დაუშლით, იქნებ ციმბირშიც გვიკრან თავი. სარწმუნოებასაც წაგვართმევენ, ბავშვებს ძალით მოგვანათვლინებენ.

სწორედ ამ დროს შორეული სანაპიროდან ზარბაზნის ქუხილი გაისმა და შარდინს სიტყვა გაუწყდა. ეს ისე მოულოდნელად მოხდა, თითქოს ეშმა ამომხტარიყოს ჩვენი კერიის წინ.

-შენ კი ასე მშვიდად რა გაჩერებს, გაკაწრული ხარ, მეტი ხომ არაფერი! არ გესმის ზარბაზნების ქუხილი? იქნებ სწორედ ამ ზარბაზნით განგმირული დაეცა ჩვენი შვილი! - წამოიძახა დედამ.

ზარბაზნის ხმა რომ გაიგონა, დედამ ტირილი შეწყვიტა და განრისხებული მოგვჩერებოდა კაცებს.

-რა დაგემართა, - უსაყვედურა მამამ, - დაწყენარდი და მოთმინება იქონიე.

დედა გაჩუმდა, მაგრამ მაინც ისეთი თვალეზით გვიყურებდა, რომ მიწის გასკდომას ვნატრობდით.

ზარბაზნის გრიალი კი ისევ ისმოდა სანაპიროდან.

-თავის დაღუპვა თუ არ გინდათ, გირჩევთ ამაღამვიდანვე შევუდგეთ გამგზავრებისთვის მზადებას. - თქვა შარდინმა და მე მომიბრუნდა, - ნუ დაგავიწყდება, ზაურყან, რომ ბევრ ახალგაზრდას უნდოდა ჰაჯი კერანტიხის პირადი მცველობა, მაგრამ ეს პატივი, ჩემი წყალობით, შენ გხვდა წილად. მინდოდა დამეახლოვებინე მასთან, აზნაურობა რომ მიეღო თვენს გვარს, მაგრამ უბედურება უბედურებაზე დაატყდათ თავს უბიხებს და ხელი შეგვეშალა. მე თვითონ დაგაახლოვე ჰაჯი კერანტიხს, ახლა კი გეუბნები: უნდა ჩამოშორდე! ჯერჯერობით არ ამხელს, მაგრამ ვიცი, თვითონაც აპირებს თურქეთში გადასვლას მთელი თავისი ნათესავებითა და ქვეშევრდომებით. და მე არ მინდა, ჩემმა ძიძიშვილმა ბრძოლის ველი მიატოვოს და სამშობლოდან გაქცეულს მონასავით ემსახურებოდეს გზაში. უნდა ჩამოშორდე კერანტიხს, ამიერიდან მე ვიქნები შენი მფარველი.

ეს ისე თქვა, თითქოს ხანჯლის წვერი გამიყარა გულში.

-არა ხარ მართალი! - წამოვიძახე მე, - ჰაჯი კერანტიხი სიცოცხლის უკანასკნელ წუთამდე იბრძოლებს. ის მხდალი არ არის და მეც არასოდეს დავარღვევ ჩემს ფიცს, განსაცდელის ჟამს არ მივატოვებ.

-რა მოგივიდა, - შემაწყვეტინა შარდინმა, - როგორ მელაპარაკები!

მე მაინც განვაგრძე:

-მაპატიე, ხმის ამოდება რომ გავბედე შენს წინაშე - დიდებული ნათესავის წინაშე, მაგრამ გაოცებული ვარ: განა შენ არ მოდიოდი ხოლმე ბრძოლაში პირველი? განა შენ არ გვეუბნებოდი, რომ ყველა, ვინც კი გაიურის ტყვიით დაეცემა, პირდაპირ სამოთხეში მოხვდებაო? ახლა კი, იარაღს თუ დავყრით, მაშინ მოვხვდებით

სამოთხეში? ეს სამოთხე თურქეთია და შენ იქ გვირჩევ გადასახლებას? ან შენ და ან სხვა შენისთანა დიდებულები ადრე რას ფიქრობდით? ასე ადვილი თუა სამოთხეში გაქცევა, იქ, ცაში ვინღა დააფასებს ბრძოლებში დაღვრილ სისხლს, ვინ გაუხსნის სამოთხის კარს ომში ტყუილუბრალოდ დაღუპულთ? შენ კი, მამაჩემო, რატომ გაგვზარდე ვაჟკაცებად, რატომ გვასწავლიდი სიკვდილისა არ შეგეშინდეთ, როცა საკუთარ კერას იცავთო?

თვითონ არ ვიცოდი რა მემართებოდა, მაგრამ არაფერს აღარ შეეძლო ჩემი გაჩერება. მანამდე კი, არამც თუ ჩვენი სტუმრის წინაშე, ღმერთად რომ მიგვაჩნდა, არამედ მამაჩემთანაც კი ვერ ვბედავდი ხმის ამოღებას.

-გაჩუმდი! - გამაწყვეტინა მამაჩემმა, - შენს მაგივრად მე მრცხვენია! მეც კი ზედმეტად ხმამაღალი მეჩვენება შენი ლაპარაკი, სირცხვილი გვაჭამე, ისე თავხედურად ელაპარაკე ჩვენს ძვირფას ნათესავს. განა ასე შორიდან, ზამთრის ასეთ სუსხიან დღეს მოვიდოდა ჩვენთან, რომ არ ვუყვარდეთ ეს უბრალო, უგუნური ხალხი? - გამამათრახა მამაჩემმა და შარდინს მიუბრუნდა.

-გვაპატიე, უცხად რომ ვერ მოვისაზრეთ, რა გიპასუხოთ. თუკი შენ, ჩვენს ყველაზე უფრო ახლო მფარველს გჯერა, რომ თუ შენთან ერთად თურქეთს გავემგზავრებით, იქ კარგად ვიცხოვრებთ, მთელი ჩემი ოჯახი წამოვბდა და მუდამ შენთან იქნება განუყრელად.

ამას რომ ამბობდა, მამაჩემი დამნაშავესავით იდგა შარდინის წინაშე თავჩაქინდრული. ეშინოდა, ვაითუ, გაგვიბრაზდაო, მაგრამ ჩვენი სტუმარი პირიქით, უფრო გამხიარულდა. ტახტიდან წამოდგა, ჩექმებზე მათრახი გატკაცუნა და ისე დაიწყო ლაპარაკი, თითქოს არც შეკამათებოდეს ვინმე.

-ახლა დრო არ უნდა დაკარგოთ. ბარგი შეაგროვეთ გასამგზავრებლად. საქმელზეც იზრუნეთ. აბა, მივდივარ, მეც მოსამზადებელი ვარ! თქვენი დახმარება თუ დამჭირდა, შეგატყობინებთ. ჯერჯერობით კი, ჰამირზა, შენი ჭრილობა ალაპის წყალობით საშიში თუ არ არის, ჩვენს ნათესავებს და მეზობლებს ჩამოუარე. მართალია, ჯერ მოხუცი არა ხარ, მაგრამ დიდ პატივს გცემენ და ბარემ შენგან გაიგონ ჩემი სათქმელი. ტყუილუბრალოდ ნულარ დაღვრიან სისხლს, გასამგზავრებლად მოემზადონ და ნურაფრის დარდი ექნებათ. დაუმტკიცე, რომ შარდინ ალოუს ძე, ყველგან და ყოველთვის თქვენ გვერდით იქნება. თუ ვინმე ყუბანში გადასახლებას ურჩევს, არ დაეთანხმონ.

ასე გადაწყვიტა ყველაფერი ჩვენ მაგივრად შარდინმა, დრო აღარ დაუკარგავს, ჯორზე შეჯდა და წავიდა.

მაშინ ასეთი წესი იყო: ჩვენი თავადები სალაშქროდ თუ არ იყვნენ წასული, ან სხვა თავადებთან თუ არ იმყოფებოდნენ სტუმრად, ჩვენთან - თავიანთ გლეხებთან მოდიოდნენ ხოლმე ჯორებზე ამხედრებულები. მთის ბილიკებზე ჯორით სიარული უფრო მოსახერხებელია, თუკი არ გეთაკილება ჯორზე ჯდომა.

გავაცილეთ შარდინი. მდუმარედ ვიდექით და ისე მივჩერებოდით ცეცხლს, თითქოს იმ წუთას დავბრუნებულიყავით დაკრძალვიდან. ვიდექით და, როგორც იქნა, ჩამოვსხედით.

დედაჩემმა ღომი აღარ ჩაადგა. ის კი არადა, ქათმებიც აღარ დაუმწყვდევია საქათმეში. ჩუმად იჯდა და ცრემლებად იღვრებოდა. არც მამაჩემი გასულა ძროხების მოსაწველად. იჯდა ჩაფერფლილ ცეცხლთან და მდუმარედ ფიქრობდა. რამდენჯერმე დაეცვარა შუბლი ოფლით და ყაბალახის ბოლოთი მოიწმინდა. არც მაშინ ამდგარა, ძალი რომ აყმუვლდა ეზოში. ეტყობა, ქარის მოტანილმა ზარბაზნების ყრუ გუგუნმა შეაშინა. მამაჩემმა არც კი შეუყვირა ძალს, თუმცა იცოდა, რომ ყმული უბედურებას მოასწავებდა.

გარეთ მოუწველავი ძროხები ზმუოდნენ. უცბად მამალმაც იყივლა. თითქოს გათენებას ვეღარ დაუცადა და მთელ აულს უნდა მოჰფინოს, ოჯახის პატრონი კერის ჩაქრობას აპირებსო.

მე მამაჩემის პირდაპირ ვიჯექი და ხან ჩვენი ფაცხის კედელს შევყურებდი, ხან გაჭვარტლულ ჭერს და ხან კიდევ ბაბუაჩემის გამოჭედილ ოჯინჯალს. ყოველივე ამას ბავშვობიდანვე ვიყავი შევჩვეული, მაგრამ ახლა განსაკუთრებულად ლამაზი და საყვარელი მეჩვენებოდა და მენანებოდა მიტოვება.

ჯერ კიდევ, იმაზე ვოცნებობდი, რომ მომავალ შემოდგომაზე აქ, ამ სახლში ჩვენი მეზობლის ქალიშვილს ფელდიშს მოვიყვანდი, ისინი ახლო მეზობლები არ იყვნენ, მეორე აულში ცხოვრობდნენ, პირველად შემთვევით შევხვდით ერთმანეთს, შემდეგ კი ხშირხშირად ვხვდებოდით ჩვენი აულიდან მის აულისკენ მიმავალ ტყის ბილიკზე. ვიცოდი, ჩვენები ყველაფერს ხვდებოდნენ და ქორწილის თადარიგს იჭერდნენ. ახლა კი რა უნდა ვქნა? როგორ მოვიყვანო ფელდიში სახლში, როცა სახლი აღარ მექნება? - მწარედ ვფიქრობდი გუნებაში.

დავექორწინდებით კი საერთოდ? - ვეკითხებოდი ჩემს თავს. რაც უფრო დიდხანს ვიჯექი და ვფიქრობდი, მით უფრო მეჩქარებოდა გათენება. ცხენს მოვახტებოდი და ფელდიშასკენ გავქანდებოდი.

დედაჩემი დროდადრო ამოიოხრებდა, ხოლმე და ჩურჩულით წარმოთქვამდა ჩემი ძმის სახელს. დებიც ხან ოხრავდნენ, ხან ტიროდნენ.

არ ვიცი რამდენ ხანს ვიქნებოდი ამ ყოფაში, უცბად ძაღლს რომ არ აეტეხა ყეფა. ვიღაც სახლს მოუახლოვდა. გადავაბიჯე თუ არა ზღურბლს ფეხი, ჩემი ძმა დავინახე. კი არ მოჰყავდათ, თითქმის მოათრევდნენ. მეც მივეშველე, შემოვიყვანეთ და სკამზე დავაწვინეთ. მთლად სისხლში იყო მოსვრილი. დედა და დები წივილ-კივილით მისცვივდნენ. ერთმა კაცმა მითხრა, შენი ძმა თემოშია დაჭრილიო, ჭრილობა საშიში არ არის და ნუ გეშინიათ, განიკურნებაო. მეტი არაფერი უთქვამს.

ცეცხლი დაანთეთ და წყალი აადუღეთ - გვითხრა მამამ. ტანზე გავხადეთ მატას. ბევრი სისხლი დაეღვარა და დასუსტებული იყო. ჭრილობა დიდი იყო, საშიში კი არ ჩანდა. მამამ ჭრილობის კარგი მოვლა იცოდა და ამ საქმეში სახელიც ჰქონდა გავარდნილი. ახლაც სწრაფად მოუარა მატას. სისხლის დენა შეუჩერა და მაგრად შეუხვია ჭრილობა. ჯერ წყალგარეული მაწონი დააღვინა. შემდეგ კი ძალით აჭამა თაფლის თხელი ფაფა. მერე მამა გვერდით მიუჯდა და ამ ხნის განმავლობაში პრველად გახსნა კრიჭა.

-ალაჰმა შეგვიწყალა შენცა და ჩვენც, ცოცხალი რომ დაბრუნდი, შვილო.

-ნეტავ არ დავბრუნებულიყავი, -თითქოს ჰაერი არ ჰყოფნისო, მოგუდული ხმით უპასუხა მატამ. - ყველაფერი დაიღუპა, მამა, ყველაფერი, გაგვანადგურეს. სადაც ჩვენ ვიბრძოდით, მთელი მიწა მკვდრებით არის მოფენილი. რამდენიმე მხედარიღა გადავრჩით ცოცხალი და ჩვენც ტყვია და თოფის წამალი გამოგვეღია. ყვირილით ვეკვეთეთ ჯარისკაცებს და რკალი გავარღვიეთ. ირგვლივ ისეთი ცეცხლი ბრიალებდა, რომ ცხენების ფაფარიც კი ხრჩოლავდა. როგორც იქნა, მოვახერხეთ ზღვის ნაპირისკენ გაღწევა, მაგრამ მტრის ტყვია წამომეწია, თემოც გამიხვრიტა და ცხენიც მომიკლა. ზემოდან დამეცა ცხენი. მიწაზე ვეგდე და ვუყურებდი, როგორ მიჭენებდნენ ცხენებს უფსკრულისკენ ცოცხლად გადარჩენილი მებრძოლები და პირდაპირ ზღვაში ხტებოდნენ. გაუმაძღარი ზღვა კი ცოცხლად ნთქავდა მათ. სად არიან ჩემი ამხანაგები? რატომ ტყვიამ არ მომიღო ბოლო, რა მინდა, აქ რომ ვწევარ კერიის პირას, რატომ შეგირცხვინე სიბერე?

-დამშვიდდი, - უთხრა მამამ. - ბრძოლაში ყველა როდი იღუპება. ვინმე ხომ უნდა გადარჩეს ცოცხალი, ხელახლა რომ შეეხას მტერს და მორიგ ბრძოლაში დაეცეს.

მამა თავზე ხელს უსვამდა და ისე ელაპარაკებოდა მატას. მერე გაჩუმდა და უხმოდ ეფერებოდა. მატას ძილი მოერია. ჩვენ გარშემო ვუსხედით და თვალი არ მოგვიხუჭავს, სანამ მზე არ ამოიწვერა თოვლიანი მწვერვალიდან. სახლში გლოვა გქვონდა, მზე კი ისე ჩახჩახებდა, თითქოს დღესასწაულიაო. მამამ დედასა და დებს საჭმლის მომზადება დაავალა. ყველანი მაგრად გვასაუზმა, მატასაც კარგად აჭამა, მატამ ძლივს გამოიღვიძა და ახლა გუმინდელზე გაცილებით უკეთ გრძნობდა თავს.

მამამ თავისი საუკეთესო ტანსაცმელი ჩაიცვა, სუფრის თავში დაჯდა და ყველანი სათითაოდ შეათვალიერა.

-ყველანი, კაცებიც, ქალებიც, მხნედ იყავით, არ დამაბუნდეთ! ამას თუ მოვესწრებოდით, არ გვეგონა, მაგრამ ჩვენი ძუძუმტე შარდინი მართალია. ამ მიწა-წყალზე დარჩენა არ შეიძლება, ყველას დაგვხოცავენ. ისეთი მიწა უნდა მოვძებნოთ, სადაც ომი არ იქნება. ჰოდა, დროა გასამგზავრებლად მოვემზადოთ.

-სად უნდა გავემგზავროთ, რას ამბობ? - წამოიძახა ჩემმა ძმამ და წამოჯდა. ტკივილმა მოკაკვა საწყალი. ჩვენ მთელი ღამე გვაწამებდა გამგზავრების ფიქრი, მატას კი პირველად ესმოდა ეს ამბავი.

-დაწყნარდი, ჩვენ მუსულმანებისთვის აღთქმულ ქვეყანაში, თურქეთში უნდა გავემგზავროთ. სულთანი შეგვიფარებს და მიწასაც მოგვცემს. ჩვენი ძუძუმტე შარდინი, ალოუს ძე, დაგვპირდა, თურქეთშიც არ მოგაკლდებათ მზრუნველობაო. სხვა გზა არ გვაქვს, უნდა გავყვეთ. - ისე მორჩილად თქვა მამამ, თითქოს მართლა აღარ ყოფილიყოს სხვა საშველი.

-რას ლაპარაკობ! - იყვირა ამის გამგონე მატამ, - სულ ერთი კვირის წინათ ხომ რუსებთან საბრძოლველად გამაგზავნე, შენც ხომ, სამი დღეა რაც დაგჭრეს. გაიხსენე, რამდენ ბრძოლაში ყოფილხარ, ნაჭრილობევი მაინც დაითვალე!

-არა მგონია, ყველა ასე ფიქრობდეს, - ვუთხარი მამას, - არა მგონია, იარაღი დაყაროს ჩვენმა წინამძღოლმა ჰაჯი კერანტიხმა. არა მგონია, კარგი ცხოვრება გველოდეს თურქეთში გაქცეულებს. არ მჯერა შარდინის ნაამბობი. თავს ნუ მოიტყუებ, მამაჩემო!

ხან მე და ხან მატა რიგრიგობით ვცდილობდით გადაგვეთქმევინებინა მამაჩემისთვის შარდინთან ერთად გამგზავრება. ის კი იჯდა და გვისმენდა. არც

გვედავებოდა და არც გვეთანხმებოდა. მერე კვერთხი აიღო და კარის ზღურბლიდან მოგვიბრუნდა:

-კარგი, ხალხის გადაწყვეტილებას დაველოდოთ. შენ კი, ზაურყან, ჰაჯი კერანტიხთან წადი. რაკი გუშინ შეყარა საბჭო, დღეს ან ხვალ რაიმეს გადაწყვეტენ. მე მეზობლებს ჩამოვუვლი და შარდინის სურვილს გადავცემ.

-არ წახვიდე, მამა! - იყვირა მატამ და კინალამ წამოხტა სკამიდან. - არ წახვიდე! როცა სხვები ისევ იბრძვიან, როცა ისევ ისმის ზარბაზნის ქუხილი, როგორ შეგიძლია კარიკარ იარო და ხალხს ურჩიო, მიატოვეთ ის მიწა-წყალი, რისთვისაც ისევ იღვრება სისხლი.

-გაჩუმდი! - დაუყვირა მამამ.

-კი გაჩუმდება, მაგრამ მატა მართალს ამბობს! არსად არ უნდა წახვიდე მამაჩემო - ჩავერიე მე.

-მოვკვდები და არ გაგიშვებ! წამოიძახა ჩემმა ძმამ, მოიშორა ყველაფერი, რაც ეხურა, ფეხზე წამოდგა, შექანდა და, მიშველებაც ვერ მოვასწარი, უგონოდ დაეცა.

დედა და დები ჩემთან ერთად მისცვივდნენ მატას, მამა შებრუნდა და გარეთ გავიდა.

უკანასკნელი ბჭობა წაბლის ხის სახლში

საბჭო, ან როგორც შემდეგ, თუქრეთში შევეჩვიეთ, მეჯლისი, ჩვენთან უბიხების ქვეყანაში ცამეტი კაცისგან შედგებოდა. ამას ემატებოდა კიდევ ორი წარმომადგენელი აფხაზი ტომების - საზებისა და ახჩიფსებისაგან, რომლებიც მაშინ ჩვენ უფრო გვემხრობოდნენ, ვიდრე აფხაზებს.

თვით უბიხების ქვეყანა ცამეტ ნაწილად იყოფოდა თურქეთის ვილაიეთებივით. ვინც თითოეულ ამ ნაწილს განაგებდა, ის საბჭოშიც შედიოდა. ჩვენგან შარდინ ალოუს მე იყო წარმომადგენლად. ამათ გარდა კიდევ ორი კაცი შედიოდა საბჭოში: საჰატქერი და მუსა. მუსა მაშინ ყველაზე უფრო ნასწავლი კაცი მეგონა. ახლა კი ვხვდები, უბრალოდ, უბიხებს შორის, წერა-კითხვის ყველაზე უფრო კარგი მცოდნე იყო, მხოლოდ. იჯდა და ყველაფერს წერდა, რაც საბჭოზე გადაწყდებოდა. მისი ხმა არასოდეს გამეგონა, მუდამ ჩუმად იყო. თავგალუნული მიუჯდებოდა პატარა სამკუთხა მაგიდას, უამრავი კალამი რომ ეწყო ზედ, ხან ერთს

აიღებდა, ხან მეორეს და არაბული ასოებით, მარჯვნიდან მარცხნივ პირწმინდად იწერდა ყველაფერს.

საბჭო სოფელ მითხაში იკრიბებოდა, სადაც ჰაჯი კერანტიხი და ბერზეკების მთელი საგვარეულო ცხოვრობდა. ზაფხულობით საბჭო ნახევარწრედ შემოჯარული მუხების ჩრდილში იკრიბებოდა, ზამთრობით კი, შეერთებული ძალით აშენებულ წაბლის ხის სახლში.

ამ წაბლის ხის სახლში გადაწყდა უბიხების თურქეთს გადასახლება, რამაც ბოლოს და ბოლოს იმ ზომამდე მიგვიყვანა, რომ მე უკანასკნელი ვარ, ვისაც შეუძლია უბიხურ ენაზე გელაპარაკოს.

გაზაფხული ახალი დამდგარი იყო, წინა დღეს ისევ ყინავდა. ღამე კოკისპირული წვიმა მოვიდა და ისე წვიმდა, რომ დილას აქაიქ ხრამებშილა თუ იყო შემორჩენილი ჭუჭყიანი თოვლის ნაგლეჯები. წვიმის მერე ცა მოკრიალდა, მაგრამ სანამ ჰაჯი კერანტიხი და მე წავლის ხის სახლთან მივდიოდით, ისევ დაიწყო თოვლშერეულმა წვიმამ ცრა.

სხვა დროს ასეთ ამინდში ცხვირსაც არავინ გამოჰყოფდა გარეთ, იმ დილას კი წაბლის ხის სახლის გარშემო ასობით კაცი ირეოდა, ისეთი ნაღვლიანი სახეები ჰქონდათ, თითქოს დაკძალვაზე არიანო.

წაბლის ხის სახლს რომ მიუახლოვდა ჰაჯი კერანტიხი აჩქარდა. საბჭოს სხვა წევრები უკვე ელოდებოდნენ და ყველანი უკან მიჰყვნენ.

ყველაფერი კარგად მახსოვს და ყველაფერს დაწვრილებით გიამბობ, რაც იქ მოხდა. ჰაჯი კერანტიხი ცალკე იჯდა დიდ სავარძელში, დანარჩენები კი გრძელ სკამებზე ისხდნენ მარცხნივ და მარჯვნივ, ზურგს უკან უსწავლელი, მაგრამ ჭკვიანური სიტყვითა და ბრძნული რჩევებით სახელგანთქმული კაცები იდგნენ. მათ შორის საულაჰიც იყო, ჩენი სალოცავის - ბითხას მცველი.

ჰაჯი კერანტიხი დიდი ხანია, ყველასგან საბჭოს თავმჯდომარედ იყო არჩეული და აღიარებული და მეც, როგორც მის პირად მცველს, უფლება მქონდა დავსწრებოდი სხდომას, მოშორებით ვედექი ხოლმე უკან.

იმ დილას ყველაზე ბოლოს მოლა საჰატქერი შევიდა წაბლის სახლში. ნელა მიდიოდა, ისე ფრთილად მიაბიჯებდა, თითქოს თავზე მაღალი ჩალმა კი არა, წლით სავსე თასი დგმოედეს. ისე ჩაიარა, არავისთვის შეუხედავს და ჰაჯი კერანტიხის გვერდით დაჯდა.

საზეფისა და ახჩიფსების წარმომადგენელთა ადგილები ცარიელი იყო, საბჭოზე არ მოვიდნენ. სამაგიეროდ აქ იყო ყველა: ბრძენი, მოხუცი და ვისაც საერთოდ სიტყვის წარმოთქმის უფლება ჰქონდა. ისინი ჯგუფად იდგნენ საბჭოს წევრების უკან. ჰაჯი კერანტიხს უცქეროდნენ და მდუმარედ ელოდნენ, რით დაიწყებდა სხდომას. ჰაჯი კერანტიხმა ისე სწრაფად იცოდა ხოლმე სხდომის დაწყება, თითქოს თოფის გასროლა უნდა მოასწროსო ყველას. იმ დილით კი დიდხანს დუმდა, ხელისგულებით უხლებს დაყრდნობდა და იატაკს დასცქეროდა. უძილობისგან თვალები შემუშებოდა. როგორც იქნა თავი ასწია, ყველანი შეათვალიერა, სწრაფად წამოდგა, შავი ბოხოხი კეფაზე გადაიწია, ორივე ხელი თავისი დიდი ხანჯლის ტარს ჩამოადო და თქვა:

-ომის ამბავი როგორაა, უკვე იცით და გუშინდელ ნათქვამს ველარაფერს დავამატებ. რუსები ყოველი მხრიდან გვიტევენ. ახლა მარტო ზღვიდან კი არა, ჩრდილოეთიდანაც სულ ახლოს მოვიდნენ. ეს უკვე ღამით მონახსენეს ჩვენმა მზვერავებმა. თქვენი თანხმობიდან მესამე დღეს გენერალ გეიმანთან გავაგზავნე მოსალაპარაკებლად ჩემი მკვიდრი ბიძა და დღემდე არაფერი ვიცით მის შესახებ, ვინ იცის, იქნებ, მოკლეს კიდევ ან ტყვედ წაიყვანეს. ცარიელ ადგილებს კი, თვითონაც ხედავთ, საზეფი და ახჩიფსები, ალბათ, იმიტომ არ მოვიდნენ, რომ მერყეობენ.

ჩვენმა მეზობელმა შაფსილებმა, როგორც უკვე ნახეთ, ამდენი ხნის ბრძოლის შემდეგ იარაღი დაყარეს. ნატუხელები ზღვის იქით ესახლებიან, დანარჩენები კი მერყეობენ. ვიმედოვნებ, რომ ფსუხეები, დალელები და წებელდელები მოცემულ სიტყვას არ უღალატებენ და მოსაშველებლად მოვლენ, თუ ჰამუთბეი ჩაჩბამ არ შეუშალათ ხელი. განა საჭიროა იმის გახსენება, რომ ასეთი მძიმე დღე უბიხებს არასოდეს ჰქონიათ? უბიხები გველოდებია, რას გადავწყვეტთ, საით წავიყვანთ მათ. ჰოდა, გადავწყვიტოთ, როგორ მოვიქცეთ, დაგვიანება აღარ შეიძება, დრო არ ითმენს.

ჰაჯი კერანტიხმა ძლიერი და ქუში მზერა მოავლო ყველა იქ მყოფს და ისევ დაჯდა. ხელისგულებით ისევ მუხლებს დაეყრდნო და იატაკს ჩააცქერდა. ყველანი დიდხანს დუმდნენ და მე ვცდილობდი გამომეცნო, ვინ ამოიღებდა პირველად ხმას. ვფიქრობდი, იქნებ, შარდინ ალოუს ძემ დაიწყოს-მეთქი ლაპარაკი, მას ხომ უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა თურქეთს გამგზავრება, მაგრამ გაბედავდა კი, ხმამაღლა ეთქვა ეს აქ, ჰაჯი კერანტიხთან? თუ იტყოდა, ალბათ, სისხლიც დაილღებოდა. ასე ვფიქრობდი და შარდინს, ალოუს ძეს მივჩერებოდი. ის კი ისე მშვიდად იჯდა, ვითომც აქ არაფერიაო და თითქებით შავი წვერის ბოლოს იჩეჩავდა.

მოკლედ, ვერ გამოვიცანი, ვინ ამოიღებდა ხმას პირველად.

მოლა საჰატიკერი წამოხტა უცბად. ჯერ ხელისგულები შეაწება ერთმანეთს, მეჩხერი წვერის წინ დაიკრიფა და ყველას თვალი მოავლო. კისერი დაიგრძელა, რათა ისინიც დაენახა, ვინც უკან იდგნენ. - ბედისწერა იდი ალაჰისგან გვაწერია შუბლზე. შეიძლება სამუდამოდ არა, მაგრამ დროებით ამ მიწის მიტოვება უწერია ჩვენს ხალხს. ასეთი ყოფილა ჩვენი ბედი და ბედის ურჩობა, როცა ის ალაჰის სურვილია - დიდი ცოდვაა! გიაურები გვაიმძლებენ ამ გზას დავადგეთ და ესგზა უკიდევანო ზღვის გავლით თურქეთში მიგვიყვანას, ნახევარი მსოფლიოს მპყრობელი სულთნის კურთხეულ საბრძანებელში. ეს აღთქმული ქვეყანაა სულთნის ბრძანებით ხელგაშლილი წლის ყველა მუსლიმანს. მინდა გკითხოთ, პატივცემულო საბჭოს წევრებო, რაკი ასეა, რაღას ვუდგავართ აქ? რას ველოდებით? რუსეთის გენერლების ვერაგული განზრახვა - ჩვენი ყუბანში გადასახლება მხოლოდ ზიზღს იწვევს. როგორ გავძლებთ ჩვენ მართლმორწმუნენი გიაურების იმ ბუნაგში? ვის ენდომება ჯოჯოხეთში შთავარდნა, როცა წინ ჭეშმარიტი სამოთის გზა გვაქვს გახსნილი?

წაბლის სახლში შეკრებილთაგან ბევრისთვის ახალი არ იყო საჰატიკერის სიტყვები. ასე აშკარად და ხმამაღლა მას არასოდეს ეთქვა საბჭოზე, მაგრამ ხან ერთთან და ხან მეორესთან, რა ხანია, თურქეთში გადასახლებას ქადაგებდა.

შევნიშნე, რომ ზოგიერთს, ვისაც ადრე ამის გაგონებაც კი არ უნდოდა, კმაყოფილება გამოეხატა სახეზე, მაგრამ ყველა როდი იზიარებდა ამ აზრს.

პირველი ნაურიზ ბარაკაის ძე წამოხტა გველნაკბენივით, დაუოკებელი ხასიათით რომ იყო ცნობილი. დაბალი იყო, მაგრამ ღონიერი და მკერდფართო. ბოხოხი მოიგლიჯა და იატაკზე დაახეთქა, შავი, სქელი თმა უკან გადაეყარა და გულის გამგმირავად წამოიძახა:

-ეს მამაკაცების კრება კი არა, ბებრუხანებისა და მკითხავების თავყრილობაა. რა გვინდა სამი დღე რომ ვზივართ აქ და ვმკითხაობთ, როცა ნამდვილი ვაჟკაცები ომობენ? ბრძოლის ნაცვლად ისევ თუ უნდა ვიმარჩიელოთ, მაშინ შარვლები გავიხადოთ და ქალის კაბები ჩავიცვათ, ღომი გავაკეთოთ და გიაურების სუფრას ვემსახუროთ. გლეხები უარს გვეუბნებიან გადასახადზე და იცით რატომ? იმიტომ, რომ ჩვენ - თავადები მეომრები აღარ ვართ. ცხენის პატრონი სხვისგან არ ითხოვს ცხენს. ჩვენ ჩვენი მიწა გვაქვს და სხვისი რატომ უნდა ვითხოვით? ჩვენი სახლი აქაა და არა ვთურქეთსა და ყუბანში, მხდლებს საცა უნდათ იქ წავიდნენ, მამაკები კი იქ დარჩებიან და იომებენ, სანამ, თუნდ, უკანასკნელ უბიხს ედგმება სული.

იატაკიდან ბოხოხი აიღო, გაბერტყა და გვერდით მოიღო.

-ნაურიზი სწორია, - გაისმა რამდენიმე ხმამაღალი წამოძახილი.

-მონები არც როდის ვყოფილვართ და არც ვიქნებით, - დაიძახა მურათმა, ხირიფსის ძემ, მაღალ-მაღალმა და გამხდარმა კაცმა. მას შავი წვერი და პირწმინდად გაპარსული თავი ჰქონდა, - ჩვენ თუ არ დავნებდებით, ყველა გამოგყვება ბრძოლაში.

-მოითმინეთ, ვინც დაუფიქრებლად წყვეტს საქმეს, ტყვიის გასროლასაც ვერ ასწრებს ისე იღუპება, - მშვიდად და ხმამაღლა გაისმა მოხუცი სითის სიტყვები. სითი ჩვენი ნათესავი იყო, - ჩემი უფროსი მამიდის ქმარი. გლეხები ჭკვიან და სამართლიან კაცად მიიჩნევდნენ. მიწის საკითხისა და მკველობის ყველაზე საშინელი დავის გადასაწყვეტად კი იწვევდნენ ხოლმე. თვით ჰაჯი კერანტიხიც კი უწევდა ანგარიშს მის აზრს. სითის ხმა რომ გაიგონს, ყველამ მისკენ მიიხედა, მაგრამ მას აღარაფერი დაუმატებია.

-შენ ბრძენი კაცი ხარ, სით, -უთხრა ჰაჯი კერანტიხმა, - და რაკი დაიწყე, განაგრძე, გაგვაგებინე რა აზრის ხარ.

-ჩემი მოკლე ჭკუა ასეთ საქმეს ვერ გადაჭრის, - თქვა სითმა, - ჩემი სამი ვაჟი რუსებს ებრძვის და არ ვიცი რა სჭირთ, მაგრამ ცოცხლები თუ დაბრუნდნენ, ოთხივე თქვენი გადაწყვეტილების მომხრენი ვიქნებით, როგორც არ უნდა იყოს იგი. ერთს კი გთხოვთ: ნუ აჩქარდებით, დაფიქრდით, არ შეცდეთ! ალიონსა და მწუხრს ერთმანეთში ნუ არევთ. ჩემს თვალებს ვარდისფერი ალიონის ხილვა სწყურიათ და სისხლისფერ ცას კი სჭვრეტენ, ცივად რომ იცრემლება.

მხოლოდ დიდი ხანის შემდეგ ჩავუფიქრდი მოხუცი სითის ამ სიტყვებს. მაშინ მათთვის არ მცხებოდა, ორ კაცს მივჩერებოდი, ვისზეც ყველაზე მეტად იყო დამოკიდებული ჩვენი ბედი, ერთზე საერთოდ უბიხების ბედი და მეორეზე - ჩვენი ოჯახის ბედი.

შარდინი, ალოუს ძე ჩუმად და მორიდებულად იჯდა. მისთვის თითქოს ყველაფერი სულერთი იყო, რაკილა დიდი ხანია ყველაფერი გადაწყვეტილი ჰქონდა.

ჰაჯი კერანტიხიც დუმდა. ის აულბებელ ციხესიმაგრედ მეჩვენებოდა, არასოდეს რომ არ ჩაბარდებოდა არავის. ამის თქმა ცოდვას, მაგრამ იმ დღეს მე ალაჰზე უფრო ჰაჯი კერანტიხის მჯეროდა...

მოხუცი სითის სიტყვების შემდეგ ერთ წუთს დუმილი ჩამოწვა. მერმე აჰმეთი წამოდგა, ბარაკაის ძე, დაუოკებელი ნაურიზის უმცროსი ძმა. ისიც ძმასავით ბეჭებგანიერი იყო, მაგრამ ისეთი მოხდენილი, რომ მაკრატლით გადაჭრიდა კაცი მის

ვიწრო წელს. წვერი მოკლედ ჰქონდა შეკვეცილი და შავი მაუდის ჩოხიდან თოვლივით ქათქათა ახალუხი მოუჩანდა. ვიცოდი, რომ ჰაჯი კერანტიხს სძულდა ეს კაცი, მაგრამ ფარავდა ამ სიძულვილს, ეშინოდა, ერთმანეთს რომ შეჯახებოდნენ, აჰმეთი შეიძლება რუსების მხარეს გადასულიყო.

აჰმეთმა, ბარაკაის ძემ უცბად არ დაიწყო ლაპარაკი. ჯერ ხანჯლის მოვერცხლილ ქარქაშს გადაუსვა ხელი, შემდეგ ოქროს საათი ამოიღო, დახედა, სახურავი გაატკაცუნა, ისევ შეინახა და მხოლოდ შემდეგ დაიწყო დახვეწილი, მაღალი და მკაფიო ხმით:

-უკვე დიდი ხანია ვდაობთ, როგორ მოვიქცეთ და იქამდე მივალწიეთ, რომ ხმელ ტოტზე ვკიდევართ უფსკრულის თავზე და უკვე ამ ტოტის ჭრიალიც გვესმის. ვინ არის დამნაშავე? ყველაზე მეტად თვითონ ჩვენ. მე არ მეშინია და ხმამალა ვიტყვი, რაც ყველასთვის ცხადია. არ უნდა დაგვეწყო ომი რუსეთი მეფის ურიცხვი ჯარის წინააღმდეგ. ჩვენი წინაპრებიცა და ჩვენც თვალეზდახუჭული ვიბრძოდით, გვეშინოდა მტრის ძლიერების დანახვა და მისი შედარებას საკუთარ ძალებთან.

-შენ რა, დღეს გაიღვიძე აჰმეთ, ბარაკაის ძე? - ფეხზე წამომხტარმა უყვირა ჰაჯი კერანტიხმა. - შენ არ იყავი ჯერ კიდევ ჰაჯი ბერზეკის წინამძღოლობის დროს ყველაზე ხმამალა რომ მოუწოდებდი ხალხს ომისკენ? თვითონ შენ არ იყავი ინგლისაა და თურქეთს დახმარების სათხოვნელად? შენ არ მოგქონდა ჩვენთვის გემებით ზარბაზნები და იარაღი? დღეს კი რა ჩვილი ბავშვივით ლაპარაკობ?

-კურდღელივით იქცევა, თავისი კვალის დაფარვას რომ ცდილობს! - დაიძახა საჰატქერიმ.

აჰმეთი, ბარაკაის ძე, გაუნძრევლად იდგა, სანამ არ შეწყდა ყვირილი და ბუზღუნა.

-შენ სწორი ხარ, ჰაჯი კერანტიხ, - თქვა მან, - მეც ისე ვცდებოდი, როგორც თქვენ. არც თქვენზე იშვიათად გამიშიშვლებია ხმალი რუსების წინააღმდეგ და მიუხედავად ჩვენი სიმამაცისა, ყოველივე ეს მაინც დალუპვას გვიქადის. პირველი გასროლის დღიდანვე დალუპვას გვიქადდა. ქვას ვახლიდით თავს. ქვა მთელი დარჩა და თავი კი გაგვიტყდა. არ შეიძლება, ყველაფერი მართო მეფის გენერლებს რომ დავაბრალოთ. იყო დრო, როცა ჩვენ, უბიხების ბელადებს მშვიდობიანი ურთიერთობა გვქონდა მათთან. მაღან ვიღებდით ოფიცრების ჩინსა და ხელფასს. შემდეგში კი სულთნის ძლიერების იმედით თვითონ დავიწყეთ რუსების წინააღმდეგ ბრძოლა. უბედურებაც სწორედ ესაა, რომ თვითონ სულთანს, ვინც თავისი

უმღველობის რწმენა ჩაგვინერგა და ვინც თავისი გულისთვის გვადვრევილებს სისხლს, ეშინია, ჩვენს დასაცავად რუსებთან ომის დაწყებისა. აი რატომ ვართ ასეთ განსაცდელში. ეს დიდი ხანია ვიცით და უნდა შევრიგებოდით რუსებს.

აქ ნაურიზმა ვეღარ მოითმინდა და შეაწყვეტინა თავის უმცროს ძმას:

-ჩვენში თუ ვინმეს გატეხვია თავი, ეს შენ ხარ, - დაუყვირა მან, - შენ მოხვედი თავგატეხილი და უბადრუკ რჩევას გვამღვე - პატიება ვთხოვოთ გიაურებს. იქნებ აქ დამსწრეთაგან სხვამაც მოიწონის ეგ ლაჩრული რჩევა, მაგრამ ამაზე მიპასუხე, ძმაო აჰმეთ, მე და შენ, ერთი დედისგან შობილნი როგორ უნდა შევურიგდეთ რუსებს? ვინ ააგო ჩვენი ორი ძმა ხიშტზე? ვინდა აიღოს მათი სისხლი, თუ ჩვენ გიაურებს დავუმეგობრდებით? მამის სულს ვფიცავ, კიდევ თუ იტყვი გიაურებთან შერიგების მომხრე ვარო, ჩემი ხელით აგჩეხავ! ძმის სისხლში ნუ გამასვრევილებ ხელს. წადი, დაგვტოვე!

ნახევრად ამოწვდილი ჰქონდა ხანჯალი ნაურიზს და ძლივს დაამოშმინეს...

-დამასრულებინე სათქმელი, - მიმართა ჰაჯი კერანტიხს აჰმეთმა, ბარაკაის ძემ. ისევ გაუნძრევლად რომ იდგა და ძმისკენ არც მიუხედავს. - სიკვდილიც რომ მქონდეს მისჯილი, წესის თანახმად, საბოლოო სიტყვის თქმის უფლება მიანც მაქვს.

-შენ უკვე ყველაფერი თქვი! - დაიძახა ნაურიზმა.

-მოითმინეთ, ბოლომდე მოვუსმინოთ, - უთხრა ჰაჯი კერანტიხმა.

-კარგად მოგეხსენებათ, ქართველები გაცილებით მეტნი არიან ჩვენზე და მაინც არ ეომებიან რუსეთის მეფეს, - აჰმეთმა, ბარაკაის ძემ დაჩუმება ადროვა შეკრებილთ - დიახ, ისინი შეურიგდნენ რუსებს, მეფის ქვეშევრდომები გახდნენ, მაგრამ თავიანთი მიწა და ენა შეინარჩუნეს. ვინ იცის, იქნებ თავისუფლებაც დაიბრუნონ ოდესმე.

-მე ყველაფერს მოველოდი შენგან, აჰმეთ ბარაკაის ძე, მაგრამ ის კი არ მეგონა, რწმენის შეცვლა თუ შეგეძლო. - უთხრა მოლა საჰატქერიმ, - ვის გვადარებ? ქართველები და რუსები ქრისტიანები არიან, ერთი სარწმუნოება აქვთ და ამიტომაც შერიგდნენ. ჩვენ კი მუსლიმანები ვართ, ოდითგანვე გიაურების მტრები ვიყავით და ასეც დავრჩებით.

მოლა საჰატქერი ფეხზე წამოდგა ამის სათქმელად. თქვა თუ არა, მაშინვე დაჯდა, თითქოს საწინააღმდეგო პასუხის გაგონება აღარ უნდოდა.

-ღრმად პატივცემულო საჰატქერი, შენ ჩემზე უკეთ მოგეხსენება, რომ ასი წლის წინათ ქრისტიანული სარწმუნოება მივიღეთ. ეს დღემდე ახსოვს ხალხს. თუმცა დიდი ხანია მუსლიმანებად ვთვლით თავს, მაგრამ შობასა და აღდგომასაც ვდღესასწაულობთ. ჩვენ საუკუნო მტრობა არ გქვონია წარსულში გაიურებთან და შეგვიძლია არც მომავალში ვიქონიოთ იგი.

ახლა კი ძირს დაახეთქა ნაურიზმა ბოხოხი და ხმალი იშიშვლა:

-ჰაჯი კერანტიხ, ხომ გაიგონე, როგორ დავიფიცე მამის სული? ახლავე თუ არ გააგდე აქედან, იცოდე პირუტყვივით დავკლავ, აქვე, ამ სახლში. დღეიდან შენ, აჰმეთ მამაჩემის ძე არ ხარ და არც ჩემი ძმა. შენ რუსების მონათლული ხარ და ცოდვილი. გაგვშორდი!

ნაურიზს ყოველი მხრიდან მისცვივდნენ და ძლივს გააჩერეს. ჰაჯი კერანტიხი კი ადგა და წინ და უკან სიარულს მოჰყვა. შემდეგ ნელა მივიდა აჰმეთთან, ბარაკაის ძესთან.

-კიდევ რას გვეტყვი, აჰმეთ, რაო, გაცდუნეს რუსმა გენერლებმა? ინგლისში რომ იყავი, მოოქრული ხმალი მოგართვეს, რუსებმა კი რით მოგისყიდეს? ინგლისიდან რომ დაბრუნდი, დაგვაიმედე, ინგლისელები დაგვეხმარებიანო და რუსების წინააღმდეგ წაგვაქეზე. დღეს კი, შენი აზრით, გამხმარი ტოტზე ვკიდივართ და შენ არაფერ შუაში ხარ, არა? მართლა მოსულა შენი აღსასრული.

-ყველას აღსასრული მოვიდა და პირველ რიგში შენი, - კვლავინდებურად მშვიდად, ხმის აუწევლად განაგრძო აჰმეთმა, ბარაკაის ძემ. - განა ჩემი ბრალია, რომ ინგლისელებმა მოგვატყუეს? დიახ, მე ბევრი ინგლისური იარაღი ჩამოვიტანე, მაგრამ რაც დრო გადის, უფრო ვხვდები, რომ ისინი ჩვენი გულისთვის რუსეთს ომს არ დუწყებენ. ვინ ვართ ჩვენ მათთვის? ერთი მუჭა ველურები? ლონდონში რომ ვიყავი, ისინი ჩემს უცნაურ ჩაცმულობას უფრო აქცევდნენ ყურადღებას, ვიდრე ჩვენს უბედურებას. ნურც რუსების გენერლებით მაშინებ. ძალით დაპყრობილ ადგილებშიც კი არ მოუკლავთ არავინ; ვინც დანებდათ, არც მათი ცოლ-შვილი აუწიოკვებიათ. მათ შამილი და მისი ცოლებიც კი დაინდეს, კი არ დაუხოცავთ, რუსეთში წაიყვანეს მხოლოდ. დაღესტნელებიც რუსებს დანებდნენ, მაგრამ კი არ დალუპულან, თავიანთ სახლებში ცხოვრობენ კვლავ. ჩვენი მეზობელი შაფისრებიც არავის დაურბევია, ცხოვრობენ თავისთვის. მე შენზე ნაკლებად როდი ვიცი რუსი გენერლების სიმკაცრე ომის დროს, მაგრამ მე ისიც გავიგე, რომ მათ შორის ვიღაცას ჩვენთვის, მთიელებისთვის ასოები გამოუგონია და ანბანის გამოცემა უნდა. მე მხოლოდ ორ გამოსავალს ვხედავ ჩვენი ხალხისთვის: ან უკლებლივ ყველანი ომში უნდა

დავიხოცოთ, ან უნდა შევიგნოთ, რომ მტერმა გვძლა და დაე, ისე მოიქცეს, როგორც უნდა, როგორც სინდისი უკარნახებს. მე იმათი უფრო მჯერა, ვინც ხმალამოწვდილი მოდიოდა ჩვენზე, ვიდრე იმათი, ვინც იარაღას კი გვამლევინ ფარულად, მაგრამ თუნდ ერთი წვეთი სისხლის დაღვრაც კი არ უნდოდა ჩვენთვის. ბევრჯერ ვყოფილვარ თურქეთში და ვიცი, ჩვენ, მამაკაცებს არაფერი კარგი არ გველოდება იქ. ჩვენ ვაჟკაცები გვქვია და არ ძალგვიძს ჩვენი დებივით ჰარამხანის ხარჭებად ვიქცეთ. ვინც მშობლიურ მიწას მიატოვებს, მთელი სიცოცხლე ტანჯული იქნება. მე ერთი რამ მჯერა, თუ უბიხები მშობლიურ მიწა-წყალს მივატოვებთ, ჩვენი ჯიშიც გადაშენდება. ახლა კი რაც გინდათ ის მიქენით. გინდ გამაძვევთ და გინდ მომკალით.

ეს რომ თქვა, აჰმეთი, ბარაკაის ძე თავის ადგილს არ დაუბრუნდა, გარშემო შემოჯარულ ხალხს შეუერთდა. უკვე თვითონვე აღარ თვლიდა თავის საბჭოს წევრად.

მისი ბოლო სიტყვები ისეთი ძლიერი გრძნობით თქვა, რომ ხმას ვერავინ იღებდა. უცბად გარედან ცხენის თქარუნი და აჩქარებული ნაბიჯების ხმა მოისმა და ჰაჯი კერანტიხის ბიძა ბერზეკ არსალან ბეი შემოვიდა. არც მიბრუნებულა, ისე მიუგდო სველი ნაბადი პირად მცველს და თავჩაქინდრული დადგა საბჭოს წევრების წინაშე. ყველანი ფეხზე წამოდგნენ, თითქოს მხოლოდ ასე გაუძლებდნენ იმ საშინელ სიმძიმეს, ახლა რომ უნდა დასწოლოდათ მხრებზე.

-რა ამბავი მოგვიტანე? - ჰკითხა ჰაჯი კერანტიხმა.

-ცუდი, - უპასუხა ბერზეკ არსალან ბეიმ. -გენერალმა გეიმანმა დიდხანს არ მიგვილო და ჩვენც პატიმრებივით ველოდებოდით. ბოლოს როგორც იქნა ჯარისკაცმა მიგვიყვანა, მაგრამ მან ჩვენი მოსმენაც კი არ ისურვა, ისე თქვა:

-უკვე გვიანია, ჩვენს შორის მშვიდობა ვეღარ იქნება. ვისაც ყუბანში გადასვლა უნდა, გზა ხსნილი იქნება. იმათთვის კი, ვინც თურქეთში აპირებს გადასვლას, სამ გზას ვათავისუფლებთ. ამ სამი გზით გაემგზავრონ და გემებში ჩასხდნენ, რომლებიც უკვე ელოდებიან. ამ მიწა-წყალზე კი, სადაც ოდითგან ცხოვრობდით, კაციშვილს არ მივცემთ დარჩენის ნებას.

ჩვენ გამოგვაბრუნა, თვითონ კი ბრძოლა განაგრძო. წვავს და ანადგურებს, რაც გზაზე ხვდება. სწრაფად მოიწევს წინ და ორ-სამ დღესი აქამდეც მოაღწევს.

მე კიდევ არ მქონდა შეგნებული რა მოხდებოდა, მაგრამ ვგრძნობდი, რაღაც საშინელება გველოდა და უკანასკნელი იმედით შევცქეროდი ჰაჯი კერანტიხს. ის

მოწყვეტილი დაეშვა სკამზე, თითქოს რაღაც უხილავი ძალა ქვევითკენ ექაჩებოდა, და თავზე ხელები შემოეჭირა. ზოგიერთები დასხდნენ, სხვები კი გაოგნებული დიგნენ. ალბათ გინახავს ქარიშხლით დაღეწილი ტყე, აი ისეთი სანახავი იყვნენ იმ დღეს საბმოს სახლში შეკრებილი უბიხები.

გარედან ისევ მოისმა ცხენების თარუნი და სახლში აქოშინებული მხედარი შემოვიდა. ხელში, სველი ყაბალახი და მათრახი ჰქონდა ჩაბლუჯული.

-ჰაჯი კერანტიხ, თურქეთის გემების უფროსმა კაპირანმა ეფენდი სულეიმანმა დაგვაგალა გადმოგვეცა შენთვის - უკვე სამი დღეა ნაპირთან გელოდებით და ამის საფასურს არავინ გვადლევს. ამდამაც თუ არ შეგვატყობინეთ, საჭირონი ვართ თუ არა თვენთვის, ჩვენი გემები ინგლისელი კონტრაბანდისტების გემებთან ერთად გავლენო ზღავეში.

-აქედან მომწყდი! - იყვირა გაცეცხლებულმა ჰაჯი კერანტიხმა.

მეომარი თავჩაქინდრული გამოვიდა. მან დააშავა, ყველას თანდასწრებით რომ თქვა ის, რაც მხოლოდ ჰაჯი კერანტიხისთვის უნდა ეთქვა. მან გაამყდავნა, რომ ჰაჯი კერანტიხს საბჭოს მოწვევამდე ჰქონდა ყველაფერი გადაწყვეტილი.

მაშინ ვერ მივხვდი, რას ემართლებოდნენ იმ კაცს, ეს მხოლოდ შემდეგ გავიგე.

-საბჭოს წევრების გარდა ყველანი გარეთ გავიდნენ. - თქვა ჰაჯი კერანტიხმა. - შენც გადი აჰმეთი, ბარაკაის ძე, აქ უკვე აღარაფერი გესაქმება.

ჯერ უფროსებს დავუთმეთ გზა, მერე ყველანი ერთმანეთს მივყევით. ყველაზე ბოლოს აჰმეთი, ბარაკაის ძე გამოვიდა.

უკვე მოსალამოვდა, ღრუბლები გაიფანტა, მაგრამ ისეთი სუსხლიანი ქარი ქროდა, თითქოს თვითინ მზეც კი სიცივეს აეტანა. მთელი მინდორი გადაჭედილი იყო ქვეითებითა თუ ცხენოსნებით, მამაჩემი არ შემინიშნავს. მხარზე რომ მომკიდა ხელი და ხალხიდან გამომიყვანა, მაშინღა დავინახე.

-რა გადაწყვიტა საბჭომ, მივდივართ თუ ვრჩებით? - მკითხა მამამ.

-ჯერ კიდევ კამათობენ, - ვუპასუხე მე.

-ვის რაში სჭირდება ეს კამათი, დრომ უკვე გადაჭრა ყველაფერი, - თქვა მამამ, - ჩვენი ძუძუმტე სწორი იყო. შენ აქ დაიცადე საბჭოს წევრების გამოსვლამდე, მე კი შარდინთან წავალ სახლში, უკვე ვიყავი და გასამგზავრებლად ემზადებიან,

მოხმარება მთოვეს, მეზობლებსაც ველაპარაკე, ზოგიერთები არ არიან თანახმა, მაგრამ ახლა თვითონ შარდინი, ალოუს ძე მოელაპარაკება მათ.

გაოგნებული ვიდექი. მამა ისე მელაპარაკებოდა, თითქოს ყველაფერი გადაწყვეტილი ყოფილიყო. ნუთუ მართლა ყველაფერი გათავდა? შეშფოთებული ღობეზე ვიყავი მიყრდნობილი, სახლიდან საბჭოს წევრები რომ გამოვიდნენ, წინ ჰაჯი კერანტიხი მოუძლოდათ:

ხალხსი სახლებისკენ დაიძრა.

- მოისმინეთ ჩვენი გადაწყვეტილება, - თქვა ჰაჯი კერანტიხმა. მისი ნაცნობი ომხიანი ხმა რომ მომესმა, მეგონა საბრძოლველად მოგვიწოდება, ისევ ბრძოლა ეწადა. - დღეს, შუაღამისას რუსებთან ომს ვწყვეტთ, გვძლიეს და დაე, დაეუფლონ ჩვენს მიწა-წყალს, ჩვენ კი ვერ ვემონებით. ხვალ შუაღამისას ჩვენს სალოცავ ბითხასთან შევიკრიბებით და ფიცს დავდებთ, რომ ყველანი ერთად ვიქნებით, დაე, შეჩვენებულ იყოს, ვინც სხვა გზას აირჩევს. ცხენები შეკაზმეთ და ჩვენი გადაწყვეტილება უბიხების ყველა სოფელს შეატყობინეთ. ჩვენ მალემსრბოლელს ვაგზავნით ახჩიფსოში, პოხაში, დალში და წებელდაში. დიდხანს ვიბრძოდით გვერდიგვერდ, ახლაც ჩვენთან ერთად წამოველენ. ხვალ დავდებთ თუ არა ფიცს, ზღვისკენ დავეშვებით და გემებზე დავსხდებით.

სიმართლე გითხრა, სიკვდილს უფრო ადვილად შევხვდებოდი, ვიდრე ამ გადაწყვეტილებას. სად არის ის ჰაჯი კერანტიხი, მამაცთა შორის უმამაცესი, მუდამ წინ რომ მოგვიძლოდა სისხლისღვრელ ბრძოლებში; ვისიც გვწამდა, რომ არასოდეს დაიჩოქებდა მტრის წინაშე, ვინ არ უნდა ყოფილიყო იგი. გოლიათის პირადი მცველი მეგონა თავი, ახლა კი ჩემ წინ ჩვეულებრივი კაცი იდგა და გვირჩევდა მტერს გავქცეოდით.

უცბად ვიღაცამ ხალხში გზა გაიკვლია, მხარი გამკრა და ჰაჯი კერანტიხის წინ დადგა. ეს რუსი ათანასე იყო. ასე ვეძახდით. ოდესღაც მართლა რუსი ჯარისკაცი იყო, მაგრამ ოცი წლის წინათ თავისი სურვილით გადმოვიდა ჩვენთან, უბიხი ქალი შეირთო ცოლად და ჩვენი ენა და ჩვენი ადათები შეისისხლხორცა. მან ნაბდის ქუდი მოიხადა და მდაბლად დაუკრა თავი ჰაჯი კერანტიხს.

- მხოლოდ ერთი სიტყვის თქმის ნება მომეცით! - როცა ჰაჯი კერანტიხმა არც „ჰო“ უთხრა და არც „არა“, მოხუცი სალდათი ჩვენ მოგვაჩერდა და სუფთა უბიხურ ენაზე გვითხრა:

-სისხლითა და სარწმუნოებით მე ერთ-ერთი იმათგანი ვარ, ვინც ამჟამად გეომებათ. შეიძლება არ დამიჯეროთ, მაგრამ, როცა რუსი გენერალი მოვა, პირველად მე ჩამომკიდებს ამ ხეზე, ამიტომ უნდა მერწმუნოთ. თქვენთან ომი რომ არ მინდოდა, ამიტომ მივატოვე რუსეთის მეფის არმია, თვენი და ჩემი ცოლი გახდა და ორი ვაჟიშვილი გამიჩინა. ამათი გულისთვის, ამ ცისა და მიწის გულისთვის, ღვთისა და ყველა წმინდანის გულისთვის, ნუ აჩქარდებით, ნუ წახვალთ თურქეთში. ჯერ ხომ არ იცით რა გელოდებათ იქ... ნუ წახვალთ, რაც მოხდება, მოხდეს.

-გაჩუმდი, გააურო! - დაუყვირა მოლა საჰატქერიმ და ისე მომუშტა ხელები, თითქოს უნდა დაარტყასო.

-ეგ რუსია, და უნდა, რომ ხიშტებზე უნდა აგვაგონ სალდათებმა, - დაიძახა ხალხიდან ვიღაცამ.

ჩემს გვერდით პატარა რკალივით მოხრილი კაცი სველ მიწაში ღრმად ჩარჭობილ კვერთხს დაყრდნობოდა. მან მძიმედ ამოიოხრა და ჩაიჩურჩულა:

-ბედნიერი არიან ჩვენი წინაპრები, ამ საშინელ დროს რომ არ მოესწრნენ.

-თივა მოიტანეთ! - ბრძანა ჰაჯი კერანტიხმა და რამდენიმე ახალგაზრდა ცხენის საბმურის ფარდულისკენ გაიქცა თივის მოსატანად.

ჰაჯი კერანტიხი აჩქარებდა მათ და ისინიც გარბი-გამორბოდნენ თივის ბლუჯებით. როცა თითქმის მთლიანად მოზიდეს თივა, ჰაჯი კერანტიხი სახლში ავიდა და თივას ცეცხლი წაუკიდა.

ჰაჯი კერანტიხიც დაბრუნდა და შესქელებული ბოლიდან ცეცხლის ენები ამოგიხვიდა. გაშეშებული ხალხი ამოძრავდა და ახმაურდა.

-ამ სახლმა რაღა დააშავა?

-აბა ვის უნდა დავუტოვოთ?

-ო, ალაჰ, შეგვინდე!

-აქ სიკვდილი გვერჩივნა ზღვაში დახრჩობას.

-ასე მამაცი თუ ხარ, აქ რას უდგახარ? იარაღი აისხი და გენერალს დახვდი.

უცებ ამ ყაყანში ერთი ხმაც გაისმა, განმგმირავი და განწირული:

-ჩვენი სახლებიც დავწვათ?

ხანძარი უფრო და უფრო ძლიერდებოდა. ეზოებში ჯერ აყევდნენ, მერე კი აღმუვლდებენ ძაღლები.

ჰაჯი კერანტიხი ცხენსაბმურისკენ წავიდა, სადაც თავისი ცხენი ეგულეობდა და შუა გზაზე გაჩერდა. ალბათ, იცდიდა, ეგონა, როგორც ყოველთვის, სასწრაფოდ მოგვერიდი ცხენს და უზანგებს დავუჭერდი.

მაგრამ მე ადგილიდან არ დავძრულვარ, ვიდექი ხალხში და ვუცქერდი, როგორ იწვოდა წავლის სახლი. ალბათ, სხვა ვინმემ მიართვა ჰაჯი კერანტიხის ცხენი, ხანძრის შუქზე დავინახე, როგორ მიქროდა. სახლი კი ისევ იწვოდა. ცეცხლის ალს სახურავისთვის თავი დაეღწია და ბინდდაკარგულ ცას ბლუჯა-ბლუჯა აფრქვევდა ნაპერწკლებს.

ხალხი არ იშლებოდა. თითქოს უნდოდათ, ამ მოგიზგიზე ხანძრის ერთი ბეწო სითბოც არ დაეტოვებინათ და თან წაელოთ უცხო მხარეში. მე კი მეჩვენებოდა, თითქოს უძირო უფსკრულისკენ მივექანებოდი. ხანდაახან შიშისა და ტკივილისგან დასახიჩრებული სახეები, დაბნეული თვალები, აჩურჩულებული ბაგეები და აცახცახებული ნიკაპები გაიელვებდა ხოლმე ცეცხლის შუქზე.

ვიღაც მხარზე შემეხო, მოვტრიალდი და შარდინი დავინახე, ალოუს ძე, თავის ჯორზე იჯდა.

-ჩქარა შეჯექი ცხენზე და გამომყევი, მადლობა ალაჰს, ბოლოს და ბოლოს, რომ გაიგე შენი ბატონის, ჰაჯი კერანტიხის ფასი, ვისთვისაც მაგ სულელი თავის გაწირვას აპირებდი, - ბოროტად გადაიხარხარა და ჯოხი დაძრა.

„აბა შენ გული გაქვს, ასეთ დროს სიცილი რომ შეგიძლია?“ - გავიფიქრე მე. სასოწარკვეთილებისგან სისხლი მეყინებოდა. უკვე აღარ მიყვარდა ჰაჯი კერანტიხი, შარდინ ალოუს ძე კი იმ წუთებში მძულდა.

ერთი მუჭა მიწა

მეფის გენერლები რომ დარწმუნდნენ, უბიხები თურქეთში მიდიანო, ბრძოლა შეწყვიტეს. თურქები კი ახალი გემების გამოგზავნას შეგვიპირდნენ. ჩვენმა გადასახლებამ თითქმის ორ კვირას გასტანა. არ ვიცი ასე სჯობდა თუ არა. მე კი საშინელებად მეჩვენებოდა. თუკი იცი, რომ სიკვდილი არ აგცდება, უცბად სიკვდილი სჯობია წამებით სულის ამოხდას.

იმ დღეს ჩვენი სალოცავი ბითხას მინდორზე რომ შევეგროვდით, ბითხას მცველმა საულაჰმა რამდენიმე თეთრი თხა დაკლა. თხილის შამფურზე ახალი მოხარშული, ოხშივრიანი გულ-ღვიძლი წამოაგო და ლოცვა დაიწყო. ჩვენც მის გარშემო დავიჩოქეთ და ვლოცულობდით. საულაჰს ხანდახან ხმა უწყებოდა და ღაზვებზე ცრემლი ჩამოსდიოდა. ის ჩვენს სალოცავს არ უმჯღავნებდა მშობლიურ მიწა-წყალს რომ ვტოვებდით, მაგრამ თვითონ წუთითაც არ ავიყდებოდა ეს, ცრემლებად იღვრებოდა.

-დასალუჰად ნუ გაგვწირავთ, ბითხა! - ტირილით შესძახა მან ლოცვის დასასრულს.

-ამინ, ამინ! - რამდენჯერმე გავიმეორეთ ყველამ ერთად.

შემდეგ რიგრიგობით მივდიოდით სალოცავთან და ფიცს ვდებდით, ვინც ჩვენთან ერთად არ წამოვიდოდა, შეჩვენებული ყოფილიყო უკუნითი უკუნისამდე, შეჩვენებული ყოფილიყო მისი შთამომავლობაც.

ლოცვის შემდეგ მსხვერპლად შეწირული თხების მოხარშული ხორცი რომ შევჭამეთ, საულაჰმა გვითხრა:

-ჩვენ ყველანი უცხო ქვეყანაში მივდივართ, ამ სალოცავზე კი ვიღამ უნდ ილოცოს? განა შეიძლება უპატრონო წისქვილივით რომ მივატოვოთ? მე გთხოვთ, ნება მომცეთ, თან წავიღო მისი მცირე ნაწილი, რათა შორეთში გადასახლებულებს, მისი მფარველობა არ მოგვაკლდეს.

ჩვენი უხუცესები ჯერ არ თანხმდებოდნენ სალოცავის შესახებ, ცოდვად მიაჩნდათ, შემდეგ კი დაფიქრდნენ და დაუჯერეს საულაჰს. სამმა ასწლოვანმა მოხუცმა საულაჰთან ერთად ამოიღო ბითხა მისი მიწისქვეშა სავანიდან, მას აქამდე არავისი ხელი არ შეხებოდა.

პირველად და უკანასკნელად ვიხილე მაშინ იგი. ქვისგან იყო გამოკვეთილი და არწივს მიაგავდა. თვალები ოქროს ფირფიტებისა ჰქონდა, ნისკარტი, ფრთები და კლანჭები კი - ვერცხლისა.

ლოცვის შემდეგ ისევ მიწისქვეშა სამყოფელში ჩავასვენეთ ბითხა. ეს იყო დიდი, ანუ, როგორც საულაჰი უწოდებდა, უფროსი ბითხა. იქვე, მასთან ერთად იდო პატარა ბითხაც. ისიც ოქროსი და ვერცხლისა იყო, ოღონდ მტრედისხელა თუ იქნებოდა.

მოხუცებმა და საულაჰმა კარგად გაახვიეს იგი გასანთლულ ტილოში და გამძლე ტყავის ჩანთაში ჩადეს. გადასახლების დღეს ეს ჩანთა საულაჰმა ქამარზე გამოიბა და ყველგან, ყოველთვის, რა გაჭირვებაც არ უნდა გვდგომოდა, უმცროსი ბიტხა ჩვენთან იყო. მრავალი წლის შემდეგ კი უბედურება დაატყდა თავს, მისი გულისთვის დაიღუპა კაცი, ვინც ჩვენი ხალხის იმედად გვეგულებოდა. მაგრამ წინ არ გავუსწრებ ამბებს, როცა მისი დრო მოვა, მაშინ მოგიტხრობ...

... იმ საღამოს შუაზე გადწყვიტა ზაურყანმა სიტყვა, ლაპარაკი აღარ ისურვა და მეორე დილასაც კარგა ხანს იყო ჩუმად. ხის კუნძზე იჯდა და მდუმარედ ფშვნიდა ბირამის მოტანილ თუთუნს. მე უკვე შევამჩნიე, რომ თუთუნთან ჩალიჩი უყვარდა: ჯერ გრძელ-გრძელად დაჭრიდა, მერე მზეზე გაახმოზდა და ბოლოს დაფშვნიდა. ზაურყაბი თუთუნს ფშვნიდა, მე კი მის გუშინდელ ნაამბობს ვიხსენებდი, რაც ადრე გამეგონა თუ წამეკითხა მის მსგავს სხვა სალოცავებზე, ვადარებდი და ვიწერდი ჩემს მოსაზრებებს.

სიტყვა „ბითხა“ მარტო იმ საგანს კი არ აღნიშნავს, რომელზეც ლოცულობენ. რა თქმა უნდა, საგანს ის თავისთავად მოიცავს, მაგრამ მასშივე იგულისხმება ყველაფერი, რაც ხალხსთვის ძვირფასია: ადგილი, სადაც ის ინახება და ის ცივი წყაროც, აუცილებლად რომ უნდა მორაკრაკებდეს იქვე. ყოველივე ეს, მთლიანი და განუყოფელია. ამიტომაც არ მოსვლიათ აზრად არც საულაჰს და არც სხვა უხუცესებს უფროსი ბითხას თან წაღება. უფროსი ბითხა ხელუხლებლად დატოვებს, უმცროსი წაიღებს და ეს უმცროსი ბითხა გახდა მათთვის უფროსი ბითხის სიმბოლო, ყოველივე იმის სიმბოლო, რაც მშობლიურ მიწაზე დარჩა.

ახლა რაც შეეხება „ბითხას“ ეტიმოლოგიას, ნაწილებად თუ დავშლით ამ სიტყვას, მისი მეორე ნაწილი „თხა“ შეიძლება ადიღურ სიტყვას „თხას“ - ღმერთს აღნიშნავდეს. მაგრამ რას უნდა აღნიშავდეს მაშინ მისი წინა ნაწილი „ბი“? მოხუცისთვის არ მიკითხავს ეს, ან შეძლებდა კი ასეთ კითხვაზე პასუხის გაცემას?

ჩვენ, აფხაზებსაც გვყავდა ასეთი უძველესი ღვთაებები და მათი სახელები იმ ადგილებთან იყო დაკავშირებული, სადაც ისინი იყვნენ დასვენებული: ლიძაა, ლიხნი, დიდრიფში, ინალ-ყუბა, ილორი, ლაშკინდარი...

თვითონ ღვთაება აფხაზურად ასე წარმოითქმის „ანიხა“. „ან“ - ღმერთი და „ხა“-თავი... „ღვთის თავი“. ეს სიმბოლოები ფორმით ღვთის თავს არ ჰგვანან. ერთ შემთხვევაში ეს ქვეები მთის არწივს წააგავს, მეორეში - თხის თავის ქალას, მესამეში კი, რაღაც გაურკვეველ არსებას.

ბიზანტიელმა მისიონერებმა, ჯერ კიდევ IV საუკუნეში რომ ავრცელებდნენ ქრისტიანულ სარწმუნოებას, თავისი მიზნისთვის გამოიყენეს ძველი წარმართული წმინდა ადგილები და სწორედ იქ ააგეს ქრისტიანული ეკლესიები: ლიძაში, ბიჭვინთაში, ლიხნში და ილორში. ეტყობა უბიხებთანაც ასე იყო. ძველი წარმართული რელიგიის გვერდით ქრისტიანულიც არსებობდა თავისი ალდგომით. მოგვიანებით კი, როცა მუსლიმანური რელიგია ოფიციალური გახდა, ბოლომდე არ აღმოუფხვრია ორი წინანდელი რელიგიის ნაშთები.

რატომ შეგროვდნენ უბიხები „ბითხასთან“ და არა მეჩეთთან, უკანასკნელად რომ ეთხოვებოდნენ მშობლიურ მიწა-წყალს? - ვფიქრობდი მე. იქნებ იმიტომ, რომ მათ ცნობიერებაში ალაჰი შორს იყო, ეს სალოცავი კი იქვე? უხსოვარი დროიდან მოდიოდნენ აქ უბიხები წელიწადში ორჯერ სალოცავად. მოდიოდნენ ერთად თუ ცალ-ცალკე, ლოცვა-კურთხევა რომ მიეღოთ გრძელ გზაზე დამდგარ ადამიანებს. აქ, ბითხას წინაშე იმართლებდა ხოლმე თავს უწმინდურ საქმეში ბრალდებული კაცი. აი, რატომ ვერ წავიდნენ უბიხები მუსულმანურ აღთქმულ ქვეყანაში უმცროსი ბითხას გარეშე. მე არ ვიცოდი, რას მიაშობდა მოხუცი შემდგომ მოვლენეზე, მაგრამ წინასწარ ვხვდებოდი, რომ ჰაზავათის იდეებს უბიხების მიწაზე არც მაინც და მაინც მყარი რელიგიური ნიადაგი უნდა ჰქონოდა. ეს იდეები სულთანის თურქეთიდან მოიდიოდა და სწორედ ამ იდეებმა წაიყვანეს უბიხები თურქეთში.

ახლა ათეული წლების შემდეგ, უაზრობად გვეჩვენება, რაც მაშინ მოხდა; ოქროსა და ვერცხლის ფირფიტებიანი ქვის გარეშე ვერ წავიდნენ უბიხები თურქეთში და საკუთარი სისხლით მრავალგზის მორწყული წმიდათაწმიდა მიწა კი მიატოვეს.

ზაურყანმა თამბაქო დაფშვნა, პაპიროსი გაახვია და მომიახლოვდა. დაინტერესებული მიყურებდა, რა სწრაფად მიმოდიოდა ფანქარი ქაღალდზე. მოუთმენლობა არ ეტყობოდა, იდგა და მიცქერდა, მაგრამ როგორც კი შევჩერდი, მაშინვე დაიწყო ლაპარაკი, თითქოს მხოლოდ ამას უცდიდაო.

-მე უკვე გითხარი, ჩემო ძვირფას შარახ, რომ უბიხი თავადებიდან ყველაზე ადრე შარდინს, ალოუს ძეს ჰქონდა გადაწყვეტილი თურქეთში გადასახლება. მაგრამ განა შეეძლო მარტოდმარტო წასვლა ისეთ კაცს, როგორც შარდინი იყო? რაკი მიემგზავრებოდა, ჩვენ უნდა გავყოლოდით - ძიძიშვილები, ჩვენი ნათესავებიც უნდა გაჰყოლოდნენ, მეზობლებიც და ის გლეხებიც, მის ხელქვეითებად რომ ითვლებოდნენ და ისინიც, ვინც დავალებულნი იყვნენ შარდინისგან. ჩვენ სულში ვიმარხავდით მშობლიურ მიწას, ფეხქვეშ რომ გვეცლებოდა, ჩვენი თავადები კი ერთმანეთს ედავებოდნენ, ვინ ვის უნდა გაჰყოლოდა თურქეთში.

ჰაჯი კერანტიხს მისი ხელქვეითი ოთხას შვიდი გლეხის გარდა, კიდევ ორმოცდაჩვიდმეტი კაცის წაყვანა უნდოდა, მათ შორის ჩვენი ოჯახისაც. ეტყობა, არც მაინც და მაინც სჯეროდა თურქეთზე გაგონილი ზღაპრებისა და უნდოდა, რაც შეიძლება მეტი ხალხი ჰყოლოდა იქ სამსახურის გასაწევად თუ დასაცავად. ორჯერ გამომიგზავნა შიკრიკები და მისი დანაბარები გადმომცეს: „რატომ მიმატოვა ჩემმა პირადმა მცველმაო“,

მაშინ ლონიერი ვიყავი, ძვირფასო შარახ, მთელი თავით მაღალიც ვიყავი სხვებზე. ბევრჯერ დავუმტკიცე ჩემი სიმამაცე ჰაჯი კერანტიხს ბრძოლებში, და ამიტომაც მიგზავნიდა შიკრიკებს; ამის მიხედვით ძნელი არ იყო, მაგრამ თვითონ ჰაჯი კერანტიხი მკვდარი იყო ჩეთვის იმ დღიდან, მე რომ გიამბე. არ მინდოდა მასთან ერთად წასვლა...

შარდინი, ალოუს ძე, მიუხვდა ჰაჯი კერანტიხს და არც ჩვენ თავს უთმობდა და არც სხვა ხელქვეითებისას.

იმ დღეებში ორივენი გლეხების ეზოებთან დაძრწოდნენ, თანაც მოსისხლეებით ერიდებოდნენ ერთმანეთს, ეშინოდათ, სისხლი არ დაღვრილიყო.

ხან ერთი მიდიოდა გლეხთან და ემუქრებოდა, ჩემთან უნდა წამოხვიდეო, ხან მეორე უბრძანებდა გინდა თუ არა, მე უნდა გამომყვეო. თავგზააზნეულმა გლეხებმა აღარ იცოდნენ ვის უნდა გაჰყოლოდნენ ბოლოს და ბოლოს.

ერთხელ შუადღისას, როცა მთელი ოჯახი სადილად დავსხედით, თვისი ფიცხი ცხენი შემოაგელვა ეზოში ჰაჯი კერანტიხმა. მარტოდმარტო იყო, მხლებლების გარეშე. მამა და მე წამოვხტით და უზანგები დავუჭირეთ, ჩამოქვეითებაში რომ შევშველებოდით, ჰაჯი კერანტიხს არასოდეს უცია ამხელა პატივი, ჩვენი კარის ზღურბლისთვის რომ გადმოეზიჯებინოს და მამაჩემი ჩემზე უფრო გაცეცხული იყო მისი სტუმრობით. ჰაჯი კერანტიხი, როგორც ჩანდა, ჩამოქვეითებას არ აპირებდა, ცხენი ადგილზე ბრუნავდა და ლაგამს ღრღნიდა. ჩვენ კი ისევ უზანგები გვეჭირა ხელში და ცხენთან ერთად ვტკეპნიდით მიწას.

-სულ ცოტა ხნის წინათ ხმლებს ატრიალებდნენ ერთმანეთში, ჩემთან სამსახურის უფლება რომ მოეპოვებინათ, - თქვა ჰაჯი კერანტიხმა ისევ რომ ბრუნავდა თავის ბედაურთან ერთად. - ახლა კი, როგორც ხედავთ, მარტოდმარტო ვარ! ყველა ყველაა და, შენ არ გეკადრება ჩემი მიტოვება, ზაურყან! განა შენ არ დადე ფიცი: სანამ ჩემი ბატონი ცოცხალი იქნება, გვერდიდან არ მოვშორდები, ხოლო სიკვდილი თუ უწერია, უწინამც მე მომეღოსო ბოლო?!

ჰაჯი კერანტიხი მსაყვედურობდა და, მის ხმაში წყენა და გაღიზიანება იგრძნობოდა. მამაჩემი კი თითქოს ვერაფერს ატყობდა, თხოვდა ჩამოქვეითებულიყო და შინ გვწვეოდა.

- არასოდეს ყოფილხარ ჩემთან. პატივი დასდე ჩემს ოჯახს. დომი ამოზელილია უკვე. უარს ნუ გვეტყვი ღარიბულ პურ-მარილზე.

მე ხელი შევეშვი ჰაჯი კერანტიხის უზანგს, მამაჩემს კი ისევ ეჭირა და ისევ ერთი და იგივე ადგილს ტკეპნიდა, თან მე მიყურებდა.

„თუ ჩამოქვეითა იმწამსვე გაიქეცი და ცხვარი დაკალი, ვერა ხედავ, როგორი სტუმარი გვყავს?“ - მეუბნებოდა მისი თვალები.

ვერ გეტყვი, ჩამოქვეითდებოდა თუ არა ჰაჯი კერანტიხი, მაგრამ სანამ მამა ეაჯებოდა, ეზოში შარდინი შემოვიდა, ალოუს ძე. როგორც ყოველთვის, თავის ჯორზე იჯდა. ის შინაურად თვლიდა თავს და შეპატიჟებისთვის არ დაუცდია, სწრაფად ჩამოხტა ჯორიდან და ჰაჯი კერანტიხთან მივიდა.

- შენ ჩემი ძიძიშვილის ეზოში არაფერი გესაქმება. რა გზითაც მოსულხარ, იმ გზით წაბრძანდი, თავი დაანებე ამ ოჯახს.

- ჰაჯი კერანტიხმა გაბრაზებულმა ჩამოხედა შარდინს, ალოუს ძეს:

- სადაც არ უნდა მივიდე, კვალში მომდეგ. მიფრთხილდი, შარდინ, ალოუს ძე! გეტყობა დაგავიწყდა, ვინ ვარ მე და ვინ შენ. მე უფლება მაქვს იქ ვიყო, სადაც მომესურვება და ჩემი სიტყვა ისევ კანონია.

- შენ საკუთარი ხელით დასწვი ის, რაც შენ სიტყვას კანონად აქცევდა. - მკვახედ მიახალა შარდინმა, ალოუს ძემ.

- აქამდე ყველაფერზე კვერს მიკრავდი და ახლა გზაზე მელობები? იცოდე, ამ ოჯახს ჩემთან ერთად უნდა წამოსვლა და თუ სიცოცხლე არ მოგბეზრებია, ჩვენ შორის ნუ ჩადგები.

შარდინი, ალოუს ძე დათმობას არ აპირებდა.

- სინდისი რომ დიდი ხანია დაკარგული გაქვს, ვიცი, მაგრამ ალაჰის მაინც შეგეშინდეს! ჰამირზა ჩემი ძიძიშვილია და ისიც და მისი ოჯახიც მხოლოდ მე გამომყვება. ასე გვავალეებს მეც და მაგასაც დედის ძუძუსადმი პატივისცემა.

აქ კი ვედარ მოვითმინე. იმ წუთში ორივენი ერთნაირდ მეზიზღებოდნენ.

-თოკჩაბმულ პირუტყვსაც კი არ უშლიან თავის იქითკენ მიბრუნებას, საითაც უნდა, - დავუყვირე მე მათ, - და ჩვენ ხომ პირუტყვები არა ვართ, ადამიანები ვართ. ცოდვად არ ჩაგეთვლებათ, თუ გვკითხავთ, რომელ მხარეს გვირჩევნია თავის მიბრუნება.

-გაჩუმდი! როგორ ბედავ ასეთი ხალხის წინაშე... - დამიყვირა მამჩემმა.

-შენს ოჯახს თუ არ უნდა, ძალას ვერ დავატან, მარტო შენ გამომყვები, - ჩამომძახა ცხენიდან ჰაჯი კერანტიხმა.

პირის გაღებაც ვერ მოვასწარი, შარდინმა, ალოუს ძემ დამასწრო პასუხის გაცემა:

-ჰაჯი კერანტიხ, შენთვის პირველი არ არის დედბისა და შვილების დაშორება. ერთი მითხარი, რამდენი ჭაბუკი გყავს თურქეთში გაყიდული და რა ფასად?

-ამას ნამუსიანი კაცი მაინც ამბობდეს! - გაიცინა ჰაჯი კერანტიხმა, - იქნებ შენ გვითხრა რამდენი ბიჭი გაყიდე თურქეთში, ჩვენი კი არა, ადილელები და აბაზინელებიც, ჯერ რომ იყიდე და მერე გაყიდე. რამდენი გაყიდე-მეთქი, მიპასუხე.

ორივენი გაჩუმდნენ. ეძებდნენ უფრო უარესი რა ეთქვათ ერთმანეთზე.

-გიმეორებ, გზაზე ნუ მიდგები, - დუმილის შემდეგ უთხრა ჰაჯი კერანტიხმა.

-კაცმა არ იცის, სად გადაეყრები. -უთხრა შარდინმა, ალოუს ძემ. - მზესუმზირასავით იქითკენ ატრიალებ თავს, საითკენაც სითბოა.

-გაჩუმდი, სისხლი არ დამაღვრევინო.

-მართლა? რაღაც ვერ ვხედავ აქ ასეთ ვაჟკაცს, სისხლის დაღვრა რომ შეეძლოს, - უპასუხა შარდინმა, ალოუს ძემ და უტიფრდ გაუსწორა თვალი ჰაჯი კერანტიხს.

-შენ ეი, გადაგვარებულო, ახლა ვხვდები, რატომ უფრთხილდებოდი თავს მტერთან ბრძოლაში, ალბათ მე უნდა დამეღვარა შენი სისხლი. - დაიძახა გაცოფებულმა ჰაჯი კერანტიხმა. ცხენიდან ჩამოხტა, ხანჯალი იშიშვლა და შარდინ ალოუს ძისკენ გაიწია.

შარდინ ალოუს ძე არც განძრეულა, ისე დააძრო ხანჯალი, მაგრამ სანამ მე და მამაჩემი ჩავდგებოდით შუაში, დედაჩემმა იყვირა:

-ნუ დაგავიწყდებათ, რომ ორივენი ქალისგან ხართ ნაშობი! - თავსაფარი მოიძრო და სწრაფად ჩაუგდო შუაში მოჩხუბართ.

წუთის წინ მზად იყვნენ სასიკვდილოდ კვეთებოდნენ ერთმანეთს, ახლა კი ზიზღი ჩასდგომოდათ თვალებსი და ხმას არ იღებდნენ. ჩოხის ქილები მძიმე სუნთქვისგან ზევით-ქვევით აუდიოდათ და ჩაუდიოდათ.

-იცოდე, ინანებ ზაურყან! - დამიყვირა ჰაჯი კერანტიხმა, უზანგის დასაჭერად რომ მივედი. ცხენს მოახტა, ყალყზე შეაყენა და გაფრინდა. შარდინ ალოუს ძე კი კიდევ კარგა ხანს მიდი-მოდოდა ეზოში წინ და უკან.

-ასე... მზად ხართ გასამგზავრებლად? - ჰკითხა ბოლოს მამაჩემს.

- რა მომზადება გვინდა, - მამას სახლს გადახედა, - ამას ხომ ვერ წავიღებთ თან. როცა შეგვატყობინებ, ჩვენც შენთან ერთად გამოვემგზავრებით.

-ჩვენ თურქეთის დიდი გემით „ნესრეთ-ბახრით“ წავალთ. ამბობენ იმხელა გემია, ოთხი ათას კაცს დაიტევსო. კაპიტანი იაფად წაყვანას დაგვპირდა. - სულზე ექვს მანეთს გვჯერდება, მაგრამ ფულს წინასწარ ითხოვს. ფულის საქმე როგორა გაქვს? - ჰკითხა შარდინმა მამაჩემს.

-არ ვიცი, შევძლებ ამდენს თუ არა, მაგრამ ვეცდები, - უპასუხა მამამ.

-სხვა დროს თქვენს მაგივრად მე გადავიხდიდი, მაგრამ თვითონ უფულოდ დავრჩი, - ხელები გაშალა შარდინმა და ჯორისკენ წავიდა.

დედა თხოვდა სადილად დარჩენილიყო, მაგრამ საქმეები მაქვსო -თქვა.

-ჰაჯი კერანტიხი ახლა ცოფიანი ძალღივითაა, - თქვა მან, ჯორზე რომ ჯდებოდა. - ვშიშობ, შენი მეზობლები არ გადაიბიროს. თავი მოუყარე ყველას ამ საღამოს ვინმესთან და მეც მოვალ... - უკვე ჭიშკარს გასცდა, მაგრამ მაინც მოაბრუნა თავი, უკანასკნელი დავალება რომ მიეცა მამაჩემისთვის: - საღამოსთვის ვისაც შეუძლია, ფული მოაგროვონ. - დაიძახა და წავიდა, ჩვენ კი შუა ეზოში ვიდექით აღელვებულები. გონზე ვერ მოვსულიყავით, იმის გამო, რაც ვნახეთ და რაც გავიგონეთ.

ძირს ეგდო დედაჩემის თეთრი თავსაფარი. მამამ აიღო, გაბერტყა და დედას უთხრა:

-დაე, მუდამ ფარავდეს შენს ჭადარა თავს ეს თეთრი მანდილი, ნუმც გაგშავებოდეს იგი. მან სულ ახლახან იხსნა ჩვენი ორი სტუმარი სისხლისღვრისგან. მართალია, სისხლი არ დაღვრილა, მაგრამ მე მაინც მეშინია: მშობლიურ მიწა-წყალს ვტოვებთ და გრძელ გზას ვადგებით, რომლის ბოლოც არავინ უწყის როგორი იქნება. ჩვენი მფარველები კი ისე ჩხუბობენ ერთმანეთში ჩვენი გულისთვის, თითქოს პირუტყვს იყოფენ. კინალამ აჩეხეს ერთმანეთი. ო, ალაჰ! ნუთუ ასე გაგვწირე?!

მამა ნელა მიუახლოვდა დედას და თავსაფარი მიაწოდა. მე კი ჰაჯი კერანტიხის სიტყვები მედგა ყურებში: „იცოდე, ინანებ, ზაურყან!“ და შეშფოთებამ გული შემიკუმშა, მთელი საღამო და მთელი ღამე ვერ დავაღწიე თავი ამ შეშფოთებას. ინათა თუ არა, წყაროსკენ გავეშურე, სადაც ფელდიში მოდიოდა ხოლმე დილდილაობით წყლის წასაღებად. ჩვენი სახლიდან ძალზე შორს იყო წყარო, სამაგიეროდ ფელდიშის სახლთან იყო ახლოს და ვიცოდი, როდის და სად უნდა დავლოდებოდი. უკვე ორი წელი ვხვდებოდი ერთმანეთს იმ ადგილას. ახლაც იქ შევხვდით წყაროსთან დიდი წაბლის ქვეშ. თითქოს მწვანე კარავიანო, ისე ვეფარებოდით ამ ხეს - არც წვიმის გვეშინოდა და არც მზის. ახლა კი ხეს ფოთლები დასცვენოდა და ერთნაირად გვიჭყაპუნებდა წვიმა ჩვენცა და მის გალუმპულ ტოტებსაც. მაინც არ გვინდოდა წასვლა. ფელდიშმა რამდენჯერმე თქვა - შინ მელოდებიანო. მაგრამ მე მაშინვე ხელებში ვწვდებოდი და ისიც იცინოდა.

-როგორ მოვიქცეთ, ფელდიშ? - ვეკითხებოდი მე, - მართალია, რასც თვენს მფარველ ჰაჯი კერანტიხზე ამბობენ?

-მამამ მითხრა, მართალიაო.

გუშინ მეზობლებს ეუბნებოდა, რომ ჰაჯი კერანტიხმა მეფის გენერლების თანხმობა მიიღო და სახელმწიფო ხარჯზე გადაიყვანს მის ქვეშევრდომ გლეხებსო.

-სხვა რა გაიგე კიდევ?

-ისიც გავიგე, რომ ჰაჯი კერანტიხს გაუნაწილებია, ვინ რომელი გემით უნდა გაემგზავროს. ყველას აუკრძალა გამგზავრებამდე თავისი სოფლიდან სხვა სოფელში სიარული. ქალიშვილებს სხვა სოფელში გათხოვება აუკრძალა, ჭაბუკებს კი სხვა სოფლიდან ქალის თხოვნა.

-კიდევ რას ინებებს ეგ შეჩვენებული! - წამოვიძახე სასოწარკვეთილმა.

ფელდიშმა ნაზად მომიჭირა ხელი.

-დღეს მამა დამპირდა, რომ ჰაჯი კერანტიხთან წავა და დაჩოქილი შეევედრება, თქვენთან ერთად წასვლის ნება რომ დაგვართოს, მამას არ უნდა ჩვენი დაშორება.

როგორ უნდოდა ჩემი დამშვიდება! როგორ მტკუნდა გულს იმის მოსმენა, რომ მამამისი მზად იყო მუხლი მოეყარა და ამო ხვეწნა-მუდარა დაეწყო ჰაჯი კერანტიხისთვის.

-მამაშენს უთხარი, ტყუილუბრალოდ ნუ დაიმცირებს თავს. ჰაჯი კერანტიხი არაფრით არ დათანხმდება ჩვენი ძუძუმტის შარდინის, ალოუს ძის ჯიბრზე.

ფელდიში ხმას არ იღებდა, ჩემმა ნათქვამმა თავზარი დასცა. ამ დროს დედამისის შემფოთებული ხმა გაისმა, ქალიშვილს უხმობდა და ფელდიში შეკრთა, სურას წამოავლო ხელი და წყაროსკენ წავიდა.

-არავის არაფერი სთხოვო, - დავეწიე და ვუთხარი მე. - ზეგ მზის ამოსვლამდე აქ მოდი, წაბლის ხესთან. მშობლებს გავაფრთხილებ და ცოლად წაგიყვან. ზეგ ერთად გავემგზავრებით აქედან.

-მერე ჩემს მშობლებს რა მოუვათ? - ტირილი დაიწყო ფელდიშმა.

პირველად მივიკარი იგი მკერდზე და ცრემლები შევუმშრალე. ფელდიში დამისხლტა და სურას დასწვდა, მაგრამ დავასწარი და თვითონ ავუვსე წყალით. ჩვენი ადათის მიხედვით სავსე სურას სიკეთის მომასწავებელია. რა ვიცოდი მაშინ, რომ ეს ჩვენი უკანასკნელი ბედნიერი დღე იყო!

სურა მე თვითონ შევუდგი მხარზე, უკან არ გავყოლილვარ, ისე ვუყურებდი, როგრო შეუყვა ბილიკს, როგორ იხრებოდა მისი მოქნილი ტანი, როგორ სრიალებდა ზურგზე დამვეებული ორი წაბლისფერი ნაწნავი.

-სადა ხარ, ფელდიშ? - მოისმა ზემოდან დედამისის ხმა.

-მოვდივარ, მოვდივარ, ნუ გეშინია, დედა! - გაეხმიანა იგი.

რა ვიცოდი, რომ უკანასკნელად მესმოდა მისი ხმა!

თუმცა არა, ერთხელ კიდევ გავიგონე მისი ხმა, მაგრამ ამაზე შემდეგ, შემდეგ, ჩემო ძვირფასო შარახ! მანამდე ჯერ ბევრია საამბობი.

გამგზავრების წინა ღამე თეთრად გავათენეთ. ყველაფერი ჩავაწყვეთ, რაც უნდა წაგველო და მდუმარედ ვისხედით კერიის წინ, უკანასკნელად რომ გიზგიზებდა.

მამამ დედაჩემს ტირილი აუკრძალა, სჯეროდა, რომ გამგზავრების წინ ცრემლებს უბედურება მოაქვს, დედა თავს ვეღარ იკავებდა.

-ოჰ, ალაჰ, რამდენი ცრემლი დაღვარა იმ ღამეს დედაჩემმა. მაინც სად ეტეოდა ამხელა ზღვა? დედაჩემი ჩვენზეც ტიროდა, თავის წებელდეელ ძმებზეც, თავის გათხოვილ შვილზეც, უკვე გემით რომ მიცურავდა თურქეთისკენ.

ასე გავიდა ის ღამე. დილას ეზოში გავედით. ჩემი ძმაც გამოვიდა, მამამ ძალად გვასაუზმა. ქალები კი ისევ გააფრთხილა, რაც შეიძლება მეტი საგზალი წამოეღოთ. დროხები არც მოგვიწველია და არც გაგვირეკია, ეზოში დავტოვეთ. სანამ ჩვენები უკანასკნელ საქმეებს აწესრიგებდნენ, მე პირობის თანახმად წყაროსკენ გავეშურე ფელდიშის შესახვედრად.

არც არავის შევუჩერებივარ და არც არაფერი უკითხავთ. წინა დღით ვაცნობე დედას და მამას, ფელდიში რომ უნდა მომიყვან და ვიცოდი მზად იყვნენ ამისთვის.

ისე სწრაფად გავრბოდი ტყე-ტყე, რომ ალბათ ცხენიანი კაციც ვერ დამეწეოდა. ახალგაზრდობა, მიუხედავად ყველაფრისა, მაინც იმედითაა სავსე და მეც თავქუდმოგლეჯილი გავრბოდი, არად მივიჩნევდი ტოტები რომ მიკაწრავდა ტანს. უკვე წარმოდგენილი მქონდა, როგორ მივიყვანდი ფელდიშს ჩვენს სახლთან, დავუძახებდი დებს და ვეტყოდი: „აი, თქვენი რძალი“.

ვიცოდი, რომ ჰაჯი კერანტიხს ბევრი საქმე ჰქონდა: ოთხასი ოჯახის თავისმოყრა და გამგზავრება არც ისე ადვილი იყო. და სწორედ იმის იმედი მქონდა, რომ ამ არეულ-დარეულობაში გადავარჩენდი ფელდიშს.

მივირბინე ჩვენს წაბლის ხესთან. მაგრამ არავინ დამხვდა. სასიკვდილოდ დაჭრილივით ვტრიალებდი ერთ ადგილას და არ ვიცოდი, საით წავსულიყავი. წყაროს წინ ახლად ამობიზინებულ ბალახზე დამსხვრეული სურა ეგდო.

„რამ დაამსხვრია სურა? იქნებ, მხარზე რომ იდგამდა, მაშინ დაუვარდა? ან იქნებ, ამით მანიშნა, რომ ვეღარასოდეს შევხვდებით?“ მივხვდი, რაღაც საშინელი და გამოუსწორებელი მოხდა. უკვე აღარ მრცხვენოდა ფელდიშის მამისა და დედის და მათი სახლისკენ გავიქეცი. ერთ წუთში ჭიშკართან ვიყავი.

ეზო ცარიელი დამახვდა, არც პირუტყვი იყო შიგ და არც ძაღლები. სახლი მაგრად ჩაეკეტათ. სიჩუმე და სიცარიელე მეფობდა ირგვლივ. მხოლოდ სახურავზე ამძვრალმა შავმა კატამ დაიკნავლა, როცა შემამჩნია. თითქოს მეუბნებოდა: „აქამდე სად იყავი, ახლა რაღა გინდა, როცა ყველაფერი გათავდა?“

ისნი უფრო ადრე გადგომოდნენ გზას, ვიდრე მე მოველოდი. ყველაფერს მივხვდი და მზად ვიყავი კბილებით დამეგლიჯა ჰაჯი კერანტიხი, ვისთვისაც სიცოცხლესაც კი გავწირავდი ცოტა ხნის წინ. ახლა რა უნდა მექნა, როცა გემი, რომელზეც ფელდიში იმყოფებოდა, შუა ზღვაში მიცურავდა ალბათ.

შინ დავბრუნდი და ჩემი ცხენი ბზოუ გამოვიყვანე. ერთადერთი ესლა გვყავდა, მამაჩემისა და ჩემი ძმის ცხენები ბოლო ბრძოლებში დაიხოცნენ. წყაროზე ჩვიყვანე ბზოუ, დავბანე და უკან დავბრუნდი. უკანასკნელად ვაჭამე სიმინდი და ისევ გავიყვანე ეზოდან. ეს რომ დაინახეს, დედაჩემმა და ჩემმა დებმა თვალეზზე ხელი აიფარეს და აქვითინდნენ. ჩემმა ბზოუმ კი არაფერი იცოდა, მხიარულად მიაბიჯებდა ჩემ გვერდით და ხანდახან ალერსიანად გამიხახუნებდა თავს მხარზე, თითქოს მეუბნებოდა: შემაჯექიო.

-ჩემო ერთგულო ბზოუ, რამდენჯერ გადამარცინე დალუპვას და ახლა ჩემი ხელით უნდა მოკვდე, - ვუთხარი მე, კისერზე მოვეხვიე და ავტირდი. მერე აღვირი ავხსენი და მინდორზე მივუშვი. გადაწყვეტილი გვქონდა, რომ ჩვენი ცხენები მტრისთვის არ ჩაგვეგდო ხელში. ასე რომ, ყველას თავისი ხელით უნდა მოეკლა თავისი გამოზრდილი ცხენი.

ნაგანი ფეხზე შევაყენე და ჩახმახს თითი გამოვდე. ბზოუ არ მშორდებოდა, იქვე მოვდა და კმაყოფილი აქნევდა თავის გრძელსა და ლამაზ კუდს. „მერჩია მგლებს დაეგლიჯე“ - გავიფიქრე მე. გასროლას ვერა და ვერ ვახერხებდი. ბოლოს, როგორც იქნა ყურში დავუმიზნე და ჩახმახს თითი გამოვკარი, მაგრამ მიმტყუნა, არ გავარდა.

ყველაზე უარესი ნაგანის მეორედ ფეხზე შეყენება იყო. სასიკვდილოდ დაჭრილი ცხენი რამდენჯერმე შეხტა, თითქოს სიკვდილს უნდა გადაახტესო და მინდორზე დაცემულს ჩემკენ მოედრიცა თავი. შორიდანამ მოისმა სროლის ხმა - იქაც ცხენებს ხოცავდნენ. ჩემს სიცოცხლეში პირველად ვიგრძენი, რომ შეუბრალებელი ვიყავი.

მერე ჩემივე ხელით დავმარხე ბზოუ, ქვა დავდე და ჩვენი სასაფლაოსკენ გავემართე. ვიცოდი, ჩვენი ოჯახი იქ იქნებოდა. შორიდანვე მომესმა ხალხის მოთქმა და გოდება. ყველა თავისი ახლობლის საფლავს ეთხოვებოდა. მამაჩემი თავისი დედისა და მამის საფლავების წინ დაჩოქილიყო, ჭაღარა თავი დაეხარა, ტიროდა და მჯიღს იცემდა მკერდში. გვერდით ჩემი ყავარჯნებიანი ძმა ედგა, ჭრილობა დაჩოქების საშუალებას არ აძლევდა. დედაჩემი და დები პატარა საფლავს დადგომოდნენ თავს. იქ ბავშვობაში გარდაცვლილი ჩემი უფროსი ძმა იყო დამარხული. თმა გაეშალათ, მოთქვამდნენ და თან გაზაფხულზე მომრავლებულ

სარეველას გლეჯდნენ საფლავიდან. ჩემიანებს ბავშვობაშიც იშვიათად ენახათ ჩემი ცრემლმღები, მაგრამ გვერდით ამოვუდექი და იმ დღეს მეორედ ვიტირე.

ძვირფასო შარახ, გინახავს ოდესმე ერთად ატირებული მოხუცები და ბავშვები? თუ არ მოგისმენია, ღმერთმა ნუმც მოგასმენინოს, ამაზე საშინელი ქვეყნად არაფერია, მიკვირს, ან მთებმა როგორ გაუძლეს, როგორ არ ჩამოიქცნენ! ან ჩვენი მდინარეები და წყლები როგორ არ დამლაშდნენ იმ დღეს დაღვრილი ცრემლით?!

ტირლით რომ გული ვიჯერეთ, საფლავებზე მიცვალებულთათვის მიტანილი ღვინიანი დოქები და საჭმელები დავტოვეთ. რაღაცნაირად თითქოს გულზე მოგვეშვა და ყველანი ჩვენ-ჩვენი სახლებისკენ გავემართეთ.

სახლში ციოდა, კერიაში ცეცხლი ჩაბჟუტულიყო. მამამ ცივი ღომიანი ქვაბი აიღო, ეზოდან გავიდა, ძაღლებს დაუძახა და სახლს უკან დაუყარა მთელი ღომი, უკან რომ არ აგვდევენებოდნენ. მამა შინ შემობრუნდა. ყველანი გაშეშებული ვიდექით. ვიცოდით, რომ ახლა იქით წავიდოდით, საიდანაც ვედარასოდეს დავბრუნდებოდით. რა საცოდავია კაცი, როცა არ იცის რა მოეღოს.

-აბა, დროა, - თქვა მამაჩემმა. - მეზობლები უკვე გადიან ეზოებიდან.

მამამ თავი მოიშიშვლა, სახლის შუაგულში გაჩერდა და ისე ახედა ჭერს, თითქოს ცას უცქერისო.

-ო, ალაჰ, შეგვიწყალები გაჭირვებულები.

შემდეგ კერასთან მივიდა მამა.

-შენ ათბობდი ჩემს წინაპრებს, ჩემს დედას და მამას, მეცა და ჩემს შვილიშვილებსაც შენ გვათბობდი. მაპატიე, რომ ჩაგაქრე. - ეს თქვა, გამჭვარტლული ოჯინჯალი მიიწია და ემთხვია. მერე ხანჯლით კერიის წინ მიწა ამოჭრა და მუჭით ჩაიყარა ქამარზე გამობმულ ტილოს პარკში.

-როცა მოკვდები, ეს მიწა დამაყარეთ გულზე, - გვითხრა მე და ჩემს ძმას, - ახლა კი, წასვლის დროა.

მამა ბოლოს გამოვიდა სახლიდან. გამოხურულმა კარმა ისე გულგამგმირავად დაიჭრიალა, თითქოს ჩიოდა: „ რას სჩადიხართო“.

-ეს ქრიალი კეთილს არ მოასწავებს, - თქვა მამა და ისევ ლოცვა დაიწყო.

-ო, ალაპ, უსახლკაროდ ნუ დაგვაგდებ, სახლის კარი გამოკეტილი ნუ დაგვხვდება, სადაც ახლა მივდივართ.

რას უფრო ვშორდებოდით სახლს, მით უფრო მეტი ხალხი გვიერთდებოდა. ჩვენს მეზობლებს ავადმყოფი დედა მიჰყავდათ ურმით, ხუთი წელი საწოლს მიჯაჭვული მოხუცი.

-რისთვის მიგყავართ? - იცრემლებოდა და კვნესოდა იგი, - აქ დამმარხეთ და ისე წადით.

ხალხი კი მოდიოდა და მოდიოდა გზაზე, ბოლო არ უჩანდა. მოდიოდნენ ჩუმი და თავჩაქინდრული. რამდენიმე საათის შემდეგ გზების შესაყართან ყვირილი შემომესმა. მე და რამდენიმე ახალგაზრდა წინ გავიქეციით, მოხუცებს და ქალებს გავუსწარიით. გზაზე შეტბორებული უამრავი ხალხის წინ ხმალამოწვდილი აჰმეთი იდგა, ბარაკაის ძე. მისი თეთრონი კი იქვე ხეზე იყო გამობმული და ტორებს სცემდა.

-თუ გინდათ მომკალით, ცოცხალი თავით კი აქედან არ გაგიშვებთ! - ყვიროდა იგი და ხმალს იქნევდა. - სანამ გვიანი არ არის, დაუბრუნდით თქვენს დაობლებულ სახლებს, გააჩაღეთ კერიები, სადაც ისევ ცხელია ღადარი.

-გზიდან ჩამოგვეცალე აჰმეთ, ბარაკაი ძე, გემები გველოდება.

-გემები კი გელოდებათ, მაგრამ როცა გაიგებთ, რომ მოგატყუეს, უკან ვეღარ დაგაბრუნებენ ეს გემები. ბევრჯერ ვყოფილვარ თურქეთში და ვიცი, იქ შიმშილი, მონობა და სიკვდილი გელით. სულთანი ვაჟიშვილებს წაგართმევთ, იარაღს დააჭერინებს ხელში და საომრად გაუშვებს. მორჩა, ვეღარასოდეს იხილავთ მათ. ამისთვის გიხმობთ იგი, მხოლოდ ამისთვის სჭირდებით.

აჰმეთი, ბარაკაის ძე ყვიროდა და ხალხიც რამდენიმე წუთი გაუნძრევლად იდგა, მოსმენით კი არავინ უსმენდა.

-რას მოითხოვ ჩვენგან, გინდა რომ გიაურებმა ძალად მონათლონ ჩვენი შვილები? ჩვენ მუსლიმანები ვართ და მუსლიმანების მიწაზე მივდივართ.

-უფსკრულში მიექანებით, უფსკრულში, - შეშლილივით გაჰყვიროდა აჰმეთი, ბარაკაის ძე.

-ხალხო, ნუთი ამ გიჟს პატრონი არ ჰყავს, რომ დააწყნაროს?

-მაგისი ძმა ნაურიზი, უკვე კარგა ხანია ზღვაში მიცურავს.

-არ მომეკაროთ! - ისევ ხმაღს იქნევა აჰმეთი, ბარაკის ძე, - სულ ერთია, სანამ არ მომკლავთ, არ გაგიშვებთ. ვინც წავიდა, წავიდა, მაგრამ თვენ მაინც დარჩით, ნუ გადააშენებთ უბიხების მოდგმას.

-ეი, აჰმეთ, ბარაკის ძე, შენ რომ ჩვენი სიკეთე გინდოდეს, განა შენ ხალხს ჩამორჩებოდი? განა მათთან ერთად არ წახვიდოდი?

-ნუთუ თქვენში ვინმე ვაჟკაცი არ არის, რომ მომკლას და ჩემი თვალით არ ვუყურო, როგორ იღუპება ჩემი ხალხი? - ერთნი ნაბიჯითაც არ იხევა უკან აჰმეთი, ბარაკის ძე.

ხალხმა ქალები და ბავშვები წაიმძლოლა წინ, აჰმეთმა ახლა კი დაიხია უკან; ვერ შეეხო მათ. ხალხი მიაწვა და ნელა დაიძრა. ისე ჩაუარეს, ზედაც არ შეუხედავთ აჰმეთისთვის, ბარაკის ძისთვის.

რაც უფრო ვუახლოვდებოდი ზღვას, მით უფრო იზრდებოდა ჩვენი რიცხვი. ჩვენს ახლოს ბრმა საკუტს შვილიშვილები შედგომოდნენ მხრებში და ისე მოჰყავდათ. რაც თავი მახსოვს, დღესასწაულს არ ჩაუვლია ისე, რომ საკუტს არ დაეკრას თავის აფხიარცაზე. პირველად ვერ შევნიშნე იგი, მაგრამ ზღვას რომ მივუახლოვდი, ქამრიდან აფხიარცა ჩამოიხსნა, ააწყო, და ქამანი გაუსვა. ჯერ მხოლოდ უკრავდა, შემდეგ კი სიმღერაც წამოიწყო.

მიდიოდა და ფეხებს ძლივს მიათრევდა, ხმა კი ძველებურად ისეთი სუფთა და ძლიერი ჰქონდა, ვერც დაიჯერებდი, მოხუცი თუ მღეროდა.

ღმერთო, რა მწარე ხვედრი გავრგუნე!

ღმერთო, რა მწარე ხვედრი გავრგუნე!

შავი ზღვა ჩვენი დარდის ხელაა,

ჩვენი სამშობლო კი ერთი მუჭა.

მიუსაფარი და მარტოდმარტო

გაიყინება ხეზე გუგული

და ვინ რამდენ წელს ვიცოცხლებთ კიდევ,

ვის უმკითხაოს, არავინ ვრჩემით.

ძმებო, მკვდრებს უნდა გამოვეთხოვოთ,
დავემშვიდობოთ ძვირფას საფლავებს
და გამოვუტყდეთ, მათ მათ სანახავად
ველარასოდეს ვერ დავბრუნდებით.

ცოცხლებო, მკვდრები არ მოვატყუოთ,
სიმართლე ვუთხრათ, მწარე სიმართლე!

ყველას ესმოდა საკუტას სიმღერა და აფხიარცის ხმა, ყველას, ვინც წინ იყო თუ
უკან.

შეგჩერდეთ, ძმებო, და მთებს მივხედოთ,
მათ არ იციან, საიტ მივდივართ.

გამოვეთხოვოთ და დავუტოვოთ
ჩვენი სიმღერა და ჩვენი სუნთქვა.

როცა შვილები დედას ტოვებენ,
განა მშობელი დამნაშავეა?

განა ეს მიწა დამნაშავეა?

დამნაშავეა განა ეს ზეცა?

ჩემო შვილებო, რატომ მიდიხართ,

რა დაგიშავეთ, ჩემო შვილებო? –

მოთქვამს, მოგვტირის მშობელი მიწა

და გვივარდება ფეხქვეშ ქვითინით.

ო, გვაპატიე, მიწავ ტანჯულო,

გზააბნეულებს და უბედურებს.

ველარ დავრჩებით, ბედით დევნილნი,

ჩვენს სამუდამოდ გტოვებთ, გშორდებით,
გტოვებთ, გშორდებით და სულს გიტოვებთ,
ის სამუდამოდ დარჩება შენთან.

ო, ალაჰ, რამდენმა წელიწადმა გაიარა მას შემდეგ და მე კი ისევ ყურებში მიდგას ის ტანჯული სიმღერა. ბევრჯერ მინახავს, მიწაში ჩაგდებული მარცვლისგან როგორ ამოიზრდება ხოლმე ღერო, ბევრჯერ მინახავს სიცოცხლის დაბადება, სიმღერის დაბადება კი ჩემს სიცოცხლეში პირველად ვნახე. ის იმ საშინელ დღეს დაიბადა, ზღვისკენ რომ ვედექით გზას და სამარადისოდ დარჩა ჩვენთან. როცა ჩვენი მხრები ნალველს ველარ ზიდავდა, წრეს შევკრავდით და ჩავიყენებდით შუაში, ვინც ყველაზე უკეთესად იცოდა ეს სიმღერა და ვმღეროდით, ვმღეროდით სანამ არაქათი არ გამოგვეცლებოდა. და თუ დაიჯერებ, ძვირფასო შარახ, ეს დალლილობას, დარდს გვიქარვებდა.

სანაპიროზე რომ მივედით, ფეხის დასადგმელი ადგილი არსად იყო. ერთმანეთში არულიყო ადამიანი და პირუტყვი. შარდინმა, ალოუს ძემ წინასწარ გაგვაფრთხილა რისი წაღება შეიძლებოდა და რისი არა, მაგრამ ზოგიერთებს მაინც ჰქონდათ იმედი, რომ პირუტყვის წაყვანასაც მოახერხებდნენ და სანაპიროზე მოერეკათ.

ზღვაში კლდოვანი სანაპიროს მოშორებით, ხომალდები და აფრიანი გემები იდგნენ, ნავები აქეთ-იქით მიდი-მოდიოდნენ და ნაპირიდან ხალხი გადაყავდათ გემებზე.

ჩვენს ძუძუმტეს, შარდინ ალოუს ძეს თავისი ოჯახიცა და ბარგი-ბარხანაც ერთ აფრიან გემზე მოეთავსებინა. გვპირდებოდა, თქვენც დიდი ხომალდით იმგზავრებთო, მაგრამ არ გამართლდა. თვითონ ნაპრზე მობრუნებულიყო, ბოლო წუთებში ქვეშევრდომთაგან ვინმე რომ არ მოეპარათ. გვიცდიდა და თან, კრიალოსანს მარცვლავდა. თავზე უკვე ბოხობი კი არა, თურქული ფესი ეხურა და მე მართალია, ხმამაღლა ვერ ვუთხარი, მაგრამ გულში კი გავივლე: „აქვე თუ გვიჭირს შენი ცნობა, იქ როგორღა უნდა გიცნოთ?“

ნავებში ჩასხედითო, გვითხრა შარდინმა, ალოუს ძემ.

-ცოცხალი არაფერი წამოიყვანოთ ადამიანის გარადა, - ისევ გაგვიმეორა ნათქვამი.

ჩვენც საქმეს შევუდექით. ერთიმეორეს მიჰყვებოდა ხალხით გაჭედული ნავეები და უკან ცარიელი ბრუნდებოდნენ, ისევ მიდიოდნენ და ისევ ბრუნდებოდნენ. თურქები გვიყვიროდნენ და გვაჩქარებდნენ. ეჰ, ძვირფასო შარახ, ხომ გახსოვს, როგორ ამბობენ თქვენში, აფხაზეთში: „ამყოლს აჰყევი და დამყოლს დაჰყევიო“, მარტო ლანძღვა-გინებას კი არა, პანდურსაც უსიტყვოდ ვიტანდით.

მზე რომ ჩავიდა, ნაპირზე უკვე კაციშვილი აღარ იყო, მიტოვებული, მშიერი პირუტყვი ბლადდა მხოლოდ. მე და რამდენიმე ახლაგაზრდა უკანასკნელები წავედით. სანაპიროს ქვებს ვემთხვიეთ, ნავეებში ჩავხტით და ზღვაში შევედით. რატომ მაშინ არ მოვკვდი, რატომ მაშინ არ გამისკდა გული, როცა ცალი ფეხი ისევ მშობლიურ მიწაზე მედგა და ცალი ნავის ქიმზე! რამდენ უბედურებას ავცდებოდი ჩემი ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე!

ჩვენი უკანასკნელი ნავი ქანაობდა და უფრო და უფრო შორდებოდა ნაპირს. უცბად ნაპირთან თეთრცხენიანი მხედარი მოიჭრა, მაშინვე ვიცანი, აჰმეთი იყო, ბარაკაის ძე. ცხენიდან ჩამოხტა და აღვირი მიუშვა, თვითონ კი ზღვაზე გადაკიდებულ კლდის ქიმზე შედგა. ხელებს გვიქნევდა და რალაცას ხმამაღლა გვეძახა, მაგრამ ქარს ჩვენამდე არ მოჰქონდა მისი სიტყვები

-მოდით დავბდუნდეთ და წამოვიყვანოთ, მარტო ხომ არ უნდა დავტოვოთ ეს კაცი, - ვთქვი მე.

თანამგზავრები სდუმდნენ, მერყეობდნენ, მაგრამ თვითონ აჰმეთმა გამოუტანა თავის თავს განაჩენი. ნაგანის გასროლის ხმა გავიგონეთ, მაგრამ აჰმეთი. ის კი არადა თითქოს პატატარა ნაცრისფერი ბოლიც დავინახეთ. სროლის ხმა კი გავიგონეთ, მაგრამ ბარაკაის ძე ისევ იდგა კლდის შვერილზე, მერე შექანდა და ზღვაში გადაეშვა. დამფრთხალი ცხენი კი უკაცრიელ ნაპირზე მიჰქროდა. ჩვენ აღელვებულები ვიყავით. გზა რომ გადგვიღობა, მაშინ არც კი მოვუსმინეთ, ახლა კი მისმა სიკვდილმა შეგვაშფოთა და აგვაფორიაქა. „რაკი ასე მოიქცა, ეტყობა ისეთი რამ იცოდა, რაც ჩვენ არ ვიცოდით“. - გავიფიქრეთ ჩვენ, მაგრამ ფიქრი უკვე გვიანდა იყო. უბიხების მიწა უკაცრიელი დარჩა, აჰმეთის, ბარაკაის ძის საბრალო სხეულს კი აქეთ-იქით ახეთქებდნენ ტალღები, თითქოს აქეთ ზღვა და იქით ნაპირი ექაჩებოდა.

ხალხით გატენილი ჩვენი აფრიანი გემი ცალ მხარეს გადაიხარა, შემობრუნდა და გეზი ზღვისკენ აიღო, რაც უფრო ვშორდებოდით ნაპირს, მით უფრო მკაფიოდ ისახებოდა მშობლიური მთების კონტურები ჰორიზონტზე. რა შეჩვეული ვიყავი ამ მთებს, მე ხომ მათ გულზე გავიზარდე. დღემდე ისე მახსოვს თითოეული მწვერვალ, როგორც იმ წუთებში ვიხილე.

რაც უფრო ღრმად შევდიოდით ზღვაში, მით უფრო სქლად ეფარებოდა მთებს საღამოს ცისფერი ბინდი. ცოტა კიდევ და სავსებით მიეფარნენ თვალს.

უსინათლო საკუტმა სიევ დაუკრა აფხიაცა. ახლა აღარ მდეროდა, მხოლოდ უკრავდა. აფხიარცის ხმას ხან ზღვის ხმაური ახშობდა და ხან ანძის ჭრიალი, მაგრამ მე მყისვე ვიგრძენი მისი დადუმება, აფხიარცა გაჩუმდა და მეც რატომღაც გული გამეყინა. მოხუცთან მივედი. შვილიშვილებს აქეთ-იქით დაედოთ თავი პაპის მუხლებზე და ეძინათ. „ალბათ თვითონაც ჩაეძინა“ - გავიფიქრე მე, მაგრამ უფრო მივუახლოვდი და... არ ეძინა, ღაპაღუპით ცვიოდა ცრემლები, ჭაღარა წვერს უსველებდა და მშობლიური მიწის ნაგლეჯივით გულში ჩაკრულს აფხიარცასაც ეწვეთებოდა.

„ო, ალაჰ, - გავიფიქრე მე - ნუთუ ის თავისი ჩინდაკარგული თვალებით ზღვის ნისლით დაფარულ მშობლიური მიწის ბუნდოვან გამოსახულებას ხედავს, სადაც აღარასოდეს გვიწერია დაბრუნება?“

სად არის აღთქმული სამოთხის მიწა?

ღამე არ მიძინია და დილაადრიან უბის წიგნაკითა და ფანქრით ხელში უკვე გარეთ ვიჯექი და მოხუცს ველოდებოდი. ნეტა რას მიაშობს დღეს?

ცა მთელი დღე ღრუბლებითაა დაფარული დაბლობია, ისეთი ჩუმი, თითქოს მასაც ჩემსავით სწყუროდეს უკანასკნელი უბიხის ნაამბობის მოსმენა, გაიგოს, რა ბედი ეწიათ უცხო მხარეს გადახვეწილებს.

რას წარმოვიდგენდი, რომ სადღაც თურქეთის განაპირას შევხვდებოდი უბიხურ ენაზე მოლაპარაკე ერთადერთ კაცს. კიდევ კაგი, რომ დედა აფხაზი ჰყავდა; ჩემი მშობლიური ენა ის წვრილი ძაფი გამოდგა, რომელმაც ერთმანეთს დაგვაკავშირა. რაკი უბიხური ენა სუსტადა ვიცოდი, ისევ თურქულისთვის უნდა მიგვემართა, სხვა რა გზა გვექონდა. აქაც მწარედ დაგვცინოდა ბედი.

ო, ეს მუჰაჯირობა, მუჰაჯირობა! ბავშვობიდანვე მესმოდა ეს სიტყვა, მაგრამ მაშინ ჯერ კიდევ არ ვიცოდი მისი მნიშვნელობა.

ამ წყეულმა სიტყვამ სამჯერ გაატიალა აფხაზეთი. როცა ჩვენი მოხუცები წარსულის რაიმე საკითხზე კამათობენ, ერთი ამტკიცებს, ეს პირველი მუჰაჯირობის დროს იყო, მეორე ამტკიცებს - მეორე მუჰაჯირობის დროსო. მამაჩემს ლუმანს რომ

ჰკითხო, როდის დაიბადეო, უსათუოდ გიპასუხებთ, მესამე მუჰაჯირობის მეორე წელსო.

ჰო, მაგრად გაგვიჯდა ეს სიტყვა მეხსიერებაში! ხალხი მუჰაჯირობაში მოჰყვაო რომ ამბობდნენ, ჩემი ბავშვური გონება ასე წარმოიდგენდა მას: ვითომც რაღაც საშინელი მღვრიე წყალი მოვარდა, ხალხი გაიტაცა...

ამ მღვრიე წყალმა მართლა შთანთქა ათიათასობით აფხაზი, მაგრამ ჩვენი ხალხის ბედი ბოლოს და ბოლოს მაინც სხვაგვარად აეწყო. კი არ ჩამქრალა, უფრო და უფრო გიზგიზებს სამშობლოში დარჩენილი აფხაზების კერა. მაგრამ ხომ შეიძლებოდა, სხვანაირადაც მომხდარიყო. ხომ შეიძლებოდა, ჩვენი ხალხიც, ვინ თავისი ნება-სურვილით და ვინ ძალდატანებით, უბიხების დამლუპველ გზას დადგომოდა.

საკითხავია, ვინ მოვიდოდა მაშინ ამ სისხლიან ნაკვალევზე უბიხური თუ აფხაზური ენების შესასწავლად? ვინ იქნებოდა ის კაცი? ყოველ შემთხვევაში მე არ ვიქნებოდი. ის კი არადა მე საერთოდ არც გავჩნდებოდი, ალბათ, ქვეყანაზე.

ყოველივე, რაც დღეს გამაჩნია - განათლება, პროფესია, ჩემი სამშობლო, ჩემი მასწავლებლები და მოსწავლეები უბრალოდ არ იარსებებდნენ და მეტი არაფერი.

რაც ამ მარტო შთენილი მოხუცისგან მოვისმინე, ამ უკანასკნელი ცოცხალი უბიხისგან, თითქოს მეუბნება, რომ უბიხების დამლუპველი გზა განსაზღვრული იყო, რომ მათ არ ძალუძდათ არჩევანი. მეც ხომ მრავალტანჯული ხალხის შვილი ვარ, უბიხების მსგავსი წარსულის მქონე ხალხისა, მაგრამ სხვა ბედი გავრგუნა განგებამ. ისეთი ქვეყნიდან ვარ აქ მოსული, რომლის წარსულიც ღადადებს: დიახ, თითქოს ჩვენც ისეთივე ბედი უნდა გვწვეოდა, როგორც უბიხებს ერგოთ. შეიძლებოდა, მომხდარიყო, მაგრამ არ მოხდა! და რაკი ეს ასეა, მაშინ ლოგიკა, რომელიც უბიხების გადაშენების აუცილებლობას ამტკიცებს, უაზრობას, ჩემთვის მიუღებელ რაღაც შეუსაბამობას შეიცავს.

მეხსიერებაში ვქექავ ყველაფერს ჩვენი ისტორიიდან, რაც უბიხების ისტორიის მსგავსია და არა და არა, არ შემიძლია რომ დავიჯერო, რომ უბიხებსაც არ ჰქონდნეთ სხვა არჩევანის საშუალება. ისიც კი, რომ მე - აფხაზი აქ ვზივარ, ამ უიმედო ლოგიკის უარყოფელია.

-რამ ჩაგაფიქრა?

მივტრიალდი და ზაურყანი დავინახე.

წამოვხტი, მივესალმე და კეთილსა და მშვიდ კითხვებზე ვუპასუხე: როგორ გეძინათ, მოხერხებულად თუ იწეპიო, ხომ არ მოგშივდაო.

შემდეგ ნელა დაემვა თვის ნახელავ სკამზე და ხელს მიეყრდნო. მისმა მზერამ მაშინვე გადაინაცვლა შორეთში. არც ერთი სიტყვა აღარ დაუხარჯავს არც ჩემზე და არც არაფერზე, რაც ჩვენს გარშემო იყო, იქ დაბრუნდა, გასულ საუკუნეში, სადაც ისევ განაგრძობდნენ სიცოცხლეს მისი ფიქრები.

ტალღები მთელი გზა მონდომებით ერეკებოდნენ თურქეთის ხომალდებს, სამშობლოს საზღვრებს გვაშორებდნენ. არ დაგიძალავ, შარახ, და შიშთან ერთად იმედიც გქვონდა გულში ჩადებული. უკან მოვიტოვეთ ზღვა და ყველამ, ვინც ასეთი ბედი ავირჩიეთ, დიდმა და პატარამ, ქალმა და კაცმა უცნობ მიწაზე დავაბიჯეთ ფეხი. წარმოიდგინე და კაციშვილი არ დაგვხვედრია, თითქოს მოულოდნელად მოვსულიყავით სულთნის თბილი მოწვევის გარეშე. მთელ სანაპიროს მოვედეთ უბიხები. გზააბნეული ფრინველების გუნდს ვგავდით, ქარიშხლით გაწამებულნი, არაქათგამოცლილნი რომ დაშვებულან უცხო მიწაზე.

შარდინის, ალოუს ძის შინაყმებში ჩვენი ოჯახიც შედიოდა. გემიდან გამოვედით თუ არა, ყურის მახლობლად დავბანაკდით, ქალაქ სამსუნის განაპირას. ვცდილობდით, ჯგუფ-ჯგუფად ვყოფილიყავით, იმ ცხენების მსგავსად, საფრთხე რომ უყნოსავთ. ჩვენი ბარგი-ბარხანა ბევრს არაფერს წარმოადგენდა, აუცილებელი საგნებისგან შედგებოდა. ამის შემხედვარეს სახლ-კარ დამწვარი ვეგონებოდით, ცეცხლიდან გამოვარდნილებს მხოლოდ ის რომ გამოგვეტანა გარეთ, რისი მოხელთებაც მოგვესწრო.

ო, ღმერთო ჩემო, რა უბედური და განწირულია კაცი, როცა განგება უცხო მიწაზე სიცოცხლესა და სიკვდილს მიუსჯის.

გახაფხულის პირველი თვე ის-ის იყო იწყებოდა. მიწა, რომელზეც ფეხი დავდგით, უკაცრიელი და გაუდაბურებული იყო, თითქოს ჰაერი არ გვეყოფნისო, ისე გვიჭირდა სუნთქვა. იქნებ იმის ბრალიც იყო, რომ გულზე ლოდივით გვაწვა ნაღველი. როგროც კი ღრუბელს მიეფარებოდა მზე, სუსხავდა, გამოჩნდებოდა თუ არა- პაპანაქება იდგა. ცას ავხედავდი და ისე გამოთეთქვილი იყო, თითქოს გახუნებულაო.

ო, ძვირფასო შარახ, ჩვენი დაღუპვა იმ საბედისწერო ნაბიჯიდან დაიწყო, მწვანე ნახევარმთვარით შემკულ გემთან რომ მიგვიყვანა. წყეულიც იყვნენ ეს გემები!

მე უკვე გითხარი, რომ ჩვენზეგემით - „ნესრედ-ბახრით“ მივდიოდით. იმ დროისთვის ის დიდ გემად ითვლებოდა. ასეთი სამმილიანი გემები ცოტა იყო. რამდენი წელი გავიდა და მათი სახელები ისევ მახსოვს: „მაჰმედიე“, „ასსარი-შეფქეთი“, „ოსმანიე“, გემის კაპიტნებს გადაყვანისთვის სულადობის მიხედვით ვუხდიდით, როგორც პირუტყვის გადაყვანისას. ტყუილად კი არ ამბობენ: ძუნწი კაცი ქვასაც კი გაადენსო წყალს. გემები ცოცხალი ტვირთით იჭედებოდა. ჩვენმა კაპიტანმა სინანული გამოთქვა: „ჩამივრის რომ არ მეშინოდეს, მეტს წავიყვანდიო“. დიდხანს ვცურავდით, წყლისა და სურსათის მარაგი გაგვითავდა. ზღვის ღელვა დაიწყო. ხალხი ზღვის ავადმყოფობამ გააწამა. მამაცებიც კი შიშმა მოიცვა. ლოცვას წყევლა-კრულვა ცვლიდა, წყევლა-კრულვას - ლოცვა. დახმარება კი არსაიდან ჩანდა. თუ ამტანი არ იყავი, უნდა მომკვდარიყავი, მე შენ გეტყვი და დამარხვას დაჭირდებოდა ხლაფორთი. საფლავიც გათხრაც არ იყო საჭირო.

ქარი ისე როდი ქრის, როგროც შენ გინდა. აფრიანი გემებითაც მოემგზავრებოდნენ უბიხები აქეთკენ. ერთი ასეთი გემი ქარიშხალმა შორს გაიტაცა, დასავლეთისკენ. დიდხანს იყო გემი ზღვაში; წყლის მარაგი გამოეღიათ, სიბინძურეც დაგროვდა ზედ და მუცლის ტიფმაც იფეთქა. სიკვდილი ცელავდა ხალხს. როცა გემი სამსუნის ნავსადგურს მიუახლოვდა, ერთი მუჭა ცოცხალი ადამიანებილა იყო ზედ. ნაპირზე ჩამოსვლის ნება არავის მისცეს, იმის შიშით, რომ სენმა ქალაქში არ შეაღწიოსო, გემმა ღუზა ჩაუშვა. საწყალი მუჭაჯირები! ნაპირზე ჩოხიანი ხალხი რომ დაინახეს, საშველად უხმობდნენ. რა უნდა გვექნა? მივცურდებოდით გემით და ჩამოშვებულ თოკებზე წყლიან სურებს მივაბამდით, ეს იყო და ეს. სანაპირო დაცვა ამისთვის გვაგინებდა, ტყვიის დაშენით გვემუქებოდა.

ადამიანი ყველგან ადამიანად რჩება, შარახ. საზების პატარა სოფელი ჩვენს კვალს გამოჰყვა თეთრი იალქნიანი გემით. ამოვარდნილი ქარიშხალი პატარა გემის კაკლის ნაჭუჭივით ისროდა აქეთ-იქით. აზვირთებული ტალღები ხმელეთთან მიახლოების საშუალებას არ აძლევდნენ. წყურვილისგან გონდაკარგული ხალხი ზღვის წყალს დაეწაფა. პირველად ბავშვებს დაერიას სიკვდილი. ისე იხოცებოდნენ, როგორც ფარვანები ავდრიან ღამეში. მეზღვაურები პირდაპირ ზღვაში ყრიდნენ პაწია გვამებს. გემზე ერთი ქვრივი ქალი იყო. დედამიწი ზურგზე არაფერი გაჩნდა ერთი პატარა ბიჭის გარდა. ამ საცოდავის ბიჭიც ავად გახდა და მალე სულიც განუტევა. დედას კი ისევ გულში ჰყავდა ჩაკრული და უნანავებდა. მეზღვაურები რომ მიუახლოვდებოდნენ, იავნანას სიმღერას იწყებდა: „დაიძინე ჩემო ბიჭო, იავ ნანინაო“.

დაშორდებოდნენ თუ არა მეზღვაურები, სიმღერა გოდება იქცეოდა. ხალხამ ყველაფერი იცოდა, მაგრამ ხმას არ იღებდა. მესამე დღეს მეზღვაურებმა ცხედრის სუნი იყნოსეს, ხელიდან გამოგლიჯეს დედას მკვდარი ბავში და ზღვაში მოისროლეს. გონდაკარგული დედის შეჩერება ვერავინ მოასწრო და ის საცოდავიც ზღვაში გადაეშვა.

ცოცხალი კაცი გუგულივით გულმავიწყი როდია. ვინც ზღვაში სიკვდილს გადავურჩით, უკაცრიელ ნაპირზე აღმოვჩნდით და ჩვენდა საუბედუროდ მივხვდით, რომ ეს მიწა ღვთისგან დავიწყებული იყო, საჭურისის სახესავით დანაოჭებულ სანაპიროზე მცენარის ნიშანწყალიც არ ჩანდა.

არაფრით წააგავდა ეს მიწა ჩვენგან მიტოვებულ მარადმწვანე სანაპიროებს. ჭეშმარიტად მაშინ გაიგებ კაცი შენი ქონების ფასს, ჩემო შარახ, როცა დაკარგავ. აბა როგორ არ გაგვხსენებოდა ექოიანი ხეობების ხელშეუხები ტყეები, სადაც თითოეული ჭადრის ფოთოლიც კი კვერნის ტყავივით ბზინავს, სადაც ყინულივით ცივი ნაკადულები მირაკრაკებენ, ტყინს ნაპირებზე და მინდვრებზე კი, ინებე, რამდენიც გინდა, სურნელოვანი მარწყვი, მოგვიანებით კი ეკლიან ბარდებზე მომწიფებული ჟოლო და მაყვალი. შემოდგომის პირს ხომ ნულარ იკითხავ, რას აღარ გვაძლევს ჩვენი მადლიანი მიწა: ველური ლეღვი გინდა თუ კაკალი და ლაპლაპა წაბლი. ხის ფულურობებში თეთრი სარაჭებიდან ველური თაფლი მოწვეთავს, კაცის ძალისა და ღონის შემმატებელი. ყველაფერი შენია, აილე და პირი ჩაიტკბარუნე, ღმერთმა შეგარგოს! ახლა იარაღს თუ ატარებ და ხაფანგის დადება შეგიძლია, ნადირობისთვის უკეთეს ადგილს დუნიაზე ვერ იშოვი. რა გინდა, სულო და გულო, იქ რომ არ იყოს: ჯეირანი და შველი, გარეული ღორი და დომბდა. ჭაობის ფრინველს მართლა ვერ აუხვალ კაცი, საითაც გინდა იქით გაიხედე. თუ არ გინდა და ძალას ვინ დაგატანს. წყლის პირას კოცონი დაანთე და ხელით დაიჭერ ოქროსფრად დაწინწკლულ კალმახს. მზის ქვეშეთში არ მოიძებნება მსგავსი სამოთხე, მაგრამ კაცი თვითონ თუ გარბის სამოთხიდან, მაშინ ყველა გზა ჯოჯოხეთში მიიყვანს მას. ეს აქ ჩამოსვლის მერე გავიგეთ, ძვირფასო შარახ, გავიგეთ და გონსაც მოვეგეთ, მაგრამ გვიანდა იყო. ჯოჯოხეთის კარი შეხვალ თუ არა, მაგრად მოგეკეტება ზურგს უკან.

ღმერთმა ერთნაირი გააჩინა ადამიანები, ოღონდ ქისები მისცა სხვადასხვანაირი. ჩვენმა ბატონმა შარდინმა, ჩამოვედით თუ არა, ადვილად იპოვა თავისი ნაცნობი მცირე აზილელი ვაჭარი და თბილი თავშესაფარიც იშოვა მის სახლში სამსუნის ახლოს. ჩვენ კი უბრალო მოკვდავებს რა უნდა გვექნა? სად უნდა შეგვეფარებინა თავი ავდარში? გაჭირვება მიჩვენე და გაქცევას გიჩვენებო, ნათქვამია. შორიახლოს რიყის ქვით ნაშენები ფარდულები დავლანდეთ, ერთი ათამდე

იქნებოდა, კავკასიის სანაპიროდან მოტანილ სიმინდს ინახავდნენ შიგ თურმე თურქი ვაწრები, ერთი ფარდულის გარდა ყველა ცარიელი იყო. კუთხეებში იმსისქე აბლაბუდების ქსელი იყო გაბმული, რომ კაცის სიმძიმეს გაუძლებდა. სიბნელეში კედლებსა და ჭერზე კალიის მსგავსი პეპლები დაბობლავდნენ და დაბორილებდნენ. ყოველგვარი ნებართვის გარეშე დავიკავეთ ეს პირქუში შენობები და ესეც კი ბედის გაღიმებად ჩავთვალეთ. წვიმისა და ქარისაგან მაინც დავიფარავდით თავს. ჩვენი ბატონი კი, შარდინ ალოუს ძე, გაოგნებული იყო ასე გაჭირვებულები რომ გვნახა.

-ეტყობა რაღაც გაუგებრობაა, - გაგვამხნევა მან, - გავიგებ რა ხდება და ვეცდები, ყველაფერი მოვაგვარო. თქვენ კი გამაგრდით და ჩემს ჩამოსვლამდე მოთმინება იქონიეთ.

იმედის ნაპერწკალი ჩაგვისახა და სტამბულს გასამგზავრებლად მოემზადა. მოგეხსენება, ქონებას უპატრონოდ არ ტოვებენ და შარდინმაც გამგზავრების წინ მკაცრად დაუბარა ცოლს: თვალყური გეჭიროს ჩემს მზეთუნახავ დაზეო, ალაპის ქვეყანაში ქალი ძვირფასი საქონელია. ვინმემ თუ აცდუნა ან მოიპარა, ცოტა ფულს როდი იშოვის. შანდას რომ რამე შეემთხვას, იცოდე, პასუხს აგებ...

შარდინს არ გაემტყუნებოდა: ჯერ კიდევ უბიხის ქვეყანაში მთასა და ბარს იყო მოდებული შანდას არნახული სილამაზის ამბავი. ბევრი აფხაზი, ადიღელი თუ ყაზარდოელი ვაჟკაცი უგზავნიდა შუამავლებს. ზოგიერთი მოსწონდა კიდევ შანდას, მაგრამ ძმის სიტყვას ვერ გადავიდოდა, ამიტომაც ზრდილობიანი უარით ბრუნდებოდნენ უკან დარბაისელი შუამავლები. ზედმიწევნით ამაყი და პატივმოყვარე იყო შარდინი, ალოუს ძე. დის ბედს წყვეტდა და თავის ინტერესებსაც ვერ უვლიდა გვერდს. ყოვლისშემძლე სიძე ეზმანებოდა, ვისი დიდებულების ანარეკლსაც ვერცხლზე ამოტვიფრული საკუთარი სახელით ატარბდა. ბავშვობიდანვე განებივრებულ მომაჯადოვებელ შანდას უყვარდა უბიხი თავადების წრეში კეკლუცობა. კოპწია იყო და სამკაულებს აღმერთებდა. თავისი ფასი კარგად იცოდა, მაგრამ თავყვანისმცემელი მამაკაცების მიმართა საოცარი მიმბდობი იყო. ეს კი ძალზე აშფოთებდა რძალს, რომელსაც მთელი პასუხისმგებლობა დააკისრა ქმარმა.

შანდას სახელი კარგად დაიხსომე, ძვირფასო შარახ. მალე გაიმბობ, როგორ უმტყუნა ბედმა. ბედნიერება და უბედურება ძმები არიან. ეჰ, შანდა, შანდა, მომაჯადოებელი შანდა! ვინ იფიქრებდა, რომ ის გახდებოდა თავისი ღვიძლი ძმის დაღუპვის მიზეზი და ჩვენს ისედაც გამოუვალ მდგომარეობას კიდევ უფრო უსაშველოს გახდიდა.

სადაც სიცოცხლეა, იქ უკეთესის რწმენაცაა. წავიდა შარდინი, ალოუს ძე სტამბულში, ველოდებით ერთი კვირაა, ორი, ის კი არა და არ ჩანს...

შიმშილი ქვასაც დაღეჭავსო, - ამბობენ... რაც შინიდან გვექონდა წამოღებული პირველ დღეებშივე გაქრა. კიდევ კარგი, ცოტაოდენი ფული გაგვაჩნდა და ახლომახლო ფურნეებში პურს ვყიდულობდით. ჯიბეები რომ ამოვიფხიკეთ, ოჯახის ძვირფასეულობას მივადექით. ცოტა ისიც მოგვეძებნებოდა. გროშებზე ვყიდდით, მოგეხსენება, მშვირები არ ვაჭრობენ. შეშინებულმა ნოქრებმა და მეღუქნეებმა სავაჭროები დაკეტეს; კარგად იცოდნენ, რომ შიმშილი მგლებსაც კი ერეკება ტყიდან.

სულთნის მთავრობა რომ დარწმუნდა, მუჰაჯირები შეიარაღებულნი არიანო, დაიბნა და უარი თქვა დაპირებაზე - თქვენი სურვილით აირჩიეთ საცხოვრებელი ადგილებიო. შიშმა გადაწყვეტილებაც უკარნახათ: დავექსაქსეთ და ქვეყნის სხვადასხვა მხარეს დავესახლებინეთ. ადგილები კი შორიშორ იყო, უკაცრიელი, უნაყოფო დაგამოფიტული. სწრაფად გადახმა დაპირებული სამოთხის ბუჩქები, სწრაფად აორთქლდა დაპირებული რძის მდინარეები. არც დაპირებული პირუტყვი მოუციათ და არც რაიმე დახმარება გაუწევიათ.

უბიხები დელავდნენ: შეასრულეთ პირობა! შეთანხმებაში ნათქვამი იყო, რომ ხუთი წლის განმავლობაში თავისუფალი ვიქნებოდით მიწის გადასახადისგან, თქვენ კი მოითხოვთ! ლამის ყურანზე იფიცებდით, რომ ჩვენს შვილებს ჯარში არ გაიწვევდით, თქვენ კი ასკერებად მიგყავთ! ასე როგორ შეიძლება, ვის მოვთხოვთ პასუხი! „სულთნის ხელმოწერილი ქაღალდი სადა გაქვს? სიტყვა მოგვცეს“. „სიტყვას ბაჟს არ ადებენ. სიტყვა საბუთი როდია“.

ერთი კი იგრძნობოდა, ეშინოდათ ჩვენი, მოდი და ნუ შეეშინდებოდათ, გამწარებული კაცი რას არ ჩაიდენს.

იქნებ ამის განო იყო, რომ პირველ ხანებში თავი მიგვანებეს; იფიქრეს, გაუვლით გაცოფება, დადუღდებიან და დაწყნარდებიანო. ჩვენი სულიერად დაცემის იმედი ჰქონდათ, ეგონათ თასმასავით დაგვიხვევდნენ.

ერთ-ერთი ფარული, როგორც გითხარით, სიმინდის მარცვლით იყო სავსე: ეჰ, ძალიც არ ინატრებდა ჩვენს ბედს. კარს ურდულები მოვაგლიჯეთ და საცავი დავაცარიელეთ. ვისაც რამდენი შეგვეძლო, იმდენი წავიღეთ. ახლომახლო წისქვილი არ იყო, შიმშილი კი ყველაზე უკეთესი მზარეულია. ზოგი ქვიტ ნაყავდა მარცვალს,

ზოგი კი უფრო იიოლებდა საქმეს - პირდაპირ ღომს ხარშავდა. მაგრამ ნადავლი მალე გამოგველია და ახლომახლო სოფლებს მოვედერთ. რაც მართალია, მართალია, თურქი გლეხები, როგორც შეემლოთ ხელს გვიმართავდნენ. მონძებში გახვეულ აცახცახებულ კაცს რომ დაინახავდნენ, ნახმარ ტანსაცმელს აძლევდნენ. პურსაც გვამღებდნენ, მაგრამ ისე კი არა, როგორც მათხოვარს, უბრალო გვიწილადებდნენ. მშვიერი ხალხის ბრბო ადიდებულ წყალს ჰავს, კალაპოტში რომ ვერ ეტევა. ჩვენს უნებურად მძარცველებად ვიქცით. თვითონ ჩამოდონძილები ვიყავით, იარაღი კი მოვრცხილი გქვონდა. ახალგაზრდები ყაჩაღებს უერთდებოდნენ, წინამძღოლად შიმშილი ჰყავდათ. პირუტყვს იპარავდნენ და ხორცს თვისტომებს უნაწილებდნენ. ქალაქებში დათარეშობდნენ და ქსოვილებისა და ფეხსაცმლი ფარდულებს მარცვავენდნენ. რა დასამალია, შარახ და, ორივე მხარეს სისხლი იღვრებოდა. ცუდი ხმა დაგვივარდა, ყაჩაღებად მოგვნათლეს. ბავშვებსაც კი აშინებდნენ ჩვენით. მათხოვ ებივით დაძრწოდნენ მთიელები სამსუნის ქუჩებში. დაფხრეწილი ჩოხებიდან გაძვალტყავებული მხრები და ლავიწები მოგვიჩანდა, დაგლეჯილი ქალამნებიდან კი ჩაბინძურებული თითები. შეშლილებივით აცეცებდნენ თვალს სასაუზმეებსა და კაფეებში შესულები და შიშის ზარს სცემდნენ მეპატრონეებსა და სტუმრებს. ავადმყოფები და მოხუცები ღონეგამოლეულნი, დაუძლურებულნი და განწირულნი ხეების ჩრდილში იწვნენ დაგლეჯილსა და მტვრიან აბდებზე. სახეები დაგრძელებოდათ, ყბები ჩაცვენოდათ და ბუზებსაც ძლივს იგერიებდნენ.

გადაფრენის დროს ერთი ფრინველი რომ დაკარგავს მეორეს, ისე დაკვარვე ფელდიში. ვინ იცის, იქნებ ზღვაზეც მოკვდა, უცხო ქვეყნისკენ რომ მიდიოდა გემით, ვინ იცის, იქნებ... მწუხარე სურათები ერთმანეთს ცვლიდა ჩემს გავრვარებულ გონებაში. აშოლტილი იყო ფელდიში, ნაწნავები კოჭებამდე სცემდა, თვალები ნუშივით წაგრძელებოდა და ასეთ მომხიზლავს აბა ვინ არ შენიშნავდა თურქეთის სანაპიროზე.

თურქი ფაშების და ვაჭრების ჰარამხანები უმეტესად უცხო ქვეყნების შვილებით იყო სავსე. ფელდიში უბიხი ქალწული იყო და ეს ბევრს ნიშნავდა. უბიხი გოგონების მიმზიდველობისა და ღირსების ამბავმა ჩვენს ჩამოსვლამდე გაცილებით ადრე მოაღწია თურქეთის ნაპირებს. ვინ იცის, იქნებ შიმშილისგან გაწამებული, ჩამოდონძილი ფელდიში აქვე, ჩემს ახლოს დაფარფატებს და ეშმა არ მაძლევს მისი ხილვის საშუალებას.

„ფელდიში, ჩემო საყვარელო, ხმა გამეცი, გამომეხმაურე“ - ვყვიროდი მე გუნებაში.

ვის ვკითხო, ვისგან გავიგო, ვის ეცოდინება მისი ამბავი - ვფიქრობდი მე. ჩამოვედი თუ არა, იმ დღიდანვე, იმ დღიდანვე კი არა, იმ საათიდანვე მხოლოდ ერთზე ვფიქრობდი, გამეგო საით გაემგზავრა უბიხების წინამძღოლი ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი. ჯანდაბას კერანტიხის თავი, მისი ამბავი სულაც არ მადარდება, მე ფელდიშის ბედი მაღელვებდა. იგი თავის დედ-მამასთან ერთად კერანტიხის ხალხში უნდა ყოფილიყო. ხმებს თუ დაუჯერებდი, გემი რომლითაც ჰაჯი კერანტიხი მოვიდა თავისი ყმა-გლეხებით, ცოტა ხანს სამსუნის ყურეში მდგარა, შემდეგ კი სტამბულისკენ აუღია გეზი. ხშირად ვიდექი ხოლმე დაღონებული ზღვის სანაპიროზე. ერთხელ ნაპირს ფელუკა მოუახლოვდა, ბორტიდან ყვირილი მომესმა და დავინახე, ოთხმა თურქმა მეზღვაურმა როგორ გადმოაგდო გათოკილი ჩოხიანი კაცი.

-ადლია! - ყვიროდა ის და თან მაგარ გინებასაც აყოლებდა ზედ.

ფელუკა ნაპირს მოშორდა. მივედი კაცთან და ადგომაში მივეშველე. რა უსაზღვრო იყო ჩემი გაოცება, როცა ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხის ძიძიშვილი საიდ დაშანი ვიცანი.

-რა ამბავია საიდ, რატომ გადოგადეს ნაპრზე გათოკილი? რა დაგემართა?

-რა დამემართა? - ექოსავით გამომეპაუხა ის, სიბრაზეს კიდეც არ გაევილო, - ის დამემართა, რაც ყველას დაემართა, ზაურყან, საშინელება.

ერთ დროს გოლიათი იყო საიდი; ხელის ერთი გაქნევით გაწყვეტდა ბაგირს, რქაში წაავლებდა ხელს და მიწაზე დაახეთქებდა ხარს. ახლაკი ძველი საიდ დაშანის აჩრდილიდა იყო და ფეხზე ძილვს იდგა.

-ყელი გამიშრა, - ენა მოისვა დაფიცებულ ტუჩებზე, - თუ კაცი ხარ, ერთი ყლუპი წყალი მაინც მიშოვე.

-ახლავე, საიდ, ახლავე, - ვამხნევებდი და თან ხანჯლით თოკს ვჭრიდი, რითაც ხელები ჰქონდა გაკოჭილი. სანაპიროს გავუყევით. საიდი მეყრდნობოდა და ისე მოდიოდა. მზე ჩავიდა. ბინდებოდა. ქალაქი უკან მოვიტოვეთ. საიდი უფრო და უფრო მძიმედ მაწვებოდა მხარზე. მივხვდი, სულ მთლად გამოეცალა არაქათი და ფეხებს ძლივს მოათრევდა. მწირ ჩირგვნარში მივაწინე და წლის საძებნელად წავედი. რის ვაივაგლახით ვიშოვე პურის ნატეხი და ერთი ბოთლი წყალი. ყოველ ყლუპზე აუდ-ჩაუდიოდა ხვინჩი, წყლის ბუებუყიც ისმოდა გამშრალი ხორხიდან. წყურვილი

რომ მოიკლა და სოლიც მოითქვა, ჰაჯი კერანტიხის მიძიშვილმა ნაღვლიანი თვალეზი მომაპყრო და ცრემლეზი აუკიაფდა.

-ჩვენი აღსასრული მოვიდა, ზაურყან, ყველა უბიხის აღსასრული. თვითმკვლელები ვართ, ყველანი, - ჩაიცხურჩულა მან.

საიდის სიტყვები ქამანდივით წამეჭრა გულზე. მერედა ვინ მეუბნებოდა ამას, ერთ დროს უმამაცესი კაცი, არარა მდგომარეობაში რომ არ კარგავდა იმედს.

შორს, ზღვის და ცის შესართავთან მეწამურად ღვიოდა უკანასკნელი სხივი. და წამით ჩვენებასავით გამომეცხადა ფელდიში, მაგრამ მისი ხატება მაშინვე გაქრა და სივრცეს შეუერთდა. გამოვერკვიე, იმედის უწვრილესი ძაფი მეპყრა ხელთ და ამ ძაფს მოვეჭიდე.

-საიდ, ვერ მეტყვი, სად იმყოფება ახლა შენი ძუძუმტე ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი?

-ამ კეთილი ქვეყნის სტუმართმოყვარე ხელიუფლებამ კუნძულს როდოსზე მისცეს მიწა. ჩვენი ოჯახის გარდა, მთელი მისი შინა ყმები მასთან არიან, - მწარე ღიმილით მითხრა მან.

სისხლი მომაწვა საფეთქლებში, სული ამიფორიაქდა, თითქოს მეშინოდა არ გაწყდესო, ისე ფრთხილად მოვწიე იმედის ძაფი.

-საიდ, ერთი ეს მითხარი გენაცვალე, კერანტიხის ხალხსი ვინმე აბიჯ ვარდენი ხომ არ ყოფილა?

-რა შენი ძმობილია?

-ჰო, - გამიხარდა მე.

საიდმა ყურადღებით შემომხედა და თითქოს ჭრილობას მიხვევსო, აუჩქარებლად თქვა:

-მე რომ წამოვედი, აბიჯი ოჯახის წევრებიანად ცოცხალი და ჯანმრთელი იყო. ძალიან ლამაზი ქალი ჰყავს აბიჯს, ძალიან ლამაზია... ისინიც კუნძულზე გაემგზავრნენ... - მერე თავი ჩაღუნდა და დაუმატა: - ლამაზი...

მაგრამ მე მისი უკანასკნელი სიტყვები არ გამიგონია. მხრებიდან სიმძიმე მომშორდა. გაჭირვებაში ჩავარდნილი კაცი დღევანდელი დღით ცხოვრობს, პატარა ნაპერწკალიც კი სიხარულით ანთებს. იმ სიბოროტესა და საშინელებას კი, რაც ხვალ

უნდა შეემთხვას, ვერ შეიგნებს, ან უბრალოდ არ უნდა, რომ შეიგნოს, რადგან სულის მოთქმა უნდა, გუშინდელს განცდილსა და იმას შორის, რაც ხვალ უნდა განიცადოს.

„ფელდიში, ჩემი საყვარელი ფელდიში ცოცხალია! ახლა ვიპოვი, ვიპოვი, თუნდაც ცურვით რომ დამჭირდეს კუნძულამდე მისვლა“ - სიმტკიცეს ვგრძნობდი და გახარებული ვიყავი.

საიდს თავი ჩაელუნდა და ისევ ისე იჯდა ჩემს წინ, ეტყობა ჩემი მოულოდნელი საბრალო სიხარული ვერც კი შენიშნა. გამხმარ პურს ნამცეცს აფშვნიდა და უაზროდ იყრიდა პირში. შევხედე და საკუთარი თავის შემრცხვა, არც კი მიკითვას, რატომ გადმოაგდეს თურქმა მეზღვაურებმა გაკოჭილი აქ, როცა ჰაჯი ებრზევ კერანტიხის მთელი ხალხი სხვაგან იმყოფებოდა. ამის შესახებ რომ ვკითხე, საიდმა პურის ნამცეცების პირში ჩაყრას თავი ანება, დაჭრილი შევარდენივით აიფხორა და შორიდან დაიწყო:

-ხომ არ დაგავიწყდა, ზაურყან, ერთხელ ხანჯლები რომ ვიშიშვლეთ და თითქოს მოსისხლენი ვყოფილიყავით, კინაღამ რომ დავხოცეთ ერთმანეთი. ჩხუბის მიზეზი ჩემი გაბრაზება იყო. - საიდი მოხერხებულად დაჯდა, ისე რომ ზურგით ბრეკს მიყრდნობოდა, ჩამავალი მზის მიმქრაკლ ნათელს მიაჩერდა და განაგრძო: - პატივი დაგდეს და უბიხების წინამძღოლის, და ჩემი ძუძუმტის ჰაჯი კერანტიხის ერთ-ერთ პირად მცველად აგირჩიეს, შენ კი უარი თქვი. შენი უარი შეურაცხყოფას უდრიდა. სისხლი ამივარდა თავში და ძალით რომ არ დავეშორებინეთ ერთმანეთეს, არ ვიცი რითი დამთავრებოდა ყოველივე.

მე შევახსენე:

-შენ ხომ იცი, საიდ, რომ სიყრმიდანვე პატივს ვცემდი ჰაჯი კერანტიხს. ის ჩემი ღმერთი იყო. არც კი დავფიქრებოდი, ისე გავწირავდი მისთვის სიცოცხლეს, მაგრამ არ შეიძლება, საიდ, ერთსა და იმავე დროს ცად აღავლენდე ლოცვას და ფეხით თელავდე მიწაზე ყოველივე წმინდას. როცა ჰაჯინ კერანტიხმა იარაღი დაჰყარა და თურქეთში გადასახლებას დათანხმდა, მისმა სიცოცხლემ ჩემთვის ფასი დაკარგა. ამიტომ ვთქვი უარი მის დაცვაზე. გვირგვინით თავს იმკობენს და არა ფეხებს. მაპატიე და ეგ შენი ძუძუმტე გაქცევის წინამძღოლია.

მაშინვე მოვეგე გონს, საიდი რა შუაში იყო, ის სულაც არ აგებდა პასხუს მათ ოჯახში გაზრდილ თავადიშვილზე, ვისაც აღმერთებდა. ასეთი სიტყვებით შეიძლება მარტო გული კი არ მოუკლა, საერთოდ მოკლა უდანაშაულო ადამიანი. მაგრამ

საიდმა გაქვავებული სახით მოისმინა ჩემი აგდებული ნათქამი ჰაჯი კერანტიხზე, მხოლოდ ერთი წამით დაუღრიჯა სახე მწუხარებამ.

-ჩემთვის კერანტიხი მოკვდა, - დავუმატე მე და ჩემი ხმა შემრიგებლურად გაისმა. - ღმერთი იყოს მისი მსაჯლი, ჩვენ კი წარსულს ნუღარ ავაფორიაქებთ, - მაგრამ მოულოდნელად საიდმაც დამიკრა კვერი.

-ის ყველა უბიხისთვის მოკვდა. საფალავის პირას აგვეხილა ბრმებს თვალები!...

მე დავიბენი კიდევ, ეს ვინე ვიგინდარამ კი არ თქვა, არამედ საიდმა, ვისთვისაც ჰაჯი კერანტიხი ყველა ნათესავზე უფრო ახლობელი იყო.

-მომისმინე, ზაურყან, - წყნარად თქვა მან. - ამას შენს გარდა ალბათ არავის ვეტყვი...

და თითოქოსმათრახი გადამიჭირაო:

-მე ვიცი, რომ ჩვენ ყველანი სარფიანად გაგვყიდეს ცხვრებივი. უნდა გადავსახლდეთო და ყურები დავცქვიტეთ, სადაც წინამძღოლები, ჩვენც იქ... უგუნური ვირები ვიყავით და მეტი არაფერი! ... იმათი, ვინც გვარიანად მოიგო, ჩემი ძუძუმძუტე ჰაჯი კერანტიხიც იყო, ჭირსაც წაუღია მისი თავი.

-გეყოფა საიდ, სიბერემდე სიქაჩლეს ელოდაო, ესაა. ნატკენ გულს გაცეცხლება ვერაფერს უშველის, - მეშინოდა, არ დამაჯეროს-მეთქი და გაჩერე საიდი.

ის არ დამნებდა:

-წმინდა ბითხას ვფიცავ, სიმართლეს ვამბობ. ბევრ ჩახლართულ ამბავს აეხდება შენთვის ფარდა. შენ გგონია ამქვეყნიური გაჭირვება მალაპარაკებს? არა, ზაურყან, არა. ვაჟკაცობა მოიკრიბე და მისმინე. რა მოგივიდოდა, მამაცო მთიელო, რომ გაგეგო, რუსმა გენერლებმა უბიხების წინამძღოლი მოისყიდესო, ა?

შემრწუნებული ვიყავი და მინდოდა ეჭვი გამომეთქვა, მაგრამ საიდმა ხმა არა ამომადებინა:

-გაჩუმდი, გაჩუმდი! რუსებმა ასეთი რამ შესთავაზეს ჰაჯი კერანტიხს: „სისხლისღვრა რომ შეწყდება და შენს ხალხს თურქეთში გადასახლებაზე დაიყოლიებ, ჩვენი ხელმწიფისგან იმდენს მიიღებ, რომ შენს შვილთაშვილებსაც კი

მთელი ცხოვრების მაძილზე ეყოფათ. ომის შეწყვეტა ორივე მხარისთვის სიკეთეა და ყველაფერი ისე მოეწყობა, უკეთესს ვერ ინატრებ.“

-ეს ვარაუდია, მაგრამ საბუთი სადა გაქვს? - ველარ მოვითმინე მე.

-პირდაპირი საბუთი არ გამაჩნია, მაგრამ არც არაპირდაპირია ნაკლები. მე ჩემი ცნობილი ძუძუმტის პირადი მცველი ვიყავი და ერთი ნაბიჯითაც არ ვშორდებოდი არასოდეს. იმ დღეს გემში რომ ვსხდებოდით, რუსების შტაბიდან ორი ოფიცერი მოვიდა ჰაჯი კერანტიხთან და ჩემი თვალით დავინახე მეგობრული საუბრის შემდეგ როგორ გადასცეს ძვირფასი ყუთი. იმის მტკიცება არ შემიძლია, გინდა თუ არა, იმ ყუთში ოქრო იყო-მეთქი, მაგრამ ვერც შენ მეტყვი, ცხვრის კურკლი იქნებოდაო შიგ. გარდა ამისა, ჩემი ყურით გავიგონე, ჩვენმა წინამძღოლმა როგორ სთხოვა მათ მადლობა გადაეცათ მათ მეფის ნაცვლისთვის. იქნებ არც ეს გეჩვენება უცნაურად?...

ისეთი შეგრძნება მქონდა, შარახ, თითქოს მთის ბილიკზე ზვავმა დამიტანაო, ჯერ ერთმა ქვამ გადამიარა თავზე და მერე, წამოვიდა და წამოვიდა, საიდს უნდოდა ბოლო მოეღო ჩემთვის. კერანტიხის დანაშაული საიდის ყოველი სიტყვის შემდეგ უფრო და უფრო დამაჯერებელი ხდებოდა და მოვლენათა შემთხვევითი მსველობით უკვე აღარ აიხსნებოდა.

-ჩვენს გემს, - განაგრძო საიდმა, - როგორც ყველ დანარჩენს, პირველად სამსუნისკენ ჰქონდა გეზი აღებული. როცა რამდენიმე ვერსილა გვქონდა დარჩენილი სანაპირომდე, გემზე თურქი ამოვიდა ფელუკიდან, პორტის ჩინოვნიკს გავდა. ის სულთნის წარმომადგენელი აღმოჩნდა. მანვე შესთავაზა ჰაჯი კერანტიხს, მთელი თავისი ხალხით სტამბულისკენ გამგზავრებულიყო. „იქ გელოდება დიდ ვეზირი“ - აცნობა თურქმა. ბედი თუ არ გწყალობს, ხმელეთზეც დაიხრჩობა კაცი. ბოსფორი გავიარეთ და ქალაქს მივადექით, რომლის თავზეც ცისფერი მეჩეთის გუმბათი აღმართულიყო. ნაპირზე გადასვლის ნება მხოლოდ წინამძღოლს დართეს, მაგრამ ჩვენ მოვითხოვეთ, პირადი მცველებიც რომ ხლებოდნენ მათ. პირადი მცველები კი ჩვენ ვიყავით - სამივე ძმა, ვისმა დედამაც შვილივით აწოვა ოდესღაც ძუძუ ჰაჯი კერანტიხს.

დიდი ვეზირის მისაღები „არაზ ადასი“ მომრგვალო ფანჯრებიანი მდიდრული სახლი იყო. კარებთან მცველები იდგნენ. მაყმებიანი ხალიჩებით მოფენილ მოსასვენებელში მიგვიყვანეს... ნაბიჯების ხმაც კი არ ისმოდა, თითქოს ფრინველები მიფრინავნო. რბილ, წითელ ტახტზე ფეხმორთხმული იჯდა შავწვერა მოხუცი. თავზე წოწოლა ფესი ეხურა. ჩვენ წინ დიდი ვეზირი იყო! არც ამდგარა, არც ხელი ჩამოურთმევია ჰაჯი კერანტიხისთვის. ხელისგულები მკერდის წინ ერთმანეთს

მიატყუპა და ოდნავ დახარა თავი. საიდანღაც ჩრდილივით გამოვიდა მოხრილი მსახური, ინჯნით ყავა შემოიტანა და დიდ ვეზირს დაუდგა წინ პატარა მაგიდაზე. ერთი ყლუპი მოსვა დიდმა ვეზირმა, ქუთუთოები ნახევრად მოჭუტა და ჰაჯი კერანტიხს მიუბრუნდა. ჰაჯი კერანტიხს თექვსმეტქილიანი ჩოხა ეცვა, ხელისგული ვერცხლისტარიან ხანჯალზე ედო.

-დიდი ალაჰის მოციქული მიწაზე, ყველა მართლმორწმუნე მუსლიმანის წიმნდა მამა, გულმოწყალე სულთანნი და ჩვენი ხალიფი თავის უდიდეს კმაყოფილებას გამოხატავს, რომ შენ გაიურების ზიზლი და ჯოჯოხეთის ცეცხლი აარიდე ხალხს და ჩვენი შეუდარებელი ბრძანებლის სამოთხეში მოიყვანე, მიიღე მისი მფარველობა და ქვეშევრდომობა...

დიდმა ვეზირმა სიტყვა შეწყვიტა და თვალები დახუჭა.

ჰაჯი კერანტიხმა შუბლზე ხელი მიიღო და თაყვანი სცა დიდ ვეზირს, რომელმაც მელიასავით ოდნავ შესამჩნევად გაიღიმა და განაგრძო:

-რუსეთის ელჩმა თხოვნით მოგვმართა, რომ შენ - კეთილშობილი ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი განსაკუთრებული პატივით მიგვეღებო. ყოვლისშემძლე სულთანმა, მპყრობელმა ნახევარი მსოფლიოს, სულგრძელობა გამოიჩინა და თხოვნა შეასრულა. გარდა ამისა, მხედველობაში მიიღო რა შენი დამსახურება, ნახევარი მსოფლიოს მპყრობელმა, ალაჰისა და მოციქულის მაჰმადის სადიდებლად, გამოამყდავანა შენი პიროვნებისადმი კეთილგანწყობა და თურქების ფაშის წოდება მოგანიჭა. ხელფასს მაღალი ჩინის შესაფერისად ხაზინიდან მიიღებ. გარდა ამისა, გასაჩუქრებს მამულით კუნძულ როდოსზე. შენი გლეხებიდან ოთხას სულს წაიყვან თან და გაემგზავრები, რათა სიხარულითა და ნეტარებით აღავლინო ლოცვა დიდი სულთნის სიკეთისა და სულგრძელობის პატივსაცემად.

ჰაჯი კერანტიხმა მადლობა გადაუხადა დიდ ვეზირს, ჩემმა უფროსმა ძმამ, როგორც მრჩეველმა, ჩურჩულით გააფრთხილა ჰაჯი კერანტიხი:

-თანამემამულის უფლებით გევედრები დაფიქრდი. ცოტა გასაჭირი როდი გადაგიტანია ხალხის გულისთვის, ყოველთვის აბრეშუმის დროშასავით მიგვიძლოდი წინ და ასეთ დროს გულხელის დაკრეფა არ შეგშენის. უბიხები იმედის თვალთ შემოგცქერიან და მათი იმედის წარკვეთა დიდი ცოდავა იქნება. შენ უფლება არა გაქვს, პირადი კეთილდღეობისთვის თანამემამულენი რომ გაწირო.

კერანტიხი გაბრაზდა, არ გამოუმყდვენებია, მასსა და ჩემს ძმას შორის განხეთქილება რომ ჩამოვარდა და ღიმილით გამოსცრა:

-მოეშვი ჭკუის სწავლებას. აქ მაგის ადგილი არაა! მკვდარს უფრო ადვილად გააცოცხლებ, ვიდრე მე წინამძღოლობას დამიბრუნებ. ის ჯერ კიდევ იქ, ზღვის იქით დაიწვა მეჯლისთან ერთად. რაღა სხვისი ღმერთი და რაღა შენი ეშმაკი, ორივეს ერთი ფასი აქვს.

და თითქოს ჩემი ძმა მიახვედრა, რომ ვეფხს თუ ეთამაშები, არც ნაკაწრების უნდა გეშინოდესო. ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი მოწიწებით მიუახლოვდა დიდ ვეზირს, ცალი ხელი შუბლზე მიიდო, მეორე - გულზე და მდაბლად დაუკრა თავი.

-განუზომელია სულთნის წყალობა! ამ ღვთით კურთეულ ჭერქვეშ მინდა დაგარწმუნოთ, დიდო ვეზირო, რომ ჩემი რწმენითა და სიმართლით, აღმოსავლეთის პირველი ვარსკვლავის, დიდებული სულთნისა და თქვენი მსახური ვიქნები.

დიდი ვეზირი გამოცოცხლდა, შავი თვალები გაუბრწყინდა.

-დიდებული სულთნის ფაშობა დიდი პატივია, - წარმოთქვა ვეზირმა, - ნახევარი მსოფლიოს მპყრობელის ნდობა და სტუმართმოყვარეობა რომ გაამართლო, ორი პირობა უნდა შეასრულო... - ტახტიდან იქვე მდგარ სავარძელში გადაჯდა და განაგრძო, - ისინი ჩვენს რწმენას შეესატყვისება.

კერანტიხმა ყურადღების ნიშნად თავი დახარა, მაგრამ არ უკითხავს რა პირობებია...

ჭკვიანმა ვეზირმა უბიხების მეთაურის სიფრთხილე შეაფასა და წარმოთქვა:

-არა არს ღმერთი თვინიეტ ერთიანი ღმრთისა და მისი მოციქულის მაჰმედისა. ვისაც ფაშის წოდება აქვს ბოძებული, მან ყურანის შესაბამისი სახელი უნდა ატაროს, ჩვენ ქრისტიანისგან განსხვავებით, გვარი არა გვაქვს. დღეიდან შენ ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხის ნაცვლად, ჰაჯი სულეიმან ფაშა დაგერქმევა. სახელმწიფოს ფაშების წიგნში შენი სახელი ოქროს ასოებით ჩაიწერება. ეს ერთი! ყოველ ფაშას იმის წოდების სამოსი უნდა ეცვას, ამიტომ თქვენებურ ტანსაცმელთან განშორება მოგიწევს, ეს მეორე!

ჰაჯი ბერზეკ კერანტიხი გაფითრდა. იგრძნობოდა, რომ უბიხების წინამძღოლის სულში ქარიშხალი ბობოქრობა. წინ ვეზირი ედგა და უკან ჩვენ - მშობლიური ხალხის სამი ვაჟიშვილი. ჩვენგან უფროსმა ვეღარ მოითმინა:

-სიძველითა და დიდებულებით ვერც ერთი თავადის გვარი ვერ შეედრება შენს გვარს და მისი რაღაც ზედმეტი სახელით შეცვლას გთავაზობენ? გონს მოდი! მოახსენე მაგას, რომ შენ არც მონა ხარ და არც ტყვე...

-გაჩუმდი! - ძლივს გასაგონად გამოსცრა ჰაჯი კერანტიხმა.

ჩემი უფროსი ძმა არ დაემორჩილა

-გაიხსენე, როგორ გიბოძა მეფემ პოლკოვნიკის წოდება, მაგრამ შენ გეყო სიამაყე, უარყავი ასეთი პატივი და ცეცხლში მოისროლე ასეთი ეპოლეტები. ახლა კი მებრძოლი შევარდენი ბატად უნდა გადააქცინ, ვაი, სირცხვილო! შენ ჰარამხანის მძევალი კი არ ხარ, თურქული შარვალი რომ ატარო. მაგათ თუ დაუთმე, ჩადრსაც დაგახურავენ. უთხარი მაგ შავწვერას, რომ მამაკაცისთვის ჩოხაზ უკეთესი ჩასაცმელი არ არსებობს.

დიდ ვეხირს უბიხური არ ესმოდა, მაგრამ ალბათ ჩემი ძმის სახემ მიახვედრა, რომ მისი სიტყვები თოფის წამლით სავსე კასრთან მიტანილ ცეცხლს ჰგავდა. სულთნის პირველი მინისტრი ბებერი მელა იყო და შემწოთება დაფარა, პირიქით, არხეინად მარცვლავდა ქარვის კრიალოსანს.

-მე ვუცდი შენს გადაწყვეტილებას, - წარმოთქვა ვეზირმა.

მაგრამ ვისაც ეს კითხვა ეხებოდა, მან არაფერი უპასუხა, თითქოს ვერ გაიგონა ნათქვამიო.

ვეზირმა თვალეზი მოწკურა:

-წინსწარმეტყველის წმინდა წიგნში ნათქვამია: „შესძელ სამაგიერო გადაუხადო მას, ვინც ბედნიერება გარგუნა“. - და უცბად მისმა ხმამ სიმკაცრე შეიძინა, - მე მინდა ვიცოდე, შენს ხალხთან დათათბირების შემდეგ, - ვეზირმა გამანადგურებელი მზერა გვესროლა, - ღებულობ თუ არა ყოვლადმოწყალე სულთნის წინადადებას. თუ მაგათ უნდა გადაწყვიტონ, როგორ მოიქცე.

ჰაჯი კერანტიხმა სიბრაზის კოპები შეჰყარა, მაგრამ თავს მოერია და დიდ ვეხირს მიუახლოვდა:

-მე მინდა, თვით სულთანი ვნახო, ვისი ქვეშევრდომობაც მივიღწ ჩემს ხალხთან ერთად.

-ახლა მუსულმანური კალენდრის მეცხრე თვეა, რამაზანი, დიდებული დღესასწაული. ალაჰის მოციქული, ბრწყინვალე სულთანი, ამ დროს მიწიერ საქმეებზე ხელს იღებს, ლოცვებს ადავლენს მხოლოდ. ლოცვები განწმენდს ადამიანს. ლა ილლაჰა, ილალაჰი ვა მუჰამედ რასულლაჰი!

ვეზირის ხაფანგს რომ დაძვრომოდა, ჰაჯი კერანტიხმა გაახსენა:

-დიდებული სულტნის დედა წარმოშობით ადიღეელია, სისხლითაა ახლოს უბიხებთან, ის უფრო ადვილად გაიგებს ჩვენს დარდას და ადათებს. დიდ ვეზირის შეუძლია მოახერხოს, რომ ამ წმინდა ქალმა ერთი წუთით მაინც მიმიღოს.

დიდმა ვეზირმა ხელისგულები შეაწება ერთმანეთს და თითქოს ნამაზს ასრულებსო, ისე ქარმოტქვა:

-დადექით ლოცვად და განიწმინდებით და თაყვანი ეცით ალაჰს. როცა მთელი მუსულმანების მბრძანებელი ალაჰთან საუბრობს, მისი ახლობლების თავს ანებებენ ამქვეყნიურ საზრუნავს და მთელი გონება ცისკენ აქვთ მიმართული!

დიდმა ვეზირმა ისევ დახუჭა თვალები. თითქოს ჩასთვლიდაო.

ჰაჯი კერანტიხი მიხვდა რომ მოხუცი არ დაუთმოდა, სიჯიუტე კი, და ისიც ჩვენი თანდასწრებით, წინდაუხედაობა იქნებოდა.

-თქვენ წადით, პირისპირ რომ დავრჩებით, უფრო მოვდრეკ ამ მელას, - გვითხრა ჰაჯი კერანტიხმა.

-გულისწყრომას აღვირი ამოსდე, ნუ აიწყვიტეთ! - განრისხება ვერაფერიშვილი მრჩეველია, - გაგაფრთხილეთ ჩვენ.

-ნუ გემინიათ, მე თავს არ წავაგებ და მხოლოდ ღირსეულ პირობებზე დავთანხმდები, - დაგვამშვიდა ჰაჯი კერანტიხმა.

წავედით და მთავრის ამოსვლამდე ვუცდიდით ნავსადგურში. დამიჯერე, ზაურყან, ეს ყველაზე უფრო შავბნელი დღე იყო ჩემს ცხოვრებაში.

შენი აზრით როგორ მოიქცეოდა ჰაჯი კერანტიხი, კაცი, რომელიც ასეთ ვაჟკაცს უძლოდა წინ, გენერალ ევდოკიმოვის მთელ არმიასაც რომ არ უხრიდნენ ქედს, ვისის სახელიც ამდენ ხანს პირზე ეკერა ყველა უბიხს, ვისზეც უმღეროდნენ დედები აკვანში ჩაკრულ ბიჭუნებს. გვიღალატა! მლიქვნელურად შეიცვალა სახელი თურქეთის ფაშა გახადა და თურქული შარვალი ჩაიცვა. დედაჩემს რომ ეს ღალატი

გაეგო, ზღვაში გადახტებოდა გემიდან, თავის თავს დააბრალებდა, ღირსეულად ვერ გამიზრდია შვილობილიო.

მეორე დღეს, ნაშუადღევს გემი სტამბულის სანაპიროს გაშორდა და კუნძულ როდოსისკენ აიღო გეზი. გემზე, რომელსაც დიდი ვეზირის ქათაქთა აფრებიანი ხომალდი მიაცილებდა, ყველანი იყვნენ ჩვენი ოჯახის გარდა. საწყალი დედაჩემი წინასწა გადავიყვანეთ ნაპირზე, როდოსისკენ გამგზავრებულ უბიხებს ეგონათ, რომ უკან დიდებულ ხომალდზე მათი აბრეშუმის დროშა - ჰაჯი კერანტიხი მოჰყვებოდათ. არავინ უწყოდა, რომ მის ნაცვლად ახლაგამომცხარი ფაშა ჰაჯი სულეიმანი მიდიოდ როდოსზე. დედაჩემმა არაფერი იცოდა ამის შესახებ, ვერ გავხედეთ თქმა: წარამარა ერთს გვებნებოდა, საბრალო:

-შვილებო, ნუ მიატოვებთ ჰაჯი კერანტიხს. როცა მოვკვდები, ის მიმაბარებს მიწას პატივით.

ყოველივე ამის შემდეგ ერთი აზრი მიბურღავდა ტვინს - სამშობლოში დაბრუნება. ამას თუ ვერ მოვახერხებ, თავს მოვიკლავ-მეთქი. განზე გავიხმე ძმები და ვთხოვე თადარიგი დაეჭირათ, არ დამეთანხმნენ.

-თუ სიკვდილია, ერთად მოვკვდეთ, - ასე მიპასუხეს ძმებმა.

მაშინ ჩუმად მივატოვე ისინი. სამსუნისკენ მიმავალ გემზე ასვლა მოვახერხე, ერთი მეზღვაურისგან შევიტყვე, რომ სამსუნიდან მეორე დღეს უნდა გასულიყო რომელიღაც გემი ადლერისკენ. ერთი მუჭა ახჩიფსელები უნდა გადმოეყვანა იქიდან. მზად ვიყავი, თუნდაც თოკებით მივბმოდი ამ გემის ანძას, ოღონდ შინ დავბრუნებულიყავი. მაგრამ თურქმა ჩაფრებმა იყნოსეს, ოქროს რქიდან გასულ გემზე რომ ავძვერი, გამკოჭეს და ნაპირზე გადმომადგეს. მრგვალი მთვარე მოჭრილი თავივით იწრიტებოდა სისხლისგან და უფრო და უფრო მაღლა იწევდა.

საიდინს ნაამბობს ყრუ ღმუილით უკრავდნენ კვერს ტალღები.

-იცოდე, ტყუილუბრალოდ დაიღუპავ თავს, ისევ თუ იფიქრებ გემზე ამვრომას. ჩვენ შემოგვიერთდი, ღვთის წყალობით, უკეთესი დრო დაგვიდგეს იქნებ, - ვეუბნებოდი საიდს, მაგრამ მას ჩემი დარიგება არ ესმოდა. ყაბალახი შემოიხვია, წამოდა და მითხრა:

-აჰმეთი, ბარაკაის ძე ვაჟკაცურად მოიქცა. სწორად განჭვრიტა მომავალი. მშვიდობით, ზაურყან, იქნებ კიდევ შევხვდეთ ერთმანეთს... - და მოგვიანებით დაუმატა, - სამშობლოში, უბიხების მიწაწყალზე....

საკუთარ ჩრდილში გამდნარი ჰაჯი კერანტიხის ძუძუმტე ნავსადგურისკენ წავიდა.

დიდი ხნის შემდეგ, ჩემს უნებურად ჩემი ხელით დაიღუპა საიდი. მთელი სიცოცხლე სულს მიმძიმებს ეს უნებური ცოდვა. ამასაც გაიგებ, როგორ მოხდა...

მთები იწვის

მცირე აზიის შავი ზღვის სანაპიროზე ტრაპიზონიდან სტამბულამდე ყველა სოფელში იყვნენ დაბანაკებული შიმშილისაგან თვალეზანთებული, ჩამოძონძილი მუჰაჯირები. სანაპიროს ქარქვეტასავით მოდებულ ამ ხალხში უბიძგის გარდა ნათუხაელებიც იყვნენ, ბჟეთუხაელებიც, შაფსიდებიცა და ყაზარდოელებიც, მართალია, ოდესღაც დამოყვრებოდნენ რუსეთის მეფეს, მაგრამ მაინც კარგა ბლომად მოეყარათ აქ თავი. აფხაზების მონათესავე საზები და ახჩიფსები პირწმინდად გადმოსახლებულიყვნენ.

ჩრდილოეთიდან გადმოსულების თვალს ვეღარ აუვიდნენ თურქები და აფორიაქდნენ. ხალხის შემოსევის შეჩერებაც კი სცადეს, მაგრამ გვიანი იყო, ვისაც ჩვენი გაჭირვება არ ეწვნი, არ იცოდა რა უბედურება ტრიალებდა იქ. სიკვდილმა მოცდა არ იცის... მშვიდი კაცი ავადმყოფობასთან ისევე უძლურია, როგორც უიარაღო – მტრის წინააღმდეგ. ტიფი და ქოლერა სამართალს არ დაგიდევდათ, შავი ღრეობა ჰქონდათ გამართული. ხანდახან იმდენ ხალხს ცელავდნენ, რომ დამტირებელი და დამმარხველი აღარ იყო. და განა გასაკვირია, რომ ამ უცხო მიწაზე უპატრონო ძალღივით განწირულებს მშობლიურ მიწაზე მიბარებული ადამიანებისა შურდათ? სიკვდილს ვერავინ გაექცევა, მაგრამ სიკვდილი ... სიკვდილს გააჩნია. ბრძოლის ველზე დაცემული ვაჟკაცი სახელს ტოვებს ქვეყანაზე – ტყუილად კი არ მდეროდა სასიკვდილოდ დაჭრილი უბიძგი ვაჟკაცურ სიმღერას. მშობლიური კერიის ახლოს სიკვდილი კი, როცა ახლობლებს ემშვიდობები და ხანგრძლივდა და ბედნიერ სიცოცხლეს უსურვებ, ჭეშმარიტად ბედნიერებაა, შარახ!

საცოდავ მუჰაჯირებს ოცნებაც არ შეეძლოთ სიცოცხლის ასეთ დასასრულზე. ერთსდა ფიქრობდნენ საცოდავები – მიწისთვის მიეზარებინათ და ტურებისა და ყვავების საჯიჯგნი არ გამხდარიყო მათი ძვლები. ქვის ფარდულში განწირულად შეჭუჭკულებმა სხვებზე ადრე აღმოვაჩინეთ საბედისწერო სენი. მოხუცების აზრით, ქოლერა თავგის ცურცლით დაბინძურებულმა, დაოხებულმა სიმინდმა გავიჩინა. სასწაული მეგონა, მსახვრალი სენი ჩვენს ოჯახს რომ არ ეხებოდა. დედა, მამა, მატა და

ორივე და ჯერჯერობით ჯანმრთელები იყვნენ. ეს იყო, რომ ცრემლი არ უშრებოდა დედაჩემს, სანთელივით დნებოდა ჩემი უფროსი დის აიშას დარდით. „ვაი ჩემი ბრალი, _ შიშისაგან დაფეთებული გაიძახდა იგი. _ გული მიგრძნობს, რომ საბრალო აიშა ჩვენს თავზე დატეხილ უბედურებას ვერ გადაიტანს. ნეტავი იქ მოვმკვდარიყავი, ჩემს სახლში და შვილის უბედურებას არ მოვსწრებოდი. ფეხმძიმე მაინც არ იყოს“.

მართლაც, აიშა ბავშვს ელოდა. აბა იფიქრე, შარახ, გარშემო სიკვდილი და უბედურება ტრიალებს და ქალი დღე-დღეზე მოსალოგინებელია. ამაზე მძიმე ხვედრს თვით ეშმაკიც ვერ მოისაზრებდა. აიშა და მისი ქმარი ჩვენსავით სამსუნის ახლოს ჩამოვიდნენ, მაგრამ შემდეგ ფეხით გაუყვნენ სანაპიროს დასავლეთისკენ. სად დაბინავდა, სად იყო ახლა ჩვენი ძვირფასი წყვილი, არ ვიცოდით.

სანამ სიცოცხლეა, იმედიც ცოცხლობს. დედაჩემის ცრემლებს ვეღარ გავუშელო და გადავწყვიტე აიშას საძებნელად წავსულიყავი. მამაჩენსა და ჩემს ძმას ასე შევუთანხმდი: თუ აიშასა და მის ქმარს ვიპოვიდი, ვეცდებოდი ჩვენთან მომეყვანა. გავუდექი გზას ზღვის სანაპიროს გასწვრივ. მზე ჩემს ზურგსუკან იწვევებოდა.

რაც გზაში ვნახე, მისი აღწერა შეუძლებელია, ძვირფასო შარახ! ჰურის მადლს გეფიცები რაც არ უნდა სანდო ბაგეთაგან გამეგო ასეთი ამბავი, არ დავიჯერებდი. არც ისე დიდი ხნით ვიყავ წასული და ჭადარა დავბრუნდი უკან. საწყალი მუჰაჯირები, მიმნდობი მუჰაჯირები. ყველა უბედურებაზე უფრო მწარე იყო ის ხვედრი, რაც იმათ არგუნა განგებამ. მომაკვდინებელი სენი, საჭმელსა და წყალთან ერთად რომ აღწევდა ადამიანის სხეულში, ბოხოქრობდა. მთებში შობილი უბიხები მდინარის წყალსაც ზიზღით არიდებდნენ ხოლმე თვალს, მხოლოდ წყაროებით იკლავდნენ ხოლმე წყურვილს, ღომს არ შეაზელდნენ ხოლმე ფქვილს, ორჯერ თუ არ იქნებოდა გაცრილი. გაფუჭებულად თვლიდნენ, გოგრას ყუნწი თუ ექნებოდა მომძვრალი. ახლა კი მაწანწალა ძაღლებივით დაძრწოდნენ აყროლებულ ნაყარ-ნუყარებთან. ჩამოძენძილი გოგონები და ქალები თვალს რომ მომკრავდნენ, ზურგს მაქცევდნენ და თვალებზე ხელს იფარებდნენ, თავიანთი სიშიშვლისა და უმწეობის რცხვენოდათ. ფეხშიშველა და ჭუჭყიანი ბავშვები _ ცოცხალი ჩონჩხები ჩემს შესახვედრად მორბოდნენ და ხელს მიწვდიდნენ:

_ ჰური მოგვეცი, ჰური.

ქვის კაციც კი ვერ გაუძლებდა ამ ბავშვების ცოდვას, მასაც კი გული შეუქანდებოდა. ერთხელ ჩემი დისა და სიძის ძებნაში ბაზარში აღმოვჩნდიმ არ დამიჯერებ, შარახ და იქ ადამიანებს ჰყიდნენ. ჩემი ძველი ნაცნობის კაზირჰანის

ქვრივი დასიებულ ფეხებს ძლივს მიათრევდა, ხელი ორი მოზარდი შვილისთვის ჩაევლო და გაჰყვიროდა:

_ ბიჭებს ვყიდი, ბიჭებს!

შეძრწუნებულმა ხელი ხანჯლის ტარს ჩავავლე და მივვარდი:

_ ღმერთმა დაწყევლოს შენი სიბერე, შვილების გაყიდვას როგორ ბედავ...

მან მწუხარებით აღსავსე ჩალურჯებული თვალებით ამომხედა და თითქოს მაპატია ჩემი გაცეცხლება, თავი გადააქნია:

_ სიბერეს ვინ ეღირსება, ზაურყან? რას ამბობ! _ ბავშვზე მიმითითა და დაუმატა: _ ნეტავ იყიდდეს და გამოკვებავდეს ვინმე. ეს არ ჯობია, ჩემ თვალწინ შიმშილით სიკვდილს?

ხანჯლის ტარზე ჩაბლუჯული ხელი დარცხვენილი გაიშალა.

_ მეხი დაეცეს. ქოლერამ მოუღოს ბოლო ჰაჯი კერანტიხს, უბიხების მოდგმის დამღუპველს! _ მესროლა ქვრივმა გამომშვიდობებისას და ბავშვებიანად გამშორდა.

_ ბიჭებს ვყიდი, ბიჭებს, ბიჭი ვის უნდა!

სული არ ენანებოდა თავისი ბიჭებისთვის საწყალს და ერთ დღესაც ვერ იცოცხლებდა უიმათოდ, ალბათ. აყაყანებულ ბაზარში ბაჯბაჯით შემოვიდა გასიებული ტყირპირვით ჩალურჯებული დონდროხა ბეი. უკან კაფანდარა, თაყვანისცემის ნიშნად წელში მოხრილი მსახური მოჰყვებოდა. ბეი კაზირჰანს მიუახლოვდა, ანიშნა, გაჩერდიო და ბიჭებს დაუწყო სინჯვა. მერე თითებით ფასი აჩვენა. კაზირჰანი არ ევაჭრებოდა, ამიტომ ჯიბიდან ფული ამოიღო და ფეხებთან მიუგდო ქალს. კაზირჰანს მიწისფერი ტურები აუცახცახდა. აკანკალებული ხელით აკრიფა ფული და მხოლოდ ერთხელ შეხედა თავის სანუკვარ ბიჭებს სამუდამო განშორების წინ. მაგრამ ნუ იტყვი, რა გამოხედვა იყო ეს, შარახ! მხოლოდ დედას შეუძლია, ასეთ სატანჯველში ჩაიგდოს თავი შვილების გულისთვის. ბეის მსახურმა ბიჭები წაიყვანა და თითო-თითო ნაჭერი პური მიაჩქა ხელში. თვალებზე იდაყვში მოხრილი ხელი ავიფარე და ისეთი ტკივილი და დარდი მეტაკა გულში, თითქოს შიგ თურქული იატაგანი გამიყარესო.

თავისუფალი უბიხები, ამაყი უბიხები! ოჯახში ბიჭი რომ დაიბადებოდა, ბედნირი მამა მთებს, მზესა და ყველა მეზობელს ატყობინებდა, რომ მემკვიდრე შეეძინა. ექოსავით გაისმოდა პასუხად: „ღმერთმა ამრვალოს უბიხთა მოდგმა“.

დაჭრილივით ბარბაცით გამოვედი ბაზრიდან, სამგზის წყეულიც იყოს იგი. ოტომანთა პროტა ცოცხალი საქონლით ვაჭრობდა და იმ წყეულ დროში ყველაზე უფრო ღამაში მთიელი ასულის ფასიც კი არაფრით აღემატებოდა ცხვრის ფასს. გაყიდულ ასულებს გაყიდვა ელოდათ სტამბულის, ანგორის, ტრაპიზონისა და სხვა ქალაქების ჰარამხანებში. ბიჭების ფასი კიდევ უფრო დაბალი იყო. ოჰ, ნეტავ არც გაჩენილიყვნენ ეს უბედური უბიხი ბიჭები. გული მებჯინებოდა ყელში, როცა მახსენდებოდა, როგორ ექცეოდნენ მათ. არამზადა ჩარჩები კოდავდნენ ბავშვებს და შემდეგ იმათი ხვედრი საჭურისობადა იყო ამ ქვეყნის დიდი თუ პატარა მპყრობელის ჰარამხანებში.

გზაზე შეხვედრილი თანამემამულენი ჩრდილებსდა ჰგავდნენ. ზოგიერთს იმისი თავიც აღარ ჰქონდა, ჩემს სალამზე რომ ეპასუხა. უსახლკაროდ შთენილები ფაციფუცით იშენებდნენ კარვებს, ქარისა და წვიმისაგან რომ დაეფარათ თავი. ცოცხლების ტირილი და გოდება, მომაკვდავების სიცხიანი ბოდვა ისმოდა ყველაგან. იქაურობა მოღიავებულ ჯოჯოხეთს ჰგავდა, სადაც უამრავი ხალხი შთავარდნილიყო. ზოგიერთი ნაცნობი მირჩევდა შინ დავბრუნებული: „შენი სიკვდილი დედაშენს არაფერს შემატებს და სანამ სიარული შეგიძლია, უკან დაბრუნდი“.

ყურს არ ვათხოვებდი მათ გაფრთხილებას. ჩემი დისა და მისი ქმრის ბედი მალეღვებდა. სიკვდილი მუსრს ავლებდა ჩემს თანამემამულეებს. შიშისაგან დამფრთხალი თურქები ცდილობდნენ, რაც შეიძლება შორს დაეჭირათ თავი მათგან და სავაწროებს კეტავდნენ, მაგრამ ხარბებს ყველაფერი ფეხზეზე ჰკიდიათ. მუცელი კია მადლარი, მაგრამ თვალები მშიერია. კაფეების, დუქნებისა და ქარავნის ფარდულების მეპატრონეებმა წამსვე იცნოსეს, რომ გაჭირვებაშიც შეიძლება ხელის მოთბობა. ყველაზე უფრო ბინძური სამუშაოებისთვის ქირაობდნენ ისინი ერთ დროს ამაყსა და ქედმოუხრელ კავკასიელებს და მხოლოდ წყალწყალა შეჭამანდით უხდიდნენ საფასურს. არაქათგამოცლილი მშიერი ხალხი მზად იყო დილიდან დაღამებამდე ემუშავა ამ უბადრუკი კერძისთვის. მადლობასაც უხდიდნენ დამქირავებლებს, როგორც მწყალობლებს. სიმდიდრე მადას აღვიძებს, ჩემო შარახ! მაზრის მარჯვე უფროსები ბაზრიდან ბაზარში დაეხეტებოდნენ და ჯიბეს ისქელებდნენ უბიხი გოგონების ყიდვა-გაყიდვით. მუეძინი კი დღეში ხუთჯერ ადიოდა მეჩეთის მინარეთზე და ნამაზის შესასრულებლად მოუწოდებდა მართლმორწმუნე მუსლიმებს: „დიდად მოწყალე და მწყალობელი ალაჰისთვის“.

მუეძინის ომახიან ხმას არ ძალუძდა მოტყუებული და განკიცხული უბიხების კვნესისა და წყევლა-კრულვის დახშობა. ასე მეგონა, შარახ, რომ ქალების ოხვრა

ღრუბლებად ქცეულიყო და ზღვაზე მიცურავდა დაობლებული სამშობლოსაკენ, რათა ცხარე ცრემლებით დაეტირა თითოეული ჩამქრალი კერა.

რაც უფრო მეტად ვშორდებოდი ქალაქ სამსუნს, მით უფრო აუტანელი ხდებოდა ჩემი ხალხის უბედურების სურათები. უკვე გზადაგზა ჩემი თანამემამულეების გახრწნილი გვამებიც მხვდებოდა. ჰაერში მყრალი სუნი ტრიალებდა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ აქ დაბანაკებული მუჰაჯირები ერთიანად ამოწყვეტილიყვნენ. ავისმაუწყებელი წინათგრძნობა უფრო და უფრო ცხადად მეპარებოდა გულში. კენჭებით დაფარული მალლობი გადავიარე, დაბლობზე დავეშვი და მღვრიე მდინარესთან გავვიდი. დაღლილობისგან ისე დამიმძიმდა ფეხები, თითქოს ფუთიანი გირები მეკიდა ზედ. მანძილი კი არც ისე დიდი მქონდა გავლილი. სხვა დროს ასეთი მანძილის გავლას არად მივიჩნევდი, ისეთი მყესები მქონდა, ქურციკსაც კი შეშურდებოდა. ჩავიმუხლე, ხელები დავიბანე, პირზეც შევისხი წყალი და მაინც და მაინც არ მწყუროდა, მაგრამ მაინც შევახე ტუჩები მდინარის თვბილ ნაკადს. ყველა წყალი ერთნაირი არ არის, შარახ! სადაც ჩვენ წინათ ვცხოვრობდით საუკუნოვანი ჭადრების ქვეშ, ცუდად თუ გახდებოდა ვინმე, თიხის დოქით ყინულივით ცივ ანკარა წყაროს წყალს მიურბენინებდნენ და მორჩა, უკვე ფეხზე იდგა მთიელი. და ასეთი სასწაული სასწაულად არ ითვლებოდა. ყაბალახში გახვეული გამხმარი კვერის ნატეხი ამოვიღე, წყალში დავასველე და წავიხემსე. ხანმოკლე იყო ჩემი ჩაფერხება. ყაბალახი ზურგზე მოვიგდე და დამძიმებული გულით განვაგრძე გზა. მალე მოშორებით უბადრუკი ქოხი გამოჩნდა. ეტყობოდა მეთევზის ქოხი იყო – ზღურბლთან ბადეები შრებოდა. ქოხისკენ გავემართე და უცბად ბილიკის პირას პირქვე დაწოლილი ქალი დავინახე, გულში ბავშვი ჰყავდა ჩაკრული. იქვე ჯერ კიდევ ამოუშმრალ გუბეში დოქი ეგდო. ადვილი მისახვედრი იყო, ქალს მდინარის წყლით აევსო დოქი და უკან რომ ბრუნდებოდა, წაქცეულიყო. თავქუდმოგლეჯილი მივვარდი, წამოდგომაში რომ შევშველებოდი და მოულოდნელობისაგან შევეყვირე. ჩენ წინ აიშა იყო, ჩემი და.

—ო, ღმერთო ჩემო, რა დაგემართა, თვალი გაახილე, ხმა ამოიღე.

ხელში ავიტატე აიშა და გამაცივა, მივხვდი ცოცხალი აღარ იყო. ეტყობა ახალი ამოსული ჰქონდა სული, ისევ თბილი იყო. ბავშვი ცოცხალი იყო, არ ტიროდა და ხარბად წოვდა მიცვალებულის ძუძუს. ერთი წამით სულიერად დავეცი, არ ვიცოდი რა მექნა. შუბლი ტყვიასავით მძიმე ოფლით დამეცვარა და ხელები უღონოდ ჩამომცვივდა დამბლადაცემულივით. როგორც იქნა თავს მოვერიე და ფრთხილად მოვწყვიტე ბავშვი დედის მკერდს. ტუჩებზე თეთრად უბრწყინავდა რძის წვეთი. ო, შარახ, მას შემდეგ მგონი საუკუნე გავიდა, მაგრამ ჩვილის ტირილი, დედის რძის

უკანასკნელი წვეთი რომ არ შეშრობია ტუჩებზე, დღემდე მიდგას ყურებში. იცი, ძვირფასო, დღეს ვიფიქრე, რომ აზრი ჰქონია ჩემს ასე ხანგრძლივ სიცოცხლეს. ვიღაცას უნდა გაეძლო შენს მოსვლამდე, რომ უბიხების დაღუპვის ამბავმა იცოცხლოს დედამიწაზე. გემი ნაპირამდე აღწევს, სიმართლე კი ადამიანამდე.

ეტყობა სენი ყმაწვილსაც გადასდებოდა, სიცხით იყო გათანგული. მომუშტული პაწია თითები ორ კაკალს მიუგავდა და ისე ტიროდა, საცაა გაიგუდებოდა. ბავშვი გულში ჩავიკარი და თითქმის გავიქეცი თიხით ნაშენები ქოხისკენ. ზღურბლთან არ ვიყავი მისული, რომ შველა ვითხოვე:

– გამომხედეთ ვინმემ!

მაგრამ არც არავინ გამომხმაურებია და არც ვინმე გამოსულა გარეთ. ზღურბლს რომ გადავაბიჯე და დაქონილ თავშესაფარში შევიხედე, გატანჯული კვნესა მომესმა. ფეხი გადავდგი და სწორედ გაღებულ კარიდან შესული შუქის პირდაპირ კედელზე მიყრდნობილი და წელში სამად მოკეცილი ჩემი სიძე გარუნი დავინახე. ხელები გადაეჯვარედინებინა და მაგრად იჭერდა მუცელზე. თვალები ანთებული ჰქონდა და ქუთუთოები ჩანახშირებული. კეხიანი ცხვირი წაწვეტებოდა და გაუპარსავი დაწვები ჩასცვენოდა. შუბლზე სიკვდილის ჩრდილი ედგა. ოდესღაც მთელს უბიხეთში ცხნობილი ცხენოსანი. სწრაფი, ღონიერი, ნახევრად ველური ცხენების გამხედნელი, იღბლიანი და ჩაუქი ჭაბუკი იყო გარუნი. ახლა კი ნაკლულ, მომჩვარულ ტომარას დამსგავსებოდა.

ძლივძლივობით მიცნო და წამოდგომას შეეცადა.

– ო, ზაურყან, მაპატიე, წამოდგომის თავიც არ მაქვს, რომ მოგესალმო. აიშა წყალზე წავიდა, საცაა მობრუნდება, – დახშული კვნესა ლაპარაკს აწყვეტინებდა, ძაფზე ეკიდა მისი სიცოცხლე. დაბინდული გონება პირველად ვერ მისწვდა, ხელში მისი ბიჭი რომ მეჭირა, შემდეგ ყველაფერს მიხვდა და ამოიხრიალა:

– ვაჟკაცი თუ ხარ, ზაურყან, გამათავე! სიკეთე ჰქენი და გამათავე! აიშა აღარ არის და მეც გახვითქული ცხენივით გავიგუდები. ცოცხალი რომ გადავრჩე... არა, არ მინდა... მე შენზე უფროსი ვარ... და გიბრძანებ, გამათავე... მესროლე.

სახე მოეკრუნჩხა, ფეხები დაეჭიმა, ტუჩებზე კი სისხლი აუქაფდა... მაპატიე, შარახ, ალბათ დაგღალე ჩემი მწუხარე ნაამბობით, მაგრამ ბოლომდე თუ აპირებ ჩემს მოსმენას, მაშინ ნუ დამემდურები და ჩემი მონათხრობი სისხლიან ჭრილობასავით

იქნება, ბოროტი ხელი მარილს რომ აყრის ზედ. ძველ დროში ამბობდნენ ხოლმე: წამალი მწარეაო.

მოკლედ, ჩემი სიძე გარუნი მოკვდა და ხელში ავადმყოფი და მშვიერი ჩვილი შენჩა.

ბავშვი ტახტზე დავაწვინე, სიძეს თვალები დავუხუჭე და აიშასკენ წავედი. ფრთხილად ავიყვანე ხელში, კუპრივით შავი ნაწნავები ფეხებამდე ჩამწვდა. გახსენებაც კი შემზარავია. ნამცეცა დისშვილი, ვისი სახელიც კი არ ვიცოდი, სულ ცოტა ხნის წინ რომ ჩხაოდა და ტირილით იფხრიწებოდა, უცბად ჩაჩუმდა. საცოდავი, უგუნური პაწია, ვისი სიცოცხლე სანთლის ალივით ფარფატებდა ქარში, გაყურდა. სიცხისაგან გავარვარებულ სახეზე ხვითქი გადასდიოდა. ჩემი მზერა ბავშვის თვალებს წააწყდა და გამაჟრჟოლა. აზრიანად იხედებოდა და თითქოს შველას მთხოვდა. აიშას რომ დავარდნოდა, იმ დოქით მდინარის წყალი მოვიტანე, ბიჭს დავალევი, მერე რაღაც ჩვარი დავასველე და სახე მოვწმინდე. ხელისგული გახურებული ლოყის ქვეშ ამოიღო და დაიძინა.

—რა ვქნა? — ვფიქრობდი მიცვალებულის თავთან გაჩერებული. იქნებ მსახვრაკნა ბედმა ეს ახალშობილი მაინც შეიბრალოს და ძიძის შოვნა მოვახერხო სადმე, მაგრამ სად? მანამდე კი, მიცვალებულები უნდა მივაბარო მიწას — წესი მოითხოვდა, რომ დამარხულიყვნენ და ახლობლებს დაეტირათ. სად მომეძებნა მაცნე, აიშასა და გარუნის სიკვდილის რომ შეეტყობინებინა ნათესავებისთვის? ნუთუ კაციშვილს ვერ ვნახავ ახლომახლო? ქოხის კარს ჯოხი გავუყარე, ძაღლები რომ არ შესულიყვნენ და ზღვის ნაპირისკენ წავედი. ცოტა რომ გავიარე, დავიძახე, მერე სამჯერ დავცალე ჰაერში ნაგანი.

— ჰოუ, — მომესმა პასუხი ცოტა ხნის შემდეგ და დამტკერილ ბუჩქნარიდან სამი კაცი და ხანშიშესული ქალი გამოვიდა. ყველანი გატანჯული იყვნენ და ფეხებს ძლივს მოათრევდნენ. კაცებს ბარები გაედოთ მხარზე, ქალი კი თავიდან ფეხებამდე შავებში იყო გახვეული და თმა გაშლილი ჰქონდა. მაშინვე მივხვდი, რომ ესენი მორწმუნენი იყვნენ და თავისი ნებასურვილით ეტვირთათ მძიმე მოვალეობა — მიწისთვის მიებარებინათ უპატრონო მიცვალებულები. ვუამბე ჩემი დისა და სიძის სიკვდილი, სიცხისაგან ერთიანად გათანგულ ბავშვზეც მოვუყევი.

— ეჰ, ჩემო ძვირფასო. — თანამიგრძნო ქალმა, — შენი კეთილი ნათესავების ბედი ბევრს არგუნა განგრბამ. — თითი ცისკენ აიშვირა და თქვა, — ჩვენ, უბიხებს, ღმერთმა ზურგი შეგვაქცია. სამშობლოს მიტოვება დიდი ცოდვაა და აი, გვიწია კიდევ ამ ცოდვამ.

_ ვიზიარებთ შენს მწუხარებას, გენაცვალე, მიცვალებულების დაკრძავაში დაგეხმარებით, სხვა კი არაფერი შეგვიძლია. _ და ბარი დაჰკრეს მიწას კაცებმა.

ქოხთან მივედი, ბავშვი ისევ ტიროდა, ტუჩებს აწლავუნებდა და სუნთქვა ეკვროდა. ქალმა აიყვანა, გულში ჩაიკრა და მწუხარედ გადააქნია თავი:

_ არც ამას აქვს სასიცოცხლო პირი.

ქალი ბავშვის ნანაობით გავიდა გარეთ. კაცებმა მოხერხებულად დააწვინეს მიცვალებულები. მე ყაბალახი მოვიხადე, გულში მჯიღს ვიცემდი და ვტიროდი. ჩემი, დედაჩემის, მამაჩემის და ჩემი დების სახელით დავიტირე საცოდავები, უბიხების დაობლებული სამშობლოს სახელით დავიტირე. მზე ჩადიოდა, შუბის ტარზედა იყო, ბორცვის ძირას რომ მივიყვანეთ მიცვალებულები. იმათ დამარხვამდე ბავშვმაც დალია სული, თითქოს უდედმამოდ დარჩენა არ უნდოდა ამ ეშმასაგან გამორჩეულ მიწაზე. ბიჭიც იქვე დავმარხეთ, მშობლების გვერდით.

_ მშვიდობით, ზაურყან, _ მითხრეს კეთილმა ადამიანებმა, _ ღმერთმა გაშოროს ასეთი უბედურება, რაც დღეს დაგატყდა თავს უკანასკნელი იყოს. მეტი ვერაფრით დაგეხმარებით, ჩვენ თვითონაც განწირულები ვართ. ვერსად გავექცევიტ სიკვდილის ცელს. _ ახალ საფლავებზე მიმითითეს და თითქოს შურით მითრეს _ ბედნიერები! ჩვენ უფრო მწარე ხვედრი გველის, დამმარცველიც კი არავინ გვეყოლება და ყვავები ამოგვკორტნიან თვალეხს, წათრევენ ჩვენს ძვლებს. ჩვენი სულების სახსენებლად ილოცე, ზაურყან!

ყველანი წავიდნენ და მარტოდმარტო დავრჩი სამარისებურ სიჩუმეში. მზემ ჰორიზონტი სისხლისფრად შეღება და ჩაესვენა. ცა დაიბინდა. ჩრდილები დაგრძელდა. გადავწყვიტე პირველი ღამე გამეთია, როგორც ჩემმა წინაპრებმა იცოდნენ, რომელიმე მხეცს საფლავები რომ არ წაებილწა.

რომ დაღამდა, კოცონი დავანთე მიცვალებულების თავთან. მალე მცხრალი მთვარე ამოვიდა. მიწაზე უფრო ნათელ ცაზე სავანებივით მიცურავდნენ ღრუბლები. დაღლილობისგან თითოეული კუნთი მიბრუოდა, ფიქრები მერეოდა და თვალეხი თავისთავად მეხუჭებოდა. ყაბალახი თავქვეშ ამოვიდე და მაშინვე დამეძინა. ბაბუაჩემი დამესიზმრა. ბაბუა ცოცხალი არ მინახავს, ჩემს დაბადებამდე მოკვდა, მაგრამ მამაჩემი ხშირად მიაშობდა ხოლმე მასზე და ვიცანი, ბაბუა იყო. თეთრი ჩოხა ეცვა, ისეთი ქათქათა, თითქოს პირველი თოვლისგან შეუკერავთო. თავიც თეთრი ჰქონდა ბაბუას. ხელში უზარმაზარი შავი ქვაბი ეჭირა. ქვაბი წლით იყო პირამდე სავსე.

– ზაურყან, – საყვედურით მითხრა მან, – ვინ მოგცა ნებივრობის უფლება, როცა მთელი ხალხი ფეხზეა, რათა ხიფათი აიცილოს.

– რა ამბავია? – ვკითხე მე.

– შენ რა, დაბრმავდი? მიიხედ-მოიხედე, მთები წივის, – ხელი მწვერვალებისკენ გაიშვირა და ჰაერში რკალი შემოხაზა.

მის შემოხაზულ სივრცეს გავხედე და დავინახე, მთები იწვოდა. გაწეწილი ცეცხლი ცოცხლად გატყავებული დომბების ნახირით მიუყვებოდა ფერდობებს. მისი შუქი მარად თოვლიან მწვერვალებსაც წვდებოდა უკვე და ანათებდა. ღრუბლები წითლად იღებებოდა და ცა ხმელი ფიჩხივით ტკაცუნობდა, არნახული სიდიდის იალქნიანი გემები ნაპერწკლებს აფრქვევდნენ.

– რა ხდება, რა ამბავია? – ჩავიჩურჩულე შეძრწუნებულმა.

– ღვთის წყრომაა. ღმერთმა ხელი აიღო ჩვენზე და გადაწყვიტა პირისაგან მიწისა აღგვავოს უბიხების მოდგმა. მთელი ღამე თექის თოვლი მოდიოდა. იმდენი მოთოვა, რომ მთები დაიფარა. მერე ღმერთმა უწყოს საიდან და მეხიც გავარდა და ცეცხლმაც იფეთქა. გაიქეცი ზაურყან, გაიქეცი ჩემო ბადიშო, გადაარჩინე მთები.

მოხუცს უზარმაზარი ქვაბი გამოვტაცე და ცეცხლის ჩასაწრობად გავიქეცი. ამ დროს გამომეღვიძა კიდევ. უცბად ვერ გამოვერკვიე სად ვიყავი, შემდეგ დილის ბინდბუნდში ახალი საფლავები დავინახე და ყველაფერი გამახსენდა. ზურგსუკან რაღაცამ დაიწკმუტუნა. მივიხედე და ძალღი დავინახე, ნეკნებს დაუთვლიდა კაცი. ბირკებით იყო გაბურძგნული, კუდი დაეშვა და წკავწკავებდა.

– მოშორდი აქედან! – დავუსტვინე და ხელიც ავუქნიე. თითქოს ქვას ვესროდი. შეშინებული ძალღი იქით გაიქცა, ჩაცუცქდა და ყმუილი დაიწყო. რამდენჯერ არ ვცადე მისი გაგდება, მაგრამ ამაოდ. ძალღი რამდენიმე ნაბიჯით გაიქცეოდა და ისევ გაბმით ყმუოდა. „იქნებ მეთევზის ქობის პატრონების ძალღა – გავიფიქრე მე. – მაშინ ესაა აქ მასპინძელი და მე – სტუმარი“.

ჩემი ახლობლების დასაფლავება, საშინელი სიზმარი, ძალღის ყმუილი, ყველაფერი ამერდამერია თავში. „ნეტავ ისინი მაინც თუ არიან ცოცხლები, ვინც შინ დავტოვე? რომ აღარ დამხვდნენ?“

თვალები დავხუჭე და თითქოს მზეს ვუყურებდი: ყველაფერი სისხლივით წითელი იყო. წამოვდექი და ჩქარა გავბრუნდი უკან.

“არა არს ღმერთი თვინიერ ალაჰისა“

ჩვენს ბინას რომ მივუახლოვდი, შორიდანვე შევნიშნე მუჰაჯირების რუქი გროვა. ყაყანიც შემომესმა, თავყრილობისკენ მიმავალ მოხუცს დავეწიე და ვკითხე:

-რა ყრილობაა, რატომ არიან შეგროვილი?

-სამსუნის გუბერნატორი ომერ-ფაშა უნდა მობრძანდეს, ჩვენთან ლაპარაკი განუზრახავს, - კვერთხით გაქვავებულ მიწას ჩიჩქნიდა და ისე მკასუბობდა მოხუცი, ბრბოს გავუსწორდით. შარდინის, ალოუს ძის ხალხის გარდა, იქ უცნობი მთიელებიც იყვნენ. აღელვებული ლაპარაკობდნენ, კამათობდნენ, ხელებს იქნევდნენ. ზოგი უიმედოდ იყო განწყობილი, ზოგი - იმედიანად. თვალები კი ყველას კოცონის ნაპერწკლებივით უელავდა, ცეცხლში ქვის ჩაგდებით რომ ამოჩინჩხლულან. კაცების გვერდით შაოსანი ქალები იდგნენ. მოუცებს პირი თალხი თავსაფრების ბოლოებით დაეფარათ და წამდაუწუმ ოხრავდნენ. ხალხს თვალი მოვავლე და მამაჩემი დავინახე, ბზის ჯოხს დაყრდნობოდა. ჩვენი თვალები ერთმანეთს წააწყდნენ. „ყველაფერს მიხვდება ჩემი შემხედვარე“, - გავიფიქრე მე.

-ჰამირზა! - დაუძახა ვიღაცამ მამაჩემს და იმანაც იქით მიატრიალა თავი. ქოშინით მოვარდა ჩემთან მატა.

-მადლობა ღმერთს ცოცხალი და ჯანმრთელი რომ დაბრუნდი, - წამოიძახა მოსალმების ნაცვლად. მხარზე ამეკრა, თვალეში ჩამხედა და მკითხა:

-აიშა ნახე?

პირდაპირსა და დაფარულ შეკითხვაში ცუდად დაფარული შიში იმალებოდა. ვაითუ იმედი მოვუკლა?

-ვნახე, ვნახე, - კეთილად ვიცრუე, - ყველაფერი რიგზეა. - და ახალი შეკითხვა რომ არ მოეცა, თვითონ დავასწარი:

-თვენ როგორ ხართ?

-არა გვიშავს, ზაურყან. დედა ძალიან წუხდა, რომ დაიკარგე. სამი დღე ლოგინიდან არ ამდგარა. დღეს წამოდგა მხოლოდ. თითქოს გულმა უგრძნო, რომ დაბრუნდებოდი.

ხალხი ჭადარაშიერეულმა, მაგრამ მაინც ახალგაზრდა, მხარბეჭიანმა, დაბეზვილ ჩოხიანმა მთიელმა გაარღვია და გესლიანად იკითხა:

-ერთი ეს მითხარით, სად დაიკარგა ჩვენი სულიერი მოძღვარი, ღვთისმოსავი საჰატქერი? - ყველას ერთად მიმართავდა მთიელი, - გადმოსახლებამდე ჯერ კიდევ დიდი ხნით ადრე ეს წმინდა მამა სოფელ-სოფელ დადიოდა და ჩვენ, სულელებს ლამაზ ზღაპრებს გვიყვებოდა, წამოსასვლელად გვაქეზებდა. - საჰატქერის ხმას მიბაძა და ნეტარებითა და ტკბილად წარმოთქვა: - გაიგეთ კეთილო ხალხო, თურქეთი, ეს მწვანე გიულისტანია, წმინდათა სამოთხის ბაღია. ამ სურნელოვან ბაღში, არც სიცხე იცის და არც სიცივე. ბაგეთაგან არავის დასცდება იქ წყევლა-კრულვა, მხოლოდ სამადლობელ ლოცვებს წარმოთქვამენ, სად არის ახლა ეს საზიზღარი მატყუარა? ხელში თუ ჩავიგდე, წამში ამოვხდი სულს! - და გოლიათმა ისე გაიქნია ჰარეში მომუშტული ხელები, თითქოს უხილავი საჰატქერი უჭირავსო.

-მიდი და სდიე ქარს მინდორში!

-ჩამოვიდა თუ არა გემიდან ისე გაქრა, მისი ალი-კვალი არავინ იცის.

-ამბობენ მექას წავიდა მოსალოცადო.

შავი ქვა დაეცეს იმას! - მოხუცმა ჰამიდამაც შეაწია ხმა კაცების ყაყანს და თავსაფრის წვერით ცრემლები მოიწმინდა.

-თურქეთი დიდი ქვეყანაა... იქნებ სამსუნთან გადმომსხდარნი ქათამივით ჩვენი საკუთარი ქანდარის გარდა ვერაფერს ვხედავთ? ვინ იცის, იქნებ, საჰატქერი მართლა წავიდა ჩვენთვის აღთქმული ქვეყნის საძებნელად? ჩვენი წინამძღოლი შარდინი, ალოუს ძეც ხომ არ ჩანს, - ხავსს ჩაეჭიდა კეთილი საზი შრინი.

-ვისაც ფული აქვს, იმისთვის ჯოჯოხეთიც სამოთხე იქნება. ჩვენ სულს ვღაფავთ კეთილო შრინ, შენ კი იმედოვნებ, რომ მოვლენ ჩვენი კეთილისმყოფელები და სამოთხის ბაღში წაგვიყვანენ. თავს ნუ იბრმავებ! - მათრახით გადაჰკრა შრინის იმედის ვარდისფერ ტოტს გაცეცხლებულმა მთიელმა, გაიძვერა საჰატქერზე რომ ლაჰარაკობდა.

აქეთ იხედებოდა, თითქოს ვიღაცას ეძებსო, და ხალხს მიარღვევდა ძიაჰჰჰ ნაურიზი, ბარაკაის ძე. ის ყოველთვის ფიცხი იყო, ფეხზე შეყენებულ ნაგანს გავდა. ძიაჰჰჰა ნაურიზი ფეხზე კი არ დგებოდა, წამოხტებოდა ხოლმე და ისე აწყვეტინებდა სიტყვს მოსაუბრეს.

-ლოგინიდან ადგა,- მითხრა მატამ. ბარაკის ძე მართლა მომაკვდავივით ფერწასული იყო და ისე იკაკვებოდა, სიბრაღის გარეშე ვერ შეხედავდა კაცი.

-იმაზე დავა, თუ ვინაა ჩვენი უბედურების მიზეზი, ხეირს ვერ მოგვიტანს, - დაიწყო მან ჩახლეჩილი, თითქოს გაცივებული ხმით, - ერთი რამ კი ცხადია, ცხვრებივით ვართ მოტყუებული და გაყიდული. სად გაქრა ჰაჯი კერანტიხი? არ იცით, არა? დავიფიცებ, რომ ის ახლა განცხრომაშია. ასეთი კაცისთვის უცხო ქვეყანაც სამშობლოა. აქ მექლისი არაა, სადაც ენას იფხანენ და ხარის შუბლს უჯახუნებენ ერთმანეთს. მოკლედ გეტყვით: ნათესაებს, ძიძიშვილებსა და მეზობლებს განვუცხადე, რომ მზად ვარ სათავეში ჩავუდგე იმათ, ვისაც სამშობლოში დაბრუნება სურს. ამ საქმეს მშვიდობიანად თუ ვერ მოვაგვარებთ, იარაღს მოვკიდებთ ხელს. მე მგონია ჯობია ისე დავეცეთ, რომ სამშობლოსკენ გვექონდეს პირი, ვიდრე აქ, უცხო მხარეში შიმშილით ამოვწყდეთ. დროა, ვიმოქმედოთ! - ხელი ზღვისკენ გაიქნია და დაიძახა - ხვალ გზას გავუდგებით!

უმრავლესობისთვის ნაურიზის, ბარაკის ძის სიტყვები მოულოდნელი იყო, და თუმცა მიჩვეულნი იყვნენ ნაურიზის ნაჩქარევ გადაწყვეტილებებს, „ხვალ გზას გავუდგებითო“ - ამ სიტყვებმა მაინც ჩააფიქრა ისინი. ყველას ჰყავდა ქალები, მოხუცები და ბავშვები. ადვილი სათქმელია, მთელი ოჯახი წამოიყვანო, ბედის ანაბარა კი ვინ მიატოვებდა ჯალაბს უცხო მხარეში? ძიაპუპ ნაურიზმა იცოდა ეს.

ხალხი ყოყმანობდა, მაგრამ ნაურიზმა ისიც კარგად იცოდა, რომ პური მანამ უნდა მიაკრა თონეს, სანამ ცხელია.

-თქვენშიც იყვნენ წესიერები და მამაცები, რომლებიც გვაფრთხილებდნენ, ხაფანგში არ გავებათო, მაგრამ ვინ დაუჯერათ. ცხვრებივით გამოვყევით გზააბნეულ კაცს ამ ქოლერიან სოროში ცოლებითა და შვილებით.

-რაც მართალი, მართალია, ძვირფასო ნაურიზ, - ვერ მოითმინდა მოხუცმა სითმა და ყაბალახი უკან გადააგდო, - შენი ძმა აჰმეთი ცდილობდა შეეჩერებინა ხალხი, უშლიდა დამლუპველი ნაბიჯის გადადგმას, მაგრამ მაშინ ხომ შენც...

-ფაშა მოდის, ფაშა!

-ამ ყვირილმა აღარ დაამთვრებინა მოხუც სითს სათქმელი.

სამსახურიდან მომავალ გზაზე ათი ასკერისაგან შემდგარი ბადრაგის თანხლებით მხედარი გამოჩნდა. მალე ხალხს გაუსწორდა. შეჯგუფებულები გაიყვნენ და ფაშა ხალხის შუაგულში გაჩერდა. უზარმაზარი კაცი იყო, შავგვრემანი. ასპიდის

ფოჩვიანი ფესი ეხურა. ზეთისხილივით მოლურჯო თვალებით შეგვათვალიერა. ზორბა სისვ მეთაურზე იჯდა. უზანგები ბოლომდე ჰქონდა ჩაშვებული და გრძელფეხება მხედარი თითქმის მიწას სწვდებოდა ფეხის წვრებით. ბევრმა უბიხმა იცოდა თურქული, დად შარახ, ჩვეულებრივად კი თავადებმა, მათმა შინაყმებმა, ვაჭრებმა და კონტრაბანდისტებმა. ჩვენნაირ უბრალო ხალხთან ლაპარაკი არ შეეძლო ომარ-ფაშას. ამიტომ მარცხენა უზნგთან გონიერი ახალგაზრდა, წერა-კითხვის მცოდნე მზაუჩ აბხუბა დაუდგა ფაშას თარჯიმნად. იგი საზ-აფხაზი იყო, გაგრიდან.

მოსალმების შემდეგ ფაშამ იკითხა:

-აქ ყველანი მუსულმანები ხართ?

-ყველანი მუსულმანები ვართ, გუბერნატორო! - უპასუხა მოხუცმა სითმა.

-თუ მუსულმანები ხართ, რატომ მეჩეთში არ დადიხართ? რატომ არ ასრულებთ ხუთ ნამაზს, როგორც მართლმორწმუნეთა წესია?

საუბრის საყვედურით დაწყება, ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, უბრალოდ თავაზიანი საქციელი არ იყო.

-პატივცემულო ფაშა, ნება მიბოძეთ, აღვნიშნო, რომ რომ ალაჰმა შიშველი კაცი საცვლების რეცხვის აუცილებლობისგან გაათავისუფლა. მეჩეთში კი წავიდოდით, მაგრამ აქ პური არ არის, შიმშილით რომ მოვიკლათ, წამალი არ არის, სახადის ცეცხლი რომ ჩავაქროთ, რომელც ასე უწყალოდ გვფერფლავს.

მე თვითონ გამიკვირდა ჩემი ხმა, ფოლადივით ჟღერდა, მარჯვენა ხელი კი ხანჯლის ტარს ბლუჯავდა. თითქოს ბურანში ვიყავი, ისე იდღაბნებოდა ჩემ წინ ფაშას სახე. ზედ მოჩვენების ჩრდილივით მიცურავდა მკვდარი აიშა, მკერდზე მიკრული ჯერ კიდევ ცოცხალი ბავშვი ძუძუს სწოვდა, აიშას კუპრივით შავი ნაწნავები ცხენის ფეხებს სცემდა, რომელზეც ფაშა იყო ამხედრებული. მატა მყისვე წინ ამეფარა, თარჯიმანმა გამხეცებული ხარი თვინიერ ცხვრად აქცია:

-ჩვენ გვშია, ბატონო ფაშა - ასე გადასცა მან ჩემი ნათქვამის შინაარსი.

-ხვალდან თითოეული ოჯახი ერთ გოდორ პურს მიიღებს. - ისე დიდის ამბით გამოაცხადა ომერ-ფაშამ, თითქოს ხვალდან სამოთხის კარს გვიღებდა.

ვერ გაიგონა ფაშამ მხიარული შემახილები. პირიქით, ავადმყოფი ფრინველივით მიხანხალდა მასთან მოხუცი ჰამიდა და ჩაიჩიფჩიფა:

-მარტო გამხმარი პური რას გვიშველის, ბავშვები გვეხოცება ურძეოდ.

„უმაღურები“ - უკმაყოფილებამ გაიელვა ფაშას თვალებში.

-ეს მუსლიმანური წესი არ არის. სადაც მამაკაცები იკრიბებიან, იქ ქალებს არაფერი ესაქმებათ და ისიც უჩადროდ. დროა, დაივიწყოთ გიაურების ადათები. აქ რუსეთი არ გეგონოთ. აბა, ახლავე წავიდნენ ქალები აქედან!

-მოიღეთ მოწყალეობა და მომისმინეთ, ბატონო, - ჭაღარა წვეროსანმა საულაჰმა ხელისგულები ერთმანეთს მიადო და თაყვანი სცა ზორზროხა მხედარს. - ჩვენ, უბიხებს გვაქვს ყოვლისშემძლე ბითხა. მე პატივი მაქვს, მისი ქურუმი ვიყო. ჩვენი წმიდათაწმიდას სადიდებლად რომ ვლოცულობთ ხოლმე, ქალებიც ჩვენ გვერდით არიან. ასეთია ჩვენი ადათი. წინაპრებისგან გვაქვს ეს ნაანდერძევი.

როცა მზაურ აბხუამ სიტყვა-სიტყვით უთარგმა ქურუმის ნათქვამი, ფაშამ მათრახი უნაგირზე გადადო, ხელები ცისკენ აღაპყრო და ლოცვა აღავლინა:

-ლა ილლაჰა, ილლა-ლ-ლლაჰი! - შემდეგ ლოცვა შეწყვიდა და მუქარით დაუყვირა ხალხს: მეჩეთში წადით უწმინდურებო, ყველანი მეჩეთში წადით! ლოცვით გამოისყიდეთ თქვენი ცოდვები. სხვანაირად სამოთხის ნახვას ვერ ეღირსებით.

ბრაზი მომაწვა ყელში.

-ამ მიწაზე ადამიანური ცხოვრების საშუალება მოგვეცით და სამოთხე თქვენთვის დაგვითმია.

მატა ისევ დაიმაგრა და ისევ ამეფარა, მამაჩემის უკმაყოფილო მზერაც დავინახე: „სად არის შენი თავდაჭერა, შვილო?!“

ომერ-ფაშამ, ვისი მჭევრმეტყველებაც მე შევწყვიტე, მოიხედა. ასკერმა მათრახის ტარით ჩემკენ მიუთითა.

-შაითან!... - შიეგინა სამსუნის გუბერნატორმა, ქველმოქმედის ნიღაბი მოიშორა და გამოაცხადა: - დედამიწაზე ალაჰის ერთადერთი ნაცვლის სულთნის სახელით ვბრძანე, სიაში შეეტანათ ახალგაზრდები, ვისაც სამხედრო სამსახური შეუძლიათ. სიაში მოხვედრილებს, ჯარში გაიწვევენ, ვინც მოხალისედ წავა, ჯილდოს მიიღებს, მისი ოჯახი კი - მთავრობის მფარველობას.

სიჩუმე გამეფდა. პირველმა მამაჩემმა დაარღვია იგი:

-ჩვენი შვილების წაყვანას აპირებენ, ყოველგვარი იმედი და საყრდენი უნდა გამოგვაცალონ.

-ეჰ, ჰამირზა, - სულმოკლეობა გამოიჩინა ვიღაცამ - დღეს თუ შენი ნებით არ მიეცი, ხვალ ძალით წაგართმევენ. ძალა აღმართსა ხნავს...

ხალხი გაოგნებული იყო, მაგრამ ამ დროს ომერ-ფაშას წინ ნაურიზი აღიმართა. მოკლე კვერთხი მიწაში ჩაარჭო, ზედ ქუდი ჩამოჰკიდა და პირდაპირ, გადაკრულ-გადმოკრულის გარეშე ჩაუჭიკჭიკა თურქულად:

-მომისმინე, უფროსო, ჩვენ თქვენი სამოთხის მიწის ღირსნი არა ვართ, ან თქვენი მიწა არაა ჩვენი ღირსი. აქ ჩამოსულების ნახევარი უკვე მიწაში წვეს. დანარჩენებსაც ეს ბედი ელით. იცი რა, უფროსო, ჩვენ სამშობლოში დაბრუნება გადავწყვიტეთ. მოგვეცი თუ გემები! თუ არადა... ფეხით წავალთ, ოღონდ საზღვარი გაგვიხსენი. გამოიჩინეთ ასეთი მოწყალება და მთელი საუკუნე თქვენი სულთნის ჯანმრთელობისთვის ვილოცებთ.

ხალხი გაისუსა. მაგრამ ნაურიზის, ბარაკაის ძის სიტყვებმა ომერ ფაშა არ შეაშფოთა. ეტყობა მზად იყო მუჰაჯირების ასეთი მოთხოვნისთვის და არც დაფიქრებულსა ისე მოახსენა:

-ეს შეუძლებელია, ჩემი ნება რომ იყოს, კი ბატონო, მაგრამ განა მე შემძლია ორი დიდი სახელმწიფოს - თურქეთისა და რუსეთის შეთანხმების პირობების შეცვლა? ნუ გეშინიათ, ჩვენი ნახევარი მთვარის ქვეშ არ გაგიჭირდებათ. ლა ილლაჰა, ილა-ლ-ლლაჰი! არ დაგავიწყდეთ, ყოველ პარასკევს მეჩეთში იარეთ, განიწმინდეთ თქვენი სულები... - ასეთი დალოცვის შემდეგ ცოტა გაინავარდა ჩვენ წინ, მერე მათრახი უცხუნა ცხენს და თოხარიკით გაგვმორდა. ბადრაგიც უკან მიჰყვა. მტვრის კორიანტელმა დაფარა მხედრები. დაღონებული ხალხი დაიშალა. მალე მე, მამაჩემი და ჩემი ძმა პირისპირ აღმოვჩნდით. მამამ პირდაპირ შემომხედა, ვერ გავუძელი და თავი დავღუნე.

-თვალეზზე გატყობ, რომ აიშას თავს უბედურებაა... - ხელი მატას დაადო მხარზე და დაუმატა, - სანამ მარტო კაცები ვართ, ყველაფერი ისე მითხარი, როგორც არის.

და მეც ყველაფერი დაუფარავად ვუამბე. მამაჩემს ყბა აუცახცახდა, ეს იყო და ეს. ამ საშინელმა ამბავმა გული რომ გაუგმირა, სხვა რაიმეთი არ გამოუხატავს. ის კი არადა ხელიც კი მოაშორა მატას მხარს და მხოლოდ ბზის კვერთხზედა იყო

დაყრდნობილი. ჩემი საცოდავი ძმაც კი, ცხადია, სიყმაწვილის გამო, პატარა ბიჭივით აღრიალდა. ვაცალეთ ცრემლის ღვრა და შემდეგ მამამ, უბედურება გადატანილი კაცის ხმით გვითხრა:

-კბილი კბილს დააჭირეთ და ეს საშინელი დარდი საიდუმლოდ შეინახეთ. არც დედათქვენმა და არც თქვენმა დებმა არაფერი გაიგონ. თუ გაიგეს, იცოდეთ, ეს გახდება მათი დაღუპვის მიზეზი. შენ კი, ზაურყან წადი და ეცადე იმედის ნაპერწკალი გაუღვივო მათ, წადით, ჩემო ბიჭებო!

მამამ დაგვტოვა მე და მატა. ის ჩემს უკან მოლოდიალობდა. აღარ სლუკუნებდა, ოხრავდა მხოლოდ. ჯერ კიდევ ადრე, სანამ აიშას სამებნელად წავიდოდი, შევნიშნე, რომ მატა გახდა, სიმშვიდე დაკარგა და ხშირად წამოიყვირებდა ხოლმე ძილში. ვხვდებოდი, რომ მას ხორცი კი არა, სული ტკიოდა... ჩვენი მთები, ჩვენი ეზო, ჩვენი მიწა, - მხოლოდ ეს ეკერა პირზე.

-ბოლო დროს, - გამომიტყდა მატა, - ცუდი სიზმრები მაქვს. წუხელ მესიზმრა, გამთენიისას სიმინდით სავსე ტომრით მივედი ჩვენს ძველ წისქვილში. ვხედავ კარი ღიაა, ზღურბლთან კი ვიღაცის რუხი ძაღლია. საცაა დამეტაკება და ყელში მწვდება. ყეფს წყეული, მაგრამ ხმა არ ისმის, მუნჯია. ქვას ვტაცე ხელი და ძაღლს ვესროლე, ძაღლი გვერდზე გახტა. წისქვილში შევედი და გავოცდი: ქვედა ბორბალი გამწარებული ბრუნავს, დოლაბები კუ უძრავადაა და სამი თითის დადება მტვერი ადევს ზედ. ხის გობის ნაცვლად სადაც ფქვილი უნდა იყრებოდეს, შავი კუბო დგას, შიშმა ამიტანა და გარეთ გამოვვარდი. გარეთ კი ბნელა, თუმცა წუთის წინ მზე ჩახჩახებდა. თოფის წამალივით შავ ცაზე მზის ნაცვლად შებოლილი წითელი ყველის მსგავსი დაბინდული წრე ჩანს... ალბათ ვყვიროდი ძილში და მამამ გამაღვიძა...

„ერთს ბრძოლაში ხელი წააცალეს, იმას კი ეჩვენებოდა, თითები მოძრაობსო და ტკიოდა კიდევ“. - გავიფიქრე მე.

-მოითმინე მატა, იქნებ ყველაფერი გამოსწორდეს.

-ზაურყან, - მითრა მან, ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ, - იცოდე, სამშობლოში დაბრუნება თუ ვერ მოვახერხე, მოვკვდები.

სიცივემ დამიარა, ვიცოდი, ეს ლიტონი სიტყვები არ იყო.

-ნუ სულელობ და მოეშვი სულთათანას, - შევარცხვინე მე, მაგრამ მატამ ჩემს ნათქვამს ყური არ ათხოვა:

-ნაურიზი და მისი მეგობრები უკვე ემზადებიან სამშობლოში დასაბრუნებლად, ვიცი, დედა და მამა სიკვდილს ამჯობინებენ ჩემს გაშვებას, მაგრამ გეხვეწები, ზაურყან, მიშუამდგომლე! ამბობენ, ეს სარისკო საქმეაო. შეიძლება ტყუილუბრალოდ წავაგოთ თავი, მაგრამ გაჭირვებამ კანონი არ იცის. ყველაფერი იღბლის საქმეა, ძმაო, მართალია, ცოდონი არიან დედა, მამა, დები, მაგრამ თუ დავიღუპე, შენ ხომ მაინც იქნები მათთან. თუ გამიმართლა და ჩვენს მიტოვებულ სახლამდე მივაღწიე, გაცივებულ კერას გავაჩადებ, მეურნეობას მოვკიდებ ხელს, დავხნავ, დავთესავ, მოსავალს მოვიწევ; შეჩვეული ვარ შრომას. პირუტყვს მოვამრავლებ, ვინადირებ, შემდეგ კი რაღაც არ უნდა დამიჯდეს, სანდალს დავიქირავებ და თქვენს წასაყვანად ჩამოვალ.

ჩემ წინ შევარდნის მსგავსი მთიელი ჭაბუკი იდგა, ვისაც თავისუფლება წაართვეს, მაგრამ ცაში ასვლის ოცნება კი - ვერა.

-სულ ახლა მოვისპო ომერ ფაშამ ეგ შენი იმედი. მისი ბაგით თურქეთის ხელისუფლება ღაღადებდა. მერედა, რომ დაბრუნდეთ კიდეც ჩვენს მიწა-წყალზე, მოგცემენ კი იქ ცხოვრების უფლებას? ასჯერ უნდა გაზომო. მე კი ხელს არ შეგიშლი, შენი ნებაა... - ამ დროს მე თვითონ ვგრძნობდი უსაზღვრო სურვილს, ნაურიზის, ბარაკაის ძის გულად ბიჭებში ვყოფილიყავი და ჩემი წარმოსახვა ნაირ-ნაირ წარმტაც სურათებს ხატავდა: ჩვენს კერიაზე ცეცხლი წითელი მამალივით აფათქუნბს ფრთებს, კარი სტუმართმოყვრულადაა მოღიავებული. მაგრამ ჩემი გრძნობები არ გამომიმყლავნებია, ერთი კუნთიც კი არ შემრხევია სახეზე. სამსუნის გუბერნატორმა ალბათ სწორი თქვა ორი სახელმწიფოს შეთანხმების შესახებ და ეს დასაღუპავად სწირავდა მათ, ვინც ნაურიზს მიჰყვებოდა დაიმათაც, ვინც აქ რჩებოდა. როგორ უნდა დაგვეღწია თავი ამ ჯადოსნური წრისთვის? ვის, რომელ ადამიანს შეეძლო იძულებული გაეხადა რუსეთის მეფე და სულთანნი, ეს ძველისძველი მტრები, მუჰაჯირების საქმისთვის რომ გადაეხედათ. თავი სკას მიმიგავდა, საიდანაც ფიქრებს ფუტკრებივით გამოდიოდნენ, მაგრამ თაფლი არ მოჰქონდათ. სინამდვილე ძალზე მწარე იყო. როდესაც ჩვენს ბინას ვუახლოვდებოდით, აკლდამას რომ წაგავდა, მატა შემეხო მხარზე:

-მოიცა, ზაურყან, ნუ ჩქარობ...

-რა იყო, დაიღალე?

მან თავი გააქნია და მთხოვა:

-წამოდი, მოხუც საკუტს მოვუსმინოთ, ცოტა ხნით წამოდი...

-კი მაგრამ, დედაზე და დებზე ხომ უნდა იფიქრო....

-მეოსწრები ლამაზი ზღაპრის მოყოლას. თანაც მე კიდევ ვერ მოვსულვარ გონს, შემატყობენ...

-ახლა ჩენ მუსიკის მოსასმენად არ გვცალია მატა!

-არა, ზაურყან, სწორედ ახლა საჭირო. მხოლოდ აფხიარცა თუ გაგვიქარწყლებს ნალველს, ოდნავ მაინც დაგვამშვიდებს. წამოდი, ძალიან გთხოვ.

ზღვისპირად მარტოდ მარტო მდგარ ხისკენ გავემართეთ. ჭადარაწვერიანი საკუტი ხეს მიყრდნობოდა და უსინათლო თვალები თეთრფაფარიან ტალღებისთვის მიემტერებინა.

საკუტს გარშემო თავყრილობიდან დაბრუნებული ხალხი შემოხვეოდა. ერთი თხუთმეტი კაცი იქნებოდა. ბრმა მომღერლის გვერდით გახუნებულ ასალზე აფხიარცა და ქამანი იდო. ჩემთვის ახალი ამბავი არ იყო, რომ ყოველ დღე მზის ჩასვლისას ასტანს თავისი ბაბუა ამ ერთადერთ ხესთან მოჰყავდა ხოლმე. მალე შეგროვდა ხალხი აშუღის სიმღერის მოსასმენად, ჩუმად რომ დაეღვარათ ცრემლი და ოდნავ მაინც გაექარვებინათ გულზე მოწოლილი ნალველი. საკუტი თავის სიმღერას ორჯერ არასოდეს იმღერებდა. ყოველთვის ახალ სიმღერას მღეროდა მხოლოდ. თითქოს ხალხს ასაჩუქრებდა და ერთსა და იგივე საჩუქარს, მოგეხსენებათ, ორჯერ არავის უძღვნიან. მოხუცი საკუტი თვალის ჩინის დაკარგვის შემდეგ ადამიანებს ხმით ცნობდა, ვინც არ უნდა მისალმებოდა, საკუტი სალმითვე უპასუხებდა და სახელითაც მიმართავდა...

-დღე მშვიდობისა საკუტ, - მივუახლოვდი მე.

-ო, ზაურყან, ღმერთმა გაუმარჯოს ჰამირზას უფროს ვაჟიშვილს. დიდხანს სიცოცხლეს გისურვებ, დად! კარგი ქენი, რომ მოხვედი, რაღაც უნდა დაგავალო. ჩემი შვილიშვილი ასტანი ძალზე ყმაწვილი და გამოუცდელია, დანარჩენი ნათესავები კი დაიხოცნენ. სიკეთე ქენი და ჩემი სიკვდილის შემდეგ ჭკუა დაარიგე ხოლმე. უფროს ძმასავით უძმე. მე ცოდვილი კი ამ ხის ქვეშ დამმარხეთ. უკვე სხვებსაც ვუთხარი. პირი მშობლიური მთებისკენ მაქნევინეთ. ამ ქისაში, - მან ქამარზე გამობმულ ტყავის ქისაზე მიმითითა, - ერთი მუჭა მშობლიური მიწა მაქვს, სამარეში რომ ჩამიშვებთ, გულზე დამაყარეთ. ჩემი აფხიარცა კი, ამ ხეზე ჩამოვიდეთ. ხანდახან ქარი ჩამოჰკრავს ხოლმე სიმებს და ჩემამდეც მოაღწევს ხმა. შენი ძმა სადღაა, ზაურყან?

-გამარჯობა ბაბუა, - წყნარად გამოეხმაურა მატა.

-აბა ჩემკენ მოიწი! მოიხარე, მოიხარე.

მატა დაიხარა და მგრძნობიარე თითები სახეზე მიუსვ-მოუსვა.

-იტირე, ბიჭო?

-ჰო.

-არა უშავს, ნუ გრცხვენია, ცრემლები სირცხვილი არაა. ღმერთმა ვაჟკაცობით შეგიცვალოს ეგ ცრემლები.

საკუტმა ხელები მოაფათურა და აფხიარცა და ქამანი აიღო. ჩვეულებისამებრ საკრავი მკერდზე მიიღო და რამდენჯერმე შეეხო ცხენის ძუისგან გაკეთებულ სიმებს საწყალობლად. საკუტი არ ჩქარობდა. თვალები ცისთვის მიებჯინა, თითქოს შუქსაც ხედავდა, ღრუბლებსაც, მონავარდე ფრინველებსაც და უძირო და უსაზღვო სიმაღლესაც.

-დღევანდელ დღესაც თავისი სიმღერა აქვს, - გამოაცხადა მან.

ხალხი გაირინდა. საკუტის ხელს დამორჩილებული ქამანი ჯერ რბილად დაემვა სიმებზე, შემდეგ კი ასხლტა...

ურაიდა...გაზაფხულზე

ყურს დავუგდებ მოლალურებს,

აფხიარცავ, ეგ იმედი

ნაბადივით მომახურე;

ფრთებს დაჰკრავდე ჩემს საფლავზე,

როგორც ჩიტი მგალობელი,

ჩემს სამშობლოს მახსენებდეს

ყველა გამვლელ-გამომვლელი.

-დედა, დედა, წყურვილი მკლავს

და უხემსოდ დავიმშევი

-შვილო, ცოტა მოითმინე,

წყაროზეა დაი შენი

-დედა, დედა, წყურვილი მკლავს

პურის ყუა მომაშველე.

-შვილო, ცოტა მოითმინე,

წისკვილშია მამაშენი.

.....

აფხიარცავ, ეგ სიმღერა

ნაბადივით მომახურე,

ურიადა... გაზაფხულზე,

მეც ყურს ვუგებ მოლალურებს.

უკან, უბიხების ქვეყნისკენ

რუსეთის კონსული ტრაპზონში იმყოფებოდა. გვარად მოშნინი გახლდათ. ვიცოდი, რომ ამ კაცმა დიდი გულმოდგინებ გამოიჩინა უბიხების თურქეთში გადმოსახლებისთვის. მოშნინისა და მისთანანის ვარაუდი მარტივი იყო: შეიარაღებულ მთიელებს თავიანთი ცის ქვეშ შეეყუჟული მიწიდან თუ აუკრავდნენ გუდა-ნაბადს, მაშინ კავკასიის სისხლისდაუღვრელად დამორჩილება აცხადდებოდა. ამ ოდითგან შფოთიან მიწაზე კი ფეხის მოკიდება კი, თეთრი მეფის დიდი ხნის ოცნება იყო. როდესაც მეფისნაცვალი და მისი დაახლოებული პირები მუჰაჯირების გადასაცვანი გემების სიმცირემ გააოგნა, ისევ მოხერხებული და გაბედული მოშნინი მოელაპარაკა პორტის ხელისუფალთ დამატებითი იალქნიანი გემების მოცემაზე. მოშნინი ცილობდა სხვის მიერ მოწოდებული ცნობებით არ ესარგებლა, პირადად დარწმუნებულიყო იმ მოვლენათა უტყუარობაში, რაც აინტერესებდა. მუჰაჯირების სიდუხჭირის ამბავი რომ გაიგო, რამდენიმე ხელწვეითის თანხლებით ფეხით გაუყვა სანაპიროს. საკუთარი თვალთ ნანახმა დაადარდიანა და სინდისმა ქენჯნა დაუწყო. გარდა ამისა, როგორც გინდა თქვი და მუჰაჯირები მაინც რუსეთის იმპერიიდან

იყვნენ. და აი მოშინმა, ღმერთმა აკურთხოს მისი სახელი, მიღება სთხოვა გუბერნატორ ომერ-ფაშას. მან უკმაყოფილება გამოთვა თურქ ხელისუფალთა მიერ სულთნის მფარველობაში გადმოსული ათასობით კავკასიელის მიმართ არაადამიანური დამოკიდებულების გამო.

-ისინი ავადმყოფობისა და შიმშილისაგან იხოცებიან, თქვენი მდიდარი თანამემამულენი კი, ჩალისფასად ყიდულობენ მათ შვილებს, განსაკუთრებით ლამზ გოგონებს, - უთხრა მან ომერ-ფაშას. - თქვენ სტუმართმოყვარე მასპინძლობას ჰპირდებით უბიძგო წინამძღოლებს. სულთნის სიტყვა თქვენს ქვეყანაში კანონივითაა, გულმოწყალება კი განგებამ მოგანიჭათ...

-ბოდიშს ვიხდი ბატონო კონსულო, მაგრამ ჩემდა სამწუხაროდ დღეს არა მაქვს საკმარისი დრო, საფუძვლიანად რომ ვისაუბროთ მუჰაჯირებზე, - ბრაზი დაიოკა და ისე უპასუხა ომერ-ფაშამ. - მე შევხვდი მუჰაჯირებს, თქვენო ბრწყინვალევაჲ, უმადური და ჯიუტი ხალხია. იმ ქვეყნის კანონებსაც კი არ სცემენ პატივს, რომელმაც ისინი შეიფარა... ახლა მათ უმრავლესობას სამშობლოში დაბრუნების უსაზღვო სურვილი გაუჩნდა. არ ვიცი, როგორ შეხვდება ამას თქვენი მთავრობა? - ომერ-ფაშამ გამარჯვებულად გაიღიმა.

მოშინის შეხვედრამ გუბერნატორთან არაფრით შეცვალა მუჰაჯირების ბედი. სხვანაირად არც შეიძლებოდა მომხდარიყო, ჩემო ძვირფასო შარახ. ამბობენ თვითონ ომერ-ფაშას ჰყავდა ოცდაათამდე იაფად ნაყიდი მთიელი ქალწული. ზოგი მსახურად ჰყავდა და ზოგი ხარჭად. და მაინც რუსეთის კონსულის ჩვენდამი თანაგრძნობა ცოტას როდი ნიშნავდა, სამშობლოში დაბრუნების მცირე იმედს მაინც გვაძლევდა. მზაუფ აბხუბა სამჯერ იყო ტრაპიზონში მოშინთან შესახვედრად იმ უბიძგოების დავალებით, სამშობლოში დაბრუნება რომ სურდათ. მახსოვს, უკანასკნელად რომ დაბრუნდა ტრაპიზონიდან, ყველა შევიკრიბეთ. შეხვედრას უბიძგოების გარდა სხვა ხალხის წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ. იცი, შარახ, სიბერეში უფრო შორსმჭვრეტელი ხდება ადამიანი. ღმერთო ჩემო, რამდენი წელი გავიდა და თითქოს ყველაფერი გუშინ მომხდარიყოს, ისე ცოცხალივით მიდგას თვალწინ მზაუფ აბხუბა - მხარბეჭიანი, შავულვაშებიანი. მისი სახლი და ყანა გაგრის ციხე-სიმაგრის ახლოს დარჩა. ისიც ჩვენსავით ნანობდა თურქეთში საბედისწერო გადმოსახლებას და ერთადერთი იმედიდა ასულდგმულებდა - სამშობლოში დაბრუნება. ნაურიზი, ბარაკაის ძე მზად იყო თუ საჭირო გახდებოდა, იარაღისთვის მოეკიდა ხელი, მზაუფი კი ორივე ქვეყნის ხელმწიფესთან მშვიდობიანი მოლაპარაკების მომხრე იყო. შეკრებილთ გვიმტკიცებდა, რუსეთის კონსულის, გავლენიანი და კეთილშობილი იგნატიევის დახმარებით უნდა ვიმოქმედოთ.

-მას თვით მეფე უწევს ანგარიშს. ეს თურქებსაც კარგად მოეხსენებათ. მოდი, მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის სახელზე არზა დავწეროთ და მოვახსენოთ, რა უბედურებაც დაგვატყდა თავს. არზას თქვენი ამორჩეული სამი კაცი წაიღებს სტამბულში რუსეთის კონსულთან. ასე გვირჩია კონსულმა მოშინმა. ღმერთმა ადღეგრძელოს, თავისი პირადი წერილიც გადმომცა, რომელიც ჩვენს თხოვნას უნდა დაერთოს, რათა საკონსულოში მიიღონ... ნულარ დავკარგავთ ძვირფას დროს...

წუთით სიჩუმე ჩამოვარდა და მერმე ომახიანი ხმა გაისმა:

-ნებას თუ მომცემთ, გაგახსენებთ, რომ ჯერ კიდევ გუშინ თქვენ თვითონ უღობავდით გზას რუს ჯარისკაცებს და გაიძახოდით: „სიკვდილი გაიურებს!“ - წარმოთვა საზმა თავადმა, უბიხების ყოფილი მეჯლისის წევრმა უახსით რიდბამ. მისი წვრილი ვერცხლისფერი წვერი ფერდობიდან დაქანებულ ნაკადულს ჰგავდა, ხმელ-ხმელი რიდბაც უფრო მაღალი ჩანდა. მის კეთილშობილურ წარმოშობაზე მისივე გარეგნობა მეტყველებდა. ბოლო დროს ცნობილი გახდა, რომ თავადი სამშობლოში დაბრუნების მსურველებს არ ეთანხმებოდა, იმასაც ამტკიცებდნენ, იმათ წინამძღოლობს, ვისაც სამშობლოში დაბრუნება არ უნდათო.

-ჩვენ თვითონ ვარჩიეთ თურქეთი კავკასიის ველებს. ხან მეფეს ვაქცევთ ზურგს და ხან სულთანს. აბა ვინდა გვცემს პატივს? რომ დავბრუნდეთ კიდევ, რაღა დავგვხვდება სამშობლოში? ჩემს მამულში თურმე კაზაკები დასახლებულან... იქნებ გინდათ, წკეპლით ხელში კაზაკების ბატები ვმწყემსოთ? - წვრილი თითები მოკლე წვერზე ჩამოისვა და თავადმა ამაყად მოავლო თვალი შეკრებილთ.

თავადის ზურგს უკან ბოროტი ხითხითი გაისმა.

-ერთი ამ სულთნის წყალობათა ერთგულ კაცს დამიხედეთ. დიდად პატივცემულო უახსით, შენ რაღა მიიღე ამ ალაჰის კურთხეულ ქვეყნიდან, სამოთხის მიწა? მშვიდობა?

-დიახ, მშვიდობა, უკან თუ დავბრუნდებით, კვლავ იარაღის ხელში აღება მოგვიწევს. ომი კი მაშინაა კარგი, სეირივით თუ უყურებ შორიდან. აქ ტყვიების ზუზუნნი მაინც არ გვესმის, - უპასუხა რიდბამ.

-მოიცა, მოიცა, თავადო, ვინ გითხრა აქ ტყვიები არ ზუზუნებსო, ზმა არ ისმის, თორემ დღეში ორას კაცს მაინც ასალმებენ სიცოცხლეს. ცოცხლებს იმის ძალა აღარ შესწევთ, მკვდრები რომ დამარხონ. ეს ომზე უარესია, ეს მკვლევლობა... - ნაურიზს

სუდარასავით გათეთრებოდა სახე. დაახველა, მზაუჩმა ისარგებლა ამით და შეახსენა, რომ კონსულმა მოშინმა თხოვნის დაწერა ურჩიათ და ჭკვიანური იქნებოდა, საქმეს თუ შეუდგებოდნენ.

-ეჰ, ნაურიზ, სადაა თავადიშვილური თავმოყვარეობა, ვინც გუშინ ცხვრებს მწყემსავდა, დღეს მოლაპარაკებებს აწარმოებს, ნეტა ხვალ რაღა იქნება? - დაცინვით იკითხა თავადმა.

თითქოს მათრახი გადაუჭირესო, ისე შეკრთა ზაუჩი, მაგრამ თავი შეიკავა.

მოულოდნელად ქალების ჯგუფს მოხუცი ჰამიდა გამოეყო, მგლოვიარე იყო და თავიდან ფეხებამდე ძაძა ემოსა. ნაღვლიანი თვალები ამომავებოდა. შავი თავსაფარი მოიგლიჯა, თავი მაღლა ასწია, ჭაღარა თმა მხრებზე ჩამოუცვივდა და დაიძახა:

-რა დაგემართათ? ყველანი მკვდრები ხართ და გვარიშვილობასა და დაკარგულ სიმდიდრეზე სალაპარაკოდ გცალიათ? საფლავები მაინც დაითვალეთ სანაპიროზე. გვაპატიონ თავადებმა, მაგრამ ეს საფლავები მათს სინდისზეა, სად ჰქონდათ ჭკუა ჩვენს გაზრდილებსა და წინამძღოლებს? სად ჰქონდათ-მეთქი, გეკითხებით. თქვენ უნდა აგოთ პასუხი პატივცემულო თავადებო! ისევ ყოყოჩობთ და დაკარგულ მამულებზე ზრუნავთ. ბატების მწყემსვა არ გინდათ, ჩვენთვის კი ეს უცხო არ არის. ნეტავ ჩვენს შვილიშვილებს ემწყემსათ ბატები, ოღონდ სამშობლოში ყოფილიყვნენ. ოთხიდან ერთიღა დამრჩა. სამი შვილიშვილი მომიკვდა. - ჰამიდას ხმა ჩაუწყდა, მაგრამ ყელში მოწოლილი ბურთი გადაყლაპა და განაგრძო, - უკანასკნელი შვილიშვილის, სანუკვარი ტაჰირის გულისთვის ვებლაუჭები სიცოცხლეს. რას არ ვიზამდი, იმას მაინც რომ ეღირსებოდეს სამშობლოში დაბრუნება, - ისევ გაუმკაცრდა ხმა ჰამიდას. - მე მთიელ ვაჟკაცებს ველარ ვცნობ, თითქოს თავსაფრები დაგეხუროთ. იქნებ მე მოვიხადო თავსაფარი და სამშობლოში წაგიძღვეთ? გეყოფათ ლაპარაკი, საქმეს მოჰკიდეთ ხელი. არზა თუ უნდა დაიწეროს, დაწერეთ! მე პირველი მოვაწერ ხელს. თხოვნაა საჭირო? ვითხოვოთ. მე პირველი დავუწოქებ მეფეს, ახლა დიდგულობისა და ყოყოჩობის დრო არა გვაქვს. ახლა მხოლოდ ერთი საზრუნავი გვაქვს - სამშობლოში დაბრუნება.

ჰამიდას შემდეგ არავის აღარ უნდოდა ლაპარაკი. ჩამოწოლილი ღუმილი სითმა დაარღვია:

-ძვირფასო მზაუჩ, მწერალი ტიფმა მოგვიკლა და წერილს ვინღა დაგვიწერს? განსვენებულმა რუსული წერა-კითხვა იცოდა, მეორე ვინაა ჩვენში ასეთი. არც აქ დაგვინდო ბედმა.

-არის ასეთი კაცი! - უპასუხა მზაუჩმა და ვიღაცას ანიშნა.

ხალხს ქალაქურ ტანსაცმელში გამოწყობილი შეუხედავი მოხუცი გამოეყო. ცხვირზე უნაგირივით ედგა სათვალე. უკან გადავარცხნილი ჭალარა თმა მხრებამდე სცემდა. გულის ჯიბიდან ოქროს საათის ძეწკვი მოუჩანდა.

-ეს პატივცემული ბატონი წარმოშობით ბერძენია. თავის დროზე თარჯიმნად იყო და მთელი რუსეთი აქვს შემოვლილი ვაჭრებთან ერთად, ამჟამად მთარგმნელად მუშაობს რუსეთის საკონსულოში. ჩვენ თურქულად ვუთხრათ ყველაფერი, რაც გვაწუხებს და ის რუსული სიტყვებით ჩაწერს. - ასე წარმოგვიდგინა მოხუცი მზაუჩმა. მოხუცმა გაქეჩილი ტყავის ჩანთიდან ქალაღდი, კალმისტარი და მელანი ამოიღო და ღმერთმა უწყის საიდან გაჩენილ მაგიდაზე დააწყო. სათვალე ცხვირსახოცის კიდით გაწმინდა, მაგიდის წინ დაიჩოქა და ისე შეხედა მზაუჩს, თითქოს ეუბნებოდა - „მე მზად ვარო!“

თავადმა უახსით რიდბამ გაიცინა:

-ჩვენს მუსლიმანურ სადარდებელზე რა უნდა დაჩხაპნოს ქრისტიანულმა ხალხმა? ეს საქმე ხეირს ვერ მოგვიტანს.

-რას დაგვჩხავი, თავადო! - მოუჭრა ჰამილამ.

მოხუცი კაცები და ხნიერი ქალები გარშემოუსხდნენ მწერალს, ახალგაზრდები კი ოდნავ მოშორებით ვიდექით. არზის პირველი სიტყვები სითმა წარმოთქვა. ზოგმა რაღაც დაუმატა, ზოგმა რაღაც მოაკლო და რაც გამოვიდა, მზაუჩმა თურქულად თარგმნა. ბერძენმა კალამი ჩაბლუჯა და რუსულად დაწერა. რაკი ბერძენი წერდა, ისეთი სიჩუმე ჩამოვარდა, რომ კალმის წრიპინიც ისმოდა. მერე მეორე მთიელმა უთხრა თავისი მოსაზრება მთიელებს. ამ მოსაზრებაზეც იმსჯელეს, თარგმნეს და ჩაწერეს. ასე გამეორდა რამდენჯერმე. როგორც ნაკადულები უერთდებიან ერთმანეთს, ისე შეერთდნენ ჩვენი ფიქრები ერთ იმედად და არზის სტრიქონებად ჩამოწიკვიკდნენ. აიღებდა თუ არა ბერძენი კალამს ხელში, ხალხი სუნთქვასაც კი აჩერებდა, კისრებს იძაგრავდნენ და მზით გაჩახჩახებულ ფურცლებს ჩასცქეროდნენ. ამ ფურცელზე ეკიდა ახლა იმათი ბედი.

შავი ზღვა რომ მელნად გადაიქცეს, მისი ორივე სანაპიროს ხეები კალმებად და მთელი დედამიწა ქალაღდის გრავნილად, მაინც არ გვეყოფოდა არც მელანი, არც კალმები და არც ქალაღდი მუჰაჯირების უბედურების აღსაწერად, - ჩავჩერებოდი არზას და ასე ვფიქრობდი, - მაგრამ რატომ არ უნდა გვჯეროდეს სასწაულის, -

ვინუგეშებდი თავს, - განა ცოტა სასწაული მომხდარა ქვეყანაზე? ვინ იცის, იქნებ, ეს ქალაქი თეთრი მტრედით აუფრინდეს ხელისგულიდან ელჩს, გადალახოს ზღვები, რუსეთის ველები და ტყეები და მეფის სასახლემდე მიაღწიოს პეტერბურგში. რატომ არ შეიძლება სასწაული მოხდეს, რატომ? ბევრი ფანჯარა აქვს თეთრი ქვით ნაგებ სასახლეს, მაგრამ ფრთათეთრა მტრედად გადაქცეული ფურცელი საჭირო სარკმელს ამოარჩევს და ზუსტად იმპერატორის მაგიდაზე დაეშვება. ვინ იცის, იქნებ, ნახევარი მსოფლიოს მბრძანებელმა იმ დილით ხალისით, სიკეთითა და სულგრძელობით აღვსილმა გაიღვიძოს, ხელში აიღოს ჩაჭიკჭიკებული ხელით ნაწერი ჩვენი თხოვნა, ადიუტანტი გამოიძახოს და ჰკითოს:

-რა არის ეს?

-უბიხების არზაა, თქვენო უდიდებულესობავ, - ღიმილით უპასუხებს ოფიცერი, მასაც სხვებივით რომ გადასდებია მეფის შესანიშნავი გუნება და ხასიათი.

„აჰ უბიხები? მამაცი ხალხია, მამაცი, - გაიხსენებს იმპერატორი და პატივისცემით წარმოთქვამს: ისინი ხომ შავი ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობდნენ და კავკასიასი მეფის ნაცვლის მოხსენების მიხედვით ქედუხრელები იყვნენ.“ „სწორია, თქვენო აღმატებულება!“ - ქუსლს ქუსლზე მიარტყამს ადიუტანტი - „გმირულად გვებრძოდნენ, ჩვენგან შეთავაზებული პირობები არ მიიღეს და თურქეთში გადასახლდნენ. ღირსეული მოწინააღმდეგენი იყვნენ, ღირსეული. რას იტყვით გენერალო, პატივისცემის ღირსია თუ არა ასეთი მოწინააღმდეგე?“ „უსათუოდ, თქვენო აღმატებულება!“ უპასუხებს ადიუტანტი, მედალი რომ უმშვენებს მკერდს, „ოჰ, უბედურები! - თანაგრძნობას არ მალავს მეფე, - ვერც კი წარმოვიდგენდი ასეთ გასაჭირში თუ ჩავარდებოდნენ. მუჰაჯირებში ხომ ბევრი მოხუცი, ქალი და ბავშვია. მართალია, დამნაშავენი კი არიან, მაგრამ ჩემს მოწყალებას მაინც ვერ მოვაკლებ“. თეთრი ხელით კალამს აიღებს მეფე და ჩვენს არზას ორად ორ სიტყვას წააწერს - „თხოვნა დაკმაყოფილდეს“. ჰოდა, სამართალი იზეიმებს. გემები მოგვაკითხავენ და ჩვენც სამშობლოში დავბრუნდებით, უბიხების მიწაზე.

გაიღება ჩვენი მიტოვებული სახლი კარები. ისევ გავა მინდვრად მხვნელი და მთესველი, სიხარული და მხიარულება გამეფდება ირგვლივ, ისევ გაჩარდება ქორწილები, ისევ გაჩნდებიან ბავშვები.

ჰო, მაგრამ ყველაფერი პირიქით რომ მოხდეს? მეფე ცუდ ხასიათზე გაიღვიძებს, მოქუშული და გაბრაზებული იქნება. უბიხებზე რომ ჩამოვარდება ლაპარაკი, ადიუტანტიც ცუდ რჩევას მისცემს მეფეს: „ამ ყაჩაღების დანდობა გონივრული საქციელი არ იქნება, თქვენო უმაღლესობავ, გარდა ამისა, ჩვენ

თურქეთთან ვართ შეთანხმებული“. თვითმპყრობელი თეთრი ხელით კალამს აიღებს და არზას ასე წააწერს: „საკითი გადაჭრილია, გადახედვას არ საჭიროებს“.

დავიღუპებით უბიხები, დედაბუდიანად ამოვწყდებით. ჩვენი ბედი მეფის კალმის წვერზე ჰკიდია, მთელი ხალხის სიცოცხლე თუ სიკვდილი ახლა შემთხვევითობაზეა დამოკიდებული, მეფის ხასიათზე, ერთი ხელის განკარგულებაშია, მეფური კალამი რომ აქვს ჩაბღუჯული.

სანამ უბიხების თხოვნასად და მის ქვეშ დასმულ მეფის ხელმოწერაზე ვფიქრობდი, მწერალმა და თარჯიმანმა - მოხუცმა ბერძენმა მოამთავრა კიდეც თავისი საქმე.

მას მერე მგონი სუკუნე გავიდა, შარახ, მეკი დღემდე სიტყვასიტყვით მახსოვს მეფესთან გაგზავნილი ჩვენი თხოვნის შინაარსი. თითქოს ჩემი მეხსიერება სამარის ქვა იყოს, არზის სიტყვები კი ზედ ამოკვეთილი სულის სახსენებელი. ნათქვამი იყო, რომ თურქეთის მთავრობამ არც ერთი დაპირება არ შეასრულა. ვიმყოფებით რა გარდაუვალი დაღუპვის პირას, გულწრფელად ვინანიებთ და ვალიარებთ ჩვენს შეცდომას. ყველა უბიხი, ვინც კი ცოცხალი დავრჩენილვართ, ქალი თუ კაცი, მოხუცი თუ ახალგაზრდა, თავს ვხრით თქვენი იმპერატორობის უდიდებულესობის წინაშე და ცრემლის ფრქვევით გვევდრებით, ნება დავგვრთოთ დავუბრუნდეთ ჩვენს სამშობლოს, ჩვენს დაობლებულ კერას. ფიცსა ვდებთ, რომ თუ სამშობლოში დაბრუნების ნებას გვიწყალობებთ, არა მარტო ჩვენ, არამედ ჩვენი შთამომავლებიც სამარადჟამოდ დაიხსომებენ თქვენს მეფურ წყალობას და რწმენითა და სიმართლით ვემსახურებით რუსეთის სახელმწიფოს. მუხლზე დაჩოქილი ვიეჯებით თქვენს უდიდებულესობას: ნუ დაუშვებთ უბიხების აღგვას პირისაგან მიწისა. აი, ეს სიტყვები იყო, დად შარახ, იმ თხოვნაში. თხოვნის ტექსტი რომ წაიკითხეს, მზაუჩ აბხუბამ ყველანი ხელის მოსაწერად მიიწვია. პირველად თვითონ მოაწერა ხელი. მოხუცმა ჰამიდამ ერთი ასოც კი არ იცოდა და მელანში დასველებული ცერი დააჭირა ქალაღდს. მოხუცი ჰამიდა კი არადა, ჩვენი პატივცემული ქურუმი საულაჰიც წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. ჰოდა, მანაც ჰამიდას მიბაძა. უნდა გითხრა დად, რომ ძალიან ცოტანი იყვნენ, ვისაც ხელის მოწერა შეეძლო, ალბათ, ერთი-ორი კაცი, ეგ არის და ეგ. ყველა, ვინც ხელი მოაწერა ქალაღდს თუ თითის ანაბეჭდი დაუსვა, კარგ ხასიათზე დადგა, თითქოს უკვე სასიხარულო ამბავი გაიგესო. მამაჩემის - ჰამირზაც ჯერმაც მოაღწია, ის კი მერყეობდა.

-ჰამირზა, შენ რაღა გაყოყმანებს? -გაუკვირდა სითს.

-რაც ხალხის თანხმობით გადაწყდა, ჩემთვისაც კანონია, მაგრამ აქ ჩემი გაზრდილი და ბატონი შარდინი, ალოუს მე არ ესწრება, მის გარეშე კი ანაბეჭდს ვერ დავუსვამ ქალაქს.

მე და მატამ ერთმანეთს გადავხედეთ და ორივენი ერთად მივედით მაგიდასთან.

-მამჩემის ნაცვლად ჩვენ მოვაწერთ ხელს.

როგორც უფროსმა ჯერ მე და მერე მატამ ცერის ანაბეჭდი დავსვით ქალაქდზე.

-შენ რაღაც ელოდები ნაურიზ, თუ რიდბას მხარეს ხარ? - ჰკითხა მზაუჩმა.

ნაურიზმა ჩაქინდრული თავი ასწია და ჩვეულებისამებრ, მოკლე კვერთხის მიწაზე კაკუნით დაიწყო:

-სულ პატარა იმედი მაინც რომ მქონდეს, აქედან რამე გამოდნება, დამიჯერე, ათჯერ მაინც მოვაწერი ხელს, მაგრამ ეს წამოწყება არც რაიმე სარგებლობის მომტანია და არც ზიანის. გვეყოფა ღრუბლებით ციხე-კოშკების შენება! აი ხვალ საულაჰი დაგვლოცავს წმინდა ბითხასთან და მაშინ მეცოდინება რა უნდა გავაკეთო, დღეს კი რაკი თქვენი სურვილია... - და ნაურიზმა, ბარაკაის ძემ თავისი გვარიც მიაწერა ჩვენი თითების ანაბეჭდების გვერდით.

სიმართლე რომ გითხრა, თავად უახსით რიდბას მომხრეები საკმაოდ აღმოჩნდა. ისინი ცალკე იდგნენ, მაგრამ ყრილობის დატოვებასაც ვერ ბედავდნენ. ეს უკვე ჩვენი უმრავლესობის გამოწვევა იქნებოდა. მეფის ელჩის იგნატიევის თხოვნის გადაცემა სამ კაცს დაავალეს მზაუჩ აბხუბას მეთაურობით. ისინი დაუყოვნებლივ უნდა გამეზავრებულიყვნენ სტამბულს.

სალოცავი ადგილი ჩვენი წმინდა ბითხასთვის თურქეთში ვერ მოვიძიეთ. ხალხი წუხდა, რომ ის ქურუმის ღატაკურ ბინაში იყო შენახული, თითქოს ერთი უბრალო სურა თუ თითისტარი ყოფილიყო. ქოლერა რომ გაჩნდა, ზოგიერთი შიშმა აიტანა, გამწყრალი ბითხა აღარ გვმფარველობსო. ხალხი რომ სრულიად არ დაცემულიყო, ქურუმი საულაჰი ბითხით ხელში მიდიოდა ყველასთან, ვინც კი ამ საშინელ სენს წაექციდა და მათი გამოჯანსაღებისთვის ლოცულობდა. ხალხს სწამდა ბითხის სასწაულმოქმედი ძალა და ბევრი სძლევდა კიდევ ამ საშინელ დაავადებას. ადამიანებს რაღაცის უნდა სწამდეთ, შარახ...

ყველა მუჰაჯირი, ავადმყოფების გარდა, ზღვის ნაპირთან შეგროვდა მარტოხესთან, სადაც ცოტა ხნის წინათ საკუტი იჯდა. ყველამ კარგად იცოდა, რომ დღევანდელი ლოცვა საგანგებო იყო. თვით ბითხას უნდა ეკურთხებინა ისინი, ვინც ნაურიზის, ბარაკაის ძის წინამძღოლობით სამშობლოში მიემგზავრებოდნენ, უბიხების მიწაზე. თეთრებში შემოსილმა საულაჰმა ლოცვა მოათავა, ტყავის შალითიდან ბითხა ამოიღო და ხის ძირზე მიაყუდა. ყველამ დავიჩოქეთ.

-ო, ყოვლისშემძლე და ყოვლად ძლიერო ბითხა! გვაკურთხე!

ქურუმის ლოცვა სითბოს ასხივებდა და ჩვენს გულში იჭრებოდა. თითქოს ჩვენი მიტოვებული კერების ტკბილი კვამლი იყნოსეს ნესტოებმა. სანატრელი ჩვენებები დაგვიდგა თვალწინ. ვიხსენებდით სამშობლოს, ვიხსენებდით ჩვენგან საუკუნოდ წასულებს, და მამაკაცებსაც კი გვისველებდა ცრემლი ღაწვებს. საულაჰს ხელები ცისკენ აღეპყრო და განაგრძობდა:

-ო, ყოვლად მოწყალო ბითხა! ახლა ბევრი ჩვენგანი სამშობლოში მიემგზავრება. აშორე მათ ცუდი გზა, ხიდეები გაუდე უფსკრულზე, ზურგის ქარი ამოუყვანე ზღვაზე. დაიფარე ისინი, მწედ ეყავ, გაამხნევე სულიერად.

-ამინ, ამინ! - შევძახეთ დაჩოქილებმა.

ლოცვის შემდეგ ხალხი საოცრად გამხნეებული იყო. მამაკაცებმა ხანჯლები შეიბეს, ნაგანები და შაშხანები აიღეს ხელში, ლოცვის დროს გვერდით რომ მოეწყობთ.

-აბა, ღვთით კურთხეულნო, კეთილი მგზავრობა გვქონდეს, ღმერთი იყოს ჩვენი შემწე, - დაიძახა ნაურიზმა, ბარაკაის ძემ.

ხალხს წინასწარ დაეჭირა თადარიგი: თან წამოეღოთ ბოხჩები, ჯიბის ფული და დოქები. კაცები და ქალები გუნდად გაყვნენ უკან ნაურიზს. მოხუც ჰამიდას პატარა შვილიშვილისთვის, ტაჰირისთვის ჩაევლო ხელი, ისე მიდიოდა, უკან არც იხედებოდა. ლტოლვილები ტრაპიზონის მხარეს გაემართნენ, იმედი ჰქონდათ, რომ გემს იშოვიდნენ და სოხუმ-ვალეს მიმართულებით გაემგზავრებოდნენ. თუ არადა, მაშინ ფეხით უნდა მისულიყვნენ საზღვრამდე. ღმერთის, იარაღის და ბედის წყალობით ფიქრობდნენ უბიხების ქვეყნამდე მიღწევას. მთელი ჩვენი ოჯახი სანაპიროზე იყო გამოფენილი. გამოვემშვიდობეთ მატას. მისი ბარგი-ბარხანა მოვიკიდე და კარგა ხანს მივყვებოდი გვერდით. მერე ერთხელ კიდევ გადავეხვიეთ ერთმანეთს და ხრამის პირას გაჩერებული დიდხანს გავცქეროდი სამშობლოსკენ მიმავლებს, ღვიძლი ძმის შური რა საკადრისია, მაგრამ მატასი მშურდა. რა

ბედნიერია, სამშობლოში მიდის, მე კი... ღმერთია მოწმე, გავიქცეოდი და დავეწეოდი კიდეც იმათ, დედა, მამა და დები რომ არა. და განა მარტო ისინი? თვალწინ იდუმალი კუნძული როდოსი დამიდგა. ამ კუნძულზე იყო ჩემი საყვარელი ფელდში. ნაკუწ-ნაკუწ მეფლითებოდა გული დარდისგან.

...

შრომას შეჩვეული კაცისთვის იძულებითი უსაქმურობა სენივითაა. აბა რა უნდა ექნა ჩვენს ოჯახს? მიწის ნასახი არ გაგვაჩნდა, სულ პატარა ბოსტანი მაინც რომ გაგვეკეთებინა. ძროხა კი არა, ერთი ქეცინი თხაც არ გვყავდა, რომ მოგვეწველა. რისთვის უნდა მოგვეკიდა ხელი? მადლობა ღმერთს, რომ მამაჩემმა ბადე წამოიღო თან შინიდან. მთელი დღეები ზღვაზე იყო დაკარგული. თევზიდა იყო ჩვენი ერთადერთი საქმელი. მე ხომ პირველ ხანებში პირდაპი მკლავდა უსაქმურობა. შემდეგ კი სოფლებსა და ქალაქებში ხეტიალს შევეჩვიე. რას არ ვაკეთებდი, ერთი გოგორა პური რომ მიმეტანა შინ: ტვირთს ვეზიდებოდი პორტში, ხან შემას ვუჩეხავდი რომელიმე მდიდარ თურქს, ხან კიდეც ბოსელ ვუსუფთავებდი. არაფერს ვთაკილობდი, მაგრამ რა უნდა მეშოვნა, როცა ასე გაუფასურებული იყო მუშახელი? შენ, ალბათ, არ იცი, შარახ, რა არის შიმშილი. როცა მარტო შენა გაქვს ცარიელი მუცელი, ეს ნახევარი უბედურებაა, მაგრამ როცა მთელი შენი ოჯახი შიმშილობს, ეს უკვე უბედურებაა. მაშინ, გინდა თუ არა, ყველაფერს ჩაიდენ კაცი. გინდა დამსაჯე და გინდა შემიწყალე, მაგრამ იცოდე, მეც ვიტვირთე ცოდვა ჩემს უნებურად, როცა ორმოცდაათამდე შეიარაღებული ჭაბუკი „სანადიროდ“ წავიდა, მეც გავყვევი. როგროც უკვე გითხარი, მუჰაჯირებზე ცუდი ხმები დადიოდა მთელს თურქეთში. ჩოხიან კაცს რომ დაინახავდნენ, ცხვირწინ მიუკეტავდნენ ხოლმე კარს. ბევრჯერ შეეჯახნენ ერთმანეთს პოლიცია და შეიარაღებული მთიელები. ის კი არადა, თუ პოლიცია ვერაფერს გახდებოდა, ჯარი იყო მზად, ვცდილობდით შორს, უზგო-უკვლო ადგილებში გვემოქმედა, სადაც ჯერ არ ჰყავდათ შენიშნული ჩვენი თანამომხმენი. გლეხებს არაფერს ვუშვრებოდით, ან რას წავიღებდით მათგან, ისინიც ჩვენსავით ღატაკები იყვნენ. ჩამოსულ ვაჭრებსა და ნოქრებს კი ვატყავდით გვარიანად. პირწმინდად ვართმევდით ფულს, ქსოვილებსა და ფეხსაცმელს. ცხენებსაც მივრეკვდით ხოლმე. შენ თვითონ წარმოიდგინე, უცხენოდ როგრ გავიდოდით იოლად. რა დასამალია და პოლიციასთან შეტაკების დროს ორივე მხარეს იყო მსხვერპლი. ცოცხლად თუ ვინმეს ჩაიგდებდა პოლიცია ხელში, საშინლად აწამებდნენ.

ამ გულად ბიჭებს სწორედ მაშინ შევუერთდი, მატას რომ ვაცილებდი. ყველა თარეში როდი იყო იღბლიანი. ერთხელ პოლიციელებმა გადაწყვიტეს ალყა შემოერთყათ ჩვენთვის. ბევრნი იყვნენ ის წყეულები. ორ-ორმა და სამ-სამმა ძილვს დავაღწიეთ თავი მათ ხაფანგს, ღამლამობით ჩრდილებივით მივძვრებოდით უღრან ტყეებში, კლდე-ღრეებში მივბლოტილობდით და სანაპიროსკენ შეშვებოდით. ჩვენი არყოფნის დროს სამსუნის ახლოს დაბინავებულ მუჰაჯირებთან შარდინი დაბრუნდა, ალოუს ძე. ბევრი ელოდებოდა შარდინს, ალოუს ძეს სულმოუთქმელად, მათ შორის მამაჩემიც. ჩვენი ბატონი მხიარულად აციმციმებდა თვალებს, ნაღვლის პაწია ღრუბელიც კი არ უჩრდილავდა შუბლს. ჩოხის ნაცვლად თურქული სამოსი ემოსა. თავზე შავფოჩიანი წითელი ფესი ეხურა. ქარვის კრიალოსანას მარცვლავდა. შარდინის სიარულსა და ხმას ქედმაღლობა და თვითკმაყოფილება შეეძინა, მოძრაობას კი სიზანტე. იკითხა: როგორ ცხოვრობდით უჩემოდო, რა ამბები იყო და ხალხმაც, ჩველი ჩვეულებისამებრ, უსაყვედუროდ უამბო რა საშინელი ბედი არგუნდა განგებამ.

-ომში არ გაწყვეტილა ამდენი ხალხი, ნახევარ წელიწადში რომ იმსხვერპლა უცხო ქვეყანამ.

ამ ცნობას არც მაინცდამაინც დაუნაღვლებია ჩვენი ძუძუმტე, იმან უფრო გაუფუჩა ხასიათი, რომ გაიგო თხოვნა გაუფზავნეთ მეფესო. არც ის მოეწონა, ნაურისს, ბარაკაის ძეს რომ გაჰყვა ბევრი ჩვენგანი.

-სადაა თქვენი გამძლეობა? - იმახდა შარდინი, - წარღვნა დაიწყო თუ მიწისძვრა? ეჰ, თქვე უგუნურებო! თითქოს პატარა ბაღლები იყოთ, ერთი წუთითაც არ შეიძება თქვენი უმეთვალყურეოდ დატოვება. ვინ ოხერმა ჩაგაგონათ მეფესთან თხოვნის დაწერა? თუ დაგავიწყდათ, როგორ გიშენდნენ რუსები ტყვიებს? გიაურების მონობა მოგენატრათ? ვაი სირცხვილო! ერთი რამ გახსოვდეთ, უპირველეს ყოვლისა, ჩვენ მუსულმანები ვართ და მართლმორწმუნეთა მიწაზე ვიმყოფებით! თვით ალაჰის მოციქულია, უკეთილშობილესი სულთანი ამ ქვეყნის პირველი ქვეშევრდომია. როცა ასეთ პატივზე ფიქრობ, გულს შევარდენივით მაღლა აჭრა სურს სიამაყისგან. არ დაგიმაღავთ და მე დიდი სულთნის აბდულაზიზის დედასთან წარმადგინეს. თქვენც კარგად მოგეხსენებათ, რომ ის ადიღეელია. მისი და ჩემი წინაპრები ნათესავები იყვნენ. ერთი სისხლი გვიდგას ძარღვებში! სულთნის დედამ ჩემი ბედი და, მაშასადამე თქვენიც, ისეთ კაცს მიანდო, ვინც ქვეყნის მმართველის მარჯვენა ხელად ითვლება. ახლა ტყეებით, მინდვრებითა და წყლით მდიდარ ნაყოფიერ მიწებს გვამლევენ. იქ ეს გადატანილი უბედურება აღარც გაგახსენდებათ, გასამგზავრებლად მოემზადეთ, სანამ აცივდება, იქ უნდა ვიყოთ.

შარდინის, ალოუს ძის დაბრუნებას სხვისი ნაამბობის მიხედვით გიყვები, დად. მე ხომ ამ დროს ეჭვადაც კი არაფერი ვიცოდი. უიღბლო თარეშის შემდეგ სანაპიროსკენ ვიკვლევდით გზას. გზის უმეტესი ნაწილი გავლილი გქვონდა, აღმოსავლეთიდან ჩვენკენ მომავალი მუჰაჯირების ჯგუფი რომ შევნიშნეთ. ფეხებს ძლივს მოათრევდნენ, უკან კი შაშხანიანი ჯარისკაცები მოჰყვებოდნენ. ხომ წარმოგიდგენია, შარახ, რა დაგვემართებოდა, თვალნათლივ რომ დავინახეთ და დავრწმუნდით, რომ ეს გატანჯული, არაქათგამოცლილი, ფეხშიშველი უბიხები იმათი მცირე ნაწილი იყო, ვინც სამშობლოსკენ გაემგზავრა.

-მატა, - შეშლილივით ვიყვირე და ხალხში გადავეშვი.

მატა მოხრილი მოდიოდა, ჯოხს ეყრდნობოდა და მკერდზე პატარა ბიჭს იკრავდა. ბიჭი ხელად ვიცანი, ჰამიდას შვილიშვილი იყო - ტაჰირი. ჯარისკაცების ყვირილისთვის ყური არ გვითხოვებია. საჭმლის მსგავსი თუ რაიმე გვებადა, ხურჯინებიდან ამოვფერთეთ და შიმშილისგან ღონეგამოცლილ და სულიერად დაცემულ ხალხს გავუნაწილეთ. ჩვენ თავიდან ფეხებამდე შეიარაღებული ვიყავით და ჯარისკაცებს კარგა გვარიანად შეეშინდათ. ამიტომაც მისცეს ჩაფერხების ნება მუჰაჯირებს. შესვენების შემდეგ დაჭრილი და ილაჯგაწყვეტილი ლტოლვილები ცხენებზე შევსვით და ჩვენც მათ შევერიეთ.

მატა და ტაჰირი ჩემს ცხენზე შევსვი. მატამ მიაჩნო, როგორ მიაღწიეს ტრაპიზონადმე. რომელიღაც გემის პატრონი დაპირებული იყო კარგა მოზრდილი თანხით კავკასიის სანაპიროზე გადაყვანას, მაგრამ ბოლოს შეშინდა და ისე გავიდა ზღვაში, კაციშვილი არ წაუყვანია. მაშინ, როგორც გადაწყვეტილი ჰქონდათ, ფეხით გაემართნენ საზღვრებისკენ. მდინარე ჩურუკ-სუზე თურქმა მესაზღვრებმა ხიშტები შეაგებეს. ორი კვირა ეძებდნენ მთიელები ფონს მეორე ნაპირზე გადასასვლელად, მაგრამ ამოდ: საზღვარს ფხიზლად იცავდნენ. თავზეხელაღებულებმა გადაწყვიტეს ბრძოლით გაეკაფათ გზა. დაიწყეს სროლა. პირველი ნაურიზი დაეცა, ბარაკაის ძე, გული გაუხვრიტა ტყვიამ.

-მშურს მისი, - ჩაიჩურჩულა მატამ, - ეჰ, რატომ იმ ბიჭებში არა ვარ, იქ რომ დაეცნენ სამშობლოდან ნახევარი ვერსის დაშორებით! - მატამ საბერველივით ამოიქმინა და დაუმატა, - უბედური ჰამიდი კი მდინარეში გადავარდა, თვისი პატარა შვილიშვილიც არ შეიბრალა. ჯერ კიდევ გზაში მიშვილა ჰამიდამ და ბიჭის ბედიც ჩამაბარა. ტაჰირი ახლა ჩემი და შენი ძმია, ზაურყან. მე თუ რაიმე შემემთხვა, შენ უნდა იზრუნო მასზე.

კარგ ამბავს ყველა გვიან გებულობს ხოლმე, ცუდი კი ქარსაც გაასწრებს და ქვეყანას მოედება. სამსუნის მიდამოებში დარჩენილმა უბიხებმა, ღმერთმა უწყის საიდან და უკვე იცოდნენ, რომ ნაურიზთან ერთად წასულმა თანამემამულეებმა საზღვარი ვერ გადალახეს და ბევრი მათგანი დაიღუპა. მოჩვენების მსგავსი მუჰაჯირების ჯგუფი რომ დაბრუნდა, ნაპირზე გულგამგმირავი წივილკივილი ატყდა. ერთმა დაბრუნებულები ძმა ვეღარ დაინახა, მეორემ - შვილი და მესამემ - ახლო ნათესავი. სწორედ ამის ბრალი იყო ალბათ, მზაურ აბხუბა იმედეგაცრუებული რომ დაბრუნდა ტრაპიზონიდან, მხოლოდ მწუხარე დუმილით შეხვდა ხალხი. პასუხი უმკაცრესი იყო: ჩვენს თხოვნაზე მეფეს თავისი ხელით წაეწერა: „უბიხების საკითხი გადაჭრილია, გადასინჯვას არ საჭიროებს.“

-ხომ გეუბნებოდით, ასე იქნება-მეთქი, - მხიარული ნიშნის მოგებით იძახდა შარდინი, ალოუს ძე, მეფის გადაწყვეტილება რომ გაიგო. მან იცოდა, რომ უნდოდათ თუ არა, ახლა ხალხი მის ნება-სურვილს დაემორჩილებოდა. ერთადერთი, რაც ჩვენს წინამძღოლს ხასიათს უწამლავდა, ჰაჯი კერანტიხი იყო, - ეშმაკსაც წაუღია მისი თავი! - წამოიძახა შარდინმა. „მე ვარ უბიხების ერთადერთი მთავარი მგზავრი.“ - ეს გამოსჭვიოდა მისი სიტყვებიდან.

მალე მოადგნენ ნაპირს გემები, იმ კურთხეულ მიწაზე რომ გადავეყვანეთ, შარდინი, ალოუს ძე რომ გვეუბნებოდა. ორი დღის შემდეგ სამსუნის მიდამოებში აღარც ერთი უბიხი არ დარჩენილა, იმათ გარდა, ვინც მიწაში იწვა უკვე.

ორი გრძნობა შეეჯახა ჩემს სულში ერთმანეთს. ერთი მათგანი ნაღვლიანი იყო - ჩვენ ხომ კიდევ უფრო ვშორდებოდით უბიხების მიწას. მეორე კი ნათელი გრძნობა იყო - ჩვენი გემები ხომ კუნძულ როდოსს მიადგებოდნენ და ღვთის წყალობით, იქნებ, ფელდიშისთვის მომეკრა თვალი. გებანზე ვიდექი და სანაპიროს გავცქეროდი, სადაც ერთადერთი ხე მოჩანდა მხოლოდ. ხის წინ საკუტის სამარის თეთრი ქვა ლაპლაპებდა, სამარის თავზე კი ხის ტოტზე გამობმული აფხიარცა ქანაობდა, სულ ცოტა ხნის წინ გულებს რომ გვითრთოლდებდა ხოლმე. უცბად მომეჩვენა, თითქოს აფხიარცის სიმებმა გაიწკრიალა და ბრმა მომღერლის უკანასკნელი სიმღერის სიტყვებიც მომესმა:

ჰეი, ძმებო, სად მყავს ცხენი,

ჩემი ფიცხი ბედაური?

გულმოკლული ცხენზე მჯდარი

ვიშიშებდა მეთაური

თვალზე ცრემლი შევიწურე,

ცხენს ლაგამი ამოვდეო...

ვაი, ჩემო სამშობლოო,

დაკარგულო სამოთხეო.

გემებს კურსი სტამბულისკენ ჰქონდათ აღებული. მესამე დღეს სტამბულის რეიდზე ჩაუშვეს ღუზები, მაგრამ ნაპირზე არავინ გადაუშვეს, რადგან პორტის ხელისუფალთ ეშინოდათ ტიფი ან ქოლერა არ შეგვეტანა ქალაქში. გემებთან მდუღარესავით კვარჩხალებდა წყალი, ტალღებიც გამწარებული ეხეთქებოდა გემბანს. თურქმა მეზღვაურმა ათუხთუხებულ წყალს გადახედა და თქვა:

-შაითან აქინთასი!

ცრუმორწმუნეებს ეს ცუდად ენიშნათ. სტამბულიდან გემებმა იზმიდისკენ გასწიეს, მაგრამ არც იქ დაგვრთეს ნაპირზე გადასვლის ნება. ერთადერთი, ვისაც ეს არ ეკრძალობდა, შარდინი იყო, ალოუს ძე. მან კარგა ხანს დაჰყო ქალაქში და რომ დაბრუნდა, ღიმილით წაიტრაბახა:

-პატივცემულებო, აქ ჩემი მეგობარი, თქვენი მხსნელი სელიმ-ფაშა ცხოვრობს, სანამ მისი მფარველობის ქვეშ ვართ, ნურაფრის შიში გექნებათ.

გემებმა ბანდირმის მხარეს გაუხვიეს. გემები გემსაბმელებით მიაბეს თუ არა, ჩამოვედით და ფეხით გავუყვევით გზას ოსმან-ქოისაკენ, უკან მივყვებოდით ფორანს, რომელზეც შარდინის ჯალაბობა იყო მოთავსებული.

შემდეგში ადგილობრივი მცხოვრებნი გვიამბობდნენ, თქვენს ჩამოსვლამდე კარგა ხნით ადრე ერთი უბიხი ჩამოვიდა, სახელად ოსმანი ერქვაო. დადიოდა, აქაურობას ათვალეირებდა და რაღაცებს ინიშნავდაო. მერე კი ისევე მოულოდნელად გაქრა, როგორც გამოჩნდაო. შეიძლება ეს უბრალოდ მოგონილი ამბავია და მეტი არაფერი, ან ვინ იცის, იქნებ ის ოსმანი შარდინი იყო, ალოუს ძე?

ოსმან-ქოი

საღამო ხანი იყო, მხარზე სიმინდით სავსე ტომარა გადებული რომ შევედი ეზოში. მოცისფრო კვამლი მსუბუქად იჩეჩებოდა ალიზის ქოხის თავზე. ჩვენი წითელფორაჯებიანი თეთრი ძაღლი გამოიქცა და ფეხებში დამიწყო ლაქუცი. აკრიახებული ქათმები ქანდარაზე შეფერენას აპირებდნენ. დედაჩემი ნასი ტაპირს ტუქსავდა, კუდზე ნუ ეპროწიალები ხბოსო. მისი ალერსიანი და თბილი ხმა მაღამოდ მომედო გულზე. მამაჩემი პატარა სკამზე ჩამომჯდარიყო და ჩვენს ურქო ძროხას წველიდა. მოგუდული ჩხრიალით ჩადიოდა რძე ხის დერგში. კუნას მწვანე ხახვის კონა ჩაებლუჯა და ბოსტნიდან მოიჩქაროდა, ეშინოდა ღომისთვის დადგმული წყალი არ გადმოსულიყო ქვაბიდან. უმცროსი და ჯუნა კი გამზეურებულ ლეიბებს ბერტყავდა. „ღმერთო, შენი სახელის ჭირიმე, - გავიფიქრე მე, - იქნებ შენი წყალობით წინანდელივით აეწყოს ჩვენი ცხოვრება“.

ყველა თავის საქმეს აკეთებდა. ვახშმად რომ დავჯექი, მატა მოვიდა, რაღაც ვერ იყო ხასიათზე.

-ხომ არაფერი მომხდარა, შვილო? - ჰკითხა მამამ ნავახშმევს.

-ბატონის მამულში აღარ წავალ, - უპასუხა მატამ და სუფრიდან ადგა. - იქიდან რომ მოვდიოდი, ჩემს თავს სიტყვა მივეცი: მორჩა აქ მომსვლელი აღარ ვარ-მეთქი.

-აჩქარებულხარ, დად, - ამშვიდებდა მამა.

-საკუთარი ყანა ვერ გაგვითოხნია დროზე. რა ხანია დავაგვიანეთ, სარეველამ სიმინდი გამოახრჩო. აქეთ კიდევ თამბაქო გვილპება, მარტო დები ვერ აუდიან კრეფას.

-ეგ მეც ვიცი, მაგრამ რას ვიზამთ. ეს ჩვენი კი არა, ჩვენი წინაპრების დადგენილია - თითოეული ოჯახიდან ერთმა კაცმა თავადის მამულში უნდა იმუშაოს ორ დღეს. გარდა ამისა, შარდინი, ალოუს მე ჩვენი ყველაზე უფრო ძვირფასი და ახლო ნათესავია.

მამამ სანთელი აანთო და ქალამნების ამოსასხმელად დაჯდა.

-მარტო მე კი არა, ვინც იქ მუშაობდა, ყველამ დაიფიცა, ხვალ არ მოვალთო, - წამოიძახა მატამ.

-ყველამ ასე თუ გადაწყვიტა, მაშინ, ალბათ, მართალი ხართ, - ვთქვი მე.

-როგორც ვხედავ, შენ ცეცხლზე ნავთის დასხმა გეხერხება. მაგას ტვინში ისედაც შექანებული აქვს, - მამამ მატასკენ გააქნია თაავი, - და კიდევ შენი ბიძგი უნდა? თუ დაგავიწყდათ, რომ შარდინი ჩემი ძუძუმტეა? სინდისი უნდა გქონდეთ, სინდისი! მარტო ჩვენ კი არადა ოსმან-ქოიში დასახლებული ყველა უბიხი მაღლობელი უნდა იყოს იმ სიკეთისთვის, რაც შარდინმა გაგვიკეთა. იქნებ დაგავიწყდათ, რა დღესი ვიყავით სამსუნის ახლომახლო? ასეთი უმადურობა ცოდვაა, იცოდეთ!

-როგორ გგონია შენი ძუძუმტე თავის კეთილდღეობაზე არ ფიქრობდა, აქ რომ გადმოვყავდით? ასე რომ არ მოქცეულიყო, ვინ იმუშავებდა მის მამულში? თანაც უგლეხებო თავადიშვილი ვერაფერიშვილი თავადია. ახლა კი არხეინად ცხოვრობს. გუშინ სადამოდან სელიმ-ფაშა ჰყავს სტუმრად... გუშინდელი ნაქეიფრები ამ დილას მზის ამოსვლის მერე ადგნენ და მაშინვე ნარდს მიუსხდნენ. ფულის გრობა წააგო შარდინმა, ალოუს ძემ. თვალებს არ ვუჯერებდით, ღირებს რომ ითვლიდა. მთელი სიცოცხლის მანძილზე ვერ ვიშოვი იმდენს. ჩვენ მარილის საყიდელ გახვრეტილი კაპიკიანი არ გაგვაჩნია და ეს უქნარა კი ჩვენი ოფლით მოგებულ ფულს უბრალო ქალაღივით აზნევს აქეთ-იქით. ჩემი ყურით გავიგონე რა სიტყვებით ლაპარაკობდა თავის ძმაკაცთან ქალბატონთან მოსაკითხით მოსულ გოგოებზე.

-შენ ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ხარ შვილო და არვინ გეკითხება, ვის რისი უფლება აქვს. ერთნი იმიტომ გაჩენილან, რომ სხვებს უბრძანონ, მეორენი კი იმიტომ რომ - დაემორჩილონ. ეს კაცის სურვილი კი არაა, ალაჰის ნებაა. და ორივემ დაიმახსოვრეთ: - მამა თითოთ დაგვემქურა, - ჩვენ უცხო მხარეში ვართ და ღმერთმა დაგვიფაროს, მაგრამ რაიმე რომ გაგვიჭირდეს, შარდინის, ალოუს ძის გარდა პატრონი არა გვყავს, ისაა ჩვენი მფარველი.

მამამ საკერავი გვერდზე გადადო, სანთელს სული შეუბერა და დაუმატა:

-ზეგ პარასკევია, მეჩეთში წასვლა არ დაგავიწყდეთ.

-უჩვენოდაც იოლად წავლენ, - თავი ვერ შევიკავე მე.

-ალაჰმა შეგინდოს, - ჩაიჩურჩულა შეშინებულმა დედამ.

დაღლილები ვიყავით და ადრე დავწექით, მაგრამ ძილი არ მეკარებოდა. თვალეზახელილი ვიწექი და მამაჩემისა და მატას საუბარზე ვფიქრობდი.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ მართლა მივიღეთ მიწის პატარა ნაკვეთი და ბინაც ავიშენეთ, რიგიანად მაინც ვერ ვცხოვრობდით; გვიჭირდა. თუ უბიხების

მიწაზე ერთი ბატონი გვყავდა და მარტო მას ვუხდიდით გადასახადს, აქ ორი ბატონისთვის უნდა გადაგვეხადა. ერთი შარდინი იყო, ალოუს ძე, მეორე კი მიწის მფლობელი სელიმ-ფაშა. ჩვენ მხოლოდ მოსავლის მესამედილა გვრჩებოდა. მერედა განა ისეთი ყანა გვქონდა როგორც უბიხეთში? აქაურ მიწის ნაკვეთს ხარის ტყავი გადაწვდებოდა. აბა მიდი და მთელი ოჯახი ამ მესამედით არჩინე. არც სახელმწიფო გადასახადიდან ვიყავით თავისუფალი. იმ დამეს გვიან დამეძინა და ცუდი სიზმარიც ვნახე.

მეორე დღეს შუადღისას დედა სადილისთვის რომ შლიდა სუფრას, გაცეცხლებულმა შარდინმა ეზოში არაბული ბედაური შემოაგელვა. ცხენი გაქაფებული იყო, ეტყობა, მხედარი დაუზოგავად მოაჭენებდა. ცხენი ლაგამს ღრღნიდა, ცერად იხედებოდა და უფლით შენამულ წვრილ ფეხებზე ტრიალებდა.

მხედარი არც ჩამოქვეითებულა და არც მოგვსალმებია, გაბრაზებულმა დაიღრიალა:

-ეი, ჰამირზა, გამაგებინე, რატომ ამომიძულე ასე?

-რა მოხდა, ჩემო ძვირფასო ძმაო? - შეშინდა მამაჩემი.

-იქნებ არ იცი, რომ შენი დიდგული ბიჭი, - შარდინმა ხელში ჩაბლუჯული მათრახი მატასკენ გაიშვირა, - ბუნტს მიწყობს? მაგის მიბაძვით დღეს კაციშვილი არ მოვიდა ჩემს ყანაში სამუშაოდ. აი, შენი გაზრდილი შვილი, ჰამირზა. - შარდინმა მათრახი აიქნია და ცხენი გაფითრებულ მატასკენ დაძრა.

-არ გაბედო! - გზა გადავუჭერი და ცხენს აღვირში ვტაცე ხელი.

გაცეცხლებულ შარდინს, ალოუს ძეს უნდოდა ჩემთვის გადაეწნა მათრახი, მაგრამ როგორც ჩანს ჩემმა გამოხედვამ შეაჩერა, მათრახი ხელზე ჩამოეკიდა.

ორივენი ვქოშინებდით.

-მომისმინე, შარდინ, ალოუს ძე, - სული რომ მოვითქვი პირველმა ამოვიღე ხმა, - სამგზის ნათესავიც რომ იყო, მაინც არა გაქვს ჩვენზე მათრახის აღმართვის უფლება. ფრთხილად იყავი! - ცხენს აღვირში ჩავკვიდე ხელი და ჭიშკრისკენ წავიყვანე, - მშვიდობით, შარდინ, ალოუს ძე!

-ჩემს სიცოცხლეში არ დავივიწყებ ამას, - ამოიხრიალა მან, ცხენი გაახურა და გააჭენა.

-ეს რა ჩაიდინე, - აცახცახებული ტუჩებით ბუტბუტებდა მამაჩემი, - როგორ გაბედე იმ კაცის ეზოდან გაგდება, ვინც ბებიაშენის რძითაა გაზრდილი?

ერთ საღამოს სამჭედლოსკენ გავემურე. გასალესად მიბარებული თოხები მქონდა წამოსადები. თან ჩემს მეგობართან, მჭედლის შვილთან დურსუნასთან მინდოდა წასაუბრება. სამჭედლო ახლოს იყო ჩვენთან, რაღაც ერთი ვერსით თუ იქნებოდა დამორბეული. წვიმდა და ბევრს ვადაზე ადრე დაემთავრებინა სამუშაო. რამდენიმე გლესს სამჭედლოს წინ ფარდულისთვის შეეფარებინა თავი. მიეთმოეთებოდნენ, ახალ ამბებს უყვებოდნენ ერთმანეთს, ზოგი თავის მოსაზრებებს გამოთქვამდა, ზოგი ვიღაცას ქირდავა. ღმერთმა უწყის, რა გზით მოდის ხოლმე ახალი ამბავი ხალხამდე. არ ვიცი საიდან და ყველას გაეგო ჩვენი შარდინთან წაკინკლავება, ბევრსაც მოჰფონებოდა გულზე.

-გამარჯობა, ზაურყან, - შემომეგება კეთილი ომარი, - მარჯვედ დახვედრიხარ იმ თქვენს ნათესავს.

-ახია იმაზე, - ამოიღრინდა მოხუცმა რაშიდმა, ტარს რომ უგებდა თოხს, ცეცხლზე ნავთის დასხმა აღარ მინდოდა და სხვა რამე ვკითხე.

-დურსუნი არ გამოჩენილა?

მჭედელი დავითი წარმოშობით ქართველი იყო. მისი წინაპრებისთვის ოდესღაც იძულებით მიუღებინებიათ მუსლიმანობა და რაკი საქართველოს სამხრეთი ნაწილი თურქებს დაუპყრიათ, აქეთ გადმოუსახლებიათ. დავითი თურქეთში დაბადებულა. ცოლი ადრე მოჰკვდომია. ერთი ვაჟიშვილი დაუტოვებია ქმრისთვის - დურსუნი. ბიჭი გაიზარდა და მამას ამოუდგა მხარში. ორივენი გულისხმიერი და მშრომელი ადამიანები იყვნენ. ვინ მოთვლის ოსმან-ქოიში ჩამოსულ რამდენ მუჰაჯირს გაუწია დახმარება მამა-შვილმა. უფასოდ უჭედავდნენ თოხებსა და ნაჯახებს, პურს უწილადებდნენ, ავადმყოფი ბავშვებისთვის კი რძე მოჰქონდათ. არ ვიცი როგორ და, მჭედელი და ჩვენი ოჯახი საგანგებოდ დავმეგობრდით ერთმანეთთან. რით აღარ გვეხმარებოდნენ. გადასახადის გასასტუმრებელი ფული რომ არ ჰქონდა, დავითი დაუზარელად აძლევდა ხოლმე მამას სესხს. მე და დურსუნი კი განუყრელი ძმაკაცები გავხდით. ერთი დღე რაა, ერთი დღეც არ გაივლიდა, ერთმანეთს რომ არ შევხვედროდით. დურსუნის მამას მოსწონდა ჩვენი მეგობრობა.

-თქვენ ორივენი იმ ხალხის ნაშიერები ხართ, ჩოხას რომ ატარებენ, - გვითხრა მან ერთხელ, - ამიტომ ისე განუყოფელი უნდა იყოთ, როგროც ერთი ხანჯლის ორივე პირი.

დურსუნი მოხერხებული ბიჭი იყო. ასეთებისთვის ცეცხლიდან თავის დაღწევაც არაფერია. მიუხედავად სიყმაწვილისა დავითის ბიჭს მთელი თურქეთი ჰქონდა შემოვლილი. „მარტო ეშმაკის რქებზე არ ვყოფილვარო“, უყვარდა ხოლმე თქმა. ერთხელ გულღია საუბრის დროს ფელდიშზე ვუამბე. თანამიგრძნო და ჩემი იმედის პაწია გემზე აფრაც აღმართა.

-კუნძულ როდოსზე წაიყვანესო, ამბობ? - მან ხელი ზღვისკენ გაიშვირა, - ეს აქედან არც ისე შორია... ნუ დარდობ, მოვიფიქრებთ რამეს... „იცოდე დღეიდან შენი ერთგული თანამონაწილე ვარ“, - ამას ნიშნავდა მისი სიტყვები მეგობრობის ენაზე.

ბინდდებოდა. წვიმამ იკლო. სამჭედლოს წინ ჩამომსხდარი, ლაპარაკით გულმოჯერებული გლეხები უკვე სახლისკენ აპირებდნენ წასვლას, წვიმით გალუმპული ჟანტემირი რომ მოვიდა ქალაქიდან.

-აბა, რა ამბები მოგვიტანე ბერიკაცო! - ჰკითხა ომარმა

-ცუდი. სულთანი ბალკანეთის ომში ჩაება. დღეს თუ არა, ხვალ სოფლის თავებო სახლებში დაიწყებენ წანწალს და ვისაც იარაღის ტარება შეუძლია, ჯარში გაიწვევენ.

გაგონილმა შემფოთებული დუმილი ჩამოაგდო გლეხებში, ფარდულის სახურავიდან ჩამოვარდნილი წვეთების წკარუნიც კი ისმოდა.

-ჩვენი შვილები თუ წაიყვანეს, ყველაფერი დაგველუპება, - თქვა მწუხარედ ჩაფიქრებულმა საატმა.

-ისე ხომ ცოტა რამ დაგვატყდა თავს და ესღა გვაკლდა.

-ხელმწიფეები მიწას იყოფენ ერთმანეთში და სხვისმა შვილებმა სიცოცხლე უნდა გასწირონ ამისთვის.

აფორიაქებული იყვნენ მეზობლები. ამ ამბავმა მეც ადგილზე გამაშეშა, თითქოს ურო დამარტყესო ზურგში. ჩემი პირველი ფიქრი ისევ ფელდიშს მისწვდა: „ჯარში თუ წამიყვანეს, გათავდა, ფელდიშს ველარასოდეს ვნახავ“. მეგობარი ჭირში უფრო საჭიროა, ვინემ ლხინში. ერთად იმსჯელებთ, ასწონ-დასწონით საქმეს და გამოსავალსაც იპოვი კაცი. სწორედ იმ ღამეს დურსუნი შინ არ დაბრუნდა.

უძირო ცაზე სავსე მთვარე ეკიდა. ციაგობდა მომწვანო ვარსკვლავები. ნიავის წამოქროლებაზე შრიალებდა ფოთლები. ჩემმა აფორიაქებულმა სულმა და დაუმცხრალმა სიყვარულმა იმ ზომამდე მიმიყვანა, რომ გამხელა მრცხვენოდა და, ნიავექარს დავუყე ლაპარაკი: „სიკეთე მიყავ, ქარო და კუნძულ როდოსისკენ გაიქროლე. მომეზნე იმ კუნძულზე ჩემი სატრფო და ისე მიელამუნე, რომ არ გააღვიძო. თუ ცხელა, მხურვალე შუბლი გაუგრძილე, ხოლო ღაწვები, ცრემლით თუ აქვს დანამული, შეუმშრალე. სიკეთე მიყავ, ქარო, კუნძულ როდოსისკენ გაიქროლე! როცა ცისკარზე ჩემი თვალისჩინი გაიღვიძებს და წაბლისფერი აბრეშუმის მის დაწვნას დაიწყებს, ყურში ჩასჩურჩულე: იმედს ნუ გადაიწყვეტ, ზაურყანი შენკენ მოდის და ვერც მთა და ვერც ზღვა ვერ დაუდგება წინ. ელოდე...“

აწრიალებული დავეხეტებოდი აქეთ-იქით, თავზე კი ისევ დამნათოდა მცხრალი მთვარე, რამდენჯერ მივედი ჩვენი ეზოს ჭიშკართან, მაგრამ ვერ იქნა და ზღურბლს ვერ გადავაბიჯე. ძილი მაინც მომრეოდა, ლოგინში ჩავწვებოდი, მაგრამ იმ ღამეს ძილიც გამირბოდა.

მალე მამაჩემი შარდინთან, ალოუს ძესთან გაემართა, ისე რომ ჩვენთვის არაფერი გაუმხელა. დამნაშავესავით ჩაუვარდა იგი თავის ძუძუმტეს ფეხებში:

-გვედრები დად, აპატიე ჩემს უგუნურ ბიჭებს. მართალია, გაწყენინეს, მაგრამ სამაგიერო მიიღეს ჩემგან. იყავი მოწყალე, ნუ გაგვირისხდები, ჯერ იმათ ქარი უქრით თავში.

-ისინი პატიების ღირსი არ არიან, ჰამირზა, მაგრამ შენდამი პატივისცემის გამო ვეცდები დავივიწყო მათი დანაშაული, - უპასუხა შარდინმა, ალოუს ძემ.

-ჩემი ბიჭები ნამდვილი უბიხები არიან, ბრძოლის ველი სახნავ-სათესი მინდორივით მიაჩნიათ. ზაურყანმა საქმით დაამტკიცა ეს. არც მატაა მხდალი... ხმა დადის, მალე ახალგაზრდა უბიხებს ჯარში გაიწვევენო...

-ასეთი მამაცი ბიჭების ადგილი სწორედ იქაა...

-ეგ მართალია, მაგრამ მე აღარ შემიძლია, დავუძღვრდი, ცოლიც ავადმყოფობს. ამ უცხო მიწაზე ბიჭები თუ აღარ მეყოლა გვერდში, უსაკვებოდ დარჩენილი ბებერი ცხენებივით დავიხოცებით. დედაჩემის ხსოვნას გაფიცებ, ორივე ერთი ძუძუთი რომ გაგვზარდა, დამეხმარე, ერთი შვილი მაინც დამიტოვონ.

-მე რა, ჯადოსანი ხომ არ გგონივარ? შენ ადვილი გგონია, ჰამირზა, რეკრუტის დახსნა გაწვევისგან?

-განა არ ვიცი ძნელი რომაა, მაგრამ შენ...

-გარდა ამისა, ჩემი ძუძუმტის შვილები ასეთ მფარველობას არ იმსახურებენ.

-ცეცხლს ნავთით ვერ ჩააქრობ, წყენას რისხვით ვერ გააქარწყლებ, დად.

-გეყოფა ჭკუის სწავლება. ნათესაობა მაინც ნათესაობაა, მის პატივსაცემად მოვიფიქრებ რამეს, შენს თავხედ ბიჭებს ომში თუ გაიწვევენ.

მამაჩემი ცულ დახვედრას ელოდა, შარდინ ალოუს ძე კი, პირიქით, თავაზიანად და სტუმართმოყვრულად შეხვდა. გაუმასპინძლდა, ნარდი ეთამაშა და ბოხობიც კი აჩუქა, გამომშვიდობებისას მასპინძელმა ვითომ შემთხვევით უთხრა:

-შენი ბიჭები ჩემს მამულში მუშაობისგან გამითავისუფლები, თავის კარმიდამოს მიხედონ. სამაგიეროდ, შენ იარე, ძმაო, ჩემთან უფრო ხშირად და მოსამსახურეებს ადევნე თვალი. ჩემიანი ხარ და ვიცი, ჩემი ერთგულიცა ხარ. ჰო, მართლა, კინალამ დამავიწყდა, ქალბატონმა გთხოვა, კვირაშო ორჯერ რიგრიგობით გამოუშვას ჩემთან ქალიშვილებიო. თავისი ოთახის დალაგენა და თეთრეულის რეცხვა ახლობლებს უნდა ჩააბაროს.

აბა, ასეთ სიკეთეზე უარს როგორ ეტყოდა მამაჩემი? თითქოს გაახალგაზრდავებული დაბრუნდა შინ. ეგონა მთელი ოჯახი გააბედნიერა. რა იცოდა საბრალომ, რომ შარდინის მოჩვენებით გულკეთილობაში შაზნელი ერაგობა იმალებოდა.

ამ დღიდან მოყოლებული ჩემი დები კუნდა და ჯუნა კვირაში ორჯერ, რიგრიგობით, დადიოდნენ თავადის სახლში და დილიდან საღამომდე ქალბატონს ემსახურებოდნენ. ახლა მამაჩემის ბატონების მამულში ატარებდა დროს უმეტესად. თავადის ყოველი სიტყვა კანონი იყო მისთვის.

კუნა და ჯუნა კარგი გოგონები იყვნენ, გულლიები და გულკეთილები. კუნა თეთრი იყო, ოქროსფერნაწნავებიანი. დიდი ნარისფერი თვალები დღენიადაგ ჩაფიქრიანებული ჰქონდა, დინჯად და ნაღვლიანად იცქირებოდა. იშვიათად თუ გაიცინებდა ხოლმე. ჩუმი და საბრალო იყო, ყველაფერი გულთან მიჰქონდა, სულ პატარა საწყენიც კი ცრემს ჰგვრიდა. მტრედით დაგოგმანებდა. ჯუნა კი პირიქით, შავგვრემანი იყო, ყორნისფერი ხვეული თმა ჰქონდა, თანაც ისეთი სქელი რომ წვიმაც ვერ გაატანდა შიგ. თვალები მაყვალავით შავი ჰქონდა. მხიარული გოგო იყო, სულ კისკისებდა და ცეკვავდა. სადუმლოს შენახვა არ ეხერხებოდა და თუ რაიმეზე წყდებოდა გული, მაშინვე იტყოდა. ორივე და წარმოსადგობითა და სიმაღლით

გამოირჩეოდა. თუ არ იცნობდი, ვერ იტყოდი დები არიანო. ჩვენი ოჯახის მთელი სიხარული ეს გოგონები იყვნენ.

ერთხელ ჯუნა დათქმულ დროზე არ დაბრუნდა ბატონის სახლიდან. გვიანობამდე სხვა დროსაც რჩებოდა ხოლმე, მაგრამ ღამეს ყოველთვის შინ ათევდა. მთელი ღამე თვალი არ მოგვიხუჭავს. მოგეხსენება, მდიდრების სახლი დიდი პატიოსნებით არ გამოირჩევა. ქალიშვილი კი, როგორც აფხაზებს გიყვართ თქმა, ჭიქასა ჰგავს, ხელიდან თუ გაგივარდა, მორჩა...

ის-ის იყო ჯუნას ამბის საკითხად წასვლა გადვწყვიტე, რომ ჩვენს ჭიშკარს წითელი ფაეტონი მოადგა ეჭვნების ჟღარუნით. შიგ სამი ჩალისფერი ცხენი იყო შებდმული. „ნეტა ვინ არიან, იქნებ გზა აებნათ და საკითხავად მოვიდნენ?“ - გაიკვირვა დედამ. და აი, საშინელებაც, ფაეტონიდან ჯუნა გადმოვიდა...

-რა ამბავია შვილო? - შესძახა დედამ და შესახვედრად გაიქცა.

-არაფერი, რა ამბავი უნდა იყოს. შარდინს, ალოუს ძეს ძალზე პატივსაცემი სტუმრები ეწვივნენ და მთელი ღამე ქეიფობდნენ. მომსახურება ხომ უნდოდათ სტუმრებს და მე დამტოვეს. ძალიან დავიღალე და ქალბატონმა სტუმრების ფაეტონით გამომიშვა.

სალამოს, ვახშმად რომ დავხსედით, შევნიშნე, რომ ჯუნა მოწყენილი იყო და ხმას არ იღებდა. იქნებ მართლა ფეხზე ძლივს დგას დაღლილობისგან? - გავიფიქრეთ ყველამ ერთნაირად.

მეორე დღეს, გაგანია შუადღისას, სადილად რომ ვაპირებდით დასხდომას, ეზოში არაბული ცხენი შემოიყვანა შარდინმა ნავარდ-ნავარდით და აუჩქარებლად ჩამოქვეითდა. რაც ეს საჩინო მხედარი მივაბრძანე ჩვენი ეზოდან, ფეხი აღარ გადმოუბიჯებია ზღურბლისთვის. ახლა კი ისე იქცეოდა, ვითომც არც ახსოვდა ის წყენა, ვითომ არც არაფერი მომხდარიყოს. შარდინი, ალოუს ძე, გულდიად იღიმოდა, ყველანი გადაგვკოცნა, მეგობრულად დამკრა ხელი მხარზე და - აფერუმ, აფერუმო, - თქვა.

„უცნაურია, - გავიფიქრე მე, - რითი დავიმსახურეთ ასეთი ყურადღება? არც ის გამომპარვია, რომ ჯუნა, როგორც კი სახელოვანი სტუმარი გვეწვია, შინ შეიყუჟა. „არა აქ რაღაც ვერაა საქმე კარგად“, - ყურები ვცქვიტე მე.

-ალაჰს მადლობა შესწირე, ჰამირზა, ალაჰს მადლობა, შესწირე! -ნამალადევი სიხარულით თქვა შარდინმა, ალოუს ძემ, დედაჩემის მირთმეულ ტყავის ბალიშზე რომ ჯდებოდა.

-მადლობის თქმა ძნელი არ არის, მაგრამ გამაგებინე, რისთვის?

-შენს გოგოს, ჯუნას ისეთი ბედი ეწვია, რომ მთელი მისი ცხოვრება ოქროს სხივებით იქნება ნაფერები, ის კი არადა, თქვენც, ჩვენც, - მისი ნათესავებიც და იქნებ მთელი უბიხებიც ბედნიერი ვიყოთ.

-კეთილი სტუმრისგან კეთილ ამბებს ელოდებიან მხოლოდ

-მაშ მომისმინეთ. სამი დღე იყო ჩემთან სტუმრად პატივცემული ვალი სელიმ-ფაშა. აი, ვინც ეს მიწა გვიწყალობა. ის რომ არა, გაფიქრებაც მიჭირს, რა დღეში ვიქნებოდით ახლა. სულთანით შევხვდი. დაინახა თუ არა, ვალი სელიმ-ფაშამ ჩვენი ჯუნა, თავბრუ დაეხვა, შეიყვარა და ინდომა...

დედაჩემი გაფითრდა, შარდინი კი განაგრძობდა ლაპარაკს, თითქოს დიდი სამამულო საქმე გაეკეთებინოს.

-აბა, დაფიქრდით, თვით სულთნის მეგობარმა, აურაცხელი სიმდიდრის პატრონმა წკუა დაკარგა ჩვენი ჯუნასთვის. ლამის დაჩოქილი მევედრებოდა, გადმომეცა შენთვის, ჰამირზა, რომ შენი მზეთუნახავი ჯუნას ცოლად შერთვა სწადია. დაე, სახლის ყველა ქალი მისი მორჩილი იყოს, მთელი ჩემი განძეულობის გასაღები მაგას ეპყრას ხელთ, ოღონდ ჩემი სიცოცხლის დაისი გამიცისკროვნოსო. არც თქვენ დავიწყებთ. ბედნიერ ვარსკვლავზე დაბადებულხართ, იზმიდში გადმოვიდნენ საცხოვრებლადო. თუ ურჩევნიათ სადაც არიან იქ დარჩნენ, დღეიდან მაგათზე ზრუნვა ჩემი ვალიაო

შარდინის, ალოუს ძის გარდა არავის შეტყობია სიხარული.

-რას გაჩუმებულხარ ჰამირზა, სიხარულმა წაგართვა ენა?

მამაჩემს გადავხედე, სახე მოქუფროდა, ტუჩები ჩათეთქვოდა. ხმისთვის არ აუწევია, ისე თქვა ნაღვლიანად და მტკიცედ:

-არა, ჩემო ერთადერთო, შენს რჩევას ვერ მივიღებ, სიმართლე გითხრა, გაფიქრებაც მიჭირს - რამ მოგასაზრა საკუთარი ძმისშვილის გაყიდვა ბებერი თურქის ჰარამხანაში? არა, ამისთვის არ გავგიზრდია ჩვენ შვილი. ის სასახლეცა და

განძეულობაც მისი იყოს, ნურც თავის ცოლების გაშორდება. ჩვენი შვილი კი ჩვენს ღარიბულ ქოხში დარჩება.

შარდინი, ალოუს ძე ნერვიულად იწიწკნიდა ულვაშს. სხვა დროს აფეთქდებოდა, მაგრამ ახლა თავს იკავებდა.

-შენი ნებაა, ჰამირზა, მეგონა გაგახარებდი და გაწყენინე, მაგრამ ამბის მომტანს პასუხს არ აგებინებენ. ერთი კი გახსოვდეს - ქლმა თუ ვინმე შეიყვარა, დილეგშიც რომ გამოამწყვდიო, მაინც ვერ შეაკავებ. ასე თუ მოხდა, ჩემი ბრალი არ იყოს.

ესა თქვა შარდინმა, ალოუს ძემ, ცხენზე შეხტა და წავიდა.

მეორე დღეს მარტო დედაჩემი იყო სახლში. ჭიშკარს ისევ მოადგა ის დასაწვავი ფაეტონი. ორმა კაცმა მძიმე სკივრი და მდიდრული ზარდახშა ჩამოიტანა ფაეტონიდან, დედას დაუდგეს წინ, თაყვანი სცედ და უთხრეს

-ეს სელიმ-ფაშამ მოგართვათ.

დედამ უარი თქვა საჩუქარზე, მოითხოვა უკან წაეღოთ ყველაფერი, მაგრამ მათ ისევ თაყვანი სცეს, ჩასხდნენ იმ წყეულ ფაეტონსი და თვალს მიეფარნენ.

პატარა ტაპირი თოხარიკით მოვარდა ყანაში:

-ბებომ დამაბარა, - ყელანი ახლავე წამოდითო შინ, - ძლივს ამოიქშინა ტაპირმა.

ცუდად გვენიშნა ეს. მოვვარდით შინ. დედა თავზე დადგომოდა სკივრს და ზარდახშას და თვალებს იწმენდა. გავხსენით სკივრი და მდიდარი დუქანიკით რაღა არ ვნახეთ შიგ: მაუდი გინდა, ხავერდი თუ ფარშავანგივით მოხატული აბრეშუმი. სკივრის ძირას კი თეთრი ქურქი იყო ჯუნასთვის. ყუთშიც ჩავიხედეთ და ღმერთო გვიხსენი, უამრავი ძვირფასეულობა იყო: ბაჯაღლო ოქროს ბეჭედი და სამაჯურები, მარგალიტის საყურეები, მეშხეთის ფირუზის ყელსაბამი. ეს რომ ჯუნამ დაინახა, ჯერ გაშეშდა, მერე კი იყვირა: „მომეცით, ჩემიაო“, - ყუთს ხელი დასტაცა და ოთახში შეიმალა. ჯუნას საქციელმა ყველა გაგვაოცა. მალე ჩვენი მეზობელი უაზამატი შემოვიდა, საკუთარ ყურებს არ დავუჯერეთ, რაც იმან გვითხრა:

-ჯუნა მორცხვი გოგოა, როგორც ყველა უბიხი ქალი. გაბედულება არ ყოფნის დედასა და მამას თავისი ხვაშიადი რომ გაუშვილოს, - სელიმ-ფასას უნდა ცოლად გაჰყვეს. ჰოდა, აი მე ამომირჩია შუამავლად, რომ შეგატყობინოთ, - არა, ვინ აიძულებს სელიმ-ფაშას ცოლობას, ეს თავისი სურვილია და ხვალ ნიშნობაც იქნება.

ფეხები მომეკეცა.

-რა ნახა ამ ავხორც ბებერში, იმდენი თითიც კი რომ არ აქვს ხელეზზე, რამდენიც ცოლი ჰყავს? - ვიკითხე ნალვლიანად.

-ეჰ, სიყვარულისას რას გაიგებ, - თითქოს მამშვიდებსო, ისე შენიშნა უაზამამა. - ჩემი ბებრუხანა რომ შემიყვარდა, ამხანაგები დამცინოდნენ, თვალები სად გაქვს, სულელოო. მაგას ზედაც არ შევხედავთო, მაგრამ ჩემი თვალები რომ მეთხოვებინა მათთვის, გეფიცები მეტოქეებად გადამექცეოდა ყველა. შენ შენი მინარეთიდან ნუ იყურები. სელიმ-ფაშა, მართალია ხანდაზმულია, მაგრამ ჯერ ისევ მხნედაა. ისე, კაცმა რომ თქვას, არც ფულია ცხოვრებაში ზემდეტი რამ. სადაც მდიდარს ცოტა გაუჭირდება, იქ ღარიბი სულს დალევს. ჯუნას კი ნუ უსაყვედრურებთ, ვინ იცის, იქნებ მარტო თავის თავზეც არ ფიქრობდა, ქორწინებას რომ დათანხმდა.

გაშეშებული ვისხედით და ხმას არ ვიღებდით. ერთმანეთს თვალს ვარიდებდით, დედა თავს აქნევდა, სლკუნებდა და შავი თავსაფრის წვერით ცრემლს იწმენდდა.

-ძალა აღმართს ხნავს. თვითონ გადაწყვიტა და გადათქმევინება უკვე გვიანია. - წამოდგა მამა, ცელი აიღო და მინდვრისკენ წალასლასდა.

„იქნებ ბატონების სახლში სიმდიდრით მოხიბლეს? ან მოსაფერებელი სიტყვებით აუბნიეს თავგზა? ერთი პირისპირ, გულლიად უნდა ველაპარაკო,“ - გავიფიქრე და დისკენ გავემართე. კარი გამოვადე და რას ვხედავ: ჯუნას მორთმეული კაბა აცვია, სარკის წინ ზის და ბრჭყვიალა საყურეებს ისინჯავს. თითებზე ოქროს ბეჭდები უბრწყინავს. ისე გაბანგულა თავისი საქმიანობით, რომ კარის ჭრიალზეც არ მოუხედავს. საქციელწამხდარს ერთი სიტყვაც არ მითქვამს დისთვის, ისე გავცილდი იქაურობას.

შარდინი, ალოუს ძე სწორი იყო. მეორე დღეს მზის ჩასვლისას ფაეტონები და ღია ეტლები მოგრიალდა ჩემს სახლთან მხედრიონის თანხლებით. უაზამატი სახლში შემოვიდა, ჯუნა უკვე ელოდებოდა. გამოპრანჭული და მომღიმარე გაჰყვა იგი უაზამატს ქუჩაში, ჩაჯდა წითელ ფაეტონში და თვალის დახამხამებაში გაუჩინარდა მტვრის კორიანტელში

ღრმად დამწუხრებულებმა თავები ჩავქინდრეთ. თითქოს აიშას ჩრდილი შემოდგა ზღურბლზე...

მაღე ნათესავები, ყონაღები და მეზობლები შემოვიდნენ მოსალოცად. მათი მხიარული შემახილები ისე უადგილოდ მეჩვენებოდა, როგორც სიცილია ხოლმე სასაფლაოზე.

-გვიხარია, ძალიან გვიხარია!

-ყოჩაღ, ჯუნდა, კარგად გათხოვდა, კარგად!

-ისე იცხოვრებს, როგორც სამოთხეში. მდიდარი და სახელგანთქმულია სელიმ-ფაშა.

-ბედნიერი!

„ღმერთო ჩემო, - მიკვრიდა მე, - ჩემი და ერთი ბებერი ავხორცის ხარჭა გახდა და ესენი კიდევ გვილოცავენ. ბევრს, ალბათ შურის კიდევ ჩვენი“. რატომღაც ძველი აფხაზური სიმღერის სტრიქონები ამეკვიატა:

ძერამ თუ ყვავილი წაიღო ცაში,

რალა გაახარებს იმ ყვავილს მაშინ.

სწორედ იმ დროს გამოჩდა ოსმან-ქოიში საჰატქერი. უკვე დიდი ხანია უგზო-უკვლოდ დაკარგულად ვთვლიდით, გვეგონა უცხო მხარეში დაიღუპა და ალაჰს მიაბარა სული. ის კი უცბად არ აღსდგა მთელი თავისი ჯალაბით?! თანაც მაწანწალასავით ჩამოდონძილი კი არ გამოეცადა თავის თანამემამულეებს, მოხეტიალე დერვიშად კი არ მოგვევლინა, მდიდარი ჰაჯის სამოსი ეცვა და თავიც ქათქათა ჩალმით ჰქონდა შემკული.

-მექას მოვილოცე, პატივცემულნო, წააბის შავი ქვის წინ დავიჩოქე და თქვენს გადასარჩენად ლოცვა აღვავლინე. როგორც ჩანს, მისმინა უზენაესმა და მშვიდობიანი ცხოვრება მოგივლინათ ან სამოთხის კუთხეში, იდიდოს მისმა სახლმა. არა არს ღმერთმა თვინიერ ალაჰისა, მაჰმადია მისი წინასწარმეტყველი!

მაღე ოსმან-ქოიში ახალი მეჩეთი გაიხსნა და მთავარ მოლად საჰატქერი მოგვევლინა. მიუხედავად იმისა, რომ ხელფასს ხაზინა უხდიდა, მან თვითნებურად დააკისრა თითოეულ ოჯახს „მეჩეთის ბეგარა“. ძნელადღა იცნობდა ვინმე მთავარ მოლაში ძველ საჰატქერის. გაიბლინდა, გაყოყორდა და გადიდგულდა, ხალხი გულლიად კი არადა, საერთოდ აღარ ელაპარაკებოდა.

• • •

საპატქერის დაბრუნებას ორთაბრძოლის მსგავსი ამბავი მოჰყვა. ახლად მოვლენილ იმამსა და ქურუმ საულაჰს შორის სამკვდრო-სასიცოცხლო შეჯახება მოხდა. თითოეული მათგანი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ მეტოქეს აღემატებოდა. საქმე იქამდე მივიდა, ძვირფასო შარახ, რომ ორივენი ნაგანებით შეიარაღდნენ ჩუმად. თითოეულის ოცნება იყო, სადმე, მოწმის გარეშე გეხვრიტა ტყვიით შუბლი მეტოქისთვის. იარაღის ტარება კი, როგორც მოგეხსენება, სასულიერო პირსათვის მიუღებელია, მაგრამ ორივე ფიქრობდა, წმინდანად გახდომას იმ ქვეყანადაც მოვესწრებო. განხეთქილება უფრო და უფრო იზრდებოდა, ფარულიდან სააშკარაოზე გადავიდა და ნებისთ თუ უნებლიეთ ოსმან-ქოიში დასახლებული თითქმის ყველა უბიხი ჩაითრია.

როცა სამსუნის მიდამოებიდან ოსმან-ქოიში გადმოვსახლდით, გვეგონა, როგორც იქნა, ღმერთმა კეთილი თვალით გადმოგვხედა-თქო. საკუთარ თავზე კი ვფიქრობდით, მაგრამ არ წიმნდათაწმინდა ბითხა დაგვეიწყებია. მწვანე ბორცვი შევარჩიეთ მისთვის, გვირგვინით რომ ედგა თავზე ტოტებგაშლილი რცხილა. თხა შევწირეთ და საზეიმო ლოცვაც აღვაველინეთ. სალოცავი მიტოვებულ სამშობლოზე მოგონებებით გვერთიანებდა, გვაკავშირებდა თანამემამულეებს, ამქვეყნიურ საზრუნავს გვავეიწყებდა. უბიხეთში ბითხას წინ სალოცავად დაჩოქილებს გვეცხადებოდა ხოლმე.

საპატქერის, ალაგის ქვეყანაში, ალაჰის გარდა რაიმესადმი თაყვანისცემა დიდ ცოდვად მიაჩნდა. მან მეჩეთსი მიიწვია ქურუმი საულაჰი და უბოდიშოდ მოახსენა:

-რას სჩადიხარ თუ იცი, თხაწვერავ, კერპთაყვანისმცემლობისკენ მიგყავს ხალხი?

-ჭეშმარიტებას ღალადებ, მაგრამ...

-არავითარი მაგრამ, - შეაყვეტინა იმამმა, - მიწაში ჩამარხე ეგ შენი ქორისმაგვარი ქვა - შენი ბითხა და იმ ბორცვზე აღმართული ხეც მოჭერი.

ქურუმი შეძრწუნდა:

-აბა რას ამბობ, საპატქერი, წმიდათაწმიდას ნუწაში ჩამარხვა როგორ შეიძლება, როცა წინაპრებმა გვიანდერძეს, საკუთარ სიცოცხლეზე უფრო მეტად გაუფრთხილდითო. იცოდე, მისი რისხვა არ აგცდება.

-ნუ მაშინებ!

-რამ გათქმევინა: სალოცავი მიწაში ჩამარხეო, - არ ცხრებოდა საულაპი, - საკუთარ გულს უფრო ადვილად ამოიგლეჯენ უბიხები, ვინემ ბითხას მიაბარებენ მიწას.

-დიდი უგუნური ვინმე კი ხარ, მოხუცო, - არ უთმობდა იმამი, - წინაპრების ძვლები ზღვის იქით დარჩა, სხვა მიწაში, აქ კი ყველასთვის ერთი კანონი არსებობს - მუსულმანური კანონი და მას უნდა დაემორჩილოს ყველას.

-შენი განზრახვა რომ ჩვენმა თანამემამულეებმა გაიგონ, იცოდე, კარგი დღე არ დაგადგება.

-ეგ არადა, ალაპის ნაცვლის, დიდი სულთნის ყურამდე თუ მიაღწია ხმამ, რომ უბიხები მეჩეთზე უფრო რაღაც ქვას სცემენო თაყვანს, ცუდად წაგივით საქმე, საულაპ!

სწორედ ამ დღიდან დაიწყო მათ შორის ბრძოლა.

იმამი საკატქერი არაფრის წინა არ იხევდა, ოღონდ უბიხების ერთადერთი სულერი წინამძღვარი გამხდარიყო. რამდენჯერ გაემგზავრა იზმიდის სელიმ-ფაშასთან და ამბები მიუტანა თანამემამულეებზე. მრავალი ღირსეული მთიელის სახლი მოხვდა მისი წყალობით საშიშ პირთა შავ სიაში. პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, ქურუმი იყო მოხსემებული.

როცა უბიხებმა, შარდინ ალოუს ძეს მოახსენეს, რომ საკატქერი მეჩეთის გადასახადს უკანონოდ გვახდევინებსო, მან ერთ ყურში შეუშვა ეს და მეორედან გამოუშვა.

მაგრამ არც ქურუმ საულაპს ეძინა: არ დაუმალა ხალხს, რომ იმამმა წმინდა ბითხას მიწაში ჩამარხვა და სალოცავზე აღმართული ერთადერთი ხის მოჭრა მოითხოვა. თითქოს თოფის წამლის საწყობის ახლოს ხელ თივაში ნაპერწკალი ჩააგდო ქურუმმა. უბიხების სულსი კვლავ აგიზგიზდა ქედუხრელობის ცეცხლი.

-მაგათი წყალობით სამშობლო დავკარდეთ, ათასობით კაცი სახადისგან დაიღუპა და ახლა ჩვენი მფარველი და მოწყალე წმინდა ბითხა უნდა ჩავმარხოთ მიწაში? ამას არ დავუშვებთ.

-სალოცავის შეხებას თუ გაბედავენ, მეჩეთს გადავწვავთ!

ასე გაიძახოდნენ უბიხი ჭაბუკები, რომელთა თანდაყოლილმა სიამაყემ და მეომრულმა სულმა სიფრთხილე არ იცოდა, ისე გასწირავდნენ თავს, რომ შედეგებზე არც დაფიქრდებოდნენ. „მეჩეთის გადაწვა ადვილი საქმეა, მაგრამ მერე იცით რა მოჰყვება ამას?“ - აფრთხილებდნენ ახალგაზრდებს ამ საბედისწერო ამბით ჩაფიქრებული საღად მოაზროვნე ადამიანები.

საჰატქერი რომ სულიან-ხორციანად თურქებმა მოისყუდეს, ეს ჩემთვის დღესავით ნათელი იყო. მე სხვა რამე მაცოცხლებდა: როგორ ბედავდა იგი უბიხების თავმოყვარეობის შელახვას? ბოლოს და ბოლოს, თვითონაც ხომ უბიხი იყო? რატომ გვიბიძგებდა იმ განწირული ნაბიჯისკენ, რომელიც მუსულმანთქა ქვეყანაში ბევრ ჩვენს თანამემამულეს დაღუპავდა? და მე სურვილი გამიჩნდა, პირისპირ შევრყოდი იმამს.

...

მეჩეთის კარს ღვთისმსახურების დასასრულს მივადექი. დაველოდე, სანამ უკანასკნელი მლოცველიც არ წავიდა და როცა დავრწმუნდი, რომ საჰატქერის გარდა არავინ იყო, ჩუმად, მალულად შევიპარე მეჩეთში.

საჰატქერი ორ ანთეულ სანთელს შორის იდგა და ფულს ითვლიდა. უცბად იგრძნო, ვიდაც რომ უახლოვდებოდა, ფული ჯიბეში ჩაიტენა და ყურანზე დაიხარა. მე პირდაპირ ზედ მივადექი და თვალი თვალში გავუყარეთ ერთმანეთს.

-დაიგვიანე, მსახურება დამთავრებულია, - მითხრა მან ნაძალადევი საყვედურით, სანთლების მოფარფატე შუქზე კი დამფრთხალი თვალები დააცეცა, - ხანჯალი რატომ გარტყია წელზე, თუ არ იცი, რომ ალაჰის სავანეში იარაღით შესვლა აკრძალულია? - მკაცრად მკითხა საჰატქერიმ, თვალები კი ისევ აქეთ-იქით გაურბოდა შიშისგან.

-მე კი შეიარაღებული ვაპირებ სამოთხეში გამგზავრებას, ისე, ყოველი შემთხვევისათვის, - აგდებულად ვუთხარი და კიდევ უფრო ახლოს მივიწიე მისკენ

-რა გინდა ჩემგან?

-აი, რა მინდა! ქარქაშიდან ხანჯალი დავაძრე და გულზე მივაბჯინე იმამს

-ჭკუაზე არ ხარ? ყაჩაღო! ვი, ვინა ხართ მანდ, მიშველეთ, - ამოიკნავლა მკვდარივით გაფითრებულმა.

-ნუ ღრიალებ, კაციშვილი არ არის აქ, ყოვლისშემძლე კი ძალზე შორსაა და ვერ გაიგონებს. - მე ოდნავ მივაწევი ხანჯალს.

საჰატქერიმ უკან დაიხია და რაღაც დაუნაწევრებელი ამოიზმუვლა.

-მორჩი ზმუილს, შენ არც ალაჰი გწამს, და არც შაითანი, ძაღლო! თანამემამულეებს ჰყვით, არა? მოლალატევ!

-იმამი უკან-უკან იწევდა და გაიძხდა:

-გონდ მოდი! რა გინდა ჩემგან, მიშველეთ ხალხნო!

-რატომ უნდა გიშველონ, რომ მოატყუე? აქ გადმოსახლებას რომ ურჩევდი? სად არის ის მუსლიმანური გიულისტანი, სადაც არც მტრობა, არც გაჭირვება, არც სიციხე, არც სიცივე, არც სიღარიბე და არც შიმშილია? სად არის-მეთქი, გეკითხები, სამსუნის სანაპიროზე რომ გადმოვსედით, სად დაიკარგე, სად წახვედი, საკუთარი ტყავის გადსარჩენად, არა? - ხანჯლის წვერი კიდევ უფრო მივაბჯინე მკერდზე.

-რისთვის მკლავ, მე ხომ მამაშენის მეგობარი ვარ, - კბილების კაწკაწითა და ბლუკუნით მკითხა მოლამ.

ის თითო ნაბიჯით უკან იხევდა, მე კი თითო ნაბიჯით მივიწევდი წინ.

მალე კედელს მიაწვა ზურგით, ხანჯალმაც ტანსაცმელს გაატანა და წვერი მარცხენა ძუძუს ქვეშ მიეჭირა.

საჰატქერის ფეხი მოეცელა.

-გამოტყდი, - ვუბრძანე მე, - იცოდე, შენი აღსასრული მოვიდა, ბებერო მატყუარა, გამოტყდი, სად და ვისთანაა შენი სია. - ცოტა კიდევ მივაწევი იმამის მკერდზე მიბჯენილ ხანჯალს.

შიშისა და ტკივილისგან გაფითრებულმა საჰატქერიმ ძლივს ამოიბლუკუნა:

-სია სელიმ-ფაშას აქვს. მე მიბრძანეს და... მე თვითონ... მე არაფერ შუაში ვარ. ერთიც იცოდე, მე თუ მომკლავ, სხვას დანიშნავენ.

გულწრფელობისთვის შევიწყნარე და ხანჯალი ქარქაშში ჩავაგე. საფატქერის ფეხები მოეკეცა და ჩაჯდა. ყურანი მივუტანე.

-მისმინე იმამო, რა გითხარი: დღეს წმინდა ბითხასთან თავს მოვიყრიტ და იმედი გვაქვს, შენც მოხვალ.

-სხვა რაღა დამრჩენია, - ჯერ შიშს არ გაევილო და ისევ კანკალით მიჰასუხა იმამმა.

-მოხვალ და მოინანიბ. რაც იყო, იყო, რაღაც გაუგებრობა მოხდა, თორემ მეცა თქვენც ერთი სისხლისანი ვართ, თქვენ უბიხები ხართ და მეც-თქო. არავითარ მოთხოვნებს აღარ წამოგიყენებთ, როცა გინდათ მაშინ ილოცეთ თქვენს ბითხაზე, დაე, მწედ გეყოთ-თქო იგი!

-როგორც შენ იტყვი, ზაურყან, -დამეთანხმა იგი.

-სამწუხაროა, რომ შენი შავი ია სელიმ-ფაშას ჩაუვარდა ხელთ და ვედარაფრით დაიბრუნებ.

-სამწუხაროა, - კვერი დამიკრა მან, - ვედარ დაიბრუნებ.

-ყურანზე დაიფიცე, რომ რასაც დამპირდი, შეასრულებ.

-გვედრები, ზაურყან, ყურანზე ნუ დამაფიცებ, - ფეხზე წამოდგა მოხუცი, დაწვებზე ღვარად ჩამოსდიოდა ცრემლები.

-მშვიდობით, საჰატქერი, ვნახო როგორ შეასრულებ სიტყვას! მინდა მჯეროდეს, რომ შენში ისევ ჩქეფს უბიხური სისხლი. ესეც დაიხსომე: მე მეჩეთში არ ვყოფილვარ და არც არაფერი მომხდარა.

ხელი ხანჯლის ტარს დავადე და მოლა მარტოდმარტო მივატოვე.

მალე საჰატქერიმ ავადმყოფობა მოიმიზეზა, იმამის მოვალეობა მოიხსნა და იზმიდს გადასახლდა. მას მერე აღარ შევხვედრივარ და არც არაფერი გამიგონია მასზე.

მესამე დღე იყო, რაც ქალაქ იზმიდიდან ჩამოსული ოფიცერი ახლომახლო სოფლებში დადიოდა და მოედნებზე შეგროვილ ხალხს ომახიანი ხმით უკითხავდა სულთნის ბრძანებას. ოფიცერს ზეპირად ჰქონდა დამახსოვრებული ბრძანების სიტყვები, მაგრამ მაინც მედიდურად ატრიალებდა აქეთ-იქით ქაღალდებს და მაცნესავით გაიძახოდა:

-ალაჰის ნაცვალს დედამიწაზე, დიდ სულთანს მიზნად აქვს დასახული დაიცვას მუსულმანების წმინდა უფლებები მთელ ქვეყანაზე! გიაურების ვერაგობის გამო, ის იძულებულია, ჯიხადუში გაიწვიოს მართლმორწმუნენი. სულთნის ყველა ქვეშევრდომი, ვისაც კი იარაღის ტარება შეუძლია, ალაჰის წინაშე ვალდებულია,

თავისი წმინდა ვალი მოიხადოს - აღსდგეს ისლამის დასაცავად და გაანადგუროს მისი მტრები!... - ოფიცერს ხახა გაშრობოდა და ხრინწიანი ხმით ლაპარაკობდა. ბრძანების მიხედვით ყველა იქ მოხსენებული პირი დილით მოედანზე უნდა გამცხადებულიყო შესაფერისი ტანსაცმლითა და საგზლით. ომში გაწვეულების ოჯახებს მთავრობა დახმარებასა და სახელმწიფო გადასახადებისგან გათავისუფლებას ჰპირდებოდა. იუწყებოდა, რომ ვინ სამხედრო სამსახურზე უარს იტყოდა, სიკვდილით დაისჯებოდა, ჩამოახრჩობდნენ. დიდება ალაჰს, ქვეყნის მეუფეს!

დადგა მეორე დღე. ცვარმა კი არადა დედების ცრემლმა დანამა მიწა. იმ დღეს ბევრი სამუდამოდ ეთხოვებოდა თავის ახლობელს, ბრძანებაში არც ჩემი და არც მატას სახელი არ ყოფილა მოხსენებული.

სინდისი მქენჯნიდა ომში მიმავალთა წინაშე, მაგრამ ამავე დროს ისეთმა საოცარმა სიხარულმა ამიტანა, როგორც დიდი ხანია აღარ განმეცადა. თვალწინ კუნძული როდოსი მედგა. ჩემი ერთგული დურსნი ემზადებოდა ამ კუნძულზე გასაყოლად, მაგრამ აი, დაგვაშორეს ერთმანეთს. აფრიანი ნავის პატრონთან გავეშურე, დურსუნმა რომ გამაცნო. მეთევზემ საკუთარი ხუთი თითივით იცოდა გზა აღთქმული კუნძულისკენ, ჩვენ ხელი მივეცით ერთმანეთს.

სწორედ იმ წელიწად, ღვთის წყალობით, კარგი თამბრაქო გვქონდა. უდანაკარგოდ თუ ავიღებთ, - ვფიქრობდი მე, - გადასახადებსაც გადავიხდით და იმდენი კიდევ დამრჩება, რომ მენავე გავისტუმრო. დავიწყე დიდი ხნის ნანატრი მგზავრობისთვის მზადება. აბა იფიქრე, ოთხი წელი გავიდა, რაც სხვადასხვა მხარეს გაგვრიცხა ბედმა მე და ჩემი საყვარელი ფელდიში და ამ ხნის განმავლობაში მხოლოდ ერთი სურვილი მასულდგმულეებდა, მხოლოდ ერთი რამ მქონდა ოცნებად გადაქცეული - ფელდიშთან შეხვედრა. ნათელიც ბნელი იყო ჩემთვის უმისოდ.

მთელი ქალის ბედი

სამი თვე გავიდა ჯუნას წასვლიდან. წავიდა და წავიდა, თითქოს მიწამ ჩაყლაპა. ეს იყო, რომ ხანდახან შარდინი, ალოუს ძე გადმოგვცემდა ხოლმე მის მოკითხვას, რასაც სელიმ-ფაშა გვითვლიდა ვითომ შარდინთან გაგზავნილ მეგობრულ წერილებში. და აი, ერთ მშვენიერ დღეს ფოსტალიონმა წერილი მოგვიტანა. ჩვენ გვარში წერა არავინ იცოდა და მაშინვე მივხვდით, ეს ჯუნას წერილი იქებოდა. არც ჯუნამ იცოდა წერა, მაგრამ ვიფიქრეთ, ალბათ ვინმეს დააწერინა-თქო.

კითხვაც არ ვიცოდით, მითუმეტეს რომ თურქულად იყო ნაწერი. ნასწავლ მოხუცს მზაუჭ აბხუბას მივმართეთ დასახმარებლად. ჯუნა გვატყობინებდა, ჯანმრთელადა ვარ და ბედის კმაყოფილი ვარო, ოღონდ ესაა ყველა ძლიერ მენატრებით და განსაკუთრებით კი ჩემი საყვარელი კუნა. „რა კარგი იქნებოდა, რომ კუნა ჩამოსულიყო იზმიდში?!“ - არ ფარავდა სურვილს ჩემი და, - ერთი-ორი კვირა დარჩებოდა, თვითონაც გაერთობოდა და მეც გამახარებდა“. წერილი ზაფხულის ღამესავით მოკლე იყო, მაგრამ ჩვენ კი დიდი სიხარული მოგვიტანა და დაგვამშვიდა.

მალე ჭიშკარს მდიდრულად მორთული ეტლი მოადგა. შიგ ორი შაოსანი მანდილოსანი იჯდა. სახეზე ჩადრი ეფარათ. შინ შემოვიდნენ და მოგვესალმნენ.

-მშვიდობა თქვენს სახლს!

შემდეგ კი თავიანთი თავი წარმოგვიდგინეს.

-ჩვენ თქვენი ქალიშვილის ჯუნას მსახურნი გახლავართ. ჩვენი კეთილისმყოფელი ხანუმა სიყვარულით მოგიკთხავთ და სიკეთეს გისურვებთ. ალაჰის წყალობით ქალბატონი განცხრომაშია და მისი სილამაზე, თქვენდა საბედნიეროდ მთელს სასახლეს ასხივოსნებს. ერთი რამ ადარდებს, მხოლოდ, თქვენგან განშორება! თუ არ გინდათ, რომ მისი რისხვის მსხვერპლი გავხდეთ, გევედრებით, კუნა მაინც გაგვატანეთ მის მოსანახულებლად. ჩვენი მშვენიერი ქალბატონი ნამდვილადაა ასეთი სიხარულის ღირსი.

ეს თქვეს და მეეტლემაც შემოიტანა მოზრდილი ყუთი.

-ეს კი ქალბატონის მორთმეული საჩუქრებია.

ჯუნას შინამოსამსახურეების მოულოდნელმა გამოჩენამ და მათმა ნათქვამმა ძალზე გაგვახარა, კუნამ კი თვითონ დაგვიწყო ხვეწნა: ჯუნასთან წასვლის ნება დამრთეთო.

დედა და მამა გულისკანკალით დათანხმდნენ და გამოპრანჭული კუნა, ჯუნას შინამოსამსახურეების თანხლებით გაემგზავრა. რას ვიფიქრებდით, რომ ეს გამგზავრება საბედისწერო იქნებოდა.

გადიოდა დღეები, კვირები, კუნა კი არა და არ ჩანდა. ჩვენს მწუხარებას საზღვარი არ ჰქონდა.

-ღმერთო ჩემო, ვინ იცის რა უბედურება გვჭირს, თქვენ კი, სამ მამაკაცს გულხელი დაგიკრეფიათ და ზიხართ. ანჩხლობდა დედაჩემი.

შემფოთებული მამაჩემი შარდინს ეცა, ალოუს ძეს. მან კი საყვედურებით აავსო:

-ატეხე რა ალიაქოთი, ბებერო მამალო! თითქოს ზღვაში იხრჩობოდნენ შენი ქალიშვილები, ან უღრან ტყეში ახნეოდეთ გზა. ისინი თეთრ მარმარილოს სასახლეში ატარებენ დროს. მხიარული არიან და ბედნიერი, რა გინდა ინატრონ და არ აუსრულონ. შენ კი, არიქა, მიშველეთო - იძახი. თურმე ნუ იტყვი და რა მომხდარა - კუნას რამდენიმე დღე დაუგვიანია, დიდი ამბავი! როგორ არ დაიგვიანებდა, როცა დები ისე ერთობიან, რომ გათენებას და დაღამებას ვერ გეზულობენ. იცი რა გითხრა? ეგ კი არადა, ყოველ ცისკარზე ილოცე და ალაჰს მადლი შესწირე, სელიმ-ფაშა რომ მოგვივლინა. აბა შეხედე რა საჩუქრები გამოუგზავნა ამას წინათ ჩემს ცოლს: აი, ის ხალიჩაც ზედ რომ ზიხარ, მისი მოძღვნილია. აი ის ლარნაკიც თავის ოქროს ლანგრით ფასდაუდებელი რამ არის. ახლა კი დამშვიდებული დაბრუნდი შინ. ამ დღეებში სტუმრად ვეწვევი ჩვენს ნათესავ სელიმ-ფაშას და ჩემი ხელით ჩაგაბარებ შენს სანუკვარ კუნას. შენი ბიჭები კი ნუ დაივიწყებენ, რომ სელიმ-ფაშას დახმარებით გავათავისუფლე ისინი ჯარიდან, ჰო, წადი, წადი!

• • •

შარდინი, ალოუს ძე ყოველნაირად ცდილობდა ხაზი გაესვა სელიმ-ფაშასთან ახლობლობაზე. ეს ხელს აძლევდა, რადგან ზოგიერთები პიროფერობით ეძებდნენ უბიხების ბელადის მფარველობას, ზოგიერთებს კი უბრალოდ ეშინოდათ მისი და უსიტყვოდ ემორჩილებოდნენ. ასეთ კაცს ვერც უჩრები და ვერც უჩივლებ სადმე.

თვითონ შარდინს კი, ალოუს ძეს მიუწვდომელი სურვილი ჰქონდა, თვით სელიმ-ფაშაზე მალლა აჭრილიყო. მას შემდეგ, რაც ჰაჯი კერანტიხი თითქოს ჩრდილში მოექცა, უბიხების სახელით სიტყვა ყოველთვის შარდინს ალოუს ძეს ეძლეოდა ხოლმე. მდიდარი იყო შარდინი, ალოუს ძე, მაგრამ აბა რას წარმოადგენდა მისი ქონება სელიმ-ფაშას აურაცხელ განძეულობასთან? ვერც მისი ძალაუფლება მივიდოდა იზმიდის გუბერნატორის ძალაუფლებასთანს.

და აი, დიდგვაროვანმა მუჰაჯირმა ფრთხილად დაიწყო დიდების მწყვერვალისკენ მიმავალი შორი, მაგრამ საიმედო გზის ძებნა. გადასახლების პირველსავე წელს მოახებრა მან სულთნის დედის სასუფეველში შეღწევა. მე უკვე გითხარი, შარახ, რომ სულთნის დედა ადიღელი იყო. რაც მართალია, მართალია, შარდინმა მოახებრა ამ ქალის კეთილგანწყობა ჩვენდამი: მისი მეშვეობით მივიღეთ უბიხებმა მიწა ოსმან-ქოიში. შარდინს, ალოუს ძეს უტყუარი ყნოსვა ჰქონდა, მყისვე

უღებდა ალღოს სახლის კარზე ყოველგვარ აღზევებასა და დაცემას და ექოსავიტ სწრაფად ეპასუხებოდა ხოლმე. სულთნის დაახლოებული პირებივით ანგარებასა და ხრიკებს მიმართავდა და შურით ადავსებდა მათ. თვალსაც არ დაახამხამებდა, ისე დააგირავებდა ყველა მუჰაჯირს, ოღონდ 153თვითონ თუნდაც ერთი საფეხურით მაღლა აეწია.

სელიმ-ფაშამ კარგად იცოდა თავისი კავკასიელი ყონალის პატივმოყვარეობა, მაგრამ იმას კი ვერ წარმოიდგენდა, რომ შარდინი, ალოუს ძე, თავს არ დაიზოგავდა, ოღონდ სელიმ-ფაშასთვის გაესწრო დიდებაში. შარდინმა უფრო და უფრო მოუხშირა სტამბულში სიარულს. ხანდახან თვეობით რჩებოდა თურქეთის დედაქალაქში და სულთნის დედის მონახულებას ახერხებდა. ის სმენას უტკვობდა წარჩინებულ მანდილოსნებს, ვისი სილამაზე დრო-ჟამსაც კი ვერ წარეხოცა. შარდინმა, ალოუს ძემ თავისი ცოლი და შანდა წარუდგინა სულთნის დედას. დაწყება ძნელი თორემ... იმ დღიდან მოყოლებული არც ერთი მიღება არ ყოფილა სასახლეში ქალბატონსა და მის მულს მოსაწვევი ბარათი რომ არ მოსვლოდეს. პირველად რომ ნახა შანდა, სულთნის დედა ქალწულის საოცარმა სახიერებამ მოხიბლა, უსაყვედურა შარდინს, ალოუს ძეს:

-რაო, პატივცემულო, განა ასე უნდა დაგემალა ჩვენთვის შენი დის მშვენიერება?

მოგეხსენება: ერთი ქალი ხმამაღლა თუ აფასებს მეორის მშვენიერებას, თუნდაც ის ასაკით უმცროსი იყოს, ეს უკვე რაღაცას ნიშნავს.

თურქეთის მბრძანებლის დედა მიესალმა შანდას, მოეფერა, თავისი ბეჭედი აჩუქა და „კავკასიის ალმასიც“ შეარქვა მოწონების ნიშნად. შანდა მარტო ციური სილამაზით როდი ბრწყინავდა. მიწიერ ჩვევებსაც შესანიშნავად ფლობდა. არ შეეშლებოდა სად და როდის უნდა გამოემჟღავნებინა თავმდაბლობა, თვინიერება და ღვთისმოსაობა. ახლა შარდინის და სასახლის ხშირი სტუმარი შეიქნა. თან ახლდა ხოლმე სულთნის დედას სეირნობის დროს, გულდასმით უსმენდა მის საუბარს ქარგვაზე, უმღეროდა უბიხურ სიმღერებს.

ავიდა თუ არა ტახტზე აბდულ-აზიზი, ადვილად დაამარცხა შეთქმული მოწინააღმდეგენი - „ახალი ოსმანები“ და ომის მიუხედავად, ისეცხოვრობდა, როგორც ესამოვნებოდა. განსვენებულ მამისაგან განსხვავებით, ქვეყნის ახალ მმართველს დაახლოებულ პირებთან საქვეყნო ამბებზე ქაქანი არ უყვარდა, წიგნებში ჩახევა ჭირივით ეზარებოდა და მრჩევლების ზემდეტი ლაპარაკი ღლიდა. შესაძლებელი რომ ყოფილიყო, ყველა სახელმწიფო საქმეს, მინისტრებს

გადააბარებდა და თვითონ მამლების ჩხუბითა და ცხენოსნობით გაერთობოდა, ინადირებდა დაქ ალებთან ყოფნით ინეტარებდა.

შანდა ღირსეულად შეაფასა სულთანმა და მალე მესამე ცოლადაც შეირთო. შარდინს სიზმარში ეგონა თავი. თვით სულთნის ცოლისძმა რომ გახდა, ისეთ მიყრუებულ ადგილას ცხოვრება, როგორც ოსმან-ქოი იყო, იუკადრისა. ბედის ნებიერი მთელი ჯალაბითა და ერთგული ხალხით სტამბულს გადავიდა საცხოვრებლად. რკინა მანამ უნდა გამოიკვეროს, სანამ ცხელია.

აბდულ-აზიზი ახალ ცოლთან სიამტკბილობდა და ნეტარებდა, ცნობილია, რომ ქმრები არასოდეს არ არიან ისეთი დამთმობნი, დამჯერნი და გულუხვნი, როგორც თავლობის თვეს. ჰოდა, შანდასაც არ გასჭირვებია, ოფიცრის წოდება და მაღალი ხელფასი რომ ებოძებინათ მისი ძმისთვის. სიზმრის მსგავსი სინამდვილე გრძელდებოდა. დიდმა ვეზირმა თვითონ წაიკითხა სულთნის ბრძანებულება შარდინისთვის, ალოუს ძისთვის ოფიცრის ჩინის ბოძების შესახებ. რაც ჰქონდა, იმას როგორ დავუკარგავ მამაჩემის ძუძუმტეს: მოხერხებული იყო, ეშმაკი და ბაქია. მან ცალი ხელი შუბლზე მიიდო, მეორე გულზე და მადლობა მოახსენა ალაჰის ნაცვალს დედამიწაზე და იქვე, ყველას გასაგონად გამოთვა ომში წასვლის სურვილი.

-საქებარი და მისაბადი საქციელია, - მიესალმა მის გადაწყვეტილებას დიდი ვეზირი.

-შარდინს, ალოუს ძეს კარგად ესმოდა, რომ მხოლოდ შანდას მომხიბვლევლობით შორს ვერ წავიდოდა, მით უმეტეს, რომ აბდულ-აზიზი მარადიული სიყვარულით არ გამოირჩეოდა. გარდა ამისა შურიანი კარისკაცები ენას კბილს დააჭერდნენ და აღარ ილაპარაკებდნენ: შარდინის წარმატება შანდას მოპოვებულია საქორწინო სარეცელზე. სისხლის დაღვრა ან სულთნისთვის თავის დადება კარგი კოზირი იყო ამ დიდ თამაშში და შარდინიც არმიაში წავიდა, მაგრამ ბედი არ გინდა? სწორედ ბრძოლის წინა დღეს მოხვდა წინახაზზე და სწორედ ამ ბრძოლაში დაიფრინეს რუსებმა წითელთავა თურქები დიდი ქალაქიდან.

შტაბის ხელმძღვანელები თავს იმტვრევდნენ, როგორ ეცნობებინათ სტამბულში ეს უსიამოვნო ამბავი. ბრძოლაში იატაგანით გადაშვება უფრო ადვილია, ვიდრე სულთანთან ცუდი ამბის მიტანა. ამას მხოლოდ ისე, სიტყვის მასალად ამზობენ ხოლმე: ცუდი ამბის მაცნე პასუხს არ აგებსო. შავი ამბის მიმტანი შეიძლება ცოცხალი არ გამოსულიყო სასახლიდან. სწორედ ამ დროს ვილაცამ შარდინი, ალოუს ძე ახსენა. მოფიქრებაც ამას ჰქვია: შარდინი ხომ თვით სულთნის ცოლისძმაა! შარდინმა, ალოუს ძემ თავის დაძვრენა სცადა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა. რას იზამ,

ფრონტია, უარს იტყვი და გადაგიხდიან. საკუთარი დანით გამოიჭრი ყელს. „რაც იქნება, იქნება“, გაიფიქრა მან და სტამბულისკენ გააჭენა ცხენი.

სტამბულში ჩასული შარდინი მაშინვე როდი გამოცხადდა სასახლეში. თავისი ყონალის - კაფეს პატრონის სახლში დაიმალა და მისივე მეშვეობით შანდა დაიბარა. ქალი შეჰპირდა, რომ მოძებნიდა სამსხვერპლოს, ვინც შარდინს დაასწრებდა სასახლეში ბალკანეთზე მომხდარი უბედურების ამბის მიტანას. სისხლით მოსვრილმა ცრუ მაცნემ ძლივს გამოათრია ფეხები სასახლიდან. შარსინმა კი, ალოუს ძემ რბილი ხალიჩა გაიარა და მანუგეშებლად მოევლინა სულთანს, მაღამო წასცხო მის ჭრილობას. ბევრ კარისკაცს ეგონა, რომ სასახლიდან თავმოკვეთილ უბიხს გამოათრევდნენ, მაგრამ იმედი გაუცრუვდათ. ალაჰის ნაცვალის ნაღვლიანი, მაგრამ ნათელგადაკრული სახით მოევლინა დარბაზს. ხელი საბრძოლო აბჯრით შემოსილი ცოლისძმისთვის ჩაეჭიდა. წელში მოხრილ დიდებულებს მიუბრუნდა და წარმოთქვა:

-რაკი დიდებული შარდინი, ალოუს ძე მძიმე ბრძოლის შემდეგ ცოცხალი და უვნებელი გადარჩა, გამირობის ნიშნით ვაჯილდოებ...

სულ ცოტა ხნის წინათ კარისკაცები მეტიჩარას, მაწანწალასა და გადამთიელს უწოდებდნენ შარდინს, ახლა ზურგს უკანაც კი ეშინოდათ მისი უდიერად ხსენება. მით უმეტეს, რომ პოლიციის მინისტრმა თავის ადიუტანტად დანიშნა. ყველაფერი ზუსტად ასე მოხდა თუ არა, ვერ გეტყვი, დად შარახ, იმას გიყვები, რაც გამიგონია შარდინზე, ალოუს ძეზე. მოკლედ, როგორც მომყიდეს, ისე მომყიდეს.

ოსმან-ქოიში დარჩენილი უბიხები სხვადასხვანაირად მსჯელობდნენ შარდინის სულთანთან სიახლოვეზე. აერთნი ამბობდნენ, უბიხებისთვის ეს პატარა ამბავი არ არისო:

-თუ რაიმე გაგვიჭირდება, შეიძლება პირდაპირ შარდინს მივმართოთ, ალოუს ძეს. ჩვენს თავს არავის დააჩაგვრინებს. - ამბობდნენ ისინი.

-შეარქვეს რაღაც ქორს არწივი. მან საკუთარუ დედ-მამა მიატოვა და სხვისთვის აიტკივებს აუტკივარ თავს? ჯობია ვილოცოთ და ღემრთს ვევედროთ, რომ შარდინის გულისთვის ყველა არ დავიღუპოთ, - ფრთხილობდნენ სხვები.

მამაჩემი ნაღვლობდა თავის ძუძუმტეზე, ენატრებოდა იგი. მე კი მიხაროდა, სტამბულს რომ გადავიდა საცხოვრებლად - ნეტა ჩემს სიცოცხლეში არ მენახა!

• • •

დილდილობით მოხუცის დახმარებით უბიხურ ენას ვსწავლობდი, ნაშუადღევს კი მის ნაამბობს ვწერდი. დასაწყისში ასე აეწყო ჩვენი მუშაობა, მაგრამ მალე დაირღვა ეს წესრიგი. ზაურყან ზოლაკი ისე გაიტაცა თავისსავე თხრობამ, რომ ზოგჯერ დილიდანვე ამბების თხრობას იწყებდა.

სანთლით რომ მეძებნა, ზაურყან ზოლაკისნაირ მასწავლებელს მაინც ვერ ვიპოვიდი, მაგრამ რაც არ უნდა საინტერესო ყოფილიყო მისი ნაამბობი, მაინც ვნახულობდი დროს ჩემი უბიხური ლექსიკონის შესავსებად, რომლის შედგენაც ჩამოსვლის პირველივე დღიდან დავიწყე. გუშინ და გუშინწინ ნათესაობის აღმნიშვნელი სახელები ჩავიწერე, დღეს კი, - საოჯახო ჭურჭლისა და იარაღების სახელები, რაც გაცილებით მეტი აღმოჩნდა, ვიდრე ადრე მეგონა. აღმოვაჩინე უბიხური და ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის სხვა ენების სიტყვათა საერთო ფუძეები.

დღეს დილიდანვე ცუდ ხასიათზეა ზაურყანი, რაღაცით აღელვებულია და გაუთავებლად ეწევა. დილას, შუა საუზმის დროს ტყუილუბრალოდ გამოლანძღა ბირამი და ჭამასაც თავი მიანება. არც მოსასვენებლად დაწვა შუადღისას, წინ და უკან დადის ეზოში. გავიფიქრე თუ არა: „დღეს ამის შეწუხება არ ღირს-მეთქი“, უცებ დაჯდა და მეც მომიხმო.

გვერდით მივუჯექი და ჩასაწერად მოვემზადე. ზაურყანმა დიდხანს ვერ დაიწყო თხრობა. ხელისგულით ისრესდა ნაოჭებით დასერილ შუბლს, თითქოს მეხსიერებაში ყველაფრისთვის ერთად უნდა მოეყარა თავი.

თხრობის დროსაც უღალატა ჩვეულებას - ერთი ამბიდან მეორეზე ხტებოდა. რაღაც შინაგანად აწუხებდა, შფოთავდა, ამიტომაც მოხვდა ბირამს ტყუილუბრალოდ.

დღესაც მოვახერხე რაღაცების ჩაწერა. ზაურყანმა მიაძმო, როცა იმამი საჰატქერი ოსმან-ქოიდან წავიდა, მის ნაცვლად ახალი მოლა გამოგვიგზავნესო. სახელად ორხანი ერქვა, თურქი იყო. პირველ ხანებში ორხანმა თითქოს გამონახა ხალხთან საერთო ენა, იმასაც ამბობდნენ, ეს ალაჰის ჭემმარიტი მსახურიაო. მაგრამ თანდათანობით ფრთხილად და ეშმაკურად დაიწყო თავისი ხაზის გატარება. ქორწილი და ტირილი ისე კი აღარ უნდა გადაეხადათ, როგორც უხსოვარი დროიდან იყვნენ ჩვეულნი უბიხები, არამედ მუსულმანური მკაცრი წესების მიხედვით. მოლა უფრო და უფრო ხშირად იწვევდა ხალხს მეჩეთში და ასწავლიდა როგორ უნდა შეესრულებინათ აზკიოი, რომელიც ღაღადებდა „ალაჰს ესმის ხმა, ვინც მას ადიდებს“. ბავშვი რომ დაიბადებოდა, ორხანის ნებათვის გაეშე სახელს ვერ დაარქმევდნენ. ქალებს მკაცრად აკრძალათ უჩადროდ სიარული. ერთხელაც რომ არ

წასულიყო ვინმე მეჩეთში, ჯარიმა უნდა გადაეხადა. მეჩეთში შესვლამდე მთიელებს გარეთ უნდა ჩამოეკიდათ თავიანთი იარაღი.

საპატქერის სახელს რომ ახსენებდა, ზაურყანს ცახცახი იტანდა ხოლმე ზიზღისგან. სხვა მოლებს აგდებულად და გულგრილად უყურებდა. მუსულმანურ ზნე-ჩვეულებებზე ცოტას ლაპარაკობდა და ეტყობა ცუდად იცნობა მათ.

-არავისი არ მჯერა, ვინც ალაჰის სახელით უდარდელად ცხოვრობს და წვეთი რა არის, წვეთ ოფლსაც არ ღვრის. ეჰ, საყვარელო შარახ, ლოცვებს რომ მართლა რაიმე მოჰქონდეს ხალხისთვის, ყველაზე ადრე მამაჩემი გამდიდრდებოდა. თუ ლოცულობდა, ის ლოცულობდა, მაგრამ იმაზე უბედური კაციშვილი არ იყო დედამიწაზე.

მამა რომ გაიხსენა, მოხუცმა თავი ჩაქინდრა, დიდხანს სდუმდა. მერე კი უცბად ალაპარაკდა იმ სიძნელეებზე, ახალ, შეუმჩნეველ ადგილებში რომ წააწყდნენ უბიხები. მისი სიტყვით, მიწა ბევრად უფრო პატარა ჰქონდათ, ვიდრე სამშობლოში, გადასახადები კი, ბევრად მეტი. ჩიოდა: აქ ზაფხულობით მაგარი სიცხეები იცის, ზამთარში კი ისე ცივა, რომ უბიხებმაც სხვა გლეხებივით თიხითა და ნაკელით შეთითხნეს სახლები. ეს კი სამშობლოში თავის მოჭრა იყო.

ყველაზე მეტად ის აწუხებდა, რომ თურმე აქ ვაზის გახარება შეიძლებოდა, მოჰკიდეს კიდევ ამას ხელი უბიხებმა, მაგრამ ყურანი მხოლოდ ქიშმიშის მომზადების ნებას აძლევდათ, ღვინო კი სასტიკად იკრძალებოდა. ვინმესთვის ოჯახში ღვინო რომ აღმოეჩინათ, სოფლიდან გააძევებდნენ.

-აბა, წინათ უბიხი და უღვინოდ ვის გაეგონა? ვინ გადაიხდიდა მეობას უღვინოდ? ის კი არადა, კაცი რომ მოკვდებოდა, მაშინაც ღვინით სავსე ჭიქებს ავწევდით და ისე მივაცილებდით უკანასკნელ გზაზე. თუ დამიჯერებ, ძვირფასო შარახ, ახლა ღვინით სავსე ჯიხვის ყანწი რომ მომაწოდო, სადღეგრძელოსაც ვერ ვიტყვი. სადღეგრძელოც ისევე დამავიწყდა, როგორც ღვინის გემო.

დღეს ამით დაამთავრა ზაურყანმა და დილამდე დავშორდით ერთმანეთს.

პარასკევი იყო, ჩვენს კაცებს იარაღი მეჩეთის წინ ჩამოეკიდათ და ნამაზს ასრულებდნენ. ახალი მოლა ორხანი ღალადებდა:

-არა არს ღმერთი თვინიერ ალაჰისა! შეგვიწყალე, უფალო! გვატარე სწორი გზით! ნუ აგვაღებ ხელს!

-ამინ, ამინ! - ეხმიანებოდნენ მლოცველები.

-ჭეშმარიტ მართლმორწმუნეს უზენაესის იმედი უნდა ჰქონდეს! ვისაც სწამს, საკმარისია თქვას „იყავნ“ და წმინდა საქმე აღსრულდება.

-ამინ, ამინ!

მეჩეთის ღია კარიდან ზღურბლთან ვიღაც ფაფახიანი ახალგაზრდა შევნიშნე. „რაკი მეჩეთში არ შემოვიდა, აქაური არ უნდა იყოს“. - გავიფიქრე მე. სახე კი მეცნაურა. ლოცვა დამთავრდა, ხანჯალს ვირტყამდი წელზე, ხმა რომ შემომესმა:

-გამარჯობა, ზაურყან!

-სუფთა ადილეური იყო. მოვიხედე და...

-მაჰმად! საიდან სადაო?

ჩემ წინ ბებიაჩემის ერთ-ერთი ძმიშვილი იდგა. მე ხომ გითხარი, ბებიაჩემი ადილეული იყო-მეთქი. რაც მუჰაჯირობაში მოვხვდი, მე და მაჰმადს ერთმანეთი არ გვენახა. ყური კი მქონდა მოკრული, სადღაც იზმიდის ახლოს დასახლდაო. მამა და მატაც მოვიდნენ, გაუხარდათ მაჰმადის ნახვა, გადაეხვივნენ, გადაკოცნეს.

-რას გავჩერებულვართ, აბა სახლისკენ, ჩქარა! - აფუსფუსდა მამაჩემი.

-არ მცალია, ამაღამვე უნდა დავბრუნდე... იქნევ ჯობია კიდეც მარტონი რომ ვართ. ჩემს ნათქვამს მამაკაცები თუ გაუძლებენ...

მივხვდით, რომ მაჰმადს ავის მაუწყებელის ხვედრი რგებოდა.

-გეხვეწებით, გამაგრდით.

-რა მოხდა? - ჩაიჩურჩულა მამჩემმა ჩატეტკვილი ტუჩებით.

-კუნა სელიმ-ფაშამ შეირთო ცოლად.

ჩვენ განზე გავხტით. თითქოს წინ ყუმბარა გამსკდარიყოს. მაჰმადი კი დამწუხრებული განაგრძობდა:

-მე იმ დაწყევლილი ფაშას სასახლის დარაჯი ვარ. ერთხელ დებმა ჩუმად დამიძახეს და ცრემლების ყლაპვით მითხრე: „თავის გაწირვაც რომ დაგჭირდეს, ჩვენი ძვირფასო ნათესავო, როგორმე ჩვენს ძმებს უნდა შეატყობინო, რომ ვიღუპებით. უთხარით, არ დაიჯერონ, რომ ბედნიერად ვცხოვრობთ. მოგვატყუეს, ნამუსი

აგვხადეს. თუ ჩვენი გამოხსნა არ შეუძლიათ ამ ცოდვილი სასახლიდან, გამოგვემშვიდობონ მაინც“.

„ალაჰი თუ არსებობს ასეთი საშინელება როგორ დაუშვა“ - გავიფიქრე გაცეცხლებულმა და მეჩეთს შევხედე.

-ჩემი იმედი გქონდეთ!

მაჰმადმა აგვიხსნა, როგორ უნდა მოგვეძებნა იზმიდში და წავიდა. თვალებში სისხლი ჩამიდგა. ო, როგორ მინდოდა ელვის სისწრაფით გადამეწვა მეჩეთი, რაკი ჩემთვის ალაჰი უკვე აღარ არსებობდა.

შინ დაბრუნებულებმა ნათესავები მოვიწვიეთ და ყველაფერი გავანდეთ, რაც ვიცოდით. ჩვენს დარდას და წუხილს ნათესავებიც იზიარებდნენ. დედაჩემმა კი შვილების კაბები საწოლზე გაშალა და მწარედ მოთქვამდა. მე და მატამ ასე გადავწვიტეთ: „სიკვდილი გვიჯობს თავსლაფის დასხმას, ხალხში ვერ გამოვჩნდებით, ჩვენს შემარცხვენელზე შური თუ არ ვიძიეთ“.

მამაჩემმა ისევ შარდინთან, ალოუს ძესთან და შანდასთან გადაწყვიტა ნუგეშის ძებნა. მაგრამ ტყუილად კი არაა ნათქვამი - უბედურ კაცს ქვა აღმართში დაეწევაო. პირში ჩალაგამოვლებული დაბრუნდა მამაჩემი შარდინის სახლიდან. მისი ძუძუმტე სწორედ მაშინ იმყოფებოდა ბალკანეთის ფრონტზე. ცოლი და ვაჟიშვილი კი საფრანგეთში მოგზაურობდნენ. შანდა თვეში იდგა და არავის ეჩვენებოდა. მამაჩემს ყველა იმედი გადაუწყდა. ერთადერთი გზა გვჩვენებდა: ჩვენ თვითონ უნდა მოგვევლო ჩვენი საქმისთვის. რაც მთავარია, გულხელდაკრეფილი დგომის დრო არ იყო. მე და მატა გზას გავუდექით. ინათა თუ არა, სახლიდან გავედით. მოსახვევამდე სულ უკან ვიხედებოდით, ერთხელ კიდევ რომ მოგვეკრა თვალი დედაჩემისა და მამაჩემისთვის. დედაჩემი შავ თავშალში იყო გახვეული და კვერთხს ეყრდნობოდა. დანის პირით იყო საწყალი გათხელებული. მამაჩემს გულხელი დაეკრიფა და ჭიშკარს მიყუდებოდა, ფეხზე ვეღარ იდგა უბედური. ნაღველი მიწიწკნიდა გულს: „ნუთუ ვედარასოდეს ვნახავ ამათ?“ სახურავის თავზე კვამლის ბოლქვი ერთ ადგილზე გაყინულიყო, თითქოს გრძნობდა რომ ჩვენი კერა სამუდამოდ ჩაქრებოდა მალე. ჩექმები, ტანსაცმელი და სახეები ერთნაირად გვქონდა გადათეთრებული ჩვენი ნაბიჯებით ამდგარი მტვრის ბუღისგან. ეჰ, - სინანულით გავიხსენე ჩემი ფიცხი ბზოუ, - აი, ცხენი ის იყო! ნახევრად ველური სამი წლის კვიცი, მერე რა გახდნილი! ქარივით მიმაქროლებდა ახლა იზმიდამდე. ერთს დავუსტვენდი და ელვასავით გადავევლებოდა სელიმ-ფაშას ბაღის ზღუდეს.

იმ ნეტარ დროში სამშობლოში რომ ვცხოვრობდი, უკანასკნელი ღატაკიც კი არ დადიოდა გზაზე ფეხით. ლხინი იყო თუ ჭირი, ან ცხენზე ამხედრებულნი მოდიოდნენ, ან კიდევ ოთხთვალეებით. პატარძლები ფაიტონებით მოჰყავდათ, ექვსი ერთნაირი ჯიშის ცხენი რომ იყო შებმული. ბიჭი დაიბადებოდა თუ არა, მის სახელზე კვიცს ზრდიდნენ ოჯახში, მხედარი რომ გამოსულიყო ბავშვი. გარდაცვლილი მთიელის წინ მის ცხენს გააჩერებდნენ. ზედ მისსავე იარაღს გადაჰკიდებდნენ და ისე მოსთქვამდნენ. ტყუილად კი არ ამბობდნენ, ძირფასო შარახ, ჩვენი წინაპრების ცხენის ძარღვებში ადამიანის სისხლი ჩქეფსო. ასეც მღეროდნენ:

ცხენი და კაცი დასაბამიდან

არ ვარგებულა უერთმანეთოდ.

უცხო ქვეყანაში კი უცხენებოდ დავრჩით. ცხენის ადგილი ვირმა დაიკავა. ვისაც ვირი ჰყავდა, მდიდარიც ის იყო.

. . .

იზმიდის გარეუბანში, ბაზრის მახლობლად უკვე მთელი კვირა ვცხოვრობდით ადიღელი მაჰმადის სახლში. ყოველ დღე წყეული სელიმ-ფაშას სასახლის წინ ვწრიალებდით, მაგრამ ვერ იქნა და დებს ხმა ვერ მივაწვდინეთ. სწორედ ჩვენი ჩამოსვლის წინა დღეებში ჰარამხანა გაუძარცვავთ, ამიტომ დაცვა გაძლიერებული იყო და ქალებს სეირნობა ეკრძალებოდათ. შეწუხებულმა მატამ მითხრა:

-მივიდეთ ფაშასთან და ვთხოვოთ თავისი ნებით დაგვიბრუნოს დები.

-რა ჭკვიანი ხარ! - ნაღვლიანად გაიცინა მაჰმადმა, - კუზიან სამარეც ვერ გაასწორებს! ნახა რა, ვის მოსთხოვოს სამართალი!

მე კი ერთი რამე ვერ მიპატიებია საკუთარი თავისთვის - ყელი როგორ არ გამოვლადრე შარდინს, ალოუს ძეს. სანამ აქ, ოსმან-ქოიში იყო. ვერარა მტერი ვერ გვიზამდა იმას, რაც ჩვენმა ნათესავმა გვიქნა. თანდათან ვრწმუნდებოდი რომ ჩვენი დები რაღაც სამსახურის საფასურად მიჰყიდა შარდინმა სელიმ-ფაშას. აბა, ამას გაბედავდა უბიხეთში? იქნებ სამშობლოს დამკარგავი ხალხი თანდაყოლილ ღირსებასაც ჰკარგავს? მთელი სამყარო სიცრუესა და ორპირობაში ჩაფლულიყო, სისხლი არეულიყო და გულმოწყალებისთვის აღარავის ეცალა.

უმოქმედობა გვტანჯავდა. დღეები გადიოდა, ჩვენ კი ჯერ მისხლის ოდენაც არაფერი გვექონდა გაკეთებული. და აი, მაჰმადმა დრო იხელთა და ჩვენს დებს

გააგებნა, რომ იზმიდში ვიყავით. დებმა კი შემოგვითვალეს, რომ ჯუნას არავითარი წერილი არ გამოუგზავნია ჩვენთვის და არც ის ქალები მოსულან მისი დავალებით კუნა რომ წაიყვანეს.

ისიც გავიგეთ, რომ ჯუნა თავის თავს აბრალებდა კუნას უბედურებას და მინის ნატეხით ყელის გამოჭრა უცდია.

მაჰმადმა შეგვატყობინა: ხვალ ხარჭებს ბაღში გასეირნების ნება დართესო. საქმე ჩვენს სასარგებლოდ ეწყობოდა - მაჰმადი დილით დადგა დარაჯად. ისიც ვიცოდით, რომ შუადღისას სელიმ-ფაშა შადრევნის ახლოს დაბრძანდებოდა სავარძელში მაგნოლიების ჩრდილში და ჰარამხანის მხევლები გაართობდნენ.

ასე გადაწყვიტეთ: მე შუადღისას ბაღში გადავძვრებოდი, მატა კი ეტლს დაიქირავებდა და მახლობელ მოსახვევში დამელოდებოდა. მთავარი იყო ეზოდან გამომეყვანა დები, მერე ყველაფერს მოვახერხებდით. შეუმჩნევლად თუ ვერ მოვახერხებდი მათ გაპარებას, მაშინ იარაღით ხელში გადავუდგებოდი მდევარს. მაჰმადიც იმათ უნდა გაჰყოლოდა. იზმიდში მისი დარჩენა უკვე შეუძლებელი იქნებოდა. ნაპირზე ერთი ყოფილი კონტრაბანდისტი გვიცდიდა ნავით. იზმიდიდან ერთი ათიოდე ვერსს გავცურავდით და მთებში დავიმალეობდით. ასე გქვონდა განზრახული. მე და მატა სისხლის მამიებლებს ვგავდით, ვისთვისაც შურისძიების საათს დაეკრა უკვე.

გაზაფხულის ბაღი თითქოს ღრუბლის პატარ-პატარა ქულებში იყო გახვეული. ყველაფერი ყვაოდა ირგვლივ. „ნეტა როგორ უნდა უხაროდეს გაზაფხულის მოსვლა ამ ბაღს, როცა იქ ცრემლად იღვრებიან ჩემი დები? ან ბულბული როგორ უნდა გალობდეს, ნუთუ ისე სმენადახშულია, რომ ჩემი დების კვენსა არ ესმის, ან მეხმა რატომ არ დაიტანა ამდენ ხანს თვით სელიმ-ფაშა?“ - ვჩიოდი ბუნების გულგრილობით შეძრწუნებული და თან ბაღის კედელს ვეპარებოდი.

მაჰმადმა რკინის ჭიმკარი გამიღო და ბაღში შევძვერი.

-აი, ამ ბილიკისკენ წადი, - ჩურჩულით დამილოცა მან გზა. მონადირესავით ფრთხილად მივაბიჯებდი. თითქმის სუნთქვაც შეჩერებული მქონდა. აქეთ-იქით ვაცეცებდი თვალებს. ბაღის სიღრმეში სამსართულიანი შენობა ქათქათებდა თეთრად. სასახლე დაცარიელებული მეჩვენა. არც ფანჯრებიდან ისმოდა ხმები და არც კარებიდან გამოსულა ვინმე. უფრო ახლოს მივედი სასახლესთან და ბურქებს მოვეფარე. მარჯვნიდან წყლის ჩქაფუნი მესმოდა. ძნელი მისახვედრი არ იყო, რომ იქვე, ახლოს შადრევანი ჩქეფდა. უცბად განაპირა კარი გაიღო და ორი ხანდაზმული

კაცი გამოვიდა. ტანსაცმლის მიხედვით ერთი ყიზლარ-აღა უნდა ყოფილიყო. ერთმანეთს რაღაც გადაულაპარაკეს და აქეთ-იქით წავიდნენ. თვალს მიეფარნენ თუ არა, ქალიშვილებიც გამოჩნდნენ. თითო-თითო ან წყვილ-წყვილად ჩამოდიოდნენ მარმარილოს კიბეზე და დაბურულ ბაღში უჩინარდებოდნენ. თქმა არ უნდა, რომ ისინი ფაშას ხარჭები იყვნენ. ყველა ახალგაზრდა და ლამაზი იყო. ისე კი სახის ფერით მღვიმეში ამოსულ მცენარეს მოგაგონებდნენ. ჩემს დებს ვერსად მოვკარი თვალი. ორმა მათგანმა გვერდით ჩამიარა, ჩემთვის გაუგებარ ენაზე ლაპარაკობდნენ. უცბად მესამეც დავინახე, მარტოდმარტო მოყვებოდა უკან. დავინახე და თვალი დამიბნელდა, გულიც გამეყინა და თითქოს უფსკრულში ჩამიქანდა. ფელდიში იყო.

-ფელდიში! - არაადამიანურად დავიყვირე მე.

ჩემმა მოულოდნელმა გამოჩენამ ისე გააოგნა, რომ სიტყვები ყელში გაეჩხირა, გაშეშებული და პირდაღებული შემომცქეროდა. ეს სულ ერთ წამს გაგრძელდა. მერე კი თითქოს ჩემი გამოჩენა არც გაჰკვირვებიაო, უსიხარულოდ მკითხა:

-შენ ხარ, ზაურყან!

-ნუ გეშინია ფელდიში, უსათუოდ დაგიხსნი!

-აღარ მეშინია, ზაურყან, დიდი ხანია ყოველგვარ შიშს ვძლიე. შენ ალბათ დებს ეძებ, არა? ჯუნა ისევ სუსტადაა, მინის ნატეხი გამოისვა ყელში. კუნაც მასთანაა - მარტო არ დატოვა... ყველანი ერთი შაითნის მსხვერპლნი ვართ, ზაურყან!

-ო, ღმერთო ჩემო აქ საიდან გაჩნდი?

-ოთხი წელია აქა ვარ. ზღვის გაღმა ნაყიდ ხეს იქ როდი რგავენ, სადაც თვითონ უნდა.

ხელები მხრებში ჩავჭიდე, ახლოს მივიზიდე და სიმტკიცედაბრუნებული ხმით ვუთხარი:

-ჩემი მოვალეობა შენი და ჩემი დების აქედან გაყვანაა.

-შენს დებს ვეტყვი რომ გნახე. ჩემი გამოხსა უკვე გვიანაა... ფელდიშმა თავი ჩაჰკიდა და ტირილი დაიწყო.

-მე უკვე მკვდარი ვარ, ზაურყან... დაგაგვიანდა... ნუ მომეკარები, მე ახლა კეთროვანზე უარესი ვარ. მშვიდობით, ზაურყან!

სახეზე ხელები აიფარა, მიბრუნდა და ჩქარი ნაბიჯით გასწია იქვე მოსეირნე ქალებისკენ.

თითქოს მთელი ძვლები დამიღბა და დამეშალა: თავგზააზნეული ტოტს ჩამოვეკიდე, ნელ-ნელა მხედველობდა დამეწმინდა და სასახლესა და შადრევანს შორის მორიალე მსახურები დავინახე. ხშირ ხეებში შევიძალე და ფერადი ქვებით მოკირწყლული აუზიდან ავარდნილი შადრევანიც დავინახე, აშხეფებულ წყალზე ცისარტყელა მორკალულიყო. შადრევნის ახლოს ფოთლოვანი კარვის ქვეშ ხაოიანი ხალიჩა გაშალეს და ბალიშებით მოფინეს. შუაში რბილი სავრძელი დადგეს. შემდეგ სანოვაგით დახუნძლული დაბალი მაგიდები მოიტანეს. სუფრას ვერცხლის წერწეტა სურები ამშვენებდა.

მალე თვით სელიმ-ფაშაც მობრძანდა ორი მსახურით. შარდინის, ალოუს ძის მამულში მყავდა ერთხელ ნანახი და მაშინვე ვიცანი. მოკლე, კუნძივით კაცი იყო, მეჩხერი წვერი ჰქონდა. წარბები თითქოს არ აჩნდა და შესიეული ქუთუთოები კუეებს მიუგავდა. გოგრასავით მოტვლეპილ თავს წითელი ფესი უფარავდა. ხანდაზმული იყო, მაგრამ სხეული მაინც ძლიერი მოუჩანდა. ცქვიტად მიცუნცულდა სავარძელთან და შიგ ჩაემვა. ორი, ალბათ ყველაზე უფრო სანდო მსახური, აქეთ-იქით ამოუდგა. ერთ-ერთმა ქალაღიდან რაღაცის კითვა დაუწყო სავარძლის საზურგეზე მისვენებულ ფაშას. ცალ ხელი, კარვის კრიალოსანი რომ ჰქონდა ჩაბლუჯული, გაბერილ მუცელზე ედო, მეორეთი კი მეჩხერ წვერს იწიწკნიდა.

რაც უფრო დიდხანს ვუყურებდი ფაშას, მით უფრო მერეოდა ზიზღი.

მსახურმა ბოლომდე წაიკითხა ქალაღი და დაიხარა. ფაშამ რაღაც სიტყვა მიუგდო და ხელი ჩაიქნია. მსახურმა ქალაღი დაახვია და სასახლისკენ გაემართა. მეორე მსახურმა სურა აიღო, სირჩა შეავსო და ფაშას მიართვა. ის კი სავარძელში გადაწოლილიყო და ტკბილად თვლემდა. მსახურმა სირჩა მაგიდაზე დადგა. უგუნურმა გაბედულებამ თითქოს მიბიძგა და ისე მოულოდნელად გავჩნდი ფაშას წინ, როგორც ქუხილია ხოლმე მოულოდნელი კარგ ამინდში. შეიარაღებული კაცის გამოჩენამ გააოგნა ფაშა და სავარძელში აცქმუტდა, თვალები გადმოკარკლა და გაფითრებული სახე ოფლით დაეცვარა.

-აქ გამოჩენა როგორ გაბედე, ყაჩაღო! - ცუდად დაფარული შიშით იყვირა ფაშამ.

-მე ყაჩაღი არ გახლავარ, მე შენგან ნამუსახდილი ორი დის ძმა ვარ! სიკვდილი თუ არ გინდა, ახლავე გაათავისუფლე ჩემი დები!

ფაშა აქეთ-იქით აცეცებდა შიშით დამფრთხალ თვალებს. დაინახა ხელი ხანჯლის ტარს რომ ჩავჭიდე და დაიღრიალა:

-მიშველეთ!

გვერდით მდგარმა მსახურმა, თითქოს თავში ჩაარტყესო, ისე წამოიყვირა რაღაც და კარს ეცა.

მივხვდი, ცოტაც და სასახლის მცველები მოცვივდებოდნენ. ფაშა გვერდულად ჩამოხობდა სავარძლიდან და კიბორჩხალასავით უკან-უკან გაფოფხდა აუზისკენ. მე ყანყრატოში წავავლე ხელი ფაშას და შიგ გულში ტარამდე გავუყარე ჩემი კავკასიური ხანჯალი. მოხუცმა ამოიხრიალა, ხელი ვკარი და აუზში გადავუძახე, სადაც ოქროსფერი თევზები დასრიალებდნენ. წყლის ზედაპირი მეწამული ნაყმებით დაიფარა და რატომღაც ზღვა, გადასახლების შავ-ბნელი დღეები და ნაპირთან გარიყული მუჭაჯირების გვამები გამახსენდა.

მსახურთა ყვირილი თანდათან ახლოვდებოდა.

ჩემთვის უკვე ყველაფერი სულერთი იყო. რაღაცნაირი გულგრილობა დამეუფლა. გასისხლიანებული ხანჯალი ხელიდან გამივარდა, არც მიცდია აღება. იქნებ მომეხერხებინა კიდევ მღევრებისგან თავის დაღწევა და მაჭდის დახმარებით გაქცევა, მე კი წინააღმდეგობაც არ გამიწევია. ხელებგაკოჭილმადა თოფის ლულებმომშვერილმა გადავაბიჯე ციხის ზღურბლს

. . .

მესამე დღეა რაც ჩემს ჩანაწერებს ვაწესრიგებ. ზაურყანი კი ისვენებს, თუმცა მე მგონი დასვენების სურვილი არა აქვს. ის საერთოდ ძალზე დიდხანს დუმდა და თავისი ასწლიანი ცხოვრების ნახევარიც არა აქვს ნაამბობი. ორი კვირა ვარ მასთან და ხანდახან, მეჩვენება, რომ თითქოს ეშინია, არ მოკვდეს და უთქმელი არ დარჩეს, რაც მის მეხსიერებას შემოუნახავს. როცა გუნებაში მის ნაამბობს ხან ერთ და ხან მეორე ისტორიულ თარიღს ვუდარებ, ვხვდები, რომ რაღაცას ურევს მოხუცი, ძველსა და ახალ ამბებს ადგილებს უცვლის, მაგრამ მეხსიერება მაინც გასაოცარი აქვს, გონება

ცოცხალი, ვნებათა ღელვა კი ჯერაც არ ჩამქრალა მის ასწლოვან, ხანდაზმულ, მაგრამ კვლავ ღონიერ სხეულში.

ისეთი გრძნობა მაქვს, რომ მარტო ეს ორი კვირა კი არა, საოცრად დიდი ხანია ბირამის გარდა არავის გადმოუბიჯებია მისი სახლის ზღურბლისთვის. ასე მარტოდმარტო რომ ცხოვრობს, შეიძლება ამიტომაც არ არსებობს მისთვის არც ახალი დრო და არც ახალი სიტყვები. თითქოს სასაფლაოზე ცხოვრობს და თავის წარსულში დააბიჯებს, ვიწრო ბილიკებით დადის საფლავებს შორის. ერთადერთი ცოცხალი ადამიანია ამდენ გარდაცვლილს შორის.

დაღლილობისგან ხელები მტეხავს, ვზივარ და დაბუჟებულ ხელებს ჰაერში ვამოდრავებ. ფიქრებით კი შორსა ვარ, შინ, აფხაზეთში. მისმა ნაამბობმა მთიელ ქალებზე მაიძულა განსაკუთრებული სიცხადით გამეხსენებინა ჩვენი უარდის სკოლა. ახლა, თეთრი, ქვის სამსართულიანი შენობაა, მაშინ კი, პირველ კლასში რომ შევედი, პატარა, ოროთახიანი ხის სახლი იყო, ისეთივე პაწია, როგორები ჩვენ თვითონ ვიყავით ჩვენი სკოლის ოცდაათი გოგო და ბიჭი.

ახლა ამ სკოლაში ხუთასი ბავშვი სწავლობს. მახსოვს, სკოლის დირექტორმა ქარბეი ბარჩანმა, ჩვენთან ერთად რომ იჯდა პირველ კლასში, ამაყად დამისახელა ეს რიცხვი. მაშინ სკოლის დამთავრების თხუთმეტი წლის თავის აღსანიშნად შევიკრიბეთ. ცხადია, ყველანი არა, მაგრამ მაინც საკმარისი ვიყავით. ორი აგრონომი, სამი მასწავლებელი, ერთი სამთო ოსტატი ტყვარჩელიდან, მე - ლინგვისტი და ჩვენი გამოშვების ყველაზე უფრო გამოჩენილი პიროვნება ნატაშა ლოუბა - მთელ აფხაზეთში პირველი მფრინავი ქალი. მფრინავი რომ გამხდარიყავი, რა თქმა უნდა, მტკიცე ხასიათი იყო საჭირო, მით უმეტეს, რომ ნატაშას მამა ისლამი, თითქოს ჯიბრზე, ჩვენი სოფლის სალოცავის - კიაჩის ყველაზე უფრო გულმოდგინე მლოცველი იყო. კიაჩი ჩვენთან ისევე სასწაულმოქმედად ითვლებოდა, როგორც უბიხეთში ბითხა. ისლამი ირწმუნებოდა: ჩემი თვალთ მათხვს ნანახი, როგორ დაფრინავს ღამდამობით კიაჩი განსაკუთრებით ღირსშესანიშნავი დღესასწაულების დროს და შემდეგ ისევ თავის ადგილს უბრუნდება. მაგრამ მფრინავი სალოცავი ერთია და მფრინავი ქალიშვილი - მეორე. მერე როგორი შვილი, ერთხელ კინაღამ რომ გამოაგდეს აერო-კლუბიდან, აქაოდა, დღისით მზისით, სოფლის თავყრილობის დროს, იქვე დიდ მინდორზე „უ-2“-ით დაშვება როგორ გახდებოდა. ბოროტი ენები კი დიდხანს ჭორაობდნენ: ისლამს თავისი ქალიშვილი მორიგი გაფრენიდან დაბრუნებული წმინდა კიაჩი ეგონაო. რა თქმა უნდა, მოხუცს ცილს სწამებდნენ, მაგრამ უარდელებს ხომ ქილიკში ბადალი არ ჰყავთ, მით უმეტეს ხუმრობა თვითონ რომ არ ჩერდება ენაზე. გამოჩნდებოდა თუ არა ცაში თვითმფრინავი, „არიქა, ჩქარა,

ჩქარა, შეხედე, წმინდა სალოცავი მფორინავსო“ - ეძახდნენ ისლამს. ნეტავ სად არის ახლა ნატაშა ლოუბა? აქედან ხმას ვერ მივაწვდენ, ძალზე შორს გადმომტყორცნა ბედმა უბიხური ენის ძებნაში. ხანდახან გაოგნება მიპყრობს - ეს რამსიმორეს ვარ...

უდაბნოს ყვითელი გზით

ჩვენი ოცდაათაქლემიანი და ოციოდცხენიანი ქარავანი უდაბნოში მიიზღაზნებოდა. ისმოდა ზანზალაკების განუწყვეტელი ჟღარუნი. ორმოცდაათამდე მექარავნე ვიყავით. მთელი თვე იყო გასული, რაც ხალხმრავალ და ხმაურიან კაიროდან გამოვედით და გზას დავადექით.

ახლაც ვხედავ, დად შარახ, ყველაზე წინ შავ არაბულზე ამხედრებული თეთრ ყაბალახსა და მოსასხამში გამოწყობილი ქარავან ბაში - ისმაილ საბახი მიდის. ხმელ-ხმელია, მჩატე და ამტანი. წარმოშობით ბედუინია და ბარქანებში ისე გრძნობს თავს, თითქოს შინ იყოს. ოდნავ მოშორებით, ორივე მხარეს მისი პირადი მცველები ირწევნიან უნაგირებზე. მათ უსიტყვოდ ესმით ქარავან ბაშის. საკმარისია ანიშნოს „მოკვდიოთ“, და არც დაფიქრდებიან, ისე მოკვდებიან.

უდაბნოში ისმაილ საბახი ჩვენთვის ღმერთიც არის და მეფეც. ყველას თვისი მბრძანებელი ჰყავს და ისმაილ საბახსაც ჰყავს ასეთი მბრძანებელი - ქერიმ-ეფენდი, კაიროელი სახელოვანი ვაჭარი, ცნობილი მდიდარი კაცი, ვისთვისაც შავი საქმეების კეთება უცხო არ არის. პირველად რომ შევხვდი ისმაილ საბახს, უკვე თავისი ცხოვრების მეორე ნახევარში იყო გადამდგარი. მაღალი იყო, შავგვრემანი, შავი მზინავი ულვაშები ჰქონდა - და ვეფხვივით მწვანე თვალები. მწვანე თვალები ჰქონდა-მეთქი ვთქვი, მაგრამ მთლად სწორი არ არის, რადგან მის თვალებს ერთი უცნაური თვისება ჰქონდათ - დღეში რამდენჯერმე იცვლიდნენ ფერს. მე პირადად ქარავნის წინამძღოლის გულდია და უდარდელი სიცილი არ გამიგია. სიცილის დროს ყვითელ კბილებს აკრაჭუნებდა და მხეცის ყმუილივით ხმას გამოსცემდა, სახეზე კი სიხარულის ნიშანწყალიც არ ეხატებოდა. „მოთმინება თუ დაკარგე, სიკვდილს იპოვიოა“ - ნათქვამია, დად შარახ. ეტყობა, განგებამ, ჩემდა საუბედუროდ საოცარი მოთმინება მარგუნა, რაკი აქამდე ცოცხალი ვარ. მთებში დაბადებული და გაზრდილი ჭაბუკი, სადაც მწვანედ ბიბინებს ყველაფერი, კაჟის ნამტვრევივით მისროლა განგებამ უნაყოფო უდაბნოში. ჩაწერს ვერ ასწრებ არა, ძვირფასო. მაშინ უფრო დინჯად მოგიყვები. ან იქნებ მოგბეზრდა კიდევ ჩემი ლაქლაქი? თუ არადა მაშინ ისევ მომყვებს შენი ფანქარი...

კარაბურუნის კონცხის განაპირას ერთი ციხე იდგა, სადაც პირატებს ჰკიდებდნენ თოკზე. განაჩენი გამოტანილი მქონდა და ხუთ თვეს ველოდი მის სისრულეში მოყვანას. ეს კი იცი რას ნიშნავს? ყოველდღე ვკვებოდი ამ ხუთი თვის განმავლობაში. „ოჰ ნეტავი მალე დამთავრდებოდეს ყველაფერი,“ - იხვეწებოდა ჩემი გაწამებული სული. სელიმ-ფაშას მოკვლით გამოწვეულ სინანულს კი არ ვგრძნობდი. ეს არც დილეგში გამომწვევდელს მიგრძვნიდა და არც შემდეგ, მთელი ჩემი ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე. ბორკილებგაყრილი და სასიკვდილოდ განწირული, შავი კრიალოსანივით ვმარცვლავდი ბოლო წლებში მომხდარ ამბებს და ღმერთზე კი არა, ჩემს დებზე, ფელდიშზე, დედასა და მამაზე ვფიქრობდი. ნეტავ ცოცხლები არიან? მატასა და მაჰმადის ბედიც მალეღვებდა. ნეტა რა დაემართათ? ციხის კედლები კი მუნჯი იყო და აბა რას მეტყოდნენ? ხანდახან ზღვის ყრუ ხმაური მესმოდა ხოლმე. ტალღებისთვის მაინც მეკითხა რაიმე, მაგრამ იმათი ენა რომ არ ვიცოდი?

და აი, ერთხელ, შუალამისას, როცა სიზმრის ღრუბლებმა უბიხეთში გადამიყვანეს, ჭრიალით გაიღო რკინის კარი. ზღურბლზე ციხის ზედამხედველი იდგა და თან ვიღაცა უცნობი მეზღვაური ახლდა. ორივეს მოპარპალე სახთლები ეჭირათ ხელში.

-აბა, შეხედე, კაცი კი არა, კამეჩია. კარგად რომ გააძლო, უღელშიც შეაბამს კაცი.

-აბა, შემობრუნდი, ხელი მოხარე! კისერი მოდრიკე! - მსინჯავდა მეზღვაური. „მამოწმებენ, გამიძლებს თუ არა მარყუჟი“, - გავიფიქრე და გული გამეყინა, საიდანღაც შეიარაღებული ჩაფარიც მოვიდა და მიბრძანა:

-გამოდი!

ბორკილების ჩხარუნით გამოვაბიჯე ციხიდან. კოკისპირულად წვიმდა. ზღვაზე შემოჯარული ღრუბლები ბორგავდა.

ელვის შუქზე ჩახრამულ კლდოვან სანაპიროსთან აფრიანი გემი შევნიშნე. მალე მის ტრიუმში აღმოვჩნდო კიდეც. ის მეზღვაური, საკანში რომ მსინჯავდა, კაპიტანი გამოდგა. მაშინვე მივხვდი, რომ ციხის ზედამხედველმა პირუტყვივით მიმყიდა კაპიტანს. სიკვდილმისჯილის ჩამოწერას რა დიდი ამბავი უნდა: ვითომ თავი ჩამოიხრჩო და გვამი ზღვაში გადააგდეს. ასეთი რამ ხშირად ხდებოდა... თითქოს უნდა გამხარებოდა ბედის ასე უცებ შემოტრიალება, მაგრამ წინ ხომ მონბა მელოდა. მონა კი, მოგეხსენება, ადამიანი არ არის. როგორც მოეპრიანება ისე მოექცევა პატრონი. პატრონის სურვილი კანონია, სანამ ჯანი გაქვს და ხარავით მუშაობ - პურს

გაჭმევს, ღონე გამოგელევა და ტყვიით გაგიმასპინძლებს. ვინაა განმკითხავი. სანდალმა ფრთხილად აიღო გეზი ქაიროსკენ. კაპიტნისგან ვაჭარმა ქერიმ-ეფენდიმ მიყიდა. ქალაქგარეთ სახლის აივანზე იჯდა ქერიმ-ეფენდი. მოწკურული თვალებით შემათვალიერა და მითხრა:

-შენი წარსული დაწვრილებით ვიცი. ვიცი რომ შენთვის სულ ერთია, გინდ კაცი მოგიკლავს და გინდ მამლისთვის წაგიგდებინებია თავი. ოტომანის ფაშა ეტყობა პირველი არ არის შენთვის. რამდენი გყავს გამგზავრებული იმ ქვეყანაში არ გეკითხები. ეგ შენს სინდისზე იყოს. შენ მგონი კავკასიელი ხარ, არა?

მე პასუხად თავი დავუქნიე.

-ეგვიპტე იცნობს აფხაზებს. ოდესღაც, ძველად თორმეტი აფხაზი ქალი გამხდარა სახელგანთქმული კაიროელი ვაჭკაცების ცოლი. შეიძლება ითქვას, რომ ისინი განაგებდნენ ეგვიპტეს. მათმა შთამომავლობამ აბაზის გვარი მიიღო. ამ გვარის ხალხი ახლაცაა ეგვიპტეში. - ვაჭარმა ცბიერად გაიღიმა, - თუკი აფხაზ ქალებს სახელმწიფო საქმეების გონივრულად განსჯა შეეძლოთ, მათი თანამემამულე, ალბათ, კბილებით ამოიყვანს თევზს ზღვიდან. შენ ბედი გეწვია, ჭაბუკო, თავი უნდა მოეკვეთათ, ის კი ისევ ზედ გაბია; მე გიყიდე, მაგრამ თუ არ დამემორჩილები... არ გამოგადგება, იცოდე, შენთვის ვამბობ.

ქერიმ-ეფენდიმ ისმაილ საბახს ჩამაბარა. ასე გავხდი მექარავნე. იმ დღიდან „აბაზი“ დამერქვა, რაც არაბულად აფხაზს ნიშნავს. პირველ ხანებში აქლემების დარწყულება, გამოკვება მევალოებოდა, ტვირთის აკიდება და ჩამოხსნა. უბიხები ოდიტგან ცხენებთან ვიყავით შეზრდილები, აქლემები კი ჩემს სიცოცხლეში არ მენახა. რა უნდა მექნა. შევუდექი უჩვეულო მოვალეობის შესრულებას. ჯერ ზიზღით ვუყურებდი ამ კუზიან სიმახინჯეებს, მაგრამ ყველაფერს ეჩვევა კაცი და მეც შევეჩვიე. ის კი არადა, პატივისცემითაც კი ვებყრობოდი ამ თვინიერ, ჭკვიან და ამტან ცხოველებს. მათ არაერთხელ ვუხსნივართ უდაბნოს გრიგალისგან და სიკვდილსაც გადავურჩენივართ.

ღმერთო ჩემო, რა უმწეო, პატარა და სუსტია ადამიანი მდუმარე და უნაყოფო უდაბნოში, სადაც ქვიშის მეტს ვერაფერს იხილავს თვალი. ქარი სტვენს და ტალღებად გრავნის ქვიშას, ბასრი ხმალივით რომ გისერავს სხეულს. ვინ მოთვლის, რვა წლის განმავლობაში რამდენჯერ გადამივლია უდაბნო, სადაც უთვალავი ადამიანია ჩამარხული. დამარხავენ კაცს და ერთ საათში საფლავის ბორცვიც კი აღარ ჩანს; ერთნაირად გასწორებულია. აღმოსავლეთი დილიდანვე დააბჩენს ცეცხლოვან ხახას და დაღამებამდე ისეთი პაპანაქებაა, რომ იმის გამომცდელ კაცს ჯოჯოხეთის

ადარ შეეშინდება. ხარის ტყავის ტიკებში ჩასხმული წყლის თითოეული წვეთი აღრიცხულია. დამე კი ისე აცივდება, ძვალსა და რბილში ატანს. კოცონს კი ვერ გააჩაღებ. რისგან უნდა დაანთო?

უსიცოცხლო დაბლობი, სადაც მახრჩობელა გველები იცვლიან პერანგს, თავისი ხუთი თითივით იცოდა ისმაილ საბახმა. მას არაერთხელ გადაუკვეთავს ქვიშის ოქროს ურდოები კაიროდან აფრიკის სხვადასხვა კუთხეებისკენ. შენ გაინტერესებს, რა საქონელი გადაგვქონდა ბარდანებით? ზემოდან სხვის დასანახად, აბრეშუმი, ჭურჭლეულობა და ხალიჩები გვეწყო ნამაზის შესასრულებლად, მთავარი ტვირთი კი ფუთებსა და ხურჯინებში იყო დამალული. ეს ობიუმი და თოფის წამალი გახლდა. ასეთი საქონლით ვაჭრობას კანონი კრძალავდა, მაგრამ ქერიმ-ეფენდისა და ისმაილ საბახისთვის ეს დაბრკოლება არაფერს ნიშნავდა. თუ ვინმე წაასწრებდათ, თავის გამოხსნაც შეეძლოთ. ერთხელ უკვე გითხარი, შარახ, რომ ქარავან-ბაშის თვალები დღეში რამდენჯერმე იცვლიდა ფერს. ეს კიდევ არაფერი, მთავარი ის იყო, რომ თვითონ ისმაილ საბახიც რამდენჯერმე იცვლებოდა დღეში, ხან მოღულუნე მტრედს ჰგავდა, ისე რომ უბეში ჩაისვამდი კაცი, ხან კი გააფთრებულ ჯიქს. მზად იყო საკუთარ ტყავში გამძვრალიყო, ოღონდ იაფად ეყიდა ძვირფასი ალმასი, ოქრო და ამბრა. უფრო თავაზიანი მყიდველი, ალბათ, მთელ აფრიკაში არ ეგულებოდათ.

-კარგ ფასს გაძლევ, ჩემო ბატონო, კარგ ფასს. შენი სატკივარი შემეყაროს, რაც ღირს იმაზე ნაკლებს თუ გაძლევდე! - იყოლიებდა ის გაჯიუტებულ გამყიდველს.

როცა ხელსაყრელ ფასად შეიძენდა ძვირფასეულობას, ისეთ ბედნიერებას განიცდიდა, რასაც, ალბათ, მისი გარდაცვლილი ახლობლების გაცოცხლებაც ვერ მიანიჭებდა. მაგრამ თუ გაბრაზდებოდა, მტრისას, მხეცზე უარესი იყო, მით უმეტეს მისი რისხვის მიზეზი ვინმე დაბალი წარმოშობის კაცი თუ იყო.

ერთხელ ყავის მოსადუღებელი სპილენძის თუნგიანი ტყავის ჩანთა დაიკარგა. ისმაილმა ერთ მექარავნეზე მიიტანა ეჭვი:

-სად არის ჩანთა?

-არ ვიცი, მბრძანებელო.

-გაყიდე, არა, ძაღლო!

ჩვენ ვეხვეწებოდით ქარავან ბაის, უდანაშაულო კაცი რომ არ დაესაჯა. მუხლებზეც კი დავუჩოქეთ.

-ერთი ჭუჭყიანი ღორი ყველას დასვრის, - დაიღრინა მან.

ქამრიდან თურქული დანა დაადრო და პირდაპირ გულში გაუყარა ბრალდებულს. საბრალო მონამ ერთი ამოიხრიალა და უსულოდ გაიშლართა თავისი მბრძანებლის ფეხებთან, ის კი იქვე გაშლილ ქეჩაზე დაჯდა და ცხვრის ბარკალს დაუწყო ღრღნა. გემრიელად ჭამდა და პირს აწკლავუნებდა, ტუჩები უბზინავდა, მოჭუტულ წითელ თვალებს კი უკვე ყვითელი ფერი გადაჰკვროდა.

ისმაილ საბახმა აუჩქარებლად გამოღრღნა ძვალი, მერე ადგა, მკერდიდან დანა ამოადრო მოკლულს და აქლემების წამოყენება გვიბრძანა.

-აბა, გზას გავუდგეთ!

ცაზე მესაფლავე არწივები გამოჩნდნენ.

გინახავს როდესმე, ძვირფასო შარახ, ნამდვილი სპილოს ძვალი? ის რომ მძიმე სენისგან კურნავდეს კაცს, ხვატიანი უდაბნოს გადავლაც არ დაგეზარებოდა, მაგრამ სპილოს ეშვი მხოლოს სამკაულია მდიდრებისთვის. ის ისე მაგარია, ტყვიითაც ვერ გახვრიტავ, ხერხსა და სალესავს კი ადვილად ემორჩილება.

სიმდიდრე ათასნაირ მოთხოვნილებებს ბადებს ხოლმე. ჭადრაკის ფიგურები, სიყვარულით რომ გადაჰქონდ-გადმოჰქონდა სანდალის თეთრ და შავ უჯრებიან დაფაზე ქერიმ-ეფენდის, სპილოს ძვლისა იყო, მის ხელჯოხსაც სპილოს ძვლის ტარი ჰქონდა და თოფის კონდახიც სპილოს ძვლით იყო მოჭედული. ქერიმ-ეფენდი იცოდა ძვირფასი ნივთების ფასი და ამიტომაც შეუკვეთა სპილოს ძვლის სავარძელი და მაგიდა. რატომაც არა? მდიდრის ოჯახში მამალიც კი კვერცხს დებს. გაგონილი მქონდა, ქერიმ-ეფენდის კაბინეტში უზარმაზარი ეშვისგან გამოთლილი შიშველი ქალი დგასო. ქერიმ-ეფენდი უყურებდა, უყურებდა ამ ქანდაკებას და ამოიოხრებდა - ახალგაზრდობა ახსენდებოდა. ქალბატონსაც უნდოდა სპილოს ძვლის საპუდრე და ბრილიანტების შესანახი კოლოფი.

და აი, ჩვენ ციებ-ცხელებასავით ყვითელი უდაბნოდან, სიცხით, წყურვილითა და ქინქლებით გაწამებულნი გაუვალ ტყეში შევდიოდით, სადაც ჰაერი არ გვყოფნიდა და სული გვეხუთებოდა. ასე ვალწევდით ნიანგებით გადავსებულ მდინარეების ნაპირებს, სადაც იაფად უნდა გვეყიდა შავკანიანებისგან სპილოს თეთრი ძვალი.

ყველაზე უფრო ძვირად მაინც ალმასი ფასობდა. სწორედ მისგან აკეთებდნენ ბრილიანტს, ოქროზე ძვირი რომ ღირს. ოღონდ აფრიკელებისგან ალმასი ჩაეგდო

ხელში ისმაილ საბახს და მექარავნეებიც და აქლემებიც თუნდაც ჭირს წავედეთ, არც თვითონ იზოგავდა თავს - ცხრა პირ ტყავს იძრობდა, ხარბი კაცის ყნოსვასთან ვერც ერთი ძაღლის ყნოსვა ვერ მოვა. ცხრა მთის იქიდან მოაწყდნენ თეთრკანიანი გადამთიელები უდაბურ ადგილებს, რომლის სიღრმეებში ალმასები ინახებოდა. მოაწყდნენ ჯარით, არაყითა და საკუთარი მღვდელმსახურებით. ჩემი თვალით ვნახე, ძირფასო შარახ, როგორ მუშაობდნენ ალმასის საბადოებში მონებად ქცეული შავკანიანი ადგილობრივი მცხოვრებლები. უარეს კატორღას ვერც მოიფიქრებს კაცი. სამუშაო დღის დამთავრების შემდეგ ზედამხედველები ჩხრეკდნენ მონებს: ყურებს, ნესტოებსა და პირს უთვალთვლებდნენ. ვინმე თუ გადამალავდა ძვირფას ქვას, მტერს უარესი, უპოვნიდნენ და სიკვდილი არ ასცდებოდა. ზოგჯერ შავკანიანებს სული აუჯანყდებოდათ ხოლმე და მაშინ მშვილდისრებით შეიარაღებულნი შიშის ზარს სცემდნენ დამმონებლებს, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი შაშხანებით იყვნენ შეიარაღებულნი. დამფრთხალ ბატონებს ყალყზე უდგებოდათ ხოლმე კორპის ჩაფხუტები.

გახსოვს, რომ მოგიყევი დეიდა ჰამიდას შვილიშვილი ვიშვილე-მეთქი? ჰამიდამ ხომ წყალში დაიხრჩო თავი. და აი, შარდინმა, ალოუს ძემ მოინდომა, რომ ეს გონიერი ბიჭი მის მემკვიდრეს ხლებოდა სტამბულში. ბიჭები წლის მოზიარენი იყვნენ. ჩემი აფრიკიდან დაბრუნების დროს ტაჰირი სწავლას ამთავრებდა და ისევ სულთნის ცოლისძმის სახლში ცხოვრობდა. ბევრი საიდუმლო ამბებიც იცოდა. სწორედ მისგან გავიგე, რომ როცა პოლიციის მინისტრმა დიდ ვეზირს ვალი სეილ-ფაშას სიკვდილი მოახსენა, ბებერმა მელამ პირველად თქვა ის, რასაც ფიქრობდა:

-ამ უბიხმა ბიჭმა თავადაც არ იცოდა, ისე გაგვიწია სამსახური.

არც დაუხანებია, მყისვე აცნობა სულთანს, იცოდა, რომ ეს მწარე ამბავი გულს დაუამებდა. არც შემცდარა. სკივრი ადვილად იხსენებოდა. სელიმ-ფაშა ახლოს იყო „ახლი ოსმანების“ შეთქმულებასთან, ვისაც სულთნის შეცვლა სურდათ. სულთანს საბუთი აკლდა, ღალტისთვის თავიდან რომ მოემორებინა იზმიდის გუბერნატორი, ნდობით კი ვეღარ ენდობოდა და აი, სწორედ ამ დროს გავუტარე გულში შერისხულ ფაშას კავკასიური ხანჯალი. შეიძლება ამიტომაც აჭიანურებდა აბდულ-აზიზი სასიკვდილო განაჩენის სისრულეში მოყვანას. ამით თითქოს აფრთხილებდა ყველა თანამოაზრეს: „ვინც ჩემს წინააღმდეგ წავა, კანონგარეშედ ჩაითვლება, ჩემი მოწინააღმდეგეების მკვლელებს კი, მე მკაცრად არ ვსჯი.“

ტაჰირის აზრით, შარდინს, ალოუს ძეს ციხის ზედამხედველისა და სანდლის კაპიტნის საქმოსნობაში ერია ხელი. რაიმე მოგებას თუ ელოდა, არც ამ ამბავს

გაუშვებდა ხელიდან. ვითომ ისე შემთხვევით გააგებინებდა მის უმაღლესობას პორტის მბრძანებელს:

-ის უბიხი ყმაწვილი, ფაშა რომ მოკლა, ჩემი ძუძუმტის შვილია. საცოდავმა შერცხვენილი დებისთვის იძია შური.

შარდინს, ალოუს ძეს, ის არ უთქვამს სულთნისთვის, თვითონ რომ მიმართავდა ხელს, მაგრამ იმ სიტყვებში არც ეს იყო გამორიცხული.

ჩვენი ქარავნის ზანზალაკების ხმა მრავალტომოვანი აფრიკის რომელ კუთხეს აღარ მისწვდა! ერთხელ, ძლივს რომ გადავიარეთ ცოფიანი მგლის ხახასავით გავარვარებული უდაბნო, იმოხარების ტომის ხალხს წავაწყდით. კაცები მალეები, ბეჭებგანიერნი და წვრილწელიანები იყვნენ. ქამარზე ხანჯლები ეკიდათ. ქალებს ხეთისხილისფერი სახე და თვალის ლამაზი ჭრილი ჰქონდათ და გულითადად გვხვდებოდნენ, თუმცა ოდითგან მოსდგამდათ თავდაჭერილობა და თავშეკავება.

ამზადეს ხმა რომ გავიგონე, აფხიარცა გამახსენდა და კავკასია დამიდგა თვალწინ მეომარი ვაჟკაცებითა და უმშვენიერესი ქალებით. ხალხი ხალხისგან განსხვავდება, მაგრამ ტირილი და სიცილი ყველამ ერთნაირი იცის. ჩემი გლეხური გული მიდნებოდა, როცა ვხედავდი, როგორ წველიდნენ ძროხებს მავრები თუ ბერბერები. რძე ჩხრიალით ჩადიოდა უზარმაზარი გოგრებისგან გაკეთებულ ჯამებში. მე კი ჩვენი უბიხური ხის დერგები მახსენდებოდა, ოხშივრიანი რძის და ბოსლის სუნიც მშობლიურ მხარეს მახსენებდა. ძროხბიც ისე ზმუოდნენ, მამლებიც ისე ყიოდნენ და თხაც ისე ეპოტინებდოა ნეკერს, როგორც ჩვენში. საქროწილო თამთამების ხმა კი დოლის ბაგუნს მაგონებდა. ზოგი ტომი ალაჰისათვის ადავლენდა ლოცვას, ზოგი - ქრისტესთვის, წარმართები კი მზეს სცემდნენ თაყვანს.

ერთხელ საქარავნო გზის მახლობლად ადამიანების ძვლები შევნიშნე. ზოგიერთს ისევ ედო ზედ ჯაჭვიანი ბორკილები. ალაგ-ალაგ შავკანიანი მონების ძვლებიც ქათქათებდა. განა მე კი მონა არ ვიყავი? თეთრი მონა, რომელიც იგივე ისმაილ საბახს ძალლივით შეეძლო მოეკლა. არც დამცველი მეყოლებოდა და არც დამტირებელი სიკვდილის შემდეგ.

საპალნე აკიდებული აქლემების თანაბარ ნაბიჯსა და ზანზალაკების გულისგამაწვრილებელ ჟღარუნს ბოლო არ უჩანდა. ზოგჯერ საქარავნო გზები ჯვარედინდებოდა, ერთმანეთს ერწყმოდა, ისევ ცალკევდებოდა. დღეები ხან

ბარქანებივით უშფოთველად გადიოდა, ხან კი უდაბნოს ყვითელი ქარიშხალივით აღმუვლდებოდა.

მახსოვს, ერთხელ ღამის გასათევად გავჩერდით. აქლემებს ბარგი-ბარხანა ჩამოვხსენით, ღარიბულად ვივახშმეთ და დარაჯობის დრო გავინაწილეთ, ღმერთმა დაიფაროს და იოლი ცხოვრების მოყვარულები რომ დაგვსხმოდნენ თავს. ამ დროს ჯუთით თოკებით ერთმანეთზე გადაბმული შავი მონების ქარავანიც გამოჩნდა. ჩვენგან ოდნავ მოშორებით გაჩერდნენ. ბადრაგის უფროსი ისმაილ საბახის ძველი ნაცნობი გამოდგა. უმთვარი ღამე იყო. კუპრივით ჩაშავებული ცა კარგს არაფერს გვიქადდა. ბადრაგის უფროსმა ჩვენს ქარავან-ბაშს რამდენიმე კაცი სთხოვა ბადრაგის გასაძლიერებლად, რადგან შავკანიანი მონების გათავისუფლებას ხშირად ცდილობდნენ ხოლმე თანამემამულეები. გასამრჯელოსაც დაჰპირდა. ფული რომ უხსენეს, ისმაილ საბახს ჭოჭმანი აღარ დაუწყია, პირიქით, დიდი სიამოვნებით გამოჰყო ექვსი კაცი, მათ შორის მეც. მცველები სამ ნაწილად გავიყავით. მე და ჩემი მეწვევილე მეორე ცვლაში მოვხვდით. მესამე ცვლა ისმაილ საბახის ორ მუქთამჭამელს შეხვდა, წარამარა რომ მიჰქონდათ ხოლმე ამბები სხვა მექარავნებზე. შუა ღამეს ჩვენი წყვილი დავდექით სადარაჯოზე. მხოლოდ ერთს ვოცნებობდი, მალე მომეთავებინა ჩემი საქმე და სულ ცოტა ხნით მაინც მომეტყუებინა თვალი. ცოტა ხნის შემდეგ ქარმა დაუბერა და ღრუბლებიდან სავსე მთვარემ ამოჰყო თავი. მთვარის შუქზე ქვიშაზე მიფენილი მონები უძველესი და იდუმალი ტაძრის კოლონების შავი მარმარილოს ნატეხებს ჰგავდნენ. უცბად ჩემი თვალები ერთ-ერთი მათგანის თვალებს წააწყდა, სიძულვილის ცეცხლი მესროლეს, შემდეგ კი ჯიქურ მკითხეს:

„შენ დედა და მამა გყავს?“

„მყავს“ - თავი ვერ აარიდა პასუხს ჩემმა მზერამ.

„ძმა?“

„სად არიან?“ - მეკითხებოდნენ ნაღვლისაგან მოწყლიანებული თვალები.

„არ ვიცი, ბედმა დაგვაშორა ერთმანეთს“, - მწუხარედ აღიარეს ჩემმა თვალებმა

„იქნებ შენს ახლობლებსაც ჩვენსავით მონებად ერეკებიან და ჩემი ძმა კი დარაჯად ჰყავთ?“, ჯიუტად ჩამაგონებდნენ მისი თვალები, როგორც შავი მაგიის ქურუმები. მე თვალს ვხრიდი, მაგრამ რაღად იდუმალი ძალა მაცთუნებდა და ისევ მის სულში ჩამწვდომ, მოლაპარაკე თვალებს ვუსწორებდი მზერას.

„დამიჯერე, - იძახდნენ ის თვალები, - ჩემი ძმა შენს ახლობლებს თუ დარაჯობს, გაქცევაში დაეხმარება, იმიტომ რომ მან იცის თავისუფლებისა და სამშობლოს ფასი“.

მე ვუძალიანდებოდი მის მზერას, მაგრამ ის გარდაუვალი იყო, როგორ ბედისწერა და მიმზიდველი, როგორ თავისუფლება.

„ნუ მთხოვ! მეც შენსავით მონა ვარ და შენი დახმარება არ ძალმიძს!“ - დარცხვენილმა ვაქციე ზურგი, მაგრამ შევბრუნდი თუ არა, მამაჩემის, დედაჩემის, ჩემი ძმისა და დების ხმები მომესმა: „უშველე მაგ ბიჭს, უშველე!“ ცისკიდულს სინათლე ეპარებოდა, მალე მესამე ცვლა დაიკავებდა პოსტს და გავბედე, - ბიჭის წინ, თოკით რომ იყო გადაბმული სხვა მონებთან, უხმაუროდ დაეცა თურქული დანა. მე და ჩემი მეწყვილე შეგვცვალეს. აქლემებთან მივბრუნდით და ქეჩაზე მივეგდეთ. ამხანაგს მკვდარივით დაეძინა. მე კი ლოდინად ვიქეცი: „რა მოხდება?“ გამთენიისას სროლა და ზანგების საბრძოლო შეძახილები გაისმა, მონები ნაცრისფერმა ბურუსმა შთანთქა. ქვიშაზე, სისხლის გუბეში სამი მცველი ეგდო: ორი ჩვენი მექარავენი და მესამე - მონებით მოვაჭრის დაქირავებული კაცი.

ვის არ მოსვლია, შვილო, რომ შეხვდება ვიდაცას, ან გარემოს მოავლებს თვალს და გაოცდება, ისე ჰგავს რომელიღაც ნაცნობს. ან დედამიწის იმ კუთხეს, გულს რომ ეფინება...

დიდი ჯვრის თანავარსკვლავედი ზედ თავზე გვედგა, როცა ღვთით შეჩვენებული საჭარის უდაბნო უკან მოვიტოვეთ და სამხრეთისკენ ვაქნევივინეთ პირი ქარავანს. მალე ჩვენს უკან მზემ ამოანათა და მალე მის აციაგებულ სხივებში მთები დავლანდე. სუნთქვა შემეკრა. მას შემდეგ, რაც უბიხეთი დავტოვეთ, ნამდვილი მთები აღარ მინახავს. ისე გამიხარდა, თითქოს ძვირფასი ნათესავი შემხვედროდეს. მთების ფერდობები ამწვანებულიყო, ქედი კი თეთრი იყო. ღმერთო ჩემო, ნუთუ ყოველივე ეს ცხადია? მომეჩვენა, ვითომ შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპიროზე ვიდექი და კავკასიის მთების ცქერით ვტკბებოდი. ხელში წინგაშვერილი თოფი მეჭირა და ჩაჩოქილი ვეწაფებოდი წყაროს წყალს. მერე მაყვლის ბარდებით გადაბურულ სამართებელივთ ვიწრო ბილიკს დავადექი. მივდივარ და ცისკენ მივიწევ. გარშემო ყველაფერი ჩიტების გალობითაა გაყრუებული. მახვილი თვალი ჯიხვისა და გარეული თხის ნაკვალევსააც შეამჩნევს. ხავსმოდებულ ლოდზე ჩამოვჯექი და სმენად ვიქეცი. ქარისაგან აშრიალებულ ფოთლებიდან გავიჭვრიტე და აი, ბედიც! მარადიული თოვლით დაფარულ მწვერვალთან, კლდის შვერილზე ჯიხვი გადმომდგარა...

ნეტავ ისმაილ საბახისთვის მეთხოვა, მთებში ნადირობის ნება რომ დაერთო. მაგრამ აბა რას ვამბობ, წინასწარ ვიცი, არ გამიშვებდა. ის კი არადა, თოფსაც ჩამომართმევდა. ჯერ ცვარი არ შეშრობოდა მიწას დ მე კი, რაც მოხდება მოხდეს-მეთქი და შაშხანით ხელში უკვე ქვიდან ქვაზე ვხტებოდი და მთებისკენ მივიწვედი. ცაში არწივები ბოინობდნენ: „ეჰ, იმათ სიმალლეზე რომ ამიყვანა?! - გავიფქირე მე. - იქნებ უბიხეთის მწვერვალებისთვისაც მიმეწვდინა მზერა, რომელთა ხატებაც დღემდე დამაქვს გულით“. შხუოდა მთის მდინარე და ნაწნავებივით გრაგნიდა ტალღებს. მდინარის მაღალსა და ციცაბო ნაპირზე ორი არჩვი გადმოდგა. ქარი იმათ მხრიდან ქროდა და ხიფათი ვერ იყნოსეს. მონადირულმა ჟინმა ამაცახცახა. ქვას ავეკარი, ცალ მუხლზე ჩავიჩოქე და დავუმიზნე. მთის ექომს სამგზის გაიმეორა სროლის ხმა. მთები ისე შეკრთნენ, თითქოს ჩემამდე არავის გაესროლოს თოფი. დაჭრილი არჩვი, შვერილის ქვებს ეხეთქებოდა და მდინარის ნაპირისკენ მოგორავდა. მეორე არჩვი თოფის ქუხილმა რომ დააფრთხო, თითქოს ცაში გადნა. ქვევითკენ დავეშვი ნადავლის გამოსაშიგნავად და უცბად შორიახლო მდგარი შავკანიანი ჭაბუკი შევნიშნე, მშვილდი ძირს დაეშვა. მეგობრულად მივესალმე. როგორც ჩანს ადგილობრივი მონადირე იყო და ჩემთან ერთად ამოელო მიზანში არჩვი, მაგრამ ჩემმა ტყვიამ გაუსწრო მის ისარს. ნადირთა მეფისაგან გამოგზავნილი ნადავლის წინ ჩავცუცქედი და თავი მოვაჭერი. თუ ერთი კაცი ჩაციებით მიაჩერდება მეორეს, ის უასთუოდ მოუხედავს. მეც ასე მომივიდა: მოვიხედე და მოშტერებული აფრიკელი დავინახე.

-მოდო აქ, - დავუმახე და ხელი დავუქნიე.

სწრაფად მომიახლოვდა და თავის ენაზე რაღაც მეგობრულად მითხრა, რაც ალბათ ამას ნიშნავდა: „ღმერთმა ხელი მოგიმართოს!“ დანა იშიშვლა და გამოშიგნაში დამეხმარა. მე კი წინაპართა მონადირული წესი დავიცავი და ნანადირევი შუაზე გავყავი.

-ეს შენი წილია, წაილე, - და ნახევარი წინ დავუდე. ის მიმიხვდა, საჩუქარი მიიღო, ქათქათა კბილები გამოაჩინა და მადლობა გადამიხადა. მერე დაკუნთული კისრიდან აქატის მძივები შეიხსნა და კისერზე ჩამომაცვა.

-ნგუტი! ნგუტი! - ამბობდა და საჩვენებელ თითს მკერდზე იდებდა.

ახლა მე მივიდე თითი მკერდზე და ვთქვი:

-ზაურყან! ზაურყან!

შაკვანიანმა ჭაბუკმა მხიარულად დამიქნია თავი და გაიმეორა:

-ზაურყან!

ხელად მოიტანა ხმელი ფიჩხი და თვალის დახამხამებაში ცეცხლი გააჩაღა. თავისი წილიდან ორი ნაჭერი ხორცი ჩამოჭრა, ქამრიდან ტყავის ქისა ჩამოიხსნა, მარილი ამოიღო, ორივე მხრიდან მოაყარა ხორცს, რომელიდაც სურნელოვანი ხის ტოტი შამფურით გამოთალა, ზედ ხორცი ააგო და ცეცხლს მიუფიცხა. როცა შეიწვა, ხორცის დიდი ნაჭერი მომაწოდა, გემრიელად გეახლებოდით, თან ერთმანეთს ვაქებდით და სიტყვებს ხელეხსაც ვაშველებდით. ნგუტი ჩემს თოფს არ აშორებდა თვალს, მივაწოდე. შემდეგ შიგ ვაზნა ჩავდე, საკეტი ჩავკეტე და გავისროლე. ნგუტიმ ალტაცებისაგან ცეკვა დაიწყო; ეტყობა, არასოდეს სჭეროდა ხელში ასეთი თოფი, ვატყობდი, მასაც უნდოდა ასეთი იარაღი. ვინ იცის, იქნებ სანადიროდ უნდოდა, ან თავის დასაცავად, ან იქნებ, სულაც, სამშობლოს დასაცავად? ჩემი დაბრუნების დროც მოვიდა. ნგუტიმ უმოკლესი გზით წამიყვანა. გამომშვიდობებისას შაშხანა მხრიდან მოვიხსენი და სავაზნესთან ერთად ნგუტის გავუწოდე.

-სამშობლოდაკარგული მუჰაჯირისგან გქონდეს სახსოვრად. სასიკეთო სამსახური გაგიწიოს ამ თოფმა! - ვუთხარი უბიხურად. ჩემი სიტყვები ვერ გაიგო, მაგრამ აზრს, დარწმუნებული ვარ, ჩასწვდა. ერთმანეთს გადავეხვიეთ. ნახევარი ვერსი რომ გავიარე, უკან მოვიხედე. ნაჩუქარ თოფს ლაპლაპი გაქჰონდა მზეზე, ნგუტის მალა აეწია ის და მადლობას მიხდიდა.

შენ ალბათ გიკვირს, არა დად, ასე რომ მოვიქეცი. მთების ბრალი იყო, დად, იმათ ამიფორიაქეს ისედაც აჯანყებული სული, დამავიწყებინეს, რომ თვითონ მეც მონა ვიყავი.

ქარავნის ადგილსამყოფელთან რომ დავბრუნდი, და მხრიდან ჯერ ისევ თბილი ხორცი ჩამოვიღე, ამხანაგები სიხარულით ცას ეწიენ. აბა რას იზამდნენ, როცა მთელი ორი დღე მხოლოდ შაშხით, გამხარი პურით და ბანაბეის ჩირით გვექონდა თავი გაბეზრებული. ისმაილ საბახს თვალეები ჩაუსისხლიანდა, ეს კი ცუდს მიშნავდა. თხელი ტუჩები გაჭიმა და კბილები გაახრჭიალა:

-შაშხანა და სავაზნე რა უყავი?

-ნადირობიდან რომ ვბრუნდებოდი, ყაჩაღები დამესხნენ თავს და წამართვეს, - მოუხერხებლად ვიცრუე მე.

-თოფი რატომ არ ისროლე?

-ისინი ბლომად იყვნენ, თანაც ყველას იარაღი ჰქონდა.

-ბრიყვი ნუ გგონივარ. შაშხანაცა და სავაზნეც სქელტუჩა ყაჩაღს მიჰყიდე ალბათ.

-გამჩხრიკე და ფულს თუ მიპოვნი, თავი მომაჭერი.

-ფული უკვე გადამალე ალბათ, გაიძვერავე! ახლა ღმერთმა იცის, ის შენი შაშხანა რომელს გაგვიხვრიტავს გულს. - და მექარავნეებს უბრძანა გათოკეთო.

ხელად დაივიწყეს ახალი ხორცი და ათი-თორმეტი ბედუინი მეცა, გამთოკეს და ქარავან-ბაშის ფეხებთან დამაგდეს, მიწაზე ვეგდე და განძრევის თავიც არ მქონდა, ისმაილ საბახი კი ქეჩაზე მოიკეცა და მორთმეულ ყავას გეახლებოდათ. ნება-ნება სვამდა, ერთხელაც არ შემოუხედავს ჩემთვის. ჭიქა გამოსცალა და უდაბნოს ვეფხვი ფეხზე წამოდგა. მათრახი აიღო და მომიახლოვდა.

-მათრახს ნუ დამკრავ, მირჩენია მესროლო, - დავიკლაკნე და შევევედრე მე. მაგრამ გაიშხულია მათრახმა და დარტყმას დარტყმა მოჰყვა. ეჰ, უბიხების მიწაზე რომ ვყოფილიყავი, სხვაგვარად წავიდოდა საქმე. მე კი არადა, ჩემს ცხენს რომ შეხებოდა მისი მათრახი, საკუთარ ნაწლავებს დავათვლევინებდი. პირველად მცემდნენ მათრახით, თანაც სხვების თვალწინ! სხეულის ტკივილს თითქოს აღარ ვგრძნობდი, მაგრამ ჩემი უმწეო სიბრაზე იყო აუტანელი. ეს მიბურღავდა ტვინს და სუნთვას მიკარგავდა.

-გეყოფა! თორემ ცოცხალი თუ გადავრჩი იცოდე მოგკლავ! - ვხრიალებდი მე და გველივით ვიკლაკნებოდი. ისმაილ საბახი გაცოფებული იყო და შეშლილივით მცემდა. შენ არ დაიჯერებ, დად, და სწორედ მაშინ დავიძაგრე და თოკები გავწვიტე. ფეხზე დავდექი თუ არა, ჯიქივით ვეცი ისმაილ საბახს, მათრახი გამოვტაცე, გადავუტეხე და თვითონაც არ ვიცი საით მოვისროლე, მექარავნეები რომ არა, ჩემი ხელით დავახრჩობდი ისმაილ საბახს. რამდენიმე კაცი მეცა და ხელახლა გამთოკეს. ახლა უკვე ყველაფერი სულ ერთი იყო ჩემთვის. ქარავან ბაშიც დაცხრა. ასე ხელ-ფეხ შეკრული ვეგდე დილამდე, მაგრამ არც ისმაილ საბახი და არც სხვა ვინმე მომკარებია. დილით ვითომცდა არაფერი მომხდარაო, ქარავანის წინამძღოლი ჩემკენ დაიხარა და ხორცში ჩამჯდარი თოკები შემაჭრა.

-ადექი, საჭმელი ჭამე და საქმეს მიხედე! - მეგობრულად მითხრა მან.

იმ დღიდან მოყოლებული ისმაილ საბახი უფრო ყურადღებიანად მექცეოდა, ჭუჭყიან საქმეს არ მავალებდა, ზოგჯერ რჩევასაც მეკითხებოდა, ხმის აუმაღლებლად იძლეოდა ბრძანებებს. მაგრამ კარგად ვიცოდი, როცა მოეპრიანებოდა, მაშინ გამიყრიდა სწორედ იმ დანას შიგ გულში, რომლითაც გათოკილი ხელ-ფეხი გამითავისუფლა...

ერთხელ ბირამმა დაიგვიანა, დათქმულ დროს არ მოიტანა სადილი. მზე უკვე დასავლეთისკენ იხრებოდა და ის არადა არ ჩანდა.

-რა დაემართა? ასეთი რამ ჯერ არ უქნია. მე რა მიშავს, მაგრამ შენ ისედაც სტუმრისთვის შეუფერებელ საქმელს გაჭმევთ და... - ბუზღუნებდა ზაურყანი და ვატყობდი, რომ მიუხედავად ჩემი დამშვიდებისა, უფრო და უფრო ღელავდა.

რამდენჯერმე მოვიდა კვერთხს ხელი და ბოლოს წამოდგა კიდეც:

-წავალ და გავიგებ, რა დაემართა.

მაგრამ ჭიშკართან მივიდა თუ არა, ბირამიც გამოჩნდა ფუთით ხელში. მოხუცი მობრუნდა. ხმის ამოუღებლად დაჯდა და კვერთხს დაეყრდნო.

ბირამი ჩემთან მოვიდა.

-მაპატიე, ძვირფასო შარახ, - მითხრა მან, - ცოლი ავად გახდა და დროზე ვერ მოამზადა სადილი.

-რა დაემართა? - ვკითხე მე.

-გუშინ თავის ტკივილი დაეწყო და მთელი ღამე გააწამა. დღეს ცოტა უკეთაა.

ზაურყანი ისმენდა საუბარს და დუმდა, თითქოს პირი წყლითა აქვსო სავსე. ნასადილევს, ჭურჭელი რომ აალაგა ბირამმა, მივედი და ვუთხარი:

-ცოტა კიდეც რომ დაგეგვიანა ზაურყანი წამოვიდოდა შენთან, ძალიან ღელავდა.

-აფსუს! - თქვა ბირამმა, - ცოტას კიდეც დავიგვიანებდი განგებ.

-რატომ? - ვკითხე მე.

-ალბათ ათი წელი იქნება გასული, რაც მამა არ ყოფილა ჩვენთან

კიდევ უფრო ხმადაბლა თქვა ბირამმა, რომ მისი სიტყვები მოხუცს არ გაეგონა.

-რატომ?

-არც მეზობლებთან დადის და არც ჩემთან. ალბათ იმიტომ, რომ ჩემს ცოლზეა გაბრაზებული, აკი გითხარი, შვილი არ გვყავს-მეთქი. ჰოდა მეუბნება: „ვითომ ის არაფერია, მე რომ ვარ მარტოდმარტო, მაგის მიზეზით შენც ჩემსავით რომ დარჩეო“. არც კი ვიცი რა ვუპასუხო; ძალიან ძნელია მაგასთან ხასიათის შეყწობა, - ბირამმა ნაღვლიანად გადააქნია თავი და წავიდა.

მე და ზაურყანი კი ერთმანეთის პირისპირ დავსხედით და უკვე შეჩვეულ სამუშოს შევუდექით.

მზე ჩავიდა და ეზოში ჩამობნელდა. მე შინ შევედი და ჭრაქი ავანთე. დავსხედით და ზაურყანმა საუბარი განაგრძო.

ის მიაძობდა, რაც აფრიკაში მოგზაურობის დროს გადაიტანა. ცდილობდა აღედგინა მეხსიერებაში, სად იყო და რომელ ხალხს შეხვედრია. ზოგჯერ იმ უცხო სიტყვებსაც იხსენებდა, მოგზაურობის დროს რომ გაეგონა. უფრო მეტად უდაბნოზე მიაძობდა, მაგრამ ზოგჯერ აფრიკის ულრან ტყეებსა და წყალუბვ მდინარეებზეც მომითხრობდა, რომლებზეც გემები დადიოდნენ.

ხანდახან ყველაფერი აერეოდა ხოლმე და თავიდან იწყებდა. „მოიცა არ ჩაიწერო, მგონი ეს ასე არ იყო, - მაჩერებდა ხოლმე ზაურყანი - ეს ოხერი, ყველაფერი გაქრა ამ გოგრიდან?“ - შუბლზე ირტყამდა ხელს.

მაგრამ მიუხედავად ასეთი დაბრკოლებებისა, მაინც მივხვდი, რომ ასე რვა-ცხრა წელიწადი დაჰყვებოდა ქარავანს აფრიკის თვალუწვდენელ უდაბნოში...

ხუმრობაა? ცხრა წელიწადი ხომ მთელი სიცოცხლეა. დღეს რომ საწოვარს წოვს, იმ ბიჭს ცხრა წლის შემდეგ რომ გამოუდგე, ვერ დაეწევი!

საქონელი რომ გავყიდეთ და აქლემებს შეძენილი ავლადიდება რომ ავკიდეთ, რაშიც ოპიუმიც იყო დამალული, ჩვენი ქარავანი ისევ კაიროსკენ მიმავალ გზას დაადგა. უნდა გითხრა, დად შარახ, რომ ზოგიერთი ჩვენთაგანი, ვისაც ეგვიპტეში სახლი და ოჯახი ჰქონდა, გახარებული იყო, მე კი რა უნდა გამხარებოდა, რა მელოდა? ცოდვილი შრომის საფასურად აღებული ფული. ეს იყო და ეს. ის კი არადა, თავიც რომ გამომესყიდა და თურქეთში დავბრუნებულიყავი, სადაც ჩემი ახლობლები დავტოვე, ვიცი, სელიმ-ფაშას მკვლელობისთვის გამოტანილი განაჩენის

სისრულეში მოყვანა არ ამცდებოდა. ისმაილ საბახი ჩქარობდა. შესვენებები მოკლდებოდა და სავალი გზები გრძელდებოდა... უკან მოვიტოვეთ ქალაქი სივა. უდაბნოს ვეფხვი ყურდაცქვეტილი იყო. წარამარა გვახსენებდა, რომ დღედაღამ ფხიზლად ვყოფილიყავით და ოთხი თვალი გამოგვესხა. თვითონ კი თითქოს ჰაერს ყნოსავდა მეძებარვით.

-ამ გზაზე არაერთელ გაუძარცვავთ ყაჩაღებს ქარავანი, - გაგვაფრთხილა მან და ყველას ორმაგი რაოდენობით დაგვირიგა ვაზნები. უმთვარო ღამე იყო. ერთი ჭის მახლობლად დავბანაკდით და მცველების დაყენება ძლივს მოვასწარიით, რომ მოულოდნელად, თითქოს უდაბნოში გრიგალი ამოვარდაო, უკუნი სიბნელიდან ცხენოსნები დაგვესხნენ თავს. სროლით შემოგვერტყნენ და ირგვლივ ტრუსის სუნი დააყენეს, წყვიადი, ტყვიების სტვენა, დაჭრილი აქლემების ბლავილი, ცხენების ჭიყვინი და თავდამსხმელების ყიჟინი ერთმანეთში აირია. ერთი მხედარი ჩემკენ გამოქანდა, უნაგირიდან გადმოიწია და ხმალი ასწია, მაგრამ დავასწარი და ვესროლე... ქვიშაზე დაეხეთქა და სუფთა უბიხურ ენაზე ამოიგმინა:

-მომკლეს უთვისტომო და უჭირისუფლო!

თმა ყალყზე დამიდგა. ყველაფერს მოველოდი, სიკვდილსაც კი, მაგრამ მშობლიური ენის აქ გაგონება, ბარქანებში, სადაც შაითანიც კი ვერ გაძლებდა, საოცრად დაუჯერებელი და მოულოდნელი იყო. გარდა ამისა, დაჭრილის ხმა მეცნო. თავდამსხმელები კი, რაკი მარჯვედ დავხვდით, მიხვდნენ აქ ვერაფერს გამოვრჩებითო და ისევე ელვისებურად გაქრნენ, როგორც გამოჩნდნენ. მე დაჭრილთან მივირბინე. თავდებოდა კაცი. თავზარი დამეცა. საიდი იყო, ჰაჯი კერანტიხის ძუმუმტე. თავზე ვტაცე ხელები და ბლანტე სისხლი შევიგრძენი.

-საიდ, ღმერთო ჩემო, საიდ, ნუთუ ეს შენ ხარ? - გაოგნებული ვბუტბუტებდი მე.

თვალეში უკვე სიკვდილი ჩადგომოდა. როგორც ჩანს მიცნო, რაღაც გაუგებრად ჩაიჩურჩულა და ქუთუთოები დაუშვა. გარშემო ამხანაგები შემომერტყნენ, ხელში ანთებული მამხალეები ეჭირათ. ყველა გახარებული იყო, ცოცხლები რომ გადავრჩით, და გაოგნებული მიცქერდნენ მოკლულის გვამზე დამხობილი რომ ვქვითინებდი.

მე მთლად გადავირიე, სიკვდილი მინდოდა, სიცოცხლეს აზრი აღარ ჰქონდა ჩემთვის და არც არაფრად მჭირდებოდა. თოფის ლულა მკერდზე მივიბჯინე და ის

იყო ჩახმახისთვის თითი უნდა გამომეკრა, საიდანღაც გაჩენილმა ისმაილ საბახმა ფეხი გაჰკრა თოფს და ხელიდან გამაგდებინა. მერე ქარქაშიდან დანაც ამოაძრო.

-გათოკეთ ეს გადარეული! - დაუყვირა მან მექარავნებს, მაგრამ სანამ ისინი მაშხალებს ქვიშაში ამაგრებდნენ, დავუძვერი და უკუნ ღამეში გადავეშვი. ისე გავრბოდი, თითქოს ჩემი ხელით მოკლული საიდის სულის დაწევა და შეჩერება მინდოდა. ისე მივექროდი, საკუთარ ფეხებსაც ველარ ვგრძნობდი. მივრბოდი, სანამ მთლად არ გამომეღია ძალ-ღონე და მიწაზე არ დავენარცხე.

საწყალი საიდი!... სამსუნის ახლოს დავშორდით ერთმანეთს. სამშობლოში დაბრუნებას ოცნებობდა და მეგონა, სადღაც უბიხეთისკენ მიმავალ გზაზე დალია-მეთქი სული. საიდან გაჩნდა აფრიკაში? რომელმა ბოროტმა ძალამ შეგვახვედრა ერთმანეთს? რომელ ბოროტ სულს ეწადა, ჩემი ხელით მომეკლა თავისუფლების მოყვარე ჩემივე თანამემამულე?

დილამდე მკვდარივით ვეგდე ქვიშაში ამოგანგლული უკაცრიელ უდაბნოში. დილით თითქოს საფლავიდან წამოვდექი, სახიდან მტვერი ჩამოვიფერთხე და მივიხედ-მოვიხედე. ათიოდე ნაბიჯის მოშორებით ორი ტურა ჩაცუცქულიყო. ბანცალ-ბანცალით პირდაპირ მათკენ წავედი. განზე გახტნენ და წაცუნცულდნენ, თან წარამარა უკან იხედებოდნენ. ნეტამ ამ საზიზღარმა არსებებმა რატომ არ შემჭამეს მკვდარ-ცოცხალი, არაქათგამოცლილი და უიარალო? ვინ იცის, იქნებ იმათაც ვეზიზღებოდი თანამომძმის მკვლელი? ფეხქვეშ უდაბნო მერწეოდა, როგორც ბაქანი ზღვის დელვის დროს. მთლად გამოფიტული ვიყავი, მზე კი უფრო და უფრო მაღლა იწევდა. მალე აქა-იქ ამოსული ხეები დავინახე, არა, ეს მირაჟი არ იყო, ოაზისს ვუახლოვდებოდი...

ამომშრალი კალაპოტები

რა უნდა მექნა? ავდექი და სხვა ქარავანს მივეკედლე. ქარავანი კაიროში მიდიოდა. მექარავნებმა მასპინძლობა გამიწიეს: მასმევდნენ, მაჭმევდნენ და მიუხედავად იმისა, რომ კანონი არ მმფარველობდა, ვინმე მონებით მოვაჭრისთვის ჩემი მიყიდვა და ფულის მოგება, არ უფიქრიათ, არც ძველი ქარავან ბაშუთვის დაბრუნება მოსვლიათ აზრად. საქონელი, ქარავნით რომ მიჰქონდათ, სომეხ ვაჭარს ეკუთვნოდა, გზაშივე გავიგე რომ ტვირთი კაიორდან ზღვით გადაიგზავნებოდა სტამბულში. კაირო დიდი ქალაქია, მაგრამ მე მშიერ-მწყურვალს ერთი ახლობელიც კი არ გამაჩნდა. გული თურქეთისკენ მიმიწევდა, ნათესავებისა და თანამემამულეებისკენ. ერთი დღე მაინც გამეტარებინა ოჯახში, ერთ დღეს მაინც გამეგონა გულის დამაამებელი უბიხური ლაპარაკი და მერე თუნდაც ბლაგვი

ნაჯახით დავეჩხე, ვისაც უნდოდა. სომეხი ვაჭრის დაქირავებულ მტვირთავს ვეხმარებოდი საქონლის გემზე გადატანაში, რომელიც სტამბულში მიდიოდა. კავკასიელიაო, რომ გაიგო, ვაჭარმა ჩამაცვა, დამახურა და ფულიც მომცა საქმელ-სასმელისთვის. ეს კაცი მდიდარიც იყო და გულუბიც. მასთან შეხვედრამ დამარწმუნა, რომ სიმდიდრე გულუბობას არ გამორიცხავს.

და აი, სომეხი ვაჭრის თანაგრძნობისა და სიკეთის წყალობით სტამბულში ჩამოვედი, ამ ქალაქში ჯერ კიდევ ბავშვობაში მქონდა ბევრი რამ გაგონილი. უბიხებს ამაზე უფრო დიდებული და მდიდარი ქალაქი დუნიაზე არ ეგულებოდათ. როცა ვინმეზე იტოდნენ, სტამბულში მიდისო, გვეგონა ქვეყნის დასასრულს მიდის კაციო. მთიან სოფელში ძვირფას ხანჯალს ან ფაქიზად ნაკეთებ ქალის სამკაულს თუ დაინახავდნენ, სტამბულში გაკეთებული ეგონათ. ის კი არადა სიმღერებში ლამაზი გოგოს თვალებს სტამბულის ქარვას ადარებდნენ.

კონსტანტინოპოლმა, როგორც ზოგიერთები უწოდებდნენ, თურქეთის დედაქალაქს, გამოაცა: მწვანეში ჩაფლული მარმარილოს სასახლეები, თავზე ნახევარმთავრის გვირგვინ დადგმული მეჩეთები, და მათ შორის ყველაზე მეტად გასაოცარი აია სოფიას ტაძარი - ზეცასავით ცისფერი. ყველა ქვეყნის გემების თავშესაფარი ოქროს რქის ყურე, აყაყანებული ბაზრები, სადაც რაღა არ იყიდებოდა ოქროს ძვირფასი სამკაულებიდან დაწყებული უბრალო სასტვენებამდე, ცხვრის ხორციდან დაწყებული ზღვის გარეული ნადავლით გათავებული. გამყიდველების მიპატიჟება, ყავის ამო სურნელი, მათხოვრების მუდარა, ვაჭერბის გინება, კონტრაბანდისტების ჩურჩული, ყველაფერი ერთმანეთში იყო არეული და როცა ბაზარს ომახიანი ხმა გადაუვლიდა თავზე: „აბა უკან დაიხიეთ, გზა მომეცითო“, ეს იმას ნიშნავდა, რომ ბაზარში ფაშა ან მდიდარი მყიდველი შემოდიოდა, ვისი მსახურიც მაცნესავით გასძახოდა ხალხს: „გზა მოგვეცითო“.

საიქიოს ყველანი თანასწორი ვართ, აქ კი მიწაზე ყველას თავისი ადგილი აქვს. მე პორტის კართან, გემების მისადგომთან დავბინავდი. მსოფლიოს რომელ ენას არ გაიგონებდი აქ, მაგრამ მტვირთავებსა და მეზღვაურებს უთარჯიმნოდ ესმოდათ ერთმანეთის. აქ არავინ არ ეკითხებოდა არავის: სადაური იყო, რატომ ჩამოვიდა და დიდხანს აპირებდა თუ არა აქ დარჩენას. ზურგი მაგარი გამომაღა - გადაქმოქნდა ბარდანები, კასრები ყუთები და ვინ იცის, რა აღარ. მეზღვაურებისაგან გავიგე, რომ ქალაქში ბევრი მთიელი გამოჩენილიყო.

რა ხალხია?

-აფხაზები არიან.

„ღმერთო ჩემო, შემაჟრჟოლა მე,- ისევ დაოყო მუჰაჯირობა? ნუთი აფხაზებმაც დამღუპველი ნაბიჯი გადადგეს?“

გულმა ქალაქისკენ გამიწია. მზის ჩასვლის შემდეგ და პარასკეობით სტამბულის ქუჩებში სახეტიალოდ მივდიოდი, იქნებ წებელდელ აფხაზებს გადავეყარო - მეთქი, დედაჩემის ძმების თანასოფლელებს, ან ვინმე ნაცნობს. კვამლი უცეცხლოდ არ იქნებოდა და მართლაც, მეჩეთის ეზოებში, კაფეებში და ბაზრის ალაყაფთან უფრო ხშირად ვხვდებოდი იარაღმოსხმულ ჩოხიან კაცებს. ისინი აფხაზურად ლაპარაკობდნენ. ვუსმენდი მათ და ტკბილ-მწარე გრძნობა მეუფლებოდა. ტკბილი იმიტომ, რომ სმენას ესალბუნებოდა ენა, რომელზეც ოდესღაც იავნანას მიმღეროდა დედა. მწარე კი იმიტომ, რომ ისევე მწუხარედ ლაპარაკობდნენ ახალი მუჰაჯირები, როგორც უბიხები სამსუნის მიდამოებში.

სადამოვდებოდა, ბაზრის ახლოს მიყრილ-მოყრილი ქვეები კი ისევ თბილი იყო. ერთ-ერთ მათგანზე დაბებკილ ახალუხიანი მოხუცი იჯდა. დაგლეჯილი ჩექმებიდან ჭუჭყიანი თითები მოუჩანდა, ჩაქინდრულ თავზე ხელები შემოეჭდო და გაშემბულიყო, მოკლედ, საფლავის ქვას ჩამოჰგავდა. გვერდით მივუჯექი და ვკითხე:

-რა დაგემართა, ძიაკაცო?

მოხუცმა გაოცებით შემომხედა, ეტყობა ვერ წარმოედგინა, რომ უჩოხო და უყაბალახო კაცი აფხაზურად დაელაპარაკებოდა.

-ერთი ეს მითხარი, დად, ვინ ხარ, სადაური ხარ?

-მე ძველი მუჰაჯირი ვარ, უბიხი.

-ო, ო, - თანაგრძნობით ამოიოხრა მან, - უბიხები თვითონა ხართ თქვენი უბედურების მიზეზი, დაუფიქრებლად რომ გადმოსახლდით აქ, ჩვენ კი ძალით გამოგვრეკეს.

-რუსეთის მეფემ?

-არა, თურქეთის ჯარებმა. ამათ ხომ აფხაზეთის წართმევა მოუნდომეს რუსეთს. სოფლები გადასწვეს, ვინც წინააღმდეგობას გაუწევდა, თავს ჰკვეთდნენ. გაუკაცრიელდა აფხაზეთი, ძმაო, გაუკაცრიელდა და დანახშირდა, - ცრემლიანი ხმა უკანკალებდა მოხუცს.

-მიტხარი ბიძაჩემო, ხომ არ იცი რა მოუვიდათ წებელდელებს? დედაჩემის ძმები ცხოვრობდნენ იქ.

-თქვენი უჭკუო გადმოსახლების სამი წლის თავზე, ისევ დაიწყო მუჰაჯირობა, რამაც თურქეთის სანაპიროზე გარიყა ხალხი წებელდიდან, გუმიდა, აბჟაქუადან და მაჩარადან. ჩვენებურები კი, როგორც უკვე გითხარი, იანიჩრებმა ძალით გარეკეს, წყეულიც იყვნენ. გაუკაცრიელდა აფსნი. მიწა დარჩა მხოლოდ, სული კი ზღვის იქით გააძევეს. დანახშირებულ ნასახლარებზე ძაღლები ყმუიან. მე ამბჟუადან ვარ, გვარად რაცბა, თამიშების ტომისა. მშვიდობით იყავი შვილო.

მოხუცთან ორი ახალგაზრდა მოვიდა, ეტყობა შვილები იყვნენ. ადგომაში შეეშველნენ და ისიც მათი დახმარებით სადღაც წაჩანჩალდა.

თუ რაიმე არ ეშლებოდა, მოხუცის ნათქვამის მიხედვით წებელდელები სწორედ იმ წელს გადასახლებულან თურქეთში, მე რომ ციხეში ამოვყავი თავი. დედაჩემს შვიდი ძმა ჰყავდა და ჩემი ვარაუდით ერთ ადგილზე თუ არ დავიწყებდი ტკეპნას, რომელიმე მათგანს მაინც გადავეყრებოდი სადმე.

იმ ღამეს ისევ დამესიზმრა მთები, გაზაფხულის წყალდიდობა ბზიფის ხეობაში, თითქოს ათას დაფდაფს უკარევნო, ისე გრგვინავდა მდინარე, მაგრამ მის გაცოფებულ ღრიალსა და ქუხილში ჩემი ხელით მოკლული ცხენის ჭიხვინიც მესმოდა. იკლაკნებოდა ცეცხლი უბიხების თავკაცთა სახლის სახურავზე და გმირების სახეებს ამჟღავნებდა. ყველაზე ხშირად აჰმეთის სახე ისახებოდა... ბარაკაის ძე გვევედრებოდა: სამშობლოს ნუ მიატოვებთო...

რჩეულ-რჩეული ვაჟკაცები სულთნის საბრძანებელსი რომ მოხვდნენ, ასკერებად და პირად მცველებად გააწესეს. მათრახით ნაწნევი მწარე გამოცდილება ბევრის ხვედრია, ტკბილი ფახლავათი კი, - ცოტასი. ერთნი შეაშინა, მეორენი კი მოატყუა. ნოყიერი მიწებითა და მფარველობით მოისყიდა. აფხაზეთში თავადებსა და გლეხებს შორის ოდითგან არსებული ნათესაობა თურქეთის მთავრობამ თავის სასარგებლოდ გამოიყენა. ისეთები, როგორც შარდინია, ალოუს ძე, პატივით მიიღეს: მიწაც უწყალობეს და არც წოდების მინიჭებაზე გამოუჩენიათ სიძუნწე. თავადებს ბარაქიანად მოუზომეს ადგილ-მამულები, მათ ქვეშევდრომების კი ნაფოტივით მიუგდეს თავშლისხელა ბოსტენბი. ჰოდა, ხეირიც ნახეს: გლეხის ბიჭები არმიაში გაიწვიეს და ალაჰის სახელით პირდაპირ ომში უკრეს თავი. მერე რა ბიჭები, სულ ერთმანეთზე უკეთესები. ისე კი ვისაც ნაღველი და დარდი უნდა გაიქარვოს, ბრძოლაზე უკეთესი საშუალება არ არსებობს. რამდენი დაბრუნდა იმ ომიდან დასხიჩრებული და ხეიბარი, ეს მე და ღმერთმა ვიცით. არ ვიცი შვილო, გაგიგია კაც

მანის ამბავი? თქვენი ფესვისა იყო - აფხაზი. თავის დროზე ცოტა სამსახური როდი გაუწია ამ კავკასიელმა მეფეს, რისთვისაც გენერლის ჩინიც მიიღო. მაგრამ მას შემდეგ რაც უბიხები თურქეთში გადმოვსახლდით, როგორც იტყვიან, მისი მზეც ჩაესვენა: მოკვდა ნაცადი მეომარი. მისი ერთი შვილი მამის გზით წავიდა და რუსეთის არმიის ოფიცერი გახდა. გენერლის მეორე ნაშიერი ქამლათი, აფხაზეთში თავადობა რომ გააქუქმეს და ბატონყმობაც ზედ მიაყოლეს, რუსეთის მმართველობას არ დაემორჩილა და მთელი ოჯახით თურქეთს გადასახლდა. ოსმანები თავიანთი მტრის მოძულეს პატივისცემით შეხვდნენ: სტამბულის ცენტრში სასახლე მიუჩინეს, პოლკოვნიკის წოდება მიანიჭეს და ჯარში ფგაწვეული აფხაზი მუჰაჯირების მეთაურად დანიშნეს. კარგად მოგეხსენება, ჯარისკაცებს მუქთად არაფერს აჭმევენ. ჰოდა, ქამლათიც, თავისი ჯარით მეზობელ არაბეთის ქვეყნებში გაგზავნეს, ვისი იმამიც თავნებობდა და პატივმოყვარე თურქებს ეურჩებოდა.

ბევრმა აფხაზმა წააგო ამ ბრძოლაში თავი, მაგრამ იმამის არმია ქამლათმა გაანადგურა. თვითონ იმამი კი ტყვედ ჩავარდა. არაბეთიდან დაბრუნებული გმირი პირდაპირ ქორწილში მოხვდა. მის მზეთუნახავ ასულს ნაფიზაც ცოლად ირთავდა თურქეთის ტახტის მემკვიდრე აბდულ-ჰამიდი. ქორწილი გადაიხადეს თუ არა, ახალი სიხარული ეწვიათ, ქამლათ მანის სიძე სულთანი გახდა. მკაცრი იყო ახალი სულთანი, შეუბრალებელი და დამსახურებულადაც შეერქვა „სისხლიანი“. თვალეები შურიანი ჰქონდა და ხელები - ხარბი. სამი რამ არის, დად, ქვეყანაზე საშიში: დანა ბავშვის ხელში, მლიქვნელის ქება და ძალაუფლება განდიდების მანიით შეპყრობილი ადამიანის ხელში. აბდულ ჰამიდს თავისი ტარსიკონის ჩექმის ქვეშ ესიზმრებოდა კავკასია და გადაწყვიტა ეს მაცთუნებელი სიზმარი აეცხადებინა. ქამლათ მანს პოლკოვნიკის წოდება უბოძა და მუჰაჯირებისა და თავზეხელაღებული თურქების ჯარს ჩაუყენა მეთაურად. გეზი აფხაზეთისკენ ჰქონდათ აღებული. სანამ გემებში ჩასხდებოდნენ, ქამლათ მანმა გზა დაულოცა მეომრებს:

-ჩვენო ძმანო, ჩვენმა საათმა დაჰკრა! ალაჰის ნაცვალმა დედამიწაზე, ოტომანის იმპერიის დიდმა სულთანმა დახმარების ხელი გამოგვიწოდა, რათა მშობლიური მიწა გიაურებისგან გავათავისუფლოთ, როგორც კი მშობლიურ აფხაზეთში დავდგამთ ფეხს, ყველა აფხაზი, ვინც თეთრი მეფის მპყრობელობის ქვეშ ეწამება, აჯანყდება და ჩვენ შემოგვიერთდება, გავათავისუფლებთ აფსნს! წინ, ჰაზავათის დროში!

ფადიმახიმ ბინ იაშა!³

³ გაუმარჯოს ფაშას!

შეიარაღებულებმა შავი ზღვა გადალახეს და სოხუმის ციხე-სიმაგრესთან გადასხდნენ. ქამლათ მანია ჩქარობდა. მთელ აფხაზეთს მოედევნენ მისი მაცნეები და გაერთიანებისკენ მოუწოდებდნენ ხალხს.

-ვისაც თავისუფლება სწადია, ქამლათ მანიის ჯარს შეურეთდეს - აფხაზეთის გადამრჩენლის მებრძოლებს. ის წაგიძღვებათ ენგურისაკენ გაიურების გასანადგურებლად.

მაგრამ ისე არ გამოვიდა, როგორც ქამლათს ეგონა. რამდენიმე კაცი თუ ააცდინა გზას, თორემ მწყემსები და მხვნელ-მთესველი გლეხები არ გამოეხმაურნენ ფაშას მემბოხე მოწოდებას. რუსეთის ქვეშევდრომობამიღებულ ხალხს გადაწყვეტილების შეცვლა აღარ უნდოდა. ის კი არადა, მშობლიურ მიწაზე დაადგეს თუ არა ფეხი, ქამლათის მომხრეებიც კი მიმოიფანტნენ აქეთ-იქით. მუხლი მოიყარეს, მიწას კოცნიდნენ და ჩურჩულებდნენ: „გვაპატიე, აფსნი!“ მათმა ნაამბობმა თურქეთში გადატანილ საშინელ გაჭირვებაზე სხვებიც გამოაფხიზლა.

თავისი ერთგული ხახლითა და თურქთა რაზმებით ქამლათ მანია ენგურისკენ დაიძრა. მაგრამ რუსებმა გაანადგურეს იგი. სულთნის დაქირავებულმა კარგად იცოდა, რომ ასეთი მარცხის შემდეგ თავი არ შერჩებოდა მხრებზე. შერცხვენილი რომ ბრუნდებოდა, ეს კიდევ არაფერი, ბევრი მეომარი დაკარგა. ზოგი გაიქცა, ზოგი დახოცეს, დანარჩენები კი რუსებმა ჩაიგდეს ტყვედ. აი სწორედ მაშინ მოიგონა მან თავის გადასარჩენად ვერაგული გეგმა. უკან რომ იხევდა, მთიან სოფლებს წვადა და ცრუ ჭორებს ავრცელებდა რუსების სასტიკ შურისგებაზე. იარაღითა და დაშნებით აიყვანა მან თურქეთის გემებზე ათასობით აფხაზი, თითქმის ორჯერ მეტი ვიდრე თავისი ჯარი იყო, რომელსაც აფხაზეთის დასაპყრობად მიუძღოდა წინ. ბევრს ეცადა ქამლათ-ფაშა, მაგრამ მთელი აფხაზეთის გარეკვა ვერ მოახერხა, მწყემსები თავის ფარებიანად მთებში დაიმაღლნენ. მთელი ოჯახები ტყეებში გაიხიზნენ ან რუსების მხარეს გადავიდნენ. და აი, ფერფლიდან კვლავ აღსდგა აფსნი! განა შენი აქ მოსვლა ამის საუკეთესო დასტური არ არის? მოდი, გულში ჩაგიკრა, ჩემი ცხოვრების დაგვიანებულ სიხარულო!

გული მელეოდა ახლობლების უნახაობით. და აი, ერთ დღესაც ავდექი და გზას გაუყევი. ხელში კვერთხი მიჭირავს და ფეხით მივუყვები გზას ოსმან-ქოისკენ. შორი გზა მიდევს წინ. შემოდგომის ქარი ქრის და ხანდახან მეჩვენება, რომ კერიის კვამლი მოაქვს ჩემამადე, იმ კერიისა, ზედ დედაჩემი რომ გადახრილა.

გზის კიდეებთან მოუვლელი საფლავები მხვდებოდა. ვკითხავდი ვინმე შემხვედრს ვისი საფლავია-მეთქი და „ჩერქეზისო“ - მაშინვე მპასუხობდა.

მე არ მითქვამს, შენთვის შარახ, ყველა მუჰაჯირს თურქეთში ჩერქეზს ეძახდნენ. ეს ზედმეტსახელი დღემდეა შემორჩენილი. ჩემს ახალგაზრდობაში „ჩერქეზი“ იგივე იყო, რაც ყაჩაღი. ორი თურქი რომ წაიჩხუბებდა, „აი შენ ჩერქეზო“, ეძახდნენ ერთმანეთს. ჯერ კიდევ სტამბულში გავიგე სულთან აბდულ აზიზის ტახტიდან ჩამოგდების სისხლიანი ისტორია. ისიც გავიგე, რა როლი შეასრულა ამ ამბავში შარდინმა, ალოუს ძემ, მაგრამ ამაზე შემდეგ გიამბობ.

აი დაბალ ბორცვებში შეყუჟული ოსმან-ქოიცი. შუალამე გადასული იყო. ქროდა შემოდგომის ნესტიან ქარი და წვრილად თოვდა. ისმოდა ძაღლების ყევა. მე წმინდა ბითხას წინ აღმართულ ბორცვთან გავჩერდი, გარშემო ყველაფერი ეკალბარდს დაეფარა. ერთადერთი რცხილაც მოეჭრათ. მის ადგილად თოვლით დაფარული კუნძილა მოჩანდა.

გულდამძიმებული შევედი სოფელში და პირველი, რაც თვალში მომხვდა, აბხუბას ნასახლარი იყო. ჭიშკარი ისევ ძველ ადგილას იყო, სახლი კი აღარ ჩანდა. კარმიდამო გადაეხნათ, და კიდეებში თამბაქოს დამპალი ძირები ეყარა. თვალთ დამიბნელდა, თითქოს შავი ნაბადი ჩამომაცვესო თავზე. ფეხები ძლივს მივათრიე სახლამდე, სადაც ჩვენ ვცხოვრობდით. ჩვენი სახლი ხელუხლებლად იდგა. ესაა, რომ ცოტა შეძველებული და ოდნავ დაწეული იყო. აივანზე ბავშვები თამაშობდნენ, სიცივეს არ დაგიდევდნენ. ჰაერი შევიყნოსე და სუნით მივხვდი: აქ ახლა სხვა ოჯახი ცხოვრობდა. დიდიმა ბებერმა ძაღლმა მოირბინა, უნდა დაეღრინა, მაგრამ თითქოს დაფიქრდაო და შორიახლოს ჩაცუცქდა. სიცივე თანდათან უჭერდა. გზაზე გავედი და გრდემლის წკრიალი მომესმა. ჰო, ეს ალბათ მჭედელი დაუთი ურტყამს ასე გულმოდგინედ - გავიფიქრე და სამჭედლოსკენ გავემართე. ორკარედი ნახევრად ღია იყო და შორიდანვე დავინახე კაცი, რომელსაც ცალი ფეხი ხისა ჰქონდა. გრდემლს უროს სცემდა და ყოველი დარტყმისას სკის ნაყარივით რიალებდა ჩინჩხლები, მჭედელს თავზე ყაბალახი ჰქონდა მოხვეული. მე კარს მივუახლოვდი.

-შემოდი, ცეცხლთან გათბი. მაგრად მოუჭირა ყინვამ! - ისე მითხრა, არც კი შემოუხედავს.

ყელში მოწოლილ ცრემლებს ვძლიე.

-გამარჯობა დურსუნ!

გრდემლზე დასარტყამი ურო თითქოს ჰაერში გაიყინა. დურსუნი სწრაფად შემოტრიალდა.

-ზაურყან, ღმერთო ჩემო, ზაურყან, - და ხის ფეხის კაკუნით ჩემკენ წამოვიდა. ერთმანეთს გადავეხვიეთ. გაბურძღნულ ლოყებს ცრემლი გვისველებდა. რკინის წითელი ნატეხი გრდემლზე ჩაშავდა, დურსუნი კი ნაზად მითათუნებდა ღონიერ ხელებს მხარზე, ცრემლის არ რცხვენოდა და ილიმებოდა.

-ციდან ხომ არ ჩამოხვედი ზაურყან, ჩემო საყვარელო ძმაო? მშობლებს თავმოკვეთილი ეგონე და გამოგიტირეს, შენ კი ცოცხალი ყოფილხარ. მითხარი, მითხარი რაიმე, ხმა ამოიღე. დააჯერე ცალფეხა დურსუნი, რომ ეს სიზმარი კი არა, ცხადია.

დურსუნმა სახე ჩემს მკერდში ჩამალა. მე კი თითქოს ყელზე შემოჭერილი თოკი შევიხსენი და ვკითხე:

-ფეხი ომში დაკარგე?

-ტუნისის უდაბნოში დავუტოვე მშიერ მგელს. როგორც იქნა მოვალწიე აქამდე კოჭლობით და მალე მამაც დავმარხე. ახლა მარტოდმარტო ვტრიალებ ცალ ფეხზე.

-დიდსულოვანი კაცი იყო მამაშენი, მის სიკეთეს სიკვდილამდე არ დავივიწყებ.

მამამ დიდხანს სიცოცხლე გვისურვა. დაე, დღევანდელი დღე მომავალი დიდი სიხარულის საწინდარი იყოს.

-ნუ მაწვალე დურსუნ, მითხარი ჩემებს რა მოუვიდათ?

-სელიმ-ფაშა რომ მოგიკლავს იზმიდში, მატა უვნებელი დაბრუნებულა შინ. როგორც მამაჩემმა მითხრა, ჰამირზა, მატა და დედაშენი სადღაც წასულან. მის მერე მათი ამბავი არ გამიგია, ზაურყან. უბიხების აქედან გადასახლებაში კი შენ არავითარი ბრალი არ მიგიძღვის. ეს შარდისნ, ალოუს ძეს ადევს ცოდვად, ამაზე მერე გიამბობ, ახლა კი ნამგზავრი ხარ და წაიხემსე.

სუფრას მივუჯექით. ზედ თევზი, შუაზე გადატეხილი მჭადი და დაჭრილი ხახვი იდო. ცეცხლზე სპილენძის ყავადანი იდგა. გარეთ ჩამოხნელდა. თოვდა და ჭოტივით გაჰკიოდა ქარი. ჭრაქის ფოთოლი ბჟუტავდა და დურსუნმა რამდენჯერმე მოაცილა ჭვარტლი. მკრთალი შუქი ანათებდა ჩვენს ღარიბულ სუფრას.

-მაპატიე ზაურყან, ასეთი ღარიბული ტრაპეზი რომ გვაქვს, რომ მცოდნოდა მოხვიდოდი... მეზობლებისგან კი ვერაფერს ისესხებ, ახალმოსახლეები არიან. შენნაირ სტუმარს ისეთი დახვედრა უნდა, ჩემი პაპები რომ ხვდებოდნენ ხოლმე სანატრელ სტუმარს საქართველოში. ხარი უნდა დამეკლა და ქვევრი მომეხადა, - დურსუნმა ხელები გაშალა - აი ამხელა ქვევრი. მეგობრები უნდა მომეპატიებინა საქეიფოდ. გვესვა, გვეჭამა, გვემღერა, ცეკვა-თამაში უნდა გქვონოდა მთელი კვირას, მაგრამ, - დურსუნმა მწარედ ამოიოხრა, - სად არის მშვენიერი საქართველო და სად ჩვენ.

-სიტყვა ისე პატარაა, ენის წვერზე ეტევა, ყველას გულს კი იპყრობს. მე ასეთ გემრიელ სუფრასთან რა ხანია არ ვმჯდარვარ.

ქარმა ღრუბლები მიმოფანტა. თოვლი ჭყაპად იქცა, ცაზე მომწვანო ვარსკვლავები ციმციმებდა. დურსუნმა შეშა შეუმატა ცეცხლს და კედელზე ყვითელი ლაქები აცეკვდა. ცეცხლთან მივწექით. ძილი მომერია და ქუთუთოები დამიმძიმდა...

გუმინ დაგპირდი, შვილო, დაწვრილებით მოგიყვები, რა ჩაიდინა-მეთქი შარდინმა, როგორც სანდლის ხე არ არი წანაზარდების გარეშე, არც ხალხია, ერთი მახინჯი მაინც რომ არ ერიოს. თქვენ, აფხაზებს მაან ქამლათი გყავთ ასეთი, ჩვენ კი, უბიხებს - შარდინი, ალოუს ძე. ამბობენ, ჯიშიანი ხეები ღმერთთან მივიდნენ ნაჯახზე საჩივრითო. ღმერთმა კი ასე მიუგო: „ისიც ხომ თქვენი ჯიშისაა, ტარი ხომ ხისა აქვსო“.

აბდულ აზიზის ცოლისძმა თურქეთის დივანის გავლენიანი პირი გახლდათ. ძალაუფლება თვითდაჯერებას ბადებს. ხან სიტყვით და ხან საქმით, შარდინი დღითიდღე იმრავლებდა მტრებს. პირში უღიმოდნენ, ზურგს უკან კი მიწაში დებდნენ. თავის თანამემამულეებზე უბრალო ფიქრითაც კი არ იწუხებდა თავს. ოსმან-ქოი მხოლოდ მაშინ გაახსენდებოდა, გლეხებისაგან გადასახადების წაგლეჯვის დრო რომ დადგებოდა. ჩინოვნიკებთან და მოხელეებთან საქმეს აკვარახჭინებდა, რისთვისაც სინდისის ქენჯნის გარეშე იღებდა ქრთამებს. ისე გამდიდრდა, ათი ფაშაც ვეღარ გაუტოლდებოდა. ისეთი გარყვნილების მორევში გადაეშვა, თვით ჰარამხანის მფლობელებიც კი გაკვირვებულები იყვნენ. მახეზღარობდა, ერთმანეთზე აქეზებდა და მამლებივით აჩხუბებდა კარისკაცებს. ეშინოდათ კიდეც მისი და ეზიზღებოდათ კიდეც. თვით დიდი ვეზირი- ბებერი მელა საზაბას ეძებდა, სატახტო ქალაქიდან სადმე 189შორს რომ გაეგზავნა და თავიდან მოეშორებინა. ისიც კი მოახერხა, რომ სულთანს წარჩიებული უბიხისთვის ფაშის წოდება მიენიჭებინა, რათა ოცნება

აესრულებინა და ჯარში გაემწესებინათ. მაგრამ შანდა იცავდა ძმი ინტერესებს და დიდი ვეზირის მანევრებმა ამაოდ ჩაიარა.

ან შარდინს როგორ უნდა შეეკავებინა თავი ცდუნებისგან, როცა თვით სულთანი ფლანგავდა სიცოცხლეს დოღებსა და სასიყვარულო პაემნებში, ქეიფსა და ნადირობაში. თაყვანისცემით, მდიდრული საჩუქრებითა და ნაირ-ნაირი ლამაზმანებით მოთენთილი სულთანი ერთ მშვენიერ დღეს ისე ჩამოაგდეს ტახტიდან, ერთი ტყვიაც კი არ გაუსროლიაო. შორეულ მამულში გამოამწყვდიეს და მალე, დაქირავებული მკვლელი ხელით სიცოცხლესაც გამოასალმეს. აბდულ აზიზის ტახტიდან ჩამოგდებად, შარდინის, ალოუს ძის წინააღმდეგ გააერთიანა კარისკაცები. ერთმანეთისადმი ყოველგვარი შუღლი, მეტოქეობა, მტრობა დაივიწყეს და ერთად შემჭიდროვნდნენ სულთნის ცოლისძმის სიძულვილით აღგზნებულნი. შარდინი შეუპყრეს, გაასამართლეს და შეაჩვენეს. მთელი მისი ქონება სტამბულში და მიწები ოსმან-ქოიში, ჩამოართვეს და სახელმწიფოს გადასცეს.

ახალი სულთანი მურატი, ავადმყოფი, ნახევრად სულელი და უნებისყოფო კაცი იყო და სახელმწიფოს დიდი ვეზირი და ზედმიწევნით წარჩინებული ფაშები მართავდნენ მისი სახელით. ქვეყანა მართლაც რომ ბორბალს ჰგავს. დღეს თავზე ხარ მოქცეული, მაგრამ აი, გიმტყუნებს ბედი და უკვე ქვეშ მოყვები მტვერივით. ის ვინც გუშინ ცახცახებდა შარდინის, ალოუს ძის შიშით, დღეს თვალეში აფურთხებდა და ძალს ეძახდა. ციხეში გამომწყვდეული ყოფილი თავადი მიხვდა, რომ მისი დღეები დათვლილი იყო, თავს მოერია, ბრაზი დაიოკა და შურის საძიებლად ხელსაყრელ დროს ელოდა. დიდი ვეზირის სახელზე თხოვნა გააგზავნა, სადაც სურვილს გამოთქვამდა, რიგით ჯარისკაცად გაეგზავნათ ომში.

„ეს კი დასაშვებია, - გადაწყვიტა დიდმა ვეზირმა, - იქ უღირსს სხვები თუ არა, შენთანებზე აგიგებენ ანდერძს“.

და აი, შარდინი, ალოუს ძე, უბრალო ასკეტის ტანსაცმელში გამოწყობილი, ციხიდან გამოვიდა. დღემდე საიდუმლოდ რჩება, თავისი მოფიქრებული შურისძიებით მოქმედებდა ყოფილი პატიმარი თუ დაქირავებული მკვლელივით გამოიყენეს ტახტიდან ჩამოგდებული სულთნის მომხრეებმა.

შუალამე გადასული იყო, როცა სტამბულის ცენტრში ტაუშანტაშში მინისტრ მიხდატ-ფაშას სასახლის წინ შარდინი, ალოუს ძე გამოჩნდა. მან წინასწარი იცოდა, რომ ამ დროისთვის აქ უნდა ყოფილიყო სერასკირი ჰუსეინ ავნი-ფაშა და ოთხი მინისტრი საიდუმლო მოლაპარაკებისთვის. შარდინს, ალოუს ძეს, ლაზადის ქვეშ ორი ნაგანი და ხანჯალი ეკიდა. არ ვიცი პაროლი იცოდა დად, და არ ვიცი საიდუმლო

შესასვლელი. ეს კია, რომ უბიხი თავადი სწორედ იმ ოთახში აღმოჩნდა სადაც სამხედროები თათბირობდნენ. პირველი გასროლისთანავე, შარდინმა უსულოდ დასცა ფეხზე წამომდგარი სერასკირი. მეორე ტყვიამ კაპიტან აჰმეთ კაისარლის გაუხვრიტა შუბლი. რაიტ-ფაშას კი ხანჯალი ჩასცა შარდინმა. შარდინი ფარეხში შევარდნილ მგელს ჰგავდა, თუმცა, დახოცილებიც მგლის ჯიშისანი იყვნენ. ორმა კაცმა მაგიდის ქვეშ შეძრომა მოასწრო. მცველები არ დაიბნენ და მესამე გასროლა ვეღარ მოახერხა შარდინმა, ალოუს ძემ. მცველებმა ხიშტებზე წამოაგეს.

სამხედრო მინისტრისა და მისი დაახლოებული პირების მკვლელობის ამბავმა მთელი ქვეყანა შეაძრწუნა. მისი სიკვდილი რომ გაიგო, შანდამ თავი მოიწამლა, რაკი მაშინვე იცნოსა, რასაც უქადადა ყოველივე ეს. დაიწყო გამომძიება, კარგად მოგეხსენება, როცა მოპასუხე მკვდარია, სხვის მოკლულ ძაღლსაც მას დააბრალებენ. ვიღაცის წამება და ვიღაცის შეწყალება, ვიღაცის დაცემა და ვიღაცის დაწინაურება, მოუყარეს ყველაფერს თავი. ერთმა კენჭი დადო, მეორემ - ტვირთი მოიტანა. მესამემ არ იძუნწა და მთელი ქალაქის მეჭორეები დაიქირავა და ცოდვები გორა გაჩნდა, აიღეს და ყველაფერი შარდინს, ალოუს ძეს დაატეხა თავზე.

ის არაკაცი, სელიმ-ფაშაც გაიხსენეს. არაკაცი ჩემთვისაა, თორემ სხვებმა ლამის წმინდანად აღიარონ. „ო, რა ღირსეული ადამიანი იყო. მერედა რა ჭკვიანი. ასეთებს სანთლით ვერ იპოვი, ისიც უბიხის ხელით ჩავიდა სამარეში“

ზღვის დელვას ქარი იწვევს, ხალხისას - ყურმოკრული ამბები.

„აბა გაიხსენე ვინ მოკლა სელიმ-ფაშა?“ – „ვიღაც ჩერქეზმა ზაურყან-ზოლაკმა“, - „ვიღაც ჩერქეზმაო? ვიღაც კი არა, ის შარდინის ძუძუმტის შვილი იყო და სელიმ-ფაშაც, შარდინის, ალოუს ძის დავალებით იყო მოკლული. მერე მთელი მისი ჰარამხანის ქალები, თვითონ წაიყვანა ხასებად.“

მართლაც, თოფის არ უნდა გემინოდეს ისე, როგორც ჭორის. ისიც გაიხსენეს, რომ სიკვდილი მქონდა მისჯილი და განაჩენის სისრულეში მოყვანა ჭიანურდებოდა.

„შარდინი, ალოუს ძე რომ არა, აბა ვინ დაიხსნიდა ზაურყან ზოლაკს ჯალათისგან?“ „იმ ზაურყან ზოლაკის ციხიდან გაქცევაც შარდინის მოწყობილია. რა თქმა უნდა, ერთი ჯურისანი არიან“. – „საინტერესოა, სად იმალება სელიმ-ფაშას მკვლელები?“ – „ვინ იცის რამდენი კაცი მოკლა რაც ციხიდან გავიდა“

მითქმა-მოთქმა ქვეყანას ანგრევს და აი, თურქეთის პოლიცია, ბრძანება შემოიღო, მოეძებნათ ზაურყან ზოლაკი! სად არ მეძებდნენ, რომელ ქალაქსა და

სოფელში, მაგრამ იმ დროს მე ქერიმ ევენდის ქარავანში ვიყავი უმისამართო საპარაში. და აი, ყველაზე საშინელი რამ მოხდა, სელიმ-ფაშასა და სერასკირის სიკვდილი მთელ უბიხ ხალხს აზღვევინეს. გამიგონია ასეთი რამ წინათაც მომხდარა ცისქვეშეთში.

„ვინ არიან ეს ჩერქეზები, თუ როგორც თქვენ უწოდებთ უბიხები“. – „როგორც ამბობენ ყველანი ყაჩაღები ყოფილან, წესიერები რომ ყოფილიყვნენ, არც რუსეთის მთავრობა აუკრავდა გუდა-ნაზადს“. – „ისლამის რჯული კი მიიღეს, მაგრამ მუსულმანებს არაფერი შემატებიათ ამით.“ „ცუდადაც არ მოწყობილან, მაგალითად ოსმან-ქოიში“. – „მერე თქვენ იცით, რომ ოსმან- ქოი, შარდინის, ალოუს ძის დამკაშების ბუდეა?!“ – „მთავრობა ყველა მუჰაჯირი ქვეყნის განაპირას უნდა გადაასახლოს“, - „ყველასი ერთად გადასახლება არ შეიძლება, საშიშია, სხვადასხვა ადგილას გადასახლება უფრო საიმედოა. ზოგი დაიხოცება, ზოგი კიდევ თავის ენასა და ზნე-ჩვეულებას დაივიწყებს და ჩვენს გლეხებს შეერევა“.

ფაშები დაობდნენ, უბიხები კი განტევების ვაცად იქცნენ. დააცალკევეს და ბადრაგის თანხლებით ვინ იცის, სად გარეკეს. რაც ზურგზე აიკიდეს, ის იყო და ის, სხა რამის წაღების ნება არ დართეს, როცა მუჰაჯირები თურქეთისკენ მიდიოდნენ, რაღაც იმედი მაინც გააჩნდათ. ახლა კი ცხენოსანი ასკერების ჩრდილებთან ერთად, მხოლოდ უიმედობა სდევდათ თან.

ყველაფერი ეს მაშინ მოხდა, მე რომ აფრიკაში დავეხეტებოდი.

წუხელ ერთმანეთს რომ დავმორდით, ზაურყანი ისე დაღლილი იყო, რომ დღევანდელი ჩვენი შეხვედრის მეშინოდა კიდევ. მაგრამ დღეს ჩვეულებრივზე უფრო ადრე ადგა. ის კი არადა, თავის შავ ძაღლს რომ მოუხმო სტვენით და აჭამა, კიდევ დიდხანს იდგა ეზოში, ეფერებოდა ძაღლს; ხან ზურგზე უსვამდა ხელს, ხან აიძულებდა ამხტარიყო, ხან კიდევ ადამიანივით ელაპარაკებოდა, - ეს ბუზები რომ არა, აქეთ-იქით რომ გატრიალებენ, ალბათ მოწყენილობისაგან მოკვდებოდი შე საწყალო! აბა, გეყოფა ახლა, მოშორდი. შე საცოდავო, თეთრი ფერის მაინც გაჩენილიყავი, იქნებ ღამეშიც დამენახე ამ ჩაბნელებულ სოროში, ჩემმა ბედმა რომ შემაგდო.

ძალი წკმუტუნებდა და ფეხებზე ეტმასნებოდა პატრონს. არ შორდებოდა, თითქოს უხაროდა მისი დღევანდელი ენაწყლიანობა.

„სხვა დროს საჭმელს მიუგდება თუ არა, ყვირილით იშორებდა თავიდან. დღეს ეტყობა დილიდანვე კარგ ხასიათზეა მოხუცი“ - გავიფიქრე მე.

საუზმის შემდეგ სასაუბროდ რომ დავსხედით, ჩემი ვარაუდი გამართლდა, ზაურყანი მართლაც კარგ ხასიათზე იყო. ხშირად ურთავდა თავის ნალვლიან ამბებს ანდაზებსა და ხუმრობებს. თვითონაც იცინოდა და მეც მაცინებდა.

მისმა კარგმა ხასიათმა გამაბედვინა და როგორც იქნა ვკითხე, რის გაგებაც დიდი ხანია მინდოდა და ვერ ვახერხებდი:

-ამ ხნის განმავლობაში ქალები არ შეგხვედრიათ?

-როგორ არა, - მიპასუხა მან, - მე ხომ გაიმზე იმ ქალზე რომელიც მიყვარდა, მაგრამ ორივეს ზურგი შეგვაქცია ბედმა. ამის მერე აღარავინ მიყვარებია. ისე კი, რა თქმა უნდა, იყვნენ ქალები... რაზე გაიმბო? რაც იცი, თუ რაც არ იცი? თვითონ თუ არაფერი იცი ქალებზე, მაშინ მე გაიმბობ. თუ იცი და, გამეორება რაღად გინდა?

შემეშინდა, ჩემმა შეკითხვამ რ გააბრაზოს-მეთქი ჩემზე სამჯერ უფროსი კაცი, მაგრამ ზაურყანი ჩემს ცნობისმოყვარეობას ჩვეულებრივად შეხვდა. გაიხუმრა, მხოლოდ ეს იყო და ეს.

მისი დიდრონი, დამარღვული ხელები, კაკლის ხის მიწიდან ამოშვერილ ფესვებს რომ ჩამოჰგავდა, მშვიდად განისვენებდა მუხლებზე. შემდეგ ჩაფიქრებულმა თითებით წვერს დაუწყო წვალება. რამდენჯერმე ჩამოუშვა ხელი და ჩემი შეკითხვით შეწყვეტილი თხრობა განაგრძო.

გაზაფხულამდე მჭედელ დურსუნთან ვცხოვრობდი, მაგრამ პურს მუქთად არ ვჭამდი. შემას ვეზიდებოდი ტყიდან, კერიაზე ცეცხლს არ ვაქრობდი, საჭმელს ვამზადებდი, ვრეცხავდი კიდეც და ტანსაცმელსაც ვაკერებდი. არც ერთი საქმიანობა არ არის სათაკილო, გინდ კაცისა იყოს და გინდ ქალის. მჭედლის ხელობასაც შევეჩვიე, დურსუნის შეგირდი გავხდი. ისე გამოვჭედავდი წალდს, ნაჯახსაც თუ ბარს, რომ თვით დურსუნიც კი მიქებდა ნახელავს. ახალგაზრდა ვიყავი და თანაც ჯან-ღონიანი, გაჯიუტებულ ცხენსაც კი წამოვაქცევდი მიწაზე და ოთხივე ფეხს დავიჭედავდი. დურსუნს უხაროდა ჩემი სიმარჯვე.

-სულთნის ყურამდე რომ მიაღწიოს შენმა ამბავმა, სასახლის კარის მჭედლობა არ აგცდება და არა არაბული ბედაურის დაშედეგა მოგიწევს.

როცა სამჭედლოში სამუშაო არ იყო, სოფელ-სოფელ დავდიოდი: ვის შეშას ვუჩხავდი, ვის საჯინბოსა და ბოსელს ვუსუფთავებდი, ვის კიდეც ბალახს ვუთიბავდი. წვერ-ულვაში გავიზარდე, რათა ყოველ შემხვედრს არ ვეცნე. დურსუნის ბიძაშვილი ვარ-მეთქი, ვამბობდი, ორდიდანა ვარ და თოუფიკი მქვია-მეთქი.

სამჭედლოში ყოველთვის ხალხმრავლობაა. ზოგი საქმისთვისაა მოსული, ზოგიც ისე შემოივლის, ზოგ ახალ ამბავს თვითონ იტყვის, ზოგს კიდე სხვისგან გაიგებს. თუმცა დურსუნის ბიძაშვილსა და თოუფიკს მეძახის, ვიცი მოვა დრო, ვიღაც მიცნობს და მე რომ წამაცლიან თავს, ეს კიდეც არაფერი, დაუთის შვილსაც არ დაადგება კარგი დღე ჩემი შეფარებისთვის. პოლიციის სიაში შეტანილი ვარ, როგორც გაქცეული სახელმწიო დამნაშავე და ბოროტმოქმედი.

გაზაფხულზე ყველაფერი იღვიძებს, ყველაფერი მზისკენ მიილტვის. ყოველ ცოცხალ არსებას ახარებს სითბო და იმედით აღსავსე სინათლეს ეტანება. დახავსებული ბებერი კუნძიცი კი ამოყრის ხოლმე წვრილ-წვრილ ყლორტებს: ფესვები სიცოცხლეს ებლაუჭება. მე კი ვინა ვარ? ხალხის ფესვებზე ამოხეთქილი ტორი ვარ. ჩემი ხალხი კი ოსმან-ქოიდან ამოუძირკვავთ და უნაყოფო მიწაზე გადაუყვანიათ. მე ამ ფესვებზე მოგლეჯილი და წყლიან სურაში ჩადებული პატარა ტოტი ვარ.

ჯერ კიდეც ზამთარში, ცეცხლზე მიფიცხებულეები ვაწყობდით მე და დურსუნი გეგმებს, როგორ მიმელწია ჩემიანებამდ უხიფათოდ. გადაწყდა, რომ ზღვა უფრო საიმედო იყო. მაშინ იზმიდამდე ფეხით უნდა მივსულიყავი. იქ დურსუნის ერთგულ კაცთან გავჩერდებოდი. მერე კი კონტრაბანდისტებს გავყვებოდი იალქნიანი სანდლით მერსინის ნახევარკუნძულისკენ. საზღვაო დაცვის თვალის ასახვევად ნახევარკუნძულს გარშემო შემოვუვლიდი და ნავმისადგომში ჩავიდოდი. მერე კი იქვეა... მაგრამ დამხრჩვალავით მწყალობდა ბედი.

იზმიდში შიმშილის მოსაკლავად სასაუზმეში შევედი. იქ ჩემნაირი ლატაკები დადიოდნენ. ცაბნელებულ კუთხეში მივჯექი და იაფიანი შეჭამანი და ჭიქა ყავა შევუკვეთე. წავიხემსე და მაგიდებს შორის გასასვლელისკენ გავემართე. უცბად ვიღაც შავგვრემანის თვალებს შევეფეთე. სახე თითქოს მეუცნაურა, შემფოთებულმა მესხიერება მოვიშველიე, მაგრამ ის ვერაფერს მეუბნებოდა. გარეთ გამოვედი და ბაზრისკენ მიმავალ ბრბოში გავერიე. კეფით ვგრძნობდი, რომ ვიღაც მითვალთვალებდა. ცოტაც და ზურგს უკან ხმამაღალი ყვირილი გაისმა:

-დაიჭირეთ, დაიჭირეთ! ეს ჩერქეზია! აჰან მოკლა სელიმ-ფაშა!

მოვიხედე და ის შავგვრემანი დავინახე. ახლა კი ვიცანი: ის ერთ-ერთი იმ მსახურთაგანი იყო, ხელები რომ გამიკრეს სასახლის ბაღში, შადრევნის ახლოს, როცა იმათი ბატონი უკვე ცისფერი აუზის ფსკერზე ეგდო და სისხლიან ბუმტებს უშვებდა პირიდან. ხალხი განზე გახტა და სად იყო და სად არა, თითქოს მიწიდან ამოდვრნენო, პოლიციელები მეცნენ. უიარალო კაცის ხელების გადაგრეხვას, მოგეხსენება, დიდი ამბავი არ უნდა და ერთ წუთში გამკოჭეს.

ჭრილობის საგალობელი

ჩემი დაჭერიდან ცოტა ხნის შემდეგ იზმიდში სასამართლო შედგა, თვითონ არ ვიცი, რამ შეარბილა მათი გადაწყვეტილება. ეს კია, რომ სიკვდილის ნაცვლად, სამუდამო პატიმრობა მომისაჯეს.

საპყრობილე, სადაც ჩამსვეს, ძველ ციხესიმაგრეში იყო მოთავსებული, რომელიც მარტოდმარტო და პირქმად აღმართულიყო მთის მწვერვალზე. ციხეს სამი მხრიდან უფსკრული ერტყმოდა გარს. მეოთხე მხარეს რკინის ჭიშკარი ჰქონდა, საიდანაც წვრილი გზა მოდიოდა ქედის თხემისკენ. საბედნიეროდ ციხი კედლები აგურით კი არა, კლდოვანი ქვებით იყო ნაგები და სიგრილეს გამოსცემდა. ისე კი კედლები ყოველთვის მშრალი იყო. ამ ციხიდან ცოცხალი თითქმის არავინ გამოსულა და ასეც უწოდებდა მას ხალხი „მოუსავლეთი“

ჩემი საკანი ერთადგილიანი იყო, მაგრამ თუ მოისურვებდნენ, მეორესაც დაატევდნენ. შუქი პატარა სარკმლიდან შემოდიოდა. უფრო სწორად, სარკმელი კი არა, პატარა ბავშვის თავისხელა ხვრელი იყო დატოვებული კედელში კაცის სიმაღლეზე. ხვრელის კიდეები პატიმრების სახეებით იყო დატკეპნილი და აპრიალეებული, ათეული წლოებით რომ ეწებებოდნენ ზედ თავისუფლებასა და ჰაერს მონატრებულები.

პირველ ხანებში დღეებსა და ღამეებს ვანგარიშობდი, შემდეგ კი რიცხვიც ამერია და სათვალავიც. საკნის კედლებს ყურები რომ ჰქონოდათ, ვინ იცის, რამდენ გულისწამლებ ყვირილსა და წყევლა-კრულვას გაიგონებდნენ. ლაპარაკს არ გადავეჩვიო-მეთქი და ვინ იცის, რას არ ვიძახოდი. არც მოლა, არც ზედამხედველი და არც ნათესავი, ისევ ისე ამ ყრიუ კედლებს ჰქონდათ მისჯილი მომაკვდავის ჩრჩულისა და მისი ამკარად აუხდენელი უკანასკნელი სურვილი მოსმენა.

მხოლოდ ერთი რამ მანიჭებდა სიხარულს: სარკმელს აქეთ-იქით ჩაჭყლეტილი ადგილი ჰქონდა. ეს პატიმრების ხელისგულისგან იყო, ზედ რომ ეკვროდნენ კედელში ჩატანებულ გრილ ხვრელს, რათა მზისთვის მოეკრათ თვალი, ეგრძნოთ მისი ცხოველმყოფელი სითბო უსისხლო ტუჩებზე და აუჩქარებლად ჩაეწურათ სუფთა ჰაერუ დასუსტებულ ფილტვებში.

მთავარი კი, მაინც ის იყო, რომ ხარბად მეცქირა გარემოსთვის და სანამ თვალები არ მეტკინებოდა, მეთვალყურეობინა რა ხდებოდა ჩვენს მოშორებით...

როგორც წესი, ახალგაზრდა ადამიანის მზერას, თუკი ის თავისუფალი არის, არ ძალუძს საგნებსა და მოვლენებზე დაკვირვება, ის თითქოს ყველაფერს ზედაპირულად უყურებს; აქ კი საკანში, ახალგაზრდა პატიმრებიც იძენენ უნარს შენიშნონ ისეთი წვრილმანიც კი, როგორც მაგალითაც ჩიტის გაფრენა, ან კედლის ნაპრალებში ყვავილის აღმოცენება. მე, ისევე როგორც ოდესღაც ჩემი წინამორბედნი, შუბლს მივაყრდნობდი ხოლმე უჩარჩოო სარკმლის ზედა კიდე და ასე გამყავდა დღეები.

ზაფხულის კარგ ამინდში, როცა მზე მთის მწვერვალის თავზე მოექცეოდა, საკანში მისი სხივები თითქოს თანაგრძნობით შემოჰყიტავდა და მოპირდაპირე მხარეს, ერთ ქვას მიანათებდა ხოლმე. სანამ სხივი არ გაქრებოდა, მის წინ ვიდექი და ისე მათბობდა, როგორც ცეცხლიდან მონაბერი ჰაერის თბილი ნაკადი. შემდეგ კი მზის ჩასვლას ვაკვირდებოდი. მთის თავზე ცა არწივის სანადიმო ადგილად მეჩვენებოდა, რომელსაც ის-ის იყო ახალი მსხვერპლი გაეგლიჯა.

უძილო ღამეებში ჩაბნელებული მწვერვალის თავზე მოციმციმე ვარსკვლავებს ვებაასებოდი. ისინი ყოველთვის სხვანაირად ანათებდნენ. ხან კაშკაშებდნენ და ხან ბჟუტავდნენ. ხანდახან მოწყვეტილი ვარსკვლავი გადახაზავდა უკუნეთს და მაშინ ჩემი წარმოსახვა იმ ადამიანს ხატავდა, ვისაც იმ წუთში განემორა სული. „დიდებული კაცი იყო“, - ნაღვლიანად ვფიქრობდი მე, რადგან მტკიცედ მჯეროდა, რომ ცუდი კაცის სიკვდილს ცა არავის ამცნობდა.

აბოლქვებული ღრუბლების საომარი მოქმედება კი შფოთიანსა და ვუკაცურ ლაშქრობას მაგონებდა, ღრუბლებში შიგნიდან დატოტვილი ცეცხლით ნათებოდა და ერთიანად ბუბუნებდა და გრიალებდა. ხანდახან ქარიშხალი ქვის ხვრელიდან რამდენიმე წვეთს მომამხეფებდა და მაშინ ცრემლიანი თვალებით ვლოცულობდი:

-ო, ყოვლისშემძლევ! თუ გასურს დედამიწა გამოაცალო ადამიანთა მოდგმას, თუ გასურს თავს დაატეხო მათ ციდან მოვლენილი რისხვა, გევედრები, მხოლოდ აქ

ჰქმენი ეს, რომ ეს ციხესიმაგრე და აქაური წამებულნიც და მწამებელნიც უფსკრულში შთაინთქას.

მაგრამ უფალს დახშული ჰქონდა სმენა და ჩემლო ლოცვა არ ესმოდა. ღმერთს თუ ვინმე დაავიწყდა, საუკუნოდ დავიწყებული იქნება.

დილეგში გამომწყვდევის პირველ ხანებშივე შევნიშნე უფსკრულის მეორე მხარეს მეჩხერი ხეებით გარშემორტყმული ერთადერთი ეზო. ეზოში პატარა, თიხით შელესილი სახლი იდგა. სახლს უკან ბეღელი ჰქონდა მიდგმული, ცოტა მოშორებით კი ბოსელი მოჩანდა. მალე გავიგე, რომ სახლში ოთხი სულისაგან შემდგარი ოჯახი ცხოვრობდა: კაცი ასე ორმოცი წლის იქნებოდა. ქალებიდან ერთი ახალგაზრდა იყო, მეორე - ხნიერი. ერთი პატარა ბიჭიც ჰყავდათ. უფროსები გულხელდაკრეფილები არ იყვნენ: ინათებდა თუ არა, მაშინვე იწყებდნენ მუშაობას, ბიჭი კი თავისთვის თამაშობდა.

გავიდა დრო. მე ამ თურქი გლეხის ოჯახის ყველა წვრილმანი ვიცოდი უკვე, თითქოს უჩინრად ვცხოვრობდი მათთან ერთად, ერთ ჭერქვეშ. დილით რომელიმე მათგანი გარეთ თუ არ გამოვიდოდა, ვღელავდი - ნეტა ავად ხომ არ გახდა? გამოგიტყდები, შარახ, ამ ოჯახს უნდა ვუმაძლოდე, იმდენ ხანს რომ გავძელ ქვის ტომარაში გამომწყვდეულმა. თითქოს ის ოჯახი ამწვდიდა სასმელსა და საჭმელს, მამხნევებდა, მარტობისგან რომ არ შევშლილიყავი.

გრანიტის ხვრელიდან ვაკვირდებოდი, მათ ცხოვრებას და მივხვდი, ორივე ქალი ოჯახის უფროსის ცოლები იყვნენ. წინათ, ალბათ უფრო შეძლებული იყო და ორი ცოლიც რჩენაც შეეძლო. ამ თურქული ოჯახის ყველა წევრს უბიხური სახელები დავარქვი. მსგავსი ოჯახი გავიხსენე კავკასიიდან: ოჯახის უფროსი, მისი ცოლი და პატარა ბიჭი. სწორედ იმათი სახელებით მოვნათლე ჩემი ნაცნობები უფსკრულის მეორე მხარეს. კაცს შმათი დავარქვი, მის პატარა ბიჭს ნავეი, უფროს ქალს, ხმელხმელსა და შავგემანს - შამსია, ახალგაზრდას, მკერდსავსეს - რაფიდა. ის იყო ნავეის დედა.

უბიხებს მრავალცოლიანობდა ოდითგანვე გვეკრძალებოდა. ცოლიანი კაცი მეორე ცოლს ვეღარ მოიყვანდა. ასეთი რამ თუ მოხდებოდა, პირველი ცოლი არასდროებით არ გაჩერდებოდა ქმართან ერთ ჭერქვეშ, მშობლები ან ძმები წაიყვანდნენ უკან, ქმარს კი ამ შეურაცხყოფისთვის სიკვდილი ემუქრებოდა.

პირველად რომ დავინახე ნავეი, ასე ხუთი წლის თუ იქნებოდა. მკვირცხლი ბიჭი იყო, ერთ ადგილას არ ჩერდებოდა, ხან შავ ძაღლს ეთამაშებოდა ეზოში, ხან

წითელ მამალს დასდევდა და ხან ჩეროში იჯდა და წკნელებისა და ქვებისგან რაღაცას ღობავდა და აშენებდა. უფროსები არ ერეოდნენ მის საქმიანობაში. დედამისი წყალზე თუ წავიდოდა, ბიჭი უკან მისდევდა. ყველაზე მეტად დედინაცვლის ეშინოდა. თუ დაეცემოდა, ან ფუტკარი უკბენდა, ღრიალს დაიწყებდა, მაგრამ საკმარისი იყო დედინაცვლის ერთი შეყვირება და მაშინვე მოიწმენდა ცრემლებს და ჩუმად სლუკუნებდა.

ერთხელ, კოხტად გამოწყობილ დედამისს წაჰყვა სადღაც შეიძლება სტუმრად წავიდა ვინმესთან ან ქალაქს გაემგზავრა. თუ დაიჯერებ, დად, ისე მოუთმენლად ველოდი მათ დაბრუნებას, თითქოს რაფიდას ქმარი ვყოფილიყავი და ნავეის მამა.

შამსიას ყოველთვის შავები ეცვა და არასოდეს იღიმოდა, ეტყობა უშილო ქალი იყო და ეს ადარდებდა. როცა შმათმა შინ ახალგაზრდა ცოლი მოიყვანა, მთლად გაუგრილდა გული ქმრისადმი, მაგრამ უცხოდ მაინც არ თვლიდა თავს ამ ოჯახში, პირიქით, ყველანაირად ცდილობდა ეჩვენებოდა, რომ პირველი დიასახლისის ფუნქციები სწორედ მას ენიჭებოდა. ამას ადასტურებდა ხმამაღალი აყალ-მაყალი, რაც იშვიათად თუ ატყდებოდა ხოლმე ოჯახში. შმათი განცალკევებით ცხოვრობდა. თითებზე თუ ჩამოითვლიდი დღეებს, როცა მის ეზოში რაიმე საქმეზე ან ისე საბაასოდ ვინმე შევიდოდა. ისინიც ალბათ მეზობლები იყვნენ მეზობელი სოფლიდან. როგორც დავასკვენი შმათი ძვირად მოლაპარაკე დინჯი კაცი იყო. ნელდა დადიოდა, არც სამუშაოს ეცემოდა ხოლმე უცხად. მოსაწევად თუ დაჯდებოდა, ყოველთვის რაღაცაზე ფიქრობდა. მაგრამ მიუხედავად ყველაფრისა, დილიდან დაღამებამდე მუშაობდა.

მახსოვს, ახალი გაზაფხული იყო, მთის ფერდობები მწვანედ ბიბინებდა. შმათი კი რაღაცით დანაღვლიანებული იყო და ხვნას არ იწყებდა. გუნებაში ვაგინებდი: რას კარგავ-მეთქი ძვირფას დროს, აქეთ-იქით დადიხარ და მეტი არაფერი, თუ ვერ ხედავ, რომ გუთნის მოკიდების საუკეთესო დროა. თურმე საწყალს ხარები არ ჰყავდა და ელოდებოდა როდის დაამთავრებდნენ სხვები ხვნას. გვიან დათესილი სიმინდი კი იშვიათად იძლევა კარგ მოსავალს.

მოახლოვდებოდა თუ არა ზამთარი, შმათი ნაჯახს გალესავდა. ოჯახის წევრებს დაემშვიდობებოდა, მხარზე ხურჯინს გადაიკიდებდა და შინიდან მიდიოდა. წავიდოდა და გაზაფხულამდე აღარ გამოჩნდებოდა. თუ დიდი თოვლი მოვიდოდა, შმათი ერთი ან ორი დღით გამოჩნდებოდა, სახლს გადათოვლავდა, ეზოს გაასუფთავებდა, შეშას დაჩეხავდა, ერთადერთი ძროხისთვის საკვებს დაამზადებდა

და ისევ წავიდოდა. ჩემი აზრით, სადაც მთის გადაღმა ხე-ტყეს ამზადებდნენ და შმათიც იქ დადიოდა საშოვარზე.

როცა შმათი ცოლებთან ერთად სიმინდს თოხნიდა თუ თამბაქოს რგავდა, მეც განუყრელად მათთან ვიყავი, ნესტოებს ნაზად ელამუნებოდა მიწის სურნელი და სისხლს მიჩქროლებდა ხოლმე. თითქოს მავიწყდებოდა კიდეც, ციხეში რომ ვიყავი გამომწყვდეული, საიდანაც გამოსვლა არ მეწერა.

აღმართზე მიმავალი, მძიმედ დატვირთული ურემივით მიიზღაზნებოდა წლები. ჩემი დაპატიმრების დღეს მკერდამდე მოშვებულ წვერში ერთი თეთრი ბეწვიც კი არ მერია, ხოლო როცა ნავემ პირის პარსვა დაიწყო, თითქოს ფქვილი შეაყარესო, ისე მოქნდა გაჭადარავებული. ციხეში გატარებულ წლებს შმათის ბიჭის ზრდის მიხედვით ვითვლიდი. ნავეი ჩემი კალენდარი იყო....

ლამის დარაჯმა განგაში ატეხა. ისმოდა სტვენა და ყვირილი, ისროლეს კიდეც. ალბათ ვინე გაქიცა-მეთქი ვფიქრობდი.

დილით კი ფანჯარასთან რომ მივედი, შმათის ეზოში ხალხი დავინახე. მერე მოლაც გამოჩნდა. გული ჩამწყდა, მივხვდი რაღაც უბედურება მომხდარიყო. მართლაც, იმ ღამეს რაფიდა მომკვდარიყო, ნავეის ცრემლების არ რცხვენოდა, დედას დასტიროდა. მასთან რომ ვყოფილიყავი, როგორმე დავამშვიდებდი. ცოლის სიკვდილის შემდეგ, შმათი ძალზე მოტყდა. თავჩაქინდრული და ჯოხზე დაყრდნობილი დიდი ხნობით იჯდა ხოლმე ჩეროში. სადილზე ან ვახშამზე რომ დაუძახებდნენ, უახლისოდ წახანხალდებოდა სახლისკენ.

ერთხელ შმათი და შამსია ეზოში იყვნენ. ჭიშკარში ცხენოსანი შევიდა. მოხუცები წელში მოიხარნენ და მიესალმნენ, ის კი მათრახს იქნევდა და რაღაცას ხმამაღლა ელაპარაკებოდა, ეტყობა, ლანძღავდა. შემდეგ ცხენს მათრახი გადაუჭირა და პირდაპირ მასპინძელს ეცა. შმათი ისედაც ძლივს იდგა ფეხზე და ძირს დაენარცხა. შამსია ატირდა, საშველად უხმობდა ხალხს. მაგრამ ახლომახლო არავინ იყო. „ძაღლისშვილო, - მომუშტული ხელებით ვაწყდებოდი საკნის კედლებს, - ერთი მაგ ეზოში ვიყო და ნახავდი როგორ დაგიმტვრევდი ძვლებს!“ უძლური სიბრაზისგან კედელს დავუშინე მუშტები. მეხსიერებაში ის შემთხვევა ამომიტივტივდა, ოსმან-ქოიში, შარდინმა, ალოუს ძემ რომ მოუქნია მათრახი მატას. მივაბრძანე კიდეც გარეთ. მივხვდი, რომ ცხენოსანი რომელიღაც ეფენდის მოურავი იყო და რაღაც ბეგრის

გადახდას თხოულობდა, „საიდან უნდა ჰქონდეს შმათს ფული, როცა რაფიდას სიკვდილის მერე ფეხებს ძლივს დაათრევს“ - ვფიქრობდი მე.

შამსია კარის ზღურბლზე იჯდა და რაღაცას კერავდა თუ აკერებდა. იმ დღეს კაცები შინ არ იყვნენ. უცბად ეზოში შემოსული ოთხი კაცი დავინახე, წინ ნავეი მიუძღოდა. ყველას შაშხანა ეჭირა ხელში. „უყურე შენ, უკვე იარაღი აულია ბიჭს ხელში“ - გავიოცე მე, რაკი მეგონა, რომ სროლაც არ იცოდა ჯერ.

შამსიამ ყველანი შინ მიიპატიჟა, კაცები დიდხანს არ გამოჩენილან ეზოში, ეტყობა, ღვთის ბოძებულ საქმელს გაეხლებოდნენ, „ვაითუ ეს ოთხი კაცი ყაჩაღების ბანდიდანაა და ნავეიც ჩაითრიეს? - შევშფოთდი მე, - მაგრამ პატიოსანი გლეხის შვილი მარცვა-გლეჯას არ იკადრებს. ადამიანის აღსაზრდელად წლებია საჭირო, გასაფუჭებლად კი ერთი წამი“, - მეკამათებოდა პირველი ხმა.

სტუმრები ეზოში გამოვიდნენ, მასპინძელს გამოემშვიდობნენ და ჭიშკარში კი არ გავიდნენ, ღობეში გაძვრნენ. ნავეი გარეთ იდგა, სანამ ამხანაგები თვალს არ მიეფარნენ. შემდეგ მხარზე შაშხანაგადაკიდებული შინ შევიდა. „რას ნიშნავს ყოველივე ეს?“ - მაწვალებდა ფიქრები. სარკმელს სახეს არ ვაშორებდი, ვცდილობდი, გამეგო რა ხდებოდა მოპირდაპირე ეზოში. ფეხები დამექანცა. კედელზე ჩაფრენილი ხელები დამიბუჟდა, ლობიოს შეჭამანდი თიხის ჯამით რომ შემოაცურა ზედამხედველმა კარში, გაცივდა. მე კი ისევ არ ვაცილებდი თვალს შმათის სახლს.

და უცბად ისევ ის მხედარი დავინახე, დასუსტებულ შმათს ცხენი რომ ატაკა და ძირს დააგდო. ეზოში შემოვიდა და რაღაც ჰკითხა შამსიას. იქნებ ეკითხებოდა - კაცები სად არიანო, ცხენი შეაბრუნდა და მდელოსკენ გააჭენა, სადაც ოჯახის მარჩენალი ერთადერთი ძროხა ბალახობდა. საჩქაროდ მოხსნა პალოზე გამობმული თოკი, ისევ ცხენს მოახტა და ტყლამატყლუსით ძროხა წინ გაიგდო. შამსია ხელეზაწვდილი ევედრებოდა, ძროხას ნუ წამართმევთო, მაგრამ ცხენოსანმა ყურიც არ გააპარტუნა.

ამ დროს სახლიდან ნავეი გამოვიდა შაშხანით ხელში. ჯერ ლულის პირზე კვამლი დავინახე და მერე სროლის ხმაც გავიგონე. ცხენოსანი წაბორძიკდა, თოკს ხელი უშვა და ცხენი გააჭენა. ისევ გაისმა სროლის ხმა, ცხენი ფაფარზე გაკრული მხედარი უკან მოუხედავად მიქროდა. ნავეიმ იმავე პალოზე გამოაბა ძროხა და აცრემლებულ დედინაცვალს დაუყვავა და დაამშვიდა. მერე იმავე ხვრელით, საიდანაც მისი მეგობრები გაძვრნენ, მთებისკენ გაემართა.

„ყოჩაღ შვილო, მარჯვედ დახვდი მომხვედურს, ნამდვილი ვაჟკაი ყოფილხარ!“ მიხაროდა და ხმამაღლა ვაქებდი ნავეის. მეც, როგორც გალიაში მომწყვდეულმა ბებერმა არწივმა, ოცნებაში ფრთები გავშალე და თავისუფლად განავარდების სურვილი ვიგრძენი. ოჰ, ერთხელ მაინც ავჭრილიყავ ცაში... აი როგორ აღანთებს ხოლმე ადამიანის ჩაფერფლილი სულს სიმამაცის მაგალითი. აი, რა ძალა აქვს თავისუფლევისკენ მაცქერალ ჭუჭრუტანას.

ახლა ნავეი იშვიათად თუ გამოჩნდებოდა სახლში. მამასა და დედინაცვალს მოინახულებდა და მაშინვე საქმეს ჰკიდებდა ხელს, დაამთავრებდა და სწრაფად ბრუნდებოდა უკან, სიძინდს თოხნიდა, შეშას ჩეხავდა და ბოსელს ასუფთავებდა, გვერდით მუდამ შაშხანა ედო. არც ისე დიდი ხნის წინათ, კენჭებისა და წკირებისაგან სათამაშო ნაგებობებს აშენებდა ეს ბიჭი, ახლა კი მოხდენილი და ტანადი ჭაბუკი მზად იყო იარაღით დაეცვა მამის სახლი, მამის მიწდორი და საკუთარი ღირსება.

ზოგჯერ ნავეი ამხანაგებთან ერთად მოდიოდა. ისინი ყოჩალი ბიჭები ჩანდნენ. ვუყურებდი და ვტკბებოდი, ამ ჭაბუკებმა გამიღვიძეს იმედი. ჩემი წარმოსახვა უფრო ხშირ-ხშირად ხატავდა ერთსა და იმავე სურათს: ჭაბუკების რაზმი, ნავეის მეთაურობით ციხის მცველებს ესხმის თავს, ჟლეტს მათ და ფართოდ ალებს ციხის კარებს.

„აბა გამოდით - ისმის ნავეის ხმა, - გაუმარჯოს თავისუფლებას!“ დილეგის ზღურბლს ვაბიჯებ და ნავეის ვეხვევი. ძალიან ჰგავს ჩემს ძმას, უგზოუკვლოდ რომ დამეკარგა. ო, რა ტკბილია იმედი, თანაც არსად ისე არ ესალბუნება იგი გულს, როგორც ციხეში.

ჩემთვის რომ ეთქვა ნავეის: აილე იარაღი და ჩვენთან წამოდი, ჩვენ ერთი მტერი გვყავსო, - არც კი დაფვიქრდებოდი, ისე წავიდოდი საბრძოლველად მისი მეთაურობით. თუნდაც მცოდნოდა, რომ მტრის რომელიმე ტყვია გამიხვრეტდა გულს.

ხომ გაგიგონია ანდაზა, ძვირფასო შარახ: „წყალწაღებული ხავსს ეჭიდებაო“, ნამდვილად ასეა.

თვეში ერთელ პატიმრები სასეირნოდ გავყავდით, მაგრამ გადალაპარაკებას გვიკრძალავდნენ. თუ ვინმე გაბედავდა ხმის ამოღებას, მეორე გასეირნების უფლებას დაკარგავდა. ერთი პირობა ღამლამობით, სამარისებური სიჩუმე რომ ჩამოვარდებოდა, მესმოდა როგორ მძიმედ ოხრავდა მეზობელ საკანში მისი უვადო მდგმური. გულამოგლეჯილი ახველებდა და ხმამაღლა კვნესოდა. შემდეგში ყურსაც

კი ვადებდი კედელს, მაგრამ ბაიბურიც კი არ ისმოდა. სული განუტევა, ალბათ საცოდავმა.

და აი, ერთ ღამეს, თავის ტკივილით რომ ვიყავი გაწამებული და ძილი არ მეკარებოდა, ცხადად შემომესმა ნაღვლიანი სიმღერა. პირველად გავიფიქრე მეჩვენება-მეთქი. აბა ვინ უნდა იმღეროს აქ აფხაზურად ჭრილობის სიმღერა? მაგრამ ეს ზმანება არ იყო. აღელვებულს, საკუთარი ტკივილი დამავიწყდა, ცივ კედელს ავეკარი და მივაყურადე. ღამურასავით მახვილი გამიხდა სმენა. არა, ეს სმენის მირაჟი არ იყო, ნამდვილად მღეროდა ვიღაც ნაცნობ სიმღერას, ყრუ, ტკივილისგან ნაწამები ხმით. ხანდახან სიმღერას გულისწამლები ხველა აწყვეტინებდა, ან შეიძლება დროდადრო გონებას კარგდავდა. შემდეგ ისევ მესმოდა ნაღვლიანი, მაგრამ ვაჟკაცური სიმღერა. ყველა სიტყვა არ მესმოდა, მაგრამ მაინც მივხვდი, რას მღეროდა მეზობელი კედლის მიღმა. გათენებამდე არ მომიხიჭავს თვალი.

დღე მოლოდინში გაილია და როცა შორეული ვარსკვლავი ისევ აციმციმდა მწვერვალის თავზე, კვლავ მოაღწია სიმღერამ ჩემამდე. აფხაზი დედისგან მახსოვდა, რომ ამ სიმღერას სასიკვდილოდ დაჭრილი კაცი მღეროდა ხოლმე. ჩვენი ადათი მავალეებდა რომ დახმარების ხელი გამეწვდინა, მაგრამ როგორ? რანაირად? გულომწყალება მეთხოვა ჩაფრისათვის? მერედა რომელი ჩაფრი გამიგებდა? აქ ხომ ყველას სამუდამო პატიმრობა გვქონდა მისჯილი? ჰოდა, სიკვდილი ყველასთვის სანატრელი იყო. მოკლედ, ის იყო ამ ტანჯვისაგან ერთადერთი მხსნელი. ბედნიერ ტყვედ ის ითვლებოდა, ვინც ადრე ეყრებოდა ამ წუთისოფელს.

დაჭრილის სიმღერა... წებულდა გამახსენდა. იქ დედის ნათესავები ცხოვრობდნენ. უკვე მოზრდილი ბიჭი ვიყავი, დედაჩემის ერთ-ერთი ძმა მძიმედ რომ დაჭრეს, სიკვდილს ებრძოლდა, ახლობლები და ნათესავები ყოველ დღე გროვდებოდნენ მის სარეცელთან და დაჭრილის სიმღერას უმღერდნენ. ბიძაჩემი კვნესით აყოლებდა ხმას. კედლის მიღმა წამებულსაც არ უჩანდა სასიცოცხლო პირი. აფხაზური წესის მიხედვით ვალდებული ვიყავი მომესმინა მისი ანდერძი და სიკვდილის მერე თვალები დამეხუჭა მისთვის.

მეორე დღეს, თანამომძე ისევ რომ ამღერდა, მე მოძახილი ავაცოლე, თანაც ისე ხმამაღლა რომ ჩაფარმა კარი გააღო და დაიყრანტალა: „რა გაღრიალებს პატიმარო?“ ციხის ზედამხედველის შენიშვნა არად ჩავაგდე და სამჯერ ვიმღერე დაჭრილის სიმღერა, მეხსიერებაში აღვიდგინე მისი სიტყვები:

უა-რაიდა, რა კაცია,

ვინც სატკივარს ვერ დაითმენს,

იგი რაღა ვაჟკაცია,

ვინც ჭრილობას კვნესით აშხელს.

ხმა თანდათან დავუწიე და ყური კედელს მივადე. ასე გავიმეროე სამჯერ. და უცბად დავრწმუნდი, დაჭრილმა აფხაზმა გაიგონა ჩემი ხმა, ახლა ის აყოლებდა ხმას ჩემს სიმღერას. ნამდვილად აყოლებდა. ო, როგორ გამიხარდა. განა საოცარი არ არის, ძვირფასო შარახ, რომ სასიკვდილოდ დაჭრილს სიხარული ეგრძნო? ასეთი რამ, ალბათ არასოდეს მომხდარა, მაგრამ მე და ჩემი მეზობელი გახარებული ვიყავით, ერთმანეთის ხმა რომ გავიგონეთ. მე დავამთავრებდი სიმღერას და ის დაიწყებდა. ის დაამთავრებდა და მე ვიწყებდი.

დავიქანცებოდით და ჩაგვეძინებოდა. ასე გრძელდებოდა რამდენიმე ღამეს. მალე მეზობელ საკნიდან დანიშნულ დროს ხმამ ვეღარ მოაღწია, „მორჩა ალბათ წვალებას, საცოდავი“ - გადავწყვიტე მე.

მეორე დღეს გასეირნება გვქონდა. ადამიანები კი არა, ლანდები დადიოდნენ ციხის ეზოში და ერთ-ერთმა ლანდმა ჩამიჩურჩულა:

გარეთ დიდი მღელვებაა, მალე თევზის კასრივით დატენიან ამ რწყილების ბუდეს, ერთადგილიანში ორ-ორს ჩააგდებენ.

ნავის და მის ამხანაგებს რომ ვაკვირდებოდი, ადრეც ვხვდებოდი, რომ გარეთ რაღაც ცვლილებები ხდებოდა.

სამი დღეც არ გასულა და ჩაქანგული კარი ჭრიალით გაიღო. მედილეგებმა ჩემს საკანში ჯერ ხის ტახტი შემოათრიეს და მერე პატიმარი შემოიყვანეს.

-მიიღეთ სტუნარუ! - პირქუშად იხუმრა ერთმა. მქრქალ შუქზე მაღალი კაცი დავინახე, თითქოს ჭერს ეხებოდა თავით. შუბლზე ხშირი თმა ჩამოშლოდა, ჭაღარა რომ არ გაკარებოდა ჯერ. ჩაცვენით ღაწვებზე კი ეკალივით მოსდებოდა წვერი. გინახავს, შვილო, ოდესმე მთის ტბები მარადიული თოვლით დაფარული მწვერვალების ახლოს? ისინი ისეთ ლურჯ ფერს დაიკრავენ, ცის ნაგლეჯები ეგონება კაცს. აი ასეთი ფერის თვალები ჰქონდა პატიმარს. ფიცარივით იყო გამხმარი და ფეხზე ძლივს იდგა, მაგრამ სისუსტის მიუხედავად, ცდილობდა გამართული მდგარიყო.

-დღე მშვიდობისა, - ხელისგული მკერდზე მიიღო და მომესალმა. თანაც ნაღვლიანი დაცინვით დაუმატა: - თუმცა ასეთ დღეებს ციხეში რა უნდა. მითხარი, მეგობარო, შენ ხომ არ იზიარებდი ჩემს ტკივილს და დაჭრილის სიმღერას ხომ არ მიმღეროდი? აფხაზი ხომ არ ხარ წარმოშობით?

მისმა გამოჩენამ გამაოგნა, კედელს რომ არ მივყრდნობოდი, უსათუოდ წავიქცეოდი.

-შენი მოსვლა ჩემი დღესასწაულია, - ვუპასუხე მე და შევწუხდი: - დგომა გაგიჭირდება, დაჯექი, დაჯექი.

ის ტახტის კედელზე ჩამოჯდა, ისე რომ სახეზე სარკმლიდან შემოსული შუქი დაეცა. გული გამეყინა მწუხარებისგან: ლურჯთვალეებს სახეზე უკვე სიკვდილის აჩრდილი ეფინა.

-მე უბიხი ვარ, მაგრამ დედა მყავს აფხაზი, - სისუსტემ მძლია და ცრემლების ყლაპვით განწირულს გადავხედე.

თითქოს რაღაცამ გააოცა და გაკვირვებით დამაცქერდა:

-ბავშვობაში ერთ კაცს ვიცნობდი, ზაურყან ზოლაკი ერქვა. ძალიან ჰგავხარ იმას, მაგრამ ცოცხალი რომ იყოს, ის უფრო ახალგაზრდა იქნებოდა.

თვალეები ცრემლებით ამევესო.

-მე ზაურყან ზოლაკი ვარ, მაგრამ მითხარი, შენ თვითონ ვინ ხარ ჩემო ძვირფასო?

-ო, ღმერთო დიდებულო, - ჩაიხურჩულა მანდ და ძლივსგასაგონად ამოიკვნესა, ხალხი კი ამბობდა ჩამოახრჩვესო. ნუთუ სელიმ-ფაშას მოკვლის დღიდან აქ ზიხარ?

-თითქმის...

მაშინ მე პატარა ბიჭი ვიყავი მაგრამ თვალეებით გიცანი...თვალეები....

მეტის თქმა ვედარ შეძლო. სულისშემხუთველმა ხველამ ლამის გული ამოუგდო. შევეშველე, ტახტზე წამოვაწვინე და წყალი მივაწოდე. როცა ხველამ უკლო და სული მოითქვა მკითა:

-ოსმან-ქოი არ დაგვიწყებია, ზაურყან. თქვენს მეზობლად აფხაზი - საზი აბხუბა ზაური ცხოვრობდა, მახსოვს, კეთილი მეზობლობა გქონდათ ერთმანეთში. მზაურის ბიჭი, პატარა შოუდიდი კი თქვენს ეზოში უფრო ხშირად იყო, ვიდრე თავისაში. გახსოვს, სათამაშოებს უკეთებდი ხოლმე...

უბედური მთიელი ქოშინებდა და ხელს გულზე იჭერდს, თითქოს ეშინოდა ის წყეული ხველა ისევ არ ამივარდეს და არ მომგუდოსო.

-მაშ შენ შოუდიდი ხარ? მზაურის შვილი შოუდიდი? - წამოვიძახე მე.

-გამოიცანი, ზაურყან.

-ღმერთო ჩემო, რა შეუძლია დროს!

აბხუბა მზაურის შვილი თურქეთში დაიბადა, სამსუნში და სახელი მამაჩემმა დაარქვა: შოუდიდი! ასე ეწოდება აფხაზეთის ერთ-ერთ მაღალ მწვერვალს. ცხადია, შოუდიდს ისეთს ვეღარ წარმოვიდგენდი, როგორც მაშინ იყო, მაგრამ იმის დაჯერება, რომ ჩემს წინ ახლა შოუდიდი იდგა, ის შოუდიდი, ოდესღაც ხელში აყვანილი რომ დამყავდა, თითქმის შეუძლებელი იყო.

მკერდი ტყვიით ჰქონდა დაკოდილი. დაჩირქებული ჭრილობა მთელს სხეულს მომაკვდინებელ ცეცხლს უკიდებდა, ძალ-ღონეს აცლიდა. ო, ო რა ნეტარებით მივცემდი ჩემს სიცოცხელს თუნდაც ცოტა ხნით რომ გამეხანგრძლებინა მისი სიცოცხლე, კარგად იცოდა რომ კვდებოდა და მაინც არ ემდუროდა ბედს, ვაჟკაცურად ეჭირა თავი. ლაპარაკი არ შეიძლებოდა, მაგრამ ამას არად დაგიდევდათ, უნდოდა ეამბნა რა დაემართა მის ოჯახს, სელიმ-ფაშას სიკვდილის მერე.

-ჩვენმა ოჯახმა ოსმან-ქოი მივატოვეთ და ადაპაზარის მიდამოებში გადავსახლდით, სადაც საზების კვალდაკვალ, დალელები, წებელდელები და გუმელებიც დასახლდნენ. თანამემამულეები სახლის აშენებაში მოგვეხმარნენ. მე მექბეთში მიმაბარეს. ნიჭიერი გამოვდექი და, მექბეთის დამთავრების შემდეგ სტამბულის მედრესში გამგზავნეს. ორი წელი ვისწავლე იქ, დამთავრება კი ვერ შევძელი, ფული აღარ ეყო მამას. ამ ორი წლის განმავლობაში სამი ენა შევისწავლე და ცოტაოდენი ცოდნა შევიძინე. სტამბულში ტაჰირს შევხვდი, ჰამიდას შვილიშვილს, ის მასწავლებელია. უბიხები რომ გაასახლეს ოსმან-ქოიდან, ტაჰირიც თან გაჰყვა. წერილებს ვწერდით ხოლმე ერთმანეთს, სადღაც შორეულ სოფელში ასწავლის წერა-კითხვას უბიხ ბავშვებს. ღირსეული ადამიანია, შარდინის, ალოუს ძის მემკვიდრე კი,

მანსოუ, მიუხედავად იმისა, რომ ტაჰირის გვერდით იზრდებოდა, დროსტარების მოყვარული გამოდგა... ქეიფი, ბანქო, ქალები... პირწავარდნილი მამაა...

შოუდიდს ჰაერი არ ყოფნიდა, თანაც წყურვილი კლავდა. მთელი დოქი წყალი რომ მიგეცა, გამოცლიდა. ცოტა რომ დაესვენა, საუბრის სათავეს მე ვიგდებდი ხოლმე ხელთ, ჩემს პატიმრობაზე ვუამბობდი, ისიც ვუამბე, შმათის ოჯახს როგორ დავუმეგობრდი.

აბხუბას ვაჟიშვილს არც მაინცდამაინც გაჰკვირვებია, იარაღით რომ დაიცვა ნავეინ თავისი სახლი. თურმე ნუ უტყვი და გარეთ დიდი ამბები ხდებოდა. გაუთავებელი ომებითა და აურაცხელი გადასახადებით განადგურებამდე მისული თურქი გლეხები, უფრო და უფრო ხშირად გამოდიოდნენ იარაღით ხელში სულთნის ძალაუფლების წინააღმდეგ. არც რუსეთში იყო სიმშვიდე... შოუდიდისგან შევიტყვე, რომ მამამისი ქამლათ-ფაშას მებრძოლებს მიკედლებოდა, რომ როგორმე კავკასიაში მოხვედრილიყო, სამშობლოში.

გამგზავრებისას ასე დამიბარა: „დედას გაუფრთხილდი და არ იფიქრო, რომ რუსებთან საბრძოლველად მივდივარ. გემიდან გადავალ თუ არა, ქამლათ-ფაშას მივატოვებ. ესეც დაიმახსოვრე შვილო: „შეიძლება სამშობლომ დაგივიწყოს, მაგრამ შენ ვერასოდეს დაივიწყებ მას!“ გადავიდა თუ არა მამა კავკასიის სანაპიროზე, გაექცა ქამლათ-ფაშას და თან მსროლელთა ასეულიც გაიყოლა. მერე უგზო-უკვლოდ დაიკარგა. დედა ისე მოკვდა, რომ სასიკეთო ამბის გაგებას ვერ მოესწრო. მამაჩემი თურმე ცოცხალი ყოფილა. წერილი მივიღე მისგან. მოხუცი სოფელ ჯგერდაში ცხოვრობს. თავისკენ მიხმობს, მაგრამ მორჩა, მამის ნახვა აღარ მიწერია...

შოუდიდმა თვალები დახუჭა. გავარვარებულ შუბლზე ხელისგული დავადე. წყალი მომთხოვა, ჯამით მივუტანე. ხარბად სვამდა, გულმკერდში კი ყველაფერი უხრიალებდა.

ცოტა ხნის შემდეგ ისევ განაგრძო თხრობა:

-მამაჩემის წერილის მიღებამდე ერთი კვირის თავზე მძიმე გადასახადებისა და აუტანელი შრომისაგან გაწამებული აფხაზი მუჰაჯირები აჯანყდნენ და თავადების - მარშანიების მოურავი მოკლეს, რისთვისაც მწირ მიწებზე ან სირიაში გადასახლება ელოდათ. ჰოდა, სამშობლოში, აფხაზეთში დაბრუნება გადაწყვიტეს, გემი უნდა დაექურავებინათ, მაგრამ საამისო ფული არ გააჩნდათ. ან საიდან უნდა გვექონდა ამოდენა ფული?! სწორედ ამან გვიბიძგა ბოროტმოქმედებისკენ. შევადგინეთ გემმა: საფოსტო ეტლი უნდა გაგვემარცვა. რომელსაც სახელმწიფო ფული გადაჰქონდა. მე

ჩასაფრებული ვიყავი. ჩვენდა საუბედუროდ, იმ დღეს ეტლს ცხენოსანთა გაძლიერებული დაცვა ახლდა. დაიწყეს სროლა. ტყვიამ მკერდი გამიხვრიტა. მერე გამასამართლეს... ვეღარ მოვესწარი ჩემი სამშობლოს ხილვას, შენ თუ გარგუნებს ბედი მის ნახვას, ზაურყან, ჩემ მაგივრადაც ეცი თაყვანი... მე მჯერა, შენ ისევ მოესწრები თავისუფლებას! უა-რაიდა, უა-რაიდა, - ჩამქრალი ხმით წამოიწყო მან დაჭრილის სიმღერა.

ეს სიმღერა შეეყინა ბაგეზე. ხელში ჩამაკვდა. ცრემლად ვიღვრებოდი და თან უკანასკნელ ამოსუნთვამდე ვაყოლებდი ხმას მის სიმღერას. მერე თვალები დავუხუჭე. არ ვიცოდი მისი სიტყვები წინასწარმეტყველური თუ იქნებოდა. გარშემო ყველაფერი გუგუნებდა და აჯანყებული სულის სურვილისამებრ იცვლებოდა. ჩამოაგდეს ავბედითი სულთანი აბდულ-ჰადი და ძალაუფლება „ახალგაზრდა თურქების“ ხელში გადავიდა. ახალმა ხელისუფლებამ მანიფესტი გამოსცა. ბევრს გაუღდეს ციხის კარები და რაკი ჩემი დანაშაულის ჩადენიდან დიდი დრო იყო გასული, შემიწყალეს.

რა შეუძლია დროს...

-წუხელ როგორ გეძინა ძვირფასო შარახ? - ისე შეწუხებულმა მკითხა მოხუცმა ამ დილით, რომ შემრცხვა მეპასუხა, - მკვდარივით მეძინა -მეთქი.

-იმას რა სჯობია, კარგი ძილი თუ იცის კაცმა. მე კი, დავიწყებ თუ არა წარსულზე ფიქრს, მოგონებები ზღვის ტალღეებით გამიტაცებს და თითქოს ზღვის ნაპირიაო, ისე მაქანავებს ძილის შორიახლოს. იცი, ძვირფასო შარახ, რაზე ვფიქრობდი დღეს დილაადრიანად? სანამ ჩემი სტუმარი, ჩემი ბიძა დედაჩემის მხრიდან ჩემთანაა, მე არც დავიწყებული ვარ და არც უთვისტომო, მაგრამ მერე რა მეშველება, როცა წავა-მეთქი! ამას ყოველდამე ვფიქრობ, რაც შენ ჩემი კარის ზღურბლს გადმოაბიჯე. დღეს კი მომეჩვენა, თითქოს ჩვენმა მოხუცებმა სითმა, საულაჰმა და ჩვენგან წასილმა კიდევ ბევრმა სხვამ მიბრძანეს - შენმა წასვლამ არ შემაშინოს.

„როცა შენი სტუმარი წავა, თან შენი სული გაატანე, - მითხრეს მათ, - დაე, სამშობლოს დაუბრუნოს იგი, ჩვენი სულებიც ხომ უკვე დიდი ხანია იქ არიან. შენი ბებერი ძვლები კი ვის რაში სჭირდება, ჩვენი ძვლებივით ჩაიშალოს აქ.“

ასე მითხრეს, შენ რომ გეძინა და მე ვფხიზლობდი, და თუ ისინი მართლები არიან, რომც ვერ მოვასწრო სულის მოცემა, ის თვითონ წამოგყვება. როგორც ვატყობ, არც დიდი ხნის ლოდინი დასჭირდება, ეს წყეული სიბერე! ნუ გეწყინება დადრეს ველარაფერს გაიმბობ. ერთი ადგილი უნდა მოვინახულო, მერე კი, რომ მოვბრუნდები, იქნებ დავიძინო. ზოგჯერ თავს არ ეძინება მაგრამ დაღლილი ფეხები ეხმარებიან და აიძულებენ...

ზაურყანმა თავისი კვერთხი აიღო და შინიდან გავიდა. ნეტავ სად წავიდა? იქნებ ძველი საფლავებისკენ გაუწია გულმა?

ბირამი, როგორც ყოველთვის, შუადღისას მოვიდა, მოხუცი რომ არ დახვდა, არაფერი უკითხავს. სუფრასთან დამსვა, გამიმასპინძლდა და წავიდა. მარტო დავრჩი ჩემს ფიქრებთან. კმაყოფილიც კი ვიყავი ამ მოულოდნელი საჩუქრით - მარტოობით. წერის დროს ფიქრს ველარ ვასწრებ. ზაურყან ზოლაკის ბიოგრაფია, მისი სისხლიანი ისტორია დაჭრილის კვალივით მისდევს უბიხი ხალხის ტრაგედიას. და უკვე მერამდენედ მოცეხს ამ ასი წლის კაცის მეხსიერება. მისი ნაამბობი და ისტორიული თარიღები ყოველთვის ემთხვევა ერთმანეთს. უბიხებმა 1864 წელს მიატოვეს კავკასიის სანაპირო. თუ მაშინ ზაურყან ზოლაკი ოცდაოთხი წლის იყო, ეს კი ნათლად ჩანს მისი ნაამბობიდან, მაშინ ის 1840 წელს დაბადებულია. ახლა 1940 წელია და ზაურყან ზოლაკი ასი წლისაა, ეს სრული ჭეშმარიტებაა.

„ხუთ-ექვს წელზე მეტხანს არ ვყოფილვარ უბიხებთან სამსუნში გადმოსახლების შემდეგ, ოსმან-ქოიში გატარებულ წლებსაც ვგულისხმობ“. - მიამბობს იგი. ამის მიხედვით მან თავისი დებისთვის 1869 თუ 1870 წლებში იძია შური სელიმ-ფაშაზე. ხოლო ციხიდან რომ გააპარეს და მონად გაჰყიდეს, მისი სიტყვებით: „რვა წელიწადი დღე და და ღამე დადიოდა ბანცალ-ბანცალით აფრიკის უდაბნოში“. მიუხედავად მისი პოეტური ფორმისა, ნათქვამის ძირითადი არსის მიხედვით, თუკი ზაურყანმა რვა წელი დაჰყო უდაბნოში, მაშინ სტამბულში ნამვდილად 1877 წელს დაბრუნებულია, სწორედ იმ დროს როცა აფხაზებს ძალდატანებით ასახლებდნენ თურქეთში, რამაც თავისი კვალი დაამჩნია მის ასაკოვან მეხსიერებას.

ამის შემდეგ ცოტა ხანს თავისუფალი იყო და მისი მოგონებების მიხედვით, ძნელი გასაგებია, როდის მოხვდა ზაურყანი ისევ ციხეში. სამაგიეროდ ადვილი მისახვედრია, როდის გათავისუფლდა პატიმრობიდან. „მლადოთურქული“ რევოლუცია 1908 წელს მოხდა, სწორედ მაშინ გადმოაგდეს ტახტიდან პირსისხლიანი სულთანი აბდულ-ჰამიდი, რომელსაც სიძულვილით იხსენებს მოხუცი.

მართალია, სამუდამო პატიმრობამისჯილი ზაურყანი უიმედო წლებს ატარებდა ციხეში, მაგრამ რუსეთის პირველი რევოლუციის ნაპერწკალმა ციხის სქელ კედლებშიც შეაღწია და მთელ სამყაროს მოწყვეტილ მის საკნამდეც მივიდა. გავიხსენოთ მოხუცის ნაამბობი, „ჭრილობის საგალობლით“ რომ დავასათაურე. საიდან უნდა სცოდნოდა დატყვევებულ მთიელს, რომელიც წლების მანძილზე ციხის ჭუჭრუტანიდან უთვალთვალებდა რომელიღაც თურქის ოჯახის ცხოვრებას, რომ მის თვალწინ ნავეიდ მონათლული ბიჭი, ათასობით სხვა თურქთან ერთად იარაღით ხელში აჯანყდებოდა თურქეთის სულთნის მძიმე უღლის წინააღმდეგ. ან სულთანიც რას წარმოიდგენდა, რომ ის სამხედრო პირებიც არ გამოდგებოდნენ საიმედონი, რომელიც თავის ტახტისა და ძალაუფლების ბურჯად მიაჩნდა. რომ სწორედ იმ წლებში - ეს მოხუცმა არ იცოდა, მაგრამ სამაგიეროდ მე ვიცი შესანიშნავად, მისწერა წერილი ოცდარვა თურქმა ოფიცერმა უშიშარი რევოლუციონერის ლეიტენანტ შმიდტის დას. ეს წერილი სტუდენტობის დროიდან მახსოვს ზეპირად: „ვფიცავთ ვიბრძოლოთ სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე წმიდათა-წმინდა თავისუფლებისთვის, რომლისთვისაც მრავალი ჩვენი საუკეთესო მოქალაქე დაეცა. ვფიცავთ, რომ ძალღონეს არ დავიშურებთ და ვეცდებით გავაცნოთ თურქ მოსახლეობას რუსეთში მომხდარი ამბები, რათა საერთო ძალით მოვიპოვოთ ადამიანური ცხოვრების უფლებები“ ...

საიდან უნდა სცოდნოდა ზაურყან ზოლაკს ერთი მოვლენის, მეორესთან და შესამესთან კავშირი - 1905 წლის რევოლუცია, ლეიტენანტ შმიდტის სიკვდილით დასჯა, თურქი ოფიცრების წერილი, აბდულ ჰამიდის ტახტიდან ჩამოგდება, თვით მისი ციხიდან გათავისუფლება? არა, ცხადია, ეს არ ეცოდინებოდა, მაგრამ ყოველივე ამის კვალი საოცარი, ზოგჯერ ფანტასტიკური ფორმითაც კი გასდევდა მის ნაამბობს.

ჯერჯერობით ამ ადგილას ვართ მე და ზაურყანი შეჩერებული, მაგრამ არც შემდეგში დარჩება მისი ცხოვრების ამბავი ისტორიის გამოძახილისადმი გულგრილი. ჯერ ხომ წინა გვაქვს მსოფლიო ომიცა და რუსეთისა და თურქეთის რევოლუციებიც. მე ჯერ არ ვიცი, მაგრამ რატომღაც მჯერა, რომ ყოველივე ეს, თუნდაც გაკვრით, ოდნავ მაინც შეეხებოდა, უფრო სწორად, არ შეიძლებოდა არ შეეხებოდა უბიხების ისტორიასა და ამ ღრმად მოხუცებული კაცის ბედს.

დღევანდელი შესვენება ერთის მხრივ მახარებს და მეორეს მხრივ მანერვიულებს - ჩემი გამგზავრების დღე ახლოვდება და ვინ იცის, რის ჩაწერას მოვასწრებ და რისას - ვეღარ.

ზაურყანი მობრუნდა. არ უთქვამს სად იყო. ორივემ უბრად ვივახშმეთ. მერე ადგა და ჩემზე ადრე დაწვა. მისი ნათქვამი: დაღლილი ფეხები თავს დაძინებაში ეხმარებიანო, წმინდა წყლის სიმართლე გამოდგა. ღამით მისი წამოდგომის ხმა არ გამიგია, დილით კი, ავდექი თუ არა, თითქოს ჩემს შიშს მიხვდაო, თხოვნისათვის არ დაუცდია ისე დაიწყო თხრობა.

ციხის ზღურბლს გადმოღმა ბევრი ხეტიალი მელოდა. „ღმერთმა გაგჩინა და სარჩოსაც ღმერთი მოგცემსო“ - ეს ისეა ნათქვამი, თორემ მუქთად არავინ არაფერს იძლევა. თუნდაც სულ მცირე მოთხოვნილება გქონდეს და ბევრის ამტანი იყო, უპუროდ მაინც ვერ იცოცხლებ, ასე არ არის, შარახ?! რომელი გზის მტვერში აღარ ეფლობოდა ჩემი ფეხები, რა აღარ ვიყავი? ქირით ვმწყემსავდი ცხვრის ფარას, მტვირთავად ვმუშაობდი იზმიდის პორტში, მდიდარი ვაჭრის დუქნის დამლაგებელიც ვიყავი და მიწასაც ვთხრიდი რკინიგზის მშენებლობაზე. და აი ასე მოვალწიე შათ-იპამდე, სადაც აფხაზი მუჰაჯირები ცხოვრობდნენ. დედაჩემის ახლო ნათესავები ცოცხლები აღარ იყვნენ, მაგრამ გარეშე ბიძამ კონსოუმ შემიკედლა და თითქმის ორ წელიწადს ვცხოვრობდი მის ჭერ ქვეშ. შათ-იპას სასაფლაოზე ორი საფლავი მიჩვენა ბიძაჩემმა. ერთში დედაჩემი განისვენებდა, მეორეში - მამაჩემი. სასთუმალთან ორივეს გაუთლელი ქვა ედო. საფლავებზე ბალახი გაბუდრულიყო. სხვა რისი გაკეთება შემეძლო და საფლავები შემოვლობე. ერთი რამღა მრჩებოდა სანუგეშოდ - თავიანთი ბოლო საყუდელი ახლობლებში რომ მოეძიათ. გინდა გაიგო შარახ, როგორ მოხვდნენ ჩემი მშობლები შათ-იპაში? სელიფ-ფაშა რომ მოგვკალი, მატა თვალს მიეფარა. ჭკვიანი ბიჭი იყო და ხელად იაზრა, აყალმაყალის ატეხვამდე უნდა გადაერჩინდა დედ-მამა. ხსნა კი მხოლოდ ერთში იყო: ოსმან-ქოიდან უნდა გაქცეულიყვნენ. აი, ასე გადასახლდნენ ჩვენები შათ-იპაში, იქ კი დედაჩემის ძმამ, - მაშინ ის ცოცხალი იყო, - მისცა თავშესაფარი. ქალიშვილების უბედურებამ და ჩემმა დაპატიმრებამ საწყალ დედაჩემს ხელი მოუთავა და ერთ წელსაც ვეღარ იბოგინა ამ ქვეყანაზე. ხუთი წლის შემდეგ კი მამაჩემიც გამოესალმა წუთისოფელს.

მამაჩემის სიკვდილის შემდეგ, მატამ სახლის აშენება და საკუთარი მეურნეობის მოწყობა გადაწყვიტა, მაგრამ ახლა ჯარში გაწვევა გამოაცხადეს და სხვა წებელდელებს მატაც მიაყოლეს. სამხედრო ნაწილი, რომელშიც მატა მოხვდა, მარშით გაემართა არაბეთისკენ. მის მერე მისი ალი-კვალიც ვერ გავიგეთ. არავინ უწყის ცამ ჩაყლაპა, თუ მიწამ.

ჩემი დებიც უფო-უკვლოდ დაიკარგნენ. სელიმ-ფაშას სიკვდილის შემდეგ მისმა ნათესავებმა ჰარამხანა მიაყიდეს თავის ცოლებიანად და ხარჭებიანად. ახლა ეშმაკიც ვედარ გაიგებდა სად იმყოფებოდნენ ჩემი დები და ფელდიში, ან საერთოთ ცოცხლები კი იყვნენ?

შენ ალბათ გიკვრის, ჩემო მომთმენო შარახ, ასე ადვილად რომ გაიმბობ ჩემი ახლობლების სიკვდილსა და დაკარგვაზე. რას იზამ? მას მერე ბევრმა წყალმა ჩაიარა. დრო ტკივილს აყუჩებს, ცრემლს აშრობს და მეხსიერებას დავიწყების ჩაღმას ახვევს. დრო დიდი მანუგეშებელია და ეს მოვალეობა რომ არ ეკისრებოდეს მას, ალბათ კაცობრიობის ნახევარში შეიშლებოდა. მაშინ რაღა საჭიროა წარსულის გახსენება, მისი აფუტკვნა და წინაპართა აჩრდილების შეწუხება? - იკითხავ შენ. ჭკუის სასწავლად შვილო, სიკეთის გულისთვის, სხვებს რომ ავაშოროთ მომავალში საშინელი შეცდომა და მერე მწარე სინანული.

შეიძლებოდა შათ-იპაში მეცხოვრა, მაგრამ უბიხური სიტყვის გაგონება მომენატრა, თანაც ერთ ადგილას ყოფნასაც გადაჩვეული ვიყავი. მომეწყინა და გზისკენ გამიწია გულმა. ნათქვამია: „რა გზითაც მოსულხარ, იმ გზით წადიო“. ნელა მოვდიოდი, მანძილიც ცოტა მქონდა გავლილი, მაგრამ მიწა საოცრად შეიცვალა - ფერფლს დაემსგავსა. ზევით ნაცარი იყო, ქვეშ კი ისევ შენახულიყო ღაღარი. თვალსაწიერზე არაფერი მოჩანდა. ქარმა წამოიქროლა, მტვერი მოხვეტა და ბოლქვა-ბოლქვა ამისვეტა გზაზე. გარშემო თითქოს ყველაფერი ჩამკვდარიყო და მე მარტოდმარტო ვიყავი შთენილი ამ მოქუფრულ, უკაცრიელ სამყაროში, სადაც ქარი ღმუოდ და დროდადრო მეც მინდოდა ღმუილი ამ თავზარდამცემი მარტოობის გამო.

თვალეზე ხელისგული მოვიჩრდილე და უცბად ნაცრისფერ დურდოში რაღაც შავი წერტილი შევნიშნე. პირველად ეკალბარდი მეგონა. წერტილი იზრდებოდა, მიახლოვდებოდა და საშინელი ამინდის სტვენასა და სისინში ადამიანის ხმა გავარჩიე, შემოდგომის ფოთოლივით რომ ცახცახებდა. ვიღაც ნაღვლიანად და გაბმით მღეროდა. სიმღერა ეთქმოდა, თორემ ტირილს, მოთქმასა და წყევლა-კრულვას უფრო მოჰგავდა. ქარი ხან მთლიანად ახშობდა მას, ხან შორს იტაცებდა, ხან კი პირდაპირ ჩემკენ მოჰქონდა და თითქოს აძლიერებდა. ვირზე შემჯდარი კაცი გავარჩიე. მოხუცი იყო. მზით დამწვარი სახლე იმ დანაოქებულ მიწას მიუგავდა, რომელზეც მისი ვირი მიაბიჯებდა. ცოცხალი არსების დანახვამ გამამხნევა. რომ გამისწორდა, ხელისგული შუბლზე მივიდე და მივესალმე. მხედარს თვალეები მღვრიე ცისკენ აღეპყრო და ვერც კი შემნიშნა, ის იყო მოჯადოებული თავისივე სიმღერით. ჯერ იყო და ვიფიქრე, ალბათ, მოხუცი ადათის მიხედვით ნამაზს

ასრულებს-მეთქი, მაგრამ მისი სიმღერა ლოცვას არ ჰგავდა, თუმცა ცისკენ იყო მიმართული. ისე ჩამიარა, არც კი მოუხედავს, თითქოს უნდოდა ეთქვა: „მე მეჩქარება, მოგზაურო, დაე ჩემმა სიმღერამ გამცნოს ჩემი ამბავი“.

ვიდექი და გავცქეროდი. შემოზრუნებულმა ქარმა ჩემამდე მოიტანა თურქის ბაიათის ხმა. დაქანცულ პირუტყვს აჩქარებდა მოხუცი და თან მღეროდა. ამ ვირის და სიბერის გარდა არაფერი გააჩნდა და თავის ყურპარტყუნა მეგობარს მიმართავდა:

**მოდი, მატარე დარდის ბილიკით,
ფლოქვით დაფშვენილი კლდეების კაჟი,
იე, ბრძოლის ველზე, მათათა პირიქით,
მარხია ჩემი ოთხივე ვაჟი,
გულში მიღვივის ლადარი, ღველფი,
მდულარე ცრემლით მეწვის თვალები.
ვწყევლი ბედ-იღბალს და ვწყევლი სულთანს,
და ბანს მამლევენ კლდის ნაპრალები.**

მხედრი შორეთში დნებოდა, მისი სევდიანი სიმღერაც უფრო და უფრო ყრუდ მოისმოდა, სანამ ძაფივით არ გაწყდა. მრცხვენია ამის თქმა და იმ სვეგამწარებული მოხუცისაც შემშურდა, რადგან მას სიმღერით მაინც შეეძლო ცოტაოდენი შვება მაინც მიენიჭებინა თავისი სულისთვის.

ო, მეც რომ ამ დაობლებული თურქივით შემძლებოდა სიმღერა ყოველივე იმაზე, რაც გადამხდა, გეფიცები, ქვის კაცებსაც კი ვაფრქვევინებდი ცრემლებს, მაგრამ მე კვლავ უბიხად ვრჩებოდი და აბა რომელი უბიხი იმღერებს მარტო ჭრილობის საგალობლის გარდა? არა, სიმღერისთვის მარტო აფხიარცა როდი მაკლდა, მსმენელებიც მჭირდებოდა, ჩინჩხლებაცირილი მაგარი თუ თაფლიანი ღვინით სავსე თასებივით აიტაცებდნენ ხმას და ამყვებოდნენ. ჩვენ უბიხები ამაში მთებსა ვგავდით: დაიწყებს ერთი სიმღერას და ექოსავით გამოეხმაურებიან დანარჩენები.

-შენ შეგჭამა მამალმა მგელმა, ბოლომდე უნდა გამოწოვო?- ჯოხით ეცა ჯმუხი მოხუცი ძროხის ჯიქანზე მიწებებულ ხბოს, სტაცა ხელი წაბლა ღორმუცელას, თეთრი ვარსკვლავი რომ უკიაფებდა შუბლსა და კუდზე და დედას მოაშორა. ჭიშკარს ფეხი ჰკრა და ეზოში შეაგდო ხბო.

-ჯერ მზე არ ჩასულა და შენ შინ მოიზღაზნე, ბალახის წიწკნაც რომ გეზარება!
- ახლა ნაწვიმარი მწიფე ქლიავივით ლურჯთვალეობა ძროხას დაუწყო საყვედური მოხუცმა.

მოხუცის ლანძღვა, საოცარ კეთილ მისალმებად მეჩვენა, რადგან უბიხურად ილანძღებოდა.

სხვა დროს, ალბათ, სიხარულისგან თავბრუ დამეხვეოდა და ცრემლები დამიგროვებოდა ლაწვებზე, მაგრამ ახლა უკვე გაუხეშებული მქონდა სული და მოულოდნელი სიხარულის აგრერიგად განცდის თავი აღარ მქონდა.

ღმერთო ჩემო, უბიხების ენა! იმის გაფიქრებაც კი საშინელებაა, რამდენ ხანს აღარ გამიგონია იგი. ეს ერთ-ერთი მივარდნილი სოფელი იყო, სადაც სულის მოსათქმელად და ღამის გასათევად შევუხვით. ჭიშკარში მოკაკულმა დედაბერმა გამოჰყო თავი.

-ამ ოხერს ვერაფერს მოუხერხებ კაცი! გუშინაც ასე გაძვრა გარეთ, აღარაფერი რომ არ დაუტოვებია ჯიქანში. მეტი გზა არაა, უნდა დავაბათ...

ხომ კამეჩივით გაუხეშებული მქონდა კანი და მაინც ამებურბგლა: ჩემი მკვიდრი მამიდის - ხიმუაჟის ხმა ვიცანი, „ეს მოხუცი ხომ სითია, მამიდაჩემის ქმარი. ეს რა მომივიდა, მაშინვე როგორ ვერ ვიცანი? - გამიელვა გონებაში.

ფიქრებმა წამიღო. ვიდექი და ვიგონებდი რამდენი ხანი არ გვენახა ერთმანეთი. გარიდებიდან პატარა ამლაკმა ძალღმა გამომიყვანა, გაავებული ყეფით რომ გამოვარდა ეზოდან.

-გამარჯობათ, - მივესალმე მე.

მოხუცებმა ერთმანეთს გადახედეს. გაოცდნენ, უცნობი კაცი უბიხურად რომ ვლაპარაკობდი.

-კეთილი იყოს შენი სტუმრობა, - მიპასუხა სითმა და სახეზე დამაცქერდა.

-ვინ არის ეს უბედური? - შეშფოთება არ დაუფარავს, ისე ჩაუჩურჩულა მამიდამ ქმარს.

-მისი ძონძების მიხედვით უსათუოდ უფლისწული უნდა იყოს.

მამიდა ხუმრობას ვერ მიუხვდა და დაბნეულად ჰკითხა:

-რომელი უფლისწული?

ახლა კი ველარ მოვითმინე და ხელები გავუწოდე:

-ხიმჭაჟ მამიდა, საყვარელო, ნუთუ ვერ მიცანი? - ზაურყანი ვარ.

-ზაურყანი? - ამოიოხრა მან და თითები პირზე მიიჭირა. თითქოს ეს რა წამომცდაო და ღონეგამოცლილი ზურგით მიეყრდნო ჭიშკარს.

-ო, ალაჰ, ამას ვის ვხედავ! ამოიკვნესა სითმა და გადამეხვია.

-სით, ვინ არის ეს? - ისევ ამოიჩიფჩიფა მოხუცმა.

-შე საცოდავო, თვალი გაახილე, ზაურყანია, ზაურყანი! შენი ძმისშვილი.

-ზაურყანი? ჩემი ძმისშვილი? - და მამიდაჩემი ჩემკენ წამოხუსხუსდა, მაგრამ რამდენიმე ნაბიჯი გადმოდგა თუ არა, თვალეები გადმოქაჩა და ფეხები მოეკვეთა.

მამიდა ხელში ავიტაცე და სულს ვუბერავდი, მაგრამ ვერაფერს გავხდი, გულწასული იყო, ხელში აყვანილი შევიყვანე მოხუცი შინ და ტახტზე დავაწვინე. სითმა პირსახოცი დაასველა ცივ წყალში და საფეთქლებზე უსვამდა ცოლს.

-იმქვეყნად წასვლა თუ გადაგიწყვეტია, უკეთეს დროს ვერც იპოვიდი: შენი ძმისშვილი დაგაყრის მიწას.

მე მართლა შემეშინდა. ღმერთმა დაიფაროს, მამიდას რომ რამე მოუვიდეს, ჩემს უნებურად მე ვიქნები-მეთქი ამის მიზეზი.

-ნუ გეშინია ზაურყან, არ მოკვდება, ეს პირველად კი არ ემართება, მალე გადაუვლის, - მშვიდად ჩაიქნია ხელი სითმა, - შენ კი რა ხანია მკვდრად გთვლიდით, შინაურებმა გამოგიტირეს, მაგრამ აი, გაგვიცოცხლდი. დამაცა, ერთი კარგად შემოგხედო, შვილო! ეჰ, დროს მიაქვს სილამაზე, მიაქვს! მთვარესავით გათეთრებულხარ. მერედა, განა ისე დიდი ხანი გავიდა შენი ბიჭობიდან? დედაშენსა და მამაშენს ცოცხალი რომ ჰგონებოდი, სიკვდილის აღარ შეეშინდებოდათ. დაჯექი, შვილო, დაჯექი, დაისვენე, ფეხები გიბჟუის ალბათ, დაღლილობისგან, - და ცოლისკენ ისე გადაიხედა, თითქოს ბოდის იხდისო, - ამაზე ნუ დარდობ, მოეგება გონს.

მართლაც, მამიდამ თვალი გაახილა, ოხვრით წამოდგა, ფეხები ძირს ჩაუშვა:

-ახლოს დამიჯექი ჩემო სიცოცხლევ!

შავი თავსაფრიდან ჩამოწელები ჭაღარა თმა შეისწორა.

მე დაბალ სკამზე ჩამოვჯექი მამიდის ახლოს. ის ნაზად მისვამდა ხელს თავზე, ოხრავდა და ლაპარაკის თავი არ ჰქონდა, ცრემლები ღვარად ჩამოსდიოდა ჩათეთქვილ ლოყებზე. მერე სუფრა გაშალა და ვახშამს მივუსხედით, გული რომ გადაგვეშალა ერთმანეთისთვის, მოგვეგონებინა მკვდრები, როგორც აუხდენელი იმედების ალაპზე.

სითის ბრტყელსახურავიანი სახლი წივისგან იყო აშენებული, ამ სოფელში ყველას ასეთი სახლი ჰქონდა. კედლები შიგნიდანაც და გარედანაც თიხით ჰქონდა შელესილი. სახლი ორი ოთახისგან შედგებოდა. ერთ-ერთ მათგანში მე მეძინა. რომ გავიღვიძე, მზე კარგა მაღლა იდგა, აივნიდან ქალებისა და მამაკაცების ხმა ისმოდა, ჩემს სახელს ახსენებდნენ. „მეზობლები იქნებიან, - მოვისაზრე მე, - ალბათ ჩემი დაბრუნება მიულოცეს სითსა და ხიმჭაქს“. სწრაფად ჩავიცვი და გარეთ გავედი, ყველანი ფეხზე წამოდგნენ, შუაში მომიქციეს და ძმურად მეხვეოდნენ.

-გამარჯობა დაუდ, რა ხანია არ მინახიხარ მურატ!

-გახსოვართ, ზაურყან?

-აბა, როგორ არ მეხსომებით, ყველანი ისევ ისეთი ვაჟკაცები ხართ, როგორებიც დაგტოვეთ, - ვუპასუცე მე, თუმცა ძლივძლიობით ვიცანი ძალზე მოტეხილი ძმები: ჰაფიზი და ხატხვა.

შუა ეზოში ცეცხლზე ქვაბი იდგა და ხორცი იხარშებოდა. სუნზე მივხვდი, თხის ხორცს ხარშავდნენ, ეტყობა გულუხვ სითს ვალით ეყიდა თხა. უბიხური სტუმარ-მასპინძლობა გაიხსენა. მამაკაცები სუფრას მივუსხედით, საპატიო ადგილი ნე დამითმეს. ჩადრიანი ქალები ზღურბლს იქით დარჩნენ. მარყო ხიმჭაქი იდგა კარში და სიყვარულით სავსე თვალებს არ მაშორებდა. მეზობლებს კერძიანი თეფშები კარამდე მოჰქონდათ და ერთ მკვირცხლ ბიჭს აწოდებდნენ, ის კი სტუმრებს უდგამდა წინ. წინათ უბიხებს ასეთი ჩვევა არ ჰქონდათ. ქალები სახეს არ მაღავდნენ და მამაკაცებთან ერთად შეეძლოთ სუფრასთან ჯდომა, ცეკვა და თამაში. სტუმრებს მხოლოდ ახალგაზრდა ქალები ემსახურებოდნენ ხოლმე. რაც შეეხება ჭაბუკებს, უკაცრავად, ისინი ტოლებივით ვერ მიუსხდებოდნენ სუფრას, უფროსებთან ერთად. მათ საუბარში ხომ ვერა და ვერ ჩაერეოდნენ. ახლა კი დროც გამოცვლილი იყო და ხალხიც. მოხუცებში ახალგაზრდებიც ისხდნენ, ხმამაღლა ლაპარაკობდნენ, იცინოდნენ. ზოგჯერ უფროსებს სიტყვასაც კი აწყვეტინებდნენ. წინათ სუფრის წევრებს ხორცს მათი ღირსების მიხედვით უნაწილებდნენ. უფრო პატივსაცემ

სტუმრებს უკეთეს ნაჭრებს სთავაზობდნენ: ბარკალს, ბეჭს ან შუაზე გაჭრილ თავს. ხორცის გამანაწილებელი ზუსტად წესისამებრ ირჯებოდა და არც არავის წყდებოდა გული, ახლა კი ნაჭერ-ნაჭერ დაეჭრათ თხის ხორცი, დიდ ლანგარზე დაეწყოთ და ყველა იმას იღებდა, რომელი ნაჭერიც უყვარდა. ღომი კი, რომლის გახსენებაც ნერწყვს მგვრიდა, სუფრაზე არ ჩანდა, მის ნაცვლად სუფრაზე გამხმარი პურები ეწყო. ღვინოს თაფლგარეული წყალი გვიცვლიდა.

პირველი სიტყვა სითმა წარმოთქვა:

-პატივცემულო სტუმრებო, ძმებო და მეზობლებო! დღეს ჩემს დაობლებულ ჭერ ქვეშ ზეიმიან. ყველა კარგად ხედავთ, ზაურყანი დაგვიბრუნდა, თითქოს იმ ქვეყნიდან დაბრუნდა! მადლობელი ვარ თქვენი, რომ მოხვედით და ეს მოულოდნელი სიხარული გაიზიარეთ. ახლა პატივი დაგვდეთ და მიირთვიეთ, რაც კეთილი გულით მოგვიტანია სუფრაზე. თუ ყველაფერი ისე ვერ არის, როგორც საჭიროა, ნუ დაგვძრახავთ. ალაჰმა გვაკურთხოს!

სითმა განზავებული თაფლი მოსვა და საჭმელს მისწვდა. ყველამ სითს მიბაძა. მხიარული ყაყანით, სიცილითა და ხუმრობებით აივსო სახლი. ყველაზე მეტს ახალგაზრდები ყბედობდნენ. ხმამაღლა ელაპარაკებოდნენ ერთმანეთს და მოურიდებლად ხარხარებდნენ. მე ვუყურებდი, დაბებკილ, გაქექილ ჩოხიან ჩემს ძველ ნაცნობებს და ნაღვლიანად ვფიქრობდი: „როგორ გაუღვია დროს, მერედა რა გოლიათები იყვნენ ერთ დროს“.

ესეც გავიფიქრე: „თავის ქვეყანაში რომ მოეწვია სითს სტუმრები, ყველაფერი სხვანაირად იქნებოდა. მთელი ხარი რომ მოეტანა სუფრაზე, მაინც ბოდიშს მოუხდიდა სტუმრებს მცირე მასპინძლობისთვის, ისე რომ ვერ დახვდა, როგორც ეკადრებოდათ. ხის ლანგრით ჯერ თითო სირჩა არაყს ჩამოარიგებდა ყელის გასასველებლად. მერე თამადას აირჩევდნენ. თამადად ისეთ კაცს აირჩევდნენ, ვისაც ჭკუისა და ღირსების სესხება არ დასჭირდებოდა. დაიწყებოდა სადღეგრძელოები და კუჭი კი არა, სული დაუკმაყოფილებოდათ. მერე კი თითქოს ციდან დაემშვებოდა სიმღერა. მოხდენილი ბიჭები წვრილ წელზე დოინჯს შემოირტყამდნენ და ცეკვას გააჩაღებდნენ. მორცხვი ქალწულებიც გამოგოგმანდებოდნენ წრეში და ჭადარაულვაშიან მოხუცებს გაიწვევდნენ საცეკვაოდ. ისინიც თავლაფს არ დაისხამდნენ და დაამტკიცებდნენ, რომ ჯერ საფანელი არ გამოლევიათ.“

სითს თავის ქვეყანაში ოქროპირის და ოხუნჯის სახელი ჰქონდა, ფრთიანი სიტყვა ემარჯვებოდა. ახლა კი თითქოს თითოეულ სიტყვას ჯიბეში ეძებდა და ხშირად ვერ პოულობდა. ერთ დროს პეწიან ვაჟკაცს გაქექილი, ათასნაირად

მიკერილ-მოკერილი ჩოხა ეცვა. ერთადერთი, რაც დროითა და ბედით დაუნდობელ კაცს უცვლელი შემორჩენოდა, კეთილი გული იყო.

სითის თანატოლებსაც მხოლოდ წარსულით შეეძლოთ სიცოცხლე. ახალგაზრდებს კი, ვინც თურქეთში დაბადებულიყვნენ, წარმოდგენაც არ შეეძლოთ, რა ვაჟკაცები და არწივები იყვნენ ერთ დროს ეს წელში მოკაკული მოხუცები. როცა ფეხზე წამომდგარმა ჰაფიზმა ძველებური მრავალჟამიერი წამოიწყო, ახალგაზრდებმა ყურიც არ ათხოვეს. ისინი წკლაპუნით ჭამდნენ თხის ხორცს და რაღაც მათთვის საინტერესო ამბებზე კამათობდნენ.

-ეჰ, ჩემო კარგებო, თქვენი წინაპრები ასე არ იქცეოდნენ, - სცადა ჰაფიზმა ახალგაზრდების თავხედური ყაყანის დაჯაბნა, - სტუმარი რომ ეწვეოდათ სასიკვდილო სარეცელზე მწოლიარეც კი ავიწყდებოდათ. სტუმრის სადიდებელს მღეროდნენ და ცეკვით ართობდნენ.

-კაგი რა, თუ ღმერთი გწამს, „წინაპრები და წინაპრები“ - მოიგერიეს ახალგაზრდებმა ჰაფიზი.

„ჰო- გავიფიქრე მე, - ასეთი უბიხები ჯერ არ მინახავს“.

მაგრამ ჰაფიზს ახალგაზრდების უხემობისთვის ყურადღება არ მიუქცევია და ძველებური უბიხური სუფრული წამოიწყო:

**ჰეი, გმირები ვახსენოთ,
ღმერთმა დალახვროს ლაჩრები,
სულ ერთად ვიყოთ ბიჭებო,
როგორც წვრილთვალას მარჭვლები.**

ორმა-სამმა ხნიერმა კაცმა, მათ შორის მეც, ავიტაცეთ ნაცნობი სიმღერა. ჩემი ხმა მე თვითონ მაცვებდა: თითქოს დუმილს ბორკილები დაწყვიტაო, თავისუფლად და შეწყობილად ჟღერდა.

**ჰეი, სტუმარი ღვთისაა,
რჯულივით თავგანსაცემი,
სტუმრების საკეთილდღეოდ,
ყველამ დავცალოთ ყანწები.**

სიმღერა ისევე მოულოდნელად შეწყდა, როგორც დაიწყო, ერთი წუთით მაინც ვაიმუღეთ ახალგაზრდები, დაჩუმებულიყვნენ და ჩვენთვის დაეგდოთ ყური - მშობლიური ცეცხლის უკანასკნელი ფარეშებისთვის.

შმათმა ცრემლი მოიწმინდა და გამიღიმა:

-ჩემი ცხოვრების დასალიერზე, შენი წყალობით, ზაურყან, თითქოს მშობლიური მწვერვალები მოვიარეთ.

ქალები კარში შეჯგუფებულიყვნენ, თავსაფრის ბოლოები პირზე აეფარებინათ და გაოცებულები მიცქეროდნენ, ასე ცოტა ხანს გაგრძელდა, მერე ისევ მიწაზე დავეშვიტ.

მე სითთან დავრჩი საცხოვრებლად. მისი ბიჭები კი ოსმან-ქოიდან რომ წაიყვანეს ჯარში, უგზო-უკვლოდ დაკარგულიყვნენ. მოხუცებმა მთელი სიყვარული და მზრუნველობა ჩემზე გადმოიტანეს...

აი, აქედან, ჩემო საყვარელო სტუმარო, სწრაფმავალი რომ გავიდეს სამხრეთისკენ, ორი კვირა დასჭირდება კარიჯან-ოვსამდე მისაღწევად. რაც „ჭიანჭველის დაბლობს“ ნიშნავს. ადვილი შესაძლებელია, რომ უბიხების გამოჩენამდე იქ ჭიანჭველების გარდა ძეხორციელი არ ცხოვრობდა. ეს მიწის ვიწრო და შიშველი ზოლი იყო, ძაღლის ენას მიაგავდა და წვერი ჩრდილოეთისკენ მიექცია. მისი დასაწყისი ახლაც აშმორებულ ჭაობებშია შეჭრილი, სადაც ბოლქვა-ბოლქვა დარიალებდნენ მალარიის კოლოები, წვერი კი ქვიან მთებშია შეჭრილი. ზაფხული იქ, როგორც წესი, სულშემხუთველი და ხორშაკიანია და მინდვრები მოურწყავად რომ დატოვონ, ბირკა რა არის, ბირკაც ვერ იხარებს. ზამთარი კი, ზამთარი მკაცრი იცის, ქარიანი და თითქმის უთოვლო. უარეს ადგილს კატორღისთვისაც კი ვერ იპოვნი. მხოლოდ შაითანს შეეძლო შავ პარასკევს მოეცა რჩევა, სწორედ ამ უსიცოცხლო ადგილას გადაესახლებინათ უბიხები. თუ გადარჩებოდნენ, გადარჩებოდნენ, თუ დაიხოცებოდნენ, მეტი სადარდებელიც არ ექნებოდათ. ჰოდა, ადგნენ და გადასახლეს უბიხები.

კაცს შუა გზაში რომ წამოეწევა ქარიშხალი, თანაც გემის ჩაძირვის შემდეგ, ჯერ საკუთარი ვაჟკაცობის, საკუთარი ხელების იმედი უნდა ჰქონდეს და მერე ღმერთის. უბიხებმა დაბლობის განაპირას აირჩიეს შედარებით ნაკლებად გამოფიტული მიწის ნაკვეთები და მეურნეობას მოჰკიდეს ხელი. უფანჯრო, ბრტყელსახურავიანი წივის სახლების ოცდაათი სოფელი გაჩნდა. კარგად დაუფიქრდი, დად, წივის სახლებს! ეს ხომ ბედის დაცინვა იყო. წინათ უბრალო ქოხი რომ აეშენებინა, უბიხი შქერის ძელებს

ხმარობდა, თხმელას გვერდს უვლიდა და წაბლის ნივივებს იყენებდა, სახლს ოქროსფერი ჩალით ან ნაძის ყავრით ხურავდა. არც ჭის ამოღება სჭირდებოდათ უბიხებს. მაცოცხლებელი წყაროებით იკლავდნენ წყურვილს. კარინჯ-ოვასში კი ათეული საჟენის სიღრმეზე უნდა ამოეჭრათ უსიცოცხლო მიწა, მღვრიე წყალი რომ ამოსულიყო. და ვერც უსაყვედურებდი ახალგაზრდებს, შქერის ჭალებისა და ვერცხლისფერი ნაკადულებიდან ძალზე შორს რომ დაბადებულყვნენ, რატომ უბიხურ სიმღერებს არ მღერით, გაფიცებული დოლის ხმაზე რატომ საცეკვაოდ არ გადმოდიხართ, რატომ ისე არ აჭენებთ ცხენებს, როგორც თქვენი მამები აჭენებდნენო ერთ დროს.

იცი, აქ მთელი ცხოვრება რაზე ვოცნებობდი, ჩემო შარახ? ჩემი უსაზღვრო სურვილი იყო, თუნდაც ერთი ღამე გამეთია უბიხურ ფაცხაში. ო, რა ჯადოსნური სიზმრები ესიზმრება იქ კაცს. როგორი ცხელი ზაფხულიც არ უნდა იყოს, ფაცხაში არასოდეს დაიხუთება ჰაერი. მის მოწნულ კედლებში ისე ატანს სიო, როგორც ფრინველის ფრთებში. ღამღამობით კი იგივე ჭუჭრუტანებიდან მთვარის შუქი შემოდის და სახეზე გელაციცება. გარედან ჭრიჭინობელები გიმღერიან ნანას. ო, რა ნეტარებაა!

ახლა კერიას არ იკითხავ? რომელი უბიხი წარმოიდგენდა სახლს კერიის გარეშე? ის წმიდათაწმიდასავით ინახავდა ცეცხლს და ცეცხლიც არასოდეს ქრებოდა კერიაზე, „ღმერთმა გაგიცივოს კერია“ - ამაზე საშინელი წყევლა არ არსებობდა. და მგონი ეს წყევლა მართლა დაატეხა ვიღაცამ თავზე უბიხებს, დაატეხა და აუსრულდათ კიდეც. ახლა უბიხებს მიწის იატაკის შუაგულში ორმო ამოეთხარათ, რასაც თანდირს ეძახდნენ და იქ დაეხუდებინათ ცეცხლი, საჭმელსაც იქ ამზადებდნენ და პურსაც აქ აცხობდნენ.

სპილენძის ბუკი

ზაფხულის შუადღეა, პაპანაქება. ქათმები ხის ჩრდილქვეშ შემძვრალან და საწყალობლად დალიათ პირები. ყველაფერს ხორხომელა პირები ადევს. გზებზე მტვერი ისეა გავარვარებული, რომ ჩექმებშიც კი ატანს მისი სიმხურვალე. სახურავები, მეჩხერი ხეების ფოთლები, ჭიშკრები და კევის გაუთავებლად მღეჭავი აქლემებიც მტვერითაა დაფარული. ხელს შემოკრავ აქლემს ფერდზე, ან ჭიშკარს შეაღებ და ბოლქვა-ბოლქვად ავარდნილი ნაცარი დაგფარავს. თითქოს სოფელი ჩამკვდარაო, ძაღლებიც კი არ ყევენ. უფანჯრო ბინებში შეყუჟული ხალხი აგრილებას ელოდება. მზის ამოსვლამდე დგებიან და შრომობენ, სანამ ჰაერი არ გავარვარდება. მერე ისევ

საღმოს ელოდებიან, სამუშაოს რომ დაუბრუნდნენ. ზაფხულში სხვანაირად არ ხერხდება. მე დროებითი მდგმურივით ვცხოვრობ კარინჯ-ოვასში. ყოველ შემთხვევაში ყველას ასე ჰგონია. „რაკი მოვიდა, წავა კიდეც“, - ასკვნიან მეზობლები.

სოფლის შუაგულში მეჩეთია აღმართული. დღეში ხუთხერ ადის მუეძინი მინარეთზე და მორწმუნეებს ნამაზის შესრულებას მოუწოდებს, ისევ და ისევ გაისმის მისი ხმა: „არა არს ღმერთი, თვინიერ ალაჰისა!“

კარინჯ-ოვასის აღმოსავლეთით შემოდგომობით ჯამხასარები გამოჩნდებოდნენ ხოლმე, რომელიღაც მოხეტიალე ტომის წარმომადგენლები. ისინი თავიანთი მკაცრი ადათის მიხედვით, კარჩაკეტილი ცხოვრობდნენ და სხვა ტომის კაცს არ იკარებდნენ. ის კი არადა, უცხო ტომებთან სავაჭრო საქმეებსაც მხოლოდ აუცილებელ შემთხვევაში თუ მიმართავდნენ. გარეგნულად, როგორც უნაგირზე დაბადებული ყველა მოხეტიალე, წარმოსადეგები, ძარღვმაგარი და შავგრემანები იყვნენ. ისინი მეცხოველეობას მისდევდნენ: თხის არვეებსა და ცხვრის ფარას ერეკებოდნენ საძოვრიდან საძოვარზე. როცა ჯამხასარები ზაფხულის მიწურულს უბიხების ახლოს დასახლდნენ ცოტა ხნით, მათი ცხვრის ტყავისაგან გაკეთებული შავი კარვები დასასვენებლად ჩამომსხდარი ყვავების გუნდს მოაგონებდა კაცს, რომლებიც ყოველ წუთს შეიძლებოდა აშლილიყვნენ და გაფრენილიყვნენ. ჯამხასარების წინამძღოლი ჯავად-ბეი იყო. ქუში და გულჩახვეული მოხუცი. მიუხედავად იმისა, რომ ჰარამხანაში უბიხი ქალები ჰყავდა, გადმოსახლებულ უბიხებს არ ზოგავდა. ის კი არადა თავს ესხმოდა და ქალებსა და პირუტყვებს სტაცებდა მათ.

რალა თქმა უნდა, ასეთ დროს მუჰაჯირები იარაღს იღებდნენ ხელში და თავის ღირსებასა და ქონებას იცავდნენ. ასეთ დროს ყოველთვის სისხლი იღვრებოდა, მაგრამ ამაზე წინასწარ ვინ იფიქრებდა, წინდაუხედავად ეკვეთებოდნენ ხოლმე მომხდურს.

შიშველი მწვერვალის დასავლეთით შარაულები ცხოვრობდნენ. სალმიანი, ჭკვიანი, თავაზიანი, ანგარიშიანი და ცოტა ცბიერი ხალხი იყო. მხოლოდ ერთ საქმიანობას ეწეოდნენ. დიდი და პატარა ვაჭრობდა. არა მარტო ახლო-მახლო, შორეული ბაზრებიც ხელთ ჰქონდათ.

შარაუელი დედა შვილის აკვანს არწევდა და თან ასეთ ნანას უმღეროდა:

ნანა, ნანა ჩემო ბიჭო,

ჯერ პაწიას ძილი გიჯობს,

გაიზრდები, მამას შეცვლი,

რომ მოიგო ოქრო-ვერცხლი.

გამოჩნდნენ თუ არა უბიხები, ლამის მეორე დღესვე მოაწყდნენ შარაულელები კარინჯ-ოვასს.

-აბა, ჭადი ვის უნდა, ჭადი!

-ნავთი, ნავთი! - გაისმა ახალმოსული მეწვრილმანეების შემახილები.

მალე ერთმა მარიფათელმა შარაულელმა ფარდული გახსნა უბიხების დასახლებაში... მეორემ - კაფე, მესამემ პატარ-პატარა თანხის გასესხება დაიწყო პროცენტებით. მეჩეთი რომ გაიხსნა, მოლადაც შარაულელი ჰაჯი დადგა, სოფლის მამასახლისა კი მისი ბიძაშვილი. ამბობდნენ, რომ თვით ვალი - გუბერნატორიც ძუნწი შარაულელების გვარისააო.

უბიხებისა და ამ ვაჭართა ფენის ნაშიერებს შორის თანდათან მარტო სავაჭრო ურთიერთობა კი არა, ნათესაობითი კავშირებიც დამყარდა. საზრიანსა და მოხერხებულ ჭაბუკებს საბაზრო დღეებიც ავიწყდებოდათ, სარფიანი საქმეებიცა და მევალეებიც, როცა ლამაზ უბიხ გოგოებს მოჰკრავდნენ თვალს. ამიტომაც გაისმოდა საქორწილო სადღეგრძელოები ორ ენაზე, უფრო ხშირად კი თურქულზე, რათა მოწვეული სტუმრებისთვისაც გასაგები ყოფილიყო. უბიხი საცოლე ბიჭებიც სიამოვნებით თხოულობდნენ ქალიშვილებს, ვისაც ვაჭრობითა და მევახშეობით ჰქონდა შეგროვილი მზითვი. ასეთი ქორწინებების წყალობით, ღვთის გაჩენილ მიწაზე, ბავშვები ჩნდებოდნენ და რომელ ეროვნებას განეკუთვნებოდნენ, თვითონაც არ იცოდნენ.

შენ ტაჰირი ხომ არ დაგავიწყდა, დად შარახ, მოხუცი ჰამიდას შვილიშვილი? აი, იმ ჰამიდასი, მდინარე ჭორიხის ტალღებში რომ გადაეშვა. ჯერ კიდევ ციხეში მიაშობო მზაუჩ აბხუბას შვილმა, ღმერთმა სასუფეველი დაუმკვიდროს, რომ ტაჰირი ნასწავლი კაცი გახდაო, მაგრამ ოსმან-ქოიდან გადასახლებულ უბიხებს იცის თან გაჰყვაო. მართლაც ასე იყო, ტაჰირი მასწავლებლობდა, მშობლიურ ენაზე ასწავლიდა ბავშვებს წერა-კითხვას. კარგად მოგეხსენებათ, ასეთი კეთილშობილური საქმიანობისთვის წიგნებია საჭირო. უბიხებს კი წიგნები აბა საიდან ექნებოდათ და აი, ტაჰირმა თვითონ შეადგინა უბიხური ანბანი. ეს, რა თქმა უნდა, ხელნაწერი წიგნი იყო და ალბათ ერთადერთიც ჩვენს ისტორიაში. მოლას, ცხადრია, არ გამოჰპარვია

„ჩერქეზის“ ასეთი საძრახისი საქციელი. „რატომ უნდა იცოდნენ ბავშვებმა რაღაც ეშმაკისეული ენა? მაშინ როცა მე მოლა ვარ და თურქულ ანბანს ვასწავლი, აბრები რომ წაიკითხონ და ჯარში გასაწვევ უწყებებს ხელი მოაწერონ. გარდა ამისა, რაკი მექბეთში დადიან, არაბულიც უნდა იზეპირონ, ყურანი ხომ არაბულადაა დაწერილი. ისლამის ქვეყანაში ლოცვები ზეპირად უნდა დაიმახსოვრონ. იმ ენის შესწავლა კი, რომელზეც ვერც ლოცვებს წაიკითხავ და ვერც სულთნის სახლეს, მავნებლური წამოწყებაა. მასწავლებელ ტაჰირის თვითნებობაზე თვალს თუ დავხუჭავთ, ვინ იცის, იქნებ ამ ყაჩაღების ნაშიერებმა გულმოდგინება გამოიჩინონ და უბიხური წერა-კითხვა ისწავლონ. მერე კი მიდი და არკვიე, რას წერენ და რას აკეთებენ. ალაჰმა დაგვიფაროს, ისედაც ბევრია შფოთისთავი“.

ექვიანობით იხეთქავდა მოლა თავის ჩერჩეტ თავს და თანდათან რწმუნდებოდა, რომ აქ ძალღის თავი იმალებოდა.

საიდან გაჩნდა ეს მეცნიერებაში ჩახედული ტაჰირი? სტამბულიდან. სტამბულში სად იზრდებოდა? მოლალატისა და კაცისმკვლელის შარდინის, ალოუს ძის ოჯახში. აი, თურმე რა ყოფილა! და მოლაც თავის უფროსს ახსენებდა: „გაცნობებთ, რომ ეს უწმინდური ტაჰირი იმასაც არ სჯერდება რომ, ღვთის საგმობ ენას რომ ასწავლის სხვა ტომის ბავშვებს. შფოთისთავებსა და ავაზაკებს მფარველობს. მაგალითად, არად ჩააგდო სულთნის ირადა და ერთმორწმუნეთ მოუწოდა, ბეგარა არ გადაეხადათ ალი ხაზრეთ-ფაშასთვის. მუხტარზეც წერდა საჩივრებს და ფაშა ჰუსეინ ეფენდის მოურავზეც. ეს საჩივრები, უფრო სწორად ცილისწამება, რომელიც ვითომდა ხალხის დაწერილი იყო, რამდენჯერმე თვითონ მიიტანა დიდი ვეზირის სასახლეში“.

რაც მართალია, მართალია, შვილო, ტაჰირი მართლა იყოს ხალხის დამცველი და მფარველი. მაგრამ გაზაფხულის თოვლივით აღელვებდა დიდ ვეზირს ჩვენი სადარდებელი. ყურიც არ გაუპარტყუნებია. ეს იყო, რომ გაიოცა: „უბიხებო? ნუთუ ამდენ ხანს არ გაჟლეტილან ან არ აღრეულან? თქვენ თვითონ ყოფილხართ დამნაშავე“. და ტაჰირის ყოველგვარმა მონდომებამ და ცდამ ამაოდ ჩაიარა.

მოლა კი თავისას აკეთებდა, ბავშვებისთვის უბიხური ენის სწავლება სამუდამოდ აუკრძალეს ჰამიდას შვილიშვილს. ეს სწორედ კარინჯ-ოვასში ჩემი ჩასვლის წინა დღეს მოხდა... ტაჰირის ნახვა მინდოდა, მაგრამ ვერ იქნა და ვერ მოვახერხე. სტამბულს გამგზავრებულიყო თანასოფლელების დასაცავად...

შენ თვითონაც ხვდები, ძვრფასო შარახ, რომ სიტოს სარჩენად ვერ დავაწვებოდი კისერზე. ჰოდა, გადავწყვიტე მჭედლობა დამეწყო, რაც დავითის შვილმა შემასწავლა. მაგრამ მარტო კეთილი სურვილი სამჭედლოს ვერ ამიშენებდა და ვერც უროს, გრდემლს, მაშებსა და სხვა საჭირო ნივთებს გამიჩენდა. სითისაგან ვისესხებდი ფულს, მაგრამ აბა საიდან ექნებოდა? „ჯიბეში თაგვები მიჭყავიანო“, მწარედ ხუმრობდა ხოლმე. ამ გადახრიოკებულ უტყეო დაბლობზე ნახშირსაც ვერ იშოვიდა კაცი ცოტა იაფად. რა უნდა მექნა? პურის თესვაში ვეხმარებოდი მოხუცებს. მაგრამ აბა რა მოსავალი უნდა მოგვსვლოდა ამ გვალვისაგან გამოფიტულ მიწაზე? ისიც არ დაგავიწყდეს, რომ სითისა და მამიდა ხიმჟაჟის ნაკვეთს ერთი ნაბადი გადასწვდებოდა. ბამბის მოყვანაც დავაპირეთ, მაგრამ მის მოსარწყავ წყალს სად ვიშოვიდით და გადავიფიქრეთ. ერთხელ გარეული გოგრის თესლში ვიშოვეთ, ყელიან გოგრას ეძახდნენ. დავთესეთ და ჩვენს გოცებას საზღვარი არ ჰქონდა, ისეთი გოგრა გაიზარდა. სიღარიბე რას არ გასწავლის; გავახმე გოგრა და ლამაზ სახელურიანი ჩამჩები, საწურები, ფიალები და ათასნაირი ჭურჭელი გავაკეთე. გამხმარი გოგრიდან ბავშვის სათამაშოების კეთებაშიც ხელმარჯვენიც გამოვდექით, ფრინველის ბუმბულით მორთულ თოჯინებს ვაკეთებდით, მატყლის ულვაშიან ნიღბებს და რა ვიცი, რას - არა. მიგვქონდა ჩვენი ნაჯახირები და ბაზარზე ვყიდდით. ამ საქონელში აბა ბევრ ფულს ვინ მოგვაშავებდა და ჩვენს მცოლოდ სპილენძის ფული მიგვქონდა შინ.

მადლობა ღმერთს, რომ მამაჩემი არ მოესწრო ამ სამარცხვინო დღეს, მხვნელად და მთესველად დაბადებული მისი შვილი ამ ხარახურით ხელში რომ არ ნახა ბაზარზე.

ერთხელ პაპანაქება სიცხისგან გასავათებული და ბუზებისაგან გაბეზრებული მთელ დღს ვეგდე ბაზარზე. წინ ჩემი ნახელავი სათამაშოები მქონდა გაშლილი. მზის ჩასვლისას, ნავაჭრი ფულით მარილი, პური, ნავთი ვიყიდე და გზას გავუდექი. ცუდ ხასიათზე ვიყავი; ჩემი საქმიანობა ჭემმარიტ კავკასიელს არ ეკადრებოდა. თანაც ყურმოკრული ამბებიც მაფორიაქებდა. ხალხისგან გავიგე, რომ ახალ ომს ვერ ავცდებოდით. ამბობდნენ საბერძნეთის ჯარებში იზმიდში გადმოსასხამად ემზადებოდნენ. მერსენის რეიდზე საფრანგეთის გემებმა ჩაუშვეს ღუზა. სტამბულში კი ინგლისელები კარნახობენ თავის სურვილს დამოუკიდებლობაწართმეულ სულთანს და სისხლიან საქმეებში ითრევენო. შინ რომ მივედი, სიტოს მოვუყევი გაგონილი ამბები და შიშიც გამოვთქვი უბიხეთის ბედზე.

-ეჰ, ბატონი და ქალბატონი რომ წაეჩხუბება ერთმანეთს, მოსამსახურეს მოხვდება ხოლმე, - ნაღვლიანად გამომეხმაურა მოხუცი.

პარასკეობით მეჩეთში დავიწყე სიარული. არ იფიქრო, ზაურყან ზოლაკი მაჰმადიანური სარწმუნოებისკენ მიიქცაო. ამას მხოლოდ იმიტომ ჩავდიოდი რომ სითი და მამიდა ხიმჟაჟი არ დამელუპა. აბა რას ეტყოდნენ, მათ ჭერქვეშ შეფარებული კაცი უღმერთო რომ გამომდგარიყო?

უნდა გითხრა, ძვირფასო შარახ, რომ სანამ მე აფრიკაში დავეხეტებოდი და ციხეებში ვეგდე, ყველა უბიხმა ისლამი ირწმუნა. ამ ამბავმა ცოტათი როდი განმაცვიფრა. ის კი არადა ისინი უფრო მეტ ღვთისმოსაობას ავლენდნენ, ვიდრე ადგილობრივი შარაულელები.

ყოველ პარასკევს დიდი და პატარა მეჩეთში მიდიოდა. ახლა ჩემი თანამემამულეები მუსულმანური კალენდრის მიხედვით მარხულობდნენ, რასაც ღარიბი კაციც ადვილად შეასრულებდა. დღესასწაულებზე არ მუშაობდნენ. განსაკუთრებით ურაზისა და ნავრუზის დღეებში. ახლა ცისკენ ხელაპყრობილნი აღრ იმახდნენ „ღმერთო გვიშველეო!“ მიტყუპებული ხელისგულები მკერდზე მიედოთ და ისე ამბობდნენ: „ალაჰ, გვიშველე!“ რამაც ყველაზე მეტად გამაოცა, ის იყო, რომ წვეთ სასმელს აღარ უშვებდნენ პირში. ჰო, უკვე აღარაფრით ჰგავდა ეს ხალხი უბიხებს...

შენ ბითხაზე მეკითები ძვირფასო შარახ? სწორედ იმაზე უნდა მეამბნა ახლა. ეს სალოცავი ისევ არსებობდა და მოხუცები კვლავაც სცემდნენ თაყვანს. არც უნდა გაგიკვირდეს. ახალგაზრდობაში მინახავს, როგორ ლოცულობდნენ შაფსულები მსხლის ხეზე, რომელზეც, ჯვარი იყო გამოსახული, თუმცა შაფსულები წარმართებად ითვლებოდნენ. ის კი არადა, ჩერქეზებსაც ორი თუ სამი სარწმუნოება ჰქონდათ: ერთნი ქრისტეს სცემდნენ თაყვანს, მეორენი ისლამს აღიარებდნენ, ზოგს კი უფრო პატარ-პატარა ღვთაებები გააჩნდათ, თითქოს ერთად შერწყმული ქრისტიანული წმინდანები და წარმართული ღვთაებები, როგორც მაგალითად მერისია, ფუტკრის მფარველი ღვთაება. ჩერქეზების ეს ნაწილი ირწმუნებოდა, რომ ერთ ზამთრს ყველა სკა დაილუპა და მხოლოდ ერთი ფუტკარი გადარჩა, იმიტომ რომ უცოდველი მერისის სახელოში შეიმალა. ამ გადარჩენილი ფუტკრისაგან აღსდგა ისევ თაფლის მკეთებელთა ჯიშო.

ბითხას ქურუმი ისევ საულაჰი იყო. ის უკვე ისეთ ასაკში გახლდათ, მე რომ ვარ ახლა.

და აი, ერთხელ სითი მეუბნება:

-საულაგი შუძლოდაა, წამოდი, მოვინახულოთ, შვილო! სამწუხაროა, აქამდე რომ ვერ მოახერხე მისი ნახვა.

დავემორჩილე და ადავმოფ ქურუმთავ გავწიეთ. ჩემი თანამგზავრი ისე იყო გამოწყობილი, თითქოს სადღესასწაულო ყრილობაზე მიდიოდა. ჩოხა ეცვა, ჩოხის ქვეშ ბეშმეთი, ქამარზე ხანჯალი ეკიდა, ხელში კი რკინის ბუნკიანი კვერთხი ეჭირა. ქურუმის გასახარებლად გამოეწყო ასე.

შემხვერები გვესალმებოდნენ:

-სალამ ალეიქუმ!

სითი კვერთხის წვერს მიწაში არჭობდა და ყველას ერთნაირად პასუხობდა:

-ვაალეიქუმ ასალამ!

არც ერთი ძველი უბიხური მისალმება? „დილა მშვიდობისას“ და „გამარჯობის“ ნაცვლად „სალამ ალეიქუმ“ და „ვაალეიქუმ ასალამ!“ ასე რატომ უნდა მომხდარიყო? სითს შევეკითხე და მან მოკლედ მიპასუხა:

-შევეჩვიეთ.

გზაზე ბიჭები „დანობიას“ თამაშობდნენ. გვერდით რომ ჩავუარეთ, არც ერთი არ წამომდგარა, გზა რომ დაეთმოთ. თითქოს არც კი შეუმჩნევიათ ჭადარაშერეული გამვლელები, ახარტულად განაგრძობდნენ ფოლადის დანის მიწაში ჩარჭობას. ჩვენ თვითონ ავუარეთ გვერდი. ერთმა შავთმიანმა ბიჭმა, ცორა უფროსი რომ ჩანდა, თამაშს თავი მიაწება და სითს დაუძახა:

-ეგ მატყლი მოიშორე, პაპაჩემო, ძვლები განიავე!

მოთამაშეები ახარხარდნენ. სითს არც კი მიუხედავს. ეტყობა, პირველად არ იგდებდნენ მასხრად სირცხვილდაკარგული ბიჭები მოხუცებს. ახალ დროს ახალი ჩვევები მოეტანა.

-ეჰ, ნეტა არ დავბადებულიყავი, -ჩაიბურტუნა მოხუცმა და რაღაცაზე ჩაფიქრდა. იქნებ თავისი ჭაბუკობა გაახსენდა უბიხეთში. ოჰ, იქ ყველაფერი სხვაგვარად იყო!

„ცხენი“ - დაიძახებდა ჭადარა წვეროსანი მოხუცი და პატარა სითი თვალისდახამხამებაში მოჰგვრიდა მერანს. სითს მანამ ეჭირა უზანგები, სანამ პატივსაცემი მხედარი ცხენზე არ შეჯდებოდა. თუ პატივს დასდებდნენ და ცხენით

გააყოლებდნენ სტუმარს, ოდნავ უკან ჩამორჩებოდა და მარცხენა მხარეს გაჰყვებოდა, შეაჩერებდა მოხუცი ცხენს ჩამოსაქვეითებლად და სითი უკვე ძირს იყო. ცალი ხელით აღვირი ეჭირა და ცალით - უზანგი. მერე წინ გაუსწრებდა და ჭიშკარს გაუღებდა. სუფრას მიუსხდებოდნენ მოხუცები და სითი წყალს, ტაშტსა და პირსახოცს მოუტანდა ხელების დასაბანად. სამი დღე და ღამე რომ მსხდარიყვნენ უფროსები სუფრასთან, არ ჩაიმუხლებოდა, ისე მოემსახურებოდა. თუ არაფერს შეეკითხებოდნენ, ხმას არ ამოიღებდა, ეპ, გაფრინდა წლები და ახლა თვითონ არის მოხუცი, ახალგაზრდობა კი სხვანაირი მოვიდა. ის ლაწირაკები, ახლა დანობიას რომ თამაშობენ, სისხლითა და ხორციტ უბიხები არიან, მაგრამ უბიხური აღზრდის ნიშანწყალიც არ ეტყობათ. უბიხები არიანო - ლიტონი სიტყვებია; ღმერთმა იცის ვინ არიან...

სახლის ეზოში რომ შევედით, სადაც საულაჰი ცხოვრობდა, თავიდან ფეხებამდე თეთრებში გამოწყობილი ქურუმი დავინახე, თითქოს ლოცვაზე მიდიოდა. დაბალ სკამზე იჯდა და ალაბაში⁴ ეჭირა. ფერფლისფერი წვერი ქამრამდე წვდებოდა. აქეთ-იქიდან ადგილობრივი მოხუცები უსხდნენ. საულაჰმა მიცნო, წამოდგა და გადამეხვია.

-ღმერთმა დალოცოს ის სახლი, რომელმაც შეგიფარა.

დაჯდა და გვერდით მომისვა. მე კი ვერ გავბედავდი სუფრაზე ასეთ საპატიო ადგილას დაჯდომას. მოხუცს თავის ტკივილი აწუხებდა. მაგრამ ახლა თითქოს დავიწყნოდა. მისი თხოვნით ჩემს ხეტიალსა და პატიმრობაზე ვუამბე, ნაამბობმა ააღელვა.

-ჩემო ძმანო, - მიმართა საულაჰმა გარშემო მყოფთ, - თქვენ რომ არ მოსულიყავით დღეს, მე თვითონ მოგიწვევდით. ზაურყანის აქ ყოფნაც ზედგამოჭრილია, გადავწყვიტე, ქურუმის მოვალეობა მოვიხსნა.

ასეთმა მოულოდნელმა გადაწყვეტილებამ გაგვაოცა.

-ეს დიდი ხანია გადაწყვეტილი მაქვს, მაგრამ გამხელას ვაყოვნებდი. ვიცოდი, რომ თქვენთვის - უკანასკნელი უბიხი მოხუცებისთვის მძიმე იქნებოდა ამის მოსმენა.

-შეგვინდე, მაგრამ ამის უფლება არა გაქვს. გონება და ნებისყოფა არ შეგცვლია და აჩქარება არ ეგების, ხალხისაგან დაკისრებული მოვალეობა იოლი არ არის, მაგრამ

⁴ რკინის ბუნჯიანი კვერთხი.

ჩვენი თანამემამულეების სულიერად დაცემის დროს, შენი გადაწყვეტილება ნაჩქარევია, - შემფოთების დაუმალავად შენიშნა სითმა.

-სულის სისმტკიცესთან სხეულის სიძაბუნე რა მოსატანია, - შენიშნა დაუთმა.

-წინამძღოლი რაღა საჭიროა, როცა ისინი აღარ არიან, ვისაც უნდა გაუძღვე, ფესვებს თუ გადაუჭრი, ხე ვეღარ იცოცხლებს. ვის რაღად უნდა ისეთი სალოცავის ქურუმი, რომელიც რა ხანია დავიწყებისთვის მიუციათ? - თქვა მწუხარედ თავჩაქინდრულმა საულაჰმა.

-არა, პატივცემულო საულაჰ, სანამ წმინდა ბითხას თუნდ ერთადერთი თაყვანისმცემელი მაინც იარსებებს, შენს მოვალეობაზე უარის თქმა არ ძალგიძს, - სითის მხარე დაიჭირა მისმა თანატოლმა თათლასტანმა.

-ნათქვამია, პატივი ხანდაზმულსაც უნდა სცე და ახალგაზრდასაცო. აღსრულდეს ნება თქვენი, - წარმოთქვა საულაჰმა, როცა თავის ტკივილმა გადაუარა. შევიკრიბოთ და ჩვენი თვალთ ვნახოთ, ბევრია ისეთი, ვინც ბითხას მფარველობას ეძებს?

-მათი რიცხვი კი შემცირდა, მაგრამ მთლიანად არ მოსპობილა ჯერ, - გულის სიღრმეში თვითონაც არ იყო დარწმუნებული, ისე დააიმედა დაუთმა მოხუცი.

ქურუმს გონება კვლავ ფხიზელი ჰქონდა და დაუთის სიტყვებშიც იგრძნო მის გულისგასაკეთებლად მონაგონი.

-აღდგომა და ხვალეო, დიდი ხნის ლოდინი არ მოგვიწევს. პირველსავე ხუთშაბათს მოუხმეთ ხალხს. თუ შეიკრიბებიან...

-ე-ე-ეჰ, შინ რომ ვყოფილიყავით, ერთს ჩავბერავდით ბუკს და ყველანი როგორც ერთი, ისე მოვიდოდნენ, - ამოიოხრა სითმა.

ჩვენ წასასვლელად წამოვდექით, მაგრამ საულაჰმა გვთხოვა, ცოტახანს შეიცადეთო, მან თავის ცალხელა ავადმყოფ შვილიშვილს მოუხმო და რაღაც ჩუმად უბრძანა. შვილიშვილმა თავი დაუქნია და შინ შევიდა. ერთი წუთის შემდეგ იშვიათი ძველებური ქამარ-ხანჯალი და სპილენძის წმინდა ბუკი გამოიტანა.

საულაჰი სწრაფად წამოდგა (რამდენადაც ძალა შესწევდა) ალაბაში მიწაში ჩაასო და წვერზე ხელი ჩამოისვა:

-ძმებო, - მოულოდნელი სიფიცხით მოგვმართა მან, - იცოდეთ, რომ ეს ხანჯალი მაშინ არის გამოჭედილი, როცა უბიხების ქვეყანა ჰყვავდა და დიდებით იყო შემოსილი. ის ჩემი მამა-პაპათა ნაქონია და მიდი პატრონები ნამდვილი ვაჟკაცები იყვნენ. მათი ხელისგული ამ ბასრი მახვილის გაგრძელება იყო. ეს ბუკი კი ხალხის მაცნე იყო. მათი მწუხარებისა და სიხარულის მაუწყებელი. მთებზე კი იმეორებდნენ მის ხმას. მე უკვე სამარის პირასა ვარ მისული. ჩემი შვილიშვილი კი, როგორც იცით, ავადმყოფი და გამოუცდელი კაცია, - საულაჰი მე მომიბრუნდა, - ზაურყან ზოლაკ, ჩემო შვილო, შენ აქ დამსწრეთაგან ყველაზე უმცროსი ხარ, გაჭირვება კი ყველაზე მეტი გადაგიტანია. სულიერად სუსტებს გაჭირვება ანადგურებს, ძლიერებს კი, - აწროთბს. ამიტომ მხოლოდ შენ მიმაჩნიხარ ღირსად, ეს ნივთები რომ გაიანდერძო, რომლებსაც ჩვენი ბედის ანაბეჭდი ადევს ზედ.

-ამას ნუ დამაკისრებ, - დავიბენი მე, - შემიძლია კი მათი მიღება? მე ხომ უდანაშაულო საიდის სისხლი მადევს. თანაც სულს ვიწყმედ ზოგჯერ, რადგან რწმენის გარეშე დავდივარ მეჩეთში...

-დამმორჩილდი, შვილო! ეს მე უფრო ვიცი, - თქვა მოხუცმა.

დამსწრეებმა მომილოცეს ამხელა პატივი. საულაჰმა მარცხენა ხელი მხარზე დამადო და ბრძანა:

-ხუთშაბათ დილით წმინდა სალოცავზე მიხვალ, ბორცვის წვერზე შედგები, ბუკს პირთან მიიტან და ჩაჰბერავ. დაე, მისმა ხმამ გაახსენოს უბიხებს ვინ არიან ისინი. დაე, სულიერად დაცემულები აღდგნენ. დაე, ჰპოვონ თავნი თვისნი. და თუ მთლად არ აულია ღმერთს ჩვენზე ხელი, ხალხი შეგროვდება.

მოხუცები გამხნევდნენ, თითქოს ათ-ათი წელი ჩამოიბერტყესო მხრებიდან. მე კი ვიდექი მათ წინ და არ ვიცოდი რა მექნა, გამხარებოდა თუ მეტირა.

ჩვენი ქურუმის აღსასრული

ოთხშაბათი დადგა. ამ დღეს გულისკანკალით ველოდებოდით ხანდაზმულები. ცა ჩაქუფრული შემოდგომის მძიმე ღრუბლებისგან, უგზო-უკვლოდ რომ მიექანებოდნენ სადღაც. ჰაერში წვიმის სუნი ტრიალებდა, მაგრამ გზებზე ისევ იბოლქვებოდა მტვერი. ჯამხასარებს ცხვრის ფარები მთიდან ჩამოერეკათ და ახლა ჩვენი მინდვრებისკენ მოიწევდნენ. შეიარაღებული უბიხი მზირები ღამლამობით

მოხეტიალეთა მხარეს ისროდნენ, ჩვენებს არც ჯამხასარები ჩამორჩებოდნენ და გუშაგებს ტყვიას უშენდნენ.

როგორც ნაბრძანები მქონდა, დილაადრიან ავედი გორაზე, თავზე გვირგვინად რომ ადგა გამოფიტული რცხილა. ეს რცხილა კარინჯ-ოვასში გადმოსახლების პირველსავე წელს დარგეს უბიხებმა. ეტყობა ნიადაგი ძალიან გამოფიტული იყო და ამიტომ გაიზარდა ხე ასეთი სუსტი და უსუსური. ამ უშნო ხის ქვეშ, ქვის ნიშაში ქორის ხატებიანი ბითხა იყო დასვენებული. მოპირდაპირე მხარეს ვიდექი და რატომღაც ვერ ვბედავდი ბუკის ჩაბერვას. „შემწევს კი იმხელა ძალა, იმდენი ჰაერი ჩავისუნთქო, ბუკს ჩავბერო და ისე ავაგუგუნო, რომ ასეულობით კაცმა გაიგონოს? - ვფიქრობდი მე. მაგრამ სხვა გამოსავალი არ იყო. ბუკის სატუჩეს პირი მივადე და ჩემდა გასაოცრად მისი ცეცხლოვანი ყელიდან გაბმული გუგუნის გაგუშვი. ვირწმუნე რა ჩემი ძალა, უფრო გამეტებით ჩავბერე ბუკს. ჯერ აღმოსავლეთისკენ მქონდა პირი, მერე საწინააღმდეგო მხარეს მივბრუნდი, ისე რომ ბუკისთვის პირი არ მომიშორებია. მალე ჩრდილოეთი იდგა ჩემს ზურგს უკან, მერე კი სამხრეთი. მე ვუბერავდი და ვუბერავდი ბუკს, სულს მოვითქვამდი და ისევ ვუბერავდი. საფეთქელში სისხლი მომაწვა მთებში. ამ ბუკს სხვანაირი ხმა ჰქონდა. იქ მთები ეხმიანებოდნენ და ბანს აძლევდნენ, აქ კი მის მომწოდებელ ხმას მძიმე ქეჩასავით აწვებოდა სქელი ღრუბლები და ხელად გუდავდა. წვიმა დაიწყო. ფილტვებგაბერილი ვუბერავდი და ვუბერავდი ბუკსა და სახიდან ჩამონადენი ოფლის წვეთები წვიმას ერთვოდა. ბუკი კი არ მღეროდა, გემის საყვირივით ითხოვდა შველას.

დავიქანცე და ხის ქვეშ ჩამოვჯექი, ბუკი ხელმარჯვნივ დავიდე. წვიმამ გადაიღო და გაწეწილი ღრუბლებიდან მზემ გამოაჰყიტა. ხალხი შუადღისას უნდა შეკრებილიყო და მე დრო მრჩებოდა, შინ წავსულიყავ და დანიშნულ დროზე მოვბრუნებულიყავ. მაგრამ მე მარტოობა მეწადა, ფიქრებთან მარტო დარჩენა, ჰოდა, მეც აღარ წავედი.

ნეტა, მიაღწია ბუკის ხმამ უბიხებამდე? თუ მიაღწია და ნეტა რას ფიქრობენ? ან თუ შეგროვდებიან, მოუსმენენ საულაჰს? აფორიაქებული სული თანდათან დამიწყნარდა და ნეტარი სიმშვიდე დამეუფლა, რაღაც საოცარი თვლენა მომერია. ნახევრად დახუჭული ქუთუთოებიდან დილის ბურუსში გახვეული მთები დავინახე. წვეტიანი ქედები პირველქმნილი სითეთრით ბრწყინავდა. გრანიტოვანი კლდეებიდან თეთრი, ქაფმოდებული მდინარე სოჭი ეშვებოდა. აი, დაბლობს მიაღწია და გამჭვრივალე გახდა, დინებას უკლო. ფსკერზე მოფენილი კენჭებიდან მზე ირეკლებოდა, იმ ადგილას, სადაც კალაპოტი ვიწროვდებოდა, ნაპირები ამაღლებულიყო. მდინარეს უნაგირივით ედგა ვიწრო ხიდი. მე ხიდზე ვიდექი,

წყალში ვიხედებოდი და ჩემს ახალგაზრდა უწვერო სახეს დავცქეროდი. უცბად ლერწმების ფრთხილი შრიალი გაისმა, მოვიხედე და სამი შველი დავინახე. დამფრთხალნი აცეცებდნენ თვალებს და წყლის დასაღვევად ჩამოდიოდნენ. ო, რა მშვენიერი თვალები ჰქონდათ, გრძელი წამწამებით შემოჯარული, ასეთი თვალები მთიელი ქალწულებისთვის მინახავს ხოლმე. ჩემი კაჟიანი თოფი თან მქონდა, მაგრამ გასროლა საცოდაობა იყო და იარაღი გვერდზე გავწიე. ნეტა ასე ცივი რატომ არის? ო, ღმერთო ჩემო, ეს ხომ ბუკია... და გამოვფხიზლდი კიდევ. ჩემ წინ ყვითლად დაფორეჯებული მიწა იყო, ულაზათო რცხილამ, როგორც სალოსმა, რაღაც ჩაიშრიალა სველი ფოთლებით და შიშმა ამიტანა. სად ვიყავი სულ რაღაც ერთი წუთის წინ? ნუთუ ჩამეძინა? არა, არა თვალის არ მომიხუჭავს. არადა, ეს სიზმრის მსგავსი მოჩვენება საიდან გამომეცხადა? ნუთუ თვალდაუხუჭავადაც შეუძლია კაცს სიზმრის ნახვა?

ფიქრები გორისაკენ მომავალმა მგზავრმა გამიფანტა. ყოველი შემთხვევისთვის ცას ავხედე: მზე ჯერ ზენიტზე არ იყო, ეს კაცი თუ ჩემი ბუკის ხმაზე მოიჩქარის, რაღაც ამბავს უსწრებს წინ, უქუდოდაა, ხალათი და ჩექმები აცვია. აი, მის სახესაც ვარჩევ, უცნობია. შექალარავებული თმა უკან გადაუვარცხნია. მომიახლოვდა და გამიღიმა:

-დღე მშვიდობისა! წარმატებას გისურვებ, ზაურყან! რომ იცოდე რა მიხარია, - უცნობი გადამეხვია.

-შენ ყოველივე სიკეთეს გისურვებ, უცნობო.

-უცნობი რადა ვარ? ჩვენ შესანიშნავად ვიცნობთ ერთმანეთს! განა შენ არ მიყოფდი ლუკმას, შენს ოჯახში რომ ვცხოვრობდი?

გაოცებისაგან სახტად დავრჩი:

-ტაპირ, წმინდა ბითხას გეფიცები, მართლა ძმად მიმაჩნხარ! - და ჭადარაშერეულ კაცს გადავეხვით, გაფიქრებაც კი მეშინოდა რომ ნახევარ საუკუნეზე მეტი იყო გასული, ხელში აყვანილი რომ მიგვყავდა მე და მატას ობლად დარჩენილი ბიჭი ოსმან-ქოის გზაზე. ტაპირი მართლა ჩვენთან ცხოვრობდა, სანამ შარდინმა, ალოუს ძემ არ გააგზავნა თავის მემკვიდრესთან ერთად სტამბულს. ო, რა ცხარე ცრემლით ტიროდა დედაჩემი, პატარა ტაპირს რომ ემშვიდობებოდა. ერთმანეთს მივჩერებოდით და ერთმანეთის ცქერით ვერ ვძლებოდით. რაც უფრო მეტად ვაკვირდებოდი ახლანდელ ტაპირს, მით უფრო მკაფიოდ აღვიდგენდი პატარა

ტაჭირის სახეს. ჰო, ჰო, ეს მისი სწორი ცხვირი... ეს კი მისი თვალებია, ისევ ისეთივე ლურჯი.

-შევხვდით და მერე სად შევხვდით ერთმანეთს, ბითხასთან. ჭეშმარიტად წმინდა ადგილია, - ვთქვი მე.

გაცისკროვნებული ლურჯი თვალები მოედრებულა ტაჭირს.

-წმინდა ადგილი ზღვის იქით დარჩათ უბიხებს... წუხელ სტამბულიდან დაბრუნებულს ცოლმა მახარა შენი აღდგომა. გვიანი იყო და შეწუხება ვეღარ გავბედე. დილით კი სითმა მითხრა, აქეთ რომ იყავი წამოსული. მერე ბუკის ხმაც გავიგონე. ბიძაშენმა მართალი თქვა: „თუ ოდესმე ვინმე აღმდგარა მკვდრეთით, ეს ჩვენი ზაურყანია“. იმ დალოცვილ დროს რომ დაბრუნებულიყავი შინ და ამდენი რამე გქონოდა გადატანილი, კავკასიაში სიმღერებს შეთხზავდნენ შენზე და აფხიარცაზე დაამღერებდნენ. შენი ბრალი როდია, ზაურყან, აფხიარცაზე დამკვრელები რომ გადაშენდნენ და აღარავინ თხზავს სიმღერებს გმირებზე. მაგრამ უბიხებისთვის, იმათთვის, ვინც უბიხობს, შენი დაბრუნება დიდი მოვლენაა. შენ ძველი თქმულება გაახსენე თანამემამულეებს: „ერთელ მთებს უბედურება დააწვათ მხრებზე. მთებმა მის სიმძიმეს ვერ გაუძლეს და ეს უბედურება ადამიანის მხრებზე გადაიტანეს. ადამიანები კი მხრებშიც არ მოხრილან ამ სიმძიმისგან“ - შენი სახელი სულიერ ძალას მატებს ღონემიხდით, მამაცობასა და მოთმინებას ასწავლის.

ის ლაპარაკობდა, მე კი მოხიბლული მივჩერებოდი. ფართო მხრებზე სურის ყელივით აზიდვოდა მზემოკიდებული კისერი, მაღალსა და სუფთა შუბლზე ნაჭრილობებივით აჩნდა ერთადერთი ნაოჭი. ჭადრაშერთული უკვაშები მოკლედ ჰქონდა შეკრეჭილი და ზედა ტუჩს ძლივს უფარავდა. წარბებს კი ჯერ ვერ მორეოდა სითეთრე, ისევ შავი ჰქონდა.

-ძალიან გამიხარდა, ტაჭირ, ხალხის ქომაგი რომ ყოფილხარ, ყოჩად! სტამბულიდან რა ამბები ჩამოიტანე?

-ცუდი ამბები, ზაურყან, უბიხებისთვის არავის სცალია. უთანხმოება და უნებისყოფობა გამეფებულა ზედა ფენებში. მთელი დღე ვუტრიალებდი სახელმწიფო უწყებათა ეზოს. ყურიც არავინ ათხოვა ჩემს თხოვნას. რითაც წავედი, იმითვე დავბრუნდი. განწირულები ვართ და ეგ არის...

შუადღე ახლოვდებოდა.

-როგორ ფიქრობ, შეგროვდება ხალხი? - ვკითხე მე.

-მოხუცები კარდაკაც დადიოდნენ და ხალხს ეძახოდნენ. ბუკის ხმაც გაიგონეს, ალბათ ნაწილი მაინც მოვა. - მიპასუხა ტაპირმა. იგი წინ და უკან მიდი-მოდიოდა.

-უბიხები მართლმორწმუნე მუსულმანები გახდნენ, - ტაპირმა ბითხასკენ მიმითითა, - ამის თაყვანისცემა წარსულს ჩაბარდა, ახლა სხვა სალოცავი უფრო სჭირდება ამათ.

-რა სალოცავი?!

-თავისუფლების რწმენა! მაგრამ მის თაყვანსაცემად მაგარი მუხლი და და იარაღია საჭირო.

-ერთი მუჭა ხალხი მთელს სახელმწიფოს როგორ უნდა ეომოს?

-მართალი ხარ, ერთი მუჭა ხალხი ვერაფერს გახდება, მაგრამ თავისუფლების სურვილით ყველა ჩაგრული უნდა განიმსჭვალოს. ხალხებს შორის განხეთქილება ადამიანის ბუნებიდან როდი მოდის, ეს ხელისუფალთა მოგონილია. ღარიბი ღარიბს ყოველთვის გაუგებს, სულ ერთია რა ენაზეც არ უნდა ლაპარაკობდნენ. მიწის ბატონ-პატრონი ის უნდა იყოს, ვინც მის დამუშავებაზე ოფლს ღვრის. უკეთესი მომავალი ბავშვივით უნდა იზადებოდეს ურთიერთშეთანხმებით.

-ალბათ ეს შეთანხმება არ არის ადამიანებისთვის დამახასიათებელი, სადაც დღეა, იქ ღამეცაა. სადაც სიმდიდრეა, იქ სიღარიბეცაა. ერთი ბედნიერია და მეორე ცრემლებს ღვრის. ერთი ქვეყნიერებას მოევლინა და „გამარჯობაო“ მიესალმა, მეორე კი „მშვიდობითო“ ეთხოვება წუთისოფელს. არა, ადამიანებს არ ძალგვიძს ამ ყოფის შეცვლა, ტაპირ!

-სიკვდილ-სიცოცხლის, დღისა და ღამის საკითხს ვერ შევცვლით, მაგრამ ადამიანების ბედის შეცვლა კი შეგვიძლია, იქნებ არ გაგიგია, რომ რუსეთში მეფე გადმოაგდეს?

-ყრუ კი არ ვარ...

რევოლუცია ზღაპარი არ გეგონოს. ძმობის კანონი რუსეთში ძალაში შევიდა და ახლა იქ ძლიერთა უფლებები კი არ არის გამეფებული, ყველა ხალხს ერთნაირი უფლებები აქვს. შენს თვისტომებს, დედაშენის ძმრიდან - აფხაზებს ახლა თავიანთი სახელმწიფო აქვთ. აფხაზეთის მთავრობის ხელმძღვანელი შარშან თურქეთში იყო.

ხომ ხვდები, ძვირფასო შარახ, რა დღეში ჩავვარდებოდი. ბითხას მოსალოცად მოვედი და ასეთი ამბავი მოვისმინე. როგორ არ ვცდილობდი სიყრმიდანვე ნაცნობი

აფხაზეთი ისეთი წარმომედგინა, როგორსაც ტაჭირი მეუბნებოდა, მაგრამ არაფერი გამომდიოდა, ჩემი წარმოსახვა უძლური იყო.

-რუსეთში მომხდარი ამბების ექომ ჩვენამდეც მოაღწია. სულთნის ძალაუფლება ბეწვზე ჰკიდია... აქაც ამომრავდება ხალხი და მაშინ...

-რა მაშინ?

-ყველაფერი შეიცვლება, ზაურყან. მომისმინე, მინდა ერთი რჩევა გკითხო, ხალხი რომ შეიკრიბება, რა იქნება, მე რომ ვიქადაგო ყოველივე იმაზე, რაზეც ახლა ვსაუბრობთ?

-აბა, რა ვიცი. უხერხული ხომ არ იქნება? ვშიშობ, ხლაფორთი არ აიტეხო, უბიხებს შორის რა ხანია ერთი პირი აღარ არის.

გაგანია შუადღე იყო. ბორცვისკენ ორ-ორად და სამ-სამად მოდიოდა ხალხი. ქალების ჭაჭანება არ იყო. მაჰმადიანურ ადათს ფეხი მოეკიდა.

ორ ჭაბუკს გაკოჭილი თეთრი თიკნისთვის ფეხებშუა ლატანი გაეყარა და ისე მოჰყავდათ. უკან მოხუცები მოჰყვებოდნენ ქურუმის წინამძღოლობით. მე და ტაჭირი გორაკიდან ჩამოვედით, რადგან პარაკლისის გადახდის დღეს მწვერვალზე დგომის უფლება არავის ჰქონდა, ქურუმის გარდა. ჩემი ვარაუდი გამართლდა: ცოტა ხალხი შეიკრიბა. პარაკლისის შემდეგ ქურუმმა შეწირული თიკანი დაკლა. ახალგაზრდებმა არ იცოდნენ, როგორ გაეტყავებინათ დაკლული პირუტყვი და ისევ მოხუცმა თათლასტანმა იკისრა ეს საქმე. გაატყავა თიკანი, ხორცი დაჩეხა და ქვაბში ჩაყარა. წინათ, იმ ღვთით კურთხეულ დროში ყველა გვარის ხალხს ცალ-ცალკე მოჰყავდა შესაწირავად თხა. ახლა კი ბითხას თაყვანისმცემლებს ამ ერთი თიკნის საყიდელი ფულიც ძლივს შეეკოწიწებინათ.

წინათ, ასეთ დროს ჭადრის ფართო ფოთლებზე აწყობდნენ ხოლმე მოხარშულ ხორცს და ისე გეახლებოდნენ. აქ კი ათ ვერსზეც ვერ ნახავდა კაცი ხის ნასახს. ჰოდა, რამდენიმე კაცი სიმინდის ფოთლების მოსატანად წავიდა. ეს თავყრილობა დიდი მოსაწყენი რამ იყო იმათთვის, ვისაც თავის დროზე ჰქონდა ნანახი ბითხასთან შეკრება. სად დაიკარგნენ მაღალი და წარმოსადეგი, ჩოხა-ახალუხში გამოწყობილი შავბოხიანი ჯიგიტები? სად გაქრა მოხუცების დარბაისლური საუბარი და ახალგაზრდების თავახიანობა? სად არიან ის მარჯვე ცხენოსნები, ლოცვის შემდეგ დოღს რომ მართავდნენ ღვთაების პატივსაცემად? სად არიან კოჭებამდე ნაწნავებჩაშვებული ქალწულები, ფრთებივით რომ გაშლიდნენ ხელებს და ფეხის

წვერებზე დაგოგმანობდნენ? ან ის ფიცხი ბედაურები სად დაიკარგნენ, მოუთმენლად რომ აცეცებდნენ თვალებს, ფლოქვებით რომ თხრიდნენ მიწას და ლაგამს ღეჭავდნენ. ერთადერთი გაქუცული აქლემი მოვდა ბალახს შორიახლოს, ეგ იყო და ეგ. დაქანცული, არაქათგამოცლილი ხალხი რაზე აღარ ლაპარაკობდა, წმინდა ბითხას გარდა. ტაპირი რომ დაინახეს, შემოეხვივნენ და სტამბულის ამბების გამოკითვა დაუწყეს.

მაგრამ აი, ქათქათა ტანსაცმელში გამოწყობილი საულაპი მოჩვენებასავით გადმოდგა გორაკის წვერზე. მარჯვენა ხელში ტირიფის ტოტი ეჭირა, რომელზეც შამფურივით წამოეგო თხის ოხშივარადენილი მოხარშული გულ-ღვიძლი. მოხუცებმა ქუდები მოიხადეს და მუხლი მოიყარეს. მეც მათ მივბამე. ჩემდა გასაოცრად ტაპირმაც დაიჩოქა, „საკუთარი ქადაგების წარმოთქმას კი აპირებდა“, - გავიფიქრე მე.

დამსწრეთა უმრავლესობა ისევ ფეხზე იდგა. ის კი არადა, ზოგიერთები აბოლობდნენ კიდეც.

-ო, ყოვლისშემძლე ღმერთო, - დაიწყო საულაპმა. სიჩუმე გამეფდა და მოხუცმა აკანკალებული, უღონო ხმით გალობასავით განაგრძო: - ო, ქორის სახიანო წმინდა ბითხა, ჩვენო მფარველო და შემწევ, გვაკურთე, შეგვინდე ცოდვები გზასაცდენილებს და უბიწო გზაზე დაგვაყენე. შესაწირავის სიმცირისათვის ნუ შეგვრისხავ. მუხლმოყრილი გვედრებით და მთელ იმედებს შენზე ვამყარებთ. გვისმინე ყოვლადმოწყალეო...

ძლივს მოვასწარი იმის გაფიქრება, რომ წინაპრები ტყუილად როდი თვლიდნენ-მეთქი ბითხას ყოვლისშემძლედ, ალბათ იცავდაც კიდეც და ეხმარებოდათ-მეთქი, რომ უკანა რიგში ყურისწამლების სტვენა გაისმა. ყველამ მივიხედეთ. ასკერის გახუნებულ ტანსაცმლიან კაცს ოთხი თითი ჩაეყო პირში და გამწარებული სტვენდა. ხალხი აუყვირდა, მაგრამ შენც არ მომიკვდე, ყურიც არ გაუპარტყუნებია.

-რაც თავი მახსოვს, სულ ვლოცულობდით, მაგრამ აბა რა ხერი გვაქვს? პაპაჩემიც ლოცულობდა და მამაჩემიც დამბლადაცემულივით მუხლებზე დაჩოქილი მაგის წინ, - ბითხასკენ გაიქნია თავი, - მერე რა სიკეთე მოგვიტანა? სამი წელი სულთნის სადიდებლად ტილებს ვკვებავდი ბალკანეთში და სისხლით ვწრყავდი მიწას. დავბრუნდი და აღარც მამა დამხვდა ცოცხალი და აღარც დედა, აი, ასე ცარიელ-ტარიელი დავრჩი. მითხარი, პატივცემულო მოხუცო, რამ დააბრმავა და

დააყრუა წმიდნა ბითხა ასე, რომ ვერაფრით დამეხმარა უდანაშაულო კაცს? - გადააფურთხა და ხელი ჩაიქნია. - ყოველივე ეს, სიცრუეა და მეტი არაფერი.

-შენ რა, გაგიჟდი? - დაუყვირა ღვთის გმობით გაბრაზებულმა სითმა.

-მეჩეთში ხმას არ გაღებინებენ, აქაც ენას კბილი დააჭირეო, მეტის მოთმენა აღარ შეგვიძლია, - მკვახედ თქვა ჯარისკაცის ამხანაგმა.

-ხმა გაიკმინდეთ, მკრეხელებო! - იყვირა მოხუცმა დაუთმა, მაგრამ ჯარისკაცს და მის ამხანაგს აინუნშიც არ ჩაუგდიათ მისი ყვირილი.

-ბითხა დიდი ხანია განისვენებს და შენც ამოდ გიჭირავს მის წინ ჯოხზე წამოცმული გულ-ღვიძლი... წამოიძახა ჯარისკაცმა. მეორემ კი დაცინვით დაუჭირა მხარი:

-თუ შენი ბითხას გარეშე მაგ გულ-ღვიძლის გემოს ვერ გაიგებ?

ატყდა ხმაური, შეხლა-შემოხლა უფროსებსა და ახალგაზრდებს შორის.

-რა მოგივიდათ, ლოცვის ჩაშლა ხომ არ განგიზრახავთ? - იძახდა ახალგაზრდობისკენ მიბრუნებული თათლასტანი და კვერთხს იქნევდა ჰაერში.

ტაჭირი გორაკის მწვერვალისკენ წავიდა, ეტყობა, გადაწყვიტა, ხალხისთვის ეთქვა თავისი გულისნადები. ამ დროს ქურუმმა ლოცვა შეწყვიტა და თხის გულ-ღვიძლასხმული ტოტი ხელიდან გაუვარდა. თითქოს ზეწარი მოგლიჯაო ქარმა თოკიდან, ხელები ჩამოუცვივდა და თავით ფეხებამდე თეთრებში გამოწყობილი ბითხის წინ დაეცა.

მოხუცი ხელებზე გადაიწვინეს და შინ წაიყვანეს. გონზე არც მოსულა, ისე გარდაიცვალა ქურუმი საულაჰი იმავე ღამეს.

მანსოუ, შარდინის ვაჟი

ო, ჩემო შარახ, თავი თუ არ მოგაბეზრე, ჩემი მეხსიერების ხის რამდენიმე ნაყოფი კიდევ უნდა იგემო.

ყველაზე ძალიან ქვეყანაზე, შარდინი მძულს, ალოუს ძე. ჩვენი ოჯახისა და უბიხების ყველა უბედურებას მთლიანად მის სახელს ვუკავშირებ. ეს მკრეხელი იყო ჩემი დების შერცხვენისა და დაღუპვის მიზეზი. მისმა მოწამეობრივმა სირცხვილმაც ვერ დამიცხრო შურისძიების წყურვილი. შარდინის მოსისხრად ვრჩებოდი ისევ, ნეტავ საიქიოშიც ხიშტებზე წამოცმული ატარონ ეშმაკებმა.

კარინჯ-ოვასში რომ დავსახლდი და გავიგე მანსოუ - მამაჩემის ძუძუმტის ნაშიერი არხეინად ცხოვრობსო, გავოცდი. მამულს გლეხები უმუშავებდნენ ბეგრით. სახელმწიფო ბოროტმოქმედის შვილს სულთნის თურქეთის უბრალო ქვეშევრდომად თუ დატოვებდნენ, ესეც დიდი სიკეთე მეგონა, თორემ ისეც სხვის ხარჯზე თუ იცხოვრებდა, ამას როგორ წარმოვიდგენდი. მაგრა, ნუ იტყვი, ჩემო შარახ, და დიდგვაროვნებისთვის სხვა კანონი არსებობს თურმე. ვინმე ჩემნაირი გაჭირვებული თუ ჩაიდენს დანაშაულს, მთელ ოჯახს ამოუძირკვავენ. ასეთივე დანაშაულს ჩაიდენს დიდგვაროვანი და მის მემკვიდრეს არაფერს ავნებენ - შვილი მამაზე პასუხს არ აგებს. ჰოდა, მანსოუზეც იზრუნეს. აბა რა სათქმელია, ქარაფშუტი და უჭკუო ყმაწვილია, მაგრამ აზნაურთა შთამომავალია. ჰოდა, აბა აზნაური ხომ არ დახნავს მიწას? ასე რომ მოხდეს, ერთ მშვენიერ დღეს, მდაბიონი ადგებიან და იტყვიან, რომ ამ ქვეყანაზე წესრიგი ალაჰს კი არა, ეშმაკს დაუმყარებიაო და დიდგვაროვნებისადმი ძველებურ პატივისცემას მთლად დაკარგავენ.

შარდინი, ალოუს ძე რომ გამოსასაღმეს სიცოცხლეს, მანსოუს დედას ცოტა წვალება როდი დასჭირდა, მემკვიდრე საფრანგეთში რომ გაემგზავრებინა. მის დაბრუნებას კი ვეღარ მოესწრო, ორი წლის შემდეგ გარდაიცვალა... დარდიმანდი, თავნება და კარგი გარეგნობის იყო მანსოუ. ვაჭრობას მოჰკვიდა ხელი, შულერებს დაუახლოვდა და ღამეებს კაზინოში ათენებდა. ერთხელ, დანაშაულზე რომ წაისწრეს, მაშინ გაახსენდა უბიხები და კარინჯ-ოვასში გამოცხადდა. „მე თქვენი თავადი ვარ. - მოაგონა მან ხალხს, - გთხოვთ შემეყვაროთ და წყალობის თვალით გადმოძხედოთ.“ რა საკვირველია, მიიღეს, მოხარული ვართ პატივი რომ დაგვდეთო და დაემორჩილნენ კიდევ.

ეჰ, უბიხები, უბიხები, რა არ აწვნიათ ცხოვრებამ და ძველი დვრიტა მაინც მტკიცედ ჰქონდათ გამჯდარი ძვალსა და რბილში. კისრები მოიდრიკეს და მოგეხსენებათ, მოდრეკილ კისერზე უღლის დადგმას დიდი ჯაფა არ სჭირდება. მთავრობაც გულუხვად მოექცა - ჭარბად მოუზომა მიწა, იცხოვრე, იბატონე და ინეტარეო. მანსოუ მაქინაციებში დახელოვნდა და უბიხების ახლადგამომცხვარმა წინამძღვარმა ბამბდის ყიდვა-გაყიდვას მოჰკვიდა ხელი. საქმე კარგად წაუვიდა და მალე ამ ღატაკმა ქონებაც დაიგროვა. მისი სახლი ახლომახლო პირველი სახლი იყო, თვით ალი-ხაზრეთფაშას გულის გასახეთქად. თვისი თანამემამულეების ბედი და გაჭირვება მანსოუს, უბრალოდ რომ გითხრა, ფეხებზე ეკიდა. ერთადერთი რაც აინტერესებდა, ის იყო რომ უბიხებს ვირებივით ემუშავათ მის მამულში და თავი არ დაეძვრინათ შთამომავლობითი მორჩილებისგან. დედა ნახე, მამა ნახე, შვილი ისე გამოჩნახეო, ხომ გაგიგია? მამამისის ზნე და მიდრეკილებები პირწმინდად გადაიღო

მანსოუმ. მე როგორც შემეძლო, თავს ვარიდებდი შარდინის ნაშიერს, მაგრამ ერთელ სითი ავად გახდა და მის მაგივრად უნდა მემუშავა მანსოუს მამულში კვირაში ერთხელ. ხან უნდა მეთოხნა და ხან პირუტყვი უნდა მომემწყემსა, მახსოვს, ჯამხასარებსა და უბიხებს შორის ახალი დავა ატყდა. მათ წინამძღოლის ჯავად-ბეის ათი ცხვარი დაეკარგა და ვალისთან იჩივლა: ცხვრები ალბათ უბიხებმა დაკლესო. სამი უბიხი ჭაბუკი დაიჭირეს, დაჰკითხეს, მაგრამ დამამტკიცებელი საბუთი რომ ვერაფერი ნახეს, უბრალოდ გაამათრახეს და გამოუშვეს. კავად-ბეი განრისხდა, როგორ ცხვრები დაიკარგა და გამტაცებელი არ ჩანსო? და ჩვენს მინდვრებსა და ყანებში აქლემების ჯოგი შერევა. უბიხებმა სროლა აუტეხეს აქლემებსაც და მათ მარეკებსაც. სამი დღე და ღამე უშენდა ორივე მხარე ერთმანეთს ტყვიებს. ერთ მშვენიერ დღეს დავინახეთ, ჯავად-ბეი მხედრების თანხლებით მანსოუს სახლისკენ მიაჭენებდა ცხენს. სუფრას უსხდნენ, ქეიფობდნენ, ერთმანეთის სადღეგრძელოებს სვამდნენ და ტრახახობდნენ, ვისმა ხალხმა რამდენი კაცი მოკლა ამ შეტაკებისას.

სითის სახლში შეგროვილმა მოხუცებმა სხვა რომ ვერაფერი მოიფიქრეს, მე დამავალეს, მანსოუსთან წავსულიყავი და შევხვეწნოდი, რომ ჯავად-ბეის მოლაპარაკებოდა და სისხლისღვრა შეეწყვიტა.

-მე რა გასაგზავნი ვარ, - ვეწინააღმდეგებოდი მოხუცებს.

-თქვენი მამები ძუძუმტეები იყვნენ და აბა, სხვა ვინ უნდა გავაგზავნოთ? - მარწმუნებდნენ ისინი.

ისე გაუმართლოს, დად შარახ, შენს მტრებს, როგორც მე გამიმართლა მაშინ. შევალე თუ არა რაღაც უცნაური ღვლარჭნილობით შემკული რკინის ჭიშკარი, თითქოს მიწიდან ამოძვრაო, დარაჯი ამესვეტა წინ.

-შენ აქ რა გინდა?

-მე ზაურყან ზოლაკი ვარ, ბატონის ნათესავი და საქმეზე მოვედი.

-ნათესავი? ზაურყან ზოლაკი? ენას მოიტეხს კაცი ამ სახელის სათქმელად. „ზაურყან ზოლაკი, ასეთი ნათესავი რაღაც არ გამიგონია, - დაეჭვებულმა ჩამათვალაიერა თავიდან ფეხებამდე და მიბრძანა:

-აბა, ზურგისაკენ, სულელო, ნაბიჯით იარ!

-იცოდე პატრონისგან მაგრად მოგხვდება, ასე რომ ექცევი მის ახლობლებს.

-ბატონს არ სცალია, საჩინო სტუმრები ჰყავს, შენი ტოლი იქ არავინ არის. ალი ხაზრეთ-ფაშა და ფრანგი გენერალი ეწვივნენ. აბა აქედან მოუსვი, ვის ვეუბნები, მოუსვი-მეთქი.

რა უნდა მექნა? ცოტა ხანს კიდევ ვიწრიალე და მერე წამოვედი. გამოვედი თუ არა ეზოდან, მხიარული ლაპარაკი შემომესმა, რკინის ღობეს ავეკარი და ოთხი კაცი დავინახე. წინ მომლიძმარი მანსოუ იდგა, ამის გამოცნობას დიდი ამბავი არ უნდოდა: პირწავარდნილი მამა იყო. მარცხნივ კასრივით ჩამრგვალებული ბრჭყვიალაეპოლეტებიანი თურქი იდგა, ჩიბუხს ეწეოდა, „ალი ხაზრეთ-ფაშა“ - გავიფიქრე მე. მარჯვნივ ხელჯოხიანი ხმელ-ხმელი ბატონი ედგა, მკერდზე საპატიო ნიშნები უბრწყინავდა და ისეთ ენაზე წამოიძახებდა ხანდახან რაღაცას, რომ არაფერი მესმოდა. „როგორც ჩანს, ეს არის ფრანგი გენერალი“. მოშორებით კი ჯავად-ბეი იდგა, წარმოსადეგი თეთრი მოსასხამით. სწორედ ასეთი ამიწერეს, ვისაც ნანახი ჰყავდა.

კაცები სუფრას შემოუსხდნენ, რომელზეც ხილი და თხილი იყო მორთმეული. „ტკბილად ცხოვრობენ მევახშეები, - გამიელვა თავში, - მამლების ჩხუბილა აკლიათ“, - გავიფიქრე მე და მაშინვე თითქოს ჯადოსნური ზღაპარიყო, ორი მსახური გამოჩნდა მამლებით ხელში. გაუშვეს თუ არა ფრინველები, წითელი მამალი გააფთრებით ეცა თეთრ მამალს, ეცნენ და სულ ბღღვირი ადინეს ერთმანეთს. მერე განცალკევდნენ, აფხორილებმა ფრთები ჩამოუშვეს, ნისკარტი მიწაზე აილესეს, თავები დალუნეს, ერთი წუთით ბოროტად ახამხამებდნენ თვალებს და ისევ ეკვეთნენ ერთმანეთს. ბიბილოები დაუსისხლიანდათ, წითელ მამალს თეთრი ბუმბული ჰქონდა ნისკარტში და თეთრს- წითელი. სტუმრები და მასპინძელი სიცილით იჭაჭებოდნენ და მოჩხუბართ აქეზებდნენ: უსტვენდნე და თხილს ესროდნენ.

გული ამერია, ღობეს მოვცილდი, ხელები მოვმუშტე და ცოდვას გავერიდე.

„ჩვენც ამ მამლებივით გვაჩხუბებენ ერთმანეთთან“ - ვფიქრობდი, უკან რომ ვბრუნდებოდი. ფრინველები დასახიჩრდნენ და ესენი კი იცინიან, ხალხი ეჩხუბება ერთმანეთს და ესევ გართობაა ამათთვის, ის კი არადა მოგებაცაა: „არ დაზოგოთ ერთმანეთი, ბნელები, თქვენს ერთმანეთთან აყალმაყალს ჩვენთვის სიკეთე მოაქვს“.

მეორე დღეს, გავიგე თუ არა, სტუმრები წავიდნენო, ისევ მივადექი რკინის ჭიშკარს, ღმერთმა დალაზხროს მისი ჭიშკრობა. შევალე თუ არა კარი, ახლა სხვა დარაჯი დამიდგა წინ:

-აქ რისთვის მოსულხარ?

ავუხსენი: მანსოუს, შარდინის ძის ნახვა მინდა, მამაჩემის ძუძუმტის შვილია-მეთქი.

-ვერ ხედავ შეკაზმულ ცხენს? ბატონი სანადიროდ მიდის და შენთვის არა სცხელა.

-დიდხანს არ გავაჩერებ, სულ რაღაც ორიოდ სიტყვა მინდა ვუთხრა.

-ვერ გაგატარებ. ნაბრძანები მაქვს არავინ შემოვუშვა.

სანამ მე დარაჯს ვეჩიჩინებოდი, აივნიდან მანსოუ ჩამოვიდა. ჩექმები მუხლის თავებს უფარავდა, ჭილის ქუდი ეხურა და მხარზე ორლულიანი თოფი ეკიდა.

მე ჩოხა-ახალუხი მეცვა, წელზე ქამარ-ხანჯალი მერტყა. თურქებისთვის უჩვეულო ტანსაცმლიანი რომ დაინახა, მანსოუს მომიახლოვდა.

-დღე მშვიდობისა, - მივესალმე უბიხურად.

მანსოუმ კი მოსალმების ნაცვლად თურქულად მითხრა:

-ვინ ხარ?

-დამაკვირდი, იქნებ გამიხსენო!

-დასაკვირვებლად არ მცალია.

-ზაურყან ზოლაკი ვარ. ჩვენი მამები ძუძუმტეები იყვნენ.

-ა-ა, მუხტარმა მითხრა შენზე, - მათრახი ჩექმის ყელზე შემოიხვია და გაიღრჭიალა. - სახელოვანი ფაშა რომ მოჰკალი, ის ხარ, არა?...

-ეს პირველი შემთხვევა არ არის ჩვენს მოდგმაში, - ვერ მოვითმინე და მამამისზე გადავუკარი, სერასკირი რომ მოკლა, - მანიფესტმა შემიწყალა.

-მანიფესტმაო? მანიფესტი რას გიშველის, მკვლელი ხარ და სისხლიანი ხელები გაქვს - მანსოუმ, შარდინის ძემ შუბლი შეიჭმუნა.

-მე ჩემი გასაჭირისთვის არ მოვსულვარ...

-ნათესავები ვართო, ამბობ?

-ჩემი ბებია მამაშენის ძიძა იყო.

-ო, ღმერთო ჩემო, როდინდელ ამბავს იხსენებ. იმ დრომ ჩვენი ჭირი წაიღო. ახლა ეს მითხარი, ჩემთან რა საქმე გაქვს?

-მაპატიე რომ გაცდენ, მე მხოლოდ შუაკაცი ვარ.

-ვისი შუაკაცი?

-შენი თანამემამულეების.

-რაო, რა გვინდაო შენმა თანამემამულეებმა?

-გთხოვენ ჯავად-ბეის მოელაპარაკო, გაათავოს ჩვენთან მტრობა, მდინარესავით მიედინება სისხლი...

-შენ რაში გენაღვლება დაღვრილი სისხლი... თავი დაანებონ უბიძებმა ქურდობას და ყველაფერი თავისთავად მოწესრიგდება. ასე გადაცი იმათ, ვინც აქ გამოგაგზავნა.

240შეკაზმული ცხენისაკენ წავიდა და ამით მაგრძნობინა, საუბარი დამთავრდაო. რამდენიმე ნაბიჯი რომ გადადგა, შემობრუნდა და მკითხა:

-შენ რომელ დღეებში მუშაობ ჩემთან?

-ორშაბათობით და სამშაბათობით.

-რაკი მამაჩემის სახელი მიხსენე, კვირაში ერთი დღე შენთვის მიჩუქნია, მხოლოდ ერთ დღეს იმუშავებ ჩემს მამულში. დღეს კი, რაკი უკვე მოსული ხარ, მსახურს მოეხმარე. ეი, ჰასან, აჩვენე რა უნდა გააკეთოს.

მანსოუ ცხენზე შეჯდა, გზაზე გავიდა და მტვრის კორიანტელში მიიმალა. „ნეტავ ფეხი მომტეხოდა და ამ დაწყევლილ ეზოში არ მოვსულიყავი“ - გადავაფურთხე გაბრაზებულმა.

ჰასანი შავთვალა ბრგე კაცი იყო. ერთიანად დაფარული იყო ხშირი ჯაგრით. შეშის გროვასთან მიმიყვანა და მითხრა:

-აბა, ხელისგულებზე დაიფურთხე და საქმეს მოეკიდე.

შემა რომ დავჩეხე, კამეჩუა ჰასანმა ბაღში შემიყვანა და ფოცხი მომცა ხელში“

-თივა შეაგროვე!

მზე ზენიტზე იდგა, შიმშილისგან ფეხზე ძლივს ვიდევქი. როგორმე ჩქარა გავსულიყავი ამ ეზოდან, ესღა იყო ჩემი ოცნება. მაგრამ აი, ისევ გამოჩნდა თავყბაგასიებული ჰასანი და საძაღლებოში წამიყვანა.

-ძაღლები უნდა ვაბანაოთ. აბა, ხელები დაიკაპიწე! მე წყალს დაგისხა დოქიდან.

რა არ გამიკეთებია ცხოვრებაში, მაგრამ ძაღლების ბანაობისა რა მოგახსენო... ეს არასოდეს გამიკეთებია. ჩაცმული ისე ვიყავი, მთების შვილს რომ ეკადრებოდა, ხანჯალიც მიმშვენებდა წელს. ეშმაკსაც წაუღია ყველა ძუკნაცა და ხვადიც! ჩეს სიცოცხლეში ახლოსაც არ გავკარებოვარ მათ და ახლა აბანავეო.

-შენ რა, დაყრუვდი თუ რა დაგემართა? სახელოები დაიკაპიწე, მაწანწალავ! - დაიღრიალა მოდგვლეშილსახიანმა ჰასანმა.

-არ შემიძლია.

-ჭირსაც წაუღია შენი თავი, არ შემიძლია რას მიქვია! - და მუშტი მომიღერა.

მუშტის მოღერება როგორ უნდა, მე გიჩვენებ-მეთქი და ხანჯალი ვიშიშვლე. უნდა გენახათ, ეს შენი ექვსფუთიანი ჰასანი, მისი გასვენების დროს, თიაქარი რომ ჩამოუვიდოდათ ნათესავებს, პეპელაზე უმსუბუქესად რომ მიფრინდა სამზადის კართან და შიგ გაუჩინარდა. მე საჩქაროდ დავტოვე ეზო, ღმერთმა ქურდები ნუ გამოულიოს მას და გზას დავადექი...

ყველაზე მეტად შორს, უბიხურ მიწაზე დამარხულ ბებიაჩემზე მომდიოდა ბრაზი. „ეკალბარდმა დაფაროს შენი სამარე, - ვწყევლიდი ბებიაჩემის გუნებაში. - რატომ ხელები არ მოგტყდა მაშინ, რქის ვარცლში წყლის მაგივრად რძეს რომ ასხამდი და შიგ შენს შვილობილს რომ აბანავებდი. ისმა ნაძირალა შვილმა კი, ძაღლების ბანაობა დამავალა. ეშმაკმა დალახვროს მისი თავი თავის ძაღლებიანად“.

მწევარივით შევარდნილი მუცელი არ ვიცი შიმშილისგან და არ ვიცი ბებიაჩემზე გაბრაზებისგან ამტკივდა.

რაც უფრო ვშორდებოდი მანსოუს მამულს, მით უფრო იმღვრეოდა ჩვენს შორის წყალი. „ოღონდ არსად შემხვდებოდეს და მეტი არაფერი მინდა“, - ვნატრობდი გუნებაში.

ასტან ზოლაკი

-გადარჩა ვინმე ცოცხალი ზოლაკების გვარიდან? - ვკითხე მამიდაცემს კარინჯ-ოვასში ჩასვლის მეორე დღესვე.

-ერთი კაცი გადარჩა, რომელიც იმ ჯორსა ჰგავს, რომ ჰკითხეს „შენი დედა ვინ არისო“ და „ცხენიო“ უპასუხა.

-რომელი ზოლაკია?

-შეიძლება გახსოვს კიდეც, თუმცა თურქეთში რომ გადმოვსახლდით, პაწია იყო. ასტანი ჰქვია, აფხიარცას ოსტატის საკუტის შვილიშვილია. მაგისი ბრმა ბაბუა, ღმერთმა აცხონოს და, სამსუნში მოკვდა. შვილიშვილი კი ცოცხალია.

ის კი გითხარი, დად შარახ, საკუტი სამსუნში მოკვდა-მეთქი, მაგრამ დამავიწყდა მეთქვა, რომ საკუტიც ზოლაკი იყო. ადრე ნათესავების მეტი რა მყავდა, მაგრამ ახლა ორი ზოლაკიღა ვიყავით დარჩენილნი კარინჯ-ოვასში ჩვენი მრავალრიცხოვანი გვარიდან: მე და საკუტის შვილიშვილი ასტანი. ახალი ამბავი ქვეყანას მოედება ხოლმე და არ შეიძლებოდა ასტანს, ჩემი კარინჯ-ოვასში ჩამოსვლა არ გაეგო. ჩემზე უმცროსი იყო, მაგრამ არ მოურბენია სითის სახლში და არ უთქვამს: „ჩემო ერთადერთო მოგვარევე, რა მიხარია შენი დაბრუნებაო“. მაგრამ მთა თუ არ მიდის მაჰმადთან, მაშინ მაჰმადი მივა მთასთან. ზაფხული იდგა, მზეს ჯერ კიდეც არ დაეცხუნებინა მთელი ძალით, ასტანის ეზოში რომ შევედი. ქარვისფერი ნაყოფით დახუნძლული ატმის ხის ტოტები ღობეს დაბჯენოდა, თიხით შელესილი გადაფერდებული ქოხის თავზე კერიის კვამლი მიიკლაკნებოდა. მოშორებით ბოსელი მოჩანდა, პატარა სარკმლის წინ დიდი ხნის გაუტანელი ნაკელის გროვა იდგა. ხნიერი, მჩხვლეტა წარბებიანი ხმელ-ხმელი ბერიკაცი ხის ქვეშ იჯდა და წალდს ლესავდა სალესავ ქვაზე.

-დღე მშვიდობისა, ჩემი მოგვარის, ასტან ზოლაკის ნავა მინდოდა, - ხმამალლა ვუთხარი უბიხურად.

მოხუცმა ხელისგულით შუბლი მოიჩრდილა და წუთით შემათვალიერა. თავაზიანობა მოითხოდა, ფეხზე წამომდგარიყო, მისი მტერი და ორგულიც რომ ვყოფილიყავი, მაგრამ რატომღაც ასე არ იწება.

-გამარჯობა, მე გახლავარ ასტან ზოლაკი, მაგრამ თვითონ შენ ვინა ხარ? - გამომელაპარაკა თურქულად

-ვერ მცნობ? აბა დაფიქრდი, იქნებ ვინმეზაურყანი გიხსენო, ზოლაკების გვარიდან?

ასტანმა წალდი გვერდზე გადადო და დამფრთხალმა მიიხედ-მოიხედა:

-ზაურყანი? კი იყო ერთი აბრაგი. მან დანით დაკლა თავისი დების გამტაცებელი და შეურაცხმყოფელი ფაშა. სიკვდილით დასაჯეს ის სულელი.

-სიკვდილით თუ დასაჯეს, მაშინ იმ ქვეყნიდან მოვსულვარ. აბა, შეხვდი შენს ძმას.

-ნუ სულელობ, დად, მე არც ძმა მყავს და არც დები. ყველანი დაიხოცნენ...

-ესე იგი, ვერ მიცანი, არა? თვითმარქვია ხომ არ გგონივარ?

-მკვდრები არ ცოცხლდებიან, ეს გიაურებმა მოიგონეს, რომ ვითომ მაშინ მაცხოვარი აღსდგა.

-თუ გინდა ქალაქს გაჩვენებ, სადაც წერია, რომ მე განთავისუფლებული ვარ სლთნის მანიფესტით. თვალები მოისრისე, შენც შენი ბაბუა საკუტივით ხომ არ დაბრმავდი? გინდა ის სიმღერა გაგახსენო, ბაბუაშენი რომ მღეროდა, როცა უბიხეთს ვტოვებდით? მაშინ პატარა ბიჭი იყავი, უსინათლო ბაბუას გამძლოლი:

შევჩერდეთ ძმებო, და მთებს მივხედოთ,

მათ არ იციან საით მივდივართ,

გამოვეთხოვოთ და დავუტოვოთ

ჩვენი სიმღერა და ჩვენი სუნთქვა,

როცა შვილები დედას ტოვებენ,

განა მშობელი დამნაშავეა?

გამოვეთხოვოთ და დავუტოვოთ

დამნაშავეა განა ეს ზეცა?

-ჩემო შვილებო, რატომ მიდიხართ,

რა დაგიშავეთ, ჩემო შვილებო?...

მოთქვამს, მოგვტირის მშობელი მიწა
და გვივარდება ფეხქვეშ ქვითინით.
-ო, გვაპატიე მიწავ, ტანჯულო,
გზააბნეულებს და უბედურებს,
ველარ დავრჩებით ბედით დევნილნი,
სამაგიეროდ სულს დაგიტოვებთ.
ჩვენ სამუდამოდ გტოვებთ, მივდივართ,
სული კი რჩება მარადიული...

-ღმერთმა აცხონოს ამ სტრიქონების შემქმნელი. მსუბუქი იყოს მისთვის
სამსუხის მიწა, იმ ერთადერთი რცხილის ქვეშ.

ასტანს სახე მოუღბა. ისიც კი მომეჩვენა, საცაა წამოხტება და გულში
ჩამიკრავს-მეთქი.

შენც არ მომიკვდე, ვითომც არაფერი, ისევ ისე იჯდა ასტანი სალესავი ქვის წინ.

-გაგონილა, სიკვდილმისჯილი კაცი ცოცხალი რომ გადარჩენილიყოს?
მომილოცავს, ზაურყან, მაგრამ ნუ გეწყინება და შენი მიღება არ შემიძლია. ვისთან
ცხოვრობ?

-სითის სახლში ვარ, თუმცა ჩვენი ადათი შენ გავალებს, ჭერი რომ
შემომთავაზო, თუნდაც კატორღიდან ვიყო გამოქცეული.

-ადათი ხარის კუდივითაა, ჩემო ზაურყან. ხარი მოკვდა და ტყავიც კუდიანად
გაამვრეს.

-მე რომ სიკვდილით დავესაჯე, შენ ადათის მიხედვით შური უნდა გეძია.

-ეჰ, შენ მართლა ციდან ჩამორენილხარ. მე მამაჩემის მკვლელობისთვის ვერ
ავიღებდი სისხლს. თუ გინდა სამოთხის კარი დამიხშონ იმისთვის, რომ დღენიადაც
მხოლოდ ერთს ვფიქრობ: თავი დამანებონ, სანამ ცოცხალი ვარ. არავისი არაფერი არ
მმართვეს.

-დამშვიდდი, მე შენგან არაფერი მინდა. უბრალოდ მინდოდა მენახე. უცხოები ხომ არ ვართ...

რომ გაიგო არაფრის თხოვნას არ ვაპირებდი, ასტანმა შვებით ამოისუნთქა...

-მადლობა ღმერთს, ხელეზიკა გაქვს და ფეხებიც... იქნებ მიწაც მოგცენ, დასახლდები და ამოისუნთქავ...

-მე და შენ ზოლაკების ჯაჭვის უკანასკნელი რგოლი ვართ და მისი გაწყვეტა არ ივარგებს.

-მე ჩემი გვარი, - ასტანმა დაუსტვინა, - ეშმაკს გავატანე და ჩემი ცოლის - შარაულები ქალის გვარზე გადავედი.

-მაგრამ საამაყო საქმე გიქნია. სად გინახავს, რომ ქმარი ცოლის გვარზე გადადიოდეს?

-სისულელეა. ადამიანი გოგრასა ჰგავს. გვარი კი მისი თესლია. როცა გოგრისაგან ხაპიას აკეთებენ, თესლს ყრიან...

-ნუ მკრეხელობ, შე მართლა ხაპია!

გვარგამოცვლილმა უბიხმა ნაღვლიანად გაიცინა:

-ჰა, ჰა, ჰა! ეს სიამაყის ბრალია. ყოყლოჩინობა, შინ რომ ვიყავით, მაშინ გვშვენოდა. მახსოვს, გოგრუჭას ყუნწი რომ მოწყდებოდა, უვარგისიანო და ძროხას აჭმევდნენ. სალამოს სუფრიდან აღებულ ხორცს, საუზმეზე აღარ მიართმედნენ სტუმარს - ნარჩენებიაო. უღირსი გვარის ქალს თუ მოიყვანდა მთიელი ცოლად, ან უკან უნდა გაეშვა, ან თვითონაც მასთან ერთად უნდა გადაკარგულიყო. სტუმრის სუფრას არაფერი უნდა მოჰკლებოდა, თუნდაც მერე მთელს წელიწად გეშიმშილა.

უბიხები ხელისგულზე ვეტეოდით, მაგრამ ჩვენს ქედმაღლობას ნუ იკითხავთ, ახლა ხედავ, როგორ შეტრდიალდა ყველაფერი?

-თავს ნუ იმართლებ! შენზე უფროსი ფეხზე ვდგავარ და შენ დაჯდომაც კი არ შემოგიტავაზებია.

-ვინ დაგიშალა, ჩამოჯექი, ორივეს გვეყოფა ადგილი.

-იგ, რა ატმები ასხია ხეებს! შენ კი არც მოგიწოდებია, ძუნწო.

-მოწყვიტე, მიირთვი!

-ეზოში გაგიჩერებია და შინ არ მეპატიუები.

-შინ დახუთულობა.. რაკი სიკვდილით არ დაუსჯიხარ, ალბათ დიდხანს იყავი გამომწყვდეული, არა, ოთხ კედელშია.

-ცოლი მაინც გაგეცნო...

-ცოლი ორი მყავს, ორივე შარაულელება.

-სად არიან?

-სახლში, საქმიანობენ და ჩხუბობენ, როგორც ყოველთვის.

-განა რა ქონების პატრონი ხარ, ორი ცოლი რომ შეგირთავს?

-ოდესღაც ქონებაც მქონდა, მაგრამ გამიდნა, ცოლები კი შემრჩა. გამაცანიო რომ მეუბნები, საჩუქრები მოუტანე?

-რა საჩუქარი შეედრება ნათესავის გაცნობას?!

-თუ ასეა, ოთახის დახუთული ჰაერი შეედრება ამ სუფთა ჰაერს? - გაიცინა ასტანმა და თითქოს სიმართლე მის მხარეს ყოფილიყოს, შემრიგებლურად დაუმატა: - ცოტა ხანს ჩამოჯექი, დიასახლისები პურს გამოაცხობენ, ყავას მოადუღებენ, მოხუც მეზობელ მახმედსაც დავუძახებ. ყველაფერს თავისი რიგი აქვს.

-შვილები ბევრი გყავს?

-ორი: თითოსგან თითო ბიჭი.

-და ორივენი დედების გვარს ატარებენ?

-დედების კი არა, ჩემს ახალ გვარს ატარებენ - კაზანჯი ოღლის. აქაურების ყურთასმენასაც ატკობს და ეჭვი თვალითაც არავინ მიყურებს...

-სად არიან ეგ შენი კაზანჯი ოღლები?

-ერთისგან აგერ წელიწადია ბაიბური არ ისმის. ქურდები ბრბოს აჰყვან, სულელი, ვინ იცის, იქნებ ჩასვეს, ან სულაც მოკლეს კიდეც. ეშმაკსაც წაუღია მისი თავი. მეორე გზაზეა დამდგარი: ქალაქ კონიაში ერთ მედუქნესთან მუშაობს, თავს ირჩენს. დაოჯახებულია, მაგრამ მე არც მისი ცოლი ვიცი და არც შვილები.

-საწყენია შვილიშვილები რომ არ გახვევია გარს და სიბერეს არ გილამაზებენ. აქ რომ ბავშვები დაცქრიალებდნენ, ასე დაობლებული ალა იქნებოდა შენი ეზო...

-ეჰ, ზაურყან, ბავშვებზე ხლაფორთი და იმის ფიქრი ხვალ რა ვაჭამო-მეთქი, სად შემიძლია, დარდის მეტი რა მომემატება... კარგად იყვნენ და სადაც უნდათ იქ იყვნენ. ღვთის ნება თუ იქნება, დაიზრდებიან და ადამიანები გამოვლენ.

-შენ თვითონ რითი ირჩენ თავს?

-ჰუსეინ ეფენდის ბატებს ვმწყემსავ. სამი მწყემსი ვართ და სამ დღეში ერთხელ გვიწევს მუშაობა.

-სად გინახავს, რომ მამაკაცს ბატები მოემწყემსოს? ცხვრის ფარა და ცხენის რემა რომ იყოს, მესმის, მაგრამ ბატები?!

-ეგ ქედმაღლობაა და მეტი არაფერი. გიჭამია როდესმე ბატის ხორცი? თითებს ჩაიკვნეტ. მისი მწვადების გახსენებაზე ნერწყვი მომდის. ახლა ბუმბულს არ იკითხავ? ჩალა არ გეგონოს. ამ ბატებიდან სუფთა ოქრო მიჩხრიალებს ჰუსეინ ეფენდის ჯიბეში. ბენტერა ბატების მწყემსვა ადვილი არ არის, მაგრამ მივეჩვიეთ უკვე.

და ასტანმა ისეთი ნეტარებით დამიწყო ბატებზე საუბარი, თითქოს ბედაურებზე ლაპარაკობსო. ამ დროს სახლიდან ჩადრიანი ქალი გამოვიდა, ფიჩხი ამოიღლია და ერთი სიტყვაც არ უთქვამს, ისე შებრუნდა შინ.

თვალი გავაყოლე და ასტანს მივუბრუნდი:

-არ გიკვრის, ასტან, რომ მე და შენ - ორი უბიხი, სხვადასხვა ენაზე ვლაპარაკობთ? მე უბიხურზე და შენ თურქულზე. თუ მშობლიური ენა აღარ გახსოვს?

-ასე ჩათვალე. ყველაფერი მესმის, რასაც ლაპარაკობ, ის კი არადა ფიქრითაც უბიხურად ვფიქრობ, მაგრამ ლაპარაკი თურქულად უფრო მეადვილება. ცოლებიც ამ ენაზე ლაპარაკობენ და ჩხუბობენ, მე კი შერეკილივით ჩემს თავს ხომ არ დავუწყებ უბიხურად ლაპარაკს? ზოგჯერ ჰუსეინ ეფენდის გართობა რომ მოუნდება, უბიხურად მალაპარაკებს ხოლმე და სიცლით კვდება: „ფრინველების ენაა, აბა ცოტახანს კიდევ იყიპყიპი“. აი, შენ ხანჯალს ატარებ, ალბათ ლიბრი გადაიკრა და დაიჟანგა უკვე, ზედმეტი ბარგი გახდა. ჩვენს ენასაც ასე დაემართა და მკაცრ მსჯავრს ნუ დამდებ...

ქარქაშიდან ხანჯალი ამოვზიდე და მზის შუქზე ავალაპლაპე. ასტანის მთელი მიხლეწილი კარმიდამო და თვით ასტანიც ადვილად მოთავსდა ხანჯლის ლაპლაპა

პირზე. და ჩემს გარშემო ყველაფერი საოცრად პატარა მეჩვენა იმ წასულთან შედარებით, რომელსაც თოვლიანი მწვერვალივით ელვარე სატევარი მახსენებდა.

გულისცემა გამიხშირდა, ასე მემართებოდა აფრიკაში შუადღისას, ჰაერი რომ დაიხუთებოდა და სუნთქვა მიჭირდა.

„უნდა გამოემშვიდობო და წახვიდე, რაც შეიძლება ჩქარა უნდა წახვიდე“ - მიცემდა საფეთქლები.

-ნუ დაგავიწყდება, ასტან, რომ ჩვენ ერთი სისხლისანი ვართ. ტუ დაგჭირდე, სითის სახლში მიპოვნი, შემოიარე, ძმაო, ახლა კი მშვიდობით.

-მშვიდობით! - დამიქნია თავი და ისევ წალს მოჰკიდა ხელი გასალესად.

მაგრამ ამ წალდით კი არა, სულ სხვა უხილავით გადაჭრა ასტანმა ჩვენი ძმობის ხის ფესვები და მისი გამხმარი ტოტები მშვიდად შეეძლო დაეყარა აბრიალებულ კერიაზე ჩადრიან ქალს, ვის გვარსაც ახლა ასტანი ატარებდა.

„დიახ, დაილუპა ცხენოსნებისა და მეომრების გვარი, მთელ უბიხეთში განთქმული ზოლაკების გვარი დაილუპა, - გავიფიქრე მე, - ასტანის სახით კი, სამარცხვინოდ დაილუპა. ამბობენ, ყველაფერი მდგომარეობაზეა დამოკიდებულიო, თუ ასეა, მაშინ მარტო ასტანს რომ დავდო ბრალი, სისულელეა. ასტანი მსხვერპლია, მდგომარეობა კი მის კისერზე აღმართული ნაჯახი. ბედისწერას ვერსაით გაექცევი. მე კი რა სარგებლობის მოტანა შემიძლია, ვინა ვარ, რა ვარ? ოჯახი მე არ მაქვს და შვილები მე არ მყავს. მეხდაცემულ, დახავსებული მუხასავიტ ვხრჩოლავ. დავიფერფლები და აღარაფერი დარჩება ჩემგან. უკვალოდ გაქრება ზოლაკების სახელგანთქმული გვარი, ვითომც არც არასოდეს არსებულა. ამას რას ვამბობ, როგორ უნდა გაქრეს მთელუ ტომი, როგორ უნდა გაქრეს მისი მრავალასაუკუნოვანი ენა? ენა, რომელზეც განადიდებდნენ თუ გამობდნენ ერთმანეთს. ლაპარაკობდნენ პურზე-ჩვენი არსობის წყაროზე, მღეროდნენ იავნანას, იწყევლებოდნენ თუ ლოცულობდნენ.“

ნეტავ ეს ბედმა განსაზღვრა თუ ვინმეს წინდაუხედაობის საბედისწერო შედეგია? და განა ჩვენს ხალხს ეს დაემართებოდა, თუ მისი ყველა შვილი ისეთი იქნებოდა, როგორც ტაჰირია? არა, რა თქმა უნდა, არა, მაშინ დალუპვაც აგვცდებოდა.“

ჩემი ფიქრები უღრან ტყეში გზააბნეულ მგზავრს მაგონებდა. გზააბნეული, აფორიაქებული და აწრიალებული, ერთი პატარა სახლის წინ აღმოვჩნდი, მტერიანი შუკის ბოლოს რომ იდგა, ჩემს გამტანჯველ კითხვებზე მიღება მხოლოდ ამ წყნარ,

უბრალო შეთეთრებულ ალიზის ქოხში შემეძლო, თავისი ხელით რომ აემენებინა ტაპირს.

გაზეთი აფხაზეთიდან

ტაპირის სახლი, როგორც ყველა გლეხკაცის სახლი, უშნო და პატარა იყო, მაგრამ ერთი დღე რა არის, ერთი დღეც არ გავიდოდა, შიგ ხალხი რომ არ ყოფილიყო. აქ ყველას გულიანად ხვდებოდნენ, რადგან გულიდან წამოსული სიტყვა ისევ გულს ხვდება ხოლმე. აბა მუხტართან ნახავს კაცი რამე ხეირს? არა, იქ მისვლას აზრი არ ჰქონდა. ტაპირის სახლის კარი კი დღენიადაც ღია იყო: მობრძანდით, მასპინძელი რჩევას მოგცემდა, თხოვნასაც დაგიწერდა, რაც მთავარია, მოგისმენდა და თუ დავა იყო ატეხილი, მოსამართლესავით სამართლიანად განსჯიდა. სამკურნალო ბალახებისთვისაც კი ტაპირთან მიდიოდა ხალხი. თუმცა აქიმობა არ უსწავლია სტამბულში, მაგრამ მდგომარეობა ავალდებულებდა და ძველი ექიმბაშური წიგნებიდან წამლების ავკარგიანობას სწავლობდა. მუხტარს შურდა და ეზიზღებოდა ტაპირი, აცოფებდა, რომ ვიღაც იგინდარა უბიხს, რომელსაც არავითარი თანამდებობა არ ჰქონდა, ასე პატივისცემით ეპყრობოდა ყველა მუჰაჯირი. მოლა კი არ ყოფილა მათი მოძღვარი, არამედ მასწავლებლობაში გამძვრალი ვიღაც მდაბიო, ვისი დედ-მამაც კი არავის ახსოვს. ო, ასეთებზე თვალ-ყური უნდა მეჭიროს! ისიც ადგა და მეთვალყურეები მიუჩინა ტაპირს, საჩივრებს თითხნიდა ალი ხაზრეთ-ფაშასთან. ტაპირმა ყველაფერი იცოდა, მაგრამ უკან არ იხევდა. არ ეშინოდა და არაფერს უთმობდა.

ეზოში შესული რომ დამინხა, ზღურბლთან შემომხვდა:

-ზაურყან, ცაოტახანს ჩრდილში ჩამოჯექი, ძვირფასო, ახლავე გავთავისუფლდები, ხალხია საქმეზე მოსული.

-რას ვიზამ, სტუმარი მასპინძლის ხელშია, - ვუპასუხე და 249 ჩრდილს შევეფარე.

ტაპირის მკვირცხლა ცოლმა გულიზარმა ყავა მომართვა. სტამბულელი თურქი ქალი წარმოსადეგი, შავგვრემანი, გულია იყო, სახეს ჩადრით არ იმაღავდა და არც მამაკაცებს ემალებოდა. რაღაცით ფელდიშს მაგონებდა. ყოველთვის გული ჩამწყდებოდა ხოლმე, იმას რომ დავინახავდი. გულიზარს ჩვენი ენა ესმოდა, ოღონდ ლაპარაკი არ შეეძლო. გვიან შეირთო იგი ტაპირმა მაგრამ ორი მემკვიდრე შეეძინა. ბიჭები იმათ როდი ჰგავდნენ, ერთხელ რომ გაიმბე, დანობიას თამაშობდნენ-მეთქი.

მთის ადათების მიხედვით იყვნენ გაზრდილები. მალე თანასოფლელები გააცილა ტაჭირმა და მიმიპატიჟა:

-შინ შემოდი ზაურყან, მაპატიე, ამდენხანს რომ გალოდინე; არზას ვუწერდი გლეხებს.

მასპინძელმა პატარა ოთახში გამატარა და მომიჯნავე მოზრდილ ოთახში შევედი. პირველად ვიყავი აქ და გავვოცდი, წიგნებით ჭერამდე დაფარული კედლები რომ დავინახე. უბიხის სახლში წიგნების ნახვა ოდითგან იშვიათობას წარმოადგენდა. აქ კი უამრავი წიგნი იყო. შენ რა თქმა უნდა, დიდი მწიგნობარი ხარ, შარახ, მაგრამ მე ხომ ბრმა ვიყავი, აზრი არ ჰქონდა, თუნდაც ერთ წიგნში რომ ჩამეხედა და გადამეფურცლა. ცხვარივით გამომტერებული მივჩერებოდი წიგნებს. ერთმა აზრმა კი გამიელვა თავში: ეს წიგნები რომ წამეკითხა, ნებისმიერ ვეზირს ჩავისვამდი ჯიბეში:

-ამ წიგნებში, ზაურყან, უძველესი და იშვიათი თხზულებანიც არის. ჩვენ - უბიხები სარეველა ბალახი როდი ვართ. დიდებული წარსული გვაქვს. ჩვენს წარსულს სწავლული ხალხი წერდა ძელბერძნულზე, არაბულზე, თურქულზე და სხვა ენებზე. ასე უკუღმა რომ დატრიალდა ჩვენი ბედის ბორბალი, ეს ჩვენი მოსყიდული წინამძღოლების ბრალია, მუჰაჯირობისკენ რომ არ ებიძგებინათ ხალხისთვის, ახლა აყვავებული ქვეყანა გვექნებოდა.

-ეს წიგნები როგორ ჩავივარდა ხელში?

-შარდინი, ალოუს ძე ფულს არ აკლებდა მანსოუს, არ ძუნწობდა. სწავლის წლებში მე იმ უგუნური ბიჭის მესაიდუმლე ვიყავი. ის მამლევედა ლირებს წიგნების შესამენად, იმიტომ რომ მე ჩემ მაგივრადაც უნდა მესწავლა და იმის მაგივრადაც. მანსო მოქეიფე ბიჭი იყო და წიგნებში ჩასახედად არ ეცალა. ჰოდა, მე ვუვებოდი ხოლმე შინაარსს და ისიც მიხდიდა. აი, ასე შევიძინე ეს საუნჯე, ახლა რომ უცქერი. - ტაჭირმა სკამი გამოსწია და მაგიდასთან დამსვა, რომელზეც სქელი ხელნაწერი იდო. - ეს კი, ზაურყან, უბიხების ისტორიაა შორეული წარსულიდან დღემდე. დიდი ხანია ვწერ, თუ ვიცოცხლებ, დავამთავრებ შრომას. ყოველგვარი ცოცხალი იცვლება და ცვალებადი ცოცხლობს. ვინ იცის, იქნებ ისეთი დროც დადგეს, რომ ჩვენ როგორც ხალხი აღვიგავოთ, გავქრეთ და მოგონებათღა ვიქცეთ. ჩემი წიგნი კი ქვეყანას ამცნობს ჩვენს ამბავს, ჩვენი აღზევებისა თუ დაცემის ამბავს.

-წმინა საქმეა, ღმერთმა ხელი მოგიმართოს. მახსოვს, ჩვენი მამები, მაშინაც კი, ბრძოლას რომ წააგებდნენ, სიმღერებს მღეროდნენ გმირებზე, ეს ალაფრთოვანებდათ

და რისხვად აწყდებოდნენ მტერს. შენი წიგნი გმირების სიმღერას ჰგავს. ეს თუ არ დაიწერა, ჩვენი ხსოვნაც დაიკარგება. სიტყვა კი მარადიულია, წაიკითხავენ და პატივისცემით განიმსჭვალებიან: „სადაც არ ყოფილან, სიმართლისთვის არ უღალატიათო“.

-გმადლობთ, ზაურყან!

ტაპირმა ის გადაუსვა ხელი ხელნაწერს, მკაცრი მამა რომ მოეფერება ხოლმე საყვარელ ვაჟიშვილს. მე კი გონებაში ერთმანეთს შევადარე, რაც აქ მოვისმინე და რაც ასტანის ეზოში გავიგონე. იქ სული სულთათნას მღეროდა, აქ კი - მრავალჟამიერს. იქ უფსკრულში ჩაქანებულიყო სული, აქ კი მწვერვალს მოვლებოდა თავზე. ტაპირმა წამახული კალამი აიღო მაგიდიდან.

-იცი, ეს რა არის?

-კალამი, რითაც წერენ

-დამიჯერე ზაურყან, ის ყველა ხმალზე უფრო მჭრელია. მაგალითად, ჩვენც ქართველებივით რომ გვცოდნოდა დაწრელობა, ისეთი იარაღი გვექნებოდა, ხელიდამ რომ არასოდეს გაგვივარდებოდა. ღრმად მწამს, არაფერი იმის მსგავსიც არ დაგვემართებოდა, რაცა გვჭირს. ვინც სწავლაში მარჯვეა, ის არ დაიკარგება. ჩვენს მამა-პაპათ დაედოთ ცოდვად ჩვენი ახლანდელი უბედურება. თურქეთში მოხვედრილი ბევრი მთიელი, მართალია დაგვიანებით, მაგრამ მაინც მოეგო გონს. აფხაზებმა ანბანი შეადგინეს, სწავლულები უნდათ გახდნენ, ცდილობენ თავიანთი მექთებები გახსნან. ადიღეელებიც ასე იქცევიან. ტაპირმა ნაწერი ქალაქების დასტა მიიწია - მეც შევადგინე უბიხური ანბანი, - პირველი გვერდი გადაშალა და თქვა, - აი, შეხედე, ეს ასოებია: ა, ბ, ვ...

-ეჰ, დად ტაპირ, ასე პატარა კი არა, სპილოს ხელა რომ იყოს ეს ასოები, მე მაინც ვერას გავხდები. ტყუილა ნუ წვალობ, აწი სათვალეც ვეღარ მიშველის.

-მარტო შენ რომ იყო ამ დღეში, ვიტყვოდი სამწუხაროა-მეთქი, მაგრამ უბედურება ისაა, რომ ყველანი ამ დღეში ვართ. ამას უბედურების გარდა ვერაფერს დავარქმევ. მთავრობა რომ დამრთავდეს ნებას, ჩემს სახლს უბიხი ბავშვების სკოლად გადავაქცევდი, მშობლიურ ენას შევასწავლიდი ბავშვებს, უფასოდ ვიმასწავლებლებდი და პირველი გაკვეთილი ჩემი ცხოვრების საუკეთესო დღე იქნებოდა.

ხელნაწერი ანბანი ხელისგულზე დავიდე და ახალშობილი ბავშვივით გავანანავე.

-შენი წიგნი, ალბათ, ძვირფასი რამაა, მე კი ჩემი უვიცობის გამო ღირსეულად ვერ შევაფასებ შენს შრომას. მაპატიე, მაგრამ უბიხურ ლაპარაკს რომ მოისმენდნენ, თურქები მეუბნებოდნენ, ამ ენი ქალაქდზე გადატანა არ შეიძლებაო, ფრინველების ყრანტალს ჰგავსო. ჰუსეინ ეფენდიმაც „მხეცების ენა“ უწოდა ჩვენს ენას.

-ჰუსეინ ეფენდის მხრებზე თავის მაგივრად გოგრა აბია. წერა-კითხვა ყველა ენაზე შეიძლება. ოჰ, ანბანი რომ დამაბეჭდვინა და მექთები გამახსნევინა... მე მაინც მაქვს იმედი, სულიერად არ ვეცემი.

-ასეც უნდა, სწორი ხარ. - ტაჰირმა ორივე ხელნაწერი აიღო, ფურცლები გაასწორა და კუთხეში მიდგმულ ზანდუკში ჩადო. გულიზარმა ცეცხლიდან ამწუთას ჩამოდგმული ორთქლიანი შავი ყავა მოგვართვა ფინჯნებით.

ტაჰირს ხელისგული თავზე შემოედო და ხანდახან აგრეხილ უღვაშებზე ჩამოისვამდა ხოლმე. მე ყავას ვწრუპავდი. ისე მყუდროდ და მშვიდად ვგრძნობდი თავს, თითქოს მშობლიურ ფაცხაში ვმჯდარიყავი. ტაჰირმა კი სათუთუნე გახსნა, ეწეოდა და კვამლის ფთილებიდან მოფენილ სიტყვებს ვისმენდი:

-დღენიადაგ უბიხეთზე ვფიქრობ, ჩემი ყრმობის ჯადოსნურ სიზმარივით რომ მახსოვს. უკვე გითხარი, რომ რუსეთში და კავკასიაში სახალხო ხელისუფლებაა. წარმოგიდგენია, ეს რას ნიშნავს? იქ უკვე საბოლოოდ აქს მოღებული ბოლო ძმათა შორის ომსა და ხალხებს შორის შულღს. ეჰ, ფეხის ხმას რომ არ ავყოლოდით და აქ რომ არ გადმოვხვეწილიყავით, იცი რა ცხოვრება გვექნებოდა? ჩვენზე მწარე სინანული ნაკლებად თუგანუცდია ვინმეს ქვეყანაზე, ახლა რაღა დაგვრჩენია? თითზე კბენა.

და კი არ ამოიოხრა, თითქოს ამოიქვითინა და სევდის ღრუბელმა დაუფარა სახე.

-ამას ვერ დავიჯერებ, წარმოდგენაც კი არ შემძლია, რომ ისეთმა კაცმა, ალი-ხაზრეთ ფაშა რომ არის, ჩემისთანას გაუყოს მიწა და მგელი ცხვრად გადაიქციოს.

-თავისი ნებით, დიახაც რომ არ მოგცემდა, მაგრამ როცა ყველა მხვნელი, ყველა მჭედელი, ყველა მენახირე, მესაჭურვლე და მტვირთავი გაერთიანდება, მაშინ ალი ხაზრეთ ფაშასნაირი ვეფხვები კატებად გადაიქცევიან ხოლმე.

-სულს ნუ მიწეწავ, თავისუფალ ცხოვრებაზე ნუ მესაუბრები ძველ კატორღელს.

-ბოლოს რომ ვიყავი სტამბულში, პორტში ერთი ბერძენი გავიცანი. სოხუმიდან ათენში მიდიოდა გემით. წარმოშობით კავკასიელიაო რომ გაიგო, აფხაზეურად ადმიწყო საუბარი. მითხრა, აფხაზეთი ახლა თავისუფალი სახელმწიფოაო და გამოთხოვებისას გაზეთი მაჩუქა.

-გაზეთი თურქეთშიც გამოდი, - ვთქვი მე.

ტაჰირმა ზანდუკს თავი ახადა, სადაც ცოტა ხნის წინ ხელნაწერი შეინახა და გაზეთი ამოიღო.

-ეს უბრალო გაზეთი არ გეგონოს, შენი დედის თანამემამულეების გაზეთია, სახელად „წითელი აფხაზეთი“ ჰქვია. „წითელი“ თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისთვის დაღვრილი სისხლის პატივსაცემად დაარქვეს. აი, სურათს ხედავ? ესენი გლეხები არიან, ვისაც თავადების მიწები გადაეცათ. შეხედე, იქნებ ვინმეს იცნობ მათში?

-ეს ვინ არის? - თითი დავადე ვიღაც კაცის სურათს.

-ეს აფხაზეთის მთავრობის ხელმძღვანელია. ხალხის წინაში სიტყვას ამბობს.

-ღმერთო დიდებულო! - ამომხდა გულიდან, - მაღლობელი ვარ შენი, ამ დღეს რომ მომასწარი. უსამართლობა იქნებოდა, აქამდე რომ მოვმკვდარიყავი, - და გაზეთს ვემთხვიე. ვინც ჩემ დღეში არ ყოფილა, ის ვერც გამიგებს. - ო, ჩემო სულის ამფორიაქებელო, თუ გულმოწყალე დედისაგან ხარ ნაშობი, მაღლი ჰქენ და როცა მოვკვდები, ეს გაზეთი დამადგე გულზე. მასთან ერთად დამმარხე, ვითომ გაზეთი კი არა და, დედუღეთის მიწა დაგეყაროს ჩემთვის გულზე.

ცრემლებმა იწვიმა ჩემი თვალებიდან. საიდან გაჩნდნენ? რა ხნის ამომშრალი მეგონენ და... თუ მოთმინება არ მეყო? ოგჯერ დად შარახ, ძალზე დაჭიმული ლარი მოულოდნელად დაწყდება ხოლმე. გვიანობამდე დავყავი ტაჰირთან, მაგრამ თხოვნაზე - ჩემთან გაათიეო ღამე, უარი ვუთხარი.

-ხვალ დილას მანსოუთან ვართ დაბარებულები, - მითხრა ტაჰირმა, ქუჩაში რომ გამოვედით.

-მისი დანახვაც არ მინდა.

-მეც სიკვდილივით მეზარება მასთან წასვლა, მაგრამ ეტყობა საქმე ყველა უბიხს ეხება და, გინდა თუ არა, უნდა წავიდეთ.

ერთმანეთს გამოვეშვიდობეთ და შეხვედრის ადგილი და დრო დავთქვით. მთელი ღამე ჩაბნელებულ და ჩაჩუმებულ ქუჩაში დავეხეტებოდი ღობის მიღმა. ტაჭირის ნაჩუქარი გაზეთი უბეში მედო. ვინმე რომ შემფეთებოდა, იფიქრებდა, გიჟია და თავის თავს ელაპარაკებო. ზოგჯერ არ გძინავს, სიზმარს ხედავ. და აი ახლა მესიზმრებოდა, ვითომ იმ მიწაზე დავაბიჯებდი, სადაც დედაჩემის ძმები ცხოვრობდნენ. წებელდის ქედები, პიანჯის მთა, მისი მწვერვალებიდან კი ხელისგულივით მოჩანს მთელი აფხაზეთი. ზევით კვანახხირის კლდე ელავს მზეზე. ქვევით კი ქვის ვიწროებში მოქცეული კოდორი ბობოქრობს. 254ჩუ, ყურებს ვცქვეტ და დალის მხირდან მხედრული სიმღერა, ცხენების თქარუნი და სროლის ხმა მესმის.

მაგრამ აი, ვიღვიძებ და ჩემ წინ სითის სახლს ვხედავ. ვერანდაზე ავდივარ, ხის ტახტზე ვწვები და ვისმენ როგორ ეხმაურებიან ერთმანეთს ყივილით გათენების მაუწყებელი მამლები.

მოპირდაპირე ნაპირებზე

რკინის ალაცაფის ჭიშკარი შევადეთ და მე და ტაჭირი თავად მანსოუს, შარდინის ძის ეზოში შევედით. ჩვენდა გასაოცრად, მცველის შემახილი არ გაგვიგონია „აქ რა გინდათო“. სიჩუმე გამეფებულიყო ირგვლივ. არც მცველები იდგნენ და არც მსახურები ფუსფუსებდნენ სახლის წინ.

-ამოწყდნენ თუ რა მოუვიდათ? - ჩავჩურჩულე ტაჭირს.

-შენს პირს შაქარი.

მოედანზე რომ გავდიოდი, რომელიც ცოტა ხნის წინათ მამლების ბრძოლის ველს წარმოადგენდა, გასისხლიანებული ფრინველები წარმომიდგა თვალწინ და გაქსუებული ბატონების ხითხითიც შემომესმა. „აქ არაფერი კარგი არ გველოდება“ - ასეტი წინათგრძნობა შემეპარა გულში. სახლის ახლოს, თითქოს მიწიდან ამოძვრაო, მსახური აისვეტა. როგორც კი ვუთხარი, მანსოუს დაბარებულები ვართ-მეთქი, მოკრძალებით მოგვახსენა:

-მობრძანდით, გელოდებიან.

დახვეულ კიბეზე მიგვითითა. ავედით თუ არა მეორე სართულზე, ფართო დარბაზში აღმოვჩნდით. იატაკზე რბილი ხალიჩა ეგო. მანსოუს ხალვათი თურქული ხალათი ეცვა, ფეხი ფეხზე გადაედო და დივნის ბალიშზე გადაწოლილი ქარვის ჩიბუხით სიგარეტს აბოლებდა.

-ოო, შემოდით, შემოდით, დასხედით, - მეგობრულად მიგვიპატიჟა მან.

ჩვენ მოპირდაპირე მხარეს დავხსედით სავარძელში. მე სახლის პატრონს დავუწყე თვალიერება. პირველად რომ ვნახე მონადირული ტანსაცმელი ეცვა და წარბებამდე ჩამოფხატული ჩალის ქუდი ეხურა. ის ჯერ მხნედ გამოიყურებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ უკვე სამოცი წლის გახლდათ. მოკლედ შეჭრილ თმაში ჭადარაც კი ვერ შევნიშნე. ქუთუთოები მაგრად შესიებული ჰქონდა, თვალეები კი პატარა და ღრმად ჩამჯდარი. პატარაობისას მყავდა ნანახი. მის მერე ათას წყალს ჩაველო და ბავშვობის ნიშანწყალიც არ შერჩენოდა სახეზე. ხალათის განიერი სახელოებიდან გამოყოფილი ხელები თითქოს უსისხლო ჰქონდა და ყვითელ ფერს დაიკრავდა, ჩრდილში ამოსული სიმინის ღეროსავით. გამხდარ თითზე ბეჭედი უბზინავდა.

-როგორ მიდის ცხოვრება? ახალი რა იცით? - იკითხა ყოფილი სულთნის ცოლისძმის ვაჟიშვილმა, უკანასკნელად მოქაჩა და ყალიონიდან ნამწვავი გადმოაგდო.

-მე ერთი უბრალო გლეხი ვარ და მიწურში ვცხოვრობ, მეორე სართულიდან უკეთესად არ დაინახავ ყველაფერს? - უპასუხა ტაპირმა.

-თავს ნუ ისულებლებ, რომელი გლეხი შენა ხარ, ყველანი ალიმს გემახიან. სახლი წიგნებითა გაქვს გატენილი და კალამს ხელიდან არ უშვებ.

-რაც მართალია მართალია, ანბანი შევადგინე და უბიხების ისტორიას ვწერ, მაგრამ იმით ვსაზრდობ, რაც დამითესია და მომიმკია.

ერთი და მეორეც თურქულად ლაპარაკობდნენ

-შენ ძალიან ნიჭიერი კაცი ხარ, ეს სტამბულიდანაც მახსოვს. მაგრამ ვირმა რა იცის, ხურმა რა ხილია. წიგნებმა აგირია გზა-კვალი, სატირალიც არის და სასაცილოდ დროის დინების საწინააღმდეგოდ ცურვა.

-ყველა თავისი ჭკუითა და სინდისით ცხოვრობს...

-ჯიუტი სწავლული ვირზე უარესია. ერთი მითხარი, რისის შეცვლა შეგიძლია? გარემოება შენზე ძლიერია. ქვის კედელს შუბლით ვერ გაიტან. უკეთესი იყო, საკუთარ თავზე და შვილებზე გეფიქრა.

-დიდი სიამოვნებით მივიღებდი ამ რჩევას, შენ რომ იფიქრებდე შენსავე ქვეშევრდომებზე.

მანსოუმ ქათქათა ცხვირსახოცი ამოიღო და ერთიანად გაოფლიანებული სახე გაიწმინდა. მერე ვერცხლის სათუთუნე გახსნა და მოგვაწოდა.

-მოწიეთ!

-არ გვინდა, - ორივეს მაგივრად იუარა ტაპირმა.

მანსოუმ ისევ გააბოლა და განაგრძო.

-რა საჭიროა, მდიდრებსა და ღარიბებს შორის შუღლის დათესვა? ეს ხალხს ვერაფერს უშველის. განა ისეთ ადამიანებს, როგორც შენა ხარ, ტაპირ, შეუძლიათ ადამიანის ბუნების შეცვლა? პატივმოყრული თავდაჯერებაა და მეტი არაფერი. მარტო შენ რომ იღუპავდე თავს შენი წინდაუხედაობით, კიდევ არაფერი, მაგრამ შენ ხომ მთელ ხალხს აბუნტებ და არ უფიქრდები, რომ ამით შეიძლება ბევრი დაღუპო - და თითქოს ჩემგან მხარდაჭერას ელოდა, გადმომხედა და თქვა - ხომ სწორი ვარ, ზაურყან?

-ტაპირს ხალხის დახმარება სწადია და რასაც აკეთებს, ყველაფერს წმინდა გულით აკეთებს. არც ანგარება ამოდრავებს და არც რაიმე წინასწარგანზრახვა. მაპატიე გულახდილობა, მანსოუ, და შენთან ხომ ვერ მოვა ხალხი რჩევის საკითხავად, ან უსამართლობაზე საჩივრით. ისე კი შენ უნდა გევალებოდეს კარინკ-ოვასში მცხოვრებ ყველა უბიხზე ზრუნვა.

მასპინძელმა ჩაიცინა:

-შენც ჩაგწვეთებია ამ შინ გამოჩეკილი მქადაგებლის შხამი, - მანსოუმ ტაპირისკენ გაიქნია თავი, - თუ ციხეში დააგროვე ტილებთან ერთად, ეგ ჭკუა-გონება?

-ციხე და გაჭირვება რას არ გასწავლის კაცს.

მანსოუს, შარდინის ძეს, თავი ჩაექინდრა და რაღაცას წონიდა გონებაში. დივნის თავზე დაკიდებულ სურათებს ავხედე და მოულოდნელობისგან შევხტი

კიდევ. უსირცხვილოდ გაშიშვლებული მძინარე ქალი დავინახე. გადახდილი საბანი დაუდევრად ეგდო ხალიჩაზე, საწოლის ახლოს, სადაც შიშველი ხარჭა განისვენებდა. ხელები ისე ამოეწყო თავქვეშ, რომ ოქროსფერბუსუსიანი იღლიები მოუჩანდა. ფეხი ფეხზე ჰქონდა მიდებული. შევცბუნდი და თვალი მოვაშორე სურათს. იმ ქვეყანაში სადაც ალაჰი ადამიანების გამოსახვას კრძალავდა საერთოდ, სადაც ქალები სახეს იფარავდნენ, ასეთი სურათის ქონება მკრეხელობა და დიდი ცოდვა იყო. „მანსოუ, შარდინის ძე, ნაღდად ბიწიერი კაცია“ - გადავწყვიტე მე.

-ლობე-ყორეს მოდება რაში გჭირდება მანსოუ - გაისმა ტაჰირის ხმა, - პირდაპირ მითხარი, რატომ დაგვიბარე?

მსახურმა, ქვევით რომ შემოგვეფეთა, ლანგრით სამი ფინჯანი ყავა მოგვართვა და გაგვერიდა.

-უბიხები გადმოსახლების დღიდანვე ლიბრივით გადაეკრნენ თურქეთს თვალზე, - შეუცბუნებლად და დინჯად დაიწყო მანსოუმ, შარდინის ძემ.

ტაჰირს მეტი მოთმინება უნდა გამოეჩინა და საშუალება მიეცა მასპინძლისთვის ბოლომდე ამოეღერდა სათქმელი, მაგრამ ზოგჯერ გამოცდილ მსროლელსაც ავიწყდება ხოლმე ჩახმახის ჩაკეტვა:

-ლიბრი მიზეზი კი არა, შედეგია!

მანსოუს თითქოს არც გაუგონია თანამოსაუბრის ენამწარობა.

-ამ სახელმწიფოს მმართველი ალაჰის წარმოგზავნილ კაცად ითვლება, მისი ნაცვალია დედამიწაზე. ამიტომ ყველა ქვეშევდრომი ვალდებულია, სისხლით ხორცამდე მუსულმანი იყოს. ხელისუფლებისთვის ერთი რამ ცხადია: რწმენა თუ დაიკარგა, არეულობა დაიწყება. უბიხები კი მხოლოდ თვალის ასახვევად დადიან მეჩეთში.

-სულთანს ისიც უნდა მოეხსენებოდეს, რომ უნაკლო ქვეშევდრომები არ არსებობენ, ასეთებს მხოლოდ სამოთხეში თუ ნახავს, სადაც მას შავთვალა ჰურიები ელოდებიან. გარდა ამისა, მინდა მოგახსენო, რომ მაჰმადი, ძალადობის ნებას არ რთავდა მათ მიმართ, ვინც რწმენის მიღებაზე ჯიუტობა, თუკი ისინი უსიტყვოდ ემორჩილებიან მის ძალაუფლებას და ხარკს არ იხდიან. და განა ჩვენ კი არ ვიხდით გადასახადს?

-წინასწარმეტყველის მოძღვრებაზე მსჯელობა მხოლოდ სულთანს შეუძლია, შენ კი ჯერ ვეზირიც არა ხარ. დროა, უბიხეზიც მუსულმანებს შეუერთდნენ ნახევარმთვარიანი მწვანე დროშის ქვეშ. თავიანთი სახელები და გვარები თურქულად შეიცვალონ და ოსმალებად ჩაეწერონ.

-უმრავლესობამ ისედაც დაივიწყა თავიანთი ბითხა. თურქულად დადიან, მეჩეთში დადიან და ახლა სახელებიც გამოიცვალონ? ეს უკვე მეტისმეტია...

-ასე მოითხოვს კანონი, ვინც ოსმალეთის იმპერიაში ცხოვრობს, ოსმალო უნდა იყოს და მიინდა გაგაფრთხილო ტაჰირ, შფოთს ნუ ატეხავ, ფრთხილად იყავი, თორემ თავსაც დაიღუპავ და სხვებსაც დაღუპავ. ასანთი, რომლითაც მეჩეთის დაწვა უნდათ, მეჩეთზევე უფრო ადრე იწვის. მიეცი უბიხებს მაგალითი და გვარი გამოიცვალე.

გვერდითმა კარმა გაიჭრიალა და ოთახში ახალგაზრდა ქალი შემოვიდა. გრძელი, მოკლესახელოებიანი თეთრი კაბა ეცვა, მკერდი ღრმად ჰქონდა ამოჭრილი. შემოვიდა და ვარდისა და ამბრის სურნელებით გააბრუა იქაურობა. რატომღაც ასე გავიფიქრე: „ნეტა ეს ხომ არ არის სურათზე გამოხატული?“ მე და ტაჰირი მაშინვე წამოვდექით და მივესალმეთ. ლამაზმანმა გაგვიღიმა, მანსოუსთან მივიდა და ჩემთვის უცნობ ენაზე რაღაც უთხრა. მასპინძლის სახლი რომ დავტოვეთ, ტაჰირმა მითხრა, დიასახლისი ფრანგულად ლაპარაკობდაო. სასეირნოდ მიდიოდა და ალი ხაზრეთ ფაშას ნახვას აპირებდაო.

-სალამოს ჩემი მოკითხვა არ დაგავიწყდეს, - გაიხუმრა ახალგაზრდა დიასახლისმა. წასვლისას ხელი გაუწოდა ტაჰირს, მერე მე მომიახლოვდა, გოცებით შემომხედა და თქვა: - ოი, ლა-ლა-ლა, კავკასია!

ფრთხილად შეახო ხელი ჩემს ქამარ-ხანჯალს, ჩოხის ქილებს და სახეზე შიში და აღტაცება გამოეხატა ერთდროულად!

-ოჰ!

ქალმა ისევე მოულოდნელად დაგვტოვა, როგორც გამოჩნდა. ტაჰირმა, მანსოუს, შარდინის ძეს შენიშნა:

-შენ დიდ ცოდვად არ მიგაჩნია, შენი ცოლი მუსულმანივით რომ არ იფარავს სახეს?

-ის ხომ ფრანგია, კათოლიკე...

-ალაჰი მართლმორწმუნეებს ადამიანების გამოსახვას უკრძალავს, შენ კი შიშველი ქალის სურათი გიკვიდია... აბა, რომელიმე უბიხს დაეკიდა ასეთი სურათი...

-ერთად რომ ვსწავლობდით, შენ ლათინური ნათქვამი მომიყვანე მაგალითად: „ის რაც იუპიტერისთვის დასაშვებია, ხარისთვის იკრძალება.“ მე არც უბიხი ვარ და არც თურქი, მე ევროპელი ვარ.

-ბატონი ევროპელი რატომ იწუხებს თავს ჩვენი ჭკუის დარიგებით, ან რატომ ცდილობს საფრთხეზე რომ აგვაცილოს თავიდან?

-სიკეთე მინდა თქვენთვის და იმიტომ.

-სიკეთე თუ გინდა, მაშინ არ შეგეძლო შენი სიმდიდრის პატრონს ჩვენთვის მექთები აგეშენებინა, ან თუნდაც ჩემი ანბანის გამოცემისთვის გაგელო თანხა?

-კი შემეძლო, მაგრამ ვის რაში სჭირდება? გაიგე, ეს სისულელეა. დიდი ერი, თუნდაც ძალდატანებით რომ იშველიებს ხოლმე პატარა ერს, დროის კარნახით ხდება ხოლმე. უბიხური ენა კი შენმა შვილიშვილებმა არ იციან. თურქული ენა კი გაცილებით მეტს მისცემს მათ, ვინემ ოთხს კედელს შუა გამომწყვდეული უბიხური. ახლა ლათინურზეც აღარ ლაპარაკობენ, მერე რა წიგნები იწერებოდა ამ ენაზე!

-ასე თუ წავიდა საქმე, მაშინ ყველაზე ადვილი ის იქნება, მთელი მსოფლიო ერთ ენაზე რომ დაიწყებდეს ლაპარაკს, თუნდაც ფრანგულზე. ახლა ლათინურზეც მოგახსენებ, - დაუმატა კამათით გაცხარებულმა ტაჰირმა, - ის საუკუნეების მანძილზე ცოცხლობდა, მიუხედავად იმ იმპერიის დაცემისა, რომლის სახელმწიფო ენასაც თვითონ წარმოადგენდა.

-აბა, ერთი გონების თვალი გადაავლე, ჯიუტო ტაჰირ უბიხების ისტორიას და თუნდაც ერთი გამოჩენილი პიროვნება დამისახელე. ვერ დამისახელებ და იცი რატომ? იმიტომ რომ ასეთი პიროვნება არ არსებობს, ჰოდა რითი შეგიძლია იამაყო? არაფრით. ვისზე უნდა უამბო შვილებს? თარეშების წინამძღოლებზე? გაბურძენილ მოსისხარებზე. თავზე ხელაღებულ ყაჩაღებზე? ბავშვები მაინც შეიბრაღე. შეიგნე, უბიხების ბედი, თვით ისტორიამ გადაჭრა და მისი ბორბლის შეფერხება სასაცილოა და უშედეგოა. რაც უფრო მალე მიეკიდებიან უბიხი ახალგაზრდები ოსმალეებს, უფრო მოიგებენ, რადგანაც სწავლა-განათლებით, კულტურით თუ ხელოსნობის განვითარებით თურქები მრავალი საფეხურით მაღლა დგანან, ვიდრე ბევრი პატარა ერი, უბიხებზე რომ არაფერი ვთქვა.

მე ვეღარ მოვითმინე.

-უფრო მარტივად თქვი, მგლებთან თუ ვცხოვრობთ, მგლებივით უნდა ვიყმუვლოთ, არა?

საოცარი იყო: მანსოუ, შარდინის ძე გაცოფებული არ წამომხტარა, აუღელვებლად განაგრძობდა ჩემს დამოძღვრას:

-უბრალოდ გადარჩენა თუ უნდათ უბიხებს, სხვა გამოსავალი არ აქვთ, გარდა იმისა რომ სულთნის ძალაუფლებას მიანდონ თავიანთი ბედი. ალი ხაზრეთ-ფაშა, ვისაც ეს სამფლობელოები ემორჩილება, რაზმებს კრებს აჯანყებულის წინააღმდეგ, ჰოდა, უბიხი ჭაბუკებიც დაირაზმონ სულთნის დროშის ქვეშ.

-კი მაგრამ, საიდან შეაგროვებ უბიხ ჭაბუკებს, განა ბევრი მათგანი დაბრუნდა ბალკანეთიდან? ვინც დაბრუნდა ისიც ხეიბრები და ავადმყოფები არიან.

-შენ და ზაურყანი თუ მოუწოდებთ, უბიხები იარაღს აისხამენ.

-ღმერთმა აცხონოს დედაშენი, და ტაჰირი მართალს ამბობს, ჩვენ რაღა დახმარება შეგვიძლია, - ვთქვი მე.

-რაც არ უნდა იყოს, სულთან თუ არ მოეხმარებით ქემალ ფაშას წინააღმდეგ ბრძოლაში, ღალატად ჩაგითვლით და არაფრით არ გაპატიებთ. ჩემი დახმარების იმედი კი ნუ გექნებათ, თუ ალი ხაზრეთ ფაშა მტრის თანამზრახველად ჩაგთვლით და ჯარით გამოილაშქრებს თქვენზე, აქედან აგყრით უბიხებს და თქვენს სახლებს ბამბის შესანახ ბელლებად გადააქცევს.

-მაშინ ველარც შენ იცხოვრებ აქ, თავი ველარ შევიკავე მე.

-ვიცი, ასე იქნება, - მშვიდად დამეთანხმა მანსოუ. ფეხზე წამოდგა და სარკესთან მივიდა. - მაგრამ მანსოუზე ნუ დარდობთ, - წარბებზე თითი გადაისვა, - ჰუსეინ ეფენდის უნდა ჩემი სახლისა და მიწის ყიდვა. მე სიმამრთან მივემგზავრები საფრანგეთს. შამპანის პროვინციაში ულამაზესი კუთხე მელოდება ვენახებითა და მარნებით. იქ შევსვამ თურქის მომხრე სულთნის მომხრე თურქების სადღეგრძელოს და თქვენი სულების გასანათებელსაც, თუ არ დამიჯერებთ.

-ჰო, შენ იქ ყურძენს დაწურავ, ჩვენ კი აქ გაგვსრესენ, - ზიზღით აღმოხა ტაჰირს.

-მე თამაშიდან გავდივარ, შეიძლება არც კი გამეფრთხილებინეთ და ისე წავსულიყავი, პასუხს მომთხოვდით თუ რა...

-სადაც არ უნდა წახვიდე, უბიხების ნაღველი მაინც მოგძებნის და ყელში წაგიჭერს.

-გეყოფა კინკლაობა! უბიხების ბედს გულგრილად რომ არ ვუყურებ, იმიტომ გაგაფრთხილეთ, - მერე ტაპირს მიუბრუნდა და მკვახედ უთხრა: - გახსოვდეს, გუშინდელი დღის მოქადაგევ, ჩემს რჩევას თუ ფეხებზე დაიკიდებ, ნულარ ინანებ! ახლა კი მშვიდობით!

მანსოუმ თავი დაგვიქნია და დარბაზიდან გავიდა.

იმ საღამოს ზაურყანმა ჩვეულებრივზე ადრე შეწყვიტა თხრობა. დიდხანს დუმდა დაქანცული, მერე საყოფაცხოვრებო საკითხებზე დავიწყეთ ლაპარაკი. ცუდ ხასიათზე იყო: რომელიღაც სიტყვა ვერც უბიხურად გავიხსენე და ვერც აფხაზურადო, ბოლოს და ბოლოს გამოირკვა, რომ ეს სიტყვა ტაპა იყო.

-რა უბრალო სიტყვაა, - ბრაზობდა ზაურყანი, - და რამდენი წელია არავის უხსენებია უბიხურად, არც აქ და არც მეზობლებში, თითქოს სამარეში ვცხოვრობ. მავუწყდება და მავიწყდება სიტყვები.

ის კიდევ დიდხანს იჯდა ფრთებჩამოყრილი და დუმდა. ხელები თავზე შემოეჭდო. მე კი მინდოდა თუ არა, ვიჯექი და მივჩერებოდი და იმ ტრაგედიაზე ვფიქრობდი, რომელთანაც ამ სახლში შემახვედრა ბედმა.

ჩვენი შეხვედრის პირველ დღეებში ზაურყანს თითქოს არ სჯეროდა, რომ შეიძლება უბიხური ენა დაიღუპოს, მარწმუნებდა, რომ უბიხური მის სამშობლოში, უბიხეთშია შენახული, რომ მისი გაქრობა ისევე არ შეიძლება, როგორც მთების, მდინარეებისა და ტყეების. მე არ ვედავებოდი, ის იყო რომ მისი სიკერპე მაცოცხლებს.

და უცბად, იმ ღამეს მივხვდი, რომ მოხუცი მარტოდმარტო ცხოვრობდა იმ ენასთან ერთად, რომელიც არავის არ სჭირდებოდა მის გარშემო, ცხოვრობდა, როგორც ერთადერთი ცოცხალი მკვდრებში და საკუთარ თავს ინუგეშებდა. და ეს რაღაცის მკვდრების იმ სუფრას მოჰგავდა, ჩვენი შეხვედრის პირველ დღეს რომ გაშალა.

ზაურყანმ ზოლაკმა არ იცოდა სიტყვა „პრობლემა“, მაგრამ ცხოვრებამ მრავალგზის დააყენა მის წინაშე ენის პრობლემა, რომელსაც ვერსად გაექცეოდა.

წლების მანძილზე მხოლოდ თავის თავს ელაპარაკებოდა უბიხურად, ენატრებოდა მშობლიური ენა, როგორ იმქვეყნად გამგზავრებული ახლობლები. რამდენჯერ მიწვდომია მის სმენას შორიდან ხალხის გაურკვეველი ლაპარაკი და იმედოვნებდა, იქნებ მშობლიური ენაც გავიგონო. მერე კი, როცა ამდენი ხნის შესვენების შემდეგ, როგორც იქნა დაუბრუნდა თავის ხალხს, აუტანელი იყო ის მწარე სინამდვილე, დღითიდღე რომ მცირდებოდა მოხუცების რიცხვი, ვისაც ბავშვობიდან უბიხურ ენაზე ლაპარაკობდა, ისმენდა მათ საუბარს მშობლიურ ენაზე. სამაგიეროდ მრავლდებოდნენ ახალგაზრდები, რომლებმაც ცუდად, ან საერთოდ არ იცოდნენ ეს ენა.

ჰოდა, თვითონ ცხოვრებამ შეაჯახა ზაურყანი ამ პრობლემასთან. სამშობლოში რომ ყოფილიყო, წარმოდგენაც კი არ ექნებოდა, არასოდეს არ იფიქრებდა, მისთვის უბრალოდ არც კი იარსებებდა ეს პრობლემა.

ჩემთვის? ჩემთვის, როგორც მშობლიური ხალხის შვილისთვის, ეს პრობლემა გადაჭრილია, რადგან თვით ხალხის ცხოვრებაშია იგი გადაჭრილი.

სამაგიეროდ ეს პრობლემა - უბიხური ენის შესწავლა, როგორც მეცნიერ-ფილოლოგებისათვის, პირდაპირ არის დაკავშირებული ჩემს სპეციალობასთანაც. ჩემთვის ეს ალტერნატივაა იმ გზაზე, რომელსაც ჩვენ დავადექით მშობლიურ ქვეყანაში. მწარე ალტერნატივაა, რომელთან შერიგებაც ძალზე ძნელია, რომელ ხალხსაც არ უნდა ეხებოდეს იგი. მაგრამ ეს რომ არ მადლევაბდეს, არც ზღვას გამოცურავდი და ამ შიშველი დაბლობის განაპირას ვედარ შევხვდებოდით ერთმანეთს ასი წლის ზაურყანი და მე - ოცდაათი წლის ახალგაზრდა, ორივენი თავისებურად რომ განვიცდით ამ პრობლემას.

ბითხას დაკარგვა და ტაჰირის სიკვდილი

იცი, ძვირფასო შარახ, რითი განსხვავდება მეხსიერება ქალისგან? როგორც ვხედავ, არ იცი. ნუ იტყვ თავს ამის გამოსაცნობად, სულ უბრალო რამ არის: ქალი მხოლოდ მაშინ თუ უღალატებს კაცს, ახალგაზრდა რომ არის, მეხსიერება კი მაშინ დაიწყებს ღალატს, როცა დაბერდება. ჰოდა, ნუ გაგიკვირდება, შვილო, უფრო და უფრო თუ დამიწყებს ღალატს ჩემი მეხსიერება.

მუსტაფა ქემალს რომ ფაშის წოდება ჩამოართვეს, იმ წელიწადს ბამბის უხვი მოსავალი მოვიწიეთ. გახარებული უნდა ვყოფილიყავით, მაგრამ ისეთი დრო იდგა, რა გაგვახარებდა. ომი იყო და ბაზრისკენ მიმავალი გზები მტრულად განწყობილ ჯარებს ჰქონდათ გადაკეტილი. ერთ მხარეს საფრანგეთის, ინგლისისა და

საბერძნეთის ძალაუფლებაში ნებით თუ უნებლიეთ მოხვედრილი სულთნის ჯარი იყო და მეორე მხარეს ქემალის მოხმარებისა, რომელთაც ფიცი ჰქონდათ დადებული, გაენთავისუფლებინათ სამშობლო. გადამყიდველები ტურებივით დაწანწალებდნენ ვილაიეთში, ჩალის ფასად იძენდნენ ბამბას, ფრონტის ხაზს იქით გზავნიდნენ და სამმაგად ყიდდნენ. მერედა, ვის შესჩივლებდი რამეს? თვითონ ჰუსეინ ეფენდი ცოტა ფულს როდი შოულობდა ამ საქმიანობით. მასთან კანონსა და სამართალს ვერ იპოვნიდი კაცი, სტამბულში კი, ხმებს თუ დაუჯერებდი, სულთანი უცხოელების ტყვე გამხდარიყო და თითქოს არავითარი ძალაუფლება აღარ გააჩნდა. მან გაუსამართლებლად გამოუტანა სასიკვდილო განაჩენი ქემალსა და მის მომხრეებს. დედაქალაქში ყოველ დღე ხანძრები ჩნდებოდა, ფეთქდებოდა თოფის წამლის საწყობები, იწვოდა სამხედრო საჭურვლით დატვირთული გემები გალატის ხიდთან. სულთნის სასახლის ილდიზ კოსკის ახლოს კი განუწყვეტლივ ისმოდა სროლის ხმა. სულთნის მიერ აჯანყებულების წინააღმდეგ გაგზავნილი ასკერები ხშირად გადადიოდნენ სტამბულში სიკვდილმისჯილი ქემალის მხარეს, რომელიც ანკარაში უპირველეს კაცად იყო მიჩნეული. ქვეყანა ორ კაცზე მოხურულ ტყაპუქს ჰგავდა, ჩვენი სოფელი კარინჯ ოვასი კი ქარავან-ფარდულს დაემსგავსა. ვინ აღარ ირეოდა იქ. ფრანგებსაც ვხვდებოდით, ბერძნებსაც და სულთნის ბაშიბუზუკებსაც. არც სირცხვილი დააჩნდათ და არც ნამუსი არც ერთს. ყველა პოსტზე მდგომისთვის საჭმელი უნდა გეჭმია. შენ თუნდა გარეთ გაგეთია ღამე, მისთვის ბინა უნდა დაგეთმო. ამას თავი დაანებე და ჩვენი უბიხი ბიჭები ნარდს თამაშობდნენ და წარამარა კინკლაობდნენ. ერთხელაც აჰყვნენ ერთმანეთს და საქმე სისხლამდეც მივიდა. ერთ-ერთ მათგანს ჭრილობა დაეტყო სახეზე. დაზარალებული ნაგვაელების დიდგულა გვარისა იყო და ისეთი ამბავი ატეხეს, თითქოს საიქიოს გაესტუმრებინოს ვინმეს მათი თანამემამულე.

-თვალი თვალისა წილ! ასეთი ნაჭრილობევით მშვიდად ვერ ვიცხოვრებთ. შეურაცხყოფა შურისგებას მოითხოვს.

ბიჭს, რომელმაც სახეზე ნაწიბური გაუჩინა თავის ყოფილ ამხანაგს, ფარხათი ერქვა, ჩიზმაას გვარიდან იყო. ნათესავებმა იყნოსეს, რომ ეს სისხლი ასე უკვალოდ არ ჩაივლიდა, მაგრამ არ შეშინდნენ, პირიქით, ნაგვაელებთან შერიგებაზე უარი თქვეს.

-შერიგებაზე თუ დავიწყებთ ლაპარაკს, ეს მშიშარა ნაგვაელები იფიქრებენ რომ ჩვენ დავსუსტდით, - ამტკიცებდა ერთი, მომავლის მჭვრეტელად რომ მოჰქონდა თავი, ღმერთმა იცის საიდან და რატომ.

-ფარხათი ჩუმად უნდა გავამგზავრო შარაულებთან და ვთხოვოთ თვითონ ჰუსეინ ეფენდიმ შეიფაროს. - რჩევას იძლეოდა მეორე, რომლის ჭკუა-გონებაც, როგორც მაშინ ბოროტი ენები ამბობდნენ, თვით მაშინდელ დიდ ვეზირს თევფიკ-ფაშასაც კი შეშურდებოდა.

ჰოდა, ადგნენ და ფარხათი შარაულებთან გააგზავნეს. მან შვილივით მიიღო ფარხათი, მოეფერა, შეაიარაღა და ჩაფრებში ჩარიცხა, ალი-ხაზრეთ ფაშას ქონებას რომ იცავდნენ. იარაღსხმული და ფიცხ ცხენზე ამხედრებული ფარხათი არაფრით განსხავდებოდა ქურდი და მყვირალა დელიბაშებისგან, რომლებისთვისაც, როგორც თვით ჰუსეინ ეფენდისთვის, უმწეო კაცისა და წიწილას მოკვლა ერთი და იგივე იყო. მართლაცდა, ემირის ძაღლი, თვით ემირზე უარესია. ზოგჯერ ამ თავზეხელაღებულების რაზმი, რომელშიც ფარხათიც იყო, კარინჯ-ოვასშიც გამოჩნდებოდა და ყოველი მათი გამოჩენა თარეშს ჰგავდა.

ალი ხაზრეთ ფაშა შორიდან მყავდა ნანახი მანსოუს მამულში და ახლა ჩვენთან რომ გამოჩნდა, ხელად ვიცანი. შავ არაბულ აჯილდაზე იჯდა და ცალი ხელით წინა კეხს ჩაფრენოდა, თითქოს ეშინოდა უნაგირიდან არ გადმოვვარდეო. გვერდით თეთრ მერანზე ამხედრებული მაღალ-მაღალი და ლატანივით თხელი ფრანგი გენერალი მოჰყვებოდა. თავზე კაჰკაჰის ქუდივით ედო კოკარდიანი ქუდი. მათ უკან კი ნალივით მორკალულიყო ცხენოსანი ამაღა. მუხტარი ხალხს გამოეყო და მხედრებს მიუახლოვდა. ქუდი მოიხადა და მიესალმა, მაგრამ ფაშამს, ადგილზე რომ აცეკვებდა ცხენს, ყურადღება არ მიაქცია, ის ხალხს მიუბრუნდა.

-კარინჯ-ოვასის პატივცემულო მცხოვრებნო, მე არ მჯერა, რომ თქვენ ფიცი გაგეტეხოთ და დიდი სულთნის, დედამიწაზე ალაჰის ნაცვალის მხარდაჭერაზე უარი გეთქვათ. მე არ მჯერა, რომ თქვენ თქვენივე დიდებული თანამემამულის ანზავურ-ფაშას გულის მოკვლა გინდოდათ. თურქეთმა თავისი მიზეზით როდი განიცადა დიდი დანაკლისი მოსოფლიო ომში. ამით სარგებლობდნენ თვითმარქვია მხედართმავრები და შფოთსა და უთანხმოებას თესავდნენ, მაგრამ სულთანი კვლავ მოუგრებს მათ კისერს, თანაც ოქვენ სულთანი მარტოდმარტო არ გეგონოთ. აბა შეხედეთ! ჩემ გვერდით, ფრანგი გენერალი დგას, ეს მამაცი მხედართმთავარი თავისი ჯარით მოვიდა, დიდი სულთნის - ქვეყნის კანონიერი მმართველის დასახმარებლად. მარტო ბრწყინვალე ფრანგმა მეომრებმა როდი გაუწოდეს სულთანს მეგობრული ხელი, ინგლისელები და ბერძენებიც სულთნის მოკავშირეები არიან. ჰოდა, ვინ აღუდგება წინ, ასეთ ძალას? მამაცო უბიხებო, გაიხსენეთ უმძიმეს მდგომარეობაში ჩავარდნილებს თურქეთის ხელისუფლების მესვეურებმა რომ მოგცეს თავშესაფარი და ათასნაირი წყალობა გიბოძეს. საზიზღარი თვითმარქვიები კი ჩირქს გცხებენ,

ხმებს ავრცელებით თითქოს, თქვენ უარს ამბობთ დიდი სულთნის ჯარში სამსახურზე.

ხალხს სითი გამოეყო, მხედრებს მიუახლოვდა, ქუდი ამოიღლია, თაყვანი სცა და დაიწყო:

-მოწყალეო ფაშა, შენ მართალი ხარ, სულთანთან მტრულა არ ვართ განწყობილი, მაგრამ მეომრები საიდან შევავროვოთ მისი ჯარის შესავსებად? ერთი ბეწონილა დავრჩით. ახალგაზრდები თითქმის ყველანი ბრძოლებში დაიხოცნენ...

ალი ხაზრეთ ფაშამ მოულოდნელად შეაწყვეტინა:

-არ გეკადრება, მოხუცო, ჩემი მოტყუება. ეი, მუხტარ, წვევამდელების სია მომაწოდე!

მუხლებში მოკაკულმა მუხტარმა ფაშასთან მიირბინა, უბიდან ამოღებული ქაღალდები ქარმა აუფრიალა.

-აი, ხედავ მოხუცო, რამდენი წერია? ამ სიაში შეტანილები ვალდებულები არიან, საჭიროების დროს მაიდანზე გამოცხადდნენ. ვინც გაწვევაზე უარს იტყვის, სამხედრო სასამართლოს გადაეცემა. როგორც ვხედავ, თქვენში შფოთისთავეები გაჩენილან, რომლებიც შულს თესავენ და გაბუნტებენ. ეი, მუხტარ, შენ რა, სამშობლოს მტრებს მფარველობ? რატომ არ შეგვატყობინე სოფელში მტრის მსტოვრები რომ გაჩენილან?

შიშისაგან აცახცახებული მუხტარი ფაშას წინაშე მოიდრიკა და ჩაიბუტბუტა!

-მე ჰუსეინ ეფენდის მოვახსენე!

-ჰოო, გამახსენდა, გამახსენდა... რომელიღაც სწავლული ამღვრეს აქ წყალს...

-სწორია ჩემო ბატონო, სახელად ტაჰირი ჰქვია.

-სად არის ის მოლალატე?

-ის მოლალატე არ არის ფაშა, მას მთელი ხალხი პატივს ვცემთ - წამოიძახა სითმა და ქუდი დაიხურა.

-გეკითხებით, სად არის-მეთქი!

-სტამბულს გაემგზავრა.

-რატომ?

-ჰუსეინ ეფენდის უჩივის.

-აი თურმე რაში ყოფილა საქმე!

-უკანონოდ არაფერს აკეთებს, თანაც სტამბულს გაემგზავრა, სხვაგან ხომ არა.

-ვიმედოვნებ, რომ - ისევ მიუბრუნდა ფაშა ხალხს, - მამაცი უბიხები კვლავაც ისახელებენ თავს სულთნისა და ხალხისთვის ბრძოლაში.

-მეკითები რითი დამთავრდაო თქვენი შეხვედრა ფაშასთან, ძვირფასო შარახ? არაფრით. სხვაც ბევრი ჰქონდა სახლავფორთო ფაშას და წავიდა. სანამ ხალხს სულთნის არმიისთვის აგროვებდნენ, ჩვენი ბიჭების უმრავლესობა უკვალოდ გაქრა. ზოგიერთი მოუხერხებელი კი, მაინც წაიყვანეს, გაქცევა ვერ მოასწრეს და იმიტომ. მაგრამ ვისაც ღმერთი არ წყალობს, ასე ემართება ხოლმე, უდროო დროს აჩქარდებიან და უდროო დროს შეფერხდებიან...

ერთ დილას, მზე კარგა ხნის ამოსული რომ იყო, სოფლის გზაზე მტვრის კორიანტელი დადგა და მხედარი მოვარდა. იგი შეუკაზმავ ცხენზე იჯდა და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა გაჰკიოდა:

-ხალხო, თქვენი სალოცავი დაიკარგა, ბითხა გაქრა!

-როგორ თუ დაიკარგა, როგორ თუ გაქრა?! - საკუთარ ყურებს არ უჯერებდა ხალხი.

-გორაკის ძირას მიდით! ყველანი წადით, ყველანი, თქვენი თვალთ ნახეთ!

ქარისაგან წაღებული ნაპერწკალივით მოედო მთელს სოფელს საშინელი ამბავი. ხალხი გორაკისკენ გაიქცა. სითი შეუძლოდ იყო, მაგრამ ბითხას დაკარგვა რომ გაიგო, ავადმყოფობა დაავიწყდა, ჩაიცვა და კვერთხზე დაყრდნობილმა გორაკისკენ გასწია. ძლივს ვეწეოდი. გორაკის ძირას იმდენი ხალხი შეგროვილიყო, წინათ რომ გროვდებოდნენ ხოლმე მორწმუნენი. მოხუცები გორაკის მწვერვალზე ავიდნენ და თავისდა გასაოცრად დარწმუნდნენ, რომ ბიჭი, მთელი სოფელი რომ ააფორიაქა, მართალს ამბობდა. ქვის ნიშა, სადაც ქორის ხატებიანი ბითხა იყო დასვენებული, დაენგრიათ. ერთადერთი რცხილა კი მოკლული გუშაგივით ეგდო, ძირში გადაჭრილი. ხალხი ხმას არ იღებდა. მოხუცი სითი დიდხანს ათვალაიერებდა ქვის ნატეხებს, ნაჯახის ნაკვალევს ხის დაკორძილ ძირზე. თითებით სრესდა დამჭკან ფოთლებს. მერე წელში გასწორდა, ხალხს თვალი მოავლო და თქვა:

-ბოროტებაა ჩადენილი! ვიღაცამ მოიტაცა ჩვენი სალოცავი, მაგრამ ეს არც დღეს მომხდარა და არც გუშინ, ფოთლები ჩამპალა და ნაჯახის ნაკვალევაც ჩამუქებულა.

ხალხი აყაყანდა. ბევრ მათგანს ძველებური რწმენა აღარ ჰქონდა, მაგრამ მკრეხელობამ შეურაცხყო. იმ წუთებში სისხლმა გაახსენათ, ვინც იყვნენ და მრისხანებან ყველანი ერთად შეაკავშირა. ზოგჯერ დიდი ხნის დამდურებული ნათესავებიც ასე ურიგდებიან ხოლმე ერთმანეთს ვინმეს სატირალში.

დამიჯერე, შარახ, ისე ვიყავი, თითქოს სასიკვდილო ჭრილობა მოეყენებინოს ვინმეს. დამნაშავე რომ დამენახა, მაშინ საკუთარი ხელებით დავახრჩობდი.

-ვინ გაბედა ასეთი მკრეხელობა? ო, ყოვლისშემძლე ბითხა, მეხად და ელვად დაატყდი თავს იმ ბოროტმოქმედს. წყეულიც იყოს უკუნითი უკუნისამდე მთელი მისი მოდგმა! - ქუდი მოეხადა და ცისკენ აცახცახებული ხელებაპყრობილი იწყევლებოდა მოხუცი თათლასტანი.

-ამინ! - გამოეხმაურნენ ხალხიდან.

„ამას უბიხი არ ჩაიდენდა,“ - გავიფიქრე მე, მაგრამ თურმე ხმამალლა გამიფიქრია და ვიღაცამ ხალხიდან მიპასუხა:

-სწორია ზაურყან, ეს ჩვენი მტრის ჩადენილია.

მაგრამ ტაპირის მელოტმა, უგვანო და ელამმა მეზობელმა (სამწუხაროა, სახელი აღარ მახსოვს) გაიცინა და დაიძახა:

-სხვაზე დაბრალება ადვილია, ვინმე ჩვენთანმა თუ ჩაიდინა ეს?

-ნუ სულელობ! - ხმა გააკმენდინა ელამს დაუთმა.

-რატომ ადრე ვერ შევნიშნეთ, ბითხა რომ აღარ იყო თავის ადგილას? - იკითხა შავთავსაფრიანმა ქალმა. მისი შეკითხვა ყველა მამაკაცისადმი საყვედურად გაისმა.

თითქოს მოხუცებს ბრალდება მოხსნაო, ახალგაზრდებისკენ გაიქნია თავი და დაუთმა უპასუხა:

-გასაკვირი რა არის? უბიხებმა კარგა ხანია ზურგი შეაქციეს თავის სალოცავს და სხვას სცემენ თაყვანს. ტყუილად კი არ გვადარებენ ქარქვეტას.

განა დიდი ხანი გავიდა მას შემდეგ, თქვენ თვითონ რომ ილესავდით კბილებს ქურუმ საულაჰზე სწორეს ამ ადგილას? ღმერთმა გაანათლოს მისი სული.

-უცეცხლოდ კვამლი არ არის. ქურდს სხვა სოფელში ეძებდნენ და იმას კი თავის სოფელში ეძინა მშვიდად... - ისევ გაისმა მელოტის ხმა.

ხალხმა ყურები დაცქვიტა:

-თუ ვინმეზე ეჭვობ, ბარემ პირდაპირ თქვი! - მოითხოვა ხალხმა.

-თქმას რა ჭკუა აქვს, უნდა დაამტკიცო, - გააფრთხილა მელოტი სითმა.

-მოწმეები მოიძებნება, - გაიღრიჭა მელოტი.

ხალხი შემჭიდროვა და იმწამსვე გაისმა შემახილი:

-გამატარეთ!

ხალხმა გზა დაუთმო და თეთრებში გამოწყობილი, მუცელზე საათის ძეწკვჩამოკიდებული რახმანი გამოვიდა, წინ თავისი ვაჟიშვილით. ეს კაცი რა ხანია ვაჭრობასა და საბაზრო საქმიანობებს ეწეოდა ჩვენთან. თვითონ არ იყო ვაჭარი, მაგრამ ხშირად ეწებებოდა გამვლელ ქარავნებს და ქარავანბაშის დავალებებს ასრლებდა. მოკლედ, უტყუარი ყნოსვა ჰქონდა და სადაც არ უნდა წასულიყო, ვაჟიშვილიც თან მიჰყავდა, გეშავდა თავის ლეკვს.

-ო, უბიწო და ყოვლისშემძლე ბითხავ, - დაღაღებდა დაჩოქილი რახმანი. წინ ჩალის ქუდი ედო, - თუ მე ცრუ მოწმე ვიყო, დაე შენი რისხვა მხოლოდ მე და ჩემს ვაჟიშვილს დაატყდეს თავზე. აქვე გავკვავდე, ერთი სიტყვაც თუ არ ვთქვა მართალი.

-მელამ თავისი კუდი მოიყვანა მოწმედ, - თქვა თათლასტანმა.

-ჩემი თვალით ვნახე, - თქვა რახმანის ვაჟიშვილმა.

-ბითხა, ტაჰირმა მოიპარა! - თითქოს წამებით ათქმევინესო, ისე აღმოხდა რახმანს.

ხალხი გაშრა.

-ეს შუძლებელია, ცილს სწამებენ! - მუქარით აღმართა კვერთხი სითმა.

-ვიცი ძნელი დასაჯრებელია, მაგრამ სიმართლეს ვესაით გაექცევით.

-ტყული, ტყუილს გააჩნია, კინწისკვრით გააგდეთ აქედან!

-კინწისკვრით გააგდეთო, ადვილი სათქმელია, მაგრამ მართაღს თუ ამბობს, - გაისმა ხალხიდან.

-ეჰ, რა არ ხდება ხოლმე, - ისევ შეაწია ხმა მელოტმა, -ზოჰჰერ მოლას ქალიშვილიც კი შეცდება, აცადეთ მამა-შვილს, თქვან რაც იციან.

-პატივცემულნო, ჩვენს გატაცებულ სალოცავს, სადაც არ უნდა იყოს იგი, კვლავ შესწევს შურისგების ძალა. თუ მე ტაპირს ცილს ვწამებ, ბითხას რისხვა მე თვითონვე დამატყდება თავზე...ათიოდე დღის წინ მე და ჩემი ვაჟი ერთ ქარავანს გავეყვით, რომელიც კონიაში მიდიოდა. საქმეები მოვაგვარეთ და უკან რომ ვბრუნდებოდით, გადავწყვიტეთ, რაღაც-რაღაცები გვეყიდა ჩვენთვის. სავაჭრო გზას რომ გავცდით, შემთხვევით იმ ფარდულთან აღმოვჩნდით, სადაც ქვის, მინისა და სპილოს ძვლის ძვირფას ნივთებს ჰყიდდნენ. ვხედავთ ფარდულიდან ტაპირი გამოვიდა. დავუძახეთ, მაგრამ ვერ გაიგონა, ან ისეთი სახე მიიღო, ვითომ ვერ გაიგონა და ხალხს შეერია. ვიცოდით, რომ ტაპირი ჩვენს წამოსვლამდე გაემგზავრა სტამბულს ჰუსეინ ეფენდიზე საჩივლელად, ის კი ქალაქ კონიაში იყო. მე და ჩემმა შვილმა იმ ფარდულში შევიხედეთ, სადაც უბრალო ხალხს არაფერი ესაქმებოდა და საიდანაც ტაპირი გამოვიდა. შევიხედეთ და თითქოს ცუდი სიზმარი დავინახეთ: სამი ნოქარი დახლზე დადებულ ქორისხატებიან ბითხას ათვალიერებდა.

ეს რომ გაიგონეს, ხალხმა ამოიგმინა. რახმანს კი ისე დაიწყო წინ ხელები, როგორც მუსულმანებმა იციან ხოლმე ნამაზის წინ და განაგრძობდა:

-ბითხას ბაზალტის სხეული თითქოს ჩაშავებულიყო, მოოქრული თვალები მრისხანად უელავდა და ბრჭყალებიდან თითქოს სისხლი სდიოდა.

„მგონი ამ ჩერქეზმა გაგვაცურა? - თქვა ერთ-ერთმა ნოქარმა, ბითხას რომ ათვალიერებდა. მერე კი გაიცინა და მხარზე მოუთათუნა ხელი:

-ნუ დარდობ, ეს ნივთი ძვირფასი არ არის, მაგრამ სამაგიეროდ იშვიათია, ასე რომ ბარიბარში ვართ.

მე და ჩემი ბიჭი იქვე ფარდულში დავეცით მუხლებზე ბითხას წინაშე, მაგრამ ნოქარები მოგცვიდნენ და გარეთ გვიკრეს თავი.

-რატომ ვკარგავთ დროს ტყუილად? ყველაფერი ცხადია, ახლა უკვე ვიცით, ვინ არის ქურდი. დაგვიბრუნოს ტაპირმა ჩვენი სალოცავი, თორემ ტყავს გავაძრობთ,

- დაიძახა გაბრაზებულმა ჭაბუკმა, რომელიც უკანასკნელი ლოცვის დროს, ქურუმ საულაჰის სიკვდილის დღეს, აქვე, ამ ბორცვზე უსტევანდა.

ხალხი მერყობდა, ზოგს რახმანის გაგლეჯა უნდოდა, ზოგს - ტაჰირის სახლზე იერიშის მიტანა.

-თუ გინდათ ამჯუწეთ და ამ ვაჭრუკანის არ მჯერა! ტაჰირის კი საკუთარი თავივით მჯერა! - წამოიძახა სითმა.

-ყველას ვერ ამოფუკერავთ პირს. - დაიყვირა მელოტმა, კრაზა გვეოლია შემძვრალი უბეში. სტამბულში წავიდა და კონიაში კი ამოჰყო თავი!

მე და კიდევ რამდენიმე კაცმა ვიცოდით, რომ ტაჰირი სტამბულში კი არა, ანკარაში გაემგზავრა, ჩვენს საქმეებზე რომ მოლაპარაკებოდა საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენელს, რომელიც, ხალხის ხმას თუ დავუჯერებთ, უკვე მოსულიყო ქემალ-ფაშასთან. ტაჰირს უნდოდა შეეტყო: შეეძოთ თუ არა სამშობლოში დაბრუნება იმ უბიხებს, ვისაც ამის სურვილი ექნებოდა.

ყველას რომ სცოდნოდა ტაჰირის ადგილსამყოფელი, სახიფათო იყო. ხალხში ალბათ ჰუსეინ ეფენდის ჯაშუშები იქნებოდნენ და მყისვე აცნობებდნენ ბატონს. ეს სულთანმხუთავი კი არ დაახანებდა და მაშინვე დააპატიმრება ტაჰირის ოჯახს.

მე წინ გამოვედი:

-მატყუარებმა ხმა გაიკმინდონ! მალე თვითონვე დარწმუნდებით, რომ რახმანის ნაამბობი სიცრუეა. მას ტყუილად ვგონივართ დიდყურა ვირები. არავითარ კონიაში არ ყოფილ ტაჰირი!

მელოტმა ჩემთან მოირბინა და დაიწკავწკავა:

-შეტქმულეები ხართ, შეთქმულეები! ორივენი ერთნაირი ოხრები ხართ.

მე ხანჯალი ვიშიშვლე:

-ნაწლავებს დააგაყრევინებ ახლვე და ყელზე შემოგახვევ!

მელოტი ქარივით გაქრა, კოტრიალით ჩაგორდა ფერდობზე.

ჭორს ვერსად გაექცევი და ისიც უბიხების მთელ სოფელს მოედო. ერთმა მოიტყუა, მეორემ გაიმეორა, მესამემ თვითონ წაუმატ-წამოუმატა რაღაცები და ყველაფერი აამტუტა. გველი გარედანაა ჭრელი, ადამიანი კი შიგნიდან. ისინი, ვინც

გუშინ ტაპირს აღმერთებდნენ და მის თითოეულ სიტყვას კანონად მიიჩნევდნენ, დღეს ჭორს აჰყვნიენ და ამ კეთილშობილ კაცს ქურდს ეძახდნენ და მზად იყვნენ, თავი წაეცალათ. კარინჯ-ოვასში და მის ახლომახლო მიდამოებში ყველა ბითხას მოპარვაზე ლაპარაკობდა. მე, როგორც ტაპირის სხვა მეგობრები, მოუთმენლად ველოდი მის დაბრუნებას. ერთი სული მქონდა გამეგო, ვინ მოიპარა სინამდვილეში ბითხა და ვინ წააქეზა რახმანი და მელოტი ტაპირის წინააღმდეგ.

მაგრამ ტაპირი არა და არ ჩანდა და მე და დაუთმა გადავწყვიტეთ, რახმანს მოვლაპარაკებოდით. ეზოში შევედით. კაციშვილი არ ჭაჭანებდა. ქათმებიც კი არ კრიახობდნენ.

-სად არის რახმანი? - ვკითხე მეზობელს

-ის იმავე საღამოს წავიდა ოჯახიდან, ბითხას დაკარგვა რომ გაიგო. მთელი ავლადილება ოთხთვალაზე დააწყო, უკან ძროხა გამოაბა და გაემგზავრა.

-სად წავიდა?

-ვინ ცის? ფარხათ ჩიზმამ ინახულა წინა დღეს.

„აჰა, აი სად მარხია ძაღლის თავი“ - გავიფქრეთ ჩვენ, მაგრამ საუბედუროდ თურმე ჯერ სად ვიყავით...

ცხენები იყო და საჯინიბო არა, საჯინიბო გაჩნდა და ცხენები აღარ იყო...

ფუჭი გამოდგა ალი ხაზრეთ ფაშას იმედი, სულთნის ასკერებად რომ გაეხადა უბიხები. ტყუილუბრალოდ დაჭენაობდნენ ფაშას ცხენოსანიმაცნეები სოფელ-სოფელ და გაჰყვიროდნენ: „გაუმარჯოს სულთანს!“

როგორც უკვე გითხარი, შარახ, საქმეს ბარაქა ვერ დაატანეს.

ალი ხაზრეთ ფაშამ ეს რომ გაიგო, სილ ცოფები ჰყარა თურმე, წყალში ჩაგდებული გავარვარებული რკინის ნატეხივით აუქაფიანდა ენა. რანაირად აღარ გვაგინებდა ფაშა. რა წყევლა-კრულვს არ უთვლიდა ცოდვილ უბიხებს. მაგრამ ყველაფერი რომ მხოლოდ წყევლა-კრულვით რომ დამთავრებულიყო, რა გვიჭირდა, ფაშას ყაჩაღები მისი განკარგულებით გვიცვივდებოდნენ სახლებში, ყველაფერს გვართმევდნენ რაც მოეწონებოდათ, ერეკებოდნენ პირუტყვს, აუპატიურებდნენ ქალებს და თუ სადმე წააწყდებოდნენ ავადმყოფ ახალგაზრდებს, ან ისეთებს ვინ ავადმყოფობას იგონებდნენ, ხვრეტდნენ, როგორც დეზერდტირებს.

-ლა ილაჰა ილა-ლლაჰი! გაუმარჯოს სულთანს!

ღვთის სახელით ბოროტების ჩადენა შეიძლება და კანონის სახელით უკანონობისა.

-ასტაგფურალლაჰ! - შველას თხოულობდა ხალხი.

ისინი ხვდებოდნენ, რომ კარინჯ-ოვასში აღარ დაედგომებოდათ, სხვაგან გადასახლებდნენ. ოჰ, ეს გადასახლება ბოროტი ბედით გვდევდა თან უბიხებს.

უბედურ კაცს ქვა აღმართში დაწევია... ტაჰირი ისე მობრუნდა უკან, ანკარამდე არ მიუღწევია. გარშემო გუშაგები, კორდონები იდგნენ, გზები გადაეჭრათ. ხიდებთან და გადასასვლელებთანაც დარაჯები იდგნენ. მოკლედ ნამდვილი ომი იყო. საწყალი გულიზარი შინ მობრუნებულ ქმარს ყელზე რომ ჩამოეკიდა ცრემლების ფრქვევით, შუაღამე იყო.

-რა მოგივიდა? - ჰკითხა ტაჰირმა.

გულიზამრა უამბო, როგორ დააბრალეს ბითხას მოპარვა. ძლივს მოასწრო ამის თქმა და ტაჰირსაც დაუმახეს ქუჩიდან:

-მასპინძელი შინაა? - იკითხა ვიღაცამ უბიხურად.

-არ გახვიდე, დაიმალე, - ეცა ტაჰირს ცოლი.

-ნუ გემინია, ეს რომელიმე ჩვენგანია, ალბათ - თქვა ტაჰირმა და ჭიშკრის გასაღებად წავიდა.

გაისმა სროლის ხმა და ტაჰირი წაიქცა.

ოთხი შეიარაღებული კაცი ცხენებიდან ჩამოქვეითდა და სახლში შეიჭრა. ეცნენ გულიზარს, საშველად რომ უხმობდა ხალხს, პირი ამოუჩურთეს და ხელ-ფეხი შეუკრეს, დაფეთებული ნამძინარები ბავშვებიც გათოკეს, სამივენი უნაგირზე გადაიწვინეს, სახლს ცეცხლი წაუკიდეს და გაიქცნენ.

მე და სითმა ტაჰირის სახლთან მივირბინეთ, მგრამ ახრჩოლებული მუგუზლების გარდა, აღარაფრეი დაგვხვედრია. დამოშმინებული ცეცხლი ხანდახან ისევ მოიქნევდა ხოლმე წითელ ჩინჩხლებიან ენას. კვამლი, ცეცხლი და ჭვარტლი აქეთი-იქით მიჰქონდა ქარს. გასისხლიანებული ტაჰირი პირქვე ეგდო ეზოში. მე პირველად მკვდარი მეგონა, მაგრამ ცოცხალი იყო, ოღონდ სასიკვდილოდ დაჭრილი.

თვალი რომ გაახილა, ძლივგასაგონად მითხრა:

-ცოლი და ბავშვები სად არიან?

-ცოცხლები არიან, ცოცხლები! - არ ვიცოდი რა მეთქვა და ისე ვუპასუხე. სიმწრისგან მზად ვიყავი, ღრიალი დამეწყო.

მივხვდი რომ ტაპირმა არ ირწმუნა ჩემი სიტყვები, ლოყაზე ცრემლი ჩამოუგორდა.

თავი წამოვუწიე და ვკითხე:

-ვინ გესროლა?

-ფარხათ ჩიზმამ.

მოვარდა ხალხი; ყველამ იქ მოიყარა თავი, ვისთვისაც ტაპირი ძვირფასი და ახლობელი იყო, ვინც ტაპირზე იმყარებდა იმედებს. დახოცილები იყვნენ დარდისგან. დაჭრილი სახელდახელოდ გაკეთებულ ფარდულში გადავიყვანეთ, მივჩერებოდი საყვარელ ვაჟკაცურ სახეს, თანდათან რომ ეპარებოდა სიკვდილი და არნახული უმწეო ნაღველი გულს მიწურავდა. ტაპირი კვდებოდა. ცეცხლა შთანთქა ყველაფერი, რასაც მან მთელი სიცოცხლე შესწირა. უკვე აღარავინ დაწერს უბიხების ისტორიას, აღარავინ შეადგენს ანბანს უბიხი ბავშვებისთვის.

ტაპირმა ოდნავ შეანძრია უღონო ხელი და ჩაიჩურჩულა:

-შინ დაბრუნდით! კავკასიაში... ყველანი... შინ! ...

ეს იყო მისი უკანასკნელი სიტყვები, მისი ანდერძი. მზის ამოსვლამდე დალია ტაპირმა სული. მთელი სოფელი შეგროვდა მის დასატირებლად, მოლაც კი მოვიდა, სულ ცოტა ხნის წინ გაიურს რომ ემახდა ტაპირს. რახმანის გაპარვა და რაპირის მკვლელობა უტყუარი საბუთი იყო, რომ მას არავითარი კავშირი არ ჰქონდა ბითხას დაკარგვასთან. ვინც რახმანის მონაჭორი სიმართლედ ჩათვალა ახლა დარცხვენილი ნანობდა, ცრემლს ღვრიდა და პატიებას თხოვდა განსვენებულს.

-ვაიმე, ნან, ჩემო ტაპირ, - მოთქვამდა განსვენებულის თავთან თმაგაშლილი მამიდა ხიმჭიჭი, - გადმოიხედე, ნან, რამდენი ხალხი შეგროვდა შენს პატივსაცემად!

ქვითინებდნენ ქალები და მძიმედ ოხრავდნენ მამაკაცები.

მანსოუც მოვიდა სიყრმის მეგობართან გამოსამშვიდობებლად!

-ცოდვას, ნამდვილი სწავლული იყო. ტყუილა დაიღუპა თავი და ოჯახიც დაღუპა. ვაფრთხილებდი და არ დამიჯერა.... ნეკიტ უნდოდა ქვის კედლის დანგრევა... მეოცნებე...

შორიახლო მდიდრული ეტლები გამოჩნდნენ. სანამ ჩაჯდებოდა მანსოუ, ჩვენთან მოხუცებთან მოვიდა:

-ღმერთმა სიკეთე ნუ მოგაკლოთ! თქვენს ამაგს არ დავივიწყებ, დიდი მადლობა. ალბათ ერთმანეთს ვეღარასოდეს ვნახავთ. მამული გავყიდე და საფრანგეთში მივდივარ, ცოლის სამშობლოში. როგორც ამბობენ, ძველს ვინც გაგიხსენებს, ვაჟკაცი არ არის, მაგრამ არ დაგიმალავთ და ნაწყენი ვარ თქვენზე: ხალხის წმიდათაწმიდა სალოცავი ჰუსეინ ეფენდის ხელით რომ გაუგზავნეთ ალი ხაზრეთ ფაშას. განა მე არ ვიყავი ამ საჩუქრის ღირსი? თავის გამოსყიდვა გინდოდათ? მერედა, ამ ყაჩაღებთან საქმის დაჭერა შეიძლება? უფრო ჭკვიანური იქნებოდა სულთნის მხარეს ყოფილიყავით. მაგრამ როგორც არ უნდა მომქცეოდით, მე მაინც არ დამვიწყებია, რომ მამაჩემი უბიხი იყო, დიახ, პატივცემულნო, არ დამვიწყებია, და იცით ა ვქენი? არ ვიძუნწე და ალი ხაზრეთ ფაშასგან თქვენი საჩუქარი გამოვისყიდე. ახლა თან მიმაქვს ბითხა, იქნებ მე მაინც მომიტანოს ბედნიერება უცხოეთში. მშვიდობით... აუგით ნუ მომიხსენებთ!

მანსოუ, შარდინის ძე ეტლში ჩაჯდა და მტვრის კორიანტელში გაუჩინარდა.

ტაჰირი გორაკზე დავასაფლავეთ, იმ გორაკზე სადაც წინათ ბითხა იყო დამარხული. ჩამავალმა მზემ უკანასკნელი სხივებით გააცისკროვნა ახალი საფლავი.

ხალხი დაშლას არ ჩქარობა. თავები ჩაექინდრათ და ნაღვლიანად ფირქობდნენ. მაშინ მე გორაკზე ავედი, ტაჰირის საფლავთან დავდექი, პირთან ბუკი მივიტანე და უდაბნოს უბიხების ბუკის გამაწამებელი ხმა მოეფინა, ის ტაჰირის საფლავს დაჰქვითინებდა და უბიხების ქვეყნისკენ - სამშობლოსკენ მოგვიწოდებდა.

ავადმყოფები საკაცეზე, ჩვილი ბავშვები ზურგზე, ნაჯახები და ხანჯლები ქამარში.. თუნდაც სისხლიანი გზა იყოს, ჩვენ მაინც წავალთ, წავალთ, რადგან ვინც სამშობლო დაჰკარგა, მას ყველაფერი დაუკავავს.

ასე ნაღვლიანად ხმიანობდა ბუკი, სანამ არ დავიქანცე და ხელი არ ჩამომივარდა.

ბინდი უფრო და უფრო ეფინებოდა არემარეს. ცისკიდურზე აქაიქ ციალებდა ვარსკვლავები, თითქოს ზეცა ცივ ცრემლებს აფრქვევდა. ეს იყო უბიხების უკანასკნელი ღამე იმ მიწაზე, რომელზეც ფეხი ვერ მოიკიდეს.

უკანასკნელი გზა

კვირაზე მეტი იყო, რაც ყველანი, ვისაც იარაღის ტარება არ შეგვეძლო, უბიხური ცამეტი დასახლების მოხუცები, ქალები და ბავშვები გზას ვადექით ჩვენი ავლადიდებით. სახლკარდამწვრებს, ბოშებსა და ფრონტის ხაზიდან გამოქცეულებს ვგავდით. სამი ათასი ეზო აიყარა. აიყარა, მართალია არა მამაპაპისეულ, მაგრამ მაინც შეჩვეული ადგილებიდან. მერედა, სამი ათასი განა ცოტაა? მშრალი, ხორშაკიანი ზაფხული იდგა. დღე ისე ცხელოდა, რომ ტვინი გვიდუღდა. ღამე კი სიცვიდან გვაგაგმაგებდა. ზუსტად ისე იყო, როგორც აფრიკის უდაბნოში ისმაილს საბახის მექარავნე რომ ვიყავი ერთ ვაივაგლახსა და ჭაპანწყვეტაში, არც მეტი და არც ნაკლები. იმ ქვეყნადაც ნუ მოუშალოს ღმერთმა ისმაილ საბახს ჯოჯოხეთის ცეცხლზე დადაგვა.

თითქოს განსვენებული ტაპირის სურვილს ვასრულებდით, გეზი კავკასიისკენ გვეჭირა. ვინ იცის, სირიის ან არაბეთის გზას რომ დავდგომოდით, იქნებ ალი ხაზრეთ ფაშას ხელი ჩაექნია და ეთქვა: „უბიხების გარდაც ყელამდე მაქვს საქმეო“, მაგრამ ჩვენ სამშობლოსკენ გავემართეთ, სადაც ახლა ქემალ-ფაშასთან მეგობრულად განწყობილი ხელისუფლება იყო. „გველი გვეოლია ამდენ ხანს უბეში, - ბრაზობდა ალი ხაზრეთ ფაშამ - ყველა ეს კავკასიელი მუჰაჯირი მოღალატე, გამცემი, სულთნის მტერია. დამაცადონ, მე მაგათ ვუჩვენებ სეირს“. და სიტყვებს საქმეც მოაყოლა: ამ სულთნი დამქაშის დამსჯელი რაზმები მგლების ხროვასავით გვესმოდნენ თავს და ახალ ახალ სიცოცხლეს სწირავდნენ თავის საშველად გაქცეული ხალხიდან.

იქნებ ვცდები, მაგრამ მჯერა, უფრო მეტი ძალა და იარაღი რომ გვექონოდა, ალი ხაზრეთის მიურიდებსაც დავაღწევდით თავს და ბერძნებსაც, ხან რომ გამოჩნდებოდნენ იმ ადგილებში და ხან მიიმალეობდნენ, და ბოლოს და ბოლოს ჩვენს სიჯიუტესა და იღბალს იქნებ კავკასიაში დაბრუნება ეღირსებინა ჩვენთვის. მაგრამ არც ძალა გაგვაჩნდა და არც იარაღი, ცოტა მაინც თუ მოგვეძებნებოდა, ისიც იმიტომ რომ გზადაგზა ჩვენი ბიჭები გვიერთდებოდნენ, ხან აქეთ მხარეს რომ იბრძოდნენ და ხან იქით. ან უბრალოდ მთებში იყვნენ დამალუები. ისინი შეიარაღებულნი იყვნენ და როგორც შეეძლოთ, გვიცავდნენ.

გამარცხული მკვდარივით შიშველ კოანას დაბლობზე მივდიოდით. ათეული ვერსის მანძილზე არც ხე ჩანდა და არც ჭა. ტყუილად კი არ ამბობდნენ თვითონ თურქები: „აქაურობას აქლემითაც კი ვერ მოერევიო“.

ძლივს მიათრევდნენ ფეხებს. თითქოს ძვლებს გაუდისო ხრჭიალი, ისე ჭრიალბდნენ ურმები, ბავშვები, ავადმყოფები და დაუძლურებული მოხუცები რომ იწვნენ ზედ. ჩვენ ვჩქარობდით, დახოცილებს სასწრაფოს ვმარხავდით და გზადაგზა ვტიროდით. დაჭრილებს გონება უბნელდებოდათ სიმწრისგან, მაგრამ რაკი ფეხზე დგომა შეეძლოთ, ურემზე დაწვენას არ თხოულობდნენ. მარტო ისინი მიჰყავდათ ურმებითა და საკაცეებით, ვინც სიკვდილ-სიცოცხლეს შუა ქანაობდა. ხან წინ და ხან უკან ისევ გაისმოდა სროლის ხმა. უიარაღო ხალხისთვის ტყვიის დაშენა ვაჟკაცობა არაა, მაგრამ ერთი რამ ნაღდი იყო: თითოეული ბრმა ტყვია მსხვერპლს მიაგნებდა. ჩვენს ბიჭებს კი, თუმცა მიზანში სროლა თან ჰქონდათ დაყოლილი, უჭირდათ - მდევერები ცხენებზე ისხდნენ და შაითნებივით დაჰქროდნენ აქეთ იქით, დაცლიდნენ თოფებს და გაიფანტებოდნენ.

ალი ხაზრეთ ფაშა მოგზავნილების პირით გვემუქრებოდა:

-თუ არ გინდათ სათითაოდ რომ ამოგწყვიტოთ, იარაღი დაჰყარეთ და უკან დაბრუნდით, საწამ გვიანი არ არის! ვფიცავ ალაჰს, ვინც სულთნის მტრებთან აპირებს გადახვევას, ჩემი ყწალობით უმალ სიკვდილს გადაეხვევა. ჩვენ არარა მუქარის არ გვეშინოდა. მდინარე ზღვისკენ იღტვის, რკინა მაგნიტისკენ და ადამიანი მშობლიური მიწისკენ. რაკი წავედით, დაბრუნება აღარ გვინდოდა, რადგან სამშობლოს ძახილს, როგორც ჭემმარიტების ძახილს, ვერსად წაუხვალ. სულიერად დაცემულები რომ გაგვემხნეებინა, მოხუცები ხანდახან ძველებურ ლაშქრულს წამოვიწყებდით ხოლმე:

დე, ჭრილობიდან გვდიოდეს ცრემლი

სისხლი სისხლის წილ!

წინ! მტერს დავატყდეთ მეხად და რისხვად,

წინ, მამაცებო, წინ!

ახალგაზრდებს უკვე აღარ ესმოდათ ამ სიმღერის სიტყვები, მაგრამ მაინც მოსწონდათ, რომ ვმღეროდით. დამღუპველი დაბლობის ნახევარი უკან მოვიტოვეთ

და ახალ-ახალი უბედურება დაგვატყდა თავს: სურსათის ღარიბული მარაგი გამოგველია. შიმშილობა ბავშვების ტირილით დაიწყო. სხვა გამოსავალი არ იყო: ჯერ ხარები დავკალით, მერე ცხენებს დავუშინეთ ტყვია, გაგიგონია ოდესმე, ძვირფასო შარახ, მომაკვდავი ცხენის ჭიხვინი? ოთხთვალეები რომ დავწვით შეშად, ახლა აკვნებს მივადექით. სხვა აღარაფერი გაგვაჩნდა ხის, თოფის კონდახების გარდა, მაგრამ ისინი ჯერ კიდევ გვჭირდებოდა.

„დე, ჭრილობიდან გვდიოდეს სისხლი“, ეს სიმღერა სულის საბჯენი კვერთხივით იყო, მაგრამ შიმშილის გარდა, წყურვილიც გვიჭერდა ყელში ხელს. შიმშილი და წყურვილი ორივე ცოფიანი მგლებივით გვეცა ერთად და ვერც ვერაფრით ვშველიდით თავს, გარშემო არც წყარო იყო და არც ჭა.

-წყალი, დედა, წყალი! - ჩანახშირებული ტურებით ჩურჩულებდა ბავშვი.

დედას კი ცრემლები გაშრობოდა. სისხლიც კი არ სდიოდათ დაჭრილებს, მაშინვე შავად მიაცხვებოდა ჭრილობას. წყლის საძებნელად წასული რაზმი აღარ დაბრუნდა. ხალხის ნაკადი კი არ მიდიოდა, მიხობავდა. შიმშილი პურის ერთი ნატეხისთვის, ერთი ყლუპი წყლისთვის ტეხდა ჩხუბს. გზადაგზა იშვიათად გამოჩენილ ბალახს ედებოდა ხალხი საჭმელად. თავის დაჭერას თუ მოახერხებდა ვინმე, ბედნიერი იყო.

გულს ნუ გაიტეხ, ცა კეთილია

და ამაღამვე დაუშვებს წვიმას.

ვმღეროდით მოხუცები, იმედი რომ მიგვეცა ხალხისთვის, მაგრამ ეს სიმღერა კი არა, გოდება იყო.

და უცბად, თითქოს ზეცამ ჩამოგვძახა:

-აქ ახლოს ჭაობია, ჭაობი! - მთვრალივით ბანცალებდა და ხრიალებდა, ღმერთმა იცის საიდან გამოჩენილი კაცი, თითქოს მკვდრებიც კი წამოდგნენ ამ სიტყვების გასაგონად.

ვინ სირბილით, ვინ ნაბიჯით და ვინ ხოხვით წავიდა იქითკენ, საითაც ეს კაცი გვიჩვენებდა. დედებმა პატარები აიტაცეს ხელში, ცოტა მოზრდილებმა კი უფროსებს გაუსწრეს. ზოგმა გონება დაკარგა და გადამწუფებულ ნესვის ქერქივით დახეთქილ, გავარვარებულ მიწაზე მოადინა ზღართანი. ნაპირზე ამოგდებული თევზებივით პირდაღებული ეყარნენ ძირს. ყურადღებაც არავის მიუქცევია მათთვის. მალე

ფეხქვეშ კოლბოხები აჭყაპუნდა. ჭაობი ვრცელი იყო. მოლიპულ ნაპირებზე ლერწმები აშოტილიყო. ჭენჭყოს საშინელი მყრალი სუნი ადგა თავს. მიწასა და ბალახს თითქოს მარილი ჰქონდა მოფრქვეული. ვიღაც ყვიროდა:

-მოერიდეთ ამ წყალს, მოერიდეთ!

რას ამბობ, ვინ დაგიდევდა, ერთმანეთის ჯიკავ-ჯიკავით, ქმენით ეცემოდა ხალხი მუხლებზე და მღვრიე და ამყრალეზულ წყალს ეწაფებოდა. წყალი თბილი და წებოვანი იყო. შიგ ლიფსიტები, თავკომბალები და წურბელები ფუთფუთებდნენ, მაგრამ ჩვენ ისე ხარბად ვსვამდით, მშობლიური მთის წყაროც კი არ დაგვილევია არასდროს. რომ იტყვიან, ყელამდე ავივსეთ წყლით, მაგრამ მაინც ვერ ვშორდებოდით ჭაობს. საშინელი ხორშაკის მიუხედავად, ხალხი მაინც ცახცახებდა, წყურვილის შიშს ჰყავდა ატანილი, როგორც ცოფიან ძაღლებს აქვთ ხოლმე წყლის შიში. სული მოითქვეს და მერე მოიძიეს ახლობლები. ეცნენ, ვისაც წყალმდე ვერ მოელწია, მაგრამ ზოგი მათგანი უკვე მკვდარი იყო.

ვას გავეყარეთ და უის შევეყარეთ, წყურვილი მოვიკალით და ახლა ისევ შიმშილი დაგვატყდა თავს, მეორე დღეს ბედმა გაგვიღიმა: ჩვენმა ორმა მზვერავმა რამდენიმე ვერსით რომ გვისწრებდნენ წინ, ცხენების რემას მოჰკრეს თვალი. ბიჭები არ დაიბნენ და მთელი რემა ჩვენკენ მორეკეს თოფის სროლით. გაგიგონია, ძირფასო შარახ ადამიანებსა და ცხენებს შორის ომი? თუ არ გაგიგონია, მე მომისმინე. ეს ომი იმ დაწყევლილი ჭაობის ნაპირებზე მოხდა. ვისაც თოფი ჰქონდა, ტყვია დაუშინეს ცხენებს, ვისაც ხანჯალი - ხელჩართული ბრძოლა გაუმართეს ცხენებს. ნაჯახებიანი ისე შევარდნენ ცხენების არეულ-დარეულ რემაში, თითქოს ტყეში არიანო, ერთმანეთში აირია დასისხლიანებული ცხენების ჭიხვინი და ხრიალი, გაცოფებული ცხენები, გათქერილი ადამიანების კვნესა და გოდება, ეცემოდნენ თავგაჩეხილი, მუცელგამოფატრული ცხენები და, ქვეშ იტანიებდნენ ფლოქვებით დაბეგვილ ადამიანებს, დაჭრილ ცხენებს სიკვდილს არ აცდიდნენ, ცოცხლად ხდიდნენ ტყავს და ნაჭრებად ჭრიდნენ. მოჭრილი და დამტვრეული ლერწმებისგან მყრალი ცეცხლი დაანთეს და შემწვარი ცხენის ხორცის სუნი დატრიალდა. ნახევრად უწვავი ხორციით სული რომ მოიბრუნეს, ისევ მოწყურდათ და ისევ ჭაობს მიაშურეს. მუჭებით ხვრეპდნენ ლუყურტ წყალს. მერე ცხენებთან ბრძოლაში დაღუპულები დავმარხეთ და ჭაობის გარშემო ხშირ ლერწმოვანს წავუკიდეთ ცეცხლი. „დაე, მტერმა იცოდეს რომ ჩვენ კიდევ ვანთებთ კოცონებს“.

კოცონიდან აღმოცენებულმა იმედმა ისევ დაგვიბრუნა ძალა, ოღონდ მცირე ხნით. როგორც იქნა ორ უბედურებას დავაღწიეთ თავი და მესამეს გადავეყარეთ:

ქოლერამ იფეთქა. პირველად სამი შვილის დედა გახდა ავად. ხელები მუცელზე შემოეჭირა, ტუჩები და ქუთუთოები ჩალურჯებოდა, ციებცხელებიანივით კანკალებდა და გავარვარებულ ქვიშაზე გორაობდა. მერე კრუნჩხვები დაეწყო და რამდენიმე საათში გათავდა კიდეც. სენი მის შვილებსაც გადაედო. ხალხი საშინელებამ მოიცვა. ზოგი შველას შესთხოვდა ღმერთს და ზოგი წყევლა-კრულვას უთვლიდა. მე მინდოდა თუ არა, მესაფლავედ ვიქეცი. მალე ჩემი ორი უახლოესი ადამიანი მივაბარე მიწას: მამიდა ხამჭიჟი და სითი. ხიმჭიჟი რომ მოკვდა, სითმა მითხრა:

-მეც ავად ვარ ზაურყან, ხიმჭიჟის გვერდით დამასაფლავე: არ მინდა მარტო დავტოვო ამ წყეულ მიწაში.

თვითონ ამოთხარა საფლავი ცოლის გვერდით, სიკვდილის წინ დიდხანს არ უტანჯია. თავზე ვადექი მათ ძვირფას საფლავებს და თუმცა თვალები რა ხანია ამომშრალი მქონდა, ღაწვებზე მაინც დამიგორდა ცრემლი, ასე გაჩნდება ხოლმე კლდეებზე ცივი წვეთები, მიუხედავად იმისა რომ ცა მოკრიალებულია. მეც ამ კლდეებივით ვტიროდი და ცრემლები დანაოჭებული რაწვებიდან ჟონავდა.

უცბად ჩვენში ყველაზე ხნიერი თათლასტანის ხმა გავიგონე:

-ჯერ არ დავხოცილვართ და საფლავებში ვწვებით. აბა, ასწიეთ ჩაქინდრული თავები! ახაირა, ხაირა! დაუკარით ტაში! საცეკვაოდ გამოდით, საცეკვაოდ! - და თათლასტანმა საცეკვაო სიმღერა წამოიწყო, თითქოს ჩვენში ყველაზე უფრო ჯანსაღი ყოფილიყოს, უცბად ჩამოებერტყა მხრებიდან ნახევარი საუკუნე. მე გაოცებული ვიყავი: „ხომ არ შეიშალა?“ მაგრამ თათლასტანს გონებაც სალი ჰქონდა და მეხსიერებაც.

-განა არ გინხავათ, სწორედ ჩაქრობის წინ რომ უფრო აპარპალდება ხოლმე სინათლე? მოდით, მოწყვეტილი ვარსკვლავივით კი არა, ელვასავით ავკამკაშდეთ სიკვდილის წინ!

თათლასტანი ხან ერთთან მიდიოდა, ხან მეორესთან და უფრო და უფრო ძლიერად ურტყამდა ერთმანეთს ხელისგულებს.

-ახაირა, ხაირა!

და მართლა სასწაული მოხდა: არავის არ დაუმახია „ჭკუაზე ხომ არ შეიშალე, გონს მოდიო“, პირიქით, ღონეგამოცლილმა ხალხმა ფეხზე ძლივს რომ იდგნენ, ან

გასავათებელი ეყარნენ ძირს, ჯერ ჩურჩულით ააყოლეს ხმა, მერე თანდათან აუწიეს და ბოლოს მთელი ხმით შემოსძახეს მამაპაპური საცეკვაო და ტაშიც დასცხეს.

-ეს მიწა დაყრუვდა და ჩვენი შვილების ტირილი არ ესმის, დაბრმავდა და ვერ ხედავს, როგორ ვიღუპებით. მაშ მოდი და ვიცკვოთ, ისე ვიცეკვოთ, რომ ჩვენი ფეხის ხმა გუგუნად ჩაესმას. დაე იცოდეს, რომ ჩვენ კვლავაც ვცოცხლობთ და დანებებას არ ვაპირებთ, - მოგვიწოდებდა თათლასტანი.

ნელ-ნელა წრე შეიკრა. ოჰ, შვილო იმ წრეში მდგარი ადამიანების სახეები რომ გენახა: წარმოგიდგენია გაღიმებული მკვდრები? თათლასტანი კი საკუთარ თავს შეუძახებდა ხოლმე ხანდახან:

-ეჰ, თათლასტან, თათლასტან სად გაქრა შენი სიმკვირცხლე? აბა დაამტკიცე, რომ საპირისწამლეში ჯერ თოფის წამალი არ გამოგლევი. ოდესღაც, უბიხეთში ხომ პატარა სუფრაზეც შემეძლო ცეკვა. თავბრუსხვევამდე ვცეკვავდი ცერულს, ახაირა! ახაირა! არც სუფრა ირხეოდა და წვეთიც კი არ იღვრებოდა ღვინით სავსე ჭიქებიდან. აბა ერთი ახალგაზრდობა გაიხსენე!

თათლასტანმა დოინჯი შემოირტყა და ცეკვა დაიწყო.

ყველაფერი ერთმანეთში აირია: „ახაირას“ ვაჟკაცური შეძახილი, ცრემლი და ღიმილი. ლამის გაგიჟდა ხალხი, მეც ჰაშიშმონაწევრებით თავგამოდებით ვუკრავდი ტაშს.

-ახაირა, ახაირა!

თათლასტანმა კი ცალ მუხლზე ჩაბუქვნაც სცადა, მაგრამ არ გამოუვიდა.

„ბებერი ძვლები აღარ ემორჩილებიან“, - გავიფიქრე მე. ყველა ცეკვას თავისი ასაკი აქვს, მაგრამ მაინც საიდან მოიკრიბა ამხელა ძალა? ჭეშმარიტად ქალის ასაკს მისი სახე გასცემს და კაცისას, ხასიათი. უდაბნოში მომხდარმა ამ ამბავმა ერთი ამბავი გამახსენა, ეს ჩემს წინაპრებს უთქვამთ დიდი ხნის წინათ, ჩემს დაბადებამდე: გარდაცვლილებსაც მოიწვევთ მეჯლისში და მკვდრებსაც კი ავაცეკვებთ! გამახსენდა და შევკრთი: „ნუთუ წინასწარ განჭვრიტეს თავიანთი შთამომავლობის საშინელი აღსასრული?“

უცბად თათლასტანი ცეკვის შეუწყვეტლად გამოვიდა წრიდან და ყველანი ტაშისცემით გაგვიყოლა. საცაა სული გაეყრებოდა მოხუცს. დაღლილობისგან ენას ვეღარ აბრუნებდა და მხოლოდ თავის ქნევით ანიშნებდა, ხალხო, უკან მომყევითო.

ხალხიც დაემორჩილა. თითქოს თოკი გამოეხას თათლასტანს მათთვის, ისე ექაჩებოდა იმ მხარისკენ, სადაც უცხად მამლის ყივილი მოისმა. სულ ახლოს, ჩვენ გვერდით სოფელი იყო.

შემდეგ რა მოხდა ზაურყანს ცუდად ახსოვდა. ვერც ის გაიხსენა, რამდენ ხანს იყვნენ უბიხები გზაში, არც იმ ჭაობის სახელი ახსოვდა, სადამდეც მიაღწიეს, არც ის, რამდენი გადარჩნენ ცოცხალი, დღეს ერთს ჰყვება და ხვალ მეორეს, ყველაფერს ერთმანეთში უერვდა.

იმ დღეებში თვითონ შეეროდა ქოლერა. და ალბათ, ამის გამო უღალატა მეხსიერებამ, ერთი რამ კი ცხადი იყო: მოხუცს კომმარული რამ გადაეტანა, თხრობის დროს შეაჟრჟოლებდა ხოლმე, სახე ექუფრებოდა და ხმა უწყდებოდა. ნეტავ მაინც სად მოხდა ეს?

თურქეთის რუკა ავიღე და მოხუცს მივუჯექი, თითოთ ვუჩვენე კონიის დაბლობი და ჭაობები მწვანე წერტილებით რომ იყო აღნიშნული, მაგრამ მოხუცმა ვერაფერი ახალი ვერ წაუმატა თავის ნაამბობს.

რუკაზე ეს წერტილები ახლოს იყო იმ ადგილთან, სადაც ამჟამად ვიმყოფებოდით მე და მოხუცი. როგორც ჩანს, სანამ აქ მოვიდოდით, ის ადგილი გამოვიარე, სადაც ქოლერით დახოცილი უბიხების ძვლები განისვენებს.

ეს სადღაც სულ ახლოსაა, აქვეა. და ზაურყანს წარმოდგინა, რომ ისინი ძალიან დიდხანს მოდიოდნენ და გზას დასასრული არ უჩანდა, ჭეშმარიტებისგან შორს არის, სინამდვილეში უბიხებს სამოცი ოთხმოცი ვერსი თუ ექნებოდათ გავლილი, მაგრამ აბა, ვინ დაადანაშაულებს მოხუცს, რომ საშინელმა მწუხარებამ დღეებიც კი დააგრძელა და ვერსებიც, მის მეხსიერებაში?

ჩვენ ისევ ერთად ვსხდებოდით და მოხუცი წვალეებით აკოწიწებდა დაფანტულ მოგონებებს.

რომ იტყვიან, ორ ცეცხლს შუა აღმოვჩნდით: წინაც მოჭრილი გვექონდა გზა და უკანაც. გარშემო სოფლების მცხოვრებნი მთებში გაურბოდნენ ქოლერას და თან სურსათის მარაგი მიჰქონდათ, პირუტყვსაც მიერეკებოდნენ. შინ მხოლოდ ისინი რჩებოდნენ, ვისაც უკვე შეეროდა სენი. საცა არ უნდა ყოფილიყო ჭექა-ქუხილი, მეხი

მაინც უბიხებს მოგვნახავდა ხოლმე. ქოლერის გავრცელებაში ოსმალებმა ჩვენ დაგვდეს ბრალი, ვინც ავადყოფების მოსავლელად დარჩენილიყვნენ, ან ის ვისაც უკვე გადაეტანა მძიმე სენი, იარაღით ხელში გადაგვიდგნენ გზაზე.

პოლიციელებს მკაცრი ბრძანება ჰქონდათ მიღებული სტამბულიდან: „გადაუღობეთ უბიხებს ყველა გზა, ნუ მოერიდებით იარაღის ხმარებას. მკვდრები დაწვით!“

სოფელს რომ მივუახლოვდით და განაპირა სახლებთან მივედით, ვიღაც გლეხი გამოვიდა და ყველაზე წინ მიმავალ თათლასტანს თოფი ესროლა, თათლასტანი დაეცა, მკვლელი კი გაუჩინარდა.

-აი, მეც გამომასალმეს სიცოცხლეს, ზაურყან! ვაჟკაცი თუ ხარ, ისე დამმარხე რომ თავი უბიხების მიწისკენ მქონდეს!

თათლასტანი მოკვდა, მეკი ტანში შემამცივნა. ძველი სიმღერის სიტყვები გამახსენდა: „ქოლერის ჟამს მერცხლებიც კი არ დაფრინავენ,“ ცას ავხედე და მართლა არ ჩანდნენ მერცხლები, შორეთი ბინდში ჩაიძირა. შუბლზე ხელისგული გადავისვი, ცოტა ხნით გაიფანტა ნისლი, მაგრამ ისევ ჩამოწვა, თათლასტანს ვადექი თავზე და ვერაფრით ვერ მომესაზრებინა საითკენ იყო უბიხეთი. მისი დამარხვა ვერ შევძელი - ღონე აღარ მქონდა. ხის ქვეშ დავასვენე და თვალები დავუხუჭე, ეს იყო და ეს. უარესად დაუარესად ვხდებოდი, მუცელი მტკიოდა, ხევის პირას მდგარი სახლისკენ წავბანცალდი, თავზე ტყვიებმა გადამიარეს სტვენით, მაგრამ ყურიც არ მითხოვებია.

თათლასტანის ძმისშვილმა და კიდევ რომელიღაც ჭაბუკმა შიშველი ხანჯლებით ჩამირბინეს, მოხუცი თათლასტანის მკვლელს ეძებდნენ.

-მიწაში ხომ ვერ ჩამვრებოდა! - ყვიროდა ერთ-ერთი მათგანი.

-აღბათ, რომელიმე სახლში დაიძალა.

ჭიშკარს რომ მივუახლოვდი, ქალის გულისგამგმირავი კივილი გავიგონე, უკანასკნელი ძალა მოვიკრიბე და შინ შევედი. შეშინებული ქალი თათლასტანის ძმისშვილს კუთხეში მიემწყვდია და მკერდზე ხანჯალი მიებჯინა:

-თქვი, სად დაიძალა მკვლელი? ვიცი, ამ სახლში რომ შემოვიდა. რას აკაწკაწებ კბილებს? მიპასუხე-მეთქი, გეუბნები თორემ, შენცა და შენს შვილს ახლავე გამოგიყვანთ წირვას, - მე ავადმყოფ ბიჭს გადავხედე საწოლში რომ ბორგავდა.

-ვფიცავ ალაჰს, აქ არავინ შემოსულა. თუ გინდათ, სახლი გაჩხრიკეთ, ნუ დაგვხროცავთ უდანაშაულოებს, ობოლო ბიჭი მყავს. მამამისი ოთხი წელია რაც მოკვდა, - პასუხობდა შეშინებული ქალი და საბრალო ბიჭისკენ გამვრომას ცდილობდა

-აქედან მოწყდით! - დავიღრიალე მე.

ჩემი ხმა, ალბათ, მომაკვდავი მხეცის ღრიალს ჰგავდა.

გაშმაგებულმა ბიჭებმა ხანჯლები ჩააგეს. ამ დროს ქუჩაში სროლის ხმა გაისმა, ერთს მეორე მოჰყვა და ისინიც ქუჩაში გავარდნენ, მეც უნდა გადამებიჯებინა ზღურბლისთვის, მაგრამ ქალი ორივე ხელით ჩამაფრინდა:

-ნუ წახვალთ, გევედრებით, ნუ წახვალთ, მარტო თუ დავრჩებით, ისინი მობრუნდებიან და ამოგვხოცავენ, შეგვიბრალებთ! -ქალმა ბიჭისკენ მიმითითა.

ამ ქალს რომ არ შევეჩერებინე, შორს მაინც ვერ წავიდოდი. მალე თვალებში ყველაფერი ამერია, ქალმა ტახტზე მიმაწვინა და გონებაც დავკარგე.

რამდენ ხანს ვბორგავდი და ვბოდავდი, რამდენ ხანს ვიყავი უგონოდ, თვითონაც არ ვიცი, გონება რომ დამიბრუნდა, დავინახე რომ უცხო სახლში ვიწექი.

-სადა ვარ? - ეს იყო ჩემი პირველი სიტყვები, საიქიოს შუა გზიდან რომ მოვბრუნდი, თავთან ქალი მედგა.

-საკუთარ სახლში იგულეთ თავი.

-თქვენ ვინ ხართ, ხანუმ?

-კარგად თუ შემომხედავთ იქნებ გაიხსენოთ?

მომეჩვენა, რომ ქალმა გაიღიმა. მივაჩერდი, პირმრგვალი იყო, დიდი შავი თვალები ღიმილის მიუხედავად ნაღვლიანი ჰქონდა, თმაში ჭაღარა გარეოდა, მებსიერება დავმაბე: „ვინ უნდა იყოს?“

ისევ ქალმა მიკარნახა:

-გახსოვთ, ორ თქვენებურ ახალგაზრდას ჩემი და ჩემი შვილის მოკვლა რომ უნდოდათ? თქვენ გადაგვარჩინეთ. მერე წასვლა გინდოდათ, შეგეხვეწეთ, დარჩით-მეთქი. უკვე ავად იყავით და ტახტზე დაგაწვინეთ. დღევანდლამდე სამარის პირას იყავით, მაგრამ მადლობა ალაჰს, გადარჩით.

თანდათან გამინათდა გონება და ერთიმეორის მიყოლებით ჩამიარა უბიხების უკანასკნელი გზის ჩვენებებმა, მკვდრები... კვდრები... მკვდრები... მოცეკვავე თათლასტანი.... და ბოლოს გამახსენდა, როგორ მოვხვდი ამ სახლში. სიმხნევე დავიბრუნე და საწოლში წამოჯდომა ვცადე.

-დაქეთ, დაწექით, ჯერ საშინლად სუსტად ხართ. - ქალმა მზრუნველად მომწმინდა გაოფლიანებული სახე და ბალიშზე დამადებინა თავი. მერე ჩაი მომიტანა და დამალევინა.

-ესე იგი ამ ხელებმ გამომტაცეს სიკვდილს? - ხელი გადავუსვი ხელზე.

-თქვენ თვითონ ხართ ჩვენი მხსნელი, მართალია მიჭირდა ორი მოვლა: აქეთ თქვენი და იქით ბიჭის, მაგრამ ალაჰის წყალობით ორივენი გადარჩით, - ის კართან მივიდა, გამოალო და დაიძახა - ბირამ, შვილო, შინ!

ჩრდილივით ჩუმად შემოვიდა და წინ დამიდგა თხუთმეტოდე წლის ბიჭუნა. სახე ისე გატეტკვილი ჰქონდა, ალბათ სისხლის ნატამალიც არ გააჩნდა.

-აი ბირამ, ჩვენმა მხსნელმა ძიამაც მოიკეთა. - სიყვარულით სავსე მზერა არ მოუშორებია, ისე უთრა დედამ. - მიდი შვილო, დაელაპარაკე, ოღონდ ცოტა ხნით, არ დაღალო.

ბიჭი ტახტთან მოვიდა, შვილის კეთილი თვალებით შემომხედა და ჩაიჩურჩულა:

-დიდება ალაჰს, დიდება ალაჰს!

დედამ თავზე ხელი დაადო შვილს და იმედიანად ამოიოხრა:

-იქნებ ჩვენც გავითენდეს ბედნიერი დღე.

ძვირფასო შარახ, ეს იმ სახლში მოხდა, სადაც ჩვენ ვზივართ ახლა. მე სწორედ ამ ადგილას ვიწექი, სადაც ახლა მიდგას საწოლი. ის კი იქ იჯდა, სადაც შენ ზიხარ და მიცქერდა...

ვიცი რომ მისი სახელის თქმა არ შემფერის, უბიხებიც და აფხაზებიც ცოლის სახელს არ ახსენებენ, შენ უნდა იცოდე იმ თურქი ქალის სახელი, ვინც გადამარჩინა: სალიმა ერქვა.

ჩემო ძვირფასო, ჩემო მომთმენო, გაგაწვალე ჩემი ნაამბობით, თითოეულ სიტყვას სისხლისა და მწუხარების დაღი რომ ამჩნევია. სამშობლოში დაბრუნების

მსურველი ყველა დაიღუპა, ზოგი ქოლერით და ზოგი - ტყვიით, ვინც გადარჩა უბიხობას თავი დაანება, თუმცა ასეთები ცოტანი იყვნენ.

მეკითხები: სალიმას რა მოუვიდაო? იშვიათი გულის ქალი გამოდგა. სიკვდილის ანგელოსს რომ გამომტაცა ბრჭყალებიდან, მაშინ ოთხმოცისა ვიყავი, მაგრამ სალიმამ მითრა: „დარჩი, სად უნდა წახვიდე, დღეიდან ეს იქნება შენი სახლი“. მიუხედავად ასაკისა, მაინც მხნედ ვიყავი, დავრჩი და ვცხოვრობდით როგორც ცოლ-ქმარი.

გავიდა რამდენიმე თვე. ქოლერაზე უკვე აღარ ლაპარაკობდნენ სოფელში. მთებში გახიზნულები დაბრუნდნენ. ოღონდ საფლავის ქვები მომრავლდა იმ წელიწადს სოფლის სასაფლაოზე. ათ წელიწადსაც არ გაჩნდებოდა ამდენი საფლავი მშვიდობიანი ცხოვრების დროს.

მოულოდნელად სალიმა გახდა ავად. მკერდს იტკიებდა. რას არ ვაკეთებდი მის გადასარჩენად, მაგრამ ვერაფერს გავხდი. სიკვდილის წინ ეს მთხოვა:

-ბირამს ნუ მიატოვებ, მამობა გაუწიე.

მეორე დღეს დავკრძალე სალიმა. აქედან ახლოსაა, გორაკის ფერდობზე. გარეთ რომ გავალ ხოლმე, იქითკენ გამიწევს გული. ასე მგონია, მარტო ის კი არა, ყველა ჩემი ახლობლები იქ არიან. უკვე დიდი ხანია, დავაფრთხილე ბირამი, რომ მეც იქ დამკრძალოს, მის ვერდით!

სანამ გაიზრდებოდა ბირამი, განუყოფლად ჩვენთან იყო, ჩემი მეთვალყურეობის ქვეშ, მამაც მე ვიყავი და ჭკუის დამრიგებელიც. ცოლი რომ შეირთო, ცალკე დასახლდა თავისი ოჯახით, ხალხში კარგი ხმა დადის ბირამზე: პატიოსანი და შრომისმოყვარე კაცია, მარჯვე მჭედელიაო. ღმერთია მოწამე და შენც ხედავ, რომ შვილი არ მივიწყებს. თითოეული დღე, ახლა შეიძლება ჩემი უკანასკნელი დღე იყოს ამ უცხო მხარეში, სახლში, რომელიც საკუთარი ხელებით არ ამიშენებია. მე, ზაურყან ზოლაკი, უკანასკნელი უბიხი ვარ ამ დაწყევლილ ქვეყანაზე და მრცხენია კიდეც, ამდენ ხანს რომ შემოვრჩი.

აი, ყველაფერი რაც ზაურყან ზოლაკისგან მოვისმინე. თვალს ვავლებ ჩემს ჩანაწერებს და ისევ და ისევ მაოცებს ამ კაცის სიცოცხლისუნარიანობა. თავისი ხალხის მიწის პირისაგან აღგვის მოწმე გახდა და მაინც ეყო ძალა ხმამაღლა გაეხსენებინა თითოეული დღე ჩემი თანდასწრებით.

-შვილო შარახ, ნუ გამკიცხავ და უნდა დავწვე, თავბრუ მესხმის, - მითხრა მან იმ უკანასკნელ საღამოს, ადგა და გამომემშვიდობა.

მე კი ჩემს ოთახში შევედი, სანთელი ავანთე, ხელნაწერი გავშალე და ჩავფიქრდი. თვალწინ ისევ უბიხების უკანასკნელი გზა მედგა. ისევ მესმოდა სროლისა და ყვირილის ხმა. მეჩვენებოდა, თითქოს ჩემი ხელნაწერი იცლებოდა სისხლისა და ცრემლებისგან.

ისტორიამ ცოტა მაგალითი როდი იცის უბიხებზე გაცილებით დიდი უკვალოდ გაქრობისა, მაგრამ უბიხები ხომ სულ ახლახან აღიგავნენ პირისაგან მიწისა. ყოველივე ეს ერთი კაცის მეხსიერებამ აღბეჭდა. თუმცა, ცხადია ეს ამბავი არც ერთ დღეში მომხდარა და არც ერთ წელიწადში.

უბიხებმა იმ დღიდან გაწირეს თავი დასალუპად, როცა სამოთხის მიწის ხლივის იმედით თურქეთს გაემგზავრნენ გემებით.

ასიმილაციის პოლიტიკა იყო და დარჩა კიდევ თურქეთის სახელმწიფო პოლიტიკად აბდულ ჰამიდის მეფობის დროსაც და „მლადოთურქების“ ძალაუფლების დროსაც.

ასიმილაციის ძლიერმა და მღვრიე მდინარემ, სხვა მრავალი ეროვნებებივით ჩაითრია უბიხებიც. „მლადოთურქები“ ოცნებობდნენ მთელ დედამიწაზე მუსულმანების დასახლებას, რა თქმა უნდა, კავკასიაზეც ოცნებობდნენ, ისინი ფიქრობდნენ, რომ მათ შექმნილ ოსმალეთის დიდ იმპერიაში სახელმწიფო რელიგიად ისლამი იქნებოდა, საერთაშორისო ენად - თურქული ენა. პატარა ხალხს ისღა დარჩენოდათ, ამ ერთიან მდინარეში ჩანთქმულიყვნენ. იმათ კი, ვინც ამის მოხმრენი არ იყვნენ, ტაჰირის ბედი არ აცდებოდათ.

რუსეთში ოქტომბრის რევოლუციის გამარჯვებამ მსოფლიო შეძრა, მათ შორის თურქეთში მცხოვრები მთელი მუჰაჯირობაც, ვისაც გულის სიღრმეში ისევ ჰქონდა შემონახული მშობლიური ქვეყნის სიყვარული. როცა გაიგეს, ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, კავკასიაში მცხოვრები თანამოძმენი თავიანთი მიწების სრული ბატონ-პატრონი გახდნენო, მუჰაჯირები აღელდნენ და ბევრმა მათგანმა მიტოვებულ კერებთან დაბრუნება გადაწყვიტა. ეს მათ მიხეილ ვასილის მე ფრუნზეს მოახსენეს, რომელიც 1921 წელს თურქეთში მოგზაურობდა.

ამიტომ, მაინც და მაინც არ გამკვირვებია ზაურყან ზოლაკის ნაამბობი ტაჰირზე, მიუხედავად საშინელი სახიფათო გზისა, ანკარამდე მიღწევას რომ

ცდილობდა, რაღაც მაინც გაეკეთებინა თავიანთი ენის, ზნე-ჩვეულებისა და ეროვნული არსებობისთვის.

1919 წელს მუსტაფა ბუტბამ - აფხაზი მუჰაჯირების შთამომავალმა, სტამბულში გამოსცა აფხაზური ანბანი ლათინურ ენაზე დაყრდნობით. აქა-იქ აფხაზური სკოლებიც კი გაიხსნა, სადაც ამ ანბანით სწავლობდნენ.

მაგრამ ეს პირველი და სუსტი ღივები ასიმილაციამ წალეკა. ამოწვევრასაც ვერ ასწრებდნენ და ასიმილაცია ისევ მიწაში მარხავდა მათ.

ომით გამოწვეულმა არეულ-დარეულობამ, ბოლოს, აფხაზების ერთი ნაწილი თურქეთიდან საბერძნეთის ტერიტორიაზე გადახვეწა. ჩემი თვალთ წავიკითხე საბერძნეთიდან სოხუმში გამოგზავნილი სასოწარკვეთილი წერილი აფხაზეთის მთავრობისადმი: „სამი წელია ვცხოვრობთ მაკედონიაში, უსაშინლეს განსაცდელსა და გაჭირვებაში, ჩვენთვის აუტანელ კლიმატურ პირობებში. ყოველთვის, ჯერ კიდევ თურქეთში ცხოვრებისას, ჩვენი მზერა მშობლიური აფხაზეთის აულებისკენ იყო მიპყრობილი, მაგრამ მაშინ სხვა დრო იყო: ძველ წესწყობილებას არ სურდა ჩვენი დაბრუნება მშობლიურ მთებთან.. ახლა აფხაზეთი თავისუფალია, თავისი ცხოვრებით ცხოვრობს, ჩვენ - ბედისწერით უცხოეთში გადაკარგულ აფხაზებს ყველაზე მეტად ახლა მოგვიწევს გული თავისუფალი მთებისა და მშობლიური ოჯახებისკენ - ჩვენი ძმებისკენ, აფხაზებისკენ. ჩვენ ყველანი ერთი იდეითა ოცნებით ვართ გამხნეებულნი და აღფრთოვანებულნი: ვემსახურებით თავისუფალ აფხაზეთს. შევიკრიბეთ რა საერთო კრებაზე, ერთხმად დავადგინეთ: ვთხოვთ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის სახალხო კომისარიატ, ნება დაგვრთოს საბერძნეთში მცხოვრებ შვიდას აფხაზს, ოჯახებიანად დავბრუნდეთ თავისუფალ აფხაზეთში.“

ვიჯექი ზაურუყან ზოლაკის სახლში მარტოდმარტო დავფიქრობდი. ამ წერილზე ვფიქრობდი, რომლის უკან მარტო აფხაზების კი არა, ბევრი სხვა ხალხის მწარე ისტორიული ბედი იდგა. ვფიქრობდი და შენიშვნები შემქონდა ჩემს ხელნაწერში.

მომიჯნავე ოთახიდან მთელ ღამეს ისმოდა ზაურანის ხველა და ყრუ კვნესა. გამთენიისას ჩაეძინა. რომ ავდექი, ზაურყანი ავად დამხვდა, ლოგინიდან ადგომა არ შეეძო. თავს იკავებდა, არ კვნესოდა, მაგრამ ეტყობოდა, უჭირდა ტკივილის მორევა, ჩაცვივნილი თვალები ტანჯვით ჰქონდა სავსე. ჭამა არ შეეძლო, წყალს წრუპავდა ხანგამოშვებით და თამბაქოს ეწეოდა. სამ დღეს არ მოვშორებივით მე და ბირამი

ავადმყოფს, ვცდილობდით როგორმე შეგვემსუბუქებინა მისი მდგომარეობამ, მაგრამ აბა ისეთ სენტან რას გავხდებოდით, რომელსაც სიბერე ჰქვია.

მე უკვე აღარ შემეძლო აქ დარჩენა; ჩემს უცხოურ პასპორტს ვადა გაუვიდა.

ჩემი გამგზავრების დღეს დილიდანვე მიხმო ზაურყანმა: ჩემო ძვირფრასო შარახ, შეგიძლია დამშვიდებული წახვიდე. ალბათ მოვრჩები... თუ არადა, რომ დავინახავ, სააქაოს პირი აღარ მაქვს, აუღელვებლად შევხდები სიკვდილს, მე შევხვდი აფხაზს, ნათესავს დედაჩემის მხრიდან, იმ ხალხის შვილს, რომლის სხეულიდანაც წარმოშობილი ვარ და მოვასწარი მეამბნა ყველაფერი, რაც გადავიტანე. შენ კი ბედნიერი ამბავი მომიტანე: მითხარი, რომ აფხაზები და აფხაზეთი თავისუფალნი არიან.

მოხუცმა ბირამს დაუძახა და რაღაც ჩაუჩურჩულა, ბირამი წავიდა და სპილენძის ბუკითა და დიდი კავკასიური ხანჯლით დაბრუნდა. მოხუცს აცახცახებული ხელებით ეჭირა ისინი და დიდხანს ათვალიერებდა.

-ძვირფასო შარაც, გადაშნებული უბიხებისგან ესლა დარჩა. წაიღე ისინი აფხაზეთში! ბირამისთვის ისინი უტყვნი არიან, შენ კი ბევრ რამეს გაამბობენ. ვინ იცის, ჩემი სიკვდილის შემდეგ, ვის ჩაუვარდება ხელში, შენი წყალობით კი მშობლიურ მიწას დაუბრუნდებიან.

მადლობა გადავუხადე და ძვირფასი საჩუქარი ჩამოვართვი, რა არ ვიღონე ზაურყანი ლოგინში რომ გამეჩერებინა, მაგრამ ყური არ მათხოვა და წამოდგა. თავისი ძველი ჩოხა-ახალუხი ჩაიცვა, ბოხოხი დაიხურა, კვერთხი დაიჭირა და ჭიშკრამდე მიმაცილა. გადამეხვია, გადამკოცნა და ბედნიერი მგზავრობა მისურვა.

ბირამმა გზამდე მიმატანინა ბარგი, ნელა მივუყვებოდით დაბლობს. უკან რომ მოვიხედე, გორაკზე ძველი ციხე-სიმაგრის უკანასკნელი ნანგრევივით მდგარი ზაურყან ზოლაკი დავინახე...

მერე აღარ მიმიხედავს. დაე, ასე ჩამრჩეს მეხსიერებაში. წარსულის უკანასკნელ ამაყ ნანგრევებად იხილავენ მას სხვებიც ჩემს წიგნში, რომელსაც უსათუოდ დავწერ ზაურყან ზოლაკზე მისივე ნაამბობის მიხედვით.

ბოლოსიტყვაობა

ამ სიტყვებით მთავრდებოდა ახალგაზრდა ენათმეცნიერის შარახ ქვაძას ხელნაწერი. მას არც სათაური ჰქონდა და არც თავებად იყო დაყოფილი. გამოსაცემად რომ გავამზადე, მე თვითონ დაყავი თავებად და დავასათაურე კიდევ. წაკითხულის შთაბეჭდილებით, წიგნს „უკანასკნელი უბიხი“ ვუწოდე.

„მერანი“ 1987, მეორე გამოცემა.

თარგმანი თამარ ჩიჯავაძისა.

რედაქტორი - ნ. ფხაკაძე.

ადამიანის უფლებათა ცენტრის მიერ მომზადებულ ელექტრონულ ვერსიაზე

საავტორო უფლებები დაცულია.